

ABA ROLİ
Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

Təlim materialları toplusu

Bakı – 2010

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

Təlim materialları toplusu

Bakı – 2010

Vəsait Hüququ Maarifçiliyi Cəmiyyəti tərəfindən hazırlanıb, ABŞ Dövlət Departamentinin Demokratiya, İnsan Hüquqları və Əmək Dövlət Bürosunun (DRL) maliyyə dəstəyi ilə Amerika Hüquqşünaslar Assosiasiyası (ABA ROLİ) tərəfindən İnsan Hüquqları üzrə Təlim Təşəbbüsü proqramı çərçivəsində dərc olunub. Bu vəsaitdə əks edilən müəllif fikirləri DRL-nin və ABA-nin mövqeyini əks etdirməyə bilər.

Redaktor:
İntiqam Əliyev

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ. Təlim materialları toplusu.

Kitaba təlimlərdə istifadə üçün praktik materiallar – rol oyunları, məsələlər, testlər, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarları və onlardan seçmələr, hüquqi sənədlərin nümunələri və digər materiallar daxil edilib.

© Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti
© ABA ROLİ

I HİSSƏ

**Ədalətli məhkəmə araşdırması
hüququ ilə bağlı
Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi**

1. GİRİŞ¹

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 6-cı maddəsində bunlar nəzərdə tutulur:

Maddə 6. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əğlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik maraqları naminə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs, ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;

b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;

c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək;

d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq;

e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək».

1.1. 6-cı maddə ilə qorunan hüququn xarakteri və əhəmiyyəti

6-cı maddədə yer alan hüquq, yəni mülki hüquq və vəzifələr və ya hər hansı cinayət ittihamı barəsində ədalətli və açıq məhkəmə araşdırması hüququ demokratik cəmiyyətdə fundamental əhəmiyyət daşıyır. Onun məqsəd və niyyəti qanunun aliliyi prinsipini təsbit etməkdir; demokratik cəmiyyət məhz bu prinsipə əsaslanır və onun üzərində qurulur. Müvafiq surətdə, Məhkəmənin mövqeyi 6-cı maddənin məhz bu məqsədə uyğun olaraq şərh edilməsindən ibarətdir. Həqiqətən, Konvensiyanın canlı (daim inkişafda olan) sənəd olması prinsipinə uyğun olaraq, daim artmaqda olan məhkəmə proseslərini əhatə edə bilmək üçün Məhkəmənin 6-cı maddə üzrə praktikası illər ərzində inkişaf etmişdir.

1.2. 6-cı maddənin strukturu və Məhkəmənin yanaşması

İlk baxışdan elə görünə bilər ki, 6-cı maddədə yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ bütün mülki və cinayət proseslərinə şamil olunur. Lakin bu cür yanaşma düzgün deyil. Adətən, 6-cı maddədə cinayət proseslərinə düzgün tətbiq edilir, çünki «cinayət ittihamı»nın nə demək olduğu ümumən aydındır; məsələn, adam öldürmədə ittiham olunan şəxsin məhkəmə araşdırması 6-cı maddənin təmin etdiyi müdafiənin əhatə dairəsinə düşəcək; eləcə də, 6-cı maddədəki bütün bəndlər sözügedən prosesə tətbiq ediləcək.

Lakin 6-cı maddənin bütün cinayət proseslərinə şamil olunmasına baxmayaraq, elə işlər olur ki, orada araşdırılan məsələnin «cinayət ittihamının müəyyən edilməsi» olub-olmadığı aydın olmur.

---

¹ Mənbə: Hüquq Maarifçiliyi Cəmiyyəti, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 6-cı maddəsi üzrə praktikum. Bakı, "Gariol" MMC, 2008-ci il

Belə ki, bəzi işlərdə suallar meydana çıxa bilər ki, dövlətdaxili məhkəmə prosesləri xarakterinə görə cinayət prosesidir (bu halda 6-cı maddə tətbiq edilir), yoxsa, sadəcə, intizam prosesidir (bu halda 6-cı maddə tətbiq edilmir)? Məhkəmənin fikrincə, 6-cı maddənin 1-ci bəndindəki «cinayət ittihamı» ifadəsi müstəqil anlayışdır. Başqa sözlə, dövlətdaxili hüquqdakı terminologiya burada həlledici əhəmiyyət daşıyır; Məhkəmə özünün müəyyən etdiyi meyarlara uyğun olaraq, konkret prosesin xaraktercə cinayət prosesi olub-olmadığını özü həll edir.

Mülki proseslərə 6-cı maddənin tətbiqinə gəldikdə, bu məsələ «onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən» anlayışına Məhkəmənin verdiyi şərhdən asılıdır. Bundan başqa, Məhkəmə bunu müstəqil anlayış hesab edir; bu ifadə xeyli miqdarda presedentlər yaratmışdır və zaman keçdikcə onlar artmaqdadır. İlk illərdə Məhkəmə, məsələn, sosial müavinətlər məsələsini 6-cı maddənin tətbiq dairəsindən çıxarırdı. Lakin hazırda o, həmin məsələni daha liberal şərh edərək razılaşıb ki, indi bu sahədəki mübahisələri «mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsi» saymaq olar. 6-cı maddəni mülki proseslərə tətbiq etmək üçün Məhkəmə ilk növbədə müəyyən etməlidir ki, barəsində fikir ayrılığı («mübahisə») olan «hüquq» haqqında ən azı tutarlı əsaslarla söyləmək olarmı ki, o, dövlətdaxili hüquqda tanınan «hüquqdur» və sözügedən prosesin nəticəsi həmin hüquq üçün bilavasitə əhəmiyyət daşıyır? ²

2. 6-cı MADDƏNİN TƏSİR DAİRƏSİ

2.1. «Onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən»

Bu məsələ, yəni konkret məhkəmə prosesinin «mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edildiyi» və ya «cinayət ittihamının irəli sürüldüyü» proses hesab edilib-edilməməsi məsələsi 6-cı maddənin tətbiqində istinad nöqtəsidir. Proses bu iki kateqoriyadan birinin əhatə dairəsinə düşürsə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edilir. Bundan başqa, əgər proses «cinayət ittihamının irəli sürüldüyü» proses hesab edilərsə, 6-cı maddənin 2-ci və 3-cü bəndləri tətbiq edilir.

2.2. «Mülki hüquq və vəzifələr»

2.2.1. Fikir ayrılığı və ya «mübahisə»

«Mülki hüquq və vəzifələr» bəndi üzrə 6-cı maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün ən azı tutarlı əsaslarla dövlətdaxili hüquqda tanındığı iddia edilə bilən mülki hüquq və vəzifələr barəsində fikir ayrılığı və ya «mübahisə» mövcud olmalıdır. Mübahisə predmeti olan məsələnin dövlətdaxili hüquqda hansı formada müəyyən edilməsi bu məsələdə ilk baxışdan göründüyü qədər önəmli deyil, önəmli olan həmin mübahisənin xarakteridir. Çox zaman sözügedən mübahisənin mövcud olub-olmaması peşə qurumlarına, məsələn, vəkillər kollegiyasına və ya tibbi şuralara üzvlüyə qəbul və ya yenidən qəbul məsələsi ilə bağlı işlərdə meydana çıxır; belə ki, həmin peşələr üzrə qanuni fəaliyyət göstərmək üçün bu qurumlara üzv olmaq həlledici amildir. Bir sıra digər vəziyyətlərdə də mübahisələr meydana çıxır. 6-cı maddənin təsir dairəsinə düşən mübahisələr təkcə fiziki şəxslər arasında deyil, həm də fiziki şəxslə dövlət orqanları arasında yarana bilər.

Bentam Niderlanda qarşı işdə (1985) ərizəçi benzindoldurma stansiyasına malik idi və onu idarə edirdi. O, nəqliyyat vasitələrini maye benzinlə təchiz edə bilmək üçün ehtiyat çəni quraşdırmağa icazə verilməsi üçün müraciət etdi. Əvvəlcə icazə verildi. Sonradan regional səhiyyə müfəttişi icazənin verilməsinə qarşı apellyasiya şikayəti təqdim etdi və şikayəti bununla əsaslandıraraq ki, çən yaşıyış binalarına çox yaxın yerdə quraşdırılıb. Apellyasiya şikayəti icazənin qüvvəsini dayandırmır.

² Bax: *Georgiadis Yunanıstan qarşı*, 1997, 30-cu bənd.

dı, lakin ərizəçi xəbərdar edilmişdi ki, şikayət təmin ediləcəyi halda, o, hər hansı maliyyə itkilərinə görə cavabdehlik daşıya bilər. Beləliklə, ərizəçi apellyasiya şikayətinin nəticəsi bəlli olana qədər çəni işlətdi. Dinləmələr nəticəsində icazənin ləğv edilməsi qərara alındı. Ərizəçi iddia etdi ki, dinləmələr 6-cı maddənin 1-ci bəndinə uyğun deyil.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, fikir ayrılığı və ya «mübahisə» sözü həddən artıq mexaniki şəkildə şərh olunmamalıdır. Bundan əlavə, o, qərara aldı ki, mübahisə təkcə hüququn faktiki mövcudluğu ilə yox, həm də hüququn təsir dairəsi və həyata keçirilmə üsulu ilə əlaqədar ola bilər. O, həm «faktiki məsələlərə», həm də «hüquqi məsələlərə» aid ola bilər. Bu işdə Məhkəmə belə qərara gəldi ki, bu mübahisə barəsində söyləmək olar ki, o, ərizəçinin iddia etdiyi icazə hüququnun faktiki mövcudluğu barədə ərizəçi ilə Niderland dövlət orqanları arasında yaranan mübahisədir. Hüquq xüsusən o mənada faktiki mövcud idi ki, ərizəçi qanunu pozmadan icazə almaq vasitəsilə çəndən istifadə edə bilərdi və məhkəmə prosesində çıxarılan qərar həmin hüquq barəsində idi. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edildi.

H Belçikaya qarşı işdə (1987) ərizəçi vəkillər kollegiyasının siyahısından çıxarılmışdı və vəkillik hüququndan məhrum edilməsindən 10 ildən artıq vaxt keçdikdən sonra kollegiyaya bərpa olunmaq üçün iki dəfə şikayət verərək uğursuzluğa məruz qalmışdı. Ərizəçi iddia edirdi ki, kollegiyaya bərpa olunmaq barədə onun işinə müstəsna hallar tətbiq edilə bilər. Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi yalnız ən azı tutarlı əsaslarla dövlətdaxili hüquqda tanındığı iddia edilə bilən mülki hüquq və vəzifələr barəsində «mübahisələrə» (fikir ayrılıqlarına) tətbiq edilir; 6-cı maddənin 1-ci bəndi özlüyündə mülki hüquq və vəzifələrin dövlətdaxili hüquqda hər hansı konkret məzmununda yer almasını təmin etmir. Ərizəçinin iddia etdiyi hüququn Belçikada mövcud olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Məhkəmə həm vəkillik hüququndan məhrum edilmənin xarakterini, həm də yenidən kollegiyanın siyahısına daxil edilməyə haqq qazandıran əsasları nəzərdən keçirdi. Dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulmuşdu ki, şəxs kollegiyanın siyahısına yenidən daxil edilmək üçün həmin siyahıdan çıxarıldıqdan 10 il sonra və müstəsna hallar buna haqq qazandırdığı halda müraciət edə bilər. Məhkəmə qeyd etdi ki, «müstəsna hallar» haqqında müddəa şərh edilməyib və bir sıra müxtəlif üsullarla tətbiq edilə bilər. Bu müddəanın şərhinə yardım edə biləcək əlavə izahat nə qanunvericilikdə, nə də vəkillər kollegiyasının əvvəlki qərarlarında olmadığına görə, ərizəçi vəkillik fəaliyyəti ilə yenidən məşğul olmaq hüququna malik olduğunu iddia edə bilər. Məhkəmə həmçinin bu nəticəyə gəldi ki, vəkillər kollegiyasına daxil edilmək məsələsi ümumi-hüquqi xarakterli məsələ olmasına baxmayaraq, vəkilin fəaliyyətinə həm də xüsusi-hüquqi xarakterli funksiyalar daxildir; müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Van Marle Niderlanda qarşı işdə (1986) yeni qanun qüvvəyə minənə qədər ərizəçilər bir neçə il mühasib qismində fəaliyyət göstərmişdilər; həmin qanunun məqsədi bu peşəni ilk dövrlərdə tənzimləmək idi. Qanunu tətbiq edən dövlət orqanlarının vəzifəsi fəaliyyətdə olan mühasiblərin öz fəaliyyətlərini sertifikatlı mühasib kimi davam etdirə bilmələri üçün onların bilik və təcrübələrini qiymətləndirməkdən ibarət idi. Həmin qanunun müddəalarına uyğun olaraq, ərizəçilər sertifikatlı mühasib olmaq üçün müraciət etdilər və onların üzərinə fəaliyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək vəzifəsi qoyuldu. Daha sonra ərizəçilərin qeydiyyatı alınmasından imtina edildi və belə əsas gətirildi ki, onlar qanunun tələblərinə cavab vermirlər. Məhkəmə qərara aldı ki, sözügedən qiymətləndirmə məktəb və ya universitet imtahanına bənzəyir və adi məhkəmə funksiyasının həyata keçirilməsi sferasından kənardır; 6-cı maddədəki təminatlar bu cür imtahan nəticəsində yaranan fikir ayrılıqlarını əhatə etmir.

Georgiadis Yunanıstanına qarşı işdə (1997) ərizəçi «İyeqova şahidləri» təriqətinə mənsub ruhani idi. Yunanıstan qanunu «tanınan dinlərin» ruhanilərinin hərbi xidmətdən azad edilməsinə icazə verirdi. Ərizəçi bu əsasa görə hərbi xidmətdən azad edilmək üçün müraciət etdi, lakin hərbi çağırışı həyata keçirən orqanlar onun xahişini rədd etdilər və belə əsas gətirdilər ki, «İyeqova şahidləri» təriqəti

«tanınan dinlərə» aid deyil. O, hərbi qulluqdan imtina etməkdə davam etdi və tabesizlik əsasına görə üç dəfə məhkəməyə qədər həbsə alındı. Hər üç halda o, bəraət aldı. Hər üç məhkəmə araşdırmasından sonra ona məlumat verildi ki, o, kompensasiya tələb edə bilməz, çünki bu həbslər onun «kobud səhlənkarlığı» ucbatından baş verib. Həmin qərarlar qəti qərarlar idi. Üçüncü araşdırmadan qabaq Ali İnzibati Məhkəmə hərbi çağırışı həyata keçirən orqanların qərarını ləğv edərək bildirdi ki, ərizəçinin dini «tanınan dindir». Ərizəçi iddia etdi ki, onun qanunsuz həbs edilməsi ilə bağlı kompensasiya məsələsinə dair ədalətli məhkəmə araşdırması keçirilməyib və məsələ hərbi tribunal tərəfindən həll edilib.

Cavabdeh Hökumət iddia edib ki, ərizəçi mülki məhkəmələrdə iddia qaldırmadığına görə hər hansı mübahisənin mövcud olduğunu söyləmək olmaz.

Məhkəmə qərara aldı ki, hərbi tribunalların qərarlarının qəti qərarlar olduğu nəzərə alınarsa, bunu etmək (mülki məhkəmələrdə iddia qaldırmaq – *red.*) fayda verməyəcəkdi. Sözügedən proseslərin nəticəsində ərizəçinin kompensasiya hüququnun müəyyən edilməsinə aid qərarlar qəbul edilmişdi. Buna görə də, sözügedən mübahisə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin təsir dairəsinə düşən mübahisə idi.

Şevrol Fransaya qarşı işdə (2003) ərizəçi Əlcəzairin dövlət tibb diplomuna malik olan Fransa vətəndaşı idi. O, Fransa və Əlcəzair arasında mövcud olan müqaviləyə uyğun olaraq Fransa Tibb Şurasında qeydiyyatla alınmaq üçün bir neçə dəfə müraciət etdi, lakin xahişi rədd edildi. Onun zəruri tibbi ixtisasa malik olduğunu heç kim şübhə altına almırdı. Fransada həkimlik peşəsi ilə məşğul olmaq iki şərtə, yəni müəyyən ixtisasa və Fransa vətəndaşlığına malik olmaqdan asılı idi. O, iddia edirdi ki, Fransanın dövlət orqanları ilə onun mübahisəsi 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mülki hüquqların müəyyən edilməsinə aid mübahisədir.

Məhkəmə qərara aldı ki, «6-cı maddənin 1-ci bəndi ən azı tutarlı əsaslarla dövlətdaxili hüquqda tanındığı iddia edilə bilən mülki «hüquqlar» barəsində «mübahisələrə» (fikir ayrılıqlarına) şamil olunur (həmin hüquqların Konvensiya ilə qorunub-qorunmamasından asılı olmayaraq)». Məhkəmə qeyd etdi ki, o, əvvəlki işlərdə qərara almışdı ki, qanunvericilikdə hər hansı peşə ilə məşğul olmaq üçün icazə alınmasına dair şərtlər nəzərdə tutulubsa və icazə istəyən namizəd həmin şərtlərə cavab verirsə, o, həmin peşəyə qəbul edilmək hüququna malikdir. Buna görə də, Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Məhkəmə təsdiq etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiqi tək-cə konkret hüququn və ya vəzifənin mövcudluğu məsələsi ilə məhdudlaşmır, həm də həmin hüququn əhatə dairəsi və həyata keçirilmə üsulu kimi məsələləri özündə ehtiva edir.

Le Kompt, Van Leven və De Meyer Belçikaya qarşı işdə (1981) ərizəçilər peşə xətasına görə 15 gündən üç ayadək müddətə tibbi peşə reyestrindən çıxarılmış həkimlər idi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, onların reyestrdən çıxarılmalarına etiraz etdikləri proseslər 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab vermir. Hökumət isə iddia etdi ki, ərizəçilərin tibbi reyestrdən çıxarılmaları onların mülki hüquqlarını pozmur; bu, sadəcə, həmin hüquqların həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılmasından başqa bir şey deyil. Məhkəmə qərara aldı ki, reyestrdən çıxarılma tibbi peşə fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna birbaşa və faktiki müdaxilədir. Reyestrdən çıxarılmanın müvəqqəti tədbir olması faktı onun sözügedən hüquqa xələl gətirməsinə mane olmurdu; 6-cı maddənin 1-ci bəndi tək-cə hüququn faktiki mövcudluğuna yox, həm də həmin hüququn əhatə dairəsinə və həmin hüquqa malik olan şəxs tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsi üsuluna aiddir. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Bundan əlavə, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin təsir dairəsinə düşə bilmək üçün mübahisə «həqiqi və ciddi» olmalıdır.

Sporronq və Lonnot İsveçə qarşı işdə (1982) ərizəçilərin mülkiyyətləri müvafiq surətdə 23 və 8 il ərzində məcburi özgəninkiləşdirmə tədbirinə məruz qalmış və ərizəçilərin orada tikinti aparmasına, müvafiq surətdə 25 və 12 il ərzində qadağa qoyulmuşdu. Onlar şikayət etdilər ki, mülkiyyətlərinin məcburi özgəninkiləşdirilməsi barədə şikayətlərinə İsveç məhkəmələri baxmamışdılar və baxmaq səlahiyyətinə də malik deyildilər; bu isə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə ziddir.

Məhkəmə bildirdi ki, mübahisənin dövlət səlahiyyətini həyata keçirən müvafiq orqan tərəfindən görülmüş inzibati tədbirə aid olması heç nəyi dəyişmir. Bundan başqa, o, qərara aldı ki, ərizəçilərin mülkiyyət hüququna təsir göstərən və uzun müddət qüvvədə qalan tədbirlərin qəbul edilməsini və ya müddətinin uzadılmasını ərizəçilərin qanunsuz hesab etdiklərini nəzərə alaraq, onlar bu dövlət-daxili hüquq məsələsinin məhkəmə tərəfindən həll edilməsi hüququna malik idilər. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Bentam Niderlanda qarşı işdə Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin iddia etdiyi icazə hüququnun «faktiki mövcudluğuna» dair «həqiqi və ciddi» mübahisə həqiqətən mövcud idi. Faktlardan belə çıxırdı ki, ərizəçi ona qarşı şikayət ərizəsinin nəticəsini gözlədiyi müddətdə qurğunu (benzin çənini) 3 il ərzində işlətməmişdi və şikayət əsasında başlanan proses icazə haqqında qərarın dəyişdirilməsi ilə nəticələnə bilərdi və belə də oldu.

Mustafa Fransaya qarşı işdə (2002) ərizəçi Fransanın dövlət orqanlarına ərizə vermişdi ki, ona atasından keçən soyadı dəyişdirilərək anasının soyadı ilə əvəz edilsin. Proses on bir il davam etdi; ərizəçi iddia etdi ki, bu prosesin müddəti 6-cı maddənin 1-ci bəndindəki əqlabatan müddət anlayışının hüdudlarını aşır. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, ərizəçinin iddiası mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsinə dair mübahisə hesab oluna bilməz. Dövlətdaxili hüquq adın (soyadın) dəyişdirilməsində «qanuni marağın» mövcud olduğunu nümayiş etdirə bilən şəxsə imkan verir ki, adını (soyadını) dəyişdirsin; inzibati orqanlar bundan imtina etdikdə, həmin şəxs imtinadan məhkəməyə şikayət etmək hüququna malikdir.

Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlət orqanları rədd cavabı verərkən əsaslandırılmalıdırlar ki, adın (soyadın) dəyişdirilməsində «qanuni marağ» mövcud deyil. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu işdə mübahisə ən azı tutarlı əsaslarla dövlətdaxili hüquqda tanındığı iddia edilə bilən «hüquq» barəsində idi. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, bu hüquq xarakter etibarlı ilə mülki hüquqdur, çünki şəxsin statusu 6-cı maddənin 1-ci bəndi baxımından onun mülki hüquqlarının bir hissəsini təşkil edir.

Tarverdiyev Azərbaycana qarşı işdə (2007) ərizəçi iş bərpa edilməsi barədə məhkəmə qətnaməsinin icra edilməməsindən şikayət etmişdi. İş araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin “mülki” hüquqla bağlı hissəsinin tətbiq edilə bilməsi üçün ən azı, “hüquqla” bağlı mübahisə mövcud olmalı və həmin hüququn daxili qanunvericilikdə tanındığını söyləyə bilmək üçün ən azı tutarlı əsaslar olmalıdır. Mübahisə həqiqi və ciddi olmalıdır. O, təkcə hüququn faktiki mövcudluğuna deyil, həm də onun tətbiq dairəsinə və həyata keçirilmə üsuluna aid ola bilər.

Bundan başqa, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin istər ümumi qaydada, istərsə də müqavilə əsasında işə götürülən dövlət qulluqçularına tətbiqinin mümkünlüyünü müəyyən etmək üçün Məhkəmə əvvəlki işlərdə işçinin vəzifə və öhdəliklərinin xarakterinə əsaslanan funksional meyardan istifadə edib. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsi xaricində olan mübahisələr yalnız vəzifələri dövlət qulluğuna xas olan spesifik fəaliyyətləri həyata keçirməkdən ibarət olan, dövlət hakimiyyətinə həvalə olunduğu və dövlətin və ya dövlət hakimiyyəti orqanlarının ümumi maraqlarının qorunmasına görə məsuliyyət daşıyan dövlət qulluqçuları tərəfindən qaldırılan mübahisələrdir.

Lakin Məhkəmə qeyd etdi ki, o, son dövrlərdə bu yanaşmanı dəyişib və qərara alıb ki, *Pelleqrinin işində* qəbul edilmiş funksional meyar bir qədər də təkmilləşdirilməlidir. Dövlət suverenliyinə xas olan sərbəst səlahiyyətlərin tətbiq edildiyi dövlət qulluğu sahələrini yadın şəkildə müəyyən etmək məhkəmənin deyil, ilk növbədə, iştirakçı dövlətlərin, xüsusən də milli qanunvericilik orqanının vəzifəsidir; söhbət fərdin öz maraqlarını güzəştə getməsinə tələb edən sahələrdən gedir. Dövlətdaxili sistem məhkəməyə müraciətə maneə yaradırsa, məhkəmə mübahisənin 6-cı maddə ilə təmin edilən hüquqların tətbiq edilməsinə haqq qazandıran mübahisə olub-olmadığını yoxlayır. Əgər mübahisə buna haqq qazandırmırsa, onda heç bir problem meydana çıxmır və 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edilir. Cavabdeh dövlət sübut etməlidir ki, birincisi, mülki qulluqçu olan ərizəçi milli qanunvericiliyə əsasən məhkəməyə müraciət etmək hüququna malik deyil, ikincisi, 6-cı maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqların mülki qulluqçuya şamil edilməsinə haqq qazandırmaq olar. Bu səbəbdən də, Tarverdiyevin işində məhkəmə ərizəçinin milli qanunvericiliyə uyğun olaraq, işdən çıxarılmasının qanuniliyi məsələsi ilə bağlı məhkəməyə müraciət etmək imkanının olmasının şübhə doğurmadığını bəyan etdi.

2.2.2. Mülki hüquq və vəzifələrin «müəyyən edilməsi»

Dövlətdaxili məhkəmə proseslərində mülki hüquq və vəzifələrin «müəyyən edildiyini» söyləyə bilmək üçün həmin proseslər mülki hüquq və vəzifələrə birbaşa aid olmalıdır. Buna görə də, mülki hüquq və vəzifələr həmin proseslərdə sadəcə ikinci dərəcəli məsələ yox, əsas məsələ olmalıdır. Məsələn, *Fayed Birləşmiş Krallığa qarşı işdə*³ olduğu kimi, dövlətdaxili proses ərizəçilərin hüquqları ilə əlaqədar olsa belə, həmin hüquqların müəyyən edilməsinə aid deyilsə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edilmir. Bundan əlavə, proses nəticəsində qəbul edilən qərarın iddia edilən hər hansı hüquqa birbaşa təsiri olmalıdır. Etiraz edilən qərarın iddia edilən hüquqa təsiri əhəmiyyətsiz dərəcədədirsə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edilmir.⁴ Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, prosesi həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olan orqanın xarakteri az əhəmiyyət daşıyır; bu, məhkəmə, tribunal, yerli hakimiyyət orqanı, peşə qurumu və s. ola bilər. Müvafiq orqan mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsi üzrə səlahiyyətə malikdirsə, 6-cı maddə tətbiq edilir.

Ringeyzen Avstriyaya qarşı işdə (1973) ərizəçi nikahda olan ər-arvadla torpaq sahəsinin satışı barədə müqavilə bağlamışdı. Qüvvədə olan qanuna əsasən, ərizəçi müqaviləni Daşınmaz əmlakla əqdlər üzrə rayon komissiyasına təqdim etmişdi. O, qanunda nəzərdə tutulan şərtləri yerinə yetirdiyi halda müqavilənin qüvvəyə minməsi hüququna malik idi. Komissiya torpaq sahəsinin satışını təsdiq etməkdən imtina etdi. Ərizəçi iddia etdi ki, onun işi üzrə 6-cı maddəyə uyğun ədalətli araşdırma keçirilməyib.

Məhkəmə qeyd etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq edilməsi üçün vacib deyil ki, mübahisədəki hər iki tərəf fiziki şəxs olsun. Ərizəçidən tələb olunan yeganə məsələ bundan ibarətdir ki, prosesin onun mülki hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsinə həlledici təsirə malik olduğunu sübuta yetirə bilsin. Baxmayaraq ki, satışı təsdiq edib-etməmək məsələsini həll edərkən müvafiq hakimiyyət orqanları inzibati hüquq normalarını tətbiq etmişdilər, onların qərarı ərizəçi ilə torpağın satışı barədə onun müqavilə bağladığı ər-arvad arasındakı mülki hüquq münasibətləri üçün həlledici əhəmiyyət daşıyırdı. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Feyd Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1994) ərizəçilər *HOF*C şirkətini təsis etmiş üç qardaş idi; sonradan həmin şirkət ərizəçilərin maddi və ailə vəziyyəti barədə müəyyən ərizələri təqdim etdikdən sonra iri «Haus of Frezer» (*House of Frazer*) şirkətini satın aldı. Hökumət naziri *HOF*C-un işlərini və «Haus of Frezer»dən onun satın aldığı paylar məsələsini araşdırmaq üçün təhqiqat təyin etdi. Təhqiqat aparmış müfəttişlərin hesabatı dərc olundu; hesabatın çox hissəsində yer alan fikirlər, ərizəçilə-

³ 1994-cü il.

⁴ *Bax: Balmer-Şafrot və Başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1997.

rin iddia etdiyinə görə, onların nüfuzuna ziyan vurmuşdu. Dövlət orqanları ərizəçilər barəsində cinayət təqibinə başlamamağı qərara aldılar, çünki sübut etməyə dair cinayət hüquq norması tətbiq edildikdən sonra cinayət əməlinə ərizəçilərin təqsirini təsdiq edən kifayət qədər sübutlar müəyyən edilmədi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, hesabat onların mülki hüququ üçün, yəni şərəf və nüfuzun qorunması hüququ üçün həlledici təsirə malik olub və bu mülki hüququn müəyyən edilməsi üçün onların məhkəməyə müraciət etmək hüququ rədd edilib. Bundan başqa, ərizəçilər iddia etdilər ki, müfəttişlərin rəylərinə etiraz etmək üçün onlar səmərəli daxili hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmayıblar.

Məhkəmə qeyd etdi ki, müfəttişlərin funksiyası məhkəmə funksiyasından daha çox istintaq funksiyası idi və onlar ərizəçilərin cinayət və ya mülki hüquqi məsuliyyəti barədə hüquqi qərar qəbul etməmişdilər. Təhqiqatın məqsədi digər səlahiyyətli orqanlar tərəfindən sonradan müvafiq tədbirin (cinayət və ya intizam tədbiri, tənzimləmə və ya hətta qanunvericilik tədbiri) görülməsi üçün istifadə edilə biləcək faktları müəyyən etmək və qeydə almaq idi. Məhkəmə qərara aldı ki, müfəttişlərin hesabatı ərizəçilərin mülki hüququnun, yəni onların nüfuzunun qorunması hüququnun müəyyən edilməsinə aid deyil, eləcə də həmin hüquqa birbaşa təsirə malik deyil. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilməz.

Balmer-Şafrot və başqaları İsveçərə qarşı işdə (1997) ərizəçilər nüvə elektrik stansiyasına yaxın kənddə yaşayırdılar. Onlar elektrik stansiyasının lisenziyasının fəaliyyət müddətinin uzadılması və istehsalın artırılması barədə icazə üçün həmin stansiyanın etdiyi müraciətə qarşı çıxmışdılar. Ərizəçilər etirazlarını yerli inzibati hakimiyyət orqanlarına göndərdilər; onlar iddia etdilər ki, elektrik stansiyası ciddi və düzəldilməsi mümkün olmayan qüsurlara malikdir, təhlükəsizlik normalarına cavab vermir və onun vəziyyəti bədbəxt hadisənin baş verməsi üzrə adi riskdən xeyli artıq risk doğurur. Lakin onların etirazları rədd edildi və stansiyaya lazımı icazə verildi. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, öz etirazlarını bildirmək üçün məhkəməyə müraciət etmək imkanına malik olmayıblar.

Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçilərin tələbi yerli əhəlinin həyat və sağlamlığına qarşı yaranan risklərlə bağlı idi (onlar da həmin əhaliyə mənsub idilər); buna görə də, ərizəçilərin arqumenti onların fiziki toxunulmazlıq hüququnun nüvə enerjisindən istifadənin doğurduğu risklərdən lazımı qaydada qorunmasına əsaslanırdı və bu hüquq İsveçrə hüququ tərəfindən tanınırdı. Məhkəmənin həll etməli olduğu əsas məsələ bundan ibarət idi ki, qəbul edilən inzibati qərar ərizəçilərin iddia etdikləri hüquqa birbaşa təsirə malik idimi; xüsusən, inzibati orqanların qərarı ilə ərizəçilərin mülki hüququ, yəni fiziki toxunulmazlığın lazımı qaydada qorunması hüququ arasında əlaqə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin məqsədləri baxımından zəif və ya əhəmiyyətsiz əlaqə olmayıb, kifayət qədər sıx əlaqə idimi? Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçilər elektrik stansiyasında texniki qüsurların olduğunu və onun əhali üçün və bütövlükdə ətraf mühit üçün doğura biləcəyi təhlükələri azaltmağa ehtiyac olduğunu sübut etməyə çalışsalar da, stansiyanın cari vəziyyəti ilə ərizəçilərin fiziki toxunulmazlığının qorunması hüququ arasında birbaşa əlaqəni sübuta yetirə bilməyiblər. Həlledici məsələ budur ki, ərizəçilər sübuta yetirə bilməyiblər ki, elektrik stansiyasının fəaliyyəti şəxsən onları təhlükəyə məruz qoyurdu və bu təhlükə təkcə ciddi deyil, həm də konkret təhlükə idi və hər şeydən önəmlisi, qaçılmaz təhlükə idi. Müvafiq sübutlar olmadığına görə təhlükələrin baş vermə ehtimalının nə dərəcədə olduğunu müəyyən etmək mümkün deyil. Habelə müəyyən etmək mümkün deyil ki, qəbul edilən inzibati qərarın ərizəçilərin qeyd etdikləri hüquqa birbaşa təsir göstərməsi ehtimalı nə dərəcədə mövcud idi. Buna görə də, 6-cı maddə bu şikayətə tətbiq edilə bilməz.⁵

*Sporronq və Lonnrot İsveçə qarşı işdə (1982)*⁶ ərizəçilər iddia edirdilər ki, onlar mülkiyyətlərinin məcburi özgəninkiləşdirilməsi barədə müvafiq quruma verilmiş icazədən məhkəməyə şikayət etmək imkanına malik olmayıblar. Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi təkcə şikayət əsasında

⁵Aşağıda 3.1-ci bölməyə bax: «Məhkəmə araşdırması hüququ və məhkəməyə müraciət hüququ».

⁶Aşağıya bax.

da həyata keçirilmiş məhkəmə proseslərinə tətbiq edilmir: əgər şəxslərin mülki hüquqlarının həyata keçirilməsinə müdaxilə qanunsuzdursa və onlar məhkəmədə iddia qaldırmaq imkanına malik olmadıqlarını iddia edirlərsə, belə şikayətlər də 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğundur.

Lakin ərizəçilərin tələbi dövlətdaxili maddi hüquq normalarına əsasən iddia qaldırmağa əsas verən tələb deyilsə, belə hallarda fərdlər 6-cı maddənin pozulduğunu iddia edərkən uğur qazana bilməyəcəklər.

M.S. İsveçə qarşı işdə (1997) ərizəçi işdə məruz qaldığı xəsarətə görə kompensasiya tələb etmişdi. Hüquq normalarına uyğun olaraq, sosial sığorta idarəsi ərizəçini müalicə etmiş klinikaya müvafiq tibbi informasiya üçün müraciət etmiş və həmin informasiyanı almışdı. Ərizəçi iddia edirdi ki, o, tibbi məlumatların konfidensiallığının pozulmasından şikayət etmək imkanına malik olmayıb.

Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlətdaxili hüquq tibbi qeydlərdən istifadənin konfidensiallığı vəzifəsini müəyyən edir. Lakin eyni zamanda dövlətdaxili hüquq müəyyən hallarda, o cümlədən ərizəçinin işindəki hallarda həmin informasiyanın açıqlanmasına yol verir. Klinikanın sərəncamında olan və ərizəçinin kompensasiya tələbinin müəyyən edilməsinə aid ola bilən bütün məlumatları təqdim etmək klinikanın qanuni vəzifəsi idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə məhz hansı məlumatların mühüm olduğunu qiymətləndirməkdə klinika geniş sərbəstliyə malikdir; lakin o, informasiyanı sosial sığorta idarəsinə verməzdən əvvəl ərizəçinin rəyini dinləmək vəzifəsi daşımır. Müvafiq surətdə, söyləmək olmaz ki, ərizəçinin iddia etdiyi hüquq sözügedən məlumatların sığorta idarəsinə verilməsinin qarşısını alan «hüquq» idi. Buna görə də, ərizəçi 6-cı maddənin məqsədləri baxımından iddia edə bilməzdi ki, onun mülki hüquq və vəzifələri ilə bağlı mübahisə mövcud idi.

Pauell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1990) ərizəçilər iddia edirdilər ki, Hitrou aeroportunda hava nəqliyyatı daşımalarının artması onların bir sıra hüquqlarını pozub. Bundan başqa, onlar iddia edirdilər ki, dövlətdaxili hüquq bu məsələ ilə əlaqədar olaraq ətrafdakılar üçün narahatlıq yaradılması ilə bağlı dövlət orqanlarına qarşı iddia qaldırmaq imkanından onları məhrum edib; başqa sözlə, «mülki hüquq və vəzifələrinin» müəyyən edilməsi üçün onların məhkəmələrə müraciət etmək hüququnu dövlətdaxili hüquq əsassız olaraq rədd edib.

Məhkəmə qərara aldı ki, təyyarələrin uçuşlarının səs-küy yaradaraq ətrafdakılar üçün narahatlıq doğurmasına görə məsuliyyət milli hüquqda nəzərdə tutulmadığına görə mövcud deyil. Bunun nəticəsində ərizəçilər sözügedən şəraitdə təyyarələrin səs-küyünə məruz qaldıqlarına görə İngiltərə hüququna əsasən kompensasiya almaq üçün müvafiq maddi hüquqa malik olduqlarını iddia edə bilməzlər. Müvafiq surətdə, dövlətdaxili hüquqda tanınan «mülki hüquq» mövcud deyil, halbuki bu, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq edilməsi üçün zəruridir. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilməz.

Məhkəmə iddia tələblərinin qarşısında maddi hüquq normalarının yaratdığı maneələrlə prosessual hüquq normalarının yaratdığı maneələr arasında fərq qoydu. O, qeyd etdi ki, əgər dövlət, məsələn, Avropa Məhkəməsi tərəfindən hər hansı məhdudiyət və ya nəzarət olmadan geniş çeşidli mülki iddiaları daxili məhkəmələrin yurisdiksiyasından çıxararsa, yaxud fərdlərin geniş çeşidli qruplarına və ya kateqoriyalarına immunitet verərsə, sözügedən maneə nəticə etibarı ilə prosessual maneə sayıla bilər və belə hallar demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi prinsipinə və ya 6-cı maddənin 1-ci bəndində vurğulanan əsas prinsipə uyğun deyil. Lakin əsas problem maneənin hansı hallarda maddi hüquqi (belə hallarda 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiqi istisna edilir), hansı hallarda isə prosessual hüquqi maneə olduğunu (belə hallarda 6-cı maddənin 1-ci bəndi tətbiq edilə bilər) müəyyən etməkdir.

Tinelli Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1998) ərizəçilər Şimali İrlandiyada tikinti işləri üzrə tenderdə iştirak üçün ərizə vermişdilər; onların ərizələri milli təhlükəsizlik səbəblərinə görə rədd edildi. Onlar dini mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyə yol verildiyini iddia edərək Ədalətli Əmək Tribunalında iddia qaldırmağa cəhd etdilər. Hökumət qanuna istinad edərək, ərizəçilərin tender təklifini qəbul etməkdən imtina üçün əsas olmuş milli təhlükəsizlik səbəblərini təsdiq edən arayışları təqdim etdi; bu arayışlar ərizəçilərin iddialarına məhkəmə tərəfindən baxılmasının qarşısını alırdı. Ərizəçilər iddia etdilər ki, bu arayışlar nəticə etibarlı ilə onların məhkəməyə müraciət etmək hüququnun rədd edilməsinə bərabər idi.

Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət katibinin bu cür arayışlar verməsinə icazə verən qanun Ədalətli Əmək Tribunalının yurisdiksiyasını avtomatik olaraq aradan qaldıran akt hesab edilə bilməz (yəni həmin arayışlara baxmayaraq, işə Ədalətli Əmək Tribunalında baxılmalı idi – *red.*); əgər başqa qərar qəbul edilsəydi, bu, qanunvericilikdə yer alan hüquqların müdafiəsi sxemini əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırar və özəl və ya dövlət qurumlarını qanunsuz ayrı-seçkilik hərəkətləri etmələri barədə şikayətlər üzrə məsuliyyətdən azad edərdi. Bu, maddi hüquqi maneəyə bərabər hesab edilə bilər. Əvəzində, Məhkəmə qərara aldı ki, arayışlar cavabdeh tərəfin qanunsuz ayrı-seçkilik barədə şikayətə qarşı müdafiəsini təmin etməyə xidmət edirdi. O, qeyd etdi ki, əslində, arayışın qərəzli niyyət daşımasından şikayət etmək mümkün idi. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, ərizəçilərin məhkəməyə və ya tribunala müraciət etmək hüququna qoyulan məhdudiyyətlərin qanuniliyi qiymətləndirilərkən sözügedən arayışların verilməsinə icazə verən qanunun tətbiqinin düzgünlüyü araşdırılmalı idi. Beləliklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Osman Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1998) ərizəçilərin oğlu keçmiş müəllim tərəfindən öldürülmüşdü. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, qatilin onların oğlunun həyatı üçün təhlükə törətməsi barədə bir sıra açıq-aydın xəbərdarlıqlardan sonra da polis onların oğlunu müdafiə etmək üçün müvafiq tədbir görməyib. Apellyasiya məhkəməsi səhlənkarlıq haqqında ərizəçilərin iddiasını ictimai qayda əsaslarına görə rədd etdi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, bu, onların məhkəməyə müraciət etmək hüququnun, yəni 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusudur.

Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlətdaxili hüquq iddiaçıya tam hüquq verir ki, məhkəməyə müraciət etsin, vəzifəsinə səhlənkar yanaşdığına görə cavabdehə qarşı iddia qaldırsın və iş üzrə faktların, yəni iddiaçıya ziyan dəyməsinə səbəb olmuş məsələyə diqqətlə yanaşaraq ehtiyat tədbiri görmək vəzifəsinin cavabdeh tərəfindən pozulduğuna dair faktların müəyyən edilməsini məhkəmədən xahiş etsin. Cavabdeh Hökumət iddia etdi ki, Lordlar Palatası (ən yuxarı apellyasiya məhkəməsi) əvvəlki işdə bəyan edib ki, cinayətin istintaqı və qarşısının alınması kontekstində dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulan qayda polisi məsuliyyətdən azad edir və dövlətdaxili hüquqa əsasən, ərizəçilər bu məsələdə hər hansı hüquqa malik deyillər.

Məhkəmə bununla razılaşmadı və qərara aldı ki, bu qaydanın tətbiqi sözügedən mülki iddianı başlanğıc mərhələdə avtomatik olaraq uğursuzluğa məhkum etmir; əslində, həmin qayda dövlətdaxili məhkəməyə imkan verir ki, konkret işdə bu qaydanın tətbiqinin məqsədəuyğun olub-olmadığını ixtiyarındakı arqumentlər əsasında qiymətləndirsin. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçilər səhlənkarlıqla bağlı normalardan irəli gələn hüquqa, yəni iddianın qəbuledilənliyi və mahiyyəti ilə bağlı məhkəmə araşdırması hüququna malik idilər. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Tarverdiyev Azərbaycana qarşı işdə (2007) ərizəçi işə bərpa edilməsi barədə məhkəmə qətnaməsinin icra edilməməsindən şikayət etmişdi. Məhkəmə vurğuladı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin “mülki” hüquqla bağlı hissəsinin tətbiq edilə bilməsi üçün ən azı, “hüquqla” bağlı mübahisə mövcud olmalı və həmin hüququn daxili qanunvericilikdə tanındığını söyləyə bilmək üçün ən azı tutarlı əsaslar olmalıdır. Bundan başqa, məhkəmə prosesinin nəticəsi sözügedən mülki hüquq üçün bilava-

sitə həlledici əhəmiyyətə malik olmalıdır. Bu işdə daxili qanunvericilikdə tanınan hüquqla bağlı “mübahisənin” mövcudluğu, həmin mübahisənin həqiqi və ciddi olması və məhkəmə prosesinin nəticəsinin müvafiq hüquq üçün bilavasitə həlledici əhəmiyyətə malik olması etiraz doğurmadığından Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin bu işə tətbiq edilə bilər.

2.2.3. Mülki hüquq və vəzifələr

Adətən mübahisənin mülki hüquq və vəzifələrə aid olub-olmadığını müəyyən etmək çətin olur. Fiziki şəxslər arasındakı hüquqi münasibətlər adətən mülki hüquqlarla bağlı olur. Məsələn, həm müqavilə öhdəlikləri ilə bağlı fiziki şəxslər arasında mübahisələr, həm də boşanmadan sonra maliyyə məsələlərinin tənzimlənməsi mülki hüquqlara aiddir. Bəzən qanun müəyyən meyarlara cavab verən fərdlər üçün «mülki hüquq» müəyyən edə bilər.⁷ 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiqi məsələsini bəzi hallarda, məsələn, dövlətdaxili hüquqda müvafiq prosedurların ümumi-hüquqi xarakter daşdığı müəyyən edilərsə və ya prosedəki tərəflərdən birinin dövlət qurumu olarsa, müəyyən etmək daha mürəkkəb olur.

Məhkəmə belə qərara gəldi ki, «mülki hüquq və vəzifələr» ifadəsi təkcə cavabdeh dövlətin daxili hüququna istinadən şərh edilməməlidir. Dövlətdaxili hüquq burada yardımçı ola bilər, lakin o, heç də həlledici deyil. Məhkəmə həmçinin bildirdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tərəflərin statusundan və mübahisənin həllini tənzimləyən qanunvericiliyin xarakterindən asılı olmayaraq tətbiq edilir. Burada sözügedən hüququn xarakteri, habelə prosesin nəticəsində qəbul edilən qərarın «fiziki şəxslərin hüquq və vəzifələri üçün həlledici» əhəmiyyət daşıması əsas məsələlərdir.⁸

Yuxarıda adı çəkilən *Tinelli Birləşmiş Krallığa qarşı* işdə (1998) ərizəçilər iddia edirdilər ki, Şimali İrlandiyada tikinti işləri üçün onların tender təklifi dini səbəblərdən rədd edilmişdi. Məhkəmə qərara aldı ki, daxili qanunvericilik dini səbəblərdən ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnu müəyyən edir və buna görə də, barəsində ərizəçilərin mübahisə açdığı hüquq 6-cı maddənin 1-ci bəndinin məqsədləri baxımından mülki hüquqdur.

Baraona Portuqaliyaya qarşı işdə (1987) Portuqaliyadakı inqilab dövründə ərizəçinin həbsinə order verilmişdi, bu isə onun Braziliyaya qaçıb getməsinə səbəb olmuşdu. O, 3 ildən sonra, yəni həbs orderi ləğv edildikdən sonra qayıtdı. Onun ölkədə olmadığı müddətdə ərizəçinin mülkiyyəti başqa şəxslər tərəfindən zəbt edilmişdi. Ərizəçi məhkəmədə iddia qaldıraraq dövlət qulluqçusu tərəfindən onun həbsinə dair qanunsuz order verilməsi ucbatından ona vurulan ziyana görə kompensasiya tələb etdi. O, şikayət etdi ki, onun iddia tələbi ağılabatan müddətdə həll edilməyib, bu isə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə ziddir.

6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiqi məsələsini həll edərkən Məhkəmə qərara aldı ki, bu, heç də həlledici əhəmiyyət daşımır ki, Portuqaliya hüququ «xüsusi ədalət mühakiməsinə» aid hərəkətlərlə «ümumi ədalət mühakiməsinə» aid hərəkətlər arasında fərq qoyur, yaxud sonuncuya aid mübahisələr inzibati məhkəmələrin yurisdiksiyasına aiddir. O, qeyd etdi ki, istənilən halda «ümumi ədalət mühakiməsinə» aid hərəkətlərə görə Portuqaliya dövlətinin məsuliyyəti Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulan mülki məsuliyyətə dair ümumi prinsiplərə əsaslanır və inzibati məhkəmələr bu məsələdə Mülki Prosesual Məcəllənin müddəalarına riayət edirlər. O, bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin iddia etdiyi kompensasiya hüququ özəl hüquqdur, çünki o, «şəxsi və mülkiyyət» maraqlarını nəzərdə tutur və bu növ hüquqların, konkret halda mülkiyyət hüququnun pozulması nəticəsində müəyyən edilib. Müvafiq surətdə, Konvensiyanın 6-cı maddəsi bu işə tətbiq edildi.

⁷ Misal üçün bax: *Tinelli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1988.

⁸ Misal üçün bax: *Baraona Portuqaliyaya qarşı*, 1987.

Dövlət orqanları şəxsin xüsusi mülkiyyətini müsadirə edirsə və ya hər hansı başqa formada əldə edirsə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi belə işlərə tətbiq edilə bilər.

Vasilesku Rumıniyaya qarşı işdə (1998) ərizəçi cinayət istintaqının gedişində dövlət orqanları tərəfindən müsadirə olunmuş mülkiyyətinin geri qaytarılmasını tələb edirdi. Məhkəmənin qarşısında 6-cı maddənin tətbiqi məsələsi qaldırılmamışdı; buna baxmayaraq, qeyd etməyə dəyər ki, Məhkəmə 6-cı maddənin müddəalarını bu işə tətbiq etdi.

«*Strən*» yunan neftayırma müəssisələri və *Stratis Andreadis Yunanıstana qarşı* işdə (1994) ərizəçilər neftayırma müəssisəsinin tikintisi üçün Yunanıstanın hərbi rejimi ilə müqavilə bağlamışdılar. Demokratik rejim bərpa olunduqdan sonra Yunanıstanın dövlət orqanları müqaviləni ləğv etdilər və ərizəçilər müqavilə üzrə çəkdiqləri xərclərlə bağlı ziyana görə kompensasiya tələb etdilər. Arbitr təyin edildikdən sonra ziyana görə kompensasiya müəyyən edildi və şikayətçi kompaniyaya 30% kompensasiya təyin edildi. Arbitrajın təyin etdiyi kompensasiyanın ləğv edilməsi üçün dövlət ümumi məhkəmələrə bir sıra apellyasiya şikayətləri verdi; sonda bu şikayətlər onunla nəticələndi ki, kompensasiya etibarsız elan edildi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, məhkəmə prosesləri 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mənası baxımından məhkəmə araşdırması üçün nəzərdə tutulan «ağlabatan müddət» həddini aşıb. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, 6-cı maddə bu işə tətbiq edilə bilməz, çünki milli məhkəmələr qarşısında ərizəçilərin qaldırdıqları iddia dövlətlə ərizəçi arasında bağlanmış müqavilədə arbitraj haqqındakı maddənin və müvafiq surətdə, arbitraj tərəfindən təyin edilmiş kompensasiyanın etibarlılığı məsələsinə aid idi. Buna görə də, həmin iddia 6-cı maddənin mənası baxımından «mülki hüquq» məsələlərinə aid deyil. Dövlət iddia etdi ki, arbitraj haqqında maddə spesifik qanunvericilik kontekstində verilmiş imtiyaz idi və müstəsna qaydada yalnız hərbi rejimlə ərizəçilər arasındakı müqavilə münasibətlərinə aid idi.

Məhkəmə qərara aldı ki, arbitraj məhkəməsi ərizəçilərin iddiasını qismən təmin etmişdi və onun qərarı istər müqavilə şərtlərinə, istərsə də Yunanıstan hüququna əsasən qəti, ləğv edilə bilməyən və qanuni qüvvəyə minmiş qərar idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, arbitraj qərarı əsasında ərizəçilərə təyin edilən kompensasiya xarakter etibarilə ərizəçilərin «maddi» hüququ idi. Bu səbəbdən, ərizəçilərin arbitraj məhkəməsinin təyin etdiyi məbləği istəmələri 6-cı maddənin mənası baxımından «mülki hüquq»dur. Buna görə də, arbitrajın təyin etdiyi kompensasiyanın ləğv edilməsi üçün işin dövlət tərəfindən ümumi məhkəmələrə verilməsi ərizəçilərin mülki hüququ üçün həlledici əhəmiyyət daşıyırdı. Beləliklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edildi.

***

Dövlət orqanlarının məsuliyyət daşdığı qanunsuz həbslərdən irəli gələn kompensasiya hüququ 6-cı maddənin 1-ci bəndinin məqsədləri baxımından «mülki hüquq»dur. Bu, kompensasiya hüququnun qanunda nəzərdə tutulduğu hallara və ya ümumi hüquq xarakterli qərarlardan asılı olduğu hallara da aiddir.

Georgiadis Yunanıstana qarşı işdə (1997)⁹ Yunanıstandakı «İyeqova şahidləri» təriqətinin ruhanisi olan ərizəçi hərbi xidmətdən azad edilmək üçün müraciət etmiş və bunu belə əsaslandırmışdı ki, o, qanuna müvafiq olaraq, «tanınan dinin» nümayəndəsidir. Hərbi çağırışı həyata keçirən məsul şəxs ərizəçinin müraciətini üç dəfə rədd etdi və hər üç halda ərizəçiyə qarşı ittiham irəli sürüldü; hər dəfə o, məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi müddətdə həbsdə saxlandı.

Ərizəçi hər üç halda bəraət aldı; ikinci və üçüncü hallarda birinci instansiya məhkəmələri elan etdilər ki, ərizəçi kompensasiya hüququna malik deyil və bunu belə əsaslandırdılar ki, ərizəçinin həbsi

⁹ Bu işlə bağlı daha ətraflı faktlar üçün yuxarıya bax.

onun «kobud səhlənkarlığı» ucbatından baş verib. İkinci və üçüncü məhkəmə araşdırmaları arasında Ali İnzibati Məhkəmə tanınan dinin nümayəndəsi qismində ərizəçinin statusunu rədd edən hərbi vəzifəli şəxsin qərarını ləğv etdi və qərar aldı ki, «İyeqova şahidləri» təriqəti «tanınan din»dir. Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi müddətdə həbsdə olan şəxsin bəraət aldıqdan sonra kompensasiya almaq hüququ qanunda nəzərdə tutulub. Lakin həbsə alınan şəxsin həbsi onun «bilərəkdən və ya kobudcasına səhlənkarlıq» etməsi ucbatından baş veribsə, həmin qanun belə halları kompensasiyanın təyin olunduğu hallar sırasından xaric edir. Məhkəmə qərara aldı ki, qanunun təsir dairəsi, konkret olaraq həbsdən sonra bəraət alma məsələsi əsasən ümumi hüquq məsələlərinə aid olsa da, həmin qanunda nəzərdə tutulan kompensasiya hüququ mülki hüquq xarakterlidir. Buna görə də, 6-cı maddə bu işə tətbiq edildi.

Qoç Türkiyəyə qarşı işdə (2002) (Böyük Palata) ərizəçi qanunsuz həbs edildiyinə görə kompensasiyaya dair mülki iddia qaldırmışdı; o, iddia edirdi ki, həbs müddətində işgəncələrə məruz qalıb. Birinci instansiya məhkəməsi ona kompensasiya təyin etdi. Həm dövlət orqanları, həm də ərizəçi Kassaasiya Məhkəməsində kompensasiyanın məbləğinə etiraz etdilər; həmin məhkəmə birinci instansiya məhkəməsinin qərarını təsdiq etdi. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, 6-cı maddə bu işə tətbiq edilə bilməz; o həmçinin iddia etdi ki, qanunsuz həbsə görə qurbana kompensasiya təyin olunması «qanunda nəzərdə tutulan ümumi hüquqi xarakterli» məsələ idi və dövlətin obyektiv məsuliyyətinə əsaslanırdı. Dövlətdaxili məhkəmə həbsin qanunsuz olduğunu təsdiq etdikdə, kompensasiya avtomatik olaraq təyin olunur; o, şəxsin təqsirsiz olması əsasında təyin olunmuşdu. Məhkəmə qərara aldı ki, qanuni kompensasiyanın təyin olunmasına aid işlərə 6-cı maddənin tətbiqi üçün ərizəçinin iddiasının maddi xarakterli olması və dövlətdaxili proses nəticəsində qəbul olunan qərarın onun kompensasiya hüququ üçün həlledici əhəmiyyətə malik olması kifayətdir.

***

Sosial təminat hüququndan irəli gələn mübahisələrə 6-cı maddənin tətbiqi müəyyən çətinlik yaranan məsələlərdəndir. 1986-cı ildən bəri Məhkəmə belə bir mövqeyə meyillidir ki, 6-cı maddə bu cür mübahisələrə tətbiq edilir. Məhkəmə cavabdeh dövlətin belə bir mövqeyini nəzərə alır ki, bu cür maddi təminat məsələləri ümumi hüquqla tənzimlənən məsələlərdir, lakin 6-cı maddənin məqsədləri baxımından məsələni həll edərkən bu mövqeyi həlledici amil kimi qəbul etmir. Onun yanaşması bundan ibarətdir ki, vəziyyətin reallığını müəyyən etmək üçün sosial təminat sisteminin xüsusiyyətləri təhlil edilməlidir. Bir sıra işlərdə o, müəyyən edib ki, sözügedən hüquq dövlət orqanları tərəfindən ümumi hüquq məsələsi hesab olunsada, o, xarakter etibarilə həm ümumi, həm də xüsusi hüququn xüsusiyyətlərinə malikdir. Məhkəmə 6-cı maddənin tətbiqinin mümkünlüyünü müəyyən etmək üçün məsələnin həm ümumi, həm də xüsusi hüquqi aspektlərini araşdırır.

Feldbrügge Niderlanda qarşı işdə (1986) ərizəçi xəstəliyə görə müavinət alırdı. Müəyyən vaxtdan sonra onun müavinət almaq hüququ belə bir əsasa görə ləğv edildi ki, ərizəçi artıq işləmək iqtidarında idi. O, Apellyasiya Kollegiyasının sədrinə şikayət etdi; sədr isə bir sıra tibbi rəylər əsasında onun tələbini rədd etdi. Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin xəstəliyə görə vəsait almaqda davam etməsi üçün onun iddia etdiyi hüququn mövcudluğu ilə bağlı həqiqi və ciddi mübahisə mövcud idi. Sözügedən hüququn 6-cı maddənin 1-ci bəndinin məqsədləri baxımından «mülki hüquq» olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Məhkəmə müavinətləri tənzimləyən qanunu və eyni zamanda, digər üzv dövlətlərdə buna bənzər qanunları araşdırdı. O, sosial təminat sistemləri üzrə xəstəliyə görə müavinət hüququnun hüquqi xarakteri məsələsində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin qanunvericiliyində və praktikasında böyük fərqlər aşkar etdi. Bəzi dövlətlər (Niderland da daxil olmaqla) buna ümumi hüquqi xarakterli hüquq kimi yanaşdıqları halda digərləri xüsusi hüquqi xarakterli hüquq kimi yanaşırdılar; üzv dövlətlərin başqa bir qismində isə qarışıq sistem fəaliyyətdə idi. Məhkəmənin nəzərdən keçirərək müəyyən etdiyi amillər aşağıda ətraflı sadalanır:

- sağlamlığın sığortası kontekstində sosial sığorta müavinətlərini tənzimləyən hüquq normaları ümumən sığorta məsələlərinə tətbiq edilən və mülki hüququn tərkib hissəsi olan normalardan bir çox cəhətdən fərqlidir;
- başqa növ işlərdə dövlətin məsələyə qanun və ya digər normativ hüquqi aktlar vasitəsilə müdaxilə etməsi Məhkəmənin belə hesab etməsinə mane olmur ki, sözügedən hüquq xüsusi hüquqi xarakter daşıyır və deməli, mülki hüquqdur;
- xəstəliyə qarşı sığorta olunmaq vəzifəsini qanunlar fərdlərin üzərinə qoyur; müvafiq şəxslər bu sığortadan imtina etmək və ya müvafiq ödənişləri ödəməmək məsələsində seçim imkanına malik deyillər;
- hər hansı özəl sığortadan, məsələn, maşının sığortasından irəli gələn hüquqi öhdəlik sözügedən sistemlərdə ümumi hüquqi xarakterli hüquqlar doğurmur;
- Məhkəmənin belə bir qərar qəbul etməsi üçün dəqiq əsas yoxdur ki, sağlamlığın sığortası sistemində əsasən sığorta olunmaq öhdəliyi sözügedən hüququn xarakterini dəyişir;
- sosial müdafiə vəzifəsini dövlətin öz üzərinə götürməsi ümumi hüquq sahəsinə şamil olunur;
- sosial sığorta müavinəti hüququna aid işlər ənənəvi olaraq xüsusi hüquqla tənzimlənən adi sığorta hüququna oxşardır;
- dövlətin müdaxiləsinin doğurduğu nəticələrə görə sözügedən hüququn xarakteri barədə hər hansı qəti nəticə çıxarmaq çətindir;
- iddia edilən sığorta hüquqları şəxsi və iqtisadi hüquqlardır – müavinət hüququnun rədd edilməsi iddiaçının yaşayış vasitələrinə müdaxiləyə bərabərdir və bu hüquq qüvvədə olan qanunvericilikdə nəzərdə tutulan konkret normalardan irəli gəlir;
- iddia edilən hüquq çox vaxt taleyüklü əhəmiyyətə malik olur;
- sağlamlığı sığorta etdirmək adətən əmək münasibətləri və işəgötürənlə işçi arasında əmək müqaviləsi əsasında mümkündür;
- bir çox sistemlərdə sağlamlığın sığortası haqqında müddəalar bir neçə cəhətdən adi sığorta hüququnun müddəalarına oxşardır;
- bəzi hallarda qarşılıqlı sığorta cəmiyyətlərindən və ya özəl sığorta şirkətlərindən alınan tam sığorta polisləri işçilərə imkan verir ki, maliyyə qoyuluşlarının artırılması və ya yeni maliyyə qoyuluşları vasitəsilə özlərinin sosial müdafiəsini yaxşılaşdırsınlar; belə polislər məcburi sığortanın həcmnin könüllü olaraq genişləndirilməsi deməkdir. Belə hallarda başlanan proseslər mülki proseslərdir. Hər iki halda sığorta riski (məsələn, sağlamlığın pozulması) eynidir və sığortanın həcmnin genişlənməsinə baxmayaraq, sığortanın xarakteri dəyişmir.

Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, sosial sığorta sistemində xüsusi hüququn xüsusiyyətləri, birlikdə və məcmu halında götürülməklə, ümumi hüququn xüsusiyyətlərinə nisbətən üstünlük təşkil edir. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilər.

Məhkəmə bu prinsipin tətbiqini genişləndirdi; belə ki, 6-cı maddə təkcə sosial sığorta müavinətlərinə yox, həm də xəstəliyə görə müavinətlərə tətbiq edilir.

Salesi İtaliyaya qarşı işdə (1993) ərizəçi əmək qabiliyyətinin olmamasına görə müavinət almaq üçün yerli sosial təminat şöbəsinə müraciət etmiş və onun xahişi rədd edilmişdi. O, daxili işlər nazirinə qarşı məhkəməyə şikayət ərizəsi təqdim etdi. Sonra o, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu iddia edərək şikayət etdi ki, məhkəmə prosesi əqlabatan müddət həddini aşıb. Məhkəmə qeyd etdi ki, o, 1986-cı ildə bu məsələ ilə bağlı üzv dövlətlərin qanunvericiliyini araşdırıb və əhəmiyyətli fərqlər müşahidə edib. Lakin bu işdə o, qərara aldı ki, *Feldbrüggenin işinə* və eyni vaxtda ona oxşar digər iş¹⁰ baxıldıqdan sonra qanunvericilik inkişaf edib, yəni bərabər münasibət prinsipi baxımından təkmilləşib və hazırda ümumi qayda belədir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi sosial sığorta sahəsinə tətbiq edilir. Məhkəmə sosial sığorta müavinətləri ilə xəstəliyə görə müavinətlər arasında fərqlər olduğunu qeyd etsə də, qərara aldı ki, dövlət tərəfindən müdaxilənin olması 6-cı maddənin tətbiq edilməməsi barədə nəticə çıxarmaq üçün kifayət deyil. O, qərara aldı ki, digər amillər 6-cı maddənin tətbiqinin lehinə dəlalat edir. Bu amillərdən ən önəmlisi bu idi ki, işin ümumi hüquqi xarakterə malik olmasına baxmayaraq, diskresion səlahiyyətlərini həyata keçirən inzibati orqanlarla ərizəçinin münasibətlərinə ümumi hüquqi normaların təsiri yox idi; ərizəçinin yaşayış vasitələri hüququna müdaxilə edilmişdi və qanunda nəzərdə tutulan, konstitusion hüquqa aid konkret normalardan irəli gələn fərdi və iqtisadi hüququnu tələb edirdi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, sosial sığorta müavinətlərini almaq hüquq ilə xəstəliyə görə müavinətlər almaq hüququ arasında fərq qoymaq üçün əsas yoxdur və buna görə də, 6-cı maddəni tətbiq etdi.

***

Məhkəmə təkcə sosial təminat müavinətləri almaq hüququnu araşdırmadı, həm də belə bir məsələni araşdırdı ki, sosial təminat sistemində nəzərdə tutulan *sığorta ödəmələri* (söhbət sığorta olunan şəxsin sosial sığorta fonduna ödəmələrindən gedir – *red.*) 6-cı maddənin 1-ci bəndindəki müddələrin əhatə dairəsinə düşürmü? Məhkəmə müəyyən etdi ki, sosial sığorta müavinətlərinə yanaşma ilə sosial sığorta ödəmələrinə yanaşma eyni cür olmaya da bilər.¹¹ Bununla belə, o, bildirdi ki, burada da analoji analizlər aparılmalıdır, yəni sosial sığorta qanunvericiliyində bu məsələ ilə bağlı mülki hüquq və ümumi hüquq elementləri ciddi araşdırılmalıdır.

Şuten və Meldrum Niderlanda qarşı işdə (1994) ərizəçilər fizioterapiya müəssisəsinə malik idilər. Dövlət orqanları belə hesab etdilər ki, onlar müəssisədə fizioterapiya fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün fizioterapevtlər üçün sosial sığorta fondlarına haqq ödəməyə borcludurlar. Ərizəçilər buna etiraz edərək bildirdilər ki, onlarla həmin şəxslər arasında işgötürən-işçi münasibətləri yoxdur. Onlar iddia etdilər ki, 6-cı maddə bu məsələnin müəyyən edilməsi üzrə məhkəmə proseslərinə tətbiq olunur.

Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, həmin maddə sözügedən proseslərə tətbiq olunmur.

Məhkəmə qeyd etdi ki, sığorta vəsaitlərinin alındığı halların analizi ilə sığorta haqlarının ödənilməsi halların analizi arasındakı ən mühüm fərq bundan ibarətdir ki, sonuncu halda sosial sığorta sistemi ilə əmək müqaviləsi arasındakı əlaqəyə önəm verilir. Baxmayaraq ki, sosial sığorta normaları əmək müqaviləsindəki maddələrdən deyil, birbaşa qanunda nəzərdə tutulan müddələrdən irəli gəlir, Məhkəmə qərara aldı ki, həmin müddəalar müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilir və beləliklə də, işgötürənlə işçi arasındakı münasibətlərin komponentlərindən birini təşkil edir. Digər mühüm amil sosial sığorta sistemləri ilə özəl sığorta arasındakı oxşarlıqları özündə ehtiva edir. İşgötürən sosial sığorta sistemləri üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməsə də, bu, işçinin həmin sistemlər üzrə sosial sığorta vəsaitləri almaq hüququnu aradan qaldırmır və bu, xüsusi hüquqi münasibətlər olan sosial sığortanın münasibətlərinin təbiətindən irəli gələn spesifik xüsusiyyətdir; sosial sığorta haqlarının

¹⁰ *Dyumeland Almaniyaya qarşı*, 1986.

¹¹ *Şuten və Meldrum Niderlanda qarşı*, 1994.

ödənilməsi əmək müqaviləsi ilə əlaqələndirilsə də, sosial müdafiəyə olan ehtiyacın işçi tərəfindən dərk edilməsindən irəli gəlir və müvafiq surətdə, sosial müdafiəni təmin etmək məqsədi daşıyır. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu məsələdə xüsusi hüquqi elementlər xüsusi hüquqi xarakterli elementlərlə müqayisədə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhkəmənin fikrincə, sığorta haqlarının ödənilməsi ilə sığorta vəsaitlərinin alınması arasındakı birbaşa əlaqənin olmaması ilə müqayisədə sosial sığorta sistemləri ilə özəl sığorta arasındakı oxşarlıqlar daha çox əhəmiyyətə malikdir. Müvafiq surətdə, 6-cı maddə bu işə tətbiq edildi.

Bu yaxınlarda baxılmış işdə ortaya çıxan sual bundan ibarət idi ki, kiçik hüquq pozuntusunda təqsirləndirilən şəxsi hüquqi yardımla təmin etmək və ya etməmək məsələsinin müəyyən edildiyi proseduru mülki hüquq barəsində mübahisə saymaq olarmı? Məhkəmə aydın şəkildə bildirdi ki, belə suala cavab vermək üçün Konvensiyada və ya dövlətdaxili hüquqda hüquqi yardım almaq hüququnun nəzərdə tutulub-tutulmadığı müəyyən edilməlidir.

Qutfrend Fransaya qarşı işdə (2003) ərizəçi 4-cü dərəcəyə aid edilən kiçik hüquq pozuntusunda ittiham olunurdu. O, hüquq yardımını üçün müraciət etdi, lakin xahişi rədd edildi.

Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mülki hüquqi aspektinin bu hala tətbiqinin mümkünlüyü məsələsini nəzərdən keçirərkən bildirdi ki, o, belə bir məsələni araşdırmalıdır ki, Konvensiyada və ya dövlətdaxili hüquqda bu cür hallarda hüquqi yardım almaq hüququ nəzərdə tutulubmu? Konvensiyada sözügedən hüququn nəzərdə tutulub-tutulmadığını araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə sözügedən prosedur sadə idi və buna görə də, ədalət mühakiməsinin maraqları pulsuz hüquq yardımının təmin edilməsini tələb etmirdi; 6-cı maddənin 3(c) bəndi yalnız ədalət mühakiməsinin maraqları bunu tələb etdikdə hüquqi yardımın təmin edilməsini nəzərdə tutur. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, milli hüquqda ərizəçinin təqsirləndirildiyi hüquq pozuntusu tipli pozuntularda yalnız hüquqi yardımın təmin edilməsinin mümkünlüyü (məcburiliyi yox – *red.*) nəzərdə tutulur. Buna görə də, bu işdə «hüquq» barəsində mübahisə mövcud deyildi və 6-cı maddə tətbiq edilmədi.

Vergi ödəmələri ilə bağlı mübahisələr üzrə işlərdə də müəyyən suallar ortaya çıxır. Belə mübahisələr ümumi hüquqi xarakterə malik olduğuna görə mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edildiyi mübahisələr sayıla bilməz.

Ferrazini İtaliyaya qarşı işdə (2001) ərizəçi onun malik olduğu müxtəlif mülkiyyətlər barəsində əlavə vergi ödəmələrinin tətbiqindən şikayət edərək məhkəmədə iddia qaldırmışdı. Ərizəçi məhkəmə prosesinin həddən artıq uzun sürməsindən şikayətlənərək iddia edirdi ki, bu halda 6-cı maddə tətbiq edilməlidir, çünki sözügedən məhkəmə prosesi onun mülki hüquq və vəzifələrini müəyyən etmək məqsədi daşıyır.

Məhkəmə belə qərara gəldi ki, baxmayaraq ki, vergi məsələləri üzrə proseslərdə maddi maraqlar həll olunur, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin «mülki» hüquqlara aid hissəsinin tətbiq edilə bilməsi üçün təklidə bu fakt kifayət deyil. Məhkəmə qeyd etdi ki, fərdlərin və ya şirkətlərin vergi ödəmək öhdəliyi xarakter etibarilə ümumi hüquqi öhdəlikdir və bildirdi ki, vergi məsələləri dövlət hakimiyyətinin prerogativ sahələrindən biridir və vergi ödəyicisi ilə cəmiyyət arasındakı ümumi hüquqi xarakterli münasibətlər dominant münasibət olaraq qalır. Buna görə də, vergi mübahisələri 6-cı maddənin 1-ci bəndinin əhatə dairəsinə düşmür.

2.3. «Cinayət ittihamı»

«Mülki hüquq və vəzifələr» anlayışı kimi 6-cı maddədəki «cinayət ittihamı» anlayışını da Məhkəmə müstəqil mənaya malik anlayış hesab etdi. Bu sahəyə aid işlər əksər hallarda o zaman ortaya çıxır ki, etiraz edilən hərəkət milli hakimiyyət orqanları tərəfindən cinayət əməlinə daha çox inti-

zam hüquq pozuntusu kimi səciyyələndirilir. Məhkəmə hüquq pozuntusuna görə ittihamın cinayət ittihamı olub-olmadığını müəyyən edərək üçmərhələli yanaşmanı qəbul etmişdir. Birincisi, o, pozuntuların milli orqanlar tərəfindən necə tövsif edildiyini araşdırır. Bu, sadəcə nəzərə alınmalı olan bir amildir və heç də həlledici amil deyil. Məhkəmə ikinci və üçüncü mərhələlərə daha çox önəm verir. İkinci mərhələ hüquq pozuntusunun xarakterinin araşdırılmasından, üçüncü mərhələ isə müvafiq şəxs təqsirli bilindi halda ona tətbiq edilə bilən cəzaların ağırlığının araşdırılmasından ibarətdir.¹² Bu yanaşma dövlətlərin sərfəli terminologiya tətbiq edərək 6-cı maddənin müvafiq məhkəmə proseslərinə tətbiqinə mane olmalarının qarşısını alır.

Veber İsveçərə qarşı işdə (1990) Məhkəmə qərara aldı ki, baxmayaraq ki, dövlətlər cinayət hüququ ilə intizam hüququna fərq qoya bilərlər, Məhkəmə əmin olmalıdır ki, bunların arasında çəkilən sərhədlər 6-cı maddənin predmet və məqsədinə xələl gətirmir.

İkinci və üçüncü meyarlar alternativ meyarlardır və onlar müəyyən hallarda kumulyativ (birlikdə tətbiq edilən – *red.*) meyarlar ola bilər. Başqa sözlə, Məhkəmə hüquq pozuntusunun xarakterinə və ya mümkün cəzaya əsaslanaraq, həmin pozuntunun cinayət olub-olmadığını müəyyən edə bilər. Kumulyativ yanaşma o halda zəruri ola bilər ki, hər bir meyarın ayrıca təhlili cinayət ittihamının mövcudluğu məsələsi barədə aydın nəticə çıxarmağa imkan verməsin.¹³

2.3.1. Hüquq pozuntusunun milli orqanlar tərəfindən tövsifi

Məhkəmənin yanaşmasına görə, öncə bunu araşdırmaq lazımdır ki, sözügedən hüquq pozuntusunu müəyyən edən normalar, cavabdeh dövlətin hüquq sisteminə əsasən, cinayət, yoxsa intizam hüququna aiddir, yaxud eyni vaxtda onların hər ikisinə aiddir?¹⁴ Məhkəmə bildirdi ki, bu məsələ başlanğıc nöqtəsi rolunu oynayır,¹⁵ belə ki, bəzən hətta dövlətdaxili hüquq da bu məsələyə aydınlıq gətirmir.¹⁶

Engel və başqaları Niderlanda qarşı işdə (1976) ərizəçilər silahlı qüvvələrdə xidmətə yeni başlayan hərbi qulluqçular idi. Onlar intizam prosedurlarına və ağırlıq dərəcəsi müxtəlif olan cəzalara məruz qalmışdılar. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, onların barəsində ədalətli məhkəmə araşdırması keçirilməyib; cavabdeh dövlət iddia etdi ki, bu işdəki hüquq pozuntuları xarakter etibarını ilə cinayət hüquq pozuntularından daha çox intizam hüquq pozuntularıdır və buna görə də, 6-cı maddə tətbiq edilə bilməz.

Məhkəmə öncə bunu araşdırdı ki, sözügedən hüquq pozuntusunu müəyyən edən normalar, Niderland hüququna görə, cinayət, yoxsa intizam hüququna aiddir, yaxud eyni vaxtda onların hər ikisinə aiddir? Lakin o, həm də qeyd etdi ki, bu məsələ yalnız başlanğıc nöqtəsidir; dövlətdaxili göstəricilər yalnız formal və nisbi dəyərə malikdir və ayrı-ayrı Razılığa gələn Dövlətlərin müvafiq qanunvericiliyini birləşdirən ümumi cəhətlərin işığında araşdırılmalıdır. Məhkəmə bildirdi ki, bu cür araşdırma zamanı o, hüquq pozuntularının xarakterinə və cəzaların ağırlığına daha böyük əhəmiyyət verir.

Demikoli Maltaya qarşı işdə (1991) ərizəçi parlament üzvlərinin hərəkətlərini tənqid edən məqalə dərc etmiş jurnalist idi. O, parlament üzvlərinin imtiyazlarını pozduğuna görə Nümayəndələr Palatası tərəfindən həmin Palatada araşdırmaya çağırıldı və təqsirli bilindi. Ərizəçi iddia etdi ki, onun təqsirləndirildiyi hüquq pozuntusu xaraktercə cinayət hüquq pozuntusu idi, cavabdeh dövlət isə bunun sadəcə intizam hüquq pozuntusu olduğunu iddia edirdi.

¹² *Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, 1976.

¹³ *Eze və Konors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003, 86-cı bənd.

¹⁴ *Misal üçün bax: Demikoli Maltaya qarşı*, 1991, 32-ci bənd.

¹⁵ *Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, 1976, 82-ci bənd.

¹⁶ *Ravensborq İsveçə qarşı*, 1994.

Məhkəmə qərara aldı ki, hüquq pozuntusunun dövlətdaxili hüquqda cinayət kimi tövsif edilməməsi həlledici amil deyil. Hüquq pozuntusunun xarakteri daha mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ravensborq İsveçə qarşı işdə (1994) Məhkəmə hüquq pozuntusunun dövlət orqanları tərəfindən necə tövsif edildiyini araşdırarkən müəyyən etdi ki, həmin hüquq pozuntularının həm cinayət hüquq pozuntuları, həm də intizam hüquq pozuntuları olduğunu düşünmək üçün sübutlar mövcuddur.

2.3.2. Hüquq pozuntusunun xarakteri

Hüquq pozuntusunun xarakteri tələb edir ki, dövlətdaxili hüquq, onun tətbiqi, habelə digər cinayət hüquq pozuntuları ilə müəyyən oxşarlıqların olub-olmaması məsələləri araşdırılsın. Məhkəmə konkret şəxslər qrupunun – məsələn, parlament üzvlərinin, jurnalistlərin və digər peşə qurumlarının intizam məsələlərinə aid edilən hüquq pozuntuları ilə bütövlükdə əhaliyə aid edilən hüquq pozuntuları arasında fərq qoydu. Hüquq pozuntusu yalnız konkret qrupa qarşı yönəldikdə, böyük ehtimal var ki, Məhkəmə onları 6-cı maddənin 1-ci bəndinin təsir dairəsinə düşməyən intizam hüquq pozuntuları hesab edəcəkdir.

Yuxarıda adı çəkilən *Demikoli Maltaya qarşı* işdə (1991) (həmin işdə ərizəçi jurnalist parlament üzvlərinin imtiyaz hüququnu pozduğuna görə Malta Nümayəndələr Palatası tərəfindən təqsirli bilinmişdi) Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçiyə qarşı araşdırmanı imtiyazın pozulması ilə əlaqədar olan digər araşdırmalardan, yəni Palatanın daxili prosedur qaydalarına və fəaliyyət rəqlamentinə aid olan araşdırmalardan fərqləndirmək lazımdır. Sonuncu növ araşdırmalar həqiqətən intizam araşdırmaları kimi tövsif edilə bilər. Məhkəmə qeyd etdi ki, sözügedən hüquq pozuntusuna görə araşdırma potensial olaraq bütün əhaliyə münasibətdə həyata keçirilə bilər, çünki o, iddia edilən hüquq pozucusunun Palata üzvü olmasından və ya Maltanın hansı hissəsində böhtanın dərc olunmasından asılı olmayaraq tətbiq edilir. Bundan başqa, Məhkəmə belə bir faktı nəzərə aldı ki, sözügedən hüquq pozuntusu cəza sanksiyasının tətbiqini nəzərdə tutur və vurulan ziyana görə mülki hüquqi iddia deyil. Müvafiq surətdə, həmin hüquq pozuntusu xaraktercə cinayət hüquq pozuntusuna yaxındır.

Veber İsveçərə qarşı işdə (1990) *R.M.* ərizəçini bir sıra hüquq pozuntularında təqsirləndirmişdi. Sonradan *R.M.* diffamasiya cinayətinə görə (şəxs barəsində ləkələyici məlumatların yayılması – *red.*) məhkəməyə verildi. Diffamasiya üzrə cinayət prosesinin gedişində ərizəçi belə bir faktı qəzetə şifahi şəkildə açıqladı ki, ona məxsus olan və onun tərəfindən təhvil verilən müəyyən sənədlərin açıqlanması üçün hakim tərəfindən bir neçə əmr verilib. O, həmçinin açıqladı ki, istintaq aparən hakimə etiraz edib və ondan şikayət verib. Cinayət işləri üzrə Kassasiya Məhkəməsinin sədri məhkəmə istintaqının konfidensiallığı pozulduğuna görə sadələşdirilmiş qaydada istintaq prosesinə başladı. Ərizəçi qəzetə söylədiklərini yazılı şəkildə təqdim etməkdən imtina etdikdə hakim ona 300 isveçərə frankı məbləğində cərimə, habelə cərimənin kontonal reyestrindən (kanton İsveçrədə inzibati-ərazi vahididir – *red.*) çıxarılarq ləğv edilməsi üçün bir illik sınaq müddəti təyin etdi.

Məhkəmə cavabdeh dövlətin belə bir arqumenti ilə razılaşmadı ki, ərizəçi yalnız intizam sanksiyasına məruz qalıb və qərara aldı ki, belə sanksiyalar adətən konkret qrupların üzvləri tərəfindən onların davranışını tənzimləyən konkret normalara əməl edilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Hakimlər, vəkillər və məhkəmələrin fəaliyyəti ilə sıx əlaqəsi olan şəxslər öz peşələri ilə bağlı intizam tədbirlərinə məruz qala bilərlər. Bu işdəki tərəflər isə, əksinə, müvafiq məhkəmələrin yurisdiksiyası altında olan əhalinin adı nümayəndəsi kimi məhkəmə prosesində tərəf qismində çıxış edənlər və buna görə də, məhkəmə sisteminin intizam sferasının təsir dairəsinə düşürlər. Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçiyə tətbiq edilən müvafiq qanun potensial olaraq bütün əhaliyə tətbiq edilə bilər; müvafiq surətdə, həmin qanunun nəzərdə tutduğu və barəsində müvafiq cəza sanksiyası tətbiq etdiyi hüquq pozuntusu xarakter etibarilə «cinayət» hüquq pozuntusudur.

Ravensborq İsveçə qarşı işdə (1994) qocalar evində anasına və anasının dostuna qulluqla bağlı məhkəmə prosesinin gedişində ərizəçinin işlətdiyi ifadələr dövlətdaxili məhkəmə tərəfindən hüquqa zidd ifadələr kimi dəyərləndirildi. O, həmin ifadələrə görə üç dəfə cərimə edildi.

Sözügədən hüquq pozuntularının xarakterini araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, müvafiq hüquq norması yalnız prosesdə iştirak edən və ya zalda oturan şəxs tərəfindən məhkəmədə şifahi və ya yazılı şəkildə işlənmiş hüquqa zidd ifadələrə şamil olunur, lakin sözügedən ifadəni məhkəmə zalından kənarında işlədən və ya həmin hüquq normasının əhatə etdiyi şəxslər dairəsindən kənarında qalan şəxslərə şamil olunmur. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, prosesdə hüquqa zidd davranışa görə məhkəmənin sanksiya tətbiq etməsinə imkan verən normalar Razılığa gələn Dövlətlərin hüquq sistemlərində ümumi cəhətlərə malikdir. Həmin normalar əsasında məhkəmələr tərəfindən görülən tədbirlər cinayət hüquq pozuntusunun törədilməsinə görə cəza təyin edilməsindən daha çox intizam səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə oxşardır. Baxmayaraq ki, milli hakimiyyət orqanları belə hallarda cinayət hüququ sahəsinə aid tədbirlər də görə bilirlər, bu iş belə hallara aid deyil. Buna görə də, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, sözügedən hüquq pozuntuları xaraktercə cinayət hüquq pozuntuları deyil və 6-cı maddəni tətbiq etmədi.

***

Hüquq pozuntusunun yalnız əhalinin müəyyən qrupuna aid olması faktı həmin pozuntunun xarakterinin qiymətləndirilməsində nəzərə alınmalı olan «müvafiq əlamətlərdən» yalnız biridir.¹⁷ Baxmayaraq ki, hüquq pozuntusunun xüsusilə ağır olması faktı adətən onun xarakter etibarını ilə cinayət hüquq pozuntusu olduğunu göstərir, hüquq pozuntusunun nisbətən az ağır olması faktı onun yalnız intizam hüquq pozuntusu olduğuna hökmən dəlalət etmir. Bununla belə, hüquq pozuntusu həm intizam, həm də cinayət hüquq pozuntusu sayıla bilərsə, bu, həmin pozuntunun xarakterinin qiymətləndirilməsində nəzərə alınmalı olan amildir.

Məhkəmə müəyyən etdi ki, bəzi hallarda dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulan hüquq pozuntularının müəyyən əlamətləri həmin pozuntuların cinayət hüquq pozuntuları olduğunu, digər əlamətləri isə intizam hüquq pozuntuları olduğunu göstərir.¹⁸ Belə hallarda Məhkəmənin araşdırmanı davam etdirərək cəzaların ağırlığı məsələsini nəzərdən keçirməsi məqsədəuyğundur.

2.3.3. Cəzanın ağırlığı

Bəzi hüquq pozuntuları, məsələn, yol hərəkətinə dair kiçik hüquq pozuntuları dövlətdaxili hüquqda cinayət sferasına aid olmaqdan daha çox inzibati və ya requlyativ hüquq pozuntuları (requlyativ hüquq pozuntuları üzrə işlərə xüsusi icra orqanları tərəfindən baxılır – *red.*) sayılır. Məhkəmə müəyyən hərəkətlərin «dekriminalizasiyası» üçün müəyyən milli hakimiyyət orqanları tərəfindən görülən tədbirlərin üstünlüklərini həqiqətən etiraf edib; bu, həm adının cinayət dosyalarına düşməməsi baxımından fərdin maraqlarına, həm də məhkəmə orqanlarının müəyyən iş yükündən azad edilməsi baxımından ədalət mühakiməsinin maraqlarına xidmət edə bilər. Lakin Məhkəmə həmçinin qeyd edib ki, bunu edərkən milli hakimiyyət orqanları hüquq pozuntularını 6-cı maddənin təsir dairəsindən ədalətsiz olaraq çıxarmamalıdır. Sanksiya cəzalandırıcı və çəkindirici məqsəd daşıyarsa, belə hallarda hüquq pozuntusu böyük ehtimalla cinayət hüquq pozuntusudur.

Öztürk Almaniyaya qarşı işdə (1984) ərizəçi nəqliyyat qəzası törətdiyinə görə məhkum edilmişdi; o, öz maşınını başqa bir maşına vurmuşdu və hər iki maşına ciddi ziyan dəymişdi. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, o, bu hüquq pozuntusunu dekriminalizasiya edib (yəni bu hüquq pozuntusunu cinayət

¹⁷ *Eze və Konors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003, 104-cü bənd.

¹⁸ *Ravensborq İsveçə qarşı*, 1994.

əməlləri sırasından çıxarıb – *red.*) və buna görə də, 6-cı maddə bu məhkəmə prosesinə tətbiq edilə bilməz.

Məhkəmə cəzanın ağırlığını araşdırarkən qərara aldı ki, hüquq pozucusunun məsuliyyətinə səbəb olan hüquq pozuntuları çəkindirici xarakter daşıyarsa və adətən cərimələrdən və azadlıqdan məhrum etmə tədbirlərindən ibarətdirsə, onlar adətən 6-cı maddənin məqsədləri baxımından cinayət əməllərinin əhatə dairəsinə düşür. Sözügedən əməlin nisbətən kiçik və ərizəçinin nüfuzuna xələl gətirməyən hüquq pozuntusu olması bu nəticəni dəyişmir. Buna görə də, 6-cı maddə bu işə tətbiq edilə bilər. Konvensiyanın 6-cı maddəsindəki «cinayət» sözü hüquq pozuntusunun cinayət əməli sayılması üçün hökmən müəyyən ağırlıq dərəcəsində olmasını nəzərdə tutmur.

Yanoşeviç İsveçə qarşı işdə (2002) ərizəçi taksi firmasının sahibi idi. Onun firması vergi yoxlamasına məruz qaldı; yoxlama zamanı dövlət orqanları qərara aldılar ki, ərizəçi kifayət qədər vergi ödəməyib. Yoxlamadan sonra ərizəçinin vergi borcları artırıldı. Daha sonra müfəttişlər müəyyən etdilər ki, ərizəçi vergi bəyannaməsində düzgün informasiya verməyib; müvafiq surətdə, onun üzərinə vergi cərimələri qoyuldu.

Məhkəmə qərara aldı ki, adətən vergi məsələləri 6-cı maddədəki «mülki hüquq və vəzifələrin» əhatə dairəsinə düşür, bu şərtlə ki, onlar vergi ödəyicisi üçün maddi nəticələr doğurmasın. Lakin ərizəçinin üzərinə vergi cərimələri qoyulduğunu nəzərə alsaq, bu cəzanın xaraktercə cinayət cəzası olub-olmaması məsələsi ortaya çıxır. Məhkəmə qeyd etdi ki, vergi cərimələri İsveçdə xüsusi statusa malik konkret qrupa deyil, vergi ödəyiciləri olan bütün şəxslərə şamil olunur. Baxmayaraq ki, vergi cərimələri tətbiq olunarkən qəsdin və ya ehtiyatsızlığın olduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur, bu, vergi cərimələrini cinayət hüququ sferasından xaric etmir. Məhkəmə qeyd etdi ki, yalnız obyektiv elementlərə əsaslanan cinayət hüquq pozuntularını bir sıra Razılığa gələn Dövlətlərin hüquq sistemində tapmaq mümkündür. Bundan başqa, vergi cərimələri vergi ödəyicisinin davranışı nəticəsində baş verə bilən hər hansı məsrəflərə görə maddi kompensasiya kimi nəzərdə tutulmayıb. Əslində, vergi cərimələrinin əsas məqsədi vergi ödəyicilərinin hüquqi öhdəliklərini icra etmələri üçün onlara təzyiq göstərməkdən və həmin öhdəliklərin pozulmasına görə onları cəzalandırmaqdan ibarətdir. Beləliklə, sözügedən sanksiyalar həm çəkindirici, həm də cəzalandırıcı xarakter daşıyırdı. Müvafiq surətdə, onlar xarakter etibarilə cinayət cəzası sayıla bilər və buna müvafiq olaraq, 6-cı maddə bu işə tətbiq edildi.

Cəzanın ağırlığı məsələsi məhbuslar barəsindəki intizam prosesləri kontekstində daha çox araşdırılıb. Həmin proseslərin kateqoriyalara ayrılması məsələsi olduqca önəmlidir, çünki belə proseslərdə məhbusa yalnız vəkillə təmsil olunmaq hüququ verilir və əgər intizam prosesinə faktiki olaraq xaraktercə cinayət prosesi kimi baxmaq olarsa, o halda 6-cı maddədə nəzərdə tutulan digər hüquqi müdafiə vasitələri də verilir.

Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1984) və sonrakı işlərdə Məhkəmə bir sıra səbəblərə görə məhbuslar üçün xüsusi intizam rejimlərinin müəyyən edilməsinin mühümlüyünü təsdiq etdi. Həmin səbəblərə bunlar daxil idi: cəzaçəkmə müəssisəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək tələbatı; ictimai asayışı qoruma maraqları; məhbusların törətdiyi pozuntulara dərhal reaksiya vermək tələbatı; ümumi məhkəmələr tərəfindən təyin edilməsi mümkün olmayan münasib sanksiyaların tətbiqinə olan tələbat; eləcə də həbsxana müdiriyyətinin müəssisə daxilindəki intizama görə tam məsuliyyət daşması. Bununla belə, Məhkəmə qərara aldı ki:

«Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə müəyyən edilən ədalətli araşdırma təminatı istənilən demokratik cəmiyyətin təməl prinsiplərindən biridir. ... ədalət mühakiməsi həbsxananın darvazaları arxasında qurtara bil-

*məz. Məhz buna görə, müvafiq hallarda məhbusları 6-cı maddədə nəzərdə tutulan təminatlardan məhrum etmək üçün əsas yoxdur».*¹⁹

Müvafiq surətdə, intizam prosesinin xarakterindən asılı olaraq dövlət hakimiyyəti orqanlarından tələb oluna bilər ki, 6-cı maddənin qərantiyalarını məhbuslar üçün təmin etsinlər.

Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1984) ərizəçilər cəzasını çəkən məhbuslar idi. Dövlətdaxili hüquqa əsasən, cəza müddətinin azaldılması hüquq deyil, güzəşt (imtiyaz) sayılırdı, hərçənd ki, dövlətdaxili apellyasiya məhkəməsi qərar çıxarmışdı ki, cəzadan vaxtından əvvəl azad olunmaqdan məhrum edilmə əslində cəza və ya şəxsin öz hüquqlarından məhrum edilməsi idi. Həbsxanadakı insidentdən sonra hər iki ərizəçi intizam hüquq pozuntularında ittiham olundular. Dinləmədən sonra onlar həmin ittihamlar üzrə təqsirli bilindilər və müvafiq surətdə, vaxtından əvvəl azad edilmə hüququndan 450 və 120 gün müddətinə məhrum edildilər.

Hüquq pozuntusunun ağırlığını araşdırarkən Məhkəmə qeyd etdi ki, onlara tətbiq edilən bilən maksimum cəzalar vaxtından əvvəl azad edilmə hüququndan 3 il müddətinə məhrum edilməkdən və bəzi digər imtiyazların itirilməsindən ibarət idi. Məhkəmə qərara aldı ki, vaxtından əvvəl azad edilmə hüququndan məhrum edilmə məsələsində imtiyazla hüquq arasında fərq qoyulması doğru deyildi. Reallıq bundan ibarət idi ki, vaxtından əvvəl azad edilmə hüququ faktiki olaraq elə tətbiq edilirdi ki, məhbus cəza müddətinin üçdə ikisini çəkəndən sonra həbsxanadan azad edilirdi, bu şərtlə ki, o, intizam araşdırması nəticəsində vaxtından əvvəl azad edilmə hüququndan məhrum edilməsin. Bu, məhbusa imkan yaradırdı ki, cəzaçəkmə müddətinin qurtarmasından əvvəl azadlığa çıxacağına qanuni olaraq ümid etsin. Buna görə də, vaxtından əvvəl azad edilmə hüququndan məhrum edilmə şəxsin gözlədiyi müddətdən də artıq həbsxanada qalmasına səbəb olurdu. Məhkəmənin rəyi belə oldu ki, əlavə cəza müddəti çəkmək üçün hüquqi əsas məhkəmə hökmüdür. Lakin bu rəyə baxmayaraq, o, belə nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin vaxtından əvvəl azad edilməkdən ibarət real hüququ itirməsinin mümkünüyü, eləcə də onun həmin hüquqdan faktiki məhrum edilməsi onun həbsxanada qalma müddəti üçün ciddi nəticələr doğurub və bu cəzaya Konvensiyanın məqsədləri baxımından «cinayət» hüquq pozuntusuna görə cəza kimi baxılmalıdır. Buna görə də, 6-cı maddə bu işə tətbiq edildi.

Eze və Konors Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2003) ərizəçilər hüquq pozuntusu törətməkdə təqsirli bilinən məhbuslar idi. Onların hər ikisi Həbsxana Qaydalarına zidd olaraq həbsxanada hüquq pozuntusu törətməkdə ittiham olunurdular. Ərizəçilərin hər ikisi intizam hüquq pozuntularında təqsirli bilindi və müvafiq surətdə, əlavə 40 və 7 gün həbsxanada qalmaq cəzasına məhkum edildilər (burada söhbət ümumi cəza müddətinin 40 və 7 gün uzadılmasından deyil, vaxtından əvvəl azad edilmə tarixinin 40 və 7 gün təxirə salınmasından gedir – *red.*). Bundan əlavə, onlar bir neçə gün kameralarında təcrid halında saxlandılar. *Kempbell və Fellin işindən* sonra dövlətdaxili hüquqda dəyişiklik edilmişdi və intizam hüquq pozuntusuna görə cəzaya indi vaxtından əvvəl azad edilmə hüququnun itirilməsi kimi yox, «əlavə günlər» kimi anlayış verilirdi. Əlavə günlər hökmün müddətinin uzadılmasına təsir göstərmirdi; onlar vaxtından əvvəl azad edilmə hüququnun məhdudlaşdırılması demək idi.

Bu cəzanın ağırlığını qiymətləndirərkən Məhkəmə *Kempbell* və *Fellin* işini nəzərə alsa da, bu işə bir qədər fərqli yanaşdı. Baxmayaraq ki, dövlət hakimiyyəti orqanları ilkin hökmü «əlavə günlər» üçün hüquq baza hesab edirdilər, ərizəçilər üçün reallıq bundan ibarət idi ki, onlar ilkin ittiham hökmü ilə heç bir əlaqəsi olmayan müstəqil intizam prosesi nəticəsində real olaraq azadlığa buraxılacaqları gündən artıq həbsxanada saxlanmışdılar. Başqa sözlə, əlavə günlərin təyin edilməsi ərizəçilər intizam hüquq pozuntusunda təqsirli bilindikdən sonra onları cəzalandırmaq məqsədilə yenidən azadlıqdan məhrum etməyə bərabərdir. Müvafiq surətdə, azadlıqdan məhrum edilmənin ərizəçilərə tət-

¹⁹ *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1984, 69-cu bənd.

biqinin mümkünlüyünü və həqiqətən tətbiq edildiyini nəzərə alsaq, belə ehtimal etmək olar ki, onlara qarşı irəli sürülmüş ittihamlar 6-cı maddədəki məna baxımından cinayət ittihamları idi. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, belə ehtimalı yalnız o hallarda təkzib etmək olar ki, həmin azadlıqdan məhrum etmə cəzaları, onların xarakteri, müddəti və icra üsulu nəzərə alınmaqla, ərizəçilərə «əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vuran» cəzalar hesab edilməsin. Məhkəmə bildirdi ki, 40 və 7 günə bərabər əlavə günlərin təyin edilməsi müddət etibarlı ilə dövlətdaxili məhkəmələr tərəfindən təyin edilmiş cəzaya, yəni müvafiq surətdə, təxminən 11 və 2 həftəlik azadlıqdan məhrum etmə cəzasına ekvivalent idi. Dövlətdaxili hüquqda belə güman etmək üçün əsas verən heç nə yox idi ki, onlar azad ediləcəkləri gündək həmin cəzaları saxlandıqları həbsxanadan savayı hər hansı başqa yerdə və başqa şəraitdə çəkməlidirlər. Buna görə də, yuxarıda qeyd olunan ehtimal təkzib edilmir. Bu səbəbdən, 6-cı maddə bu işə tətbiq edilə bilər.

3. 6-cı MADDƏNİN 1-ci BƏNDİ İLƏ TƏMİN EDİLƏN MADDİ HÜQUQLAR

3.1. Məhkəmə araşdırması hüququ və məhkəməyə müraciət hüququ

6-cı maddənin 1-ci bəndi hər kəs üçün mülki hüquq və vəzifələrinə aid olan hər hansı iddianı məhkəməyə və ya tribunala çıxarmaq hüququnu təmin edir.²⁰ Başqa sözlə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi «məhkəmə araşdırması hüququ»nu özündə ehtiva edir və «məhkəməyə müraciət hüququ» həmin hüququn bir aspektini təşkil edir. Mülki hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməsinə müdaxiləni ən azı tutarlı əsaslarla qanunsuz hesab edən və 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab verən məhkəməyə müraciət etmək imkanına malik olmadığından şikayət edən hər kəs məhkəmə araşdırması hüququndan istifadə edə bilər.²¹ Barəsində cinayət ittihamı irəli sürülən bütün şəxslərə sözügedən hüquqlar bərabər qaydada tətbiq edilir. *Devir Belçikaya qarşı işdə* (1979) Məhkəmə qeyd etdi ki, şəxsə qarşı cinayət ittihamı irəli sürülərkən məhkəmə araşdırması hüququ «ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmədə vasitəsilə ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu özündə ehtiva edir».²²

6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan məhkəmə ona təqdim edilmiş mübahisə üzrə faktlara və hüquqa aid bütün məsələləri araşdırmaq səlahiyyətinə malik olmalıdır.²³ Cinayət ittihamlarında olduğu kimi, mülki işlərdə də 6-cı maddənin 1-ci bəndi faktlar və hüquq məsələləri arasında hər hansı fərq qoymur. «Mülki hüquq və vəzifələr»in müəyyən edilməsi üzrə məhkəmə prosesinin nəticəsi üçün hər iki kateqoriyaya aid məsələlər eyni dərəcədə əhəmiyyət daşıyır.

Şevrol Fransaya qarşı işdə (2003) ərizəçi Əlcəzairdə həkim ixtisası almışdı. Əlcəzairlə Fransa arasındakı müqavilə ilə qarşılıqlı əsaslarla razılaşdırılmışdı ki, bir ölkədə əldə edilən tibbi ixtisaslar digər ölkədə də tanınır. Ərizəçi mövcud tələblərə cavab verməsinə, yəni müvafiq ixtisasa malik olmasına və Fransa vətəndaşı olmasına baxmayaraq, Fransa Tibbi Şurasından işləmək üçün icazə almağa cəhd etsə də, uğursuzluğa məruz qaldı. O, Ali İnzibati Məhkəməyə müraciət etdi. Həmin məhkəmə ilkin olaraq sözügedən müqavilənin müvafiq normasının Əlcəzair tərəfindən necə tətbiq edilməsi barədə sorğu ilə Xarici İşlər Nazirliyinə sualla müraciət etdi. Cavab olaraq nazirlik bildirdi ki, bu halda müvafiq müqavilə norması tətbiq edilə bilməz, çünki Fransanın tibbi ixtisasları Əlcəzairin dövlət orqanları tərəfindən tanınmır. Ərizəçi bunun belə olmadığını nümayiş etdirmək üçün sübutlar təqdim etdi. Lakin Fransa Ali İnzibati Məhkəməsi xarici işlər nazirinin rəyini qəbul etdi və ərizəçinin iddiasını rədd etdi.

²⁰ *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1974, 36-cı bənd.

²¹ *Eşinqdan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1985, 55-ci bənd.

²² *Devir Belçikaya qarşı*, 1979.

²³ *Le Kompt, Van Leven və De Meyer Niderlanda qarşı*, 1981, 51(b) bəndi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ola bilsin ki, hökumət nazirinə ilkin sorğular göndərmək zəruri idi. Bununla belə, Məhkəmə belə bir faktı mühüm hesab etdi ki, nazirin məsələyə cəlb olunması məhkəmə prosesinə həlledici təsir göstərmiş və ərizəçi şikayət etmək imkanına malik olmayıb. Ərizəçinin nazirə verilmiş sorğu barədə öz rəyini təqdim etməsinə və ya fikrini ifadə etməsinə imkan verilməyib. Fransa məhkəməsi hətta Əlcəzair hökumətinin müvafiq tədbirlərinə aid ərizəçinin təqdim etdiyi sübutları nəzərdən keçirməyib. Ali İnzibati Məhkəmənin qərarından aydın olur ki, həmin qərar yalnız xarici işlər nazirinin rəyinə əsaslanıb. Başqa sözlə, Ali İnzibati Məhkəmə özünü xarici işlər nazirinin rəyindən asılı vəziyyətə salıb. Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin məhkəməyə müraciət etmək imkanının olduğunu hesab etmək olmaz və həmin məhkəmə sözügedən mübahisənin həllində bütün faktiki və hüquqi məsələləri araşdırmaq üçün kifayət qədər səlahiyyətə malik olmayıb. Buna görə də, 6-cı maddənin pozuntusu baş verib.

Hacıyev Azərbaycana qarşı işdə (2006) ərizəçinin yeni cinayət prosessual normalarına əsasən işinə yenidən baxılması barədə apellyasiya şikayəti vermək hüququnun olmasına baxmayaraq, bu hüququnun reallaşdırılmasına imkan verilməmişdi. Məhkəmə ərizəçinin apellyasiya şikayəti əsasında işinə yenidən baxılması hüququnun Konvensiyanın 6-cı maddəsində yer alan mühüm təminatlar vasitəsilə qorunduğunu qeyd etdi. Məhkəmənin qənaətinə görə, tərəflərin mübahisə açdığı əsas məsələ ərizəçinin apellyasiya şikayətinə hansı yurisdiksiya səviyyəsində baxılmalı olması ilə bağlı olub. Konkret olaraq, Keçid Qanununda deyilir ki, bu cür apellyasiya şikayətinə “müvafiq apellyasiya instansiyası məhkəməsində və ya Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsində” baxıla bilər. İddia etmək olar ki, Keçid Qanunundakı bu ifadələr müxtəlif cür şərh oluna bilər və həmin ifadələr ərizəçinin apellyasiya şikayətinə konkret olaraq hansı məhkəmə - Apellyasiya Məhkəməsi, yaxud Ali Məhkəmə tərəfindən baxılmalı olduğunu dəqiq göstərmir.

Bununla bağlı Məhkəmə xatırladır ki, daxili qanunvericiliyin şərhindəki problemləri həll etmək vəzifəsi, ilk növbədə, milli hakimiyyət orqanlarının, yəni məhkəmələrin işidir. Lakin bu işdə ərizəçinin məsələsinə aidiyyəti olan Keçid Qanununun müvafiq müddəasını şərh edən hər hansı formal məhkəmə qərarı olmayıb. Bundan başqa, Hökumət daxili məhkəmələrin onlara verilmiş apellyasiya şikayətini dinləmək səlahiyyəti ilə bağlı keçid Qanununun müvafiq müddəasının daxili məhkəmələr tərəfindən ictimaiyyət üçün açıq olan elə bir digər şərhini təqdim etməyib ki, ərizəçi apellyasiya şikayətini səhvən başqa məhkəmə orqanına verməklə prosessual səhvə yol verdiyini həmin şərhdən anlaya bilsin. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Keçid Qanununda onun işinə “Apellyasiya Məhkəməsi və ya Ali Məhkəmə” tərəfindən baxılması hüququ nəzərdə tutulur. Keçid Qanunundakı bu ifadə özlüyündə ərizəçinin apellyasiya şikayətinin kassasiya instansiyası qismində Ali Məhkəmənin səlahiyyəti daxilində olduğunu aydın başa düşməsi üçün və beləliklə də, yeni Cinayət Prosessual Məcəlləsi tərəfindən yeni cinayət proseduruna əsasən, adətən digər məhkumların müraciət etməli olduğu apellyasiya instansiyasından yan keçməsi üçün ərizəçini ağılabatan izahla təmin etmir. Üstəlik, apellyasiya şikayəti verilməsindən sonra 2 ildən artıq müddətdə Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçiyə apellyasiya şikayətinin Apellyasiya Məhkəməsinin deyil, Ali Məhkəmənin səlahiyyəti daxilində olduğu barədə konkret məlumat verilməyib. Əksinə, onu belə düşünməyə vadar ediblər ki, işinə baxılması xeyli yubansa da, Apellyasiya Məhkəməsində həqiqətən onun işinə baxılacaq. Bu işin spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, Məhkəmə belə hesab edib ki, Keçid Qanununa əsasən ona verilmiş hüquqdan ərizəçinin səmərəli şəkildə yararlı bilməsini təmin etmək üçün Apellyasiya Məhkəməsi tədbir görməli idi. Lakin Apellyasiya Məhkəməsi bunu etməyib və belə şəraitdə ərizəçidən Ali Məhkəməyə müraciət etməsini tələb etmək olmazdı. Buna görə də, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçi məhkəməyə müraciət etmək və deməli, həm də ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun məhdudlaşdırılmasına məruz qalıb.

***

Məhkəməyə müraciət etmək hüququ məhkəmə tərəfindən qərar qəbul edilməsinə nail olmaq hüququnu özündə ehtiva edir.

Qanci İtaliyaya qarşı işdə (2003) ərizəçi ədliyyə nazirinin orderləri əsasında məhkəməyə qədərki həbs müddətində və məhkum olunduqdan sonra xüsusi həbs rejimində saxlanılmışdı. Orderlərin hər biri 6 ay müddətinə qüvvədə idi. Ərizəçi ümumi sayı doqquz olan orderlərin səkkizindən məhkəməyə şikayət etdi. Müvafiq dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulurdu ki, məhkəmələr şikayətdən sonra 10 gün ərzində qərar qəbul etməyə borcludurlar. Ərizəçinin şikayətlərindən dördünün mahiyyəti bərəsində heç bir qərar qəbul edilmədi. Ərizəçi həmin şikayətlərlə bağlı iddia etdi ki, o, məhkəməyə müraciət etmək hüququndan məhrum edilib. Məhkəmə qərara aldı ki, milli məhkəmələr dörd şikayət bərəsində qərar qəbul etməməklə ərizəçinin məhkəmə araşdırması hüququnu pozublar.

Mülki hüquq və vəzifələrlə bağlı məhkəməyə müraciət hüququ məhkəmələrdə mülki işlər üzrə iddia qaldırmaq hüququnu özündə ehtiva edir. Şəxsin birinci instansiya məhkəməsinə müraciət etməsinə maneə yaradılırsa, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ mənasız olur. Əlbəttə, bu, o deməkdir ki, müvafiq məsələləri həll etmək səlahiyyətinə malik olan məhkəmələr mövcud olmalı, eləcə də belə məhkəmələrə müraciətin qarşısında əsassız maneələr yaradılmamalıdır.

Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1975) ərizəçi həbsdə ikən hüquq pozuntusunda təqsirləndirilən məhbus idi. Həbsxanada iğtişaş baş vermişdi və həbsxana əməkdaşı öz ifadəsində ona hücum etmiş şəxslər arasında ərizəçini də göstərmişdi. Nəticədə, ərizəçi digər məhbuslardan təcrid edildi və polis əməkdaşları tərəfindən dindirildi. Sonradan aydın oldu ki, həbsxana əməkdaşı səhv edib və ərizəçiyə qarşı heç bir iş qaldırılmadı və o, öz kamerasına qaytarıldı. Ərizəçi həbsxana əməkdaşına qarşı məhkəmə prosesinə başlamaq istədi, çünki o, ehtiyat edirdi ki, insident haqqında və onun həmin hadisədə iştirakı bərədə məlumat onun şəxsi dosyesində saxlanıla bilər və onun vaxtından əvvəl şərti azadlığa buraxılma şansına xələl gətirə bilər. O, vəkillə məsləhətləşməsinə icazə verilməsi üçün hökumət nazirinə müraciət etsə də xahişi rədd edildi; nazir bildirdi ki, ərizəçinin qeyd etdiyi məhkəmə işinə başlamaq üçün heç bir əsas yoxdur. Ərizəçi iddia etdi ki, o, məhkəməyə müraciət hüququndan məhrum edilib, bu isə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə ziddir.

Məhkəmə qərara aldı ki, məhkəməyə müraciət hüququ 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə təmin edilən hüquqlardan irəli gəlir. Məhkəməyə müraciət hüququ məhkəmədə mülki işlər üzrə iddia qaldırmaq hüququnu özündə ehtiva edir. Məhkəmə işin hallarını nəzərə alaraq qərara aldı ki, ərizəçinin vəkillə məsləhətləşmək istəyinə məhkəmədə iddia qaldırmaq baxımından haqq qazandırmaq olardı. Dövlət naziri ərizəçinin başlamaq istədiyi məhkəmə prosesinin əsaslı olub-olmadığını həll etmək səlahiyyətinə malik deyildi. Bunu həll etmək məhkəmənin ixtiyarında idi. Müvafiq surətdə, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hallarda – məsələn, maliyyə vəsaiti olmayan şəxs məhkəməyə müraciət etmək imkanından məhrum edilirsə – məhkəmələrin sadəcə mövcud olması yetərli deyil.

Eyri İrlandiyaya qarşı işdə (1979) ərizəçi ərindən ayrı yaşamaq üçün məhkəmə əmrinin verilməsi məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək istəyirdi. Həmin vaxt İrlandiyada mülki işlər üzrə pulsuz hüquq yardımı göstərilmirdi. Ər-arvadın ayrı yaşaması üçün məhkəmə əmrini yalnız Ali Məhkəmə verə bilər.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ərizəçi 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq, məhkəməyə səmərəli müraciət hüququndan məhrum edilib. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, ərizəçinin prosesdə özünü şəxsən təmsil etməsinə heç nə mane olmurdu. Lakin Məhkəmə qərara aldı ki, bu növ işlərdə

prosedurun və hüquq məsələlərinin mürəkkəbliyini nəzərə alsaq, ərizəçinin prosesdə özünü şəxsən təmsil etməsi məhkəməyə səmərəli müraciət hüququnun mövcudluğuna bərabər tutula bilməz.

***

Məhkəməyə müraciət hüququ məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının qəbul edilməsi hüququnu da özündə ehtiva edir.

Burdov Rusiyaya qarşı işdə (2002) ərizəçi hərbi orqanlar tərəfindən Çernobılda qəzanın baş verdiyi nüvə reaktorundakı fəvqəladə əməliyyatda iştirak etməyə çağırılmışdı. Ərizəçi həmin əməliyyatda iştirakı nəticəsində həddən artıq radiaktiv şüalanmaya məruz qalmış, bu isə onun səhhətinin pozulmasına səbəb olmuşdu. Ərizəçiyə sosial təminat xidməti tərəfindən kompensasiya təyin edildi. Kompensasiyanın təyin edilməsindən 6 ay sonra ərizəçi sosial təminat xidmətinə qarşı məhkəmədə iddia qaldırdı, belə ki, sözügedən kompensasiya ona ödənilmirdi. Yerli məhkəmə ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardı. Həmin qərardan 2 il sonra ərizəçi qərarın məcburi icrası üçün məhkəməyə müraciət etdi və həmin proses də onun xeyrinə başa çatdı. Sonra ərizəçiyə məlumat verildi ki, əlində icra sənədinin olmasına baxmayaraq, sosial təminat xidmətləri ona kompensasiya ödəmək iqtidarında deyillər, çünki buna onların vəsaiti çatmır.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, Razılığa gələn Dövlətlərin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin zərərinə icrasız qalmasına yol verərsə, məhkəməyə müraciət hüququ xəyali hüquq olaraq qalar. İstənilən məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri baxımından «məhkəmə araşdırmasının» tərkib hissəsi sayılmıdır. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət məhkəməsinin təyin etdiyi borcun ödənilməsinə vəsaitin olmaması ilə bəraət qazandıra bilməz. Qərarın icrasının müəyyən müddətə gecikdirilməsi başa düşülən olsa da, həmin gecikdirmə 6-cı maddənin 1-ci bəndindəki hüquqların mahiyyətinə xələl gətirən dərəcədə olmamalıdır.

Kirtatos Yunanıstana qarşı işdə (2003) ərizəçilərin Tinos adasında evi və torpaq sahəsi vardı. Bu şəhərin prefekti adadakı bir sıra yaşayış məskənlərinin sərhədlərini dəyişdirdi və tikinti işləri üçün icazə yeni sərhədlər əsasında verildi. Ərizəçilər prefektin qərarlarına və tikinti üçün verilən icazələrə məhkəmə nəzarəti qaydasında baxılması üçün Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət verdilər; həmin məhkəmə razılaşdı ki, tikintinin yaxınlığındakı torpaq sahələrinin mülkiyyətçiləri kimi ərizəçilər məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdirlər. Ali İnzibati Məhkəmə prefektin qərarlarını və tikinti üçün verilmiş icazələri qanunsuz elan etdi. Həmin vaxt icazədə nəzərdə tutulan torpaq sahəsində binalar artıq inşa edilmişdi. Ali İnzibati Məhkəmənin qərarına prefektin cavabı bundan ibarət oldu ki, o, mübahisə predmeti olan binaların sökülməsini istisna edən qərarlar qəbul etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, istənilən məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri baxımından «məhkəmə araşdırmasının» tərkib hissəsidir. İnzibati orqanlar qərarı tanımadıqda və ya icra etmədikdə, yaxud hətta icranı gecikdirdikdə, prosesin məhkəmə araşdırması mərhələsində iddiaçının 6-cı maddə üzrə malik olduğu təminatlar mənasını itirmiş olur. O, qeyd etdi ki, milli hakimiyyət orqanları 7 ildən artıqdır ki, qanuni qüvvəyə minmiş iki yekun məhkəmə qərarının icrası üçün zəruri tədbirlər görməkdən yayınıblar və bununla da, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin müddəalarını hər cür effektdən məhrum ediblər.

***

Məhkəməyə müraciət hüququ məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının icrasının təmin edilməsi hüququnu da özündə ehtiva edir.

Tarverdiyev Azərbaycan qarşı işdə (2007) ərizəçi iş bərpa edilməsi barədə məhkəmə qətnaməsinin icra edilməməsindən şikayət etmişdi. İş üzrə araşdırma aparıldıqdan sonra məhkəmə bəyan etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi mülki hüquq və vəzifələri barədə mübahisə yaranan hər kəsin məhkəməyə müraciət etmək hüququnu təsbit edir. Beləliklə, həmin bənd “ədalət mühakiməsi hüququnu” özündə ehtiva edir, bunun bir aspekti də məhkəməyə müraciət etmək hüququndan ibarətdir. Bu hüquq məhkəmələrdə iddia icraatına başlamaq hüququnu bildirir. Lakin qanuni qüvvəyə minmiş və icrası məcburi olan məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin maraqları əleyhinə olaraq qüvvəyə malik olmamasına Avropa Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətin hüquq sistemi ilə yol verilsəydi, sözügedən hüquq xəyali olardı. Tərəflərə verilən prosesual təminatları sadalayan konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində məhkəmə qərarlarının icrasının təmin olunması prosesinin nəzərdə tutulmaması əğlabatan deyil. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin yalnız məhkəməyə müraciət etmək hüququnu təmin edən və məhkəmə araşdırmasının qaydasını müəyyən edən müddəə kimi şərh edilməsi, yəqin ki, qanunun aliliyi ilə bir araya sığmayan situasiyalara gətirib çıxarırdı. Halbuki, Avropa Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlər Konvensiyanı imzalamaqla bu prinsipə riayət etməyi öhdələrinə götürüblər. Beləliklə, istənilən məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərarın icrasına Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan mənada “məhkəmə araşdırmasının” tərkib hissəsini təşkil edən element kimi baxılmalıdır.

Bundan əlavə, Məhkəmə qeyd etdi ki, məhkəmə qərarının icrasının gecikdirilməsinə xüsusi hallarda haqq qazandırılı bilər. Lakin bu gecikdirmə 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə qorunan hüququn mahiyyətinə xələl gətirməməlidir. Bu işdə qanunsuz olaraq işdən çıxarılmış ərizəçi iş bərpa edilməsi ilə bağlı məhkəmə çəkişməsinə udduqdan sonra onun bu uduşdan yararlanmasına hər hansı maneə yaradılmamalıdır.

Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, Konvensiyanın Azərbaycanla münasibətdə qüvvəyə mindiyi tarixdən müvafiq rayon məhkəməsinin qətnaməsi beş ildən artıq müddətdə icra edilməmiş qalıb. Məhkəmə razılaşır ki, ərizəçinin əvvəllər rəhbəri olduğu təşkilatın ləğv edilməsi və onun digər bir təşkilatın tabeliyinə verilməsi qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklər yaradıb. Lakin qətnamə qüvvədə qalıb, amma buna baxmayaraq, hakimiyyət orqanları ona əməl etmək üçün bir neçə il ərzində heç bir adekvat tədbir görməyiblər. Bu gecikdirməyə haqq qazandırmaq üçün Hökumət hər hansı əğlabatan əsas gətirməyib. Bu iş üzrə yekun qərara əməl etməklə bağlı zəruri tədbirlər görməməklə hakimiyyət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin səmərəsini heçə endiriblər. Müvafiq surətdə, Məhkəmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu bəyan edib.

3.1.1. İnzibati proses və məhkəməyə müraciət hüququ

6-cı maddənin 1-ci bəndində yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ tələb edir ki, məsələyə baxmaq səlahiyyətinə malik olan orqan məhkəmə funksiyalarına və məcburi qüvvəyə malik qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olsun.²⁴ Belə ki, yalnız tövsiyələr qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan orqan 6-cı maddənin məqsədləri baxımından məhkəmə hesab edilə bilməz. Lakin aydın məsələdir ki, şəxsin mülki hüquq və vəzifələrinə aid bütün qərarların məhkəmələr tərəfindən araşdırılması mümkün deyil; həqiqətən, bütün belə qərarların məhkəmələr tərəfindən qəbul edilməsi tələb olunsaydı, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə ciddi surətdə xələl gətirilmiş olardı. Müvafiq surətdə, bir çox ölkələrdə mülki hüquq və vəzifələrə aid qərarları inzibati orqanlar qəbul edirlər. Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan müdafiəni təmin etmirsə, həmin müdafiəni təmin edən məhkəmə orqanına şikayət etmək hüququ mövcud olmalıdır.²⁵

3.1.2. Məhkəməyə müraciət hüququna qoyula bilən məhdudiyətlər

²⁴ *Bentam Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1985.

²⁵ *Albert və Le Kompt Belçikaya qarşı*, 1983, 29-cu bənd.

Məhkəməyə müraciət hüququ mütləq hüquq deyil. Məhkəmə təsdiq edib ki, məhkəmə müraciət hüququ özünün xarakteri etibarlı ilə dövlət tərəfindən tənzimlənməli olan hüquqdur, cəmiyyətin və fərdlərin tələbatlarına və resurslarına uyğun olaraq, həmin tənzimləmə vaxt və yer baxımından fərqli ola bilər.²⁶ Vaxt məhdudiyyətləri ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin təmin edilməsi və vaxtı keçmiş iddiaların qarşısının alınması məqsədilə qoyula bilər. Prosessual hüquq qabiliyyəti üzrə məhdudiyyətlər, məsələn, müvafiq hüquqa malik olmayan iddiaçıları məhkəmənin dəyərli vaxtını almaqdan çəkindirmək üçün qoyula bilər. Digər məhdudiyyətlərə hökumət nazirlərinin, parlament üzvlərinin, mülki dövlət qulluqçularının və digər şəxslərin immunitet və imtiyazları aid edilə bilər. Lakin tətbiq edilən məhdudiyyətlər məhkəməyə müraciət hüququnun mahiyyətinə xələl gətirən dərəcədə olmamalıdır. Bundan başqa, məhkəməyə müraciət hüququna qoyulan məhdudiyyətlər qanuni məqsəd daşmalı və tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında əğlabatan əlaqə mövcud olmalıdır.²⁷

Eşinqdan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1985) ərizəçi bir neçə təhlükəli cinayətdə təqsirləndirilmişdi. Ərizəçiyə paranoid şizofreniya diaqnozu qoyulduğuna görə o, psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirildi. Bir qədər sonra müəyyən edildi ki, onun vəziyyəti yaxşılaşıb və belə bir tibbi rəy verildi ki, onu açıq tipli xəstəxanaya keçirmək olar. Bunun üçün açıq tipli xəstəxana müəyyən edildi, lakin oranın personalı ərizəçini qəbul etməkdən imtina etdi və səbəb də bu oldu ki, ərizəçiyə qulluq etmək üçün onların müvafiq şəraiti yoxdur. Ərizəçi açıq tipli xəstəxananın onu qəbul etməkdən imtinası ilə bağlı Ali Məhkəməyə müraciət etdi, habelə əvvəlki kimi qapalı xəstəxanada saxlanmasından şikayət etdi. Ali Məhkəmə icraatın dayandırılması barədə qərar qəbul etdi; o, qərara aldı ki, yalnız səhlənkarlığa yol verildiyi və ya qərəzli niyyətin olduğu hallarda məhkəmə icraatına yol verən qanun bu iş üzrə icraatın davam etdirilməsinə imkan vermir. Xəstəxana müdiriyyətinə qarşı iddialarında ərizəçi xəstəxana işçilərinin hərəkətlərində nə səhlənkarlığın, nə də qərəzli niyyətin olduğuna istinad etməmişdi. Ərizəçi iddia etdi ki, o, məhkəməyə müraciət hüququndan məhrum edilib.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, o, faktiki olaraq Ali Məhkəməyə müraciət etmək hüququna malik idi. Bununla belə, Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, o, belə bir məsələni araşdırmalıdır ki, məhkəməyə müraciət üçün milli qanunvericiliyin ərizəçiyə verdiyi imkan, demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi nəzərə alınmaqla, fərdin «məhkəməyə müraciət hüququ»nu təmin etmək üçün kifayətdirmi? Avropa Məhkəməsi məhkəməyə müraciət hüququnun mütləq hüquq olmadığını qeyd edərək bildirdi ki, ərizəçinin məhkəmədə iddia qaldırmasına mane olan qanun ruhi xəstələrə qulluğa görə cavabdeh olan şəxslərin əsassız olaraq məhkəmə çəkişməsinə cəlb olunması riskini aradan qaldırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Məhkəmə qərara aldı ki, məhkəmə icraatının səhlənkarlıq və ya qərəzli niyyət faktoru ilə məhdudlaşdırılması ərizəçinin məhkəməyə müraciət hüququnun mahiyyətinə xələl gətirmir və mütənasiblik prinsipini pozmur.

***

Məhkəməyə müraciət hüququ, məsələn, şikayətlərə qəbul edilənlik meyarlarının tətbiqi vasitəsilə, qanuna uyğun olaraq məhdudlaşdırıla bilər. Lakin belə meyarlar məhkəməyə müraciət hüququnun mahiyyətinə xələl gətirməməlidir. Bundan başqa, həmin meyarlar mütənasiblik şərtinə cavab verməlidir. Fransaya qarşı bir sıra işlərdə cinayət hüquq pozuntularına görə məhkum edilən şəxslərin apellyasiya şikayətləri belə bir əsasla görə rədd edilmişdi ki, onlar apellyasiya şikayəti verməzdən cəzalarını çəkmək üçün həbsxanaya gəlməmiş, ədalət mühakiməsindən gizlənmişdilər.

Poitrimol Fransya qarşı işdə (1993) arvadından boşanmış ərizəçi məhkəməyə çağırıldıqdan sonra uşaqları ilə Türkiyəyə qaçmışdı. Ərizəçinin işinə onun iştirakı olmadan baxıldı, o və uşaqları qaytarmadığına görə qiyabi olaraq məhkum edildi. Onun barəsində azadlıqdan məhrum edilmə hökmü

²⁶ *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1975.

²⁷ *Eşinqdan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1985.

çıxarıldı. Ərizəçi apellyasiya şikayəti verərək öz vəkili ilə təmsil olunmasını xahiş etdi. Apellyasiya Məhkəməsi bildirdi ki, ərizəçi qaçıb gizlənmişdi, buna görə də, o, vəkillə təmsil olunmamasını əsas gətirərək apellyasiya şikayəti verə bilməz. Apellyasiya şikayəti rədd edildi. Ərizəçi öz vəkili vasitəsilə Kassasiya Məhkəməsinə şikayət etdi. Kassasiya Məhkəməsi ərizəçinin cəza çəkmək üçün həbsxanaya gəlmədiyini əsas gətirərək onun şikayətini qəbul olunmayan elan etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, müdafiə hüquqlarının və demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi prinsipinin olduqca mühümlüyü nəzərə alınarsa, ərizəçinin qaçıb gizlənməsi ilə əlaqədar hüquq məsələləri baxımından şikayətin qəbul olunmayan elan edilməsi qeyri-mütənasib sanksiyadır.

Ömər Fransya qarşı işdə (1998) üç ərizəçi narkotik vasitələrin alveri ilə bağlı cinayətlərdə təqsirli bilinərək azadlıqdan məhrum edilmişdilər. Apellyasiya Məhkəməsində apellyasiya şikayətinə ərizəçilərin iştirakı ilə baxılaraq ərizəçilərin hər biri 5 il azadlıqdan məhrum edilmə cəzasına məhkum edildi. Onların həbsi üçün order verildi. Ərizəçilərin cəzalarını çəkmələrini təmin etmək məqsədilə onların həbsi üçün orderlər verildi. Ərizəçilər öz vəkilləri vasitəsilə Kassasiya Məhkəməsinə şikayətlər verdilər. Şikayət ərizələri belə bir əsasa görə qəbul olunmayan elan edildi ki, ərizəçilər cəzalarını çəkmək üçün həbsxanaya gəlməmişdilər. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, onlar məhkəməyə müraciət hüququndan məhrum ediləblər.

Məhkəmə qərara aldı ki, Fransa hüququnun məqsədi bundan ibarətdir ki, hətta apellyasiya şikayətinin predmeti olan qərar yekun qərarı olmasa belə, ərizəçi apellyasiya şikayəti verməzdən əvvəl həmin qərara tabe olmalı və apellyasiya şikayəti həll edilənə və ya həmin şikayətin verilməsi üçün müddət qurtarana qədər həbsxanada qalmalıdır. Müvafiq surətdə, o, belə qərara gəldi ki, bu qayda şikayətinin üzərinə qeyri-mütənasib yük qoyaraq apellyasiya hüququnun mahiyyətinə xələl gətirir. Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiya kassasiya məhkəmələrinin yaradılmasını tələb etməsə də, bu cür məhkəmələrin olduğu dövlətdən tələb olunur ki, apellyasiya şikayəti vermək istəyən şəxs üçün 6-cı maddənin nəzərdə tutduğu qarantiyaları təmin etsin. Məhkəmə qeyd etdi ki, cinayət prosesinin xüsusi mərhələsini təşkil edən kassasiya prosesləri mühüm rola malikdir və onların nəticələri təqsirləndirilən şəxs üçün həlledici ola bilər. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçilərin heç biri həbsdən yayınmağa çalışmayıb. Onlar daimi iş yerlərinə gəlməkdə və işdə qeyd olunan ünvanda yaşamaqda davam ediblər. Bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq məhkəməyə müraciət hüququ pozulmuşdu.

Xalfui Fransya qarşı işdə (1999) ərizəçi özünün qadın pasiyentinə qarşı cinayət törətdiyinə görə məhkum olunaraq azadlıqdan məhrum edilmiş həkim idi. Onun Apellyasiya Məhkəməsinə şikayəti rədd edilmişdi. Ərizəçi hər 2 dinləmədə iştirak etmişdi. Sonra o, Kassasiya Məhkəməsinə şikayəti verdi. O, Tunisə qayıtmalı olduğuna görə həbsxanaya gəlmək öhdəliyindən azad edilməsini xahiş edirdi, belə ki, o, yoluxucu xəstəliyə tutulmuşdu və həmin xəstəlik onun qarşısındakı 2 ayı işdən kənardə keçirməsini tələb edirdi. Onun müraciəti rədd edildi və Kassasiya Məhkəməsi elan etdi ki, o, hüquq məsələləri barədə apellyasiya vermək hüququnu itirib, çünki həbsxanaya gəlməyib.

Məhkəmə qərara aldı ki, şəxsin apellyasiya şikayəti verməzdən əvvəl həbsxanaya gələrək özünü təslim etmədiyinə görə apellyasiya şikayətinin qəbul olunmayan elan edilməsi ilə apellyasiya hüququnun itirilmiş elan edilməsi arasında faktiki heç bir fərq yoxdur. Bundan başqa, o, qərara aldı ki, təqsirsizlik prezumpsiyası, habelə hüquq məsələləri barədə apellyasiya şikayətinin dayandırıcı effekti (söhbət hökmün icrasının dayandırılmasından gedir – *red.*) məhkum edilən, lakin azadlıqda olan şəxsin həbsxanaya gəlməsinin əleyhinə dəlalət edən amillərdir, baxmayaraq ki, apellyasiya şikayəti yekun qərarına qədər onun həbsdə saxlanma müddətini uzada bilər.

3.2. Hüquqi müəyyənlik hüququ

Məhkəmə qərara aldı ki, hüquqi müəyyənlik konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədləri baxımından qanunun aliliyi prinsipinin fundamental aspektlərindən biridir. Hüquqi müəyyənlik belə bir anlayışı özündə ehtiva edir ki, məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarlarının şübhə altına alınmasına heç bir halda yol verilə bilməz.

Brumaresku Rumıniyaya qarşı işdə (1999) ərizəçinin valideynlərinin evi 1950-ci ildə milliləşdirilmişdi. 1993-cü ildə ərizəçi valideynlərinin əmlakının vərəsəsi qismində məhkəmədə iddia qaldıraraq milliləşdirilmənin qanuniliyi məsələsindən şikayət etdi. Birinci instansiya məhkəməsi ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardı və inzibati orqanlara göstəriş verdi ki, evi ərizəçiyə qaytarsınlar. Qərardan apellyasiya şikayəti verilmədi və o, qəti və ləğvi mümkün olmayan qərara çevrildi. Evin üzərində mülkiyyət hüququ ərizəçiyə qaytarıldı. Sonradan Rumıniyanın baş prokuroru həmin qərarın ləğv edilməsi üçün Ali Məhkəməyə ərizə verdi və belə əsas gətirdi ki, birinci instansiya məhkəməsi öz səlahiyyətini aşıb. Ali Məhkəmə qərarı ləğv etdi və ev yenidən dövlət mülkiyyətinə keçdi. Ərizəçi iddia etdi ki, Ali Məhkəmə onu evi üzərində mülkiyyət hüququnu bərpa etmək üçün məhkəməyə müraciət hüququndan məhrum edib, bu isə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə, eləcə də 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə ziddir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi Konvensiyanın preambulasının işığında şərh edilməlidir; preambulada hüququn aliliyi Razılığa gələn Dövlətlərin ümumi irsinin tərkib hissəsi elan edilir. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi qanunun aliliyi (qanunun aliliyi və hüququn aliliyi eyni anlayışlardır – *red.*) prinsipinin fundamental aspektlərindən biridir. Onun tələbinə görə, məhkəmələr iş üzrə yekun qərarı qəbul etdikdən sonra həmin qərar şübhə altına alınmamalıdır. Məhkəmə qeyd etdi ki, baş prokuror sözügedən qərarın ləğvi üçün müraciət etmək hüququna malik idi və bu hüquq üçün vaxt məhdudiyyəti qoyulmamışdı. Cari işdə ərizəçinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ pozulmuşdu, çünki Ali Məhkəmə tam məhkəmə prosesinin nəticəsini heçə endirmişdi, halbuki həmin prosesin nəticəsi olan yekun qərarı ləğv edilə bilməzdi və *res judicata* prinsipi də («*res iudicata*» – bir dəfə həll edilmiş iş təkrar baxılmasının yolverilməzliyi prinsipi – *red.*) pozulmuşdu. Buna görə də, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, Ali Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq hüquqi müəyyənlik prinsipini pozub.

3.3. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

6-cı maddənin 1-ci bəndi həm cinayət, həm də mülki proseslərdə ədalətli məhkəmə araşdırması tələbini müəyyən edir. Cinayətdə ittiham olunanlara əlavə hüquqlar şamil olunur; onlar 6-cı maddənin 3-cü bəndində yer almışdır və bir qədər sonra araşdırılacaqdır. Ədalətli və açıq məhkəmə araşdırması hüququ qanunun aliliyi prinsipinin əsas anlayışlarından; Məhkəmə qərarına görə, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ demokratik cəmiyyətdə o dərəcədə mühüm yer tutur ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin məhdud şəkildə şərh edilməsinə heç cür haqq qazandırıla bilməz.²⁸ Məhkəmə bu fikirdədir ki, məhkəmə prosesinin ədalətliliyini qiymətləndirərkən, o, yalnız ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun ayrı-ayrı tərkib hissələrini deyil, həm də bütövlükdə prosesin ədalətliliyini araşdırmalıdır. Lakin Avropa Məhkəməsi apellyasiya məhkəməsi olmadığına görə dövlətdaxili məhkəmələrin qərarını mahiyyəti üzrə araşdırıb onu öz qərarı ilə əvəz etməli deyil. Hər bir işdə onun yeganə vəzifəsi bunu müəyyən etməkdən ibarətdir ki, 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində yer alan ədalətlilik şərtinə dair qarantiyalar dövlətdaxili prosesdə təmin olunubmu? Dövlətdaxili məhkəmənin vəzifəsi onu təmin etməkdən ibarətdir ki, bütün cinayət prosesləri, habelə mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edildiyi bütün proseslər 6-cı maddəyə uyğun olsun.

3.3.1. Məhkəmə araşdırmasının çəkişmə xarakteri

²⁸ *Moreyra və Azevedo Portuqaliyaya qarşı*, 1990, 40-cı bənd.

«Məhkəmə araşdırması» anlayışı prosesin çəkişmə xarakterli olmasını tələb edir; belə ki, mülki prosesdəki tərəflərə imkan verilməlidir ki, qarşı tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və sübutlardan xəbərdar olsunlar və onlar barəsində izahat verə bilsinlər. Cinayət işləri üzrə məhkəmə araşdırmalarında prosesin çəkişmə xarakteri tələb edir ki, həm ittiham, həm də müdafiə tərəfi üçün qarşı tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və sübutlardan xəbərdar olmaq və onlar barəsində izahat vermək məsələsində bərabər imkanlar yaradılsın.²⁹ Məhkəmə bildirdi ki, təqsirləndirilən şəxsin birinci instansiya məhkəməsindəki araşdırmada iştirak etmək hüququ 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin edilən ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan irəli gəlir.³⁰

Ruis-Mateos İspaniyaya qarşı işdə (1993) ərizəçilər dövlət tərəfindən müsadirə olunmuş mülkiyyətlərini geri almağa çalışaraq məhkəmədə iddia qaldırmışdılar. Proses zamanı ərizəçilər Konstitusiya Məhkəməsinə müəyyən suallarla müraciət etmək üçün vəsatət verdilər. Buna icazə verildi; sonra Konstitusiya Məhkəməsində müxtəlif arqumentlər irəli sürüldü, lakin ərizəçilərin öz arqumentlərini irəli sürmələrinə icazə verilmədi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, Konstitusiya Məhkəməsindəki prosesdə tərəflərin bərabərliyi prinsipinə əməl olunmayıb, bu isə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə ziddir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ prosesin çəkişmə xarakterli olması barədə fundamental hüququ özündə ehtiva edir. Bu isə öz növbəsində tələb edir ki, tərəflərə qarşı tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və sübutlardan xəbərdar olmaq və onlar barəsində izahat vermək məsələsində bərabər imkanlar verilsin. Məhkəmə etiraf etdi ki, konstitusiya məhkəmələrinin funksiyasının xüsusi xarakterinə uyğun olaraq onların işi xüsusi normalarla tənzimlənir. Lakin o, həm də bildirdi ki, mülki proses kontekstində sözügedən məhkəmələr məhdud şəxslər dairəsinə, o cümlədən tərəflərdən birinə birbaşa təsir göstərən qanunun Konstitusiyaya uyğunluğu məsələsini araşdırırlarsa, bir qayda olaraq, maraqlı tərəfin prosesin digər iştirakçılarının qeydləri ilə sərbəst surətdə tanış olmaq hüququ və həmin qeydlər barəsində izahatlar vermək üçün həqiqi imkana malik olmaq hüququ təmin edilməlidir.

3.3.2. *Məhkəmə araşdırmasında iştirak etmək hüququndan imtina etmə*

Məhkəmə qərara aldı ki, şəxs istər cinayət işi, istərsə də mülki iş üzrə məhkəmə araşdırmasında iştirak hüququndan imtina edə bilər. Lakin bu imtina birmənalı şəkildə bildirilməli və bu mühüm hüquqdan imtina ilə bağlı mütənasib minimal təminatlar mövcud olmalıdır.³¹

Zana Türkiyəyə qarşı işdə (1997) cavabdeh dövlət iddia edirdi ki, ərizəçi onun işinə baxmış və onu məhkum etmiş milli təhlükəsizlik məhkəməsində iştirak hüququndan dolayısı ilə imtina edib. O, öz iddiasını belə bir faktla əsaslandırır ki, ərizəçiyə bildirilmişdi ki, o, özünü türk dilində müdafiə etməlidir; ona xəbərdarlıq edilmişdi ki, kürd dilindən istifadə etməkdə təkid edərsə, bu, onun özünü müdafiə etmək hüququndan imtinası kimi qəbul ediləcək. Ərizəçi güzəştə getmək istəmədi və buna görə də onun özünü müdafiə etməsinə icazə verilmədi. Ərizəçinin təqsirləndirildiyi cinayətlərə dair məhkəmə araşdırması yerli milli təhlükəsizlik məhkəməsində onun iştirakı olmadan keçirildi; araşdırmada onun vəkili iştirak edirdi, ərizəçi isə hətta araşdırmada iştirak üçün müraciət də etmədi.

Avropa Məhkəməsi cavabdeh dövlətin arqumentini rədd etdi; belə ki, ərizəçinin davranışı onun məhkəmə araşdırmasında iştirak etmək hüququndan imtina etdiyini göstərmirdi. İstənilən halda, Məhkəmə belə bir prinsipi bir daha xatırlatdı ki, Konvensiya ilə təmin edilən hüququn həyata keçirilməsindən imtina aydın və birmənalı şəkildə edilməlidir.

²⁹ *Brandstetter Avstriyaya qarşı*, 1991, 67-ci bənd.

³⁰ *Ekbatani İsveçə qarşı*, 1988, 25-ci bənd.

³¹ *Poitrimol Fransaya qarşı*, 1993, 31-ci bənd.

Kolotsa İtaliyaya qarşı işdə (1985) ərizəçiyə qarşı cinayət istintaqına başlanmışdı. Ərizəçiyə qarşı irəli sürülən ittiham barədə, habelə məhkəmənin vaxtı və yeri barədə ona məlumat verməyə bir neçə dəfə cəhd edilsə də, dövlət orqanları onun yerini müəyyənləşdirə bilmədilər. Nəticədə, dövlət orqanları onu «gizlənən şəxs», yəni bilərəkdən məhkəmənin əmrini yerinə yetirməkdən yayınan şəxs elan etdilər. Məhkəmə araşdırması onun iştirakı olmadan keçirildi, həmin araşdırmanın nəticəsində ərizəçi azadlıqdan məhrum edilmə cəzasına məhkum olundu. Sonradan ərizəçi həbs olundu; o, apellyasiya şikayəti verdi, lakin qanuni müddət buraxıldığına görə həmin şikayət «vaxtı keçmiş şikayət» elan edildi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin predmeti və məqsədi bundan ibarətdir ki, şəxsə qarşı «cinayət ittihamı irəli sürülərkən», o, məhkəmə araşdırmasında iştirak etmək hüququna malikdir. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, təqsirləndirilən şəxsin məhkəmədə iştirak etmədiyi halda 6-cı maddənin 3-cü bəndindəki hüquqlardan istifadə etdiyini təsdiq etmək çətin məsələdir. Məhkəmə qərara aldı ki, iş üzrə faktlar ərizəçinin «gizlənən şəxs» hesab edilməsinə haqq qazandırmır; bundan başqa, sübutlar göstərir ki, onu tapmaq üçün kifayət qədər cəhd göstərilməyib. Sübutlar göstərir ki, əslində, onu tapmaq mümkün idi. Müvafiq surətdə, Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçi məhkəməyə gəlmək və özünü müdafiə etmək hüququnu həyata keçirməkdən imtina etməyib, həm də onun ədalət mühakiməsindən gizləndiyini təsdiq edən sübutlar yoxdur.

***

Dövlətdaxili cinayət məhkəmələri müəyyən hallarda (belə halların dairəsi məhduddur) təqsirləndirilən şəxslərin iştirakı olmadan onların işini araşdırma bilərlər. Lakin *Kolotsanın işi* belə bir fikir yürütməyə əsas verir ki, cinayət işi üzrə məhkəmə araşdırması yalnız o halda təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan keçirilə bilər ki, səlahiyyətli orqanlar təqsirləndirilən şəxsi tapmaq və ona cinayət ittihamı barədə, habelə məhkəmə araşdırmasına dair təfsilatlar barədə məlumat vermək üçün kifayət qədər səy göstərdiklərini sübut edə bilsinlər. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan keçirilən məhkəmə araşdırmaları yalnız o halda Konvensiyaya uyğun sayıla bilər ki, təqsirləndirilən şəxs sonradan tapıldıqda onun işini araşdırmış məhkəmə ittihamın mahiyyəti məsələsini yenidən həll etsin.³²

3.3.3. Cinayət prosesində susmaq hüququ

Susmaq hüququ ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun ayrılmaz tərkib hissəsi sayılır, hərçənd ki, bəzən 6-cı maddənin 2-ci bəndində yer alan təqsirsizlik prezumpsiyası məsələsi ilə də əlaqədar ola bilər. Bu hüquq ifadə verməmək və özünə qarşı ittihamlara yardım etməmək hüququ kimi ifadə edilir.³³ Bu hüququn mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, təqsirləndirilən şəxsi dövlət orqanları tərəfindən hüquqa zidd olaraq özünə qarşı ifadə verməyə məcbur edilməkdən qoruyur; bu isə öz növbəsində, ədalət mühakiməsinin yanlış həyata keçirilməsinin qarşısını almağa və 6-cı maddənin məqsədlərini həyata keçirməyə kömək edir.³⁴ Buna görə də, susmaq hüququ ittiham tərəfindən tələb edir ki, təqsirləndirilən şəxsin iradəsi əleyhinə məcburetmə və ya təzyiqləndirilmə vasitəsilə əldə edilmiş sübutlardan istifadə etmədən təqsirləndirilən şəxsə qarşı ittihamı sübut etsin.

Funke Fransaya qarşı işdə (1993) ərizəçinin otaqları gömrük əməkdaşları tərəfindən axtarılmışdı. Ondan bir sıra maliyyə bəyannamələrini təqdim etməsi xahiş edilmiş, lakin o, bundan imtina etmişdi. İmtinası ilə əlaqədar gömrük orqanları onu polis məhkəməsinə (polis tərəfindən araşdırılan xırda cinayətlər üzrə məhkəmə – *red.*) dəvət etmişdilər, orada o, cərimə olunmuş və sənədləri təqdim et-

³² *Krombax Fransaya qarşı*, 2001, 85-ci bənd.

³³ *Funke Fransaya qarşı*, 1993, 44-cü bənd.

³⁴ *Saunders Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996, 68-ci bənd.

məsi barədə əmr verilmişdi. Ərizəçi iddia etdi ki, onun barəsində 6-cı maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərində nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ və təqsirsizlik prezumpsiyası pozulub.

Məhkəmə qərara aldı ki, gömrük hüququ xüsusi cəhətlərə malik olsa da, bu, hər kəsin ona qarşı «cinayət ittihamı irəli sürülərkən» susmaq hüququna və özünə qarşı cinayət ittihamına kömək etməmək hüququna müdaxilə edilməsinə haqq qazandıra bilməz. Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub. O, bu nəticəyə gəldi ki, eyni məsələni 6-cı maddənin 2-ci bəndi üzrə araşdırmağa ehtiyac yoxdur.

Saunders Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1996) ərizəçi başqasının müəssisəsinə yiyələnməsi ilə əlaqədar olaraq hökumət nazirliyi tərəfindən təyin edilmiş müfəttişlərin apardığı araşdırmalara məruz qalmışdı. Müvafiq hüquq normalarına uyğun olaraq, ərizəçi müfəttişlərlə əməkdaşlıq etməyə məcbur edildi. Əməkdaşlıqdan imtina etmə məhkəməyə hörmətsizliyə görə ərizəçi barəsində iş qaldırılmasına və onun 2 ilədək azadlıqdan məhrum edilməsinə səbəb ola bilərdi; ərizəçinin mahiyyətə özü-özünü ifşa edən ifadələr verməkdən müdafiə hüququ təmin edilməmişdi. O, doqquz dəfə dindirildi. Bundan sonra səlahiyyətli orqanlar digər şəxslərlə yanaşı ərizəçiyə qarşı da cinayət prosesinə başlamaq qərarına gəldilər; məcburetmanın təsiri altında onun verdiyi ifadələr ittiham orqanına təqdim edildi və sonra açıq məhkəmə araşdırmasında elan edildi. Ərizəçi iddia etdi ki, bu, onun özünə qarşı ifadə verməmək hüququnu pozub. Cavabdeh dövlət isə iddia etdi ki, ərizəçinin ifadələri özü-özünü ifşa edən ifadələr deyildi.

Avropa Məhkəməsi bildirdi ki, bu kontekstdə ifadələrin dəqiq məzmunu önəmli deyil, önəmli olan məcburetmə vasitəsilə alınmış ifadələrdən məhkəmə araşdırmasında ittiham məqsədilə istifadə edilməsidir. Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlətdaxili məhkəmə araşdırması zamanı ittiham tərəfi əsas etibarilə məhz həmin ifadələrə istinad etmişdi. Məhkəmə bildirdi ki, bu, belə düşünməyə tam əsas verir ki, ittiham tərəfi əmin idi ki, ərizəçinin ifadələrinin yer aldığı protokolların oxunması ərizəçinin təqsirinin müəyyən edilməsində ittiham tərəfinə yardımçı ola bilər. Başqa sözlə, prosesin gedişində sözügedən ifadələrdən ərizəçini təqsirləndirmək üçün istifadə edilmişdi. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, qeyri-məhkəmə xarakterli araşdırmada məcburetmə vasitəsilə alınmış cavablardan qeyri-məhkəmə xarakterli araşdırmada təqsirləndirilən şəxsə qarşı istifadə edilməsinə ictimai maraq argumenti ilə haqq qazandırıla bilməz. Müvafiq surətdə, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

Susmaq hüququ barəsində qeyd-şərtlər

Bəzi ölkələrin hüquq sistemində susmaq hüququ mütləq hüquq deyil. Belə ki, İngiltərə və Uelsdə susmaq hüququ barəsində qeyd-şərtlər mövcuddur; onların mahiyyəti bundan ibarətdir ki, şübhəli şəxs dindirmə zamanı susmaqda davam edirsə və dindirmə zamanı qeyd etmədiyi faktlara sonradan məhkəmədə özünü müdafiə etmək məqsədilə istinad edirsə, hakim andlı iclasçılara tövsiyə edə bilər ki, onlar həmin susma faktından şübhəli şəxsin özünə qarşı istifadə etsinlər; şübhəli şəxsə susmaq hüququ barəsində qeyd-şərtlərə dair məlumat verilməli və susmaq hüququndan istifadənin mümkün nəticələri barədə izahat verilməlidir.

Məhkəmə razılaşdı ki, ittiham tərəfinin irəli sürdüyü ittihamlar qiymətləndirilən zaman təqsirləndirilən şəxsin susmasının milli məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınması susmaq hüququna zidd deyil. Belə ki, məsələ, istər polis tərəfindən dindirilmə zamanı, istərsə də məhkəmə araşdırması zamanı ərizəçinin susmasından onun əleyhinə nəticə çıxarılması seçiminin işə baxan hakim tərəfindən andlı iclasçıların öhdəsinə buraxılması özlüyündə ədalətli məhkəmə araşdırmasının tələblərinə zidd sayıla bilməz. Lakin susmaq hüququnun və özünə qarşı ifadə verməmək imtiyazının mühümlüyünü (bunlar ədalətli məhkəmə araşdırmasının özəyini təşkil edir) nəzərə alsaq, dövlətdaxili məhkəmə sus-

maq hüququndan təqsirləndirilən şəxsin özünə qarşı istifadə edilməsi məsələsində xüsusilə diqqətli olmalıdır.³⁵

Təqsirləndirilən şəxs müəyyən müddət ərzində vəkillə görüşmək imkanına malik olmadıqda və dindirmələr onun hüquq yardımı almasından əvvəl həyata keçirildikdə, təqsirləndirilən şəxsin əleyhinə yönələn, yəni onu ifşa edən məsələlərə dair izahat verməkdən imtina etməsi hallarına da xüsusi diqqətlə yanaşmaq tələb olunur.³⁶ Məhkəmə bildirdi ki, dövlətdaxili məhkəmələr belə bir fakta önəm verməlidirlər ki, təqsirləndirilən şəxs susmaqda davam etmək barədə öz vəkili ilə məsləhətləşmək imkanına malik olmalıdır.³⁷ Vəkil təqsirləndirilən şəxsə susmaqda davam etməyi məsləhət görürsə, yəqin ki, bunun üçün tutarlı əsaslar var, məsələn, o, narkomaniyaya, alkoqolizmə və s.-yə mübtəla olmuş şəxsdir.³⁸ Dövlətdaxili məhkəmənin ittiham hökmü yalnız və ya əsas etibarilə ərizəçinin məhkəmə araşdırmasında susmasına, yaxud suallara cavab verməkdən və ya sübutlar təqdim etməkdən imtina etməsinə əsaslanırsa, bu, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə uyğun olmayacaq. Hər bir konkret işdə təqsirləndirilən şəxsin susmasından onun öz əleyhinə nəticə çıxarıb-çıxarmamaq məsələsinin susmaq hüququna uyğun olub-olmaması həmin işin hallarının işığında araşdırılmalıdır. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin susmasından ona qarşı istifadə edilməsi hallarında belə bir fakta xüsusi diqqət verir ki, milli məhkəmələr sübutları və məcburetə dərəcəsini qiymətləndirərkən konkret situasiyadan çıxış ediblərmi? Hakimin andlı iclasçılara onların çıxaracağı nəticə barədə verdiyi tövsiyələr bu kontekstdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Con Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1996) ərizəçi anti-terror hüquq normaları əsasında Şimali İrlandiyada həbs edilmişdi. Ərizəçiyə məlumat verildi ki, o, susmaq hüququna malikdir, lakin ifadə verərkən qeyd etmədiyi hər hansı fakta məhkəmədə özünü müdafiə etdiyi zaman istinad edərsə, məhkəmə bundan ona qarşı sübut kimi istifadə edə bilər. Ərizəçi dindirmə müddətində susmaqda davam etdi. Müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulurdu ki, birinci instansiya məhkəməsi təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə araşdırmasında sübut təqdim etməkdən imtina etməsindən, habelə konkret vaxtda konkret yerdə olmasına dair sübut təqdim edə bilməməsindən və ya etmək istəməməsindən onun əleyhinə nəticə çıxara bilər. Məhkəmə araşdırmasında ərizəçi heç bir sübut təqdim etmədi və heç bir şahid çağırmadı. Onun vəkili iddia etdi ki, ərizəçi cinayətin baş verdiyi evdə həbsə alınsa da, onun təqsiri yoxdur. Dövlətdaxili məhkəmə ərizəçinin həbsə alındığı evdə olmasına dair izahat verməməsindən və sübut təqdim etmək istəməməsindən ərizəçinin əleyhinə nəticə çıxardı. Ərizəçi məhkum edildi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, şübhəsiz, polis tərəfindən dindirilərəkən susmaq hüququ və öz əleyhinə ifadə verməmək imtiyazı hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq normalardır və bunlar 6-cı maddədə nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə araşdırmasının özəyini təşkil edir. O, belə qərara gəldi ki, ittiham hökmü yalnız təqsirləndirilən şəxsin susmasına, yaxud müəyyən suallara cavab verməkdən və ya sübutlar təqdim etməkdən imtina etməsinə əsaslanırsa, bu, 6-cı maddəyə zidd olardı. Bununla belə, Avropa Məhkəməsi etiraf etdi ki, milli məhkəmə ittiham tərəfinin təqdim etdiyi sübutların əsaslılığını qiymətləndirərkən təqsirləndirilən şəxs tərəfindən izahat verilməsini açıq-aşkar tələb edən situasiyalarda onun susması faktını nəzərə almalıdırlar. Məhkəmə nəzərə aldı ki, ərizəçi bütün proses ərzində susmaq hüququndan uğurla istifadə edib; o, nəse söyləməyə heç vaxt məcbur edilməyib. Məhkəmə qeyd etdi ki, təqsirləndirilən şəxsə qarşı dəlillər qiymətləndirilərkən cinayət hadisəsinin baş verdiyi yerdə olmasının səbəbini polisə izah etməkdən və ya məhkəmə araşdırması ərzində ifadə verməkdən imtina etməsi faktından onun özünə qarşı istifadə edilə biləcəyi barədə təqsirləndirilən şəxsə xəbərdarlıq edilməsini nəzərdə tutan sistemdə müəyyən qədər məcburetə elementləri var. Lakin ərizəçi danışımağa və ya ifadə verməyə məcbur edilmədiyinə görə Məhkəmə

³⁵ *Bekles Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 58-ci bənd.

³⁶ *Kondron və Kondron Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2000, 60-ci bənd.

³⁷ *Kondron və Kondron Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2000, 60-ci bənd.

³⁸ *Kondron və Kondron Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2000, 60-ci bənd.

qərara aldı ki, ərizəçinin işində bu amil həlledici olmayıb. Beləliklə, bu işdə susmaq hüququ pozulmayıb.

Bekles Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2002) ərizəçi həbsə alınmış, onun məhkəməsi keçirilmiş və o, quldurluğa, şəxsi qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etməyə və adam öldürmə cəhdinə görə məhkum edilmişdi; ərizəçi qurbanı dördüncü mərtəbənin pəncərəsindən yerə atmış və o, ciddi xəsarət almışdı. Cinayətin baş verməsindən bir neçə gün sonra həbsə alınarkən ərizəçiyə xəbərdarlıq edildi ki, ondan nəyisə söyləmək tələb olunmur, lakin susması faktından onun əleyhinə istifadə edilə bilər. O, polisə dərhal bunu dedi ki, o, qurbanı yerə atmayıb, qurban özü aşağı tullanıb. Polis ona məsləhət gördü ki, polis bölməsində dindirilənə qədər daha heç nə söyləməsin. Polis bölməsində ərizəçinin vəkilinə ona susmağı məsləhət gördü və dindirməni aparan polisə dedi ki, belə məsləhətdir; bu, polis sənədlərində qeyd alındı. Məhkəmə araşdırması zamanı hakim ərizəçidən vəkilin məsləhətinə könüllü surətdə əməl edib-etmədiyini soruşdu; o, buna heç vaxt məcbur edilməmişdi. İşə baxan hakim andlı iclasçıların diqqətinə çatdırdı ki, ərizəçinin susmasından ona qarşı istifadə edilə bilər. O, bunu söyləyərkən həm də andlı iclasçılara bildirdi ki, vəkilin verdiyi məsləhətin məzmunu barəsində ayrıca sübut yoxdur, yeganə dəlil ərizəçinin ifadə verməyə hazır olması barədə edilmiş qeyddən ibarətdir.

Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçi danışmağa məcbur edilməmişdi, məsələn, suallara cavab verməməyə görə heç bir cinayət cəzası mövcud deyildi. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, ərizəçinin qarşısında qoyulan məsələlər ifşaedici xarakter daşıyırdı və ərizəçi onları izah etməli idi. Məhkəmə sonda bunu da qeyd etdi ki, ərizəçi danışmağa hazır idi, lakin polis ona məsləhət görmüşdü ki, polis bölməsində dindirilənə qədər gözləsin, vəkil isə məsləhət görmüşdü ki, dindirmə zamanı suallara cavab verməsin. Hakimin andlı iclasçıların diqqətini bu faktlara cəlb etməməsi narahatlıq doğurur. Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçinin müdafiə arqumentləri onun həbsə alındığı andan məhkəmə araşdırmasına qədər dəyişmədi; o, məhkəmə araşdırmasında yeni faktlara istinad etmədi. Məhkəmənin fikrincə, bütün bu məsələlər ərizəçinin izahatının inandırıcı olub-olmadığına aid məsələlər idi və hakim andlı iclasçılara verdiyi tövsiyələrə onları da daxil etməli idi ki, andlılar aşağıdakı məsələlər barədə ədalətli qərar çıxara bilsinlər: ərizəçinin susmasının səbəbi həqiqətən onun göstərdiyi səbəb idimi, yoxsa əksinə, onun susması təqsirli olması ilə əlaqədar idi və özünə bəraət qazandırmaq üçün sadəcə vəkilin məsləhətini bəhanə edirdi. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, hakim andlı iclasçıları belə bir məsələ barədə düşünməyə çağırmışdı ki, susmasının səbəbi barədə ərizəçinin gətirdiyi əsas «tutarlı əsas» idimi, lakin o, bunu qeyd etməmişdi ki, həmin məsələlər yalnız təqsir məsələsinə aidiyyəti olduğu dərəcədə nəzərdən keçirilməlidir. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, andlılar məhkəməsi bu məsələ barədə hərtərəfli düşünməli idi və əgər belə nəticəyə gəlsəydi ki, polis tərəfindən dindirilərək ərizəçinin susması onun suallara cavab verməyə sözünün olmaması faktından irəli gəlir; hər halda, təqsir məsələsində bu faktdan ərizəçinin əleyhinə istifadə etməməli idi. Bu məsələdə andlıların səlahiyyəti təkcə ərizəçinin polis bölməsində susmaq hüququnun qanuna uyğun olaraq həyata keçirilməsini araşdırmaqla məhdudlaşmırdı. Beləliklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

3.3.4. Tərəflərin bərabərliyi prinsipi

Tərəflərin bərabərliyi prinsipi tərəflər arasında ədalətli balans baxımından ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun mühüm xüsusiyyətidir və prosesin çəkişmə xarakterinə xas olan cəhətdir. Məhiyyət etibarını ilə bu prinsip tələb edir ki:

*«hər bir tərəf öz arqumentlərini, o cümlədən sübutlarını təqdim etmək üçün əgəlabatan imkana malik olmalı və əks tərəfin qarşısında əlverişsiz vəziyyətə salınmamalıdır».*³⁹

³⁹ *Dombo Behir Niderlanda qarşı*, 1993.

Bu prinsip həm mülki, həm də cinayət proseslərinə tətbiq edilir; lakin cinayət proseslərinə 6-cı maddənin 3-cü bəndi ilə əlavə müdafiə təmin olunur, bu barədə bir qədər sonra söhbət gedəcək. Tərəflərin bərabərliyi prinsipi tələb edir ki, hər bir tərəfə digər tərəfin təqdim etdiyi sübutlar barədə izahat vermək imkanı yaradılsın.

Vinen Belçikaya qarşı işdə (2002) birinci ərizəçi həkim, ikinci ərizəçi isə xəstəxana idi. Onlar öncə lazımı icazə almadan müəyyən avadanlığı quraşdırmaqda ittiham olunurdular. Məhkəmə prosesinin gedişində ərizəçilər kassasiya məhkəməsindən xahiş etdilər ki, ilkin qərarın qəbul edilməsi üçün bu işdəki hüquq məsələlərinə öncə inzibati məhkəmə tərəfindən baxılsın. İş məhkəmənin icraatına daxil olduqdan 5 ay sonra cavabdeh dövlət lazımı sənədləri məhkəməyə təqdim etdi; ərizəçilər isə bunun cavabında əlavə sənədləri 6 həftədən sonra təqdim etdilər. Kassasiya məhkəməsi elan etdi ki, əlavə sənədlər müvafiq müddət buraxıldıqdan sonra verilib.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, baxmayaraq ki, iş icraata qəbul edildikdən sonra ərizəçilərdən bütün sənədləri 2 ay ərzində təqdim etmək tələb olunurdu, cavabdeh dövlət üçün hər hansı konkret müddət qoyulmamışdı. Dövlətin iş üzrə sənədləri təqdim etməsi 5 ay çəkmişdi. Bu, o demək idi ki, ərizəçilər əlavə sənədləri 2 ay ərzində təqdim edə bilmək üçün cavabdeh dövlətin sənədləri nə vaxt təqdim etməsindən asılı idilər. Həmin işdə bunu etmək mümkün deyildi. Məhkəmə qərara aldı ki, əlavə sənədləri təqdim etmək imkanı önəmli məsələdir, çünki prosesin çəkişmə xarakteri onu bildirir ki, hər bir tərəf digər tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və ya sübutlardan xəbərdar olmaq və onlar barədə izahat vermək imkanına malik olmalıdır. Məhkəmə Hökumətin vurğuladığı tələbata, yəni təqdim edilən hər hansı sənədə ardıcıl olaraq yazılı cavablar verilməsinə icazə verməklə prosesin həddən artıq uzanmasının qarşısını almaq tələbatına anlayışla yanaşsa da, bildirdi ki, tərəflərin bərabərliyi prinsipi bu məqsədə nail olunmasının qarşısını almır, bu şərtlə ki, tərəflərdən biri açıq-aydın əlverişsiz vəziyyətə salınmasın. Bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmaqla ərizəçilər olduqca əlverişsiz vəziyyətə salınmışdılar.

Reis-Matoes İspaniyaya qarşı işdə (1993) Hökumət bir neçə kompaniyanın bütün səhmlərinin müsadirəsi haqqında dekret vermişdi; səhmlərin hamısı altı ərizəçiyə məxsus idi. Bir neçə ay sonra müvafiq qanun əsasında dekret ləğv edildi. Ərizəçilər müsadirəyə etiraz edərək məhkəmədə iki iş qaldırdılar; sonradan həmin icraatlar birləşdirildi. Ərizəçilərin xahişi əsasında Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət olundu. Konstitusiyaya Məhkəməsi sorğu ilə bağlı Nümayəndələr Palatasına, Senata, Hökumətə və Baş Prokurora məlumat verdi; onların hər biri məsələyə dair öz qeydlərini təqdim etmək hüququna malik idilər. Ərizəçi öz qeydlərini həmin məhkəməyə təqdim etməmişdi. O, iddia edirdi ki, Konstitusiyaya Məhkəməsindəki prosesdə tərəflərin bərabərliyi prinsipi pozulub.

Avropa Məhkəməsi etiraf etdi ki, konstitusiyaya məhkəmələri spesifik xüsusiyyətlərə malikdirlər və onların fəaliyyətinə spesifik hüquq normaları ilə tətbiq olunur, onların qərarları da qüvvədə olan hüquq sistemi üçün spesifik təsirə malikdir. Bununla belə, Məhkəmə belə bir faktı nəzərə aldı ki, bu işdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qarşısında qoyulan sual məhdud şəxslər dairəsinə, yəni ərizəçilərə birbaşa aidiyyəti olan qanun barəsində idi. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinə təqdim edilən sual mülki hüquqa dair məhkəmə prosesinin kontekstində yaranmışdı və sualı verən şəxslər həmin prosesdə tərəf idilər. Belə olan halda Məhkəmə qərara aldı ki, həmin şəxslər üçün prosesin digər iştirakçılarının qeydləri ilə maneəsiz tanış olmaq hüququ təmin edilməli və həmin qeydlərə dair izahat vermək üçün real imkan yaradılmalı idi. Məhkəmə bu qərara gəldi ki, ərizəçilərə münasibətdə tərəflərin bərabərliyi prinsipinə əməl olunmayıb və buna görə də, ərizəçilərin 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə nəzərdə tutulan hüquqları pozulub.

Cinayət prosesində tərəflərin bərabərliyi prinsipi tələb edir ki, ittiham orqanları onların sərəncamında olan, təqsirləndirilən şəxsin lehinə və ya əleyhinə dəlalət edən bütün maddi sübutların müdafiə

tərəfi üçün açıq olmasını təmin etsinlər.⁴⁰ Lakin bu, mütləq hüquq deyil; müdafiə tərəfinin hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlər yalnız 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilər.⁴¹ Məhkəmə aydınlıq gətirdi ki, hər hansı məlumatın verilməməsi barədə qərar məhkəməyə təqdim edilməlidir; ittiham tərəfi hər hansı əsasla görə – məsələn, ictimai maraq mülahizələrinə görə məlumatın verilməməsi ilə bağlı – təkbaşına qərar qəbul edə bilməz. İttiham tərəfi məlumatın məxfi saxlanması məsələsi barədə düşünərkən məlumatın müdafiə tərəfinə verilməməsinin nə dərəcədə vacib olduğunu qiymətləndirməli və onun məxfi saxlanmasına olan ictimai marağın müdafiə tərəfinin maraqlarından daha vacib olub-olmadığını müqayisə etməlidir.⁴² Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, sözügedən materialın məxfiliyi məsələsi birinci instansiya məhkəməsində işə baxan hakim tərəfindən qiymətləndirilməlidir; çünki bu cür qiymətləndirməni apellyasiya instansiyası məhkəməsi həyata keçirərsə, səhv baş verdiyi halda onu düzəltmək üçün müvafiq hüquqi müdafiə vasitəsindən istifadə mümkün ola bilər.

Dausett Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2003) ərizəçi məhkəmədən qabaq polisin sübutları ona açıqlanmasından şikayət etmişdi. Öncə açıqlanmayan sübutların bəziləri apellyasiya şikayətindən qabaq ərizəçiyə açıqlandı; sonra ərizəçi sübutların siyahısı ilə tanış olmaq imkanı əldə etdi, bundan əvvəl polis həmin siyahını açıqlamaqdan imtina edirdi. Apellyasiya məhkəməsi ərizəçiyə açıqlanmayan materialları araşdırmadı.

Avropa Məhkəməsi razılaşdı ki, apellyasiya məhkəməsi apellyasiya prosesi ərəfəsində açıqlanan materialın xarakterini və əhəmiyyətini müdafiə tərəfinin vəkiliyə köməyi ilə qiymətləndirə bilərdi və təsdiq etdi ki, bu məsələdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin ədalətli araşdırma barədə tələblərinə zidd olan heç nə yoxdur. Lakin ümumiyyətlə açıqlanmayan materiala gəldikdə, Məhkəmə qərara aldı ki, apellyasiya məhkəməsi açıqlanmayan materialı araşdırsaydı belə, bu, ərizəçinin hüquqlarının müdafiəsi üçün kifayət etməyəcəkdi. Birinci instansiya məhkəməsində işə baxan hakim şahidləri dindirə və sübutların açıqlanması zərurətini daim nəzarət altında saxlaya bilərdi, lakin ondan fərqli olaraq, apellyasiya məhkəməsi belə imkanlara malik deyildi. Bundan başqa, apellyasiya məhkəməsi açıqlanmayan materialla bağlı ərizəçinin vəkiliyə arqumentlərinə də güvənə bilməzdi, çünki vəkil həmin materialdan xəbərsiz idi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, müdafiə tərəfinə zəruri olan material birinci instansiya məhkəməsinin hakiminə təqdim edilməlidir ki, hakim onun açıqlanması məsələsini qiymətləndirsin, yəni bu, ərizəçinin hüquqlarını maksimum səmərəli şəkildə qoruna biləcəyi mərhələdə – işə birinci instansiyada baxılması mərhələsində edilməlidir. Müvafiq surətdə, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu baş vermişdi.

Tərəflərin bərabərliyi prinsipi həm də ümumiyyətlə onu bildirir ki, qarşı tərəf prosesdə iştirak etmirsə və ya proses çəkişmə xarakterli deyilsə, prosesdə iştirak edən tərəfə öz mülahizələrini təlqin etmək üçün əlavə imkanlar verilməməlidir.

Borgers Belçikaya qarşı işdə (1991) baş prokuror ərizəçinin qaldırdığı iş üzrə rəyini Kassasiya Məhkəməsinə təqdim etmişdi. O, tövsiyə edirdi ki, ərizəçinin ittiham hökmünə qarşı apellyasiya şikayəti rədd edilsin. Təqdim edilmiş bu rəylə bağlı ərizəçinin öz mövqeyini bildirməsinə imkan verilməmişdi. Sonra baş prokuror həmin məhkəmədəki müzakirələrdə məsləhətçi qismində iştirak etdi. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, onun müzakirələrdə iştirakı qismən presedent hüququna əməl olunmasını təmin etmək məqsədini daşıyırdı. Ərizəçi şikayət etdi ki, bu, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozub.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, baş prokurorluğun obyektivliyi şübhə doğurmasa da, həmin orqanın nümayəndəsinin rəyi məhkəmə prosesindəki tərəflərə münasibətdə neytral sayıla bilməz.

⁴⁰ Mənal üçün bax: *Edwards Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1992.

⁴¹ Mümkün məhdudiyyətlərlə bağlı yuxarıya bax.

⁴² *Dausett Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003.

Təqsirləndirilən şəxsin apellyasiya şikayətini qəbul etmək və ya rədd etmək barədə tövsiyələr verən bu orqanın nümayəndəsi ya təqsirləndirilən şəxsin tərəfdarına, ya da əleyhdarına çevrilir. Əgər o, təqsirləndirilən şəxsin əleyhdarına çevrilirsə, müdafiə tərəfinin hüquqları tərəflərin bərabərliyi prinsipinə əməl olunmasını tələb edir.

Məhkəmə qərara aldı ki, baş prokuror apellyasiya şikayətinin əleyhinə rəy verdiyinə görə ərizəçi bunun cavabında öz qeydlərini təqdim etmək imkanına malik olmalı idi. Kassasiya Məhkəməsinin səlahiyyətinin yalnız hüquq məsələləri ilə məhdudlaşması faktı cavabdeh Hökumətə haqq qazandıran amil deyildi. Bundan başqa, Avropa Məhkəməsi bildirdi ki, müzakirələrdə baş prokurorun iştirakı vəziyyəti gərginləşdirmişdi. O, qeyd etdi ki, baş prokuror məsləhət xarakterli yardımını ümumi obyektivlik naminə həyata keçirsə də, bu yardım məhkəmə qərarlarının qəbuluna müəyyən qədər təsir edə bilər; bu cür yardımın hansı hallarda stilistik mülahizələrlə məhdudlaşdığını müəyyən etmək çətindir: həmin məsələləri maddi məsələlərdən fərqləndirmək bir çox hallarda mümkünsüz olur. Məhkəmə bildirdi ki, hətta baş prokurorun iştirakı presedent hüququna uyğunluğu təmin etmək üçün nəzərdə tutulsa da, belə nəticə çıxarmaq üçün əsas vardı ki, ərizəçinin apellyasiya şikayətinin rədd edilməsi barədə arqumentlərini ərizəçinin buna etiraz edəcəyindən çəkinmədən irəli sürmək üçün baş prokurora əlavə imkan verilmişdi. Beləliklə, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq tərəflərin bərabərliyi prinsipi pozulmuşdu.

***

Məhkəmə prosesi uşaqların dövlət himayəsinə verilməsinə aiddirsə, bu faktı əsas gətirərək tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozmaq olmaz.

Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1995) ərizəçilərin uşağı dövlət tərəfindən himayəyə götürülmüşdü. Uşağın himayəyə verilməsi məsələsi ilə bağlı materialların araşdırıldığı və müvafiq tövsiyələrin yer aldığı sosial hesabatlar məhkəmənin ixtiyarına verildi. Lakin həmin hesabatlarla ərizəçilərin tanış olmasına imkan verilmədi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, uşağın məcburi dövlət himayəsinə verilməsi üzrə tədbirlərin tətbiq edilməsi barədə qərarın qəbul edildiyi məhkəmə araşdırması xüsusi olaraq uşaqlarla bağlı işlərə baxmaq üçün nəzərdə tutulmuş məhkəmə orqanında həyata keçirilib. Bundan başqa, o, qeyd etdi ki, bu orqan ərizəçiləri hesabatların mahiyyəti ilə tanış etməli idi. Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, baxmayaraq ki, sözügedən məhkəmə orqanı xüsusi xarakterə malik idi və məhkəmələrə xas olan adi cəhətlərə malik deyildi, tərəflərin bərabərliyi prinsipi bu cür işlərə tətbiq edilməlidir. O, qərara aldı ki, sosial hesabatlar kimi mühüm sənədlərin açıqlanmaması nəinki uşaqlarının işi üzrə qərara proses iştirakçıları olan valideynlərin təsir göstərmək imkanının qarşısını alırdı, həm də sözügedən məhkəmə orqanının qərarından apellyasiya məhkəməsinə şikayət vermək perspektivinin qiymətləndirilməsinə də mane olurdu. Apellyasiya mərhələsində eyni sənədlər məhkəməyə təqdim edildi, lakin ərizəçilərə verilmədi. Müvafiq surətdə, apellyasiya şikayəti işə baxmış məhkəmə orqanında yol verilən qüsuruları aradan qaldıra bilən hüquqi müdafiə vasitəsi deyildi; ərizəçilərə münasibətdə tərəflərin bərabərliyi prinsipinə əməl olunmamışdı və buna görə də, onların 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqları pozulmuşdu.

Mülki prosesdə tərəflərdən biri müvafiq məlumatlarla tanış olmaq imkanına malik olduğu halda digər tərəf bu imkandan məhrum olarsa, belə hallarda da tərəflərin bərabərliyi prinsipinin pozulması baş verə bilər.

İvon Fransaya qarşı işdə (2003) ərizəçi Hökumət tərəfindən müsadirə olunmuş torpağın sahibi idi. Müsadirə işlərinə baxan hakim qarşısında kompensasiya məsələsi qaldırıldı. Həmin hakim ərizəçiyə kompensasiya təyin etmədi və ərizəçi apellyasiya məhkəməsinə şikayət ərizəsi təqdim etdi. O, mü-

sadirəni həyata keçirmiş orqanı təmsil edən Vergi Departamentinə müvafiq sənədlərin surətlərini almaq üçün müraciət etdi, çünki o, vergi məsələləri üzrə işlərə baxan hakimə təqdim etdiyi yazılı arqumentlərdə həmin sənədlərə istinad etmişdi. Sözügedən prosesdə Hökumətin nümayəndəsi kimi çıxış edən Vergi Departamentinin direktor müavini ərizəçinin xahişini rədd etdi. Hökumətin nümayəndəsi qismində həmin şəxs Hökumətin qarşılıqlı apellyasiya şikayətini müdafiə edən arqumentlər təqdim etdi: həmin arqumentlərdə o, kompensasiyanı öncə qiymətləndirilmiş olan məbləğdən də az məbləğdə qiymətləndirmişdi. Ərizəçinin tələblərindən biri bundan ibarət idi ki, Hökumətin nümayəndəsinin ikili rolu tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozur.

Bu işdə Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, Hökumətin nümayəndəsi müsadirəni həyata keçirmiş dövlət orqanının nümayəndəsi ilə eyni departamentə mənsub idi və sonuncu onun tabeliyində idi. Məhkəmə bildirdi ki, bu, tərəflərin bərabərliyi anlayışını pozsa da özlüyündə tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozmur. Bu məsələdə həlledici olan budur ki, Hökumətin nümayəndəsi və müsadirəni həyata keçirmiş dövlət orqanı müvafiq məlumatlarla, o cümlədən torpaq reyestrindəki qeydlərlə tanış olmaq üçün böyük üstünlüklərə malik idilər. Bundan başqa, bu işdə Hökumət nümayəndəsi həm ekspert, həm də tərəf idi və buna görə də, prosesdə üstün mövqeyə malik idi və hakimin rəyinə təsir göstərmək imkanı böyük idi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ümumilikdə bütün bu amillər tərəflər arasında tarazlığın pozulmasına səbəb olub ki, bu da tərəflərin bərabərliyi prinsipinə ziddir; müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

Müvafiq məlumatlara malik olan şəxs ərizəçilərin həmin məlumatlarla, yəni məhkəmə prosesində ərizəçilərə yardımçı ola biləcək sənədlərlə tanış olmasına imkan vermirsə və ya sənədlərin onda olmasını yalandan inkar edirsə, belə hallarda da tərəflərin bərabərliyi prinsipi pozula bilər.⁴³ Lakin qarşı tərəfin sözügedən məlumatlara malik olduğunu iddia edən şəxs sübuta yetirə bilməlidir ki, sübut əhəmiyyətli həmin məlumatlar həqiqətən mövcuddur və qarşı tərəfin ixtiyarındadır.

Tərəflərin bərabərliyi prinsipi cinayət prosesində istər müdafiə tərəfinin, istərsə də ittiham tərəfinin şahidləri ilə bərabər rəftar edilməsini tələb edir.

Boniş Avstriyaya qarşı işdə (1985) polis ərizəçinin ət müəssisəsinin fəaliyyəti ilə bağlı ekspert rəyi üçün müraciət etmişdi. Həmin rəyin nəticəsində ərizəçiyə qarşı cinayət təqibinə başlandı. Eyni ekspert işə baxan məhkəmə məhkəmə eksperti qismində təyin etdi. O, məhkəmə eksperti kimi bütün prosesdə iştirak etmək və istənilən şahidlərə, o cümlədən ərizəçiyə suallar vermək hüququna malik idi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu işdə tərəflərin bərabərliyi prinsipi tələb edirdi ki, istər ekspertin dinlənilməsinə, istərsə də müdafiə tərəfinin çağırdığı və ya çağıra biləcəyi istənilən şəxslərin dinlənilməsinə eyni cür yanaşılın. Məhkəmə qeyd etdi ki, məhkəmə ekspertindən məhkəmənin yardımçısı qismində üzərinə qoyulan vəzifəni neytral və qərəzsiz şəkildə yerinə yetirməsi gözlənilirdi. Məhkəmə bunu da qeyd etdi ki, bu işdə məhkəmə ekspertinin rəyləri müdafiə tərəfinin çağırdığı ekspertin rəyindən daha artıq çəkiyə malik idi. O, həmçinin qeyd etdi ki, bir sıra amillər məhkəmə ekspertinin qərəzsizliyini şübhə altına alırdı. Ən çox təəccüb doğuran bərabərsizlik bunda idi ki, məhkəmə ekspertindən fərqli olaraq, müdafiə tərəfinin dəvət etdiyi ekspertə bütün prosesdə iştirak etmək hüququ verilməmişdi, o sübutları təqdim etmək üçün çağırılana qədər gözləməli olurdu. Məhkəmə zalına çağırılarkən onu həm hakim, həm də məhkəmə eksperti dindirdi. Sonradan onun yalnız zalda, ictimaiyyətin oturduğu yerdə oturmasına icazə verildi. Məhkəmə eksperti məhkəmədə şahidlərin dindirilməsində fəal rol oynamaqda davam etdi. Məhkəmə nəticəyə gəldi ki, bu məsələdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

⁴³ *Bax: Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1998.

Brandsetter Avstriyaya qarşı işdə (1991) ərizəçinin şərab məhsulları yoxlandıqdan sonra kənd təsərrüfatı institutunun eksperti rəy tərtib etdi, bundan sonra ərizəçi keyfiyyətsiz şərab istehsal etməkdə ittiham olundu və ona qarşı cinayət prosesi başlandı. Proses zamanı ərizəçinin eksperti kənd təsərrüfatı institutunun ekspertinin rəyi ilə razılaşmadı və məhkəmədən xahiş etdi ki, yeni ekspert təyin etsin. Müvafiq olaraq, məhkəmə əvvəlki ekspertlə eyni institutdan olan ekspert təyin etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, baxmayaraq ki, məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş ekspertin müstəqilliyi şübhə doğururdu, bu şübhələr obyektiv surətdə əsaslandırılmalı idi. O, belə nəticəyə gəldi ki, bu işdə sözügedən şübhələrin obyektiv əsası yox idi. Sadəcə məhkəmə ekspertinin əvvəlki ekspertlə eyni institutda işləməsi faktı onun öz vəzifəsini qərəzsiz şəkildə yerinə yetirəcəyi barədə şübhələrə haqq qazandıra bilməz. Məhkəmə bildirdi ki, başqa qərarın qəbul edilməsi cavabdeh dövlətin üzərinə həddən artıq ağır yükün qoyulmasına bərabər olardı. Dəvət olunan ekspertin sadəcə əvvəlki ekspertlə eyni institutda çalışması faktı onun avtomatik olaraq ittiham tərəfinin şahidinə çevirmirdi və iş üzrə materiallarda onun barəsində bu cür düşünməyə əsas verən heç nə yoxdur. Buna görə də, Məhkəmə belə nəticəyə gəldi ki, dövlətdaxili məhkəmənin başqa ekspert təyin etməkdən imtina etməsi tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozmayıb. Bundan başqa, o, bildirdi ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ tələb etmir ki, məhkəmənin təyin etdiyi ekspert ittiham tərəfinin mövqeyini müdafiə etdikdə milli məhkəmə müdafiə tərəfinin tələbi ilə başqa ekspertlər təyin etsin.

Başlanmış olan məhkəmə prosesi üzrə qərara təsir etmək üçün hər hansı qanun qəbul edilirsə, bu halda da tərəflərin bərabərliyi prinsipi pozulur.

«Strən» yunan neftayırma müəssisələri və Stratis Andreadis Yunanıstana qarşı işdə (1994) ərizəçilər neftayırma müəssisəsinin tikintisi üçün Yunanıstanın hərbi hökuməti ilə müqavilə bağlamışdılar. Qısa müddətdən sonra hökumət işlərin dayandırılması barədə göstəriş verdi. Ərizəçi bundan imtina etdi və işi davam etdirməyə icazə almaq üçün cəhd etdi. Demokratik rejim qayıtdıqdan sonra müqavilə ləğv olundu. Ərizəçi müqavilə üzrə çəkdiyi xərclərin kompensasiyası üçün məhkəməyə müraciət etdi. Dövlət işə baxmalı olan məhkəmənin yurisdiksiyasına etiraz etdi və işi arbitraj məhkəməsinə göndərdi. Həmin məhkəmə ərizəçinin xeyrinə qərar çıxararaq kompensasiya təyin etdi.

Dövlət bu qərardan şikayət verdi. Baxmayaraq ki, iş kassasiya məhkəməsinə verilmişdi və icraat davam edirdi, parlament yeni qanun qəbul etdi; həmin qanunda nəzərdə tutulurdu ki, hərbi rejimin qəbul etdiyi bütün müqavilə şərtləri, o cümlədən arbitraj şərtləri etibarsızdır və bu cür müqavilələrin ləğvindən irəli gələn bütün iddialara qanunla qadağa qoyulur.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, sözügedən qanun ərizəçi üçün həlledici təsirə malik idi; belə ki, o, prosesdə dönüş nöqtəsi idi, həmin andan məsələ dövlətin əleyhinə çevrildi. Bundan başqa, Məhkəmə qanunun qəbul edildiyi vaxta və üsula da diqqət yetirdi. Qanunun qəbulundan az sonra dövlət prosesin təxirə salınmasını xahiş etmişdi və belə əsas gətirmişdi ki, iş ədiyyəti olan qanun layihəsi parlamente təqdim edilib. Məhkəmə hesab etdi ki, müvafiq hüquq normasının məqsədi ərizəçi kompaniyanı hədəfə almaq idi. Məhkəmə qərara aldı ki, qanunun aliliyi prinsipi və 6-cı maddədə yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışı mübahisəyə dair məhkəmə qərarına təsir göstərmək məqsədilə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə qanunverici orqanın hər hansı müdaxiləsinin qarşısını alır. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin pozuntusu baş verib.

3.3.5. Apellyasiya şikayətləri

6-cı maddə apellyasiya hüququnu təmin etmir.⁴⁴ Lakin apellyasiya hüququ mövcud olduğu hallarda 6-cı maddə apellyasiya proseslərinə tətbiq edilir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, mülki hüquq və vəzifə-

⁴⁴ Cinayət prosesi ilə bağlı apellyasiya hüququ Konvensiyanın 7 sayılı Protokolunun 2-ci maddəsində nəzərdə tutulub və yalnız müvafiq dövlət həmin Protokolu imzaladığı halda həmin dövlətə şamil olunur.

lər 6-cı maddənin tələblərinə cavab verməyən məhkəmə orqanı tərəfindən müəyyən edildikdə, həmin tələblərə cavab verən məhkəməyə apellyasiya şikayəti verilməsi birinci instansiya məhkəməsinin qüsurlarını düzəltməyə xidmət edir. 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilk növbədə birinci instansiya məhkəmələrinə şamil olunur və apellyasiya məhkəmələrinin yaradılmasını tələb etmir. Məhkəmə dəfələrlə bildirib ki, dövlətlər apellyasiya məhkəmələri yaratdıqları halda 6-cı maddə həmin məhkəmələrə də tətbiq edilməlidir. 6-cı maddənin apellyasiya məhkəmələrinə tətbiq edilmədiyini iddia etmək cinayət işi üzrə birdən artıq məhkəmə instansiyalarının yaradılmasının məqsədinə, yəni təqsirləndirilən şəxslərin müdafiə dərəcəsini gücləndirmək məqsədinə zidd olardı.⁴⁵

6-cı maddənin apellyasiya proseslərinə hansı qaydada tətbiq edilməsi müvafiq proseslərin özəl xüsusiyyətlərindən asılıdır. Belə ki, mülki iddiaçının apellyasiya hüququ və ya cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin apellyasiya məhkəməsinə müraciət etmək hüququ dövlətdaxili hüquq sistemində nəzərdə tutulan məhkəmə prosesinin, habelə apellyasiya məhkəməsinin həmin sistemdəki rolunun tam qiymətləndirilməsindən asılıdır.⁴⁶ Apellyasiya məhkəməsi mahiyyət məsələlərini deyil, sadəcə hüquq məsələlərini araşdırırsa, həmin məhkəmənin şifahi dinləmə keçirməsi və təqsirləndirilən şəxs tərəfindən sübutların təqdim edilməsinə icazə verməsi vacib deyil. Lakin dinləmə keçirilsə və orada iştirak üçün yalnız ittiham tərəfinə icazə verilsə, tərəflərin bərabərliyinə əməl olunmadığına görə 6-cı maddə pozulmuş olacaq.⁴⁷

Ekbatani İsveçə qarşı işdə (1988) ərizəçi mülki dövlət qulluqçusunu hədələdiyinə görə birinci instansiya məhkəməsindəki araşdırmadan sonra məhkum edilmişdi. Ərizəçinin apellyasiya şikayəti üzrə şifahi dinləmə keçirilmədi, lakin həm ittihamçı, həm də ərizəçi arqumentlərini yazılı şəkildə təqdim etmək imkanına malik idilər; ərizəçi iddia etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub. Məhkəmə bildirdi ki, o, İsveçin apellyasiya sisteminin xarakterini, apellyasiya məhkəməsinin səlahiyyətlərini və həmin məhkəmədə ərizəçinin maraqlarının faktiki olaraq necə təmsil olunduğunu və müdafiə edildiyini araşdırmalıdır.

Bu işdə Məhkəmə qeyd etdi ki, apellyasiya məhkəməsi həm hüquqi, həm də faktiki məsələləri araşdırmalı idi və onun əsas vəzifəsi ərizəçinin təqsirli olub-olmadığını qiymətləndirmək idi. Belə olan halda, Məhkəmə qərara aldı ki, ədalətli məhkəmə araşdırması məsələsi olan ərizəçinin təqsirliliyi məsələsi ərizəçinin şəxsən təqdim etdiyi sübutlar qiymətləndirilmədən düzgün müəyyən edilə bilməzdi. Apellyasiya məhkəməsində ərizəçinin və ittiham tərəfinin arqumentləri yenidən dinlənilməyib. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddə pozulub.

Aksen Almaniyaya qarşı işdə (1983) Almaniyanın apellyasiya məhkəməsinə ərizəçinin verdiyi şikayət yalnız hüquq məsələlərinə aid idi. Müvafiq surətdə, Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, həmin məhkəmə ərizəçini şəxsən dinləmək vəzifəsini daşımır.

3.4. Açıq məhkəmə araşdırması hüququ

3.4.1. Şifahi araşdırma

6-cı maddənin 1-ci bəndi tələb edir ki, dinləmələr (dinləmə dedikdə, şifahi məhkəmə araşdırması başa düşülür – *red.*) açıq keçirilsin, hərçənd ki, bu ümumi qaydadan istisnalar da mövcuddur. Buna görə də, adətən belə ehtimal olunur ki, dinləmələr açıq keçirilməlidir. Dinləmələrin açıq xarakteri ədalət mühakiməsinin ictimai nəzarət olmadan məxfi həyata keçirilməsindən tərəfləri qoruyur. Bundan başqa, o, ictimaiyyətin ədalət mühakiməsinə və məhkəmələrə inamını saxlamaq üçün vasitədir. Məhkəmə araşdırmalarının ədalətliliyinin (6-cı maddənin məqsədi məhz ədalətli məhkəmə

⁴⁵ *De Kubber Belçikaya qarşı*, 1984, 32-ci bənd.

⁴⁶ *Bax: Ekbatani İsveçə qarşı*, 1988, 27-ci bənd.

⁴⁷ Tərəflərin bərabərliyi ilə bağlı aşağıdakı müzakirələrə bax.

araşdırmasıdır) təmin edilməsinə ədliyyə sistemi tərəfindən şərait yaradılması, demokratik cəmiyyətdə mühüm əhəmiyyət daşıyır.⁴⁸ Açıq dinləmə mətbuata da imkan verir ki, özünün mühüm rolunu, yəni ictimai nəzarətçi rolunu həyata keçirsin. Birinci instansiya məhkəməsində dinləmə açıq keçirilmədikdə, əgər apellyasiya orqanı tam səlahiyyətlərə malik deyilsə, adətən apellyasiya şikayəti bu qüsuru aradan qaldırmır.

Məhkəmə qərara aldı ki, açıq məhkəmə araşdırması hüququ yalnız birinci instansiya məhkəməsində açıq dinləmə hüququnu doğurur.⁴⁹

Allan Yakobsson İsveçə qarşı işdə (1998) ərizəçi 1974-cü ildə torpaq sahəsi almışdı. Həmin mülkiyyət 1938-ci il tarixli bölgü planına daxil edilmişdi; həmin plana görə, kifayət qədər su və kanalizasiya xətləri çəkilənə qədər bu torpaqda əlavə tikililər tikmək qadağan olunurdu. Ərizəçi sahəni alan zaman su və kanalizasiya qurğuları faktiki olaraq quraşdırılmışdı. Torpağı aldıqdan sonra ərizəçi onun üzərində tikinti inşa etmək üçün neçə dəfə icazə almağa çalışsa da uğursuzluğa məruz qaldı. Ərizəçi 1987-ci il qanununa uyğun olaraq, tikinti inşa etmək üçün icazənin verilməsi məsələsi ilə bağlı Tikinti Komitəsindən rəy almaq üçün həmin orqana sorğu ilə müraciət etdi. Komitənin rəyində bildirildi ki, hazırda sözügedən icazə verilə bilməz. Bundan sonra 1938-ci il tarixli bölgü planı bələdiyyə şurası tərəfindən ləğv olundu. Ərizəçi həmin qərardan dairə inzibati şurasına şikayət etdi, lakin uğursuzluğa məruz qaldı. O, sonuncunun qərarından Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət etdi. Həmin məhkəmə dinləmə keçirmədən ərizəçinin Hökumətə qarşı şikayətlərini rədd etdi. Ərizəçi iddia etdi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

Məhkəmə qərara aldı ki, yalnız birinci instansiya məhkəməsindəki proses «açıq məhkəmə araşdırması» hüququnu doğurur, bu şərtlə ki, müstəsna hallar araşdırmanın açıq keçirilməsi öhdəliyini aradan qaldırmasın.

Qoç Türkiyəyə qarşı işdə (2002) ərizəçi qanunsuz həbsə alınmasına görə qanunla nəzərdə tutulan kompensasiya tələb edirdi. Bu iddiaya baxmaq səlahiyyətinə malik olan səyyar məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçinin həbsi qanunsuz olub və buna görə də, o, kompensasiya almaq hüququna malikdir. Həmin məhkəmədə şifahi dinləmə keçirilmədi. Həm ərizəçi, həm də cavabdeh dövlət kompensasiyanın məbləğindən şikayət verdilər. Kassasiya Məhkəməsi səyyar məhkəmənin qərarını ləğv etdi. Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, Kassasiya Məhkəməsində iş üzrə şifahi dinləmə keçirilməsini ərizəçinin tələb etməməsi önəmli deyil, həmin məhkəmə ərizəçiyə təyin edilməli olan kompensasiyanın məbləği məsələsində birinci instansiya məhkəməsinin rəyini öz rəyi ilə əvəz etmək səlahiyyətinə malik deyildi.

Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi ki, «açıq məhkəmə araşdırması» hüququ yalnız birinci instansiya məhkəməsindəki prosesdə «şifahi dinləmə» keçirilməsi hüququnu doğurur, bu şərtlə ki, araşdırmanın açıq keçirilməsinə haqq qazandıran müstəsna hallar mövcud olmasın.

Apellyasiya instansiyalarında açıq məhkəmə araşdırması hüququ, 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan digər təminatlarla birlikdə, işin konkret hallarından asılıdır. Birinci instansiya məhkəməsində araşdırma açıq keçirilməyibsə, bu qüsuru apellyasiya mərhələsində aradan qaldırmaq olar, bu şərtlə ki, apellyasiya şikayəti açıq dinləmə keçirilməsinə yol versin və apellyasiya məhkəməsi hüquq məsələləri ilə yanaşı faktiki (yəni faktlara aid) məsələlər barədə də qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olsun. Digər tərəfdən, apellyasiya şikayəti hüquq məsələləri ilə məhdudlaşarsa, birinci instansiya məhkəməsindəki qüsuru apellyasiya mərhələsində düzəltmək yəqin ki, mümkün olmayacaqdır.

⁴⁸ Misal üçün bax: *Aksen Almaniyaya qarşı*, 1983, 25-ci bənd.

⁴⁹ *Qoç Türkiyəyə qarşı*, 2002.

Denye Fransaya qarşı işdə (1995) ərizəçi həkim idi və Tibbi Şuranın rəyinə görə, o, qüsurlu peşə davranışına yol vermişdi. O, üç il müddətinə tibb fəaliyyəti ilə məşğul olmaqdan kənarlaşdırıldı. Ərizəçi hüquq məsələləri ilə bağlı Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət verərək iddia etdi ki, Tibbi Şuradakı dinləmə açıq keçirilməyib, buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub. Ali İnzibati Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilə bilməz, çünki, onu rəyinə görə, sözügedən proses xaraktercə cinayət prosesi deyildi, eləcə də orada mülki hüquq və vəzifələr müəyyən olunmurdu.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi bu işə tətbiq edilməlidir. O, belə qərara gəldi ki, Tibbi Şuraya qarşı hüquq məsələləri üzrə apellyasiya şikayətini dinləyərkən Ali İnzibati Məhkəmə «tam yurisdiksiyaya malik məhkəmə orqanı» sayıla bilməz. Bunun səbəbi odur ki, həmin məhkəmə cəzanın törədilmiş pozuntuya mütənəsib olub-olmadığını qiymətləndirmək səlahiyyətinə malik deyil. Ali İnzibati Məhkəmədəki araşdırmanın açıq keçirilməsi faktı intizam icraatında yol verilən qüsuru aradan qaldıra bilməz. Buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozuntusu baş verib.

Qotrin Fransaya qarşı işdə (1998) ərizəçilər Tibbi Şuranın tabeliyində olan regional şurada intizam icraatına məruz qalmış həkimlər idi. Həmin prosesin nəticəsində ərizəçilər cəzalandırıldılar. Onlar Tibbi Şuraya şikayət verdilər və cəza müddətləri azaldıldı. Ərizəçilər iddia etdilər ki, intizam icraatı açıq keçirilmədiyinə görə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub. Cavabdeh dövlət isə iddia etdi ki, ərizəçilər hüquq məsələləri ilə bağlı Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət etmədiklərinə görə dövlətdaxili hüquqi müdafiə vasitələri tükənməyib.

Avropa Məhkəməsi bu iddianı rədd etdi, belə ki, Ali İnzibati Məhkəmənin təşəkkül tapmış prezident hüququ bundan ibarət idi ki, 6-cı maddə Tibbi Şuradakı icraata tətbiq olunmur. Belə olan halda, hüquq məsələləri ilə bağlı Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət adekvat və səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi sayıla bilməz. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, 6-cı maddə faktiki olaraq sözügedən icraata tətbiq olunmadığına görə ərizəçilərin açıq məhkəmə araşdırması hüququna riayət edilməmiş və bununla da onlar ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilmişdilər.

Eksen Almaniyaya qarşı işdə (1983) ərizəçi məruz qaldığı ziyana görə təqsirkar kompaniyanı məhkəməyə vermişdi. Birinci instansiya məhkəməsində, eləcə də apellyasiya şikayəti verildikdən sonra apellyasiya instansiyası məhkəməsində araşdırma açıq keçirilmişdi. Ərizəçi hüquq məsələləri ilə bağlı Federal Məhkəməyə şikayət verdi. Federal Məhkəmə tərəflərin rəyini öyrəndikdən sonra qərara aldı ki, şifahi dinləmə keçirilməsin. O, apellyasiya şikayətini rədd edən qərar qəbul edərək bildirdi ki, apellyasiya vermək üçün hər hansı əsas yoxdur. Qanun Federal Məhkəmənin açıq dinləmə keçirməyə ehtiyac olmadığını elan etməsinə yalnız o halda yol verirdi ki, həmin məhkəmə apellyasiya şikayəti üçün heç bir əsas olmadığı qənaətinə gəlsin. Ərizəçi iddia etdi ki, o, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq açıq məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilib.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, həm birinci instansiya, həm də apellyasiya instansiyası məhkəməsində açıq araşdırma keçirilib. O, həmçinin qeyd etdi ki, Federal Məhkəmə apellyasiya məhkəməsinin qərarını dəyişdirmək niyyətində olsaydı, qanuna görə açıq dinləmə keçirməyə borclu idi. Müvafiq surətdə, Məhkəmə qərara aldı ki, bu məsələdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmayıb.

Lakin apellyasiya şikayəti üçün yeganə imkan kassasiya icraatından ibarətdirsə, ədalətli və açıq məhkəmə araşdırması hüququ birinci instansiya məhkəməsində açıq dinləmə keçirilməsini tələb edir. Bunun səbəbi odur ki, kassasiya məhkəmələri həm faktiki, həm də hüquqi məsələləri araşdır-

maq səlahiyyətinə malik deyillər və buna görə də, birinci instansiya məhkəməsinin qərarını öz qərarları ilə əvəz edə bilməzlər.⁵⁰

3.4.2. Həbsxanalarda məhkəmə araşdırmaları

Adətən həbsxana hüduqları daxilində keçirilən məhkəmə araşdırmalarına ictimaiyyət buraxılmır. Məhkəmə həbsxanaların daxilində keçirilən intizam prosesləri ilə cinayət prosesləri arasında fərq qoydu. İntizam prosesləri barəsində Məhkəmə razılaşdı ki, təhlükəsizliklə bağlı səbəblər qapalı dinləmələrə haqq qazandıra bilər; o, həmçinin qərara aldı ki, belə dinləmələrin həbsxana xaricində keçirilməsini dövlətlərdən tələb etmək olmaz, çünki bu, onların üzərinə həddən qeyri-mütənasib yükün qoyulmasına bərabər olardı. Lakin cinayət prosesləri məsələsinə Məhkəmə daha tələbkər yanaşdı. Əgər bu halda məhkəmə araşdırması həbsxana daxilində keçirilirsə, Məhkəmə təkid etdi: milli orqanlar həmin araşdırma barədə, onun keçirildiyi yer və vaxt barədə ictimaiyyətə məlumat verilməsini təmin etmək üçün xüsusi tədbirlər görsünlər. O, həmçinin vurğuladı ictimaiyyət həmin araşdırmalarda iştirak etmək hüququna malikdir.

Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1984) ərizəçilər cəza çəkdiqləri həbsxananın müdiriyyətinə qarşı etiraz aksiyasında iştirak etdiqlərinə görə intizam xarakterli ittihamlara məruz qaldılar.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu işə 6-cı maddə tətbiq edilir. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, onlar sözügedən intizam ittihamları ilə bağlı açıq məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum ediləblər. Məhkəmə həbsxanadakı intizam icraatının açıq keçiriləcəyi halda ictimai qayda və təhlükəsizlik mülahizələri ilə bağlı yarana bilən problemləri nəzərə aldı. İntizam icraatı həbsxana hüduqları daxilində həyata keçirildikdə, ictimaiyyətin iştirakı həmişə problem olur. Belə proseslər həbsxanadan kənarında keçiriləydi, məhbusların nəqliyyat vasitəsilə araşdırmaya aparılması və orada iştirakı ilə bağlı oxşar problemlər yaranardı. Məhkəmə mütənasiblik şərtini tətbiq etdi: o, qərara aldı ki, cəza çəkən məhbusların intizam prosesinin açıq keçirilməsi tələbi dövlət orqanlarının üzərinə qeyri-mütənasib dərəcədə ağır yük qoyur. Müvafiq surətdə, belə hallarda ictimaiyyətin araşdırmaya buraxılmaması 6-cı maddənin 1-ci bəndini pozmur.

Riyepan Avstriyaya qarşı işdə (2000) ərizəçi cəza çəkən məhbus idi; o, həbsxana əməkdaşını hədələməkdə ittiham olunurdu: bu ittihamlar cinayət xarakterli idi. Məhkəmə araşdırması həbsxana daxilində keçirildi. Araşdırmanın vaxtı və yeri barədə qabaqcadan mətbuatda ətraflı məlumat verildi, regional məhkəmənin reyestrində də araşdırmanın saati, günü və yeri barədə ətraflı məlumat verilmişdi. Məhkəmə araşdırması səhər saat 8.30-da kiçik otaqda keçirildi və 35 dəqiqə çəkdi. Tərəflər həmin otağın ictimaiyyətin iştirakı üçün nə dərəcədə kifayət edib-etmədiyini ilə bağlı mübahisə etdilər. Ərizəçi iddia etdi ki, o, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilib.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, təqsirləndirilən şəxs məhbusdursa və ittiham həbsxana əməkdaşına qarşı təhdidlərə aiddirsə, habelə şahidlər həmin həbsxananın əməkdaşlarıdırsa, məhkəmə prosesinin açıq xarakteri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhkəmə qeyd etdi ki, əslində, ictimaiyyət formal olaraq məhkəmə araşdırmasından xaric edilməmişdi. Lakin o, qeyd etdi ki, bu işdəki faktiki maneə əslində, hüquqi maneəyə oxşar idi və Konvensiyanı pozurdu. O, həmçinin bildirdi ki, sadəcə araşdırmanın həbsxanada keçirilməsi faktı avtomatik olaraq ictimaiyyətin iştirakını aradan qaldırmır. Məhkəmə araşdırmasından əvvəl ictimaiyyət nümayəndələrinin təhlükəsizlik yoxlamalarına məruz qalması faktı da araşdırmanın açıq xarakterini aradan qaldırmır. Lakin Məhkəmə bildirdi ki, əgər ictimaiyyət məhkəmə araşdırmasının vaxtı və yeri barədə məlumat ala bilmirsə və həmin yerə onun asanlıqla daxil olması mümkün deyilsə, bu halda məhkəmə araşdırması açıqlıq tələbinə cavab

⁵⁰ Misal üçün yuxarıya bax: *Qoç Türkiyəyə qarşı*, 2002.

vermir. Məhkəmə araşdırması geniş ictimaiyyətin adətən daxil ola bilmədiyi həbsxanada keçirildikdə, bu, araşdırmanın açıq xarakterinə ciddi maneə yaradır. Belə halda dövlət araşdırmanın yeri barədə ictimaiyyətin və kütləvi informasiya vasitələrinin lazımı qaydada məlumat almasını və oraya maneəsiz daxil olmasını təmin etmək üçün kompensasiya xarakterli tədbirlər görməyə borcludur.

Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə mətbuatda adi elanların verilməsindən əlavə heç bir xüsusi tədbir görülməyib: məsələn, regional məhkəmənin elanlar lövhəsində ayrıca elan verilməyib, ehtiyac olduqda, həbsxanaya necə gəlmək və həbsxanaya daxil olma şərtləri barədə məlumat verilməyib. Bundan əlavə, məhkəmə araşdırmasının səhər tezdən, özü də məhkəmə zalı üçün nəzərdə tutulmayan otaqda keçirildiyini nəzərə alsaq, mövcud şərait ictimaiyyətin iştirakına imkan yaradan şərait deyildi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, məhkəmə araşdırmasının qapalı həbsxana mühitində keçirilməsindən irəli gələn mənfi təsirləri tarazlaşdırmaq üçün milli hakimiyyət orqanları adekvat kompensasiya tədbirləri görməyiblər. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

3.4.3. Açıq məhkəmə araşdırması hüququndan istisnalar

Açıq məhkəmə araşdırması hüququndan istisnalar 6-cı maddədə tam sadalanır. Həmin maddənin müvafiq hissəsində deyilir ki:

«demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik maraqları naminə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər».

Artıq qeyd edildiyi kimi, bu istisnalar məhdud şəkildə şərh edilməlidir. Bundan başqa, 6-cı maddənin 1-ci bəndində yer alan səbəblərdən savayı hər hansı başqa səbəbə görə mətbuat və ya ictimaiyyət məhkəmə iclasına buraxılmadıqda açıq məhkəmə araşdırması hüququ pozulur. Baxmayaraq ki, Konvensiyanın 8, 9, 10 və 11-ci maddələrində nəzərdə tutulan məhdudiyətlərdən fərqli olaraq 6-cı maddədə demokratik cəmiyyətdə zəruri olma şərti nəzərdə tutulmur, Məhkəmə təkid etdi ki, işin halları bunu qəti şəkildə tələb edərsə, demokratik cəmiyyətdə zəruri olan istisnalara yol verilə bilər. Məhkəmə ictimaiyyətin iclas zalına buraxılmamasının zəruriliyi məsələsini nəzərdən keçirərkən araşdırılan məsələlər sırasına mütənəsiblik anlayışını da daxil etdi.⁵¹

Denye Fransaya qarşı işdə (1995) Məhkəmə qərara aldı ki, peşə sirlərinin və pasiyentlərin şəxsi həyatının qorunmasına olan ehtiyac intizam prosesinin qapalı keçirilməsinə haqq qazandıra bilər. Lakin o, bildirdi ki, qapalı dinləmə yalnız o halda keçirilə bilər ki, işin halları bunu qəti şəkildə tələb etsin. Bu işdə Tibbi Şuranın araşdırdığı yeganə məsələ ərizəçinin yazışma vasitəsilə məsləhət vermə metoduna aid idi. Bu prosesin gedişində hər hansı konkret pasiyentin şəxsiyyətinin və ya konfidensial məlumatların açıqlandığını güman etməyə əsas verən heç nə yox idi. Məhkəmə bir daha bildirdi ki, prosesin gedişində konfidensiallığın pozulması və ya şəxsin özəl həyatına müdaxilə edilməsi riskinin meydana çıxması bəlli olsaydı, məhkəmə ictimaiyyəti həmin mərhələdə iclas zalından çıxara bilərdi. Halbuki bu işdə proses əvvəlcədən qapalı keçirilmişdi. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

3.4.4. Əsaslandırılmış qərarların çıxarılması hüququ

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ tələb edir ki, məhkəmə çıxardığı qərarları əsaslandırсын. Avropa Məhkəməsinin bildirdiyinə görə, bu, o demək deyil ki, tərəflərin irəli sürdüyü hər bir arqu-

⁵¹ Bax: Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı, 1984.

mentə ətraflı cavab verilməlidir.⁵² Məhkəmənin öz qərarını hansı dərəcədə əsaslandırması həmin qərarın xarakterindən asılı olaraq dəyişir. Hər hansı konkret işdə qərarın əsaslandırılması vəzifəsinə əməl edilib-edilmədiyini müəyyənləşdirmək üçün tərəflərin məhkəməyə təqdim etdikləri müxtəlif arqumentləri nəzərə almaq lazımdır. Məhkəmə həmçinin təsdiq edib ki, bu məsələdə hər bir dövlətdə müvafiq qərarın qəbul edilməsinə və elan olunmasına aid müvafiq qanunvericilik adət hüququnun normaları, hüquq düşüncəsi və digər amillər nəzərə alınmalıdır. Avropa Məhkəməsi apellyasiya məhkəməsi funksiyalarını icra etmədiyinə görə dövlətdaxili məhkəmə qərarlarının kifayət qədər əsaslandırılıb-əsaslandırılmaması məsələsinə adətən həddən artıq dərindən yoxlamır. Əlbəttə, əgər dövlətdaxili məhkəmə tərəflərin əsas arqumentləri ilə bağlı öz qərarında gəldiyi nəticəni əsaslandırırırsa, bu, 6-cı maddənin pozuntusudur. Bundan başqa, müvafiq hüquq normalarında aydınlıq və dəqiqlik yoxdursa, dövlətdaxili məhkəmələr həmin normalara aid məsələni həll edərkən öz qərarlarını əsaslandırmağa və iş üzrə tərəfin həmin normalara nə dərəcədə əməl etdiyini və ya etmədiyini dəqiq göstərməyə borcludurlar.

Ruis Torixa İspaniyaya qarşı işdə (1994) ərizəçi daşınmaz əmlakı icarəyə götürmüşdü və orada bar işlədirdi. İcarəyəverən icarəni ləğv etməyə cəhd etdi və ərizəçini oradan çıxardı; onun arqumenti bundan ibarət idi ki, ərizəçi icarə müqaviləsini pozaraq orada oyun maşınları quraşdırmışdı. Ərizəçi iddia etdi ki, oyun maşınları qanun əsasında quraşdırılıb və istənilən halda, bu tələbini iddia müddəti keçdikdən sonra irəli sürüb. Birinci instansiya məhkəməsi ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardı. İcarəyəverən apellyasiya şikayəti verdi; apellyasiya məhkəməsi iddia müddətinin keçməsi barədə ərizəçinin arqumentinə əhəmiyyət verməyərək icarəyəverənin xeyrinə qərar çıxardı. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, apellyasiya məhkəməsinin sözügedən arqumentə əhəmiyyət verməməsi dolayısı ilə həmin arqumentin rədd edilməsi deməkdir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ərizəçinin arqumenti aydın və dəqiq idi və sübutlarla təsdiq olunurdu. Bundan başqa, o, qeyd etdi ki, tələb üçün iddia müddətinin keçməsi icarəyə xitam verilməsinin əsaslarından tamamilə fərqli hüquqi kateqoriyaya aid məsələdir; buna görə də, həmin məsələ konkret və aydın cavab tələb edir. Məhkəmə qərara aldı ki, cavabın olmaması ucbatından müəyyən etmək mümkün deyil ki, apellyasiya məhkəməsi tələb üçün iddia müddətinin keçməsi arqumentinə sadəcə əhəmiyyət verməmişdi, yoxsa onu rədd etmək məqsədi ilə belə etmişdi; əgər burada rədd etmək niyyəti varda, qərarada bunu əsaslandırmaq lazım idi. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Hiro Bilani İspaniyaya qarşı işdə (1994) məhdud məsuliyyətli yapon şirkəti «Oriyent Votç» («*Oriental Watch Co Ltd*») ərizəçinin adına qeydə alınmış «Oriyent Eyc Dablyu Balani Malaqa» («*Orient H.W. Balani Málaga*») əmtəə nişanının ləğvi üçün məhkəməyə ərizə vermişdi. Ərizəçi bir neçə əsasla görə yapon şirkətinə etiraz etdi; onun arqumentinə görə həmin əmtəə nişanı artıq «bərqərar olmuş» əmtəə nişanı idi, digər bir arqumentinə görə isə onun «Krieyşns Oriyent» («*Creacions Oriyent*») adlı əmtəə nişanları prioritet hüquqa malik idi. Birinci instansiya məhkəməsi yalnız birinci arqumenti dəyərləndirərək ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardı. Apellyasiya şikayəti verildikdən sonra apellyasiya məhkəməsi bu qərarı ləğv edərək yapon şirkətinin xeyrinə qərar çıxardı, bu zaman həmin məhkəmə ərizəçinin prioritetliyə dair arqumenti barədə heç bir şey bildirmədi.

Avropa Məhkəməsinin qarşısında belə bir sual dururdu ki, ərizəçinin sözügedən arqumenti barədə apellyasiya məhkəməsinin susması həmin arqumentin rədd edilməsi sayıla bilərmi? Sonda o, bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin arqumentinin apellyasiya məhkəməsi tərəfindən rədd edildiyi və ya sadəcə nəzərə alınmadığı aydın deyil, hər halda, həmin məhkəmə bu arqumenti rədd etsəydi, bunu öz qərarında əsaslandırmalı idi. Beləliklə, bu məsələdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

⁵² *Van de Hark Niderlanda qarşı*, 1994.

H Belçikaya qarşı işdə⁵³ (1987) ərizəçi vəkillər kollegiyasının siyahısından çıxarılmışdı. Dövlətdaxili hüquqda nəzərdə tutulmuşdu ki, şəxs kollegiyanın siyahısına yenidən daxil edilmək üçün həmin siyahıdan çıxarıldıqdan 10 il sonra və müstəsna hallar buna haqq qazandırdığı halda müraciət edə bilər. Ərizəçi kollegiyanın siyahısına yenidən daxil edilmək üçün müraciət etdi və onun məsələsinin müstəsna hala aid olduğuna dair arqumentlərini təqdim etdi, lakin onun xahişi rədd edildi. Qərarda deyilirdi ki, ərizəçi qanunun tələblərinə cavab verən müstəsna halı göstərməyib, lakin onun göstərdiyi halların nə üçün «müstəsna» hal sayılmadığı qeyd olunmamışdı.

Avropa Məhkəməsi müvafiq hüquq normalarında dəqiqlik olmadığını qeyd etdi və bu, ərizəçinin müstəsna hallar barədə sübutlar təqdim etməsini həddən artıq çətinləşdirmişdi. Milli presedent hüququnda bu məsələ barədə hər hansı əsaslandırılmış qərar yox idi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, hüquq normalarında dəqiqliyin olmaması kollegiyanın siyahısına yenidən daxil edilmək barədə ərizəçinin xahişinin rədd edilməsi barədə qərarın kifayət qədər əsaslandırılmasını xüsusilə zəruri edir. Bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

3.4.5. Məhkəmə qərarının açıq elan edilməsi hüququ

Açıq məhkəmə araşdırması hüququ mülki və ya cinayət proseslərində məhkəmə qərarlarının «açıq elan edilməsi» hüququnu özündə ehtiva edir. 6-cı maddənin 1-ci bəndində yer alan açıq məhkəmə araşdırması hüququ ədliyyə sisteminin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti təmin etmək üçün nəzərdə tutulub və bu, məhkəmə qərarlarının açıq elan edilməsi tələbinə tam haqq qazandırır. Lakin məhkəmə qərarlarının açıq elan edilməsi tələbi Məhkəmə tərəfindən hərfi mənada şərh edilmir, yəni qərarın hökmən məhkəmə zalından kənarında oxunması tələb olunmur. Məhkəmə bəyan etdi ki, dövlətdaxili hüquqda «məhkəmə qərarının» açıq elan edilməsi forması istənilən halda hər bir prosesin öz xüsusiyyətlərinin işığında qiymətləndirilməli, eləcə də 6-cı maddənin predmet və məqsədi nəzərə alınmalıdır.⁵⁴ Məhkəmə qərarının açıq elan edilməsinə məhdudiyət qoyula bilməz.⁵⁵ Müvafiq surətdə, məhkəmə qərarları ilə müvafiq reyestr vasitəsilə tanış olmaq imkanının yaradılması, yaxud həmin qərarların dərc olunması bu tələbin yerinə yetirilməsi üçün kifayətdir.⁵⁶

3.5. Ağlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması hüququ

Ağlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması hüququ həm mülki, həm də cinayət işlərinə şamil olunur.⁵⁷ Bu müddətin məqsədi mülki prosesdəki tərəfləri, eləcə də cinayət prosesində təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə prosesindəki həddən artıq gecikdirmələrdən qorumaqdan və ədalət mühakiməsini onun səmərəliliyinə və ona olan inama xələl gətirə bilən gecikdirmələrə yol vermədən həyata keçirməkdən ibarətdir.⁵⁸ Hansı müddətin ağlabatan olması məsələsi hər bir işin konkret halları əsasında müəyyən edilir. Müddətin ağlabatan olub-olmadığını qiymətləndirərkən Məhkəmə üç məsələni, yəni işin mürəkkəbliyini, ərizəçinin davranışını, habelə dövlət orqanlarının davranışını nəzərə alır. Məhkəmə hər üç məsələni ayrılıqda nəzərdən keçirir, sonra isə belə bir məsələyə diqqət yetirir ki, prosesin müəyyən mərhələlərində və ya bütün proses ərzində həddən artıq gecikdirmələr baş veribmi? Müəyyən növ proseslərin digər proseslərə nisbətən daha tez həyata keçirilməsi tələb olunur. Məsələn, cinayət prosesinin təqsirləndirilən şəxsin taleyi üçün həlledici əhəmiyyətə malik olduğunu nəzərə alaraq, adətən həmin proseslərin xüsusi tezliklə həyata keçirilməsi tələb olunur. Eyni qayda uşağın himayəyə götürülməsi üzrə proseslərə də şamil olunur: belə işlərdə vaxtın ötürülməsi uşağın

⁵³ Bu işin faktları ilə bağlı yuxarıya bax.

⁵⁴ *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1984, 91-ci bənd.

⁵⁵ *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1984, 90-cı bənd.

⁵⁶ Misal üçün bax: *Pretto İtaliyaya qarşı*, 1983; və *Eksen Almaniyaya qarşı*, 1983.

⁵⁷ Cinayət işi üzrə məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi müddətdə həbsdə olan şəxslər üçün 5-ci maddədə əlavə təminatlar nəzərdə tutulur.

⁵⁸ *H Fransaya qarşı*, 1989, 58-ci bənd.

maraqlarının ən yaxşı şəkildə müəyyən edilməsinə təsir göstərə bilər. Məhkəmə iş üzrə icraatın sürətlə aparılmasının həlledici əhəmiyyət daşıdığı digər növ işlərdə də hansı müddətin əqlabatan müddət hesab edildiyini dəqiq şəkildə şərh etdi.

H Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi (1987) ərizəçinin uşağının övladlığa verilməsi ilə bağlı idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, işdə bir neçə tərəfin, yəni ərizəçinin, onun ərinin və uşağı övladlığa götürmək istəyən şəxslərin iştirak etdiyini nəzərə alsaq, iş kifayət qədər mürəkkəb idi. Mübahisəyə aid bütün amilləri nəzərdən keçirdikdən sonra Məhkəmə bildirdi ki, uşaqların himayəyə verilməsinə aid işlərin xüsusilə tez həll olunması tələb olunur: çünki həmişə belə bir təhlükə mövcuddur ki, prosesin gecikdirilməsi işin *de facto* həllinə təsir göstərə və sonradan düzəldilməsi mümkün olmayan vəziyyətlərə gətirib çıxara bilər.

X Fransaya qarşı işdə (1987) ərizəçidə hemofiliya xəstəliyi vardı və Avropa Məhkəməsinin qərarından 1 ay əvvəl vəfat etmişdi. Ona bir neçə dəfə qan köçürülmüşdü və infeksiyalı qanın köçürülməsi nəticəsində QİÇS xəstəliyinə yoluxmuşdu. X dövlət orqanlarından kompensasiya tələb etdi.

Avropa Məhkəməsi həmin işə baxana qədər dövlətdaxili məhkəmə icraatı 2 ildən artıq çəkmişdi. Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, dövlət orqanları ərizəçinin xəstəliyi nəticəsində ömrünün çox az qaldığını nəzərə alaraq xüsusi cəldliklə hərəkət etsəydilər, əsassız gecikdirməyə yol verilməzdi. Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlət orqanları məhkəmə prosesini sürətləndirmək üçün səlahiyyətləri daxilində olan imkanlardan istifadə etmədilər. Belə olan halda, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Martins Moreyra Portuqaliyaya qarşı işdə (1990) ərizəçi avtomobil qəzasında ciddi xəsarət almışdı. O, qəzaya görə məsuliyyət daşıyan şəxsə qarşı məhkəmədə iş qaldırdı. O, iddia etdi ki, proses əqlabatan müddətdə başa çatmayıb.

Məhkəmə qərara aldı ki, yol-nəqliyyat qəzalarının qurbanları üçün kompensasiyanın müəyyən edilməsi üzrə işlərdə xüsusi cəldlik tələb olunur. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, milli məhkəmələrdə müxtəlif gecikdirmələrə yol verilib, o cümlədən ərizəçinin dinlənilməsi ilə ilkin qərarın çıxarılması arasında 3 aylıq gecikdirmə olub, habelə ərizəçinin tibbi rəy almaq üçün etdiyi müraciətin təmin olunması 4 ay gecikdirilib. Eləcə də digər gecikdirmələr sırasında ərizəçinin verdiyi apellyasiya şikayəti ilə işin apellyasiya məhkəməsinin reyestrinə salınması arasında 8 aylıq gecikdirməni qeyd etmək olar. Məhkəmə qeyd etdi ki, dövlətdaxili məhkəmələrin iş yükü çox idi və bu, struktur xarakterli problemlərin bir hissəsi idi. Lakin o, həm də qeyd etdi ki, bu problemləri həll etmək üçün heç nə edilməmişdi. Digər gecikdirmələr tibbi rəylərin alınması prosesindən irəli gəlirdi; üç tibbi müayinənin həyata keçirilməsi 2 il vaxt aparmışdı. Məhkəmə qeyd etdi ki, tibbi təsisatlar dövlət qurumları olduğuna görə və lazımi resursların çatışmaması onların cəld hərəkət etmələrinə mane olduğuna görə, bu gecikdirmələr üçün dövlət orqanları məsuliyyət daşıyır. İstənilən halda, prosesin bütün mərhələlərinin cəld həyata keçirilməsinə görə ümumi məsuliyyət məhkəmələrin üzərinə düşür. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə zidd olaraq əqlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması hüququ pozulub.

Avropa Məhkəməsi etiraf etdi ki, elə vaxtlar olur ki, milli məhkəmələr ağır iş yükünün öhdəsindən gələ bilmirlər. O, bu fikirdədir ki, əgər problemi həll etmək üçün tədbirlər görülürsə, baxılmamış qalan işlərin müvəqqəti yığılması dövlətin məsuliyyətinə səbəb olmur. Baxılmamış işlərin təcililik və mühümlük dərəcəsinə, xüsusən hansı işlərin konkret şəxslər üçün taleyüklü əhəmiyyət daşımalarına əsasən ilk növbədə seçilib baxılması bu cür tədbirlərə aiddir. Lakin gecikdirmələr davam edirsə və struktur xarakterli problemlərin mövcudluğunu təsdiq edən sübutlar varsa, vəziyyəti düzəltmək üçün daha ciddi tədbirlər tələb olunur.⁵⁹

⁵⁹ *Bax: Steyner və Tsimmerman İsveçrəyə qarşı*, 1983.

Steyner və Tsimmerman İsveçrəyə qarşı işdə (1983) ərizəçilərin şikayətinə apellyasiya məhkəmə-sində baxılması 3 il yarım çəkdi. Qeyd edildi ki, bu müddətdə apellyasiya məhkəməsi ağır iş yükü-nə məruz qalıb. Milli hakimiyyət orqanları bunu müvəqqəti problem kimi dəyərləndirdilər və onun həlli üçün müəyyən tədbirlər gördülər. Lakin apellyasiya məhkəməsi struktur probleminin mövcud-luğunu etiraf etsə də və vəziyyəti düzəltmək üçün tədbirlər görmək əzmində olsa da, qanunvericilik orqanı tərəfindən qəbul edilən tədbirlər, yəni hakimlərin sayının 28-dən 30-dək, köməkçilərin və katiblərin sayının isə 24-dən 28-dək artırılması ehtiyacı ödəmək üçün kifayət etmədi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, baxılmayan işlərin sayı artmaqda və yeni işlərin həcmi çoxalmaq-dadır. Məhkəmə hesab etdi ki, bir instansiyada işə baxılması üçün 3 il yarım vaxt sərf olunması həddən artıq uzun müddətdir; həmin müddətin çox hissəsində apellyasiya məhkəməsi heç bir fəa-liyyət göstərməyib. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

3.5.1. Nəzərə alınmalı olan müddət

Mülki proseslərdə müddət adətən məhkəmədə mülki hüquq və vəzifələrə aid mübahisənin həll edil-məsi üçün məhkəmədə iddia qaldırıldığı andan başlayır. Lakin bəzi hallarda müddət məhkəmədə iddia qaldırıldığı andan əvvəl başlaya bilər.⁶⁰

Köniq Almaniyaya qarşı işdə (1978) ərizəçi tibbi fəaliyyətlə məşğul olan şəxs idi; onun həkim kimi işləməyə yararsız olduğu elan edilmiş və tibbi fəaliyyəti üçün verilən icazə ləğv edilmişdi. Dövlət-daxili hüquqa əsasən, ərizəçinin etiraz etdiyi inzibati aktların qanuniliyi öncə müvafiq inzibati or-qanda araşdırılmamış ərizəçi səlahiyyətli məhkəməyə müraciət edə bilməzdi. Müvafiq olaraq, Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, prosesin müddətinin ağlabatan olub-olmadığını müəyyən etmək üçün nəzərə alınmalı olan müddət ərizəçinin məhkəmələrə şikayət etdiyi andan yox, icazənin ləğvi-nə dair qərardan inzibati orqana şikayət etdiyi andan başlayır.

Cinayət işlərində müddət şəxsə qarşı ittiham irəli sürülən andan başlanır. 6-cı maddənin 1-ci bəndi-nin məqsədləri baxımından «ittiham»ın irəli sürüldüyü an bunları özündə ehtiva edir: həbsə alınma günü, barəsində cinayət təqibinə başlanmasının müvafiq şəxsə rəsmən elan edildiyi gün, yaxud ibti-dai istintaqın başlandığı gün. «İttiham» anlayışı səlahiyyətli orqan tərəfindən müvafiq şəxsə onun cinayət əməli törətməkdə təqsirləndirilməsi barədə rəsmi məlumatın təqdim edilməsini bildirir.⁶¹ Məhkəmə «ittiham» sözünə belə bir izahat da verib ki, o, şəxsin cinayət törətməsi barədə mülahizə-ləri təsdiq etmək üçün həyata keçirilən və beləliklə, şübhəli şəxsin vəziyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərən digər tədbirləri də özündə ehtiva edir.⁶² Həm mülki, həm də cinayət işlərində müvafiq müddət iş üzrə yekun qərarın qəbul edildiyi tarixədək davam edir. Buraya adətən apellyasiya şika-yətinə baxılması, ziyanın əvəzinin ödənilməsi, məsrəflərin kompensasiyası üçün tələb olunan müd-dət də daxildir.

Ağlabatan müddətin konkret olaraq nə qədər davam etməsini qəti söyləmək mümkün deyil, çünki burada hər bir işin konkret hallarından çox şey asılıdır.

3.5.2. Tərəflərin davranışı

Heç də bütün gecikdirmələr dövlət orqanlarının ayağına yazılır. Bəzi hallarda mülki işdə tərəflər və ya cinayət işində təqsirləndirilən şəxslər özləri gecikdirməyə səbəb olurlar; bəzən onlar bunu bi-lərəkdən edirlər, bəzən isə mümkün hüquqi imkanlardan maksimum faydalanmaq üçün cinayət pro-

⁶⁰ *Bax: Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1975, 32-ci bənd.

⁶¹ *Ekle Almaniyaya qarşı*, 1982, 73-cü bənd.

⁶² *Ekle Almaniyaya qarşı*, 1982, 73-cü bənd.

seslərini gecikdirirlər. Gecikdirməyə tərəflər və ya təqsirləndirilən şəxslər səbəb olduqda, «ağlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması» hüququ baxımından ağlabatan müddət hesablanarkən həmin gecikdirmələr nəzərə alınmır. Lakin prosesin təxirə salınması və digər bu kimi səbəblərdən gecikdirmələrə görə dövlət orqanları məsuliyyət daşıyırlar. Təxirə salınmalar zəruri olduqda, bunu elə etmək lazımdır ki, prosesin gecikməsinin müddəti mümkün qədər az olsun. Məhkəmələrin iş yükünün çox olması da ləngimələrə səbəb ola bilər.

Avropa Məhkəməsi belə halları haqq qazandırılması mümkün olmayan hallar hesab edir: Konvensiya Razılığa gələn Dövlətlərdən tələb edir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əməl olunmasını təmin etmək üçün öz hüquq sistemlərini lazımı qaydada təşkil etsinlər.⁶³

3.6. «Qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə» tərəfindən iş baxılması hüququ

Müstəqillik və qərəzsizlik bir-birindən tamamilə fərqlənən anlayışlar olsa da, Məhkəmə bir çox hallarda onları birlikdə araşdırmağa meyllidir. Lakin aralarındakı fərqi aydınlaşdırmaq üçün bu materialda onlar imkan daxilində ayrı-ayrı araşdırılmalıdır.

3.6.1. «Qanun əsasında yaradılmış məhkəmə»

Bu ifadə altında nəzərdə tutulan qurum elə bir orqandır ki, onun vəzifəsi öz səlahiyyətləri daxilində işə aid məsələləri qanunun aliliyi əsasında araşdırmaqdan və prosesi nəzərdə tutulan qaydada həyata keçirməkdən ibarətdir.⁶⁴ Bu orqan məcburi qüvvəyə malik qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olmalıdır.

Van de Hark Niderlanda qarşı işdə (1994) ərizəçi şikayət edirdi ki, onun süd məhsullarının vergidən azad edilməsi üzrə hüquqlarının genişləndirilməsinə dair verdiyi ərizə ilə bağlı qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan əmək məsələləri üzrə məhkəmə məcburi qüvvəyə malik qərar qəbul edə bilmirdi; qanuna əsasən Krallıq orqanları və ya müvafiq nazir qərar qəbul edə bilərdilər ki, sözügedən məhkəmənin qərarları icra edilməsin və ya təxirə salınsın.

Məhkəmə qərara aldı ki, məcburi qüvvəyə malik qərar qəbul etmək səlahiyyətini qeyri-məhkəmə orqanı hər hansı tərəfin ziyanına olaraq dəyişdirə bilməz: qərarın məcburiliyi «məhkəmə» anlayışına xas olan xüsusiyyətdir, «işin həll edilməsi» anlayışı da bunu təsdiq edir. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, məcburi qüvvəyə malik qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə tələb olunan «müstəqillik» anlayışının tərkib hissəsi kimi də baxmaq olar. Hətta dövlətin icra hakimiyyəti orqanları məhkəməyə xas olan bu səlahiyyətdən istifadə etmədikdə belə, sadəcə onların həmin səlahiyyətə malik olmaları faktı məhkəməni 6-cı maddənin 1-ci bəndində göstərilən əlamətlərdən məhrum edir. Bu cür qüsur yalnız o halda düzəldilə bilər ki, «qanun əsasında yaradılmış məhkəmə» anlayışının tələblərinə cavab verən məhkəməyə şikayət etmək imkanı mövcud olsun.

«Qanun əsasında yaradılmış» sözləri təkcə «məhkəmənin» qanuni əsaslarla mövcud olmasını bildirmir, həm də hər bir konkret işə baxmalı olan məhkəmə heyətinin təşkil edilməsini bildirir. Əgər məhkəmə qanunla nəzərdə tutulmayan və ya müvafiq qanunun normalarına uyğun olaraq təyin edilməyən şəxslərdən formalaşdırılıbsa, o, «qanun əsasında yaradılmış» məhkəmə sayıla bilməz.

Posoxov Rusiyaya qarşı işdə (2003) ərizəçi dəniz limanında gömrük əməkdaşı vəzifəsində çalışırdı. Qaçaqmalçılığa görə ona qarşı cinayət işinə başlanmışdı. 2000-ci ilin mayında onun işinə rayon

⁶³ İtaliyaya qarşı çoxsaylı işlər bu baxışı təsdiq edir. Məsəl üçün *bax: Salesi İtaliyaya qarşı*.

⁶⁴ *Şramek Avstriyaya qarşı*, 1984.

məhkəməsində baxıldı; həmin məhkəmə bir hakimdən və peşəkar hüquqşünas olmayan iki şəxsdən (xalq iclasçılarından – *red.*) ibarət idi. Xalq iclasçıları haqqında Qanun rayon məhkəməsindən tələb edir ki, xalq iclasçılarının siyahısını tərtib etsin və bu siyahıdan müvafiq şəxslərin xalq iclasçısı təyini edilməsi üçün qanunvericilik orqanından razılıq alsın. Ərizəçi iddia etdi ki, xalq iclasçıları püşk vasitəsilə təyin olunmayıblar, halbuki qanun bunu tələb edir. O, həmçinin iddia etdi ki, sözügedən xalq iclasçıları onun işi üzrə məhkəmə araşdırmasından əvvəl xalq iclasçısı qismində il ərzində 88 gün məhkəmə işlərinə çıxmışdılar, bu isə digər qanun pozuntusu idi: qanunla il ərzində ən çoxu 14 gün nəzərdə tutulmuşdu.

Məhkəməni belə bir fakt xüsusilə təəccübləndirdi ki, rayon məhkəməsi 2000-ci ilin fevralına qədər heç bir siyahı tərtib etməmişdi və qanunvericilik orqanı 2000-ci ilin iyununa qədər (ərizəçinin işi üzrə məhkəmə araşdırması keçirildikdən sonra) heç bir siyahı təsdiq etməmişdi. Bu fakt, habelə xalq iclasçılarının püşk vasitəsilə təyin olunmaması, eləcə də il ərzində ən çoxu 14 gün ərzində iş baxmalarına əməl olunmaması onu bildirir ki, rayon məhkəməsi qanun əsasında yaradılmış məhkəmə sayıla bilməzdi.

Məhkəmə orqanı həm tərəflərdən, həm də icra orqanlarından müstəqil olmalı və qərəzsiz olmalıdır. Bu meyarlar 6-cı maddənin 1-ci bəndində xüsusi olaraq nəzərdə tutulduğuna görə onlar ayrıca araşdırılacaqdır. Müvafiq surətdə, məhkəmə heyətinin üzvlərinin ixtisaslı hakim olmaları vacib deyil.⁶⁵

*H Belçikaya qarşı işdə*⁶⁶ (1987) ərizəçi vəkillər kollegiyasının siyahısından çıxarılmışdı. O, qanunla nəzərdə tutulan müstəsna hallara istinad edərək yenidən siyahıya salınmağa cəhd etdi. Vəkillər kollegiyası məsələni həll etmək üçün dinləmə keçirdi. Dinləmədən sonra o, ərizəçinin tələbini belə bir əsasla görə rədd etdi ki, o, müstəsna halların mövcudluğunu göstərə bilməyib. Ərizəçi iddia etdi ki, məhkəmə «qanun əsasında yaradılmış məhkəmə» deyildi, çünki o, müxtəlif funksiyaları, o cümlədən inzibati, requlyativ, məhkəmə, nəzarət və intizam xarakterli funksiyaları yerinə yetirirdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, funksiyaların çoxluğu özlüyündə müvafiq orqanın «qanun əsasında yaradılmış məhkəmə» olmadığına dəlalat etmir. O, belə qərara gəldi ki, vəkillər kollegiyası həmin kollegiyaya yenidən üzvlüyə qəbul məsələlərinə baxarkən məhkəmə funksiyasını yerinə yetirirdi və onun müstəqilliyi və ya qərəzsizliyi barədə mübahisə açmaq üçün heç bir faktiki səbəb yoxdur.

3.6.2. «Müstəqil məhkəmə»

Müstəqil məhkəmə tərəflərdən və icra orqanlarından asılı olmayan orqandır. Avropa Məhkəməsi bildirib ki, dövlətdaxili məhkəmənin müstəqil hesab edilməsi üçün, digər məsələlərlə yanaşı, onun üzvlərinin təyin edilməsi üsuluna, onların vəzifədə qalma müddətlərinə və kənar təzyiqlərə qarşı müdafiə təminatlarının olmasına diqqət yetirilməlidir. Məhkəmə orqanının öz fəaliyyətində müstəqillik əlamətləri nümayiş etdirib-ətdirmədiyinə də diqqət yetirilməlidir.⁶⁷ Müstəqillik əlamətlərinin mövcudluğu demokratik cəmiyyətdə ictimaiyyətin məhkəmələrə inamını qorumaq üçün vacibdir. Cinayət proseslərinə gəldikdə, onların təqsirləndirilən şəxslər üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu nəzərə alsaq, müstəqillik əlamətlərinin mövcudluğu təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmələrə inamını qorumaq üçün önəmlidir.

Hakimlər icra hakimiyyəti orqanlarından asılı olmamalarını təmin edən üsulla təyin edilməlidirlər. İcra orqanlarının təsirinə qarşı təminatlardan biri vəzifədən çıxarılmamaq məsələsidir: yəni şəxs hakim vəzifəsini hansı müddətə icra edirsə, həmin müddətdə vəzifəsindən xaric edilməməlidir. Məh-

⁶⁵ Məsələni, bax: *Ettl Avstriyaya qarşı*, 1987.

⁶⁶ Əlavə faktlar üçün yuxarıya bax.

⁶⁷ *Qrivs Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003.

kəmə adətən bu təminatın 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə tələb olunduğunu bildirsə də, qərara alıb ki, vəzifədən çıxarılmamağa dair formal təminatın qanunda nəzərdə tutulmaması özlüyündə müstəqilliyin olmadığına dəlalət etmir, bu şərtlə ki, vəzifədən çıxarılmamaq hüququ faktiki olaraq tanınsın və digər zəruri təminatlar mövcud olsun.⁶⁸

Hakimlərin vəzifədə qalma müddətini Məhkəmənin 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab verən hesab etməsi üçün konkret müddət yoxdur; həmin müddət nə qədər çox olarsa, məhkəmənin 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab verən məhkəmə olması ehtimalı da bir o qədər böyük olar. Lakin hər halda Avropa Məhkəməsi adətən bu məsələdə sözügedən məhkəmələrin xarakterini də nəzərə alır. Belə ki, *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı* işdə Araşdırma Şurasının üzvləri yalnız 3 il müddətinə təyin olunurdular; Məhkəmə bu müddətin kifayət qədər az olduğunu bildirsə də, razılaşdı ki, Şuranın üzvləri könüllülər olduğuna görə onların könüllü əsaslarla bu funksiyanı daha artıq müddətə icra etmələrini gözləmək çətindir.

Mülki şəxslərin işlərinə baxan, lakin hərbi hakimlərdən təşkil edilən məhkəmələr adətən yuxarıda qeyd edilən tələbə cavab vermirlər, bunun səbəbi odur ki, hərbi hakimlər silahlı qüvvələrin üzvləridir, silahlı qüvvələr isə icra hakimiyyətindən təlimatlar alır.

Incal Türkiyəyə qarşı işdə (1998) ərizəçi kürdlərə aid müəyyən vəzifələri yaydığına görə milli təhlükəsizlik məhkəməsində ona qarşı cinayət işinə başlanmışdı. O, iddia edirdi ki, həmin məhkəmə zəruri müstəqillik atributlarına malik deyil.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, bu işdə hərbi hakimlərin müstəqilliyi üçün bir neçə təminat mövcud idi. Birincisi, onlar mülki hakimlərlə eyni təhsil (tədris) almalıydılar; ikincisi, milli təhlükəsizlik məhkəmələrinin üzvləri qismində iş baxarkən mülki hakimlər kimi eyni konstitusiya təminatlarına malik olmalıydılar; üçüncüsü, həmin məhkəmələrin daimi üzvü qismində onlar işlərə müstəqil fərd kimi baxmalı və heç kimdən təlimatlar almamalıydılar. Lakin sözügedən işdə digər aspektlər vardı ki, onlar məhkəmənin belə bir nəticəyə gəlməsinə səbəb oldu ki, milli təhlükəsizlik məhkəmələri zəruri müstəqillik əlamətlərinə malik deyillər və buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə cavab vermirlər. Birincisi, hakimlər silahlı qüvvələrin üzvləri idi, sonuncular isə öz növbəsində icra orqanlarından əmrlər alırdılar; ikincisi, onlar hərbi intizama riayət etməli idilər və bu məqsədlə ordu üçün hesabat məruzələri hazırlayırdılar; dördüncüsü, onların vəzifəyə təyinatına aid qərarları silahlı qüvvələrin inzibati orqanları, habelə birbaşa ordu qəbul edirdi. Məhkəmə belə bir faktı da nəzərə aldı ki, hərbi qulluqçular sözügedən məhkəmələrdə vəzifəyə yalnız 4 il müddətinə təyin edilirlər.

Müstəqillik əlamətlərinin olmamasına qarşı şikayətlər yalnız o halda uğurlu ola bilər ki, müstəqilliyin olmamasından şübhələnmək üçün obyektiv əsasların mövcudluğunu təsdiq edən müəyyən sübutlar olsun.

Belilos İsveçrəyə qarşı işdə (1988) ərizəçi yüngül cinayət hüquq pozuntusu törətdiyinə görə onun işinə polis şurası tərəfindən baxıldı. Ərizəçi iddia edirdi ki, həmin orqan müstəqil və qərəzsiz deyildi, çünki şura təkcə bir polis əməkdaşından ibarət idi. O, iddia etdi ki, həmin polis əməkdaşı polis orqanlarına tabe idi.

Avropa Məhkəməsi həmin şuranın müstəqilliyinə dəlalət edən bir neçə amili qeyd etdi. O, qeyd etdi ki, şura məhkəmə funksiyasını yerinə yetirirdi və bələdiyyə tərəfindən təyin edilən bir üzvdən ibarət olmasına baxmayaraq, Razılığa gələn Dövlətlərdə əksər hakimlərin icra orqanları tərəfindən təyin edildiyini nəzərə alsaq, bu, problematik məsələ deyildi. O, vurğuladı ki, polis əməkdaşı müvafiq iş-

⁶⁸ *Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1984.

lərə baxmaq üçün müstəqil şəxs qismində təyin olunmuşdu və onun digər şəxslərdən göstərişlər qəbul etməsinə icazə verilmirdi. Polis əməkdaşı polis andından savayı həm də bu vəzifəsi ilə bağlı təntənəli and içmişdi və vəzifəsini icra etdiyi müddətdə vəzifədən xaric edilə bilməzdi. Şəxsən onun qərəzli olduğuna dair hər hansı iddialar yox idi. Lakin Məhkəmə qeyd etdi ki, müstəqilliyin əlamətlərinin mövcud olması da önəmlidir. O, bildirdi ki, adi vətəndaş polis şurasındakı polis əməkdaşına polis qüvvələrinin üzvü kimi, habelə yuxarı vəzifəli polis rəislərinə tabe olan və öz həmkarlarına loyaly münasibət bəsləyən şəxs kimi baxa bilərdi. Bu, şuraya olan inama xələl gətirən amil rolunu oynayırdı və şuranın təşkilatı baxımdan müstəqilliyinə və qərəzsizliyinə dair əsaslı şübhələr doğururdu. Buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Hərbi qulluqçuların işlərinə baxmaq üçün yaradılmış hərbi tribunallar o halda 6-cı maddənin tələblərinə cavab verir ki, onların müstəqilliyinə və qərəzsizliyinə dair kifayət qədər təminatlar mövcud olsun.

Kuper Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2003) ərizəçi iddia edirdi ki, törətdiyi cinayətə görə onun işinə baxmış hərbi məhkəmə müstəqil deyildi. Məhkəmə daimi sədrdən, vəzifəcə ondan aşağı olan iki hərbcidən və hakim-vəkildən (Böyük Britaniyada hakim-vəkil hərbi məhkəmədə hüquq məsələləri üzrə məsləhətçi qismində çıxış edən şəxsdir – *red.*) ibarət idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, hakim-vəkil baş hakim-vəkil tərəfindən təyin edilən və qanuni səlahiyyətlərə malik olan mülki şəxsdir; həmçinin baş hakim-vəkilin özü də mülki şəxsdir. Hakim-vəkilin rolu Krallıq məhkəmələri hakiminin roluna oxşardır, o, hərbi məhkəmənin ədalətli və qanuni hərəkət etməsinə görə cavabdehlik daşıyır və onun sübutlara və bütün hüquq məsələlərinə dair çıxardığı nəticələr məcburi qüvvəyə malikdir və nəzərə alınmalıdır. O, sübutları yekunlaşdırır və hərbi məhkəmənin digər üzvləri öz qərarlarını qəbul etmək üçün getməzdən əvvəl onlara lazımi direktivlər verir. Digər hakimlər qərar qəbul etmək üçün gedərkən o da onlarla birlikdə getsə də, qərar barədə səsvermədə onun iştirakına icazə verilmir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, hakim-vəkilin prosesdə iştirakı hərbi məhkəmədəki proseslərin müstəqilliyinin ən mühüm təminatlarından biridir. Hərbi məhkəmənin daimi sədrinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd etdi ki, hakim-vəkilin çıxardığı hüquqi nəticələr və verdiyi direktivlər həmin şəxs üçün məcburidir. Baxmayaraq ki, daimi sədr hərbi məhkəmənin adi üzvlərindən rütbəcə xeyli yüksək ola bilər, o, hakim-vəkilin iştirakı olmadan onlara hər hansı təlimat verə bilməz. Onun vəzifədən xaric edilməməsinə dair təminat qanunla nəzərdə tutulmasa da, faktiki olaraq daimi üzvlərdən heç biri indiyədək vəzifədən çıxarılmayıb. Hərbi məhkəmənin adi üzvlərinə gəldikdə, Məhkəmə qeyd etdi ki, onlar hərbi məhkəmənin o biri üzvlərindən rütbəcə aşağı şəxslər idi. Bu fakt özlüyündə onların müstəqilliyinə xələl gətirməsə də, Məhkəmə bildirdi ki, həmin fakt həmin hərbcilərin xarici təzyiqlərdən qorunması üçün xüsusi inandırıcı təminatların mövcudluğuna ehtiyac olduğunu vurğulayır. Məhkəmə bu cür təminatların mövcud olduğunu etiraf etdi; həmin təminatlara bunlar daxildir: hakimlərin vəzifəyə təyin olunma şərtləri (mövcud hüquq normaları təqsirləndirilən şəxslərin rəisləri olan hərbcilərin və digər şəxslərin iş üzrə hakim təyin olunmasını istisna edir); təqsirləndirilən şəxsin istənilən hakimə etiraz etmək hüququ; prosesin konfidensiallığı; ən aşağı rütbəli şəxsin məhkəmənin qərarına və hökmünə dair birinci səs verməsi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, hərbi məhkəmənin müstəqilliyinə dair zəruri təminatlar mövcud idi. Buna görə də, 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmamışdı.

3.6.3. Qərəzsizlik

Qərəzsizlik hər hansı qərəzli niyyətin və ya tərəfkeşlik mövqeyinin olmamasını bildirir. Məhkəmə subyektiv qərəzliliklə obyektiv qərəzliliyi fərqləndirdi. Subyektiv qərəzsizlik tələbi konkret işdə konkret hakimin şəxsi əqidəsinə qiymət verilməsini özündə ehtiva edir. Şəxsin qərəzsiz olmasının əksinə dəlalat edən sübut yoxdursa, ehtimal edilir ki, o, qərəzsizdir. Əslində, şəxsin öz qərəzsizliyi-

ni qoruması adətən heç də asan başa gəlmir. Son dövrə aid işlərdən birində cinayət prosesinin gedişində müdafiənin keyfiyyətinə və xarakterinə hakimin açıq şəkildə qiymət verməsi onun qərəzsizliyinə ciddi xələl gətirdi.

Lavens Latviyaya qarşı işdə (2002) bir neçə cinayət əməlinə təqsirləndirilən ərizəçinin işinə Riqa vilayət məhkəməsində baxılırdı. Cinayət prosesinin davam etməsinə baxmayaraq, Riqa vilayət məhkəməsinin sədri ərizəçinin müdafiəsinin həyata keçirilməsinə dair tənqidi ifadələrlə mətbuatda çıxış etdi. Sonra o, işin mümkün nəticəsini qiymətləndirdi və ərizəçinin ısrarla təqsirli olmadığını bəyan etməsindən təəccübləndiyini ifadə etdi; o, belə hesab edirdi ki, ərizəçi təqsirsizliyini sübuta yetirməlidir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, mətbuata verilən bu bəyanatlar işin nəticəsi barədə müəyyən mövqe tutmağa bərabərdir və bu mövqe ərizəçinin təqsirkar hesab edilməsinə açıq-aşkar üstünlük verən mövqedir. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, hakimin qərəzli olmasına dair ərizəçinin çox ciddi əsasları vardı.

***

Obyektiv qərəzsizlik tələbinin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, hakim qərəzlilik məsələsində hər hansı əsaslı şübhəni istisna edən təminatları verirmi? Müstəqillik tələbində olduğu kimi, qərəzsizliyin də əlamətlərinin mövcud olması çox önəmlidir.

Sigurdsson İslandiya qarşı işdə (2003) ərizəçi İslandiya Milli Bankına qarşı iddia qaldırmışdı. İddia tələbinə Ali Məhkəmədə baxıldı və o, rədd edildi. Sonradan məlum oldu ki, Ali Məhkəmənin hakimlərindən birinin və onun ərinin həmin bankla maliyyə əlaqələri vardı və onun əri həmin vaxt ciddi maliyyə problemləri ilə üzləşmişdi.

Belə bir fakt Avropa Məhkəməsinin narahatlığına səbəb oldu ki, hakim ərinin borc məsələsinin həllinə bu yolla şərait yaradıb. Məhkəmə qeyd etdi ki, borc məbləğləri heç də «kiçik məbləğlər deyildi». Hakim borclar üçün zəmanət qismində daimi yaşadıqları mənzili təklif etmişdi və bunun əvəzində borcların bir hissəsi silinmiş və onun əri borcun böyük bir hissəsini (borcun ümumi məbləğinin 75%-ini) ödəməkdən azad edilmişdi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, borc məsələsinin həllinə hakimin cəlb olunması, borc məsələsinin onun əri üçün əlverişli şəkildə həll edilməsi, habelə ərinin Milli Bankla bu cür əlaqələri Ali Məhkəmə tərəfindən işə baxıldığı günlərə o qədər yaxın dövrdə baş vermişdi ki, ərizəçi əsaslı olaraq ehtiyat edə bilərdi ki, Ali Məhkəmə zəruri qərəzsizlik nümayiş etdirməyəcək. Buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Məhkəməyə təqdim edilmiş bir sıra işlər hakim vəzifəsi tutmazdan əvvəl prokuror vəzifəsində çalışmış hakimlərə aid idi. Razılığa gələn Dövlətlərin çoxunda əvvəllər prokuror vəzifəsində çalışmış şəxslərin hakim vəzifəsində işləməsi tamamilə normal haldır. Təkcə bu fakt müvafiq hakimin qərəzsizliyini şübhə altına ala bilməz. Lakin prokuror vəzifəsində işləyərkən hər hansı işlə müəyyən əlaqəsi olmuş şəxs sonradan həmin işdə hakim qismində iştirak edərsə, bu hal onun obyektiv qərəzsizliyinə xələl gətirəcək.

Pyersak Belçikaya qarşı işdə (1982) ərizəçi şikayət edirdi ki, cinayət məhkəməsində onun işinə baxan hakim ərizəçi barəsində cinayət icraatına başlanarkən prokurorluqda yüksək vəzifədə çalışırdı. Həmin hakim prokuror olduğu dövrdə şəxsə qarşı cinayət təqibinə başlamaq və ya başlamamaq məsələlərini həll edən departamentin başçısı idi; ərizəçinin işi də məhz həmin şöbəyə göndərilmişdi.

Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, sözügedən hakim əslində ərizəçinin işi ilə heç vaxt məşğul olmayıb.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, cavabdeh dövlətin bu iddiası kifayət deyil. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, bu işdə daxili təşkilati struktur məsələsi də nəzərə alınmalıdır. Əgər şəxs müəyyən iş üzrə icraat zamanı prokurorluq departamentində vəzifə tutubsa (özü də həmin departamentin işinin xarakteri elə idi ki, ərizəçinin işi sözügedən şəxsin əlindən keçə bilərdi) və sonradan eyni işdə hakim qismində iştirak edirsə, ictimaiyyət onun kifayət qədər qərəzsiz olmasına dair təminatların mövcud olmadığından ehtiyatlanmağa haqlıdır. Buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Digər işlər təqsirləndirilən şəxsin işinə baxan və barəsində öncə cinayət prosesinin ilkin mərhələlərində başqa qərarlar qəbul edən birinci instansiya məhkəməsinin hakimləri ilə bağlıdır. Çox zaman elə olur ki, təqsirləndirilən şəxsin işinə baxan hakimlər onun işi ilə bağlı ilkin qərarların qəbulunda iştirak etmiş birinci instansiya məhkəməsinin hakimləri olur və bu, təqsirləndirilən şəxsə müvafiq hakimin qərəzsizliyinə dair şübhələr yaradır. Lakin sadəcə hakimin məhkəmə araşdırmasından əvvəl hansısa qərarlar qəbul etməsi faktı onun qərəzli olduğu barədə nəticə çıxarılmasına əsas vermir. İstintaq və ittiham təqibi funksiyaları polis əlində cəmləşdikdə, birinci instansiya məhkəməsi hakiminin sadəcə təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri haqqında qərar qəbul etməsi həmin hakimin qərəzli olduğunu düşünmək üçün obyektiv əsas vermir. Polisin hər hansı şəxsdən şübhələnməsi üçün ilkin əsasların olub-olmaması məsələsini əldə olan məlumatlar əsasında qiymətləndirmək hakimdən tələb olunursa, bu barədə onun qərarı şəxsin təqsirkar hesab edilməsi barədə qərardan tamamilə fərqlidir. Müvafiq surətdə, məhkəmə araşdırmasına qədər qəbul edilən belə qərarlar işə baxan hakimin qərəzsizliyinə xələl gətirmir. Təqsirləndirilən şəxs barəsində məhkəməyə qədər qərarların qəbulunda iştirak etmiş hakimin qərəzsizliyi barədə şübhələr yalnız obyektiv surətdə əsaslandırıldıqda, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu iddia etmək olar.⁶⁹ Məsələn, məhkəməyə qədər şəxsin təqsirliliyi məsələsini qiymətləndirən hər hansı qərarlar adətən qərəzsizliyə dair şübhələrə haqq qazandıran obyektiv əsaslar sayıla bilər.

Hauschildt Danimarkaya qarşı işdə (1989) ərizəçi şikayət edirdi ki, birinci instansiya məhkəməsinin hakimi həbs qətimkan tədbiri barədə qərarlar qəbul edib və bu hal birinci instansiya məhkəməsinin hakimi qismində onun qərəzsizliyini şübhə altına alır.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, istintaq və şəxsin məhkəməyə verilməsi haqqında qərar polis ixtiyarında olsa da, bu işdə xüsusi hallar mövcud idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçinin məhkəməyə qədər həbsdə saxlanması barədə qəbul edilən qərarların doqquzunda işə baxan hakim konkret qanunu müddəaya, yəni ciddi cinayətin törədilməsinə dair «konkret təsdiq edilən şübhə»nin mövcudluğuna, habelə ictimai mənafehlərin sözügedən şəxsin həbsini tələb etməsi faktına əsaslanmışdı. Analoji qaydada, apellyasiya şikayətinə baxan hakimlər də apellyasiya icraatı başlanana qədər ərizəçinin eyni əsaslara görə həbsxanada qalması barədə qərar qəbul etmişdilər. «Konkret təsdiq edilən şübhə» dövlət daxili hüquqda «yüksək dərəcədə dəqiq» olan şübhə kimi şərh olunurdu. Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, istər məhkəməyə qədərki həbs (həbs qətimkan tədbiri) barədə, istərsə də birinci instansiya məhkəməsində və apellyasiya instansiyasında çıxarılmış qərarlar arasında fərq çox az idi. Buna görə də, Məhkəmə qərara aldı ki, sözügedən məhkəmələrin qərəzsizliyi şübhə doğura bilərdi və bu məsələdə ərizəçinin şübhələri obyektiv əsaslara malik şübhələr sayıla bilər.

Perot Pelyon İspaniyaya qarşı işdə (2002) ərizəçi ehtiyat ordu qüvvələrinin üzvü idi; hərbi məhkəmədə onun işinə baxılmış və o, məhkum edilmişdi. O, iddia edirdi ki, onun işinə baxmış məhkəmə qərəzsiz deyildi, çünki apellyasiya mərhələsində onun işinə baxan iki hakim öncə onun barəsində həbs qətimkan tədbirini müdafiə etmiş, sonra isə həmin müddətin uzadılmasına razılıq verən hakimlər idi.

⁶⁹ *Hauschildt Danimarkaya qarşı*, 1989.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, təkcə bu faktlar qərəzsizliyin olmadığını iddia etmək üçün kifayət deyil. Bununla belə, Məhkəmə müvafiq hakimlərin əvvəlki qərarları qəbul edərək istifadə etdikləri terminlərə diqqət yetirdi. Xüsusən, o, ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılması barədə qərara diqqəti cəlb etdi; həmin qərar ərizəçinin təqsirini ciddi şəkildə təsdiq edən mülahizələr əsasında qəbul edilmişdi, halbuki təqsir məsələsi məhkəməyə qədər həll edilə bilməzdi. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, məhkəmə heyətinin qərəzsizliyinə dair ciddi şübhələr mövcud idi. Bu məsələdə ərizəçinin şübhələrinin obyektiv əsasları vardı; buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Hüquq məsələləri üzrə qərar qəbul edən məhkəmənin hakimləri öncə eyni məsələ üzrə məsləhətçi qismində qərar qəbul ediblərsə, onların obyektiv qərəzsizliyi şübhə doğurur.

Prokola Lüksemburqa qarşı işdə (1995) Ali İnzibati Məhkəmənin məhkəmə komitəsi ərizəçinin işi barədə qərar qəbul etdi; həmin iş Avropa Birliyinin müəyyən normalarının dövlətdaxili hüquqa daxil edilməsinə dair normativ hüquqi aktla bağlı idi. Bu komitənin 5 üzvündən 4-ü öncə Ali İnzibati Məhkəmənin məsləhət komitəsində sözügedən normativ hüquqi akt barəsində rəy vermiş və qanunun geriyə qüvvəsini nəzərdə tutan qanun layihəsi tərtib etmişdilər.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, Lüksemburq Ali İnzibati Məhkəməsi kimi orqanlarda şəxsin hər hansı işdə iki növ funksiyanı icra etməsi faktı məhkəmənin struktur müstəqilliyini şübhə altına alır. Müvafiq surətdə, məhkəmə komitəsi üzvlərinin öncə qəbul edilmiş qərarın təsirinə məruz qalmalarından şübhələnmək üçün ərizəçinin tutarlı əsasları vardı. Özlüyündə o qədər də böyük olmayan bu şübhə sözügedən məhkəmənin qərəzsizliyinə xələl gətirilməsi üçün kifayət idi; beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

Lakin Məhkəmə aydınlıq gətirdi ki, Ali İnzibati Məhkəmə kimi məhkəmə həm məsləhətçi, həm də məhkəmə roluna malik olduqda, məsləhət xarakterli rəy və sonrakı məhkəmə prosesi «eyni iş» və ya «eyni qərara» aid deyilsə, qərəzsizlik məsələsi şübhə altına alınma bilməz.

Kleyn Niderlanda qarşı işdə Ali İnzibati Məhkəmənin plenar iclasında Nəqliyyat və infrastruktur haqqında Qanunun layihəsinə dair məsləhət xarakterli rəy verilmişdi, bunun nəticəsində qanun qəbul edilənə qədər ona bir sıra dəyişikliklər edildi. Ərizəçilər nəqliyyat marşrutları haqqında qərardan məhkəməyə şikayət etdilər; həmin qərar dəmir yol nəqliyyatına aid idi və yeni qanun əsasında qəbul edilmişdi. Ali İnzibati Məhkəmə ərizəçilərin tələbini rədd etdi. Ərizəçilər iddia etdilər ki, Ali İnzibati Məhkəmə öncə həmin qanunla bağlı məsləhət xarakterli rəy verdiyinə görə onun mövqeyi qərəzlidir.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, *Prokolanın işindən* fərqli olaraq, Ali İnzibati Məhkəmənin məhkəmə şöbəsinə təqdim olunan iş «eyni iş» və ya «eyni qərara» aid deyil. Nəqliyyat və infrastruktur haqqında Qanun layihəsinə dair rəyi hər hansı başqa fikirləri ifadə edən rəy kimi şərh etmək üçün və ya məhkəmə qərarını sonradan müvafiq nazirlər tərəfindən qəbul ediləcək hər hansı qərarları qabaqcadan müəyyən edən akt kimi şərh etmək üçün əsas yoxdur. Verilmiş məsləhətdə dəmir yolunun harada başlanmalı və harada qurtarmalı olması barədə mülahizələr olsa da, həmin rəydə marşrutların təfsilatları barədə hər hansı məsləhət yox idi. Müvafiq surətdə, Ali İnzibati Məhkəmənin qərəzsizliyinə dair ərizəçilərin şübhələrinin obyektiv əsası yox idi.

4. TƏQSİRSİZLİK PREZUMPSİYASI

– 6-cı maddənin 2-ci bəndi

Təqsirsizlik prezumpsiyası 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə təmin edilən ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun bir aspektidir və cinayət törətməkdə ittiham olunan bütün şəxslərə şamil olunur. 6-cı maddənin 2-ci bəndində yer alan «cinayət törətməkdə ittiham olunan» ifadəsinin mənası həmin maddənin 1-ci bəndində yer alan «cinayət ittihamı» ifadəsinin mənası ilə eynidir. Elə işlər var ki, orada şəxsin həqiqətən cinayət törətməkdə ittiham olunub-olunmadığını müəyyənləşdirməyə ehtiyac yaranır. 6-cı maddənin 2-ci bəndi bu məsələdə sübutetmə yükünü ittiham orqanlarının üzərinə qoyur. Həmin bənd tələb edir ki, birinci instansiya məhkəməsi işə baxmağa belə bir əqidə ilə başlamamalıdır ki, təqsirləndirilən şəxs həqiqətən ittiham olunduğu cinayət əməlini törədib; bundan başqa, istənilən şübhə təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə həll olunmalıdır.⁷⁰

Təqsirsizlik prezumpsiyası ibtidai istintaqın necə nəticələnməsindən asılı olmayaraq, cinayət prosesinin bütün mərhələlərinə aiddir; o, təkcə ittihamın mahiyyətinin araşdırılması ilə məhdudlaşmır.⁷¹ Bəraət hökmü çıxarıldıqdan və ya qanunla nəzərdə tutulan müddət keçdiyinə görə prosesə xitam verildikdən sonra məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi və kompensasiya üzrə işlərə – hətta həmin işlərdə müvafiq şəxs daha «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxs olmasa belə – 6-cı maddənin 2-ci bəndi tətbiq edilə bilər. Kompensasiyaya dair proses cinayət prosesinin nəticəsidirsə və ya həmin proseslə əlaqədar olub paralel həyata keçirilirsə, bu halda da 6-cı maddənin 2-ci bəndi tətbiq edilir.⁷²

Minelli İsveçrəyə qarşı işdə (1983) şirkət və onun direktoru ərizəçiyə qarşı xüsusi ittiham irəli sürmüşdülər. Bundan sonra səyyar məhkəmə qərar çıxardı ki, məhkəməyə müraciət üçün müddət ötürülüb və elə həmin qərar vasitəsilə sərəncam verdi ki, «təqsirləndirilən şəxs» həm məhkəmə xərclərini, həm də hər bir xüsusi ittihamçıya kompensasiya ödəməlidir. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi tətbiq edilə bilməz, çünki məhkəməyə müraciət üçün müddət ötürülmüş hesab edildiyinə görə ərizəçiyə qarşı cinayət ittihamı daha mövcud deyildi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, səyyar məhkəmənin öz qərarında istifadə etdiyi ifadələr belə güman etməyə əsas verir ki, ərizəçi 6-cı maddənin 2-ci bəndinin mənası baxımından «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxs sayılır.

O Norveçə qarşı işdə (2003) ərizəçi öz qızına qarşı seksual cinayət törətməkdə ittiham olunaraq məhkəməyə cəlb edilmiş və bəraət almışdı. Sonradan o, cinayət prosesi nəticəsində ziyana məruz qaldığını iddia edərək kompensasiya tələb etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu işdə müəyyənləşdirmək lazımdır ki, kompensasiya prosesinin 6-cı maddənin 2-ci bəndinin əhatə dairəsinə düşməsi üçün həmin proses cinayət prosesi ilə müvafiq əlaqəyə malik idimi? Məhkəmə qeyd etdi ki, qanunun tələbinə görə cinayət işinə xitam verildikdən sonra kompensasiyaya dair proseslər üçün 3 ay ərzində eyni məhkəməyə və mümkün olarsa, cinayət işinə baxmış eyni hakimlərə müraciət edilməlidir. Bundan başqa, Məhkəmə belə bir fakta xüsusi əhəmiyyət verdi ki, bu işdə iddia edilən ziyan ittiham nəticəsində ərizəçinin məruz qaldığı, yəni fiziki şəxsdən fərqli olaraq dövlətin məsuliyyətinə səbəb olan ziyan idi. Cinayət prosesinin nəticəsi də həlledici əhəmiyyətə malik idi: iddiaçının kompensasiya ala bilməsi üçün iddia yalnız bəraət hökmü ilə və ya iş üzrə icraata xitam verilməsi ilə nəticələnən proseslərə aid olmalı idi. Kompensasiyaya dair prosesdə iddiaçı ən azı 50%-dən artıq ehtimalla sübut etməli idi ki, ittihamın əsasını təşkil etmiş hərəkəti törətməyib. Başqa sözlə, kompensasiya tələbini elə həmin cinayət işinə baxmış məhkəmə və eyni hakimlər mövcud sübutlar əsasında həll edirdilər.

Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi ki, bu işdə kompensasiya tələbi nəinki vaxt etibarlı ilə cinayət prosesindən sonra irəli sürülmüşdü, həm də qanunvericilik baxımından və praktiki baxımdan həmin

⁷⁰ Misal üçün bax: *Barbera, Messege və Habardo İspaniyaya qarşı*, 1988.

⁷¹ *Minelli İsveçrəyə qarşı*, 1983.

⁷² *Rinqvold Norveçə qarşı*, 2003, 36-cı bənd.

proseslə əlaqədar idi; belə ki, həm bu işlərə baxan məhkəmələr, həm də işlərin predmeti eyni idi. Məhkəmənin məqsədi bunu müəyyən etmək idi ki, dövlət bəraət almış şəxsə qarşı başladığı cinayət prosesinə görə həmin şəxsə vurulan ziyanı kompensasiya etmək üçün maliyyə öhdəliyi daşıyırmı? Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçi «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxs olmasa da, mövcud şəraitdə kompensasiya almaq şərtləri cinayət məsuliyyəti ilə əlaqədar idi və bu əlaqə sözügedən prosesin 6-cı maddənin 2-ci bəndinin əhatə dairəsinə düşməsi üçün əsasdır. Lakin cinayət prosesindən sonra qurbanın kompensasiya almaq hüququnun müəyyən edilməsinə dair proses «təqsirləndirilən şəxsin» təqsirsizlik prezumpsiyası hüququna təsir etmir, bu isə o deməkdir ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi həmin prosesə tətbiq edilmir.

Rinqvold Norveçə qarşı işdə (2003) ərizəçi uşağa qarşı seksual cinayət əməlinə ittiham olunmuş və bəraət almışdı. Eyni məhkəmə özünün eyni qərarında qurbanın kompensasiya barədə tələbini rədd etmişdi. Lakin apellyasiya icraatı zamanı Ali Məhkəmə ərizəçinin kompensasiya ödəməsinə dair qərar çıxarmışdı. Ərizəçi iddia etdi ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi bu prosesə tətbiq edilməlidir. Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, bu işdə kompensasiya tələbi fiziki şəxsə dəymiş mülki hüquqi ziyana dair prinsiplərə əsaslanırdı. Kompensasiya ödəmək öhdəliyi üçün cinayət məsuliyyəti zəruri şərt deyildi. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, sözügedən işdə kompensasiya məsələsi cinayət məsuliyyətinə tətbiq edilən meyarlardan və sübutetmə standartlarından fərqli olan meyarlara və sübutetmə standartlarına əsaslanan ayrıca hüquqi qiymətləndirmənin predmetidir. Beləliklə, kompensasiya məsələsi Ali Məhkəməyə edilən şikayətin yeganə məsələsi idi və bu işdə tərəflər yalnız fiziki şəxslər idi; həmin prosesdəki məsələ Mülki Prosesual Məcəllə əsasında həll edilirdi.

Müvafiq surətdə, Avropa Məhkəməsi belə qərar verdi: baxmayaraq ki, delikt hüququnda (mülki hüquqi ziyana dair normalarda – *red.*) nəzərdə tutulan mülki hüquqi kompensasiyaya səbəb olmuş hərəkət cinayət ittihamını təşkil edən obyektiv elementlərlə də əhatə olunurdu, bu fakt belə düşünməyə əsas vermir ki, sözügedən şəxs delikt hüququ ilə bağlı işin kontekstində «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxs idi. Cinayət işi üzrə araşdırmadakı sübutlardan müvafiq hərəkətin mülki hüquqi nəticələrinin müəyyən olunması üçün istifadə edilməsi şəxsin cinayət törətməkdə ittiham olunması demək deyil. Başqa nəticə çıxarmaq o demək olardı ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi cinayət işi üzrə bəraət hökmünə qurbanın mülki hüquqi ziyana görə kompensasiya tələb etmək imkanlarının qarşısını alan qərar qüvvəsini verir və bu, qurbanın Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan məhkəməyə müraciət hüququna əsassız və qeyri-mütənasib məhdudiyətin qoyulması demək olardı. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 2-ci bəndi bu işə tətbiq edilmədi.

İşə baxan məhkəmə ittiham olunan şəxsin təqsirkar hesab edilməsi barədə qərar çıxarmazdan qabaq həmin şəxs barəsində məhkəmə qərarı və ya dövlətin vəzifəli şəxsinin bəyanatı ittiham olunan şəxsin təqsirkar olması fikrini ifadə edərsə, təqsirsizlik prezumpsiyası pozulur.

Allene de Ribemont Fransaya qarşı işdə parlament üzvü qətlə yetirilmişdi və ərizəçi qətlə görə həbs edilmiş bir neçə şəxsdən biri idi. Həbslərdən az sonra daxili işlər naziri, Paris Cinayət İstintaqı Departamentinin direktoru və Cinayətkarlığa Qarşı Polis Bölməsinin rəisi televiziya ilə nümayiş etdirilən mətbuat konfransı keçirdilər; verilən çoxlu suallar dövlətin sözügedən vəzifəli şəxslərinin belə bir bəyanatı ilə nəticələndi ki, qətlə əli olan bütün şəxslər həbs edilib və ərizəçi qətlənin təşkilatçılarından biridir. Ərizəçi 6-cı maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hüququnun pozulduğunu iddia etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi aparılan cinayət istintaqları barədə dövlət orqanlarının ictimaiyyətə məlumat verməsinin qarşısını alan norma kimi şərh oluna bilməz: 10-cu maddəyə əsasən buna icazə verilir.⁷³ Lakin 6-cı maddənin 2-ci bəndi tələb edir ki, dövlət orqan-

⁷³ Konvensiyanın 10-cu maddəsi fikri ifadə etmək azadlığını qoruyur və informasiya almaq və yaymaq hüququnu özündə ehtiva edir.

ları ictimaiyyətə məlumat verərkən təqsirsizlik prezumpsiyasının qorunması naminə bunu diqqətlə və ehtiyatla etsinlər. Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin cinayətin təşkilatçılarından biri olmasına dair Fransanın yüksək rütbəli bəzi hüquq-mühafizə əməkdaşlarının bəyanatları heç bir qeyd-şərt qoyulmadan qəti deyilmişdi. Bu, şəxsin təqsirkar olmasının açıq şəkildə bəyan edilməsidir və ictimaiyyəti buna sövq edir ki, həmin şəxsi təqsirkar hesab etsin və səlahiyyətli məhkəmənin faktlara qiymət verməsindən əvvəl faktları qiymətləndirmək deməkdir. Belə hal 6-cı maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan təqsirsizlik prezumpsiyasını pozur.

Daktaras Litvaya qarşı işdə (2000) ərizəçi həbs edilmiş və bir neçə cinayətdə ittiham olunmuşdu. Onun vəkili prokurora belə bir vəsatətlə müraciət etdi ki, kifayət qədər sübutlar olmadığına görə cinayət prosesinə xitam verilsin. O, iddia edirdi ki, iş üzrə materiallardakı sübutlar onun müştərisinin təqsirini «sübut etmək» üçün yetərli deyildi. Prokuror vəsatətə yazılı cavabında bu xahişi rədd etdi və iddia etdi ki, iş üzrə materiallarda ərizəçinin təqsirini sübut edən kifayət qədər sübutlar var.

Məhkəmə dövlətin vəzifəli şəxslərinin bəyanatlarına dair əvvəlki işlər üzrə öz qərarlarını bir daha xatırladaraq, şəxsin məhkəməsinin keçirilməsindən və məhkəmənin onu təqsirkar saymasından əvvəl bəyanat verərkən rəsmi şəxslərin müvafiq sözləri seçməkdə diqqətli olmalarının vacibliyini vurğuladı. O, qərara aldı ki, məsələn, məhkəmə tipli (kvaziməhkəmə) funksiyaları icra edən prokurorlar tam prosesual nəzarətə malik olduqları ibtidai istintaq mərhələsində ittihamların rədd edilməsinə dair ərizəçinin vəsatəti üzrə qərar qəbul edirlərsə, təqsirsizlik prezumpsiyası belə hallarda pozula bilər. Məhkəmə bildirdi ki, vəzifəli şəxslər təqsir məsələsi barədə tələsik fikir bildirdikdə, həmin fikrin hansı şəraitdə bildirildiyini nəzərə almaq lazımdır. Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə prokurorun ifadə etdiyi fikir, məsələn, müstəqil mətbuat konfransı şəraitində verilən bəyanat deyildi, həmin fikir cinayət prosesinin ibtidai istintaq mərhələsində qəbul edilmiş qərarın tərkib hissəsi idi. Bundan başqa, prokurorun işlətdiyi sözlər müdafiə tərəfinin vəkilinin belə bir cavabına səbəb oldu ki, iş üzrə sübutlar onun müştərisinin təqsirini «sübut etmək» üçün kifayət deyil. Məhkəmə qərara aldı ki, prokuror fikrini ifadə etmək üçün «uğursuz» sözlər seçmişdi, lakin «təqsir» sözünü işlədərkən hər iki tərəf ərizəçinin təqsirkar olub-olmadığının sübutlarla təsdiq edildiyini deyil (bu məsələ prokuror tərəfindən həll olunmur), iş üzrə materiallarda məhkəmə araşdırmasını davam etdirməyə haqq qazandıran kifayət qədər sübutların olub-olmadığını nəzərdə tuturdular. Belə olan halda 6-cı maddənin 2-ci bəndi pozulmamışdı.

Bohmer Almaniyaya qarşı işdə (2002) ərizəçi 2 illik həbs cəzasına məhkum edilmiş, ona 4 illik sınaq müddəti müəyyən edilməklə hökmün icrası təxirə salınmışdı. Ərizəçinin növbəti cinayətləri törətməsi ilə bağlı cinayət işi hələ davam etməkdə ikən regional məhkəmə ilkin cinayət üzrə hökmün təxirə salınması haqqında qərarı ləğv etdi. Apellyasiya məhkəməsi bu qərarı müdafiə etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, dövlətdaxili məhkəmələr hökmün təxirə salınması haqqında qərarı bu işdəki əsasə görə ləğv edərkən birmənalı şəkildə bəyan etmişdilər ki, ərizəçi növbəti cinayətdə təqsirkardır, halbuki hələ məhkəmə araşdırması başa çatmamışdı. Avropa Məhkəməsi belə qərara gəldi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə araşdırması öhdəliyinin ümumi kontekstinin işığında nəzərdən keçirilən təqsirsizlik prezumpsiyası işə səlahiyyətli məhkəmənin baxmasından əvvəl təqsir məsələsi barədə rəy söyləməyi istisna edir. Müvafiq surətdə, bu işdə 6-cı maddənin 2-ci bəndi pozulmuşdu.

Aydın məsələdir ki, təqsir məsələsi qəti həll edilərsə, təqsirsizlik prezumpsiyası belə hallara şamil olunmur. Lakin bəzən təqsirləndirilən şəxsin bəraət aldığı məhkəmə araşdırmasından sonra da təqsirsizlik prezumpsiyası pozulur. Məsələn, həbs qətimkan tədbirinə görə kompensasiyaya dair işdə mülki məhkəmənin hakimi iddiaçının təqsirsizliyi məsələsi barədə şübhəsini ifadə edərsə, bu hal təqsirsizlik prezumpsiyasını poza bilər. Analoji qaydada, şübhəli şəxsə qarşı cinayət prosesinə prosesual və ya digər səbəblərə görə xitam verilərsə, kompensasiya tələblərinin və sair tələblərin rədd

edilməsi üçün müvafiq əsasların gətirilməsi təqsir məsələsinin həll edilməsi demək deyil. Məhkəmə bəyan etdi ki:

*«Təqsirləndirilən şəxsin təqsiri qanuna uyğun olaraq sübuta yetirilməyibsə, xüsusən müdafiə hüquqlarını həyata keçirmək imkanı verilməyibsə, onun barəsindəki məhkəmə qərarında onun təqsirkar olduğu barədə fikir ifadə edilərsə, təqsirsizlik prezumpsiyası pozulur. Bu, hətta formal qərarın olmadığı hallara da aiddir, bunun üçün sadəcə məhkəmənin təqsirləndirilən şəxsi təqsirkar hesab etdiyini düşünmək üçün müəyyən əsasların olması kifayətdir».*⁷⁴

Beləliklə, baxmayaraq ki, 6-cı maddənin 2-ci bəndi «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxsə qarşı başlanmış cinayət işinə xitam verildikdə həmin şəxsə məsrəflərinin əvəzinin ödənilməsi hüququnu vermir. Prosesə xitam verildikdən sonra əvəzin ödənilməsindən imtina haqqında qəbul edilmiş qərarın əsasları mahiyyət etibarilə təqsirləndirilən şəxsin təqsirinin müəyyən edilməsinə bərabərsə, bu halda 6-cı maddənin 2-ci bəndi pozula bilər.⁷⁵

*Minelli İsveçrəyə qarşı işdə (1983)*⁷⁶ şirkət və onun direktoru ərizəçinin qəzetdə dərc etdirdiyi məqalənin diffamasiya xarakterli olduğunu gətirərək ona qarşı xüsusi ittiham irəli sürmüşdülər. Bundan sonra səyyar məhkəmə qərar çıxardı ki, məhkəməyə müraciət üçün müddət ötürülüb və elə həmin qərar vasitəsilə sərəncam verdi ki, ərizəçi həm məhkəmə xərclərinin üçdə ikisini ödəməli, həm də xüsusi ittihamçılara kompensasiya ödəməlidir. Bu qərarını əsaslandırarkən səyyar məhkəmə bildirdi ki, əgər müddət buraxılmasaydı, istənilən halda ərizəçi təqsirli bilinəcəkdə.

Avropa Məhkəməsi səyyar məhkəmənin öz qərarında istifadə etdiyi ifadələrə diqqət yetirdi və bu nəticəyə gəldi ki, baxmayaraq ki, ərizəçi 6-cı maddənin 1-ci və 3-cü bəndlərindəki təminatlardan yararlanma bilməmişdi, səyyar məhkəmənin işlətdiyi ifadələr ərizəçinin təqsirkar olduğuna arxayınlıq hissi ifadə edirdi. Təqsir məsələsi barədə formal qərar qəbul edilməsə də və səyyar məhkəmənin ifadələrində müəyyən qədər ehtiyatlılıq olsa da («çox güman ki», «böyük ehtimalla» kimi ifadələr), ifadələrdən çıxan nəticə təqsirsizlik prezumpsiyasının əleyhinə idi, bu isə 6-cı maddənin 2-ci bəndinin pozulduğunu bildirirdi.

Baars Niderlanda qarşı işdə (2003) ərizəçi həbsə alınmışdı; o, bir neçə cinayətdə ittiham olunurdu; bir müddət sonra regional məhkəmə cinayət işinə başlamaq üçün müddət keçdiyinə görə işə xitam verdi. Ərizəçi ilə birlikdə təqsirləndirilən digər şəxs barəsində icraat isə həmin şəxsin məhkum edilməsi ilə nəticələndi. Ərizəçi ona qarşı cinayət prosesinin gedişində çəkdiyi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsini tələb etdi, eləcə də ibtidai həbsdə oturduğu müddətə görə kompensasiya istədi. Apellyasiya məhkəməsi onun tələbini rədd edərək bildirdi ki, birincisi, bu işdə mübahisə predmeti olan sənəd ərizəçi tərəfindən saxtalaşdırılmışdı; ikincisi, ərizəçinin işinə xitam verilməsəydi, o, «tam ehtimalla məhkum ediləcəkdə».

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, apellyasiya məhkəməsinin öz qərarını bu cür əsaslandırması ərizəçinin qanuna uyğun olaraq təqsirkar sayılmadığı halda onun təqsirliliyi məsələsini müəyyən etməyə bərabərdir. Dövlətdaxili məhkəmə öz qərarını digər şəxs barəsindəki cinayət prosesinə əsaslanmaqla çıxarmışdı; həmin prosesdə ərizəçi yalnız şahid qismində iştirak etmişdi. Buna görə də, 6-cı maddənin 2-ci bəndi pozulmuşdu.

Məhkəmə təsdiq etdi ki, faktlara və ya hüquqi məsələlərinə dair ehtimallar irəli sürmək hər bir hüquq sistemində mövcuddur və Konvensiya prinsipə belə ehtimalları qadağan etmir. Lakin Konvensiya dövlətlərdən tələb edir ki, bu cür ehtimallar ağlabatan hədudlar daxilində irəli sürülməlidir: hə-

⁷⁴ *Minelli İsveçrəyə qarşı*, 1983, 37-ci bənd.

⁷⁵ *Bax: Luts Almaniyaya qarşı*, 1987, 59-60-cı bəndlər.

⁷⁶ Bu işlə bağlı məlumat üçün yuxarıya bax.

min ehtimalların müdafiə tərəfinin hüquqlarına nə dərəcədə təsir etməsi nəzərə alınmalıdır.⁷⁷ Bütün sübutlar diqqətlə qiymətləndirilmədən hüquqi fərziyyənin avtomatik tətbiq edilməsi təqsirsizlik prezumpsiyasını böyük ehtimalla pozmuş olacaq.⁷⁸ Bu kontekstdə nəzərə alınmalı olan önəmli məsələ bundan ibarətdir ki, Məhkəmə təqsirsizlik prezumpsiyası barədə mücərrəd hüquqi fərziyyələr əsasında qərar qəbul edə bilməz; onun presedent hüququ hər bir konkret işin halları ilə məhdudlaşır.⁷⁹

Salabiaki Fransaya qarşı işdə (1988) ərizəçi Zairdən onun adına çamadan göndərildiyi barədə məlumat aldıqdan sonra aeroportdan baqajı götürmüşdü. Ərizəçi Zairdən ərzaq məhsulları partiyasını gözləyirdi. Aeroportun əməkdaşı ona xəbərdarlıq etdi ki, çamadanın ona məxsus olduğuna əmin olmayana qədər onu götürməsin və işarə vurdu ki, orada qadağan edilmiş mallar ola bilər. Xəbərdarlığa, habelə çamadanı açmaq üçün açarının olmamasına baxmayaraq, ərizəçi iddia etdi ki, çamadan onundur və həmin çamadanla gömrükxanaya tərəf getdi. Sonra baqaj gömrükxanada yoxlanıldı və müəyyən edildi ki, orada ərzaqdan savayı çoxlu miqdarda həşiş var. Ərizəçi qanunsuz narkotik saxladığına, habelə gömrük cinayətinə görə məhkum edildi (sonradan o, sonuncu cinayətlə bağlı apellyasiya ərizəsi verərək bəraət aldı). Narkotik vasitələr saxlamaq cinayətinin anlayışına görə, «narkotik vasitə saxlayan şəxs narkotik qaçaqmalçılığı cinayətinə görə məsuliyyət daşıyır». Dövlətdaxili presedent hüququna görə, təqsirləndirilən şəxs «məsuliyyət əmələ gətirməyən və qaçılması mümkün olmayan hadisə» nəticəsində baş vermiş «fors major halının» mövcudluğunu, məsələn, «bağlamanın içindəkilərdən onun xəbərdar olmasının qətiyyəni mümkün olmadığını» sübut edə bilsəydi, bəraət ala bilərdi. Bu işdə müəyyən edilmişdi ki, şəxs qadağan edilmiş maddələrin sahibidir və o, qaçaq malının sahibi qismində cinayət məsuliyyəti daşıyırdı.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, qanunda fors – major halına görə bəraət nəzərdə tutulurdu. Ərizəçi çamadanın içindəkilərə nəzər salmaq üçün, xüsusən aeroport əməkdaşından aldığı xəbərdarlığın işığında onları yoxlamaq üçün bir neçə imkana malik idi. Dövlətdaxili məhkəmə ərizəçinin bu imkanlardan istifadə etməməsi faktına əsasən belə nəticəyə gəlmişdi ki, o, cinayətdə təqsirkardır. Hüquq məsələlərinə aid məhkəmənin bu fərziyyəsi təqsirsizlik prezumpsiyasına zidd deyildi. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin 2-ci bəndi pozulmamışdı.

5. CİNAYƏT TÖRƏTMƏKDƏ İTTİHAM OLUNAN HƏR KƏS ÜÇÜN MİNİMUM HÜQUQLAR

– 6-cı maddənin 3-cü bəndi

Məhkəmə xeyli müddətdir ki, 6-cı maddənin 3-cü bəndindəki təminatları 6-cı maddənin 1-ci bəndində yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun konkret aspektləri kimi tanıyır.⁸⁰ Bunlar minimum hüquqlar kimi ifadə edilib, bu isə o deməkdir ki, birincisi, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 6-cı maddənin 1-ci bəndi əsasında əlavə hüquqlar müəyyən edilə bilər, ikincisi, Razılığa gələn Dövlətlərin daxili qanunvericiliyi 6-cı maddədəki hüquqların qorunmasına dair daha yüksək standartlar müəyyən edə bilər. 6-cı maddənin 3-cü bəndindəki hüquqlar yalnız «cinayət törətməkdə ittiham olunan» şəxslərə aiddir; bu ifadənin mənası 6-cı maddənin digər hissələrində həmin ifadəyə verilən mənaya uyğundur. Belə ki, bu maddənin bütün qalan hissələrində olduğu kimi, 3-cü bənddə də bəzi hallarda konkret şəxsin həqiqətən cinayətdə ittiham olunub-olunmamasını müəyyən etməyə ehtiyac yarana bilər.

⁷⁷ *Salabiaki Fransaya qarşı*, 1988,

⁷⁸ Məhkəmə üçün bax: *Hoanq Fransaya qarşı*, 1992, 36-cı bənd,

⁷⁹ Məhkəmənin səlahiyyəti qanunların mücərrəd şəkildə Konvensiyaya uyğunluğu məsələsini müəyyən etməklə deyil, hər bir konkret işdə hüquqi və praktiki məsələlərin tətbiqini müəyyən etməklə məhdudlaşır.

⁸⁰ Məhkəmə üçün bax: *T Avstriyaya qarşı*, 2000.

5.1. Təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq hüququ – 6-cı maddənin 3(a) bəndi

Bu hüquq hər hansı şəxsə qarşı cinayət ittihamı sürülərkən həmin şəxsin müdafiəsini həyata keçirmək üçün mühüm hüquqdur. Konvensiyadakı digər hüquqlarla 3(a) bəndində yer alan hüquq arasında üst-üstə düşən müəyyən məqamlar vardır ki, onlara diqqət yetirməyə dəyər. Məsələn, bu hüquqla 5-ci maddənin 2-ci bəndindəki hüquq arasında üst-üstə düşən məqamlar mövcuddur. Lakin 5-ci maddənin 2-ci bəndi təqsirləndirilən şəxsə həbsinin hüquqi əsaslarına etiraz etmək imkanı verilməsi məqsədini daşdığı halda, 6-cı maddənin 3(a) bəndi təqsirləndirilən şəxsə müdafiəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı lazımi məlumatların verilməsi məqsədini daşıyır. 6-cı maddənin 3(a) və 3(b) bəndləri arasında da müəyyən oxşar məqamlar var; lakin təqsirləndirilən şəxsə 6-cı maddənin 3(a) bəndi əsasında verilməsi tələb olunan məlumat 6-cı maddənin 3(b) bəndi əsasında verilməli olan məlumatla eyni deyil. Belə ki, 3(b) bəndi təqsirləndirilən şəxsin məhkəmədəki müdafiəsini hazırlaya və lazımi şəkildə həyata keçirə bilməsi üçün zəruri olan məlumatı nəzərdə tutur, 3(a) bəndi isə cinayət prosesinin əvvəlki mərhələlərinə və ilkin müdafiənin hazırlanmasına aiddir. 6-cı maddənin 3(a) bəndində nəzərdə tutulan məlumat tələb olunan qaydada verilmirsə və bu, şəxsin məhkəmədəki müdafiəsini hazırlamağa mane olursa, belə hallarda təkcə 3(a) bəndindəki hüquqlar yox, həm də 3(b) bəndindəki hüquqlar pozulur.

5.1.1. Tələb olunan məlumat

Təqsirləndirilən şəxsə verilməsi tələb olunan məlumat ittihamın «xarakterinə və əsaslarına» aiddir. Burada «xarakter» sözünün mənası ondan ibarətdir ki, şəxs konkret olaraq hansı cinayət əməlinə ittiham olunur (yəni əməlin hüquqi xarakteristikası), «səbəb» sözünün mənası isə ondan ibarətdir ki, şəxsin törətdiyi hərəkətlərin əsasını nə təşkil edir. İttihamın təfsilatları olduqca önəmlidir, belə ki, həmin təfsilatlar şübhəli şəxsə bildirildikdən sonra ona qarşı irəli sürülən ittihamların faktiki və hüquqi əsası barədə şübhəli şəxsə məlumat verilir.⁸¹ Hər bir konkret işdə təqsirləndirilən şəxsə kifayət qədər məlumat verilib-verilməməsi məsələsi həmişə 6-cı maddənin 1-ci bəndində yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun ümumi kontekstində yoxlanılmalıdır. Məhkəmə bəyan edib ki, müttəhimə qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə ona tam və ətraflı məlumatların verilməsi prosesin ədalətliliyini təmin edən zəruri ilkin şərtidir.⁸² 6-cı maddənin 3(a) bəndindəki məlumat almaq hüququ təqsirləndirilən şəxsə elə məlumatın verilməsini nəzərdə tutur ki, o, təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəsini təşkil etməsinə imkan vermək üçün kifayət etsin. Bu müddəə şəxsə qarşı bütün sübutların təfsilatları ilə ona bildirilməsini tələb etmir. Əlbəttə, təfsilatlı məlumatlar da təqsirləndirilən şəxsə verilməlidir, lakin həmin məlumatlar 6-cı maddənin 3(b) bəndinin tələb etdiyi kimi, prosesin sonrakı mərhələsində verilir.⁸³

Mattoççia İtaliyaya qarşı işdə (2000) ruhi xəstəliyi olan və xüsusi məktəbə gedən uşağın anası uşağının zorlanmasıdan şikayət etmişdi. Ərizəçi bu cinayətə görə həbs edildiyi zaman ittiham orqanında məlumat vardı ki, zorlama qurbanın getdiyi məktəbin ikinci mərtəbəsindəki tualetdə ya 1985-ci il oktyabrın axırında, ya da noyabrın 10-da baş verib. 1985-ci ilin noyabrında Romada qurbanın zorlanması ilə əlaqədar olaraq ərizəçiyə məhkəmə bildirişi göndərildi. Bu mərhələdə ərizəçiyə başqa məlumat verilmədi. Eləcə də polis onu dindirdiyi zaman ona hər hansı başqa məlumat verilmədi: hətta o, öz müdafiəsini təşkil etsəydi belə, ona verilən məlumatlar açıq-aşkar kifayət deyildi. Məhkəmə araşdırması zamanı iddia edilən cinayətin baş vermə tarixi və yeri ərizəçiyə verilmiş məlumatdakı tarixdən və yerdən fərqlənirdi. Bu məlumatlar barədə düşünmək və öz müdafiəsini onlara uyğun olaraq qurmaq üçün ərizəçiyə vaxt verilmədi.

⁸¹ *Pelissye və Sassi Fransaya qarşı*, 1999, 51-ci bənd.

⁸² *Pelissye və Sassi Fransaya qarşı*, 1999, 54-cü bənd.

⁸³ Aşağıya bax.

Avropa Məhkəməsi ittihamla bağlı ərizəçiyə verilmiş məlumatın, xüsusən vaxt və yerlə bağlı mühüm təfəsilatların qeyri-müəyyən olması faktına (həmin məlumatlar ziddiyyətli və məhkəmə araşdırmasının gedişində dəyişdirilmişdi), habelə məhkəmə araşdırmasının sürətlə həyata keçirilməsi (bir aydan da az) ilə müqayisədə işin məhkəməyə verilməsi ilə məhkəmə araşdırması arasında uzun müddət (üç ay yarımından da çox) vaxt keçməsi faktına tənqidi yanaşdı. O, qərara aldı ki, ədalət prinsipi tələb edir ki, ərizəçiyə özünü həm praktiki, həm də səmərəli surətdə müdafiə edə bilmək üçün daha çox şərait yaradılmalı idi: məsələn, onun alibisini (yəni cinayət törədilən zaman müttəhimin başqa yerdə olmasını – *red.*) müəyyən etmək üçün şahidlər çağırmaq olardı. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ittihamın xarakteri və əsasları barədə ərizəçinin ətraflı məlumat almaq hüququ və öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq hüququ pozulub.

Broziçek İtaliyaya qarşı işdə (1989)⁸⁴ Avropa Məhkəməsi ərizəçinin belə bir iddiasını rədd etdi ki, aldığı məhkəmə bildirişində ona qarşı irəli sürülən ittiham barədə ərizəçiyə kifayət qədər ətraflı məlumat verilməyib. Məhkəmə qeyd etdi ki, həmin sənəd sadəcə ərizəçiyə qarşı cinayət işi başlandığı barədə ona məlumat vermək məqsədi daşıyırdı. O, qərara aldı ki, bildirişdə ərizəçinin təqsirləndiriləni cinayətlər kifayət yetərincə sadalanmışdı, orada həmin cinayətlərin yeri və tarixi göstərilmiş, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə istinad edilmiş, habelə qurbanın adı göstərilmişdi. Beləliklə, həmin sənəd 6-cı maddənin 3(a) bəndinin tələbinə, yəni ərizəçiyə qarşı irəli sürülən ittihamın xarakterinə və əsaslarına dair ətraflı məlumat vermək tələbinə cavab verirdi.

***

Məhkəmənin presedent hüququnda «ittihamın xarakteri və əsasları» barədə məlumatın yazılı şəkildə verilməsinə dair heç bir tələb yoxdur, deməli, yetərli məlumat şifahi formada da verilə bilər.⁸⁵ Əlbəttə, ətraflı məlumatın yazılı şəkildə verilməsi daha yaxşı olardı və həmin məlumatın verilməsi 6-cı maddənin 3(a) bəndinə əsaslanan şikayətin qarşısını daha etibarlı şəkildə almış olar.

Müəyyən hallarda ittiham orqanları təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürdükləri ittiham barədə fikirlərini dəyişə bilərlər. Belə hallarda 6-cı maddənin 3(a) bəndi tələb edir ki, təqsirləndirilən şəxsə yeni ittihamlar barədə lazımı və tam məlumat verilsin və onlar cavab vermək, habelə yeni məlumatların və ya iddiaların əsasında öz müdafiəsini qura bilmək üçün həmin şəxsə kifayət qədər vaxt və imkan verilsin.⁸⁶

Sadak və başqaları Türkiyəyə qarşı işdə (№1) (2001) ərizəçilər separatizmdə və dövlətin ərazi bütövlüyünü sarsıtmaqda ittiham edilərək məhkəməyə cəlb olunmuşdular. Məhkəmə araşdırmasının sonuncu günü dövlət təhlükəsizlik məhkəməsi ərizəçilərə bildirdi ki, onların barəsində yeni ittiham, yəni qanunsuz təşkilata üzv olma ittihamı irəli sürülüb. Ərizəçilərin yeni ittihamlar barədə düşünməsi və bu ittihamlarla bağlı öz müdafiələrini hazırlaması üçün prosesin təxirə salınmasına sözügedən məhkəmə icazə vermədi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, məhkəmənin gedişində ərizəçilərin qadağan olunmuş təşkilatla, yəni PKK ilə əlaqələri ittihamçı tərəfindən bütün istintaq ərzində vurğulanmışdı. Lakin onlar yalnız ilkin ittihamlar üzrə cinayətin tərkib elementlərini müəyyən etmək üçün dindirilmişdilər və məhkəmə araşdırmasının son gününə qədər iş həmin ittihamlar üzrə aparılmışdı. Məhkəmə bildirdi ki, cavab tələb edən sual bundan ibarətdir ki, ərizəçilər öncədən görə bildirdilərmə ki, cinayətin xarakteristikası dövlətin ərazi bütövlüyünü pozmaq məqsədilə dövlətə xəyanət etmək ittihamından silahlı təşkilata üzv olmaq ittihamına doğru dəyişə bilər? Türkiyənin dövlət təhlükəsizlik məhkəmələrinin presedent hüququna əsasən, hər iki ittiham maddi və mənəvi aspektlərinə görə bir-birindən fərqlə-

⁸⁴ Bu işin təfəsilatları ilə bağlı aşağıya bax.

⁸⁵ *Kamasinski Avstriyaya qarşı*, 1989, 79-81-ci bəndlər.

⁸⁶ *Mattoçcia İtaliyaya qarşı*, 2000, 61-ci bənd.

nirdi. Avropa Məhkəməsi bildirdi ki, tam əsasla iddia etmək olar ki, bu iki cinayət ittihamına qarşı müdafiə bir-birindən fərqli olacaqdır. O, belə nəticəyə gəldi ki, ərizəçilər yeni ittihamlarla bağlı ətraflı məlumat almaq hüququndan məhrum ediləblər və 6-cı maddənin 3(a) və 3(b) bəndləri (öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq hüququ) pozulub.

5.1.2. İttihamın xarakteri və əsasları haqqında dərhal məlumatlandırılmaq hüququ

Məhkəmə «dərhal» anlayışının mənasını aydın şəkildə izah etməyib. Bununla belə, onun presedent hüququndan aydın olur ki, bu bənddə nəzərdə tutulan məlumatın verilməsi barədə tələbin məqsədi bundan ibarətdir ki, təqsirləndirilən şəxs öz müdafiəsini hazırlamağa başlaya bilsin, bunun üçün məlumat ilkin mərhələdəcə verilməlidir.

Mattoçcia İtaliyaya qarşı işdə (2000) Avropa Məhkəməsi belə bir fakta tənqidi yanaşdı ki, ərizəçi lazımi məlumatlarla təmin edilməmiş, ittiham edildiyi zorlama cinayətinin vaxtı və yeri barədə ona məlumat verilməmişdi. O, daha sonra qeyd etdi ki, bunun nəticəsində ərizəçi polisdə dindirmə zamanı öz müdafiəsini lazımi qaydada qura bilməyib. Məhkəmə belə hesab etdi ki, təqsirləndirilən şəxs ən azı polisə dindirilməzdən əvvəl ittihamın xarakteri barədə lazımi məlumatla təmin edilməli idi.

5.1.3. İttihamın xarakteri və əsasları haqqında təqsirləndirilən şəxsin «başə düşdüyü dildə» məlumatlandırılmaq hüququ

Bu hüquq təqsirləndirilən şəxsin ona qarşı irəli sürülən ittihamların xarakterini və əsaslarını – hətta ittihamlar başə dildə irəli sürülsə belə – başə düşə bilməsini təmin etmək üçün nəzərdə tutulub. Lakin bu hüquq təqsirləndirilən şəxsə belə bir hüquq vermir ki, ona qarşı ittihamların onun ana dilində irəli sürülməsini tələb etsin: bu hüququn əsas məqsədi ittihamın təqsirləndirilən şəxs tərəfindən «başə düşülməsidir».

Brojiçek İtaliyaya qarşı işdə (1989) Almaniya vətəndaşı olan ərizəçiyə məhkəmə bildirişi göndərilmişdi; Avropa Məhkəməsi razılaşdı ki, həmin bildiriş 6-cı maddənin 3(a) bəndinin tələblərinə cavab verən sənəddir. Ərizəçi müvafiq dövlət prokuroruna yazılı müraciət edərək bildirdi ki, bildirişin məzmununu başə düşməkdə çətinlik çəkir və xahiş etdi ki, ona alman dilində və BMT-nin digər rəsmi dilində yeni bildiriş göndərilsin. Dövlət prokurorluğu bu xahişi rədd edərək sənədləri yalnız italyan dilində tərtib etməkdə davam etdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, dövlət orqanları ərizəçinin həqiqətən bildirişi oxuyaraq ittihamın xarakterini və əsaslarını başə düşmək üçün kifayət edəcək dərəcədə italyan dilini bildiyini sübuta yetirməyiblərsə, o halda ərizəçinin xahişini yerinə yetirmək üçün zəruri tədbirlər görməyə borclu idilər. İtalyanın dövlət orqanlarının bunu etməyə cəhd göstərdiklərini sübut edən heç nə yox idi. Müvafiq surətdə, 6-cı maddənin 3(a) bəndi pozulmuşdu.

5.2. Öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq – 6-cı maddənin 3(b) bəndi

Hər hansı işə baxılarkən adətən kifayət qədər vaxt və imkana malik olmaq məsələləri ayrı-ayrılıqda araşdırılmır, çünki əksər işlərdə bu iki məsələ bir-biri ilə sıx bağlı olur. Bu məsələ həm də 6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə (hüquq yardımı almaq hüququ) bir çox məqamlarda üst-üstə düşür.

Öcalan Türkiyəyə qarşı işdə (2003) ərizəçi rəhbərlik etdiyi qadağan olunmuş partiyanın – PKK-nın cinayətkar fəaliyyətləri ilə bağlı dövlət təhlükəsizlik məhkəməsi tərəfindən mühakimə olunurdu.⁸⁷

Avropa Məhkəməsi işə aid bir sıra şikayətləri araşdırdı və qeyd etdi ki, ərizəçi polisdə həbsxanada olarkən vəkillərindən yardım ala bilməyib, üçüncü şəxslərin iştirakı olmadan onlarla əlaqə saxlaya bilməyib, habelə prosesin son mərhələlərinə qədər iş üzrə materiallarla birbaşa tanış ola bilməyib. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçi ilə vəkillərinin görüşlərinin sayına qoyulan məhdudiyyətlər ərizəçiyə prosesin son günlərinə qədər iş üzrə materiallarla lazımı qaydada tanış olmaq imkanı verməyib. O, bu nəticəyə gəldi ki, bütövlükdə bu çətinliklərin ümumi təsiri ərizəçinin müdafiə hüququnu məhdudlaşdıraraq 6-cı maddənin 1-ci bəndini (6-cı maddənin 3(b) və 3(c) bəndləri ilə birgə götürülməklə) pozub. Şəxsin məhkəmə araşdırmasının ağlabatan müddətdə keçirilməsi ilə öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta malik olması arasında kövrək bir balans var ki, bunu qorumaq lazımdır. Müdafiəni hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta malik olmaq hüququnun mahiyyəti milli məhkəmələrdə araşdırmanın tələsik, yəni təqsirləndirilən şəxsə özünü lazımı qaydada müdafiə etmək imkanı verilməyən tərzdə aparılmasının qarşısını almaqdan ibarətdir.

G.B. Fransaya qarşı işdə (2001) ərizəçi bir sıra seksual cinayətlərə görə mühakimə olunurdu. Məhkəmə araşdırmasının başlanğıcında ittiham tərəfi ərizəçinin şəxsiyyətinə dair yeni sübutlar təqdim etdi; sübutların sürətləri müdafiə tərəfinə verildi, lakin məhkəmə prosesində fasilə verilmədi. Ərizəçi iddia etdi ki, sübutları nəzərdən keçirmək üçün vəkilinin vaxtı olmayıb.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ittiham tərəfinin yeni sübutlar təqdim etməsi qanuni idi; həmin sübutlar müdafiə tərəfinə təqdim olunmuş və çəkişmə qaydasında araşdırılmışdı. Məhkəmə həmçinin qərara aldı ki, ərizəçi sözügedən sübutları nəzərdən keçirmək üçün kifayət qədər vaxta malik idi; bu kontekstdə Məhkəmə qeyd etdi ki, yeni sübutlar martın 13-də saat 10-da təqdim edilmişdi, məhkəmə araşdırması isə 3 gün ərzində keçirilmiş və üçüncü gün saat 8.45-də başa çatmışdı. Bu məsələdə 6-cı maddənin 3(b) bəndi pozulmamışdı.

Hansı müddətin kifayət qədər vaxt hesab edilməsi işdən işə fərqlidir və bir sıra amillərdən, o cümlədən işin mürəkkəbliyindən asılıdır. Aşağı məhkəmələrin qərarlarından şikayət vermək istəyən şəxslərə, məsələn, şikayətin verilmə müddəti, şikayətin əsasları və s. barədə məlumat vermək dövlətin vəzifəsidir.

Vaşə Fransaya qarşı işdə (2001) ərizəçi icazə olmadan divar inşa etdiyinə görə məhkum olunmuşdu. O, Kassasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verdi. Bir qədər sonra Kassasiya Məhkəməsi ona məlumat verdi ki, o, şikayətin əsaslarını təqdim etmək üçün müvafiq müddəti ötürüb, buna görə də, onun şikayəti qəbul olunmayan elan edildi. Ərizəçi şikayət etdi ki, sözügedən müddət barəsində ona heç vaxt məlumat verilməyib və iddia etdi ki, onun öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq hüququ pozulub. Cavabdeh dövlət isə iddia etdi ki, ərizəçi Kassasiya Məhkəməsinin təyin etdiyi vəkillə təmsil olunmaq istəmədiyinə görə apellyasiya şikayətinin əsaslarını təqdim etmək üçün müəyyən edilən müddət barəsində məlumat almağa özü səy göstərməli idi. Mövcud praktikaya görə, apellyasiya şikayətinin əsaslarını təqdim etmək üçün 2 ay müddət verilirdi. Bundan başqa, cavabdeh dövlət iddia etdi ki, ərizəçiyə təyin olunan vəkil ərizəçinin mövcud praktikanı inkar etməsini əsas gətirərək prosedurun ədalətsiz olmasından şikayət edə bilməzdi.

Avropa Məhkəməsi vurğuladı ki, Konvensiyaya əsasən cavabdeh dövlət cinayətdə ittiham olunan hər kəs üçün 6-cı maddənin 3-cü bəndindəki qarantiyaları təmin etmək öhdəliyini daşıyır. O, qərara aldı ki, müvafiq müddətin nə vaxt başladığını və ya başa çatdığını öyrənmək vəzifəsinin apellyasiya şikayəti vermiş şəxsin üzərinə qoyulması 6-cı maddədəki hüquqların Razılığa gələn Dövlətlər tə-

---

⁸⁷ Kürd İşçi Partiyası.

rəfindən səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək öhdəliyinə uyğun deyil. Məhkəmə bu işdə bütövlükdə 6-cı maddənin pozulduğu barədə qərar çıxardı, hərçənd ki, o, iş üzrə ərizəni birlikdə götürülmüş üç müddəə – 6-cı maddənin 1, 3(b) və 3(c) bəndləri üzrə araşdırmışdı.

Kifayət qədər imkana malik olmaq hüququ şəxsə qarşı bütün sübutların ona təqdim edilməsi hüququnu özündə ehtiva edir; ittiham tərəfinin topladığı və təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə olan sübutlar da buraya daxildir.

Hacianastasiu Yunanıstana qarşı işdə (1992) ərizəçinin işinə hərbi məhkəmədə baxılmışdı. O, hərbi məhkəmənin qərarından apellyasiya şikayəti vermişdi. Apellyasiya məhkəməsinin qərarı məhkəmədə elan edilsə də əsaslandırılmamışdı. Məsələn, məhkəmə üzvləri qarşısında məhkəmə sədrinin qoyduğu suallara cavab verilməmişdi. Ərizəçinin apellyasiya şikayəti vermək üçün 5 gün vaxtı var idi. Apellyasiya məhkəməsinin qərarı qəbul ediləndən təxminən 3 həftə sonra o, həmin qərarın yazılı surətini almışdı; həmin qərar əsaslandırılmamışdı. Xahişindən təxminən 1 ay sonra ərizəçi lazımı qaydada əsaslandırılmış məhkəmə qərarını aldı. Bu mərhələdə ərizəçiyə icazə verilmədi ki, öz şikayətinin hüquqi əsaslarını izah etsin. Kassasiya Məhkəməsindəki dinləmədə ərizəçi memorandum təqdim etdi, orada qeyd edilirdi ki, apellyasiya şikayətləri üçün verilən vaxt çox qısa, habelə şikayət edilən məhkəmə qərarları ilə müvafiq şəxslərin münasib vaxtda tanış olması mümkün deyil. Ərizəçinin apellyasiya şikayəti qəbul olunmayan elan edildi və belə əsas gətirildi ki, o, qeyri-müəyyəndir, belə ki, orada şikayət üçün əsas verən məhkəmə qərarının hər hansı konkret və xüsusi səhvi göstərilməyib (ərizəçi şikayət etmişdi ki, qərar qəbul edilərkən müvafiq qanun düzgün tətbiq və şərh edilməyib).

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, ərizəçi məhkəmə qərarının surətini aldıqdan sonra ona öz şikayətinin əsaslarını izah etmək imkanı verilməyib və bu nəticəyə gəldi ki, öz müdafiəsini hazırlamaq üçün ərizəçiyə kifayət qədər vaxt və ya imkan verilməyib, bu isə 6-cı maddənin 3(b) bəndinə ziddir.

Məhkəmə araşdırmasında yeni sübutlar üzə çıxa bilər; ərizəçinin onları nəzərdən keçirməsi üçün müəyyən vaxt tələb oluna bilər. Əlavə vaxta həqiqətən ehtiyacın olub-olmaması yeni sübutların xarakterindən və işin müvafiq hallarından asılıdır.

*G.B. Fransaya qarşı işdə*⁸⁸ (2001) istintaq zamanı ərizəçi barəsində tibbi rəy hazırlamış iş üzrə ekspert ərizəçinin məhkəmə araşdırmasının gedişində şifahi ifadə verərkən əvvəlki rəyini kökündən dəyişdi. Ərizəçi iddia etdi ki, prokuror tərəfindən təqdim edilmiş yeni sübutları müayinə etmək üçün ekspertə cəmi 15 dəqiqə vaxt verildiyinə görə ekspertin rəyində bu cür dəyişiklik baş verib və bu hal ərizəçinin müdafiəsinə mənfi təsir göstərmişdir. Ekspert ifadə verdikdən sonra ərizəçi ikinci ekspert rəyinin alınması üçün vəsatət verdi, lakin onun vəsatəti rədd edildi. Ərizəçi iddia etdi ki, vəsatətin rədd edilməsi 6-cı maddənin 3(b) bəndinə ziddir, belə ki, ekspertin fikrinin dəyişməsi andlı iclasçıların rəyinə ciddi təsir göstərmişdi və sonuncuların rəyi ərizəçinin əleyhinə olmuşdu.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, sadəcə ekspertin işə baxan məhkəməyə şifahi ifadə verərkən yazılı ifadəsindəki rəydən fərqli olan rəy verməsi faktı özlüyündə ədalətli məhkəmə araşdırması prinsipinin pozulduğunu iddia etmək üçün kifayət deyil. Bundan başqa, 6-cı maddə məhkəmənin üzərinə belə bir öhdəlik qoymur ki, müdafiə tərəfinin təyin etdiyi ekspertin rəyi ittiham tərəfinin xeyrinə olduqda müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında yeni ekspert təyin edilsin. Bununla belə, Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə ekspertin şifahi rəyi onun yazılı rəyindən sadəcə fərqli deyildi, eyni dinləmədə yeni sübutların müayinəsindən 15 dəqiqə sonra fikrin tamamilə dəyişdirilməsinə bərabər idi; üstəlik, ekspertin fikrinin bu cür dəyişməsi ərizəçi üçün olduqca mənfi nəticə vermişdi. Məhkəmə qərara aldı

---

⁸⁸ Yuxarıya bax.

ki, belə olan halda 6-cı maddənin birgə götürülmüş iki bəndi, yəni 1-ci bəndi və 3(b) bəndi pozulmuşdu.

Lakin ittiham tərəfində olan bütün məlumatlarla müdafiə tərəfinin tanış olmaq hüququ mütləq hüquq deyil; burada maraqların toqquşması baş verə bilər. Belə ki, məsələn, milli təhlükəsizlik maraqları, yaxud müəyyən şahidləri qisasdan qorumaq tələbatı müdafiə tərəfinin maraqlarına zidd ola bilər. Maraqların bu cür toqquşması baş verən hallarda konkret işin hallarının müdafiə tərəfinin hüquqlarına məhdudiyətlərin qoyulmasını zəruri edib-etmədiyini müəyyən etmək vəzifəsi müvafiq məhkəmənin üzərinə düşür. Bu barədə qərarın qəbulunu ittiham tərəfinin üzərinə qoymaq olmaz; ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun tələblərinə görə, bu məsələ birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həll edilməlidir. Müdafiə tərəfinin hüquqlarına qoyulan hər hansı məhdudiyətlər məhkəmə orqanları tərəfindən müvafiq prosedurlar vasitəsilə kifayət qədər tarazlaşdırılmalıdır.⁸⁹

Dausett Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2003)⁹⁰ Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, müdafiə tərəfinə aid olan material onun açıqlanması və ya açıqlanmaması məsələsinin həll edilməsi üçün birinci instansiya məhkəməsinə vaxtında verilməlidir, yəni o zaman verilməlidir ki, həmin vaxt bu material müdafiə tərəfinin hüquqlarını ən səmərəli şəkildə qoruya bilsin. İttiham tərəfinin həmin materialı sadəcə apellyasiya məhkəməsinə təqdim etməsi kifayət deyil. Bu işdə 6-cı maddənin 3(b) bəndi pozulmuşdu.

5.3. Şəxsən və ya özünü seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək hüququ – 6-cı maddənin 3(c) bəndi

6-cı maddənin 3(c) bəndi tərəflərin bərabərliyinin təmin olunmasında mühüm elementdir. O, üç müxtəlif hüququ əhatə edir:

- şəxsən özünü müdafiə etmək hüququ;
- özünə müdafiəçi seçmək hüququ;
- müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədikdə və ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə müdafiəçinin xidmətindən pulsuz istifadə etmək hüququ.

5.3.1. Araşdırmanın ilkin mərhələlərində hüquqi yardım almaq hüququ

6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə qorunan bu hüquq təkcə məhkəmə araşdırması mərhələsinə deyil, həm də məhkəməyəqədərki istintaq mərhələsinə aiddir və cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs üçün nəzərdə tutulub.

Kvoranta İsveçrəyə qarşı işdə (1991) həm məhkəməyəqədərki istintaq zamanı, həm də məhkəmə araşdırması zaman ərizəçiyə pulsuz hüquqi yardım almaq imkanı verilməmişdi və belə əsas gətirilmişdi ki, ədalət mühakiməsinin maraqları belə tələb edir və iş mürəkkəb deyil. Ərizəçi təqsirli bilinirdi və 6 ay azadlıqdan məhrum edilmə cəzasına məhkum edildi.

Avropa Məhkəməsi ərizəçiyə tətbiq edilə bilən maksimum cəza müddətini (3 il azadlıqdan məhrum etmə), işin mürəkkəbliyini və təqsirləndirilən şəxsin yoxsul və əcnəbi gənc olduğunu, özünü müdafiə etmək üçün vəsaitinin olmadığını və uzun müddət narkotik maddələrdən istifadə etdiyini nəzərə aldı. O, bu nəticəyə gəldi ki, həm məhkəmə araşdırmasına qədər, həm də məhkəmə araşdırması za-

⁸⁹ *Dausett Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003, 42-ci bənd.

⁹⁰ Bu işə aid faktlar üçün yuxarıya bax.

manı müdafiəçi ilə təmsil olunmaması ərizəçiyə imkan vermirdi ki, öz işini lazımi qaydada müdafiə etsin. Bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulmuşdu.

Berlinski Polşaya qarşı işdə (2002) ərizəçilər məhkəməyə qədər 1 il həbsdə saxlanmış, yalnız bundan sonra hüquqi yardımla təmin edilmişdilər. Həmin vaxta qədər onların hüquqi yardımını barədə müraciətlərinə əhəmiyyət verilməmişdi.

Avropa Məhkəməsi özünün mövcud presedent hüququnu nəzərdən keçirərək *Con Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işini xüsusi qeyd etdi; həmin işdə ərizəçinin ona müdafiəçi verilməsi barədə tələbi 48 saat rədd edilmişdi və Məhkəmə qərara almışdı ki, istintaqın ilkin mərhələlərində hüquq yardımını almaq hüququna müəyyən məhdudiyətlər qoyula bilər, lakin bunun üçün tutarlı əsas olmalıdır.

Berlinskinin işində Məhkəmə qeyd etdi ki, o, araşdırmalıdır ki, bütün prosesin işığında ərizəçilər ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilibmi? O, bir sıra prosessual hərəkətləri, o cümlədən ərizəçilərin dindirilməsini və tibbi müayinəsini nəzərə alaraq belə qərara gəldi ki, ibtidai istintaq və məhkəmə araşdırması zamanı ərizəçilərin özlərini lazımi qaydada müdafiə etmək hüququna qoyulan məhdudiyətlərə haqq qazandıran heç nə yox idi. Bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulmuşdu.

5.3.1. Şəxsin müdafiəçisi ilə görüşməsinə icazə verilməməsi və müdafiə hüququna maneələr yaradılması

Baxmayaraq ki, istintaqın ilkin mərhələlərində müttəhimin müdafiəçisi ilə görüşməsinə icazə verilmədikdə təqsirsizlik prezumpsiyası pozulmaya bilər, ola bilər ki, belə hallarda 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulsun. Əgər şəxsin müdafiə hüquqlarına maneələr yaradılsa və həmin maneələr onun müdafiə hüququnu, düzəldilməsi mümkün olmayan dərəcədə pozubsa və ya poza bilərsə, belə hallarda 3(c) bəndi pozulur.

Con Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı işdə⁹¹ (1996) ərizəçinin həbsindən sonra ilk 48 saat ərzində vəkillə görüşməsinə icazə verilməmişdi.

Avropa Məhkəməsi nəzərə aldı ki, milli qanunvericilik prosesin ilkin mərhələlərində təqsirləndirilən şəxsin polis tərəfindən dindirilərək susmaq hüququndan onun özünə qarşı istifadə edilə biləcəyini nəzərdə tutur. 6-cı maddədə isə nəzərdə tutulur ki, istintaqın ilkin mərhələlərində təqsirləndirilən şəxsin müəyyən hüquqi yardım almasına icazə verilməlidir: bu hüquq yalnız tutarlı əsaslar olduqda məhdudlaşdırıla bilər. Hər bir halda, qarşıya çıxan sual budur ki, təqsirləndirilən şəxs bütün prosesin işığında ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilibmi? Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, təqsirləndirilən şəxsin susmasından onun əleyhinə istifadə edilməsi haqqında qayda o qədər ciddi qayda idi ki, təqsirləndirilən şəxs prosesin ilkin mərhələlərində polis tərəfindən dindirilərək müdafiəçi ilə təmin edilməli idi. O, qeyd etdi ki, təqsirləndirilən şəxs özünün müdafiəsi ilə bağlı mühüm dilemma qarşısında qalmışdı. O, susmağı seçsəydi, müvafiq hüquq normalarına uyğun olaraq bu faktdan onun əleyhinə istifadə edilə bilərdi. Digər tərəfdən, təqsirləndirilən şəxs dindirmə zamanı danışsaydı, öz müdafiəsinə xələl gətirə bilərdi. Belə olan halda, Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçiyə müdafiəçi verilməli idi. Ərizəçi polis tərəfindən dindirilərək 48 saat ərzində ona müdafiəçinin verilməməsi (özü də elə bir şəraitdə ki, şəxsin müdafiə hüquqlarına düzəldilməsi mümkün olmayan ziyan dəyə bilərdi) təqsirləndirilən şəxsin 6-cı maddədə nəzərdə tutulan hüquqlarına uyğun deyildi. Buna görə də, 6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə birgə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuşdu.

⁹¹ Bu işin faktları üçün 3.3.1 bölməsinə bax: «Cinayət prosesində susmaq hüququ».

Averill Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2000) Şimali İrlandiyada qüvvədə olan anti-terror qanunvericiliyinə əsasən həbs edilmiş ərizəçiyə 24 saat ərzində müdafiəçi verilməmişdi. O, həm sözügedən 24 saat müddətində, həm də bundan sonra 5 gündə aparılmış 36 polis dindirməsi müddətində susmaqda davam etmişdi.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu işdə şəxsin müdafiəçi ilə təmin edilmək hüququnun rədd edilməsi *Con Mürreyin işi* ilə müqayisədə qısa müddətə baş versə də, təqsirləndirilən şəxsin üzləşdiyi dilemma eyni idi; eləcə də müdafiə hüquqlarına düzəldilməsi mümkün olmayan ziyan dəyməsi ehtimalı da eyni idi. Sonradan müdafiəçinin ərizəçiyə susmağı məsləhət görməsi bu faktı dəyişmirdi. Bundan başqa, Məhkəmə qərara aldı ki, baxmayaraq ki, ərizəçinin təqsirkar olmasına dair sübutlar təkcə onun susması faktına əsaslanmırdı, bu, ərizəçiyə müdafiəçinin verilməməsinə haqq qazandırmırdı. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, 6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə birgə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub.

Şəxsin vəkillə təmin edilməməsi digər hallarda da müdafiə hüquqlarını poza bilər. Məsələn, polisin apardığı dindirmənin ümumi atmosferi təzyiqli xarakterlidirsə və təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarına düzəldilməsi mümkün olmayan ziyan vurursa, təqsirləndirilən şəxsin 6-cı maddənin 1 və 3(c) bəndləri ilə nəzərdə tutulan hüquqları pozula bilər.

Magi Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2000) ərizəçi anti-terror qanunu əsasında Şimali İrlandiyada həbs edilmişdi. O, 48 saatdan da artıq müddətdə müdafiəçi ilə təmin edilmədi və polis əməkdaşları tərəfindən səkkiz dəfə dindirildi. Ona məlumat verildi ki, dindirilmə zamanı susması sonradan onun əleyhinə işləyə bilər. Əvvəlcə o, susmaqda davam etdi, lakin altıncı dindirmə zamanı təqsirini boyuna aldı və yeddinci dindirmədə müvafiq yazılı sənədi imzaladı. O, məhkəmədə ifadə vermədi; işə baxan hakim bundan onun əleyhinə dəlil kimi istifadə etmədi, hərçənd ki, hakim bunu etmək hüququna malik idi. Ərizəçinin əsas şikayəti bundan ibarət idi ki, o, məcbureddi atmosferdə və hüquq yardımından məhrum edilmiş vəziyyətdə özünə qarşı ifadə vermişdi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, ərizəçi uzun müddət təcrübəli əməkdaşlar qrupu tərəfindən dindirilib və dindirmələr arasındakı müddətlərdə təkamüllü kamerada saxlanılıb. O, həmçinin qeyd etdi ki, İşgəncələrin, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi ərizəçinin saxlandığı həbs mərkəzini tənqid edib. O, bunu da qeyd etdi ki, ərizəçinin həbsdə saxlanma şəraitinin sərtliyi və ətraf aləmlə təmasdan məhrum edilməsi psixoloji məcburiyyət məqsədi daşıyırdı və ərizəçini həbsdə saxlandığı müddətin əvvəlində susmaq məsələsində nümayiş etdirdiyi qətiyyətdən məhrum etməyə şərait yaradırdı. Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin iradəsini qırmağa və təqsirini onu dindirən şəxslərə etiraf etməsinə xidmət edən sıxıca atmosferin müqabilində prosesual ədalət naminə ərizəçiyə istintaqın əvvəlindən müdafiəçi ilə görüşmək imkanı verilməli idi. Baxmayaraq ki, ərizəçinin susması faktından məhkəmədə onun əleyhinə istifadə edilmədi, dindirilmə zamanı susmasından sonradan onun əleyhinə dəlil kimi istifadə edilə biləcəyi bərdə ərizəçiyə məlumat verilməsi dindirmənin ilk günlərində onun əlverişsiz vəziyyətini daha da gücləndirmişdi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu qədər uzun müddətə ərizəçinin müdafiəçi ilə təmin edilməməsinə və onun müdafiə hüquqlarına düzəldilməsi mümkün olmayan ziyan vurulmasına nə ilə haqq qazandırılrsa da, bunlar ərizəçinin 6-cı maddədə nəzərdə tutulan hüquqlarına zidd idi.

5.3.2. Müdafiəçi ilə təkbaşına və konfidensial əlaqələr

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun əsas tələblərindən biri təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəçisi ilə təkbaşına (başqalarının müdaxiləsi olmadan) görüşmək hüququdur; bu hüquq 6-cı maddənin

3(c) bəndində nəzərdə tutulan hüquqlardan irəli gəlir.⁹² Lakin əsaslı səbəblər olduqda bu hüquq məhdudlaşdırıla bilər. Dövlət orqanları bu mühüm hüququ məhdudlaşdırmaq istədikdə müəyyən sübut olmadan hər hansı iddiaya əsaslanma bilməzlər.

S İsveçərəyə qarşı işdə (1991) ərizəçi nüvə təhlükəsi əleyhinə nümayişlərdəki aqressiv hərəkətlər zamanı törədilmiş yanğınlarla əlaqədar tutularaq həbsxanaya salınmışdı, onunla yanaşı 16 nəfər başqa şübhəli şəxs də vardı. Bundan sonra 9 ay yarım ərzində ərizəçinin öz vəkili ilə görüşləri, demək olar ki, həmişə polis əməkdaşının nəzarəti altında keçirdi. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, nəzarət digər təqsirləndirilən şəxslərlə sövdələşmənin qarşısını almaq üçün tələb olunurdu.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, üçüncü şəxsin eşidə bilmədiyi şəraitdə təqsirləndirilən şəxsin öz vəkili ilə görüşmək hüququ demokratik cəmiyyətdə ədalətli məhkəmə araşdırmasının əsas tələblərindən biridir və 6-cı maddənin 3(c) bəndindən irəli gəlir. Sözügedən nəzarət olmadan müdafiəçi öz müştərisi ilə məsləhətləşə və ondan konfidensial tapşırıqlar ala bilmirsə, onun yardımını öz əhəmiyyətinin böyük hissəsini itirmiş olur. Bununla belə, Məhkəmə qeyd etdi ki, sövdələşməyə dair cavabdeh dövlətin iddiasını araşdırmağa dəyər. Cavabdeh dövlət iddia edirdi ki, «müdafiəni həyata keçirən şəxs» tərəfindən sövdələşmə riski mövcud idi; o, qeyd etdi ki, belə bir təhlükə vardı ki, ərizəçinin müdafiəçisi digər təqsirləndirilən şəxslərlə sövdələşmə apara bilər belə ki, həmin şəxslər prokurorluğa məlumat vermişdilər ki, bütün vəkillər müdafiənin qurulmasında onlara əməkdaşlıq təklif etmişdilər. Məhkəmə qərara aldı ki, bu, məhdudiyyətlərə haqq qazandıra bilməz, belə ki, vəkillərin öz müdafiə strategiyalarını koordinasiya etməyə çalışmasında qeyri-adi heç nə yoxdur. Bundan başqa, ərizəçinin vəkili peşə etikasını pozmasının heç bir əlaməti yox idi və bu işin hər hansı məqamında onun hərəkətinin qanuniliyi məsələsi şübhə doğurmamışdı. Ərizəçi konfidensial görüşlərin mümkün olmaması ucbatından ona ziyan dəydiyini sübut etməyə borclu deyildi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulub.

Ola bilər ki, təqsirləndirilən şəxsin vəkili ilə məsləhətləşmələrində polis əməkdaşı yalnız bir və ya iki dəfə iştirak edib. Bu cür müdaxilə ona haqq qazandıran səbəblərdən, habelə ərizəçinin mühüm maraqlarına nə dərəcədə ziyan dəyməsindən asılı olaraq 6-cı maddənin 3(c) bəndini poza bilər.

Brennan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2002) ərizəçi anti-terror qanunvericiliyinin müddəaları əsasında həbs edilmişdi. Həbsdən sonra 24 saat ərzində onun vəkille görüşməsinə icazə verilməmişdi, bundan sonra vəkillə onun ilk məsləhətləşməsi polis əməkdaşının görə və eşidə biləcəyi şəraitdə keçmişdi. Polis əməkdaşı onlara xəbərdarlıq etmişdi ki, heç bir ad çəkməsinlər və şübhəli şəxsə yardım edə biləcək heç bir məlumatı bir-birinə ötürməsinlər.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, nəzarət olmadan müdafiəçi öz müştərisi ilə məsləhətləşə və ondan konfidensial tapşırıqlar ala bilmirsə, onun yardımını öz əhəmiyyətinin böyük hissəsini itirmiş olur və bu, 6-cı maddənin 3(c) bəndini səmərəsiz edir. Lakin o, etiraf etdi ki, bu hüquq müəyyən hallarda məhdudlaşdırıla bilər; belə məhdudiyyətlərin 6-cı maddədə nəzərdə tutulan ədalətli məhkəmə araşdırması hüququna uyğunluğu məsələsi hər bir işin konkret halları nəzərə alınmaqla araşdırılmalıdır. Ərizəçi məhdudiyyətlərin onun müdafiə hüquqlarının həyata keçirilməsinə birbaşa təsir göstərdiyini sübut etməlidir. Bu işdə dövlət orqanları iddia etmirdilər ki, vəkil ümumiyyətlə şübhəli şəxslərə məlumat verməyə cəhd göstərib; habelə aydın deyildi ki, polis əməkdaşının iştirakı kodlaşdırılmış məlumatın ötürülməsinin qarşısını ala bilərdimi (əgər həmin məlumat həqiqətən ötürülmüşdüsə)?

Məhkəmə bildirdi ki, ehtimal edilsə ki, hüquqa zidd informasiyanın ötürülməsi riski mövcud idi, görünür, polis əməkdaşının iştirakı bu cür informasiyanın ötürülməsinin qarşısının alınmasında müəyyən təsirə malik olub. O, belə qənaətə gəldi ki, bu işdə məhdudiyyətin tətbiqini tələb edən səbəb

⁹² *Brennan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 58-ci bənd.

yox idi. Məhkəmə digər amilləri nəzərə aldıqdan sonra bu nəticəyə gəldi ki, bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulub.

Müdafiəçi ilə təkbaşına (kənar şəxslərin müdaxiləsi olmadan) görüşmək hüququna qoyulan hər hansı məhdudiyət əsaslı səbəblərlə təsdiq edilməkdən əlavə, həm də qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmalıdır.

Brennan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2002) ərizəçinin müdafiəçi ilə görüşlərində polis əməkdaşının iştirakını zəruri edən əsaslı səbəblərin olmadığını müəyyən etməklə yanaşı, Avropa Məhkəməsi bu məhdudiyətin mütənasibliyi məsələsini də nəzərdən keçirdi. Bu məsələni araşdırarkən o, bildirdi ki, polis əməkdaşı ərizəçinin vəkillə yalnız bir görüşündə iştirak edib və qeyd etdi ki, qüvvədə olan qanun polis əməkdaşının sözügedən görüşlərdə iştirakını həbsdən sonra yalnız 48 saatlıq müddətlə məhdudlaşdırır. Lakin Məhkəmə belə bir fakta xüsusi əhəmiyyət verdi ki, bu, ərizəçinin həbsindən sonra ilk məsləhətləşmə idi və o, vəkildən məsləhət almaq imkanına malik idi. *Con Mürreyin işində* olduğu kimi, ərizəçinin konkret suallara cavab verməsi və ya yaxud susmasından ona qarşı istifadə edilə biləcəyi riskini qəbul edərək cavab verməməsi məsələsi sonradan məhkəmə araşdırmasında onun müdafiəsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Məhkəmə qərara aldı ki, polis əməkdaşının iştirakı ərizəçinin öz vəkili ilə sərbəst söhbət etməsinin qarşısını alıb. Ərizəçinin əvvəlki dindirmələrdə etiraflar etməsi faktını, habelə sonrakı dindirmələrdə vəkilin iştirakına icazə verilməməsi faktını nəzərə alsaq, habelə nəzərə alsaq ki, həmin dindirmələrdə ərizəçinin cavabları qarşıdakı məhkəmə araşdırmasında onun müdafiəsinə düzəldilməsi mümkün olmayan ziyan yetirə bilərdi, ərizəçinin öz vəkili ilə təkliddə görüşmək imkanına malik olması həlledici əhəmiyyət daşıyırdı. Bu işdə 6-cı maddənin 1-ci və 3(c) bəndləri pozulmuşdu.

5.3.4. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində müdafiəçinin iştirakı

Təqsirləndirilən şəxs polis tərəfindən dindirilərəkən müdafiəçinin orada iştirak etməli olması və ya olmaması məsələsi həm *Con Mürreyin işində*, həm də *Averillin işində* meydana çıxdı. Lakin Məhkəmə qərarı aldı ki, birinci 24 və ya 48 saat ərzində vəkillə görüşmək məsələsinə dair onun çıxarmış olduğu nəticələrin işığında bu məsələni araşdırmağa ehtiyac yoxdur. Bu məsələ digər işlərdə araşdırıldı; Məhkəmənin mövqeyi bundan ibarətdir ki, bu məsələ bütövlükdə cinayət işi üzrə məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyi kontekstində araşdırılmalıdır.

Brennan Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2002) ərizəçi şikayət edirdi ki, polis dindirmələrində onun vəkilinin iştirakına icazə verilməyib. O, iddia edirdi ki, dindirmələrin video və ya audioyazının köməyi olmadan həyata keçirildiyini nəzərə alsaq (halbuki bunlardan istifadə adi cinayət hüququnda normal hal idi) bu, onun müdafiəsinə xüsusi zərər yetirib. Ərizəçi həmçinin iddia edirdi ki, belə şəraitdə ona həddən artıq ziyan vuran etiraflar edib və həmin etiraflar məhkəmə araşdırmasında sübut qismində qəbul edilib.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, onun vəzifəsi ümumən sözügedən etirafların məhkəmə araşdırmasında sübut kimi qəbul edilməsinin ədalətliliyini qiymətləndirməkdən ibarətdir. O, qeyd etdi ki, həmin sübutlar *voire dire* zamanı (köhnə fransız ifadəsi olan və hərfi tərcümədə «düzünü demək» mənasını verən “*voire dire*” şahidin və ya andlı iclasçının qərəzsizliyini müəyyən etmək məqsədilə məhkəmə tərəfindən dindirilməsi deməkdir – *red.*) ciddi surətdə yoxlanılmış, ərizəçi apellyasiya mərhələsində təcrübəli vəkillərlə təmsil olunmuşdu və baxmayaraq ki, video və audioyazılar müəyyən qarantiyaları təmin edirdi, onların olması məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyi üçün zəruri şərt deyildi. Məhkəmə həmçinin qeyd etdi ki, məhkəmə araşdırmasında müxtəlif şahidlərdən çoxlu ifadələr alınmışdı və dindirmə zamanı hər hansı təzyiqedici davranış olsaydı, həmin ifadələr bunu üzə çıxarardı. Məhkəmə belə qənaətə gəldi ki, lent yazılarının olmaması və dindirmələrdə ərizəçinin vəkilinin iştirak etməməsi ərizəçini

bir sıra təminatlardan məhrum edib. Bununla belə, Məhkəmə qərara aldı ki, bunlar 6-cı maddənin mənası baxımından məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyi üçün zəruri şərt deyildi. O, bu nəticəyə gəldi ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi nə təkliddə, nə də 6-cı maddənin 3(c) bəndi ilə birgə götürülməklə pozulub.

5.3.5. Qiyabi məhkəmə araşdırmalarında hüquq yardımı almaq hüququ

Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməsi onun iştirakı olmadan keçirildikdə, o, müdafiəçi ilə təmsil olunmaq hüququndan məhrum edilməməlidir.

Karatas və Sari Fransaya qarşı işdə (2000) ərizəçilər Fransada törədilmiş bir neçə cinayətdə ittiham olunurdular, lakin məhkəmə araşdırması ərəfəsində qaçıb gizlənmişdilər. Eyni işdə bir neçə başqa müttəhimini təmsil etmək üçün məhkəmədə iştirak edən müdafiəçilər dinləmə günündə vəsatət verdilər ki, onların ərizəçiləri təmsil etmələrinə də icazə verilsin. Məhkəmə bu vəsatəti rədd etdi. Ərizəçilər 6-cı maddənin 3(c) bəndinin pozulduğunu iddia etdilər.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, onların məhkəmədə olmaması faktından ərizəçilərin özlərini şəxsən müdafiə etmək istəməmələri aydın idi. Bundan başqa, o, qeyd etdi ki, təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçi ilə təmsil olunmaq hüququ ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun fundamental elementlərindən biridir. Müvafiq surətdə, təqsirləndirilən şəxs sadəcə məhkəmədə iştirak etmədiyinə görə bu hüquqdan məhrum edilə bilməz. Bundan başqa, Məhkəmə bu hüquq barədə danışıarkən nəzəri hüquqi təmsilçiliyi deyil, səmərəli hüquqi təmsilçiliyi nəzərdə tuturdu.⁹³ Beləliklə, məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyinə nəzarət etmək, konkret halda müdafiəçi məhkəmədə iştirak etməyən müştərisini təmsil etmək üçün vəsatət verdikdə buna icazə vermək dövlətdaxili məhkəmənin vəzifəsidir. Müvafiq surətdə, bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulmuşdu.

5.3.6. Özünü şəxsən müdafiə etmək hüququ

Bu hüquq təqsirləndirilən şəxsə məhkəmə araşdırmasında özünü müdafiə etmək imkanı verir. Müəyyən hallarda xərcləri minimuma endirmək üçün məhkəmə araşdırmasında təqsirləndirilən şəxsin özünü şəxsən müdafiə etməsi məqsəduyğun ola bilər. Lakin bu, mütləq hüquq deyil; bəzi məhkəmələr ədalət mühakiməsinin maraqları naminə təqsirləndirilən şəxslərin müdafiəçi ilə təmsil olunmalarını tələb edirlər.

5.3.7. Özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək hüququ

Bu hüquq yalnız təqsirləndirilən şəxs tərəfindən haqqı ödənilən müdafiəçiləri nəzərdə tutur və pulsuz hüquq yardımı göstərən vəkillərə şamil olunmur. Bu hüquqa dair presedentlər o qədər də çox deyil.

Kroissant Almaniyaya qarşı işdə (1992) ərizəçi milli məhkəmənin onun üçün üçüncü müdafiəçini təyin etməsinə etiraz etmişdi. Avropa Məhkəməsi bildirdi ki, yalnız milli hakimiyət orqanları həmin təyinat üçün müvafiq və yetərli əsasların olduğunu sübuta yetirə bilmədikdə bu cür təyinat 6-cı maddənin 3(c) bəndinə zidd ola bilər.⁹⁴ Bu işdə Məhkəmə razılaşdı ki, müvafiq və yetərli əsaslar mövcud idi; dövlətdaxili məhkəmə sözügedən tədbiri lüzumsuz gecikdirmələrə yol verilməməsi ilə, işin xaraktercə mürəkkəb və uzunmüddətli olması ilə, habelə sözügedən vəkilin zəruri biliklərə malik olması ilə əsaslandırdı.

⁹³ Aşağıda bu barədə söhbət gedəcək.

⁹⁴ *Kroissant Almaniyaya qarşı*, 1992, 27-ci bənd.

5.3.8 Ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə müdafiəçinin xidmətindən pulsuz istifadə etmək hüququ

Pulsuz müdafiəçi təyin edilməsi məsələsini həll edərkən milli hakimiyyət orqanları təqsirləndirilən şəxsin maddi imkanlarını nəzərə almalıdırlar; həmçinin ədalət mühakiməsinin maraqlarını da nəzərə almaq onlardan tələb olunur. Bu zaman cinayətin (cinayətlərin) xarakteri və mürəkkəbliyi, təyin edilə bilən cəzanın ağırlığı və təqsirləndirilən şəxsin özünü lazımi qaydada müdafiə edə bilib-bilməməsi nəzərə alınmalıdır.

*Eze və Konners Birləşmiş Krallığa qarşı işdə*⁹⁵ (2003) ərizəçilər cəza çəkən məhbuslar idi; onlardan tələb edilmişdi ki, həbsxana əməkdaşlarına qarşı aqressiv davranışlarına görə həbsxanaya rəisinin keçirdiyi dinləmədə iştirak etsinlər. Onların hər ikisi həbsxana qaydalarını pozmaqda təqsirli bilindi və bir neçə gün əlavə cəza çəkməyə məhkum edildi. Hər iki ərizəçiyə icazə verilmişdi ki, dinləməyə qədər vəkildən yardım alsınlar, lakin dinləmə zamanı onların müdafiəçi ilə təmsil olunmalarına icazə verilmədi, çünki həbsxana rəisi bunu zəruri hesab etməmişdi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, həbsxana rəisinin keçirdiyi dinləmələri tənzimləyən dövlət-daxili presedent hüququ müdafiəçi ilə təmsil olunma hüququnu tanıyır. Buna görə də, Məhkəmə qərara aldı ki, 6-cı maddə bu prosesə tətbiq edildiyinə görə ərizəçilərin 6-cı maddənin 3(c) bəndində nəzərdə tutulan hüquqları pozulmuşdu, yəni onların müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etməsinə imkan verilməmişdi.

***

Müdafiədən pulsuz istifadə etmək hüququ təkcə məhkəməyə qədərki mərhələyə və ya məhkəmə araşdırması mərhələsinə şamil olunmur, bu hüquq həm də apellyasiya şikayətinin verilməsinə və apellyasiya prosesinə tətbiq edilə bilər. Apellyasiya şikayəti vermək istəyən şəxsin pulsuz hüquq yardımı almaq hüququna malik olub-olmaması müvafiq prosesin spesifik xüsusiyyətlərindən asılıdır. Bu zaman bütün məhkəmə prosesinə bütövlükdə diqqət yetirilməli və həmin prosesdə apellyasiya və ya kassasiya məhkəməsinin rolu nəzərə alınmalıdır.⁹⁶

Qrenger Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (1990) ərizəçi bir neçə yalan ifadə verdiyinə görə ittiham olunaraq məhkəməyə cəlb edilmişdi. O, hüquq yardımı almaq hüququna malik idi və solisitor (hüquq məsləhətçisindən – *red.*) həmin yardımı aldı; bundan başqa, məhkəmə araşdırmasında onu baş və köməkçi vəkil müdafiə edirdilər. Yalan ifadə verməyə görə məhkəmə araşdırması həmin şikayəti verilməsi niyyətinin bildirilməsini, habelə həmin şikayətin uğur qazanma perspektivləri barədə solisitorun və vəkildən məsləhət alınmasını da əhatə edirdi. Bundan başqa, məhkəmə araşdırması apellyasiya şikayəti barədə hüquq yardımı komitəsinə məlumat verilməsini və şikayətin təqdim olunmasını əhatə edirdi. Baş və köməkçi vəkil məsləhətlərində bildirdilər ərizəçinin apellyasiya şikayətinin real uğur qazanma ehtimalı yoxdur. Komitə hüquq yardımı təyin edilməsindən imtina etdi, lakin ərizəçinin solisitoru ona məsləhətlər verməkdə və apellyasiya şikayətini verməkdə yenə də kömək edirdi. Ərizəçi özünü şəxсэн müdafiə etdi və öz arqumentlərini elan etdi, onları ərizəçi üçün solisitor hazırlamışdı.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, apellyasiya məhkəməsi apellyasiya şikayəti verilməsinin dörd əsasını çox çətinlik çəkmədən rədd etsə də, apellyasiyanın beşinci əsasını rədd etmək o qədər də asan deyildi. Apellyasiya məhkəməsi hiss edirdi ki, məhkəmə araşdırmasının protokolu olmadan şikayətin əsasını lazımi qaydada nəzərdən keçirə bilməyəcək; buna görə də be-

⁹⁵ Bu işin faktları barədə yuxarıya bax.

⁹⁶ *Qrenger Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1990, 44-cü bənd.

şinci əsasın nəzərdən keçirilməsini təxirə salmışdı. Avropa Məhkəməsi bunu da qeyd etdi ki, Krallıq hakimliyətini Baş solisitor təmsil edirdi, və həmin şəxs uzun-uzadı arqumentlər irəli sürdü ki, ərizəçi apellyasiya şikayəti verə bilməz; bundan başqa, o, bildirdi ki, ərizəçi öz adından elan etdiyi arqumentləri özü dərk etmir. Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu mülahizələrin işığında apellyasiya şikayətinin beşinci əsası şikayətin mürəkkəbliyi və mühümlüyü məsələsini ortaya çıxardı. O, belə qərara gəldi ki, apellyasiya məhkəməsi apellyasiya prosesinin ədalətli keçirilməsini təmin etməli və hüquq yardımından imtina haqqında qərarı nəzərdən keçirmək üzrə səlahiyyətini bütünlüklə həyata keçirməli idi. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin 3(c) bəndi pozulmuşdu.

5.3.9. Səmərəli hüquq yardımı almaq hüququ

Konvensiya nəzəri və ya xəyali hüquqlardan daha çox, praktiki və səmərəli hüquqları təmin etmək üçün nəzərdə tutulub.⁹⁷ Müvafiq surətdə, təqsirləndirilən şəxs barəsində dövlətin öhdəlikləri müdafiəçinin haqqını ödəyə bilməyən həmin şəxs üçün pulsuz müdafiəçinin təyin edilməsi ilə bitmir. Dövlət hüquq yardımının səmərəliliyini təmin etmək vəzifəsini daşıyır, hərçənd ki, pulsuz müdafiəçinin hər bir qüsurluuna görə dövlət məsuliyyət daşıya bilməz; müdafiənin həyata keçirilməsi, onun pulsuz və ya haqqı ödənilməklə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, təqsirləndirilən şəxslə vəkil arasında olan məsələdir.⁹⁸ Lakin pulsuz hüquq müdafiəçisi tərəfindən səmərəli müdafiənin təmin edilməməsi açıq-aşkar göz qabağında olduqda və ya səlahiyyətli orqanların diqqətinə hər hansı başqa üsulla çatdırıldıqda həmin orqanlar məsələyə müdaxilə etməlidirlər.

Daud Portuqaliyaya qarşı işdə (1998) ərizəçi argentinalı idi; üstündə çoxlu miqdarda kokain tapıldığına görə o, 1992-ci ilin martında Portuqaliyada həbs edilmişdi. Pulsuz müdafiəçi dərhal təyin edilmişdi. 1992-ci ilin oktyabrında ərizəçi məktub yazaraq məhkəmə araşdırmasının nə vaxt keçiriləcəyini soruşdu, həmin məktub portuqal dilində yazılmadığına görə ona cavab verilmədi. 1992-ci ilin dekabrında ərizəçi məhkəməyə məktubla müraciət edərək soruşdu ki, o, indiyədək görüşə bilmədiyi vəkili ilə görüşə bilirmi? Hakim bu məktuba əhəmiyyət vermədi, çünki o, ispan dilində (ərizəçinin ana dilində) yazılmışdı. 1993-cü ilin yanvarında vəkil səhhəti ilə əlaqədar olaraq işdən kənarlaşdırılmasını xahiş etdi; məhkəmə qanuna uyğun olaraq ərizəçinin işi üzrə məhkəmə araşdırmasının başlanmasına üç gün qalmış yeni vəkil təyin etdi. Həmin vəkil ərizəçini məhkəmə araşdırmasında təmsil etdi. Ərizəçi məhkum edildiyi gündəcə Ali Məhkəməyə apellyasiya şikayəti verdi. Ali Məhkəmə apellyasiyanı belə bir əsasa görə rədd etdi ki, vəkil apellyasiya şikayəti üçün tutarlı əsaslar təqdim etməmişdi.

Məhkəmə belə bir fakta diqqət yetirdi ki, məhkəmənin ərizəçiyə təyin etdiyi vəkil onunla görüşmədiyi müddətdə ərizəçi öz müdafiəsini şəxsən həyata keçirməyə çalışıb. İkinci vəkilə gəldikdə, Məhkəmə qeyd etdi ki, məhkəmə araşdırmasından cəmi 3 gün qabaq onun təyin olunması o deməkdir ki, o, iş üzrə materialları öyrənmək və həbsxanada müştərisi ilə görüşmək üçün kifayət qədər vaxta malik olmayıb. Heç bir məhkəmə istintaqının aparılmadığı və ağır hökmlə nəticələnən ciddi məhkəmə işi üçün 3 gün həddən artıq qısa müddət idi. Məhkəmə müdafiəçinin Ali Məhkəməyə təqdim etdiyi apellyasiya şikayətinin lazımi qaydada əsaslandırılıb-əsaslandırılmadığını araşdırmadı. O, qərara aldı ki, ərizəçi 6-cı maddənin 3(c) bəndinə zidd olaraq səmərəli hüquqi müdafiə ilə təmin olunmayıb.

Çekalla Portuqaliyaya qarşı işdə (2002) ərizəçi alman idi; o, qanunsuz narkotik alverinə görə həbs olunaraq məhkəməyə cəlb edilmiş və məhkum olunmuşdu. Prosesin ilkin mərhələsində ərizəçiyə pulsuz müdafiəçi təyin edildi. Prosesin gedişində ərizəçinin vəsatəti əsasında ona yeni müdafiəçi təyin edildi. Ərizəçi məhkum olunduqdan sonra onun vəkili Ali Məhkəməyə apellyasiya şikayəti ver-

⁹⁷ Misal üçün bax: *İmbriossia İsveçərəyə qarşı*, 1993, 38-ci bənd.

⁹⁸ *Çekalla Portuqaliyaya qarşı*, 2002, 60-cı bənd.

di. Ali Məhkəmə şikayəti belə bir əsasa görə rədd etdi ki, vəkil apellyasiya ərizəsində şikayətin əsaslarını göstərməyib. O, sadəcə, bir neçə qanunun pozulduğunu qeyd edib.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, apellyasiya şikayətinin formal şərtinə əməl etmək məsələsində səhlənkarlıq müttəhimin hüquqi müdafiə vasitəsindən məhrum edilməsi nəticələnib; o, ərizəçi üçün taleyüklü olan məsələ ilə, yəni onun uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilməsi faktı ilə onun əcnəbi olması və məhkəmə prosesinin dilini başa düşməməsi faktını müqayisə edərək bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçi 6-cı maddənin 3(c) bəndinə zidd olaraq praktiki və səmərəli hüquq yardımından məhrum edilib.

5.4. Təqsirləndirilən şəxsin onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq hüququ – 6-cı maddənin 3(d) bəndi

6-cı maddənin 3(d) bəndindəki «şahid» sözü müstəqil mənaya malikdir və şahidin sadəcə məhkəmədə şəxsən ifadə verməsi ilə məhdudlaşmır. Bu anlayış həm də ifadələri məhkəmədə oxunan və ya hər hansı başqa üsulla elan olunan şahidlərin işə baxan məhkəmənin qarşısına çıxarılmasını və suallara cavab verməsini də özündə ehtiva edir.⁹⁹ Bu anlayış həmçinin digər təqsirləndirilən şəxslərin verdikləri ifadələri özündə ehtiva edir (əgər ittiham hökmü həmin ifadələrə əsaslanıbsa, yəni onlar ittiham tərəfinin əlində olan sübut hesab olunarsa).¹⁰⁰

6-cı maddənin 3(d) bəndində yer alan hüquqlar bunlardır: birincisi, təqsirləndirilən şəxsin onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq hüququ; ikincisi, onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq hüququ.

5.4.1. Təqsirləndirilən şəxsin onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq hüququ

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ adətən bütün sübutların təqsirləndirilən şəxsin yanında elan edilməsini tələb edir ki, o, əks arqumentlər irəli sürə bilsin. Lakin bu, o demək deyil ki, ifadə vermiş şəxs hökmən məhkəməyə gəlməlidir; məhkəmədə bu cür şahid ifadələrindən istifadə edilməsi üçün təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüquqları məhkəməyəqədərki mərhələdə tam qorunmalıdır. Bu, o deməkdir ki, təqsirləndirilən şəxsin həmin şahidə suallar verməsi və onun ifadəsinin həqiqiliyinə etiraz etməsi üçün lazımi imkan yaradılmalıdır. Belə imkan istər sözügedən şahid ifadə verdiyi zaman, istərsə də hər hansı başqa mərhələdə yaradıla bilər.

İsqro İtaliyaya qarşı işdə (1991) D-nin verdiyi informasiya əsasında polis ərizəçini həbs etmişdi. D-nin kimliyi ərizəçiyə məlum idi və o, istintaq zamanı bildirdi ki, D-ni tanıyır. İstintaq apararı hakim ərizəçini D ilə üzləşdirdi, hərçənd ki, ərizəçinin müdafiəçisi orada yox idi. Həm D, həm də ərizəçi bir-birinin yanında hadisə barəsində öz versiyalarını söyləmək və bir-birinin suallarına cavab vermək imkanına malik idilər. Hakimiyyət orqanları nə məhkəmə araşdırmasında, nə də apellyasiya mərhələsində D-nin yerini müəyyən edə bildilər ki, onu şahid qismində çağırırlar. D-dən alınmış ifadələrin, habelə onun ərizəçi ilə üzləşdirilməsinin lent yazılarından məhkəmə araşdırmasında sübut qismində istifadə edildi. Ərizəçi təqsirli bilinərək 30 illik həbs cəzasına məhkum edildi, apellyasiya şikayətindən sonra bu müddət azaldılaraq 20 ilə endirildi. Ərizəçi D-nin ifadələrindən sübut qismində istifadə edilməsindən Avropa Məhkəməsinə şikayət etdi.

⁹⁹ Kostovski Niderlanda qarşı, 1989, 40-cı bənd.

¹⁰⁰ Luka İtaliyaya qarşı, 2001, 41-ci bənd.

Strasburq Məhkəməsi qeyd etdi ki, D-nin kimliyi ərizəçiyə, istintaq aparan hakimə, habelə birinci instansiya və apellyasiya məhkəmələrinə məlum idi. Bundan başqa, o, qeyd etdi ki, istintaq aparan hakim D-ni bir neçə dindirmək imkanına malik idi, eləcə də ərizəçi bir neçə dəfə D ilə üzləşdirilmək, ona suallar vermək və onun ifadələrini müzakirə etmək imkanına malik idi. Bütün bunlar ərizəçiyə imkan verirdi ki, istintaq aparan hakimi şahidin ifadələrinin həqiqiliyini şübhə altına ala biləcək tam informasiya ilə təmin etsin. Üzləşdirmələrdə ərizəçinin müdafiəçisinin iştirak etməməsi faktı problem yaradan məsələ deyildi, çünki ərizəçi D-yə şəxsən özü suallar vermək imkanına malik idi. Məhkəmə araşdırmasında, eləcə də apellyasiya mərhələsində D-nin ifadələri sübutların bir hissəsini təşkil etsə də, ərizəçinin təqsirli bilinməsinin yeganə və başlıca əsasını təşkil etmirdi. Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin üzləşdiyi məhdudiyətlər onu ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edən məhdudiyətlər deyildi. Bu işdə 6-cı maddənin 3(d) bəndi ilə birgə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmamışdı.

***

Solakov keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı işdə (2001) ərizəçi Makedoniya ilə ABŞ arasında narkotik alverində ittiham olunurdu. İstintaq aparan hakim ittiham tərəfinin şahidlərini dinləmək üçün ABŞ-a yollandı; ərizəçinin birinci müdafiəçisi həmin dinləmələrdə iştirak edirdi və şahidlərə suallar vermək imkanına malik idi. Bu dinləmələrdə nə ərizəçi, nə də onun ikinci müdafiəçisi iştirak edirdilər. Burada dindirilən şahidlər məhkəmə araşdırmasına gəlmədilər, bununla belə, onların ifadələrindən sübut qismində istifadə edildi. Ərizəçi şikayət etdi ki, bu, onun 6-cı maddənin 3(d) bəndi ilə nəzərdə tutulan hüquqlarını pozub.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, ərizəçinin və onun ikinci müdafiəçisinin ABŞ-dakı dinləmələrdə iştirak etmək niyyətini göstərən hər hansı əlamətlər mövcud deyil; onların dinləmələrdə iştirak etmək söylərinin qarşısının alındığını təsdiq edən hər hansı sübutlar da yoxdur. Ərizəçi ABŞ-da verilmiş ifadələrin məzmununa heç vaxt etiraz etməyib. Müvafiq surətdə, bu məsələdə 6-cı maddənin 3(d) bəndi pozulmayıb.

***

Baxmayaraq ki, 6-cı maddədə konkret olaraq şahidlərin maraqlarının nəzərə alınması qeyd olunmur, cinayət prosesində ifadə vermələri ucbatından onların həyatı təhlükə altında ola bilər; müvafiq surətdə, onların hüquqları Konvensiyanın digər maddələri ilə (məsələn, 2-ci maddə ilə – «yaşamaq hüququ») qorunur. Dövlətlər cinayət proseslərini elə təşkil etməyə borcludurlar ki, şahidlərin, o cümlədən qurbanların maraqlarına əsassız olaraq ziyan dəyməsin.¹⁰¹ Buna görə də, dövlətlər təqsirləndirilən şəxsin maraqlarının, yoxsa onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlərin maraqlarının daha artıq çəkiyə malik olduğunu müəyyən edərkən tarazlaşdırılmış qaydada hərəkət etməlidirlər.

Kostovoski Niderlanda qarşı işdə (1989) polisə ifadə vermiş şahid təqiblərdən ehtiyat edərək anonimliyini saxlamaq istəyirdi. Həmin şahid məhkəmə istintaqına gəldi və təqsirləndirilən şəxsin, onun müdafiəçisinin habelə ittihamçının iştirakı olmadan ifadə verdi. Dindirməni həyata keçirən magistrata (magistrat ədalət mühakiməsini həyata keçirən, hakimlə müqayisədə səlahiyyətləri məhdud olan vəzifəli şəxsdir – *red.*) icazə verilmədi ki, şahidin kimliyini bilsin. Şahidin ifadələrinin surəti ərizəçiyə göndərildi və o, dindirməni həyata keçirən magistrata öz suallarını vermək üçün dəvət edildi. İş üzrə dinləməni başqa magistrat həyata keçirdi; həmin dinləmədə o, ərizəçinin suallarını şahidə verdi; nə ərizəçinin, nə də onun vəkilinin bu dinləmədə iştirakına icazə verildi. Sözügedən şahidin ifadələri, eləcə də ikinci şahidin (birinci şahid kimi o da dindirməni həyata keçirən magistrat

¹⁰¹ *Doorson Niderlanda qarşı*, 1996, 70-ci bənd.

tərəfindən dindirilməmişdi) ifadəsi məhkəmədə sübut qismində istifadə edildi. Ərizəçinin ittiham hökmü xeyli dərəcədə anonim şahidlərin ifadələrinə əsaslandı.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, ərizəçinin anonim şahidlərə suallar verməsi və ya onların ifadələrinə etiraz etməsi üçün lazımı imkan yaradılmayıb. İfadə verənlərin anonimliyinin qorunması səbəbindən ərizəçinin şahidlərə verdiyi sualların xarakteri və əhatə dairəsi həddən artıq məhdudlaşdırılmışdı. Məhkəmə qeyd etdi ki, şahidlərin kimliyi müdafiə tərəfinə məlum deyilsə, müdafiə tərəfi şahidin ifadəsinin qərəzli, düşmənçilik xarakterli və ya yalan olduğunu sübut etmək üçün ona lazım olan informasiyadan məhrum ola bilər. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, işə baxmış məhkəmələr (həm birinci, həm də apellyasiya instansiyasında) şahidlərin davranış tərzini izləmək imkanına və beləliklə də, onlara güvənib-güvənməmək məsələsində öz rəylərini formalaşdırmaq imkanına malik deyildilər. Şahidlərin dindirilməsini həyata keçirmiş magistratlara şahidlərin kimliyinin məlum olmaması faktı həmin ifadələrin nə dərəcədə etibarlı olması məsələsini müəyyən etməyə ciddi əngəl törədir.

Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçinin məruz qaldığı maneələr məhkəmə orqanları tərəfindən həyata keçirilən müvafiq prosedurlar vasitəsilə tarazlaşdırılmayıb. Bundan başqa, o, cavabdeh dövlətin iddiasına cavab olaraq bildirdi ki, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparmaq üçün xüsusi prosedurların tələb olunması faktı ədalət mühakiməsinin maraqlarının qurban verilməsinə haqq qazandırır. Beləliklə, bu işdə 6-cı maddənin 3(d) bəndi pozulmuşdu.

Məhkəmə bildirdi ki, təqsirləndirilən şəxs üçün anonim şahidlərə suallar vermək və onlara etiraz etmək imkanının təmin olunmasından əlavə, digər ehtiyat tədbirləri də tələb olunur. Birincisi, ittiham hökmü anonim ifadələrə bütünlüklə və ya həlledici dərəcədə əsaslanmamalıdır. İkincisi, işə baxan məhkəmələr anonim şahidlərdən alınmış ifadələri xüsusi diqqətlə yoxlamalıdır.¹⁰²

Doorson Niderlanda qarşı işdə (1996) ərizəçi narkotik alverində ittiham olunurdu, ittihamın sübutları iki narkomanın ifadələrinə əsaslanırdı və onlar anonimlikləri saxlanmaqla ifadə vermişdilər. Anonim şahidlər apellyasiya məhkəməsi tərəfindən dindirildilər; istintaqı həyata keçirmiş hakim də orada iştirak edirdi və şahidlərin kimliyi ona məlum idi; bu dinləmədə müdafiəçi də iştirak edirdi (şahidlərin kimliyi ona məlum deyildi), ərizəçinin iştirakına isə icazə verilmədi. Müdafiəçi şahidlərin narkoman olduqlarına diqqət çəkərək sübutların etibarlılığını şübhə altına almaq imkanına malik idi.

Avropa Məhkəməsi bu nəticəyə gəldi iki, anonim şahidlərdən ifadə alarkən məhkəmə orqanları prosessual «tarazlığa», yəni tərəflərin bərabərliyinə riayət etmişdilər və bu, müdafiə tərəfinin sözügedən ifadələrə etiraz etməsinə və həmin ifadələrin etibarlılığını şübhə altına almasına imkan vermək üçün kifayət idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, ittiham hökmü anonim ifadələrə bütünlüklə və ya həlledici dərəcədə əsaslanmamışdı və apellyasiya məhkəməsi şahidlərin ifadələrinə «zəruri diqqət və ehtiyatla» yanaşdı.

Adətən, polis əməkdaşları cinayət proseslərində anonim ifadə verə bilməzlər. Məhkəmə bildirdi ki, baxmayaraq ki, zərurət olduqda polis əməkdaşları və onların ailələri də müdafiə olunmalıdır, polislə adi şahidlər arasında fərq vardır. Polislərin ümumi vəzifəsi dövlətin göstərişlərinə tabe olmaqdır; adətən açıq məhkəmədə ifadə vermək onların vəzifəsinə daxildir. Buna görə də, Avropa Məhkəməsi vurğuladı ki, cinayət proseslərində polis əməkdaşlarının anonimliyi yalnız müstəsna hallarda saxlanıla bilər. Məsələn, polis əməkdaşı gizli agent kimi işləyirsə, onun açıq ifadə verməsi təhlükəli ola bilər və onu müdafiə etmək zərurəti yarana bilər, ya-

¹⁰² *Doorson Niderlanda qarşı*, 1996, 76-cı bənd.

xud o, gələcək istintaqlarda gizli agent kimi faydalı ola bilər və bu səbəbdən onun anonimliyinin saxlanmasına ehtiyac ola bilər. Lakin müdafiə tərəfinin hüquqlarına qoyulan bu cür məhdudiyətlər müvafiq prosedurlar vasitəsilə tarazlaşdırılmalıdır; belə ki, həmin prosedurlar müdafiə tərəfinə imkan verməlidir ki, şahidlərə suallar versinlər və onların ifadələrinin həqiqiliyinə etiraz etsinlər.

Van Mexelen və başqaları Niderlanda qarşı işdə (1997) ərizəçilər adam öldürmə cəhdi və quldurluq cinayətlərinə görə məhkəməyə cəlb olunmuşdular. Onlara qarşı ifadələr anonim polis əməkdaşları tərəfindən verilmişdi. Anonim şahidlər ifadə verərkən istintaq apararı hakim onlarla eyni otaqda, ərizəçilərlə onların müdafiəçiləri isə başqa otaqda idilər. Ərizəçilər və onların müdafiəçiləri yalnız səs əlaqəsi vasitəsilə o biri otaqda danışılanları eşidə və suallarını verə bilirdilər. Müdafiə tərəfi şahidlərin kimliyindən xəbərsiz idi və dindirilən zaman onların davranış tərzini müşahidə edə bilmirdi. İstintaq apararı hakim polis əməkdaşlarının belə bir iddiası ilə razılaşı ki, onlar ailələrini və dostlarını qorumaq üçün anonimliyini saxlanmasını istəyirlər: belə ki, əvvəllər onlar təhdidlərə məruz qalıblar. İstintaq apararı hakim bu şahidlərin kimliyini müəyyən etmiş və onların ifadələrinin etibarlılığı barədə rəyini bildirmişdi.

Avropa Məhkəməsi mövcud hüquq sisteminin ərizəçilərin hüquqlarına qoyduğu «fövqəladə məhdudiyətlərin» zəruri olması ilə razılaşmadı. Ərizəçilər dindirmədə şahidlərin davranışını müşahidə edə bilməmişdilər. Bundan başqa, Məhkəmə şahidlərə qarşı real təhlükənin mövcudluğu ilə də razılaşmadı; şahidlərin öz sözlərindən başqa bu barədə heç bir sübut yox idi. Məhkəmə qeyd etdi ki, anonimliyi qorunmayan bir şahidin kimliyi prosesin ilkin mərhələsində ərizəçiyə məlum idi, lakin o, heç bir təhlükəyə məruz qalmadı. İttiham hökmü həmin şahidlərin ifadələrinə həlledici dərəcədə əsaslandığına görə bu işdə 6-cı maddənin 3(d) bəndi pozulmuşdu.

Ludi İsveçrəyə qarşı işində (1992) milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin narkotik maddələrin alveri ilə məşğul olması barədə aldıkları məlumat əsasında ona qarşı ibtidai istintaqa başlamışdılar. Bir nəfər polis əməkdaşı əməliyyat məqsədilə «Toni» adı altında ərizəçinin olduğu yerə göndərilmiş və narkotik maddə almaq istəyən şəxs roluna girmişdi. O, ərizəçi ilə bir neçə dəfə görüşmüşdü. Bunun nəticəsində, habelə telefon danışıklarının lentə yazılması vasitəsilə əldə edilmiş sübutlar nəticəsində ərizəçi həbsə alındı və ittiham olunaraq məhkum edildi. Toni ifadə vermək üçün heç vaxt çağırılmadı və onun həqiqi şəxsiyyəti açıqlanmadı. Əvəzində, onun təqdim etdiyi hesabat sübut qismində qəbul edildi. Milli məhkəmələr sözügedən polis əməkdaşının şəxsiyyətinin açıqlanmamasına və ya ifadə verməyə çağırılmamasına ondan gələcək məxfi əməliyyatlarda istifadə edilməsinə ehtiyacın olması ilə haqq qazandırdılar.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, dövlətdaxili məhkəmələrin qərarı təkcə Toninin ifadəsinə əsaslanmırdı. Məhkəmə bunu da qeyd etdi ki, istintaq apararı hakim Toninin polis əməkdaşı olduğunu bilirdi, ərizəçi Tonini ən azı bu qondarma ad ilə tanıyırdı; o həmin şəxslə bir neçə dəfə görüşmüşdü. Bununla belə, məhkəmələrin heç biri Tonini dinləməyə çalışmamışdı, yaxud ərizəçi ilə Toninin üzləşdirilməsini təşkil etməmişdi; beləliklə, ərizəçi Tonini dindirmək və ya onun ifadələrini şübhə altına almaq imkanından məhrum olmuşdu. Məhkəmə bildirdi ki, bunu elə formada etmək olardı ki, narkotik maddələrin alveri üzrə işdə öz agentlərinin anonimliyinin saxlanmasında polis orqanlarının qanuni maraqları nəzərə alınsın, yəni onlar həm agenti müdafiə edə bilsinlər, həm də gələcəkdə ondan yenə istifadə etsinlər. Məhkəmə qərara aldı ki, bu işdə 6-cı maddənin 1 və 3(d) bəndləri pozulub.

5.4.2. Müdafiə tərəfinin öz şahidlərini çağırmaq hüququ

6-cı maddənin 3(d) bəndi müdafiə tərəfinin çağırmaq istədiyi bütün şahidlərin dindirilməsini tələb etmir. «Onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq» sözlərindən göründüyü kimi, 6-cı maddənin 3(d) bəndinin başlıca məqsədi şahidlərin dindirilməsi məsələsində tərəflərin tam bərabərliyinə nail olmaqdan ibarətdir.

Vidal Belçikaya qarşı işdə (1992) ərizəçi həbsxana rəisi idi; o, məhbusu silahla təchiz etməkdə və onun qaçmasına şərait yaratmaqda təqsirləndirilirdi. Həmin məhbus tutulmuşdu və ərizəçi tərəfindən yazılmış adi veksəl həbs zamanı məhbusun cibindən tapılmışdı. Ərizəçinin və məhbusun işinə birlikdə baxılırdı; işə baxan məhkəmə dörd şahidi çağırırdı; onlar belə ifadə verdilər ki, ərizəçi məhbusu silahla təchiz etməyib; nəticədə, ona bəraət verildi və məhbus məhkum olundu. Apellyasiya şikayəti verildikdən sonra apellyasiya məhkəməsi ərizəçini məhkum etdi; onun qərarı məhbusun verdiyi ifadəyə, habelə adi veksələ əsaslanırdı. Ərizəçi dörd şahidin çağırılmasını apellyasiya məhkəməsindən xahiş etdi; apellyasiya məhkəməsi isə bu xahişi rədd etdi və heç bir şahidi çağırmadı.

Avropa Məhkəməsi işə 6-cı maddənin 1 və 3(d) bəndləri əsasında baxdı, lakin onun qərarı yalnız 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsaslanırdı. O, qeyd etdi ki, apellyasiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını öz qərarı ilə əvəz edərkən hər hansı yeni sübutlara malik deyildi (ərizəçinin və digər müttəhimin şifahi ifadələri istisna olmaqla) və qərar çıxararkən iş üzrə əlində olan materiallara əsaslanmışdı. Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, ərizəçinin şahidləri çağırmaq xahişinə apellyasiya məhkəməsi etinasızlıqla yanaşmışdı; o, qərara aldı ki, bu, 6-cı maddədə yer alan ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışına uyğun deyil. Təqsirləndirilən şəxsin hüquqları bu işdə o dərəcədə məhdudlaşdırılmışdı ki, ərizəçi üçün ədalətli məhkəmə araşdırması mümkünsüz olmuşdu, bu isə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə ziddir.

Solakov keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı işdə¹⁰³ (2001) narkotik maddələrin alverində təqsirləndirilən ərizəçi şikayət edirdi ki, o, müdafiə tərəfinin iki şahidini çağırmaq imkanından məhrum edilib. Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçi ibtidai istintaq zamanı, yaxud məhkəməyə arqumentlərini təqdim edərkən və ya 12 və 13 yanvar tarixli dinləmələrdə həmin şahidlərin çağırılması barədə vəsatət vermək imkanına malik idi. O, bu mərhələlərin heç birində həmin şahidlərin çağırılması barədə vəsatət vermədi və yalnız məhkəmə araşdırmasının sonunda bunu məhkəmədən xahiş etdi.

Avropa Məhkəməsi həmçinin qeyd etdi ki, onun çağırmaq istədiyi şəxslərin ünvanları məlum deyildi, bu isə onların çağırılmasını çətinləşdirirdi.¹⁰⁴ Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ərizəçinin 6-cı maddənin 3(d) bəndi ilə nəzərdə tutulan müdafiə hüquqları onu 6-cı maddənin 1 və 3(d) bəndlərinin mənası baxımından ədalətli məhkəmə araşdırmasından məhrum edə biləcək dərəcədə məhdudlaşdırılmamışdı.

Perna İtaliyaya qarşı işdə (Böyük Palata) (2003) ərizəçi baş prokurora qarşı diffamasiya cinayətində ittiham olunan jurnalist idi. O, vəsatət verdi ki, iki qəzet məqaləsi sübut qismində qəbul edilsin və şikayətçidən (yəni prokurordan – *red.*) sübut təqdim etməsi tələb olunsun. O, apellyasiya instansiyasında da bu xahişini təkrar etdi, eləcə də iki şahidin çağırılmasını xahiş etdi; o, iddia etdi ki, həmin şahidlər şikayətçinin siyasi meyllərini təsdiq edə, habelə onun məqalədə adı gedən bir şəxslə dostluq, digəri ilə isə peşə əlaqələrinə malik olduğunu faktlarla sübut edə bilərlər.

¹⁰³ Bu işlə bağlı faktlar yuxarıda təqdim edilir.

¹⁰⁴ *Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, 1976, 91-ci bənd.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, dövlətdaxili məhkəmələr bu məsələləri tam araşdırıblar. O, İtaliya məhkəmələri ilə razılaşdı ki, ərizəçi sübut edə bilməyib ki, şikayətçinin yazılı sübutlar təqdim etməsi, habelə şikayətçidən və şahidlərdən ifadələr alınması barədə ərizəçinin vəsatətləri şikayətçinin adına çıxılan konkret davranışın həqiqətən baş verdiyini sübuta yetirməyə kömək edə bilərdi. Buna görə də, bu işdə 6-cı maddənin 3(d) bəndi ilə birgə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmamışdı.

5.5. Tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək hüququ – 6-cı maddənin 3(e) bəndi

Təqsirləndirilən şəxs məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmədiyi və ya bu dildə danışa bilmədiyi halda tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək hüququ mütləq hüquqdur. «Pulsuz» sözü təkcə onu bildirmir ki, sözügedən xidmət yalnız məhkəmə araşdırması davam edən zaman təqsirləndirilən şəxs üçün pulsuzdur, həm də onu bildirir ki, dövlət hakimiyyəti orqanları cinayət prosesinin sonunda tərcümə xərclərinin qaytarılmasını təqsirləndirilən şəxs-dən tələb edə bilməzlər.

Avropa Məhkəməsi qərara aldı ki, bu anlayış ödənişdən nə şərti, nə müvəqqəti azad edilməni, nə də ödənişin təxirə salınmasını bildirir; o, ödənişdən birdəfəlik, istisnasız və tam azad edilməni bildirir.¹⁰⁵ Bundan başqa, 6-cı maddənin 3(e) bəndi işə aid bütün materialların deyil, yalnız müəyyən materialın tərcümə xərclərinin ödənilməsinə əhatə edir O, təqsirləndirilən şəxsə qarşı başlanmış prosesdə istifadə edilən və yalnız təqsirləndirilən şəxs üçün zəruri olan bütün sənədlərin və ya ifadələrin yazılı və ya şifahi tərcüməsini əhatə edir: təqsirləndirilən şəxsin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu həyata keçirə bilməsi üçün o, bütün zəruri sənədləri və ifadələri başa düşməli və ya əksinə, lazımı sənədlər və ifadələr məhkəmənin dilinə tərcümə olunmalıdır.¹⁰⁶ Lakin bu, o demək deyil ki, prosesdəki bütün yazılı ifadələr və rəsmi sənədlər xırdalıqlarına qədər tərcümə olunmalıdır. Şifahi tərcüməçinin rolu müttəhimin ona qarşı qaldırılmış iş barədə məlumatla malik olmasına və özünü müdafiə edə bilməsinə kömək etməkdən ibarətdir. Şifahi tərcüməçidən istifadə edilməyə də bilər, lakin bu halda məhkəmə bunu sübut edə bilməlidir ki, müttəhimin, onun üçün tələp olunan məsələləri dərk etməsinə bununla xələl gətirilməyib.

Kuskani Birləşmiş Krallığa qarşı işdə (2002) ərizəçi İngiltərədə italyan restoranını idarə edirdi. O, bir neçə vergi cinayətində ittiham olunaraq məhkum edilmişdi. Bir neçə ilkin dinləmələrdə ərizəçinin vəkili heç vaxt belə fikirdə olmamışdı ki, ərizəçiyə şifahi tərcüməçi lazımdır. Lakin məhkəmə araşdırması mərhələsində vəkili iddia etdi ki, onun müştərisi ingilis dilini başa düşməkdə xeyli çətinlik çəkir və müştərisi ilə anlaşmaq vəkili üçün də çətinlikdir. İş üzrə məhkəmə araşdırması tərcüməçinin dəvət olunması üçün təxirə salındı. Lakin məhkəmə araşdırması bərpa olunarkən tərcüməçi gəlib çıxmadı. Ərizəçinin vəkili hesab etdi ki, zəruri halda ərizəçinin qardaşı ona kömək edə bilərdi. Sonda ərizəçi təqsirli bilindi və azadlıqdan məhrum edildi.

Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, işə baxmış hakim ərizəçinin çətinliklərinə diqqət yetirməli idi. Ərizəçinin tərcüməçiyə olan ehtiyacını yoxlamaq hakim işi idi və o, ərizəçi ilə məsləhətləşmə apararaq bunu həll etməli idi (xüsusən nəzərə alsaq ki, vəkili müştərisi ilə ünsiyyətdə çətinlik çəkdiyini məhkəməyə bildirmişdi). Avropa Məhkəməsi cəza təyin edilməsinin ərizəçi üçün tələp olunan məsələ olduğunu qeyd etdi. Müvafiq surətdə, o, qərara aldı ki, hakim bunu müəyyən etməyə borclu idi ki, sözügedən araşdırmada tərcüməçinin olmaması ərizəçi üçün tələp olunan məsələləri onun dərk etməsinə xələl gətirə bilərmi? Məhkəmə belə nəticəyə gəldi ki, həmin işdə hakim bunu etməyib və 6-cı maddənin 3(e) bəndi pozulub.

¹⁰⁵ *Lyudike, Belkasem və Koç Almaniya qarşı*, 1978, 40-cı bənd.

¹⁰⁶ *Kamsinski Avstriya qarşı*, 1989, 74-cü bənd.

II HİSSƏ

Rol oyunları, məsələlər, testlər

Rol oyunu:

Rasim Səfərovun işi

I. İşin halları

1. Tutulma

1. Rasim Səfərovun (bundan sonra – Ərizəçi) 36 yaşı var. O, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatında çalışır. Ərizəçi qiymətlərin qaldırılması haqqında Tarif Şurasının qərarına qarşı “Doğru Yol” Demokratiya Uğrunda Hərəkətin 2006-cı ilin yanvar ayının 27-də etiraz aksiyası keçirməsi barədə məlumat aldıqdan sonra bir sıra QHT fəalı ilə birlikdə həmin toplantıda iştirak etmək barədə qərar verdi.

Saat 14.45-də – tədbirə təxminən 15 dəqiqə qalmış məlum olub ki, aksiya Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin (DƏİEDK) qarşısında keçiriləcək. Şəhərin Füzuli və Nərimanov meydanlarında, Səməd Vurğun bağında və DƏİEDK-nın binası qarşısında polis qüvvələri yerləşdirilmişdi.

Ərizəçi saat 14:55-də DƏİEDK-nın binası qarşısına toplaşan insanlarla birlikdə aksiyanın başlanmasını gözləyirdi. Aksiyanın Xətai rayonunun ərazisində keçirildiyinə baxmayaraq, hadisə yerində Xətai Rayon Polis İdarəsinin əməkdaşları ilə yanaşı, Yasamal, Səbail, Nərimanov Rayon Polis İdarələrinin, Çevik Polis Alayının əməkdaşları, Bakı Şəhər Baş Polis İdarəsinin rəhbər vəzifəli şəxsləri toplaşmışdılar. Polislər həmin ərazidə dayanan insanlardan, o cümlədən jurnalistlərdən dağılışmağı tələb edirdi.

Saat 15.15-də aksiyaya start verildi. Bir neçə yerdə polis postlarının qurulmasına baxmayaraq, aksiyaya iştirakçıları bu məntəqələri asanlıqla keçib DƏİEDK-nın qarşısında birləşərək *“Qiymətləri artırırlara ar olsun!”*, *“Bahalaşmaya yox deyirik!”* kimi şüarlar səsləndirməyə başladılar.

Saat 15.16-da polis meqafonla toplantının qanunsuz olduğunu və iştirakçıların dağılışmalı olduğunu aksiyaya iştirakçıların diqqətinə çatdırdı və bildirildi ki, 15 dəqiqə ərzində könüllü olaraq ərazini tərk etməsələr, toplantı güc tətbiq edilməklə dağıdılacaq. Toplantı iştirakçıları bu xəbərdarlığı etiraz və fit səsləri ilə qarşıladılar. Saat 15.31-də polis qüvvələri bir neçə istiqamətdən toplantı iştirakçılarının üzərinə yeridi. Aksiyanın dağıdılması zamanı çoxlu sayda insanlar ciddi bədən xəsarəti aldılar. Onların arasında zorakılıq faktlarını foto və videokameralarla qeydə alan jurnalistlər də var idi.

Təxminən saat 15.20-də Ərizəçi polislərin onun yaxın tanışları olan və siyasi məhbus problemi ilə məşğul olan X.Qarayevanı 3-4 polis işçisi tərəfindən yerə yıxılaraq təcikləndiyini gördükdə ona kömək etmək istəyəndə, həmin şəxslərdən biri – mayor rütbəli polis məmuru *“Bu it oğlu itin də dərşini verin, aparın basın maşına”* deyərək yanındakılara göstəriş verdi. Polislər dəyənəklə başına, bədənində zərbələr endirərək Ərizəçini sürüyə-sürüyə aparıb maşına saldılar. Maşında o, polislərdən kim olduqlarını və onu nəyə görə tutulduqlarını soruşduqda, onu təcik, yumruq, dəyənəklə vurmağa başladılar.

2. İstintaq

2. Ərizəçi 2006-cı ilin yanvar ayının 27-də saat 16.00-da Xətai Rayon 37-ci Polis Bölməsinə gətirildi. Ona nəyə görə tutulduğunu izah etmədilər. Qohumları ilə telefonla əlaqə saxlamaq istədiyini bildirsə də, buna icazə vermədilər. Polis işçilərinin *“Hətəm müəllim”* deyərək müraciət etdikləri mayor rütbəli polis nəfəri *“Əə, düdük, xarabanda dinc oturma bilmirsən?! Sizə görə bizim də narahatlığımız yoxdur!”* – deyərək onun üstünə qışqırdı. Ərizəçi *“Xahiş edirəm, mənim şəxsiyyətimi təhqir etmə-*

yəsiniz” – deyə etirazını bildirəndə, “Səndə şəxsiyyət var, əə?!” – deyə polis məmuru onun sinəsinə bir yumruq ilişdirdi.

Polis idarəsinə gətirildikdən təqribən 45 dəqiqə sonra Ərizəçinin tutulması haqqında protokol tərtib edildi. Orada qeyd edilmişdi ki, o, polislərə qarşı zor tətbiq etdiyinə, onlara daş və kəsək atdığına görə tutulub. Protokolda həmçinin qeyd edilmişdi ki, tutulan zaman ona hüquqları – həmçinin özünə və yaxınlarına qarşı ifadə verməmək, tutulan andan vəkil xidmətindən istifadə etmək, yaxınlarına tutulması barədə məlumat vermək hüququ izah edilib, lakin o, vəkil istəməyib, yaxınlarına isə tutulması barədə məlumat verilməklə onları narahat etmək istəmədiyini bildirib.

Ərizəçidən tələb etdilər ki, protokola imza atsın. R.Səfərov protokolda yazılanların həqiqət olmadığı əsası ilə onu imzalamaqdan imtina etdikdə, polis rəisi “*Ən azı, bu gecə bizdə “qonaqsan”. Tərslik eləsən, gecə yanına maskalı qonaqlar gələ bilər! Bilirsən də onlar adamın başına hansı oyunlar açirlar?! – deyə onu hədələdi. R.Səfərov yenə də tabe olmaqdan imtina etdikdə, Hətəm adlı polis mayoru otağa 2 nəfəri maskalı şəxsi dəvət etdi. Onlardan biri Ərizəçinin qollarını geriye burdu, o birisi isə onun şalvarını çıxarmağa başladı. Ərizəçi qışqırmağa başlayanda, polis mayoru onu buraxmaq göstərişi verdi və üzünü özünü itirmiş və bərk həyəcan içərisində olan Ərizəçiyə tutaraq “Bu, sənə xəbərdarlıq idi ki, yaxşı-yaxşı fikirləşsən. Səni indi Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı İdarəyə aparacaqlar, orada sənənin başına elə oyunlar açacaqlar ki, bu gördüyün onların yanında toya getməli görünəcək. Əminəm ki, onda istənilən sənədə gözüyumulu qol çəkməyə hazır olacaqsan.”.*

3. Ərizəçinin barəsində Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 220.1-ci (kütləvi iğtişaslarda iştirak və onun təşkili) və 315.2-ci (hakimiyyət nümayəndəsinə müqavimət göstərmək) maddələri cinayət işi başlandı və onu 2006-cı ilin yanvar ayının 27-də saat 16-da Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin İstintaq Şöbəsinə göndərdilər. Saat 19-da onu özünü “müstəntiq Rəhimov” kimi təqdim edən bir şəxs dindirdi. R.Səfərov ona ünvanlanan suallara vəkilin iştirakı olmadan cavab verməyəcəyini bildirdi. Müstəntiq ondan ayrılanda “*Mən sənə kömək etmək istəyirdim, amma görünür sən yaxşılıq qanan adam deyilsən. Sənə bu gecə başa salarlar ki, cəhənnəm necə olur!*” – deyə narazı halda başını buladı.

Həmin gecə (yanvarın 28-də) saat 2-də Ərizəçinin saxlandığı təkadamlıq kameraya 3 nəfər maskalı daxil oldu. Onlar Ərizəçiyə bildirdilər ki, ondan iğtişaslarda iştirakını və hökumət nümayəndələrinə qarşı müqavimət göstərməsini etiraf edən və bu iğtişəslərin baş verməsini əvvəlcədən planlaşdırdığını göstərən ifadə vermək tələb olunur və o, bu barədə etiraflar yazılan protokola imza atmalıdır. Ərizəçi imtina etdikdə ona qarşı zorakılıq tətbiq olundu. Nəticədə, o, üç dişini itirdi və başından ağır zədə aldı. Bundan əlavə, o, bədən orqanlarının aldığı zədə üzündən daxili qanaxmalar keçirirdi.

4. 28 yanvar 2006-cı ildə saat 11:00-da Ərizəçini 4 nəfər digər piketçi ilə birlikdə polis maşınında Xətai Rayon Məhkəməsinə gətirdilər. İşə hakim K.İsmayılov baxırdı. Digər 4 nəfər bir-bir hakimin otağına daxil oldular və hərəsi 4-5 dəqiqədən sonra oradan çıxdılar. Sonda Ərizəçini hakimin otağına çağırtdılar. İşlərə hakimin otağında baxılırdı. İçəridə hakimdən başqa heç kim yox idi. Dəhlizdə dayanan və məhkəmə prosesini müşahidə etmək istəyən ATƏT-in monitoring qrupunun üzvünü məhkəmə nəzarətçisi prosesə buraxmadı; hərəkətini belə əsaslandırdı ki, bu cür məsələlərə qapalı məhkəmə iclasında baxıldığı üçün prosesə kənar şəxslər buraxılmır. Ərizəçi vəkil istədiyini bildirdi, lakin hakim vəsatəti təmin etmədi. Ərizəçi barəsində 3 aylıq müddətə həbs qətimkan tədbiri seçildi. Bu barədə qərarı martın 9-da Ərizəçinin qardaşına təqdim etdilər. Həmin vaxta qədər Ərizəçinin harada olması barədə onun qohumlarına heç bir məlumat verilmədi.

5. Ərizəçi yanvarın 29-da saat 10-da onu dindirməyə gələn müstəntiqə gecə baş verənlər barədə məlumat verdi, tibbi müayinədən keçirilməsini və özünə vəkil tutmaq üçün yaxınları ilə əlaqə yaradılmasına imkan verilməsini ondan tələb etdi. Müstəntiq bildirdi ki, nə vaxta qədər ki, özünü yaxşı

aparmayacaq nə həkim görəcək, nə vəkil, nə də ki, yaxınları ilə danışmağa ona imkan veriləcək. R.Səfərov müstəntiqin dediyi məzmununda ifadəni yazdı, onu imzaladı. Həmin gün saat 13-də həkim onun kamerasına gəldi və ona tibbi yardım göstərdi.

6. Fevralın 5-də müstəntiq dövlət hesabına təyin olunmuş vəkil Ənvər Məmmədovu Ərizəçiyə təqdim etdi. Bununla bağlı Ərizəçiyə imzalanmaq üçün protokol təqdim edildi. Protokolda göstərilmişdi ki, vəkil Ərizəçiyə onun tutulduğu gün – yanvar ayının 27-də təqdim edilib. Vəkilin təqdim olunması barədə protokolda onun tərtib olunduğu tarix də həmin tarix kimi göstərilmişdi. Ərizəçi protokolu imzalamaqdan imtina etdi və bildirdi ki, vəkil göstərilən tarixdə ona təqdim edilməyib. Müstəntiq Ərizəçinin protokolu imzalamaqdan imtina etməsi barədə akt tərtib etdi və vəkil də ona imza atdı. Aktıda göstərilmişdi ki, yanvar ayının 27-də Vəkillər Kollegiyasının üzvü Ə.Məmmədov dövlət hesabına Ərizəçiyə vəkil kimi təqdim edilib. Vəkil yanvarın 27-də Ərizəçinin dindirilməsində iştirak edib, dindirmə protokoluna və tutulma protokoluna imza atıb.

7. Vəkil Ərizəçiyə təqdim edildikdən 15 gün sonra onunla görüşə gəldi. Ərizəçi ondan Baş Prokurorluğa şikayət yazmağı xahiş etdi. Martın 3-də vəkil pis rəftarla bağlı şikayəti Baş Prokurorluğa təqdim etdi. Martın 7-də həmin qurumdan Ərizəçiyə məktub daxil oldu ki, şikayətində göstərilən faktların araşdırılması üçün ərizə Xətai Rayon Prokurorluğuna göndərilib, araşdırmanın nəticələri barədə ona məlumat veriləcək.

Martın 10-da müstəntiq məhkəmə-tibb ekspertizasının təyin edilməsi haqqında qərar qəbul etdi və martın 17-də Ərizəçi Səhiyyə Nazirliyinin Məhkəmə Tibbi və Patoloji Anatomiya Şöbəsinin tibbi eksperti tərəfindən müayinə edildi. Məhkəmə-tibb ekspertizasının 20 mart 2007-ci il tarixli rəyində Ərizəçinin bədənində zorakılığın əlamətləri aşkar edilmədiyini göstərildi.

8. Martın 18-də Ərizəçinin şikayəti ilə bağlı Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin müvəqqəti saxlama məntəqəsinin nəzarətçisi dindirildi. O, ifadə verdi ki, yanvarın 28-də müvəqqəti saxlama yerinə gətirilərkən sağlam vəziyyətdə olub və onun bədənində heç bir zədə müşahidə etməyib. Daha sonra o, ifadə verdi ki, Ərizəçi Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinə gətirilərkən hər hansı sağlamlıq problemləri barədə şikayət etməyib. O, həmçinin Ərizəçinin həmin İdarənin müvəqqəti saxlama yerində pis rəftara məruz qalması barədə dediklərini təsdiqləmədi.

9. Martın 23-də Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsinin rəisi 5 polis məmurunu dindirdikdən sonra, Ərizəçinin iddialarının əsaslı olmadığını müəyyən edərək, onun Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinin müvəqqəti saxlama yerində saxlanılarkən pis rəftara məruz qalması faktı ilə bağlı cinayət işinin başlanmasından rəsmi şəkildə imtina etdi. Baş Prokurorluğun İdarə rəisi bununla bağlı qərarında qeyd etdi ki, polis məmurları pis rəftarla bağlı bütün iddiaları inkar ediblər, məhkəmə ekspertizasının rəyində Ərizəçinin bədənində hər hansı zorakılığın əlamətlərinin olduğu müəyyən edilməyib və o, pis rəftara məruz qalması ilə bağlı hər hansı başqa sübutlar təqdim etməyib.

10. Bu arada, 4 mart 2006-cı ildə vəkili Ərizəçinin qanunsuz tutulması və polisdə saxlandığı zaman işgəncəyə məruz qalması ilə bağlı Xətai Rayon Məhkəməsinə ayrıca şikayət verdi. Şikayətdə göstərilirdi ki, Xətai Rayon 37-ci Polis Bölməsində və Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsində dindirilərkən və gecə o, zorakılığa məruz qalıb. Həmin xəsarətlərin olduğunu kamera yoldaşları görüblər və ona müəyyən yardım ediblər. O, məhkəmədən pis rəftarla bağlı cinayət işi başlamaqdan imtina barədə prokurorluq orqanının qərarının qanunsuz sayılması və ona qarşı zorakılığa yol verən məmurların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması barədə qərar verməsini xahiş etdi.

11. 10 mart 2006-cı ildə Xətai Rayon Məhkəməsi Baş Prokurorluğun cinayət təqibini başlamaqdan qanunsuz imtinası ilə bağlı Ərizəçinin şikayətinə baxdı və əsassız olduğu üçün onu rədd etdi. Həmin qərar Ərizəçiyə martın 20-də təqdim edildi.

12. Ərizəçi mart ayının 25-də vəkildən həmin qərardan məhkəməyə şikayət verməyi xahiş etdi. Vəkil ona *“Mənim hər saatıma hökumət 1 dollara yaxın pul verir, bu, mənim heç yol pulum eləmir. Mən sənə azı 300 dollarlıq ərizə yazmışam. Ya qohumlarına de ki, sənə vəkil tutsunlar, ya da məndən imtina elə, qoy müstəntiq sənə başqa vəkil versin. Mənim sənənin işlərinlə məşğul olmağa vaxtım yoxdur. Mənim də ailəm var və onlar axşam məndən çörək istəyirlər. Vəkillər Kollegiyasından çıxarımaq qorxusu olmasa, bu qəpik-quruşa heç bir vəkil işə çıxmaz”* – cavabını verdi.

Ərizəçi mart ayının 27-də vəkildən imtina barədə müstəntiqə ərizə verdi. Orada göstərdi ki, vəkil onun pis rəftarla bağlı ərizəsi üzrə Xətai Rayon Məhkəməsinin qərarından apellyasiya şikayəti verməkdən boyun qaçırmaqla öz vəzifəsini yerinə yetirməkdən faktiki olaraq imtina edir. Odu ki, onun başqa vəkillə əvəz olunmasını xahiş etdi. Lakin müstəntiq vəsatəti təmin etməyərək qərarını belə əsaslandırdı ki, Ərizəçinin göstərdiyi əsaslarla vəkildən imtina qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayıb.

Müstəntiq Ərizəçiyə bildirdi ki bu məsələdə çox dərinə getməsin, apellyasiya şikayətini yazmağı vəkildən qeyri-rəsmi xahiş edər.

13. 3 gündən sonra – mart ayının 30-da Ərizəçinin vəkili müstəntiqin xahişi ilə pis rəftarla bağlı Xətai Rayon Məhkəməsinin qərarından apellyasiya şikayəti hazırladı. 07 aprel 2006-cı ildə şikayətə baxan Apellyasiya Məhkəməsi Xətai Rayon Məhkəməsinin qərarını qüvvəsində saxladı.

Apellyasiya Məhkəməsinin tam qərarı Ərizəçinin vəkilinə 16 aprel 2006-cı il tarixdə poçtla göndərildi.

Məhkəmə baxışı. Vəsatətlər

14. 2006-cı ilin aprelin 28-də Ərizəçinin işi üzrə istintaqı başa çatdıqdan sonra işi Ağır Cinayətlərə dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikası Məhkəməsinə göndərildilər. İttiham aktında göstərilirdi ki:

«Səfərov Rasim Məhəmməd oğlu Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin (DƏİEDK) qarşısına gələrək iğtişəsləri törədən bir qrup şəxsə qoşularaq Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşlarına, maşınlarına qarşı daş və ağac parçaları ilə hücum etmişlər. Bir qrup şəxs tərəfindən törədilən bu iğtişədə əsas məqsəd qanunsuz yolla hakimiyyətə gəlməyə cəhd etməkdir».

a. Məhkəmənin açıqlığı prinsipinin pozuntusu ilə bağlı

15. Ərizəçinin məhkəmə prosesi 2006-cı ilin may ayının 9-na saat 09:30-a təyin olunmuşdu. Məhkəmə prosesinin keçirildiyi zalın qarşısında çoxlu insanlar, o cümlədən jurnalistlər, beynəlxalq təşkilatların, səfirliklərin nümayəndələri toplaşmışdılar. Məhkəmənin qapısında dayanan məhkəmə nəzarətçisi əvvəlcə onların vəsiqələrini yığıb harasa getdi və təqribən 15 dəqiqədən sonra qayıdaraq işə baxan hakimlərin qərarını açıqladı:

“Məhkəmə zalında əyləşmək üçün yer olmadığı üçün hamının prosesdə iştirakı mümkün olmayacaq”.

Məhkəmə nəzarətçisi içəri buraxılmasına icazə verilən 5 jurnalistin adını çəkdi, onları zala dəvət etdi, digərlərinə isə vəsiqələrini qaytararaq onlardan məhkəmənin binasını tərk etməyi tələb etdi. Jurnalistlər bu cür fərqli münasibətin səbəbini soruşduqda onlara qeyri-rəsmi bildirildi ki, *“Siz müxalifət qəzetlərini təmsil edirsiniz, onların işi-peşəsi hamıya qara yaxmaqdır”.* Eyni hadisə may ayının 10, 11 və 12-də də təkrarlandı.

Ərizəçi prosesə müxalifət qəzetlərinin nümayəndələrinin buraxılmamasına etirazını bildirdi və vəsatət qaldırdı ki, hakim onların prosesdə iştirakını təmin etsin. Məhkəmə zalda yer olmadığını əsas göstərərək bu vəsatəti rədd etdi. Məhkəmə prosesi işıqlandırmaq istəyən telekanallara çəkiliş icazə vermədi. Ərizəçinin bununla bağlı vəsatəti də rədd olundu. Məhkəmə çəkiliş icazə verilməməsini hakimlərə, şahidlərə, prosesin digər iştirakçılarna təzyiq kimi qiymətləndirməsi ilə əsaslandırdı.

b. pis rəftara məruz qalması faktlarının araşdırılması ilə bağlı

16. Ərizəçi pis rəftara məruz qalması faktlarının araşdırılması ilə bağlı vəsatət verdi; vəsatətdə göstərdi ki, həm tutulma zamanı, həm də istintaq dövründə bir neçə dəfə pis rəftara məruz qalıb. O, zorakılığa yol verən şəxslərin məhkəməyə çağırılıb pis rəftarla bağlı dindirilməsi və cinayət işinin qaldırılması üçün materialların prokurorluq orqanlarına göndərilməsi barədə vəsatət verdi. Hakim həmin vəsatəti rədd etdi. Əsas kimi bunu göstərdi ki, həmin faktlarla bağlı ərizəçi istintaq dövründə prokurorluğa şikayət verib və həmin qurum cinayət işinin qaldırılması üçün əsas olmadığı arqumenti ilə şikayəti rədd etdi.

c. həbs qəti imkan tədbirinin dəyişdirilməsi ilə bağlı

17. Ərizəçi daha bir vəsatət verərək barəsində seçilmiş həbs qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsini məhkəmədən xahiş etdi. O, bildirdi ki, istintaq dövründə məruz qaldığı zorakılıq nəticəsində qollarında qıcolmalar olur, əsəbləri tamamilə korlanıb. Ərizəçi istintaq təcridxanasındakı şəraitin pis olduğunu və sağlamlığına ağır ziyan yetirdiyini bildirdi və bunun təsdiqi kimi aşağıdakı faktları göstərdi:

İstintaq təcridxanasında həbsdə saxlandığı dövrdə o, 8 yerlik ikiyaruslu çarpayının yerləşdirildiyi 17 kvadrat metrlik kamerada saxlanılıb. Lakin orada, demək olar ki, həmişə 24 nəfər saxlanılıb; yalnız nadir hallarda orada qalanların sayı 18-ə enirdi. Hər çarpayuya üç nəfər düşdüyünə görə, kamera sakinləri növbə ilə yatırdılar. Onlar öz növbələrini gözləyərkən döşəmədə, yaxud karton qutuların üzərində uzanmalı və ya oturmaq olurdular. Lazımınca yatmaq mümkün olmurdu: kamerada televizor vardı, gün ərzində kamera çox səs-küylü olurdu və işıq heç vaxt söndürülmürdü.

Hamının siqaret çəkdiyi kamerada heç bir ventilyasiya yox idi; televizor daim gur səslə işləyirdi və o, qoturluq xəstəliyinə tutulmuşdu və onun bədəni yatağına doluşmuş bitlərin əmələ gətirdiyi yaraqlarla dolu idi. O, yatağını iki nəfər başqa sakinlə bölüşməli olurdu. Sakinlər yalnız iki həftədə bir dəfə duş qəbul edə bilirdilər. Hamı siqaret çəkdiyinə görə kameranın havası ağır olurdu. Daha sonra bildirdi ki, azadlığa buraxılırsa, işinin araşdırılmasına onun hər hansı maneə törətməsi mümkün deyil, çünki artıq bütün istintaq tədbirləri görülüb.

Kameranın küncündəki unitazın qarşısı heç nə ilə örtülməmişdi. Onu əlüzüyüandan arakəsmə ayırsa da, yaşayış sahəsindən və yemək stolundan heç nə ayırmırdı. Unitaz döşəmədən yarım metr yuxarıda idi, halbuki arakəsmənin hündürlüyü 1,1 metr idi. Buna görə də, tualetdən istifadə edən hər kəs bütünlüklə həm kamera yoldaşlarının, həm də qapıdakı gözlükdən həbsxanadakıları müşahidə edən həbsxana gözətçilərinin gözü önündə olurdu. Həbsxana sakinləri yeməklərini kamerada, tualetdən cəmi bir metr aralıda olan yemək stolunda yeməli idilər.

Heç bir ventilyasiyası olmayan kamera şiddətli dərəcədə isti olurdu. Kamerada hava ağır olduğuna görə pəncərə həmişə açıq qalırdı. Həddən artıq siqaret çəkənlərin əhatəsində olan Ərizəçi passiv siqaret çəkən vəziyyətinə düşməyə məcbur idi. Ərizəçi göstərdi ki, ona heç vaxt lazımı yataq, boş qablar və ya mətbəx ləvazimatları verməyiblər.

Həmin vəsatətə öz münasibətini bildirən prokuror qeyd olunan faktlarla razılaşmadı. Bildirdi ki, Ərizəçinin saxlandığı həbsxananın rəhbərliyi məhbusun tibbi müayinə keçməsinə və müvafiq dər-

man preparatları qəbul etməsini təmin edib. O, Ərizəçinin müntəzəm olaraq tibbi yardımdan istifadə etdiyini, həm əsəb xəstəliyi, həm də qollarındakı ağrılarla bağlı müalicə aldığı bildirir.

Prokuror iddia etdi ki, Ərizəçinin kamerası 20,8 kvadrat metr idi. Ərizəçiyə yatmaq üçün ayrıca yer, yataq ləvazimatları, mətbəx ləvazimatları və tibbi yardımdan istifadə imkanı verilmişdi. Kamera 8 nəfər üçün nəzərdə tutulmuşdu. Təcridxananın dolması ilə əlaqədar, kameralardakı hər bir çarpayıdan 2 və ya 3 sakin istifadə edirdi. Ərizəçinin kamerasında istənilən vaxt 11 və ya daha artıq sakin olurdu. Adətən sakinlərin sayı 14 nəfər olurdu. Hər məhbus üçün səkkiz saatlıq yuxu müddəti əsasında çarpayılardan növbə ilə bir neçə məhbus istifadə edirdi. Bütün sakinlər pambıq döşəklərlə pambıq ədyallarla və döşəkağı ilə təchiz edilmişdilər.

Prokuror Ərizəçinin kamerasını nümayiş etdirən fotosəkilləri Məhkəməyə təqdim etdi; Ərizəçinin iddia etdiyinə görə, onun həbsindən sonra kamerada şərait azacıq yaxşılaşmışdı. Prokuror Ərizəçinin azadlığa çıxmasından sonra əsaslı təmir edilmiş təcridxana tikililərinin videoyazılarını da təqdim etdi.

Təmiz havanın və gün işığının daxil olması üçün kamerada pəncərələr vardı. Kameranı ventilyasiya sistemi ilə təchiz etmək mümkün deyildi. İsti havada daha yaxşı ventilyasiya üçün kameranın pəncərəsini açmaq olardı. Eləcə də, sakinlərə icazə verilirdi ki, qohumlarının gətirdikləri kompakt yelpiklərdən istifadə etsinlər.

Ərizəçinin kamerasına köçürülmüş məhbuslar bir həftə ərzində orada qaldılar. Onlardan bəzilərinə vərəm xəstəliyi vardı. Lakin tibbi personalın fikrincə, onlar digər sakinlər üçün təhlükə törətmirdilər, çünki ambulator xəstələr kimi tibbi müalicə alırdılar.

Prokuror daha sonra bildirdi ki, Ərizəçi müntəzəm olaraq tibbi heyət tərəfindən müayinə edilir və dermatoloqdan, terapevtə və stomatoloqdan tibbi yardım alırdı. Ərizəçidə müxtəlif xəstəliklərin (nevrosirulyar distoniya, qoturluq və göbələk xəstəlikləri) olmasına dair diaqnoz qoyulduqda, ona dərhal tibbi qulluq göstərildi. Ərizəçinin tibbi müalicə almasına imkan vermək üçün məhkəmə prosesində fasilələr verildi. Son olaraq prokuror bildirdi ki, yoluxucu xəstəliyin yayılmasının qarşısını almaq üçün patogen mikroorqanizmləri, həşəratları və gəmiriciləri məhv etmək məqsədilə təcridxana binalarında profilaktik dezinfeksiya tədbirləri həyata keçirilir, lakin təcridxana binalarında həşəratların yayılmasının tamamilə qarşısını almaq hələ ki, mümkün deyil.

Məhkəmə vəsatəti rədd etdi. Hakimin bu barədə qərarında göstərdiyi əsaslar əvvəlki qərarlarında yazdıqlarını tamamilə təkrarlayırdı. Onun azadlıqda qaldığı halda qaçıb gizlənmə biləcəyi, çağırışlara gəlməmək ehtimalının olduğu, törətdiyi əməlin xarakterini, 2 ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutan cinayət əməlini törətməkdə təqsirli sayıldığı qeyd olunurdu. Qərardada xüsusilə vurğulanırdı ki, müvəqqəti saxlanma yerində şərait pis olsa da, R.Səfərova orada lazımı tibbi xidmət göstərilir.

d. şahidlərin dəvət edilib dindirilməsi, sübutların araşdırılması ilə bağlı

18. Ərizəçinin dördüncü vəsatəti tutulma zamanı ona qarşı zor tətbiq edən və bunu görənlər şəxslərin şahid qismində dəvət edilərək dindirilməsi, sübutların araşdırılması ilə bağlı idi. Dindirilməsi barədə vəsatət qaldırılan şəxslərin arasında həmçinin Ərizəçinin tanışı X.Qarayevanın və mitinqin gedişini videolentə alan "Sabah" İnformasiya Agentliyinin əməkdaşı E.Hüseynovun da adı var idi. Həmin vəsatət təmin edilmədi və bu barədə Ərizəçiyə aşağıdakı məzmununda cavab verildi:

«Miting zamanı Sizə qarşı zorakılıq tətbiq etmələrinizi iddia etdiyiniz şəxslərin şahid qismində dəvət edilərək dindirilməsi barədə vəsatətiniz təmin edilmədi, çünki həmin şəxslərin bir hissəsinin şəxsiyyətinin

müəyyənləşdirilməsi mümkün olmayıb, digər şəxslər isə R.Səfərovla yaxın münasibətlərdə olduqları üçün onların verəcəkləri ifadələr obyektiv sayıla bilməz».

Məhkəmənin 10 may 2006-cı ildə keçirilən növbəti iclasında ibtidai istintaq zamanı Ərizəçiyə qarşı zorakılıq tətbiq etdikləri güman edilən Xətai Rayon 37-ci Polis Bölməsinin dörd əməkdaşı (o cümlədən adı yuxarıda hallandırılan mayor Hətəm Kərimov) və dindirildi. Onlar bildirdilər ki, Ərizəçi özünə bəraət qazandırmaq üçün polis əməkdaşlarına böhtan atır; ona qarşı istintaq dövründə pis rəftar kimi qiymətləndirilə bilən hər hansı hərəkətə yol verilməyib, polisdə heç vaxt maskali şəxslər olmayıb. Hakimin Ərizəçinin qolundakı zədələrin haradan yaranması barədə sualına cavab olaraq polis işçiləri bildirdilər ki, bu zədələr ona mitinq zamanı aksiya iştirakçıları tərəfindən də yetirilə bilərdi, istintaq təcridxanasında saxlanan zaman qollarını oradakı çarpayuya çırpması nəticəsində də yarana bilərdi.

e. vəkillə bağlı

19. Ərizəçi məhkəmənin 09 may 2006-cı il tarixli iclasında dövlət hesabına ona təyin olunan vəkil Ənvər Məmmədovun xidmətindən imtina etməsi barədə ərizə verdi. Əsas kimi onu göstərdi ki, həmin şəxs vəkil kimi onun müdafiəsi üçün heç bir iş görməyib. O, məhkəmədən xahiş etdi ki, proses 10 günlüyə təxirə salınsın və qohumları ilə əlaqə saxlamaq imkanı təmin edilsin ki, onların vasitəsilə özünə yaxşı bir vəkil tutsun.

Məhkəmə onun bu vəsatətini təmin etməkdən imtina etdi və bunu belə əsaslandırdı ki, özünə vəkil seçmək üçün kifayət qədər imkanı olduğu halda, bunu etməyib. Məhkəmə Ə.Məmmədovun bundan sonra da Səfərovun müdafiəsini davam etdirməsi barədə qərar verdi.

Məhkəmənin hökmü

20. Ərizəçi məhkəmədə verdiyi ifadəsində və məhkəmə çıxışında ibtidai istintaqda verdiyi ifadələrdən imtina edərək, onları təzyiqlə altında verdiyini, heç bir təqsiri olmadığını, hər hansı zorakılığa yol vermədiyini, əksinə, polislərin mitinq iştirakçılarına qarşı heç bir əsas olmadığı halda fiziki zor tətbiq etmələrini, itlərlə onların üzərinə hücum çəkmələrini, gözyaşardıcı qazlardan istifadə etdiklərini bildirdi; mitinq iştirakçılarının polislərə qarşı göstərdiyi müqavimətin isə yalnız özlərini müdafiə etmələri ilə bağlı olduğunu vurğuladı.

Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə Məhkəmə 2006-cı ilin mayın 11-də hökmü elan etdi. Hökm elan edilən zaman məhkəmənin binası yüzlərlə polis əməkdaşı ilə əhatə olunmuşdu, məhkəmə binasına yalnız polisin içaşəsi ilə şəxsləri buraxırdılar. Jurnalistlərin, beynəlxalq qurumların, QHT-lərin nümayəndələrinin əksəriyyətini zalda yer olmaması əsası ilə binaya buraxmadılar.

21. Məhkəmə Ərizəçini Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 315-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə əməlini törətməkdə təqsirli sayaraq cəzasını ümumi rejimli koloniyada çəkməklə, 4 il müddətinə azadlıqdan məhrum etdi.

Məhkəmə hökmündə pis rəftarla bağlı şikayətdə göstərilənlərə belə qiymət verilmişdi:

«R.Səfərovun ona qarşı tətbiq edilmiş fiziki zorakılıq barədə vəsatəti təmin edilərək o, tibbi müayinədən keçmişdir, lakin bədənində heç bir zorakılıq izlərinə rast gəlinməmişdir».

22. Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə Məhkəmənin hökmü 33 gündən sonra - 12 iyun 2006-cı ildə Ərizəçiyə təqdim edildi. Ərizəçinin vəkili həmin hökmdən iki səhifəlik apellyasiya şikayəti yazmışdı. Şikayətdə xahiş olunurdu ki, yuxarı instansiya məhkəməsi onun cavan olmasını, əvvəllər məh-

kum olunmadığını, işlədiyi yerlərdə yaxşı xarakterizə edildiyini, himayəsində 2 azyaşlı uşağın olduğunu, səmimi peşimançılıq keçirdiyini nəzərə alaraq onun cəzasını yüngülləşdirsin və şərti azadlıqdan məhrum etmə ilə əvəz etsin. Ərizəçi bu şikayətlə razılaşmadı.

Onun xahişi ilə qohumları ABA CEELI-nin Bakı Ofisinin vətəndaşlara pulsuz hüquq yardımı göstərən mərkəzinin hüquqşünasına apellyasiya şikayətini hazırladılar. Apellyasiya şikayətində göstərilirdi ki, məhkəmə Ərizəçinin günahı sübuta yetirilmədiyi halda, qanunsuz olaraq onu məhkum edib. Şikayətdə birinci instansiya məhkəməsinin yol verdiyi aşağıdakı pozuntular göstərildi:

- 1) tutulma zamanı tutulmasının səbəbləri ona izah edilməyib, tutulması barədə yaxınlarına məlumat verməyə imkan verilməyib, vəkillə təmin olunmayıb;
- 2) onun günahsızlığını sübuta yetirəcək şahidlər müəyyənləşdirilməyib və onlar məhkəməyə dəvət edilib dindirilməyib;
- 3) dövlət hesabına ona təyin olunan vəkilin xidməti keyfiyyətsiz olub, yeni vəkillə təmin olunması barədə vəsatəti isə əsassız olaraq rədd olunub;
- 4) tutulma zamanı və istintaq dövründə ona qarşı pis rəftara yol verən polis əməkdaşlarının barəsində cinayət işinin qaldırılması barədə vəsatəti qanunsuz olaraq rədd edilib. Məhkəmənin hökmündə göstərilib ki,

«R.Səfərovun ona qarşı tətbiq edilmiş fiziki zorakılıq barədə vəsatəti təmin edilərək tibbi müayinədən keçmişdir, lakin onun bədənində heç bir zorakılıq izlərinə rast gəlinməmişdir».

Şikayətin sonunda qanunsuz saxlanması, pis rəftar və həbsi ilə bağlı ona vurulmuş maddi və mənəvi ziyanın əvəzi kimi R.Səfərova 20 min ABŞ dolları həcmində kompensasiya ödənilməsi xahiş olunurdu.

23. Şikayətə Apellyasiya Məhkəməsi 13 avqust 2006-cı ildə baxdı. Məhkəmə iclasında Ərizəçi vəkildən imtina etdiyini bildirdi. Apellyasiya Məhkəməsi ona dövlət hesabına vəkil xidmətlərini göstərən şəxslərin siyahısını təqdim etdi. Ərizəçi onlardan heç birini tanımırdı. O, həmin şəxslərdən birinin – Bayram Əliyevin vəkili olmasına razılıq verdi.

Həmin vəkil məhkəmə prosesinin gedişində çox passiv iştirak edirdi. Tez-tez telefonla danışır, Ərizəçiyə acıqlanır, qəzet oxuyurdu. O, bütün prosesin gedişində Ərizəçiyə ünvanlanmış cəmi bir neçə sual verdi:

- Siz həmin gün mitinqdə iştirak etmişsinizmi?
- Mitinqə sizi məcburi aparmışdılar, yoxsa könüllü getmişdiniz?
- Siz polisə müqavimət göstərmisinizmi?
- Polislər sizi nəyə görə həbs etdilər?
- Ailə tərkibiniz neçə nəfərdən ibarətdir?
- Siz əməlinizdən peşimansınızmi?

24. Vəkil prosesin gedişində cəmi iki dəfə söz aldı: bir dəfə Ərizəçinin səhhətində olan problemlərlə və ailə vəziyyəti ilə bağlı azadlığa buraxılması barədə onun qaldırdığı vəsatəti dəstəklədiyini bildirdi, ikinci halda isə, prosesin sonunda – məhkəmə çıxışları mərhələsində Ərizəçinin himayəsində azyaşlı uşaqları olduğunu və əvvəllər cinayət törətmədiyini nəzərə almağı məhkəmədən xahiş etdi.

25. Apellyasiya Məhkəməsi 13 avqust 2006-cı il tarixli qərarı ilə birinci instansiya məhkəməsinin hökmünü qüvvəsində saxladı.

Məhkəmə apellyasiya şikayətinin arqumentlərini əsassız saydı və onun bütün tələblərini, o cümlədən qanunsuz saxlanması, pis rəftar və həbsi ilə bağlı ona vurulmuş maddi və mənəvi ziyanın əvəzi kimi 20 min ABŞ dolları həcmində kompensasiya ödənilməsi barədə Ərizəçinin tələbini rədd etdi. Hökm R.Səfərova sentyabrın 14-də poçtla göndərildi.

26. Apellyasiya Məhkəməsinin hökmündən kassasiya şikayətini R.Səfərlinin valideynləri yenə də ABA CEELI-nin Bakı Ofisinin vətəndaşlara pulsuz hüquq yardımı göstərən mərkəzinin hüquqşünasına tərtib etdirdilər. Kassasiya şikayətində apellyasiya şikayətində göstərilən pozuntular yenidən qeyd olunmuşdu.

27. Ali Məhkəmədə işə baxılarkən Ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsində onun hüquqlarının müdafiəsi üçün təyin edilmiş ikinci vəkilin göstərdiyi xidmətin keyfiyyətsiz olduğunu əsas gətirərək həmin vəkildən də imtina etdi və hüquqlarının müdafiəsini özü həyata keçirdi.

28. Ali Məhkəmənin Cinayət və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyası 11 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə kassasiya şikayətini təmin etmədi.

29. 2007-ci ilin mart ayında Ərizəçi ölkə Prezidentinin imzaladığı əfv fərmanına əsasən cəzasının qalan hissəsinin çəkilməsindən azad edildi.

II. Tapşırıqlar

1-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Azərbaycan qanunvericiliyinin hansı müddəalarının pozuntusunu müəyyənləşdirin.
2. Bu iş üzrə Azərbaycan Respublikasının cinayət prosessual və digər qanunvericiliyinin problemlə məsələlərini müəyyənləşdirin.

2-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Konvensiyanın müddəalarının pozulub-pozulmadığını müəyyənləşdirin.
2. Konvensiyanın müddəalarının pozulduğu qənaətinə gəldiyiniz halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hazırlanacaq şikayətin qəbul edilənliliyi üzrə Ərizəçinin və Hökumətin mövqeyi ilə bağlı arqumentləri müəyyənləşdirin.
3. Konvensiyanın maddələrinin pozuntusu və onların rədd edilməsi ilə bağlı irəli sürülən arqumentlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hansı nəticələrə gələ biləcəyini müzakirə edin.

3-cü tapşırıq

1-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbul edilənliliyini əsaslandırır.
- 2) Şikayətin tələblərini mahiyyəti üzrə əsaslandırır.

2-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə Hökumətin etirazını hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbul edilənliliyini bağlı etirazlarını əsaslandırır.
- 2) Şikayətin mahiyyəti üzrə etirazlarını əsaslandırır.

4-cü tapşırıq

Rol oyunu üzrə Simvolik Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosesini keçirin.

Rol oyunu:

Murad Dəmirovun işi

I. İşin halları

1. Murad Dəmirov (bundan sonra – Ərizəçi) özəl universitetlərin birində iqtisad fakültəsində təhsil alır. O, 2009-cu ilin avqust ayının 5-də “Motor” və “Şəfəq” komandaları arasında keçirilən yarışdan sonra baş verən iğtişaslarda iştirakına və ictimai qaydanı bərpa etməyə çalışan polislərə və daxili qoşunların əsgərlərinə qarşı zorakılıqda təqsirli bilindi və barəsində həbs qətimkan tədbiri seçildi.

2. Ərizəçi istintaq təcridxanasında saxlandığı dövrdə – avqustun 7-də respublikanın televiziya kanallarından birinin «Kriminal» verilişinin əməkdaşları Xətai Rayon Prokurorluğuna gəldilər. Onlar Ərizəçinin qohumlarının teleşirkətə müraciət edərək pis rəftara məruz qalması barədə məlumat verdiklərini bildirdilər, bu məsələyə aydınlıq gətirilməsini xahiş etdilər. Müstəntiq bildirdi ki, Ərizəçi iğtişaslarda iştirakına, ictimai qaydanı bərpa etməyə çalışan polislərə və daxili qoşunların əsgərlərinə qarşı zorakılıq tətbiq etdiyinə görə məsuliyyətə cəlb olunub və onun təqsiri iş materialları ilə tam sübuta yetirilib; Ərizəçinin qohumlarının dedikləri isə iftira və böhtandan başqa bir şey deyil və bu yolla onlar istintaqa təzyiq göstərmək istəyirlər.

Verilişin əməkdaşları Ərizəçidən də müsahibə götürmək istədiklərini bildirdilər. Müstəntiq istintaq sirrinin yayılmasının qarşısının alınmasını əsas göstərməklə, onun otağında aparılması şərtilə müsahibəyə razılıq verdi.

Ərizəçi isə bir şərtlə müsahibə verməyə razılığını bildirdi ki, müstəntiq otaqdan çıxsın. Lakin müstəntiq qəti şəkildə bundan imtina etdi. Ərizəçi bu halda müsahibə verməkdən imtina etdi.

3. Şənbə günü – avqustun 17-də «Kriminal» verilişində material efirə getdi. Verilişdə Ərizəçiyə münasibətdə pis rəftara yol verildiyi barədə onun anasının dedikləri ilə bağlı jurnalistin çəkdiyi süjet təqdim edildikdən sonra müstəntiqin münasibətini açıqlayan süjet verildi. Daha sonra səbəbləri açıqlanmamaqla Ərizəçinin müsahibə verməkdən imtina etdiyi bildirildi. Verilişin sonunda iğtişaslardan ümumi görünüşlü 30 saniyəlik epizodlar təqdim edildi. Orada aksiya iştirakçılarının polisləri, onların maşınlarını daş-qalaq etmələri barədə görüntülər var idi.

4. Veriliş efirə gedən günün ertəsi (avqustun 18-də) Ərizəçi müstəntiqin hərəkətindən rayon prokuroruna şikayət göndərdi. Şikayətdə istintaqçının onun təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnu pozduğunu bildirdi. O, müstəntiqin bu hərəkətinin qanunsuz sayılması, qərəzli olduğu üçün istintaqından uzaqlaşdırılması və məsuliyyətə cəlb edilməsini xahiş etdi.

5. Avqustun 28-də Ərizəçi Rayon Prokuroru K.Məmmədovdan məktub aldı ki, müstəntiqin hərəkətlərində qanun pozuntusu müəyyən edilmədiyi üçün onun işin istintaqından kənarlaşdırılması və məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün əsas yoxdur. Rayon Prokuroru gəldiyi nəticəni əsaslandırmaq üçün aşağıdakı arqumentlər göstərdi:

- 1) İctimaiyyətin kriminal sahədə baş verənlər barədə məlumat almaq hüququ var. Müstəntiq bu məlumatı media vasitəsilə cəmiyyətə ötürməklə hər hansı qanunazidd hərəkətə yol verməyib.
- 2) Müstəntiq jurnalistə verdiyi müsahibənin heç bir hissəsində Ərizəçini cinayətkar adlandırmayıb.
- 3) Ərizəçiyə müsahibə verməyə şərait yaradıldığı halda, o, bundan özü imtina edib.

II. Tapşırıqlar

1-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Azərbaycan qanunvericiliyinin hansı müddələrinin pozuntusunu müəyyənləşdirin.
2. Bu iş üzrə Azərbaycan Respublikasının cinayət prosessual və digər qanunvericiliyinin problemləli məsələlərini müəyyənləşdirin.

2-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Konvensiyanın müddələrinin pozulub-pozulmadığını müəyyənləşdirin.
2. Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu qənaətinə gəldiyiniz halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hazırlanacaq şikayətin qəbul edilənliliyi üzrə Ərizəçinin və Hökumətin mövqeyi ilə bağlı arqumentləri müəyyənləşdirin.
3. Konvensiyanın maddələrinin pozuntusu və onların rədd edilməsi ilə bağlı irəli sürülən arqumentlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hansı nəticələrə gələ biləcəyini müzakirə edin.

Rol oyunu:

Tünzalə Kərimovanın və Başqalarının işi

I. İşin halları

1. Hüquqşünaslar islahatlar uğrunda ictimai birliyinin dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilib. Qurumun təsisçiləri Tünzalə Kərimova və Başqalarının (bundan sonra – Ərizəçilər) birləşmək hüququnun pozuntusundan verdikləri şikayətlər əvvəlcə Binəqədi Rayon Məhkəməsinin 13 may 2009-cu il tarixli, sonra isə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 19 avqust 2009-cu il tarixli qətnamələri ilə rədd olunub.

2. Ərizəçilər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsindən 26 avqust 2009-cu ildə kassasiya şikayəti veriblər.

3. Bakı Apellyasiya Məhkəməsi 30 avqust 2009-cu il tarixli qərardadı ilə kassasiya şikayətini geri qaytarıb. Səbəb kimi kassasiya şikayətinin Vəkillər Kollegiyasının üzvü olan şəxs tərəfindən imzalanmaması və vəkilin orderinin kassasiya şikayətinə əlavə olunmaması göstərilib.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsinin əsaslandırıcı hissəsi aşağıda təqdim edilir:

“Aşağıdakı əsaslara görə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin MİÜMK-nin 19 avqust 2009-cu il tarixli qətnaməsindən verilmiş kassasiya şikayəti icraata qəbul edilməməlidir.

Belə ki, iş üzrə verilmiş kassasiya şikayəti vəkil tərəfindən tərtib olunmamış, imzalanmamış və həmçinin vəkilin orderi şikayətə əlavə edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 67.1-ci maddəsinin tələbinə əsasən kassasiya və əlavə kassasiya şikayətləri, habelə məhkəmə aktına yeni açılmış hallar üzrə yenidən baxılması haqqında ərizələr yalnız vəkil tərəfindən tərtib edildikdə icraata qəbul edilir. Kassasiya və əlavə kassasiya qaydasında, habelə məhkəmə aktına yeni açılmış hallar üzrə yenidən baxıldıqda işdə iştirak edən şəxslər məhkəmə iclaslarında yalnız vəkillə birgə iştirak edirlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin "Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 67 və 423-cü maddələrinə dair" 11 iyun 2002-ci il tarixli qərarında Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 67-ci maddəsi və 423-cü maddəsinin «şikayəti işdə vəkillə iştirak edən şəxs və rə bilər» müddəası Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinə və 71-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun hesab edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-nin 407.3-cü maddəsinə əsasən şikayət onu verən şəxs (onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi) və şikayəti tərtib etmiş vəkil tərəfindən imzalanmalıdır.

Həmin Məcəllənin 408.1.1, 408.1.3-cü maddələrinin tələbinə görə kassasiya şikayətinə vəkilin orderi. əlavə edilməmişsə kassasiya şikayəti qaytarılır.

Azərbaycan Respublikası MPM-nin 408.2-ci maddəsinə əsasən Bu Məcəllənin 408.1.1 və 408.1.3.-408.1.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda kassasiya şikayəti apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən geri qaytarılır”.

4. Ərizəçilər həmin qərardadı onların məhkəməyə çatımlıq hüququnun pozuntusu kimi qiymətləndiriblər və ondan Ali Məhkəməyə şikayət veriblər. Şikayətdə göstərilib ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin onların kassasiya şikayətini qaytarması həm ölkə qanunvericiliyi, həm də beynəlxalq müqavilələrlə təminat verilən məhkəməyə çatımlıq hüququnu pozur. Birliyin 5 təsisçisinin hamısı hüquqşünasdır. Onlar Vəkillər Kollegiyasının üzvü olmasalar da, hüquq praktikası ilə məşğuldurlar. Hü-

quqşunaslardan 1-i dövlət universitetlərindən birində mülki hüquqdan dərs deyir. 2 hüquqşunas Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi sahəsində ixtisaslaşan QHT-də çalışırlar: onlardan hər birinin 2 uduşlu işi var və daha 10-a yaxın iş üzrə kommunikasiyalar başa çatıb və qərarların elan edilməsi gözlənilir.

II. Tapşırıqlar

1-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Azərbaycan qanunvericiliyinin hansı müddələrinin pozulduğunu müəyyənləşdirin.
2. Bu materialın üzərində Azərbaycan qanunvericiliyinin və onun tətbiqi praktikasının problemləli məsələlərini müəyyənləşdirin və onların həlli ilə bağlı təkliflərinizi müəyyənləşdirin.

2-ci tapşırıq

Məhkəmə çıxışlarını hazırlayın.

3-cü tapşırıq

1. Bu iş üzrə Konvensiyanın müddələrinin pozulub-pozulmadığını müəyyənləşdirin.
2. Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu qənaətinə gəldiyiniz halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hazırlanacaq şikayətin qəbul edilənliliyi üzrə Ərizəçinin və Hökumətin mövqeyi ilə bağlı arqumentləri müəyyənləşdirin.
3. Konvensiyanın maddələrinin pozuntusu və onların rədd edilməsi ilə bağlı irəli sürülən arqumentlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hansı nəticələrə gələ biləcəyini müzakirə edin.

4-cü tapşırıq

1-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbul edilənliliyini əsaslandırır.
- 2) Şikayətin tələblərini mahiyyəti üzrə əsaslandırır.

2-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə Hökumətin etirazını hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbul edilənliliyini bağlı etirazlarını əsaslandırır.
- 2) Şikayətin mahiyyəti üzrə etirazlarını əsaslandırır.

5-ci tapşırıq

Rol oyunu üzrə Simvolik Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosesini keçirin.

Rol oyunu:

Samir Tahirovun işi

I. İşin halları

1. Samir Tahirov (bundan sonra – Ərizəçi) “Sabah” İnformasiya Agentliyinin müxbiri vəzifəsində çalışır. O, “Doğru Yol” Demokratiya Uğrunda Hərəkətin 09 noyabr 2005-ci il tarixli icazəli yürüş mitinqində polis əməkdaşlarının zorakılığına məruz qalıb.

2. Baş vermiş hadisənin səhəri – 10 noyabr 2005-ci ildə Ərizəçi tıbb müəssisəsinə müraciət edib. Keçirilmiş tibbi müayinə və həkim rəyinə əsasən, Ərizəçiyə sol baldırın və sol bazunun əzilməsi diaqnozu qoyulub.

3. Ərizəçi hadisədən 5 gün sonra – 28 noyabr 2005-ci ildə jurnalist fəaliyyətini həyata keçirməyə maneçilik törətdiyinə və ona qarşı fiziki zorakılığa yol verməklə səlahiyyət həddini aşdığına görə C.Muradovun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi tələbi ilə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna şikayət verib.

Cinayət icraatı

4. Baş Prokurorluq 28 noyabr 2005-ci ildə şikayəti araşdırılması üçün Yasamal Rayon Prokurorluğuna göndərib.

5. Ərizəçinin şikayəti üzrə Yasamal Rayon Prokurorluğunda aparılan araşdırma zamanı aşağıdakı sübutlar əldə edilib:

Ərizəçi Samir Tahirovun izahatı

Ərizəçi istintaq orqanına verdiyi izahatda prokurorluğa yazılı şəkildə təqdim etdiyi faktları bir daha təsdiqləyib. O, bildirib ki, Daxili İşlər Nazirliyinin və Mətbuat Şurasının birgə təşkil etdiyi monitorinq qrupunun üzvü kimi “Doğru Yol” Demokratiya Uğrunda Hərəkətin 09 noyabr 2005-ci il tarixdə “20 Yanvar” metrosundan Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrut üzrə icazəli yürüş mitinqini müşahidə edib, toplantıdan fotoçəkilişlər aparıb; onun əynində Mətbuat Şurasının jurnalistlər üçün nəzərdə tutduğu xüsusi geyim olub.

Ərizəçi izahatında daha sonra bildirib ki, “Saray” Kinoteatrına təxminən 500 metr qalmış, çəkilişin daha keyfiyyətli aparılması üçün nəzərdə tutulan təxminən 8 metr hündürlüyündə olan çarxlı dəmir nərdivanın üzərinə çıxıb şəkil çəkərkən Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini Camal Muradov və onun yanında olan tanımadığı polislər ondan aşağı enməyə məcbur ediblər; o, nərdivandan yerə endikdə, C.Muradov əlində olan rezin dəyənəklə onun sol ayağının baldırına bir neçə zərbə vurub. Hadisə yerində olan yerli və xarici mətbuat nümayəndələrinin köməyi ilə C.Muradovun və onun yanında olan polislərin əhatəsindən çıxıb bilib.

Ərizəçinin iddiasına görə, yetirilmiş zərbələr nəticəsində ayağında qançırıqlar əmələ gəlib, qan damarları zədələnib, nəticədə, fiziki ağrıya məruz qalıb, həkimə müraciət edib, əsəb gərginliyi və mənəvi sarsıntı keçirib.

Ərizəçi şikayətə aşağıdakı məzmunlu diktofon lentini də əlavə edib:

“...Samir Tahirov: Bunu mən çubuq bilirdim... Dubinka ilə ayağıma necə vurmusunuzsa...!”

Camal Muradov: Səni yavaş vurmuşam, yalan danışma!
S.Tahirov: Hələ bu yavaşdı ki, məni bu qədər ağrıdır?!
C.Muradov: Təsəvvür elə ki, bərk vuranda nə olur da!
S.Tahirov: Bəs niyə vurdunuz?! O yavaş vurmayaydın, da!
C.Muradov: Düşəydin aşağı da! (kənardan polis işçiləri səslənir: "Camal müəllim, bəsdir").
S.Tahirov: Camal müəllim, buna görə məni vurmaq lazım idi?!
C.Muradov: Mən səni çox istəyirəm, ömrümdə səni vurmamışam.
S.Tahirov: Bəs niyə məni vurdunuz?! Yəni vurdunuz! İki dəfə məni vurdunuz!
C.Muradov: Yox, bir dəfə vurdum, yalan danışma!
S.Tahirov: Yəni bir dəfəni boynunuza alırsınızmı?!
Kənarında dayanan polislər C.Muradova səsinin yazıldığını bildirirlər; bundan sonra polkovnik kütləvi informasiya vasitələrinin təmsilçilərindən uzaqlaşır".

Camal Muradovun izahatı

Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov istintaq orqanına verdiyi izahatda göstərib ki:

- 09 noyabr 2005-ci ildə saat təxminən 15 radələrində «Doğru Yol» Hərəkatının «20 yanvar» metrosu ətrafındakı meydandan «Saray» Kinoteatrının qarşısına kimi keçirilən yürüş mitinqi vaxtı bir qrup vətəndaş əllərində bayraqlar və fotokamera hündürlüyü 7 metrədən yuxarı olan, xırda təkərli dəmir nərdivan platformaya dırmaşmış, kütlənin arasında hərəkət etməyə başlayıblar. Dəmir konstruksiyaya silkələnib və kütlənin üstünə yıxılması ehtimalı olduğundan həmin konstruksiyanın kütlədən aralandırılması barədə göstəriş verib. Lakin nərdivana dırmaşan vətəndaşlar onun göstərişinə tabe olmaq istəməmiş, onu və yanında olan polis nəfərlərini nalayiq söyüşlərlə söyməyə başlayaraq, kütləni polisə qarşı təhrik ediblər. Belə vəziyyətdə o, mitinq-yürüşün təşkilatçılardan olan Rifah Partiyasının təşkilat katibi A.Muradlıya müraciət edərək toplantı iştirakçıları üçün təhlükə törədəcək konstruksiyasının yığıldırılmasını xahiş edib. Lakin A.Muradlı ona həmin konstruksiyanın Rifah Partiyasına və digər təşkilatçılara aid olmadığını bildirib. Belə vəziyyətdə nərdivanda olan vətəndaşlara aşağı düşmələrini bir neçə dəfə bildirsə də, onlar əhəmiyyət vermədiklərindən vəzifə borcunu yerinə yetirərək, camaatın və nərdivanda olanların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün orada olan vətəndaşları aşağı düşürüb, dəmir konstruksiyanı kənara çəkərək, yolu kütlə üçün açıb və sərbəst yürüşə imkan yaradıb.

- C.Muradov həmçinin göstərib ki, «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri Samir Tahirov adlı şəxsi tanımır, oni rezin dəyənəklə vurmayıb. S.Tahirovun istintaqa təqdim etdiyi lent yazısına gəldikdə isə, o, jurnalist tərəfindən baş verənlərin lentə alınmasını bu hadisənin ona və polis qüvvələrinə qarşı əvvəlcədən hazırlanan təxribat olduğunu təsdiqləyən sübut kimi qiymətləndirdiyini bildirib. C.Muradov həmçinin qanunsuz yolla əldə edildiyi üçün həmin lent yazısının sübutların sırasından çıxarılmalı olduğunu vurğulayıb.

Digər şahidlərin ifadələri

Kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri Famil Qəhrəmanov, Amil Xanbəyli, Zakir İsmayılov istintaqa verdikləri izahatlarda Samir Tahirovun söylədiklərini və polislər tərəfindən ona qarşı yol verilən zorakılıq faktını təsdiqləyiblər.

Yasamal Rayon Polis İdarəsinin Əlahiddə Polis Bölmünün polis nəfərləri Elxan Mahmudov və Abdulla Hacıyev istintaq olrqaına verdikləri izahatda C.Muradovun söylədiklərini və onun S.Tahirova qarşı hər hansı zorakılığa yol vermədiyi faktını təsdiqləyiblər.

Məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi

Məhkəmə-tibb ekspertizasının 01.12.2005-ci il tarixli, 1042 nömrəli rəyində göstərilib ki, S.Tahirovun bədəni üzərində sol baldırın yan səthinin yuxarı üçdə birində bir ədəd qançır kimi müddəti təxminən 2-4 gün əvvələ uyğun gələn sağlamlığa zərər vurmeyən xəsarətlər aşkar edilib. Rəydə həmçinin qeyd edilib ki, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun bədən səthində 09 noyabr 2005-ci ildə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığından, eləcə də, onun adına olan xəstəxana tərəfindən verilmiş arayışda hər hansı bir xəsarətin obyektiv əlamətləri göstərmədiyindən onun həmin tarixdə xəsarət alıb-almaması barədə fikir söyləmək mümkün olmayıb.

6. Yasamal Rayon Prokurorluğunun prokuror müavini C.Qədimovun 03 dekabr 2005-ci il qərarı əsasında C.Muradovun barəsində cinayət işinin qaldırılması haqqında Ərizəçinin şikayəti əsassız olduğu üçün rədd olunub. İstintaqçı gəlmiş nəticəni əsaslandırmaq üçün iki arqument göstərib:

1) Yasamal RPI-nin rəis müavini C.Muradovun «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri S.Tahirova və digər şəxslərə qarşı fiziki zor tətbiq etməsi faktı araşdırma zamanı sübut və dəlillərlə öz təsdiqini tapmayıb.

2) Aparılmış araşdırma zamanı müəyyən edilib ki, 09 noyabr 2005-ci ildə Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov 7-8 metr hündürlüyündə olan dəmir konstruksiyanın aşmaq təhlükəsini aradan qaldırmaq, çoxsaylı əhali kütləsinin, həmçinin konstruksiya üzərinə çıxmış vətəndaşların həyatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə öz vəzifə borcunu yerinə yetirərkən orada olan vətəndaşları aşağı düşürmüş, həmçinin tabeliyində olan polis nəfərlərinə öz səlahiyyəti çərçivəsində qanuni göstərişlər vermişdir.

C.Muradovun, həmçinin onun tabeliyində olan Yasamal Rayon Polis İdarəsinin Əlahiddə Polis Bölmünün polis nəfərlərinin əməlidə jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma cinayətinin tərkibi müəyyən olunmadığından cinayət işinin başlanması rədd edilməlidir.

Qərarın mətni aşağıda təqdim edilir:

“...Yasamal Rayon Prokurorluğunun müavini, kiçik ədliyyə müşaviri C.Qədimov icraatında olan 572-C-2005 nömrəli materialı nəzərdən keçirib,

müəyyən etdim:

28.11.2005-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğundan Yasamal Rayon Prokurorluğuna Nəsimi rayonu, 4-cü mikrorayon, Hüseyin Seyidzadə küçəsi ev 17, mənzil 56-da yaşayan, «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri Samir Tahirovun 09.11.2005-ci il tarixdə «Doğru Yol» Demokratiya Uğrunda Hərəkətin yürüş mitinqində Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini Camal Muradov tərəfindən döyülərək bədən xəsarəti alması barədə ərizəsi daxil olmuşdur.

Aparılmış araşdırma zamanı «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri S.Tahirov izahatında göstərmişdir ki, 2003-cü ildən «Sabah» İnformasiya Agentliyində müxbir vəzifəsində çalışır. 2005-ci il noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkətinin «20 yanvar» metro stansiyasından Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulmuş marşrutda icazəli keçirilən yürüş mitinqinə Mətbuat Şurasının Monitoring qrupunun üzvü kimi, eyni zamanda, “Sabah” İnformasiya Agentliyinin müxbiri kimi çəkiliş və yazı hazırlamaq üçün getmişdir. Saat təxminən 15:10 radələrində «Saray» Kinoteatrına təxminən 500 metr qalmış, jurnalistlərin işini asanlaşdırmaq üçün, yəni çəkilişin daha keyfiyyətli aparılması üçün nəzərdə tutulan təxminən 8 metr hündürlüyündə olan çarxlı dəmir nərdivanın üzərinə çıxıb şəkil çəkərkən Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov və onun yanında olan tanımadığı polislər onun üzərinə hücum çəkmiş, bu zaman C.Muradov əlində olan rezin dəyənəklə onun sol ayağının baldırına

bir neçə zərbə vurmuşdur. Həmin vaxt iş yoldaşları Famil Qəhrəmanov, Amil Xanbəyli, Zakir İsmayilov orada olmuşlar.

S.Tahirov izahatında bildirib ki, yetirilmiş zərbələr nəticəsində onun ayağında qançırılar əmələ gəlmiş, qan damarları zədələnmişdir, nəticədə, iddiaçı fiziki ağrıya məruz qalmış, həkimə müəciət etmiş, əsəb gərginliyi və mənəvi sarsıntı keçirmişdir.

S.Tahirovun izahatı alındıqdan sonra onun Məhkəmə-Tibb Ekspertizası və Patoloji Anatomiya Birliyinin Yasamal şöbəsində tibbi müayinədən keçirilməsi təmin edilərək, 01.12.2005-ci il tarixdə onun barəsində məhkəmə-tibb ekspertizası təyin edilmişdir.

İş üzrə şahid qismində dindirilən kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri Famil Qəhrəmanov, Amil Xanbəyli və Zakir İsmayilov izahatlarında S.Tahirovun göstərdiklərini təsdiq etmişlər.

Araşdırma zamanı «Qanun naminə» qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru M.Səfərli izahatında göstərmişdir ki, 2005-ci il noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının «20 yanvar» metro stansiyasından Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulmuş marşrutda icazəli keçirilən yürüş mitinqinə redaktor kimi yazı hazırlamaq məqsədi ilə iştirak etmişdir. Saat təxminən 15-16 radələrində mitinq davam edən zaman o, Kinoteatrın sol tərəfində yerləşən yaşayış binasının 5-ci mərtəbəsinin damına nərdivanla qalxarkən, Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov tabeçiliyində olan polis nəfərinə onu nərdivandan aşağı düşürməyi tapşırılmışdır. Adını, soyadını və vəzifəsini bilmədiyi polis nəfəri onu nərdivandan yerə düşürərək redaksiyaya məxsus diktafon yerə düşərək sınımışdır. Az sonra o, yenə dama qalxmışdır. Sonra C.Muradov özü beşinci mərtəbənin damına qalxmış, o, sonuncuya iradını bildirdikdə, C.Muradov onu beşinci mərtəbənin damından yerə atacağı ilə hədələmişdir.

M.Səfərli həmçinin göstərmişdir ki, Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov ona bədən xəsarəti yetirməmiş, tabeçiliyində olan polisə onu nərdivandan aşağı düşürmək göstərişini verərək beşinci mərtəbənin damından yerə atacağı ilə hədələmişdir.

Saat təxminən 15-16 radələrində mitinq davam edən zaman o, kinoteatrın sol tərəfində yerləşən yaşayış binasının beşinci mərtəbəsinin damına nərdivanla qalxarkən, Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov tabeçiliyində olan polis nəfərinə onu nərdivandan aşağı düşürməyi tapşırılmışdır. Adını, soyadını və vəzifəsini bilmədiyi polis nəfəri onu nərdivandan yerə düşürərək redaksiyaya məxsus diktafon yerə düşərək sınımışdır. Az sonra o, yenə dama qalxmışdır. Sonra C.Muradov özü beşinci mərtəbənin damına qalxmış, o, sonuncuya iradını bildirdikdə C.Muradov onu beşinci mərtəbənin damından yerə atacağı ilə hədələmişdir.

Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov izahatında göstərmişdir ki, 09.11.2005-ci il tarixində saat təxminən 15 radələrində «Doğru Yol» Hərəkatının «20 yanvar» meydanından «Saray» Kinoteatrının qarşısına kimi keçirilən yürüş mitinqi vaxtı, bir qrup vətəndaş əllərində narıncı bayraq və fotokamera, hüdürlüyü 7 metrədən yuxarı olan, xırda təkərli dəmir nərdivan platformaya dırmaşmış, kütlənin arasında hərəkət etməyə başlamışlar. Dəmir konstruksiya silkənlənib və kütlənin üstünə yıxılması ehtimalı olduğundan həmin konstruksiyanın kütlədən aralandırılmasını göstəriş vermişdir. Buna əməl olunmamış, əksinə, nərdivana dırmaşan vətəndaşlar onu və yanında olan polis nəfərlərini nalayiq söyüşlərlə söyməyə başlayaraq, kütləni polisə qarşı təhrik etmişlər. Belə vəziyyətdə o, Rifah Partiyasının təşkilat katibi A.Muradlıya müəciət edərək qorxulu və təhlükə törədəcək konstruksiyanın yığıldırılmasını bildirmişdir. Lakin A.Muradlı ona həmin konstruksiyanın Rifah Partiyasına və digər təşkilatçılara aid olmadığını bildirmişdir. Belə vəziyyətdə kütlənin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə o, nərdivana dırmaşanları aşağı düşürmüş, dəmir konstruksiyanı kənara çəkərək, yolu kütlə üçün açıb və sərbəst yürüşə imkan yaratmışdır.

C.Muradov həmçinin göstərmişdir ki, «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri Samir Tahirov adlı şəxsi tanımı, o, S.Tahirov adlı şəxsi rezin dəyənəklə vurmamışdır. Nərdivanda olan vətəndaşlara aşağı düşmələrini bir neçə dəfə bildirsə də, onlar əhəmiyyət vermədiklərindən vəzifə borcunu yerinə yetirərək, camaatın və nərdivanda olanların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün orada olan vətəndaşları aşağı düşürmüşdür. Bundan başqa «Qanun naminə» qəzetinin baş redaktoru Musa Səfərli adlı şəxsi tanımı,

09.11.2005-ci il tarixdə xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən, ictimai asayışı qoruyaraq, kütlənin təhlükəsizliyini təmin etmişdir. O və tabeçiliyində olan polis nəfərləri M.Səfərlini və digər şəxsi beşinci mərtəbənin damına qalxarkən itələməyib və həmin günü kiminsə diktofonu sınımayıb. Beşinci mərtəbəyə qalxmaq qadağan olduğundan buna icazə verilməmişdir.

09.11.2005-ci il «Doğru Yol» Hərəkatının icazəli keçirilən yürüş mitinqində əhali üçün, təhlükə yarada biləcək dəmir konstruksiyasının fotosəkilləri materiala əlavə edilmişdir.

Yasamal RPİ-nin Əlahiddə Polis Bölmünün polis nəfərləri Elxan Mahmudov və Abdulla Hacıyevin izahatında C.Muradovun göstərdiklərini tam təsdiq etmişlər.

Məhkəmə-tibb ekspertizasının 01.12.2005-ci il tarixli, 1042 nömrəli rəyindən görünür ki, S.Tahirovun bədəni üzərində sol baldırın yan səthinin yuxarı üçdə birində bir ədəd qançır kimi müddəti təxminən 2-4 gün əvvələ uyğun gələn sağlamlığa zərər vurmayan xəsarətlər aşkar edilmişdir. Bundan başqa, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun bədən səthində 09.11.2005-ci il tarixdə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığından, eləcə də, onun adına olan xəstəxana tərəfindən verilmiş arayışda hər hansı bir xəsarətin obyektiv əlamətləri göstərmədiyindən onun həmin tarixdə xəsarət alıb-almaması barədə fikir söyləmək mümkün olmamışdır.

Beləliklə, araşdırma zamanı Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradovun «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri S.Tahirovu və eyni zamanda, «Qanun naminə» qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru Musa Səfərlini hədələməsi xüsusatları digər sübut və dəlillərlə öz təsdiqini tapmamışdır.

Bundan başqa, aparılmış araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, 09.11.2005-ci il tarixdə Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov 7-8 metrə hündürlüyündə olan dəmir konstruksiyanın aşmaq təhlükəsini aradan qaldırmaq üçün, yəni çoxsaylı əhali kütləsinin həmçinin konstruksiyaya üzərinə çıxmış və təndaşların həyatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə öz vəzifə borcunu yerinə yetirərkən orada olan vətəndaşları aşağı düşürmüş, həmçinin tabeliyində olan polis nəfərlərinə öz səlahiyyəti çərçivəsində qanuni göstərişlər vermişdir. Yəni Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradovun, həmçinin tabeçiliyində olan Yasamal RPİ-nin Əlahiddə Polis Bölmünün polis nəfərlərinin əməlinə jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma cinayətinin əlamətləri yoxdur.

Odur ki, toplanmış material üzrə əməldə cinayət tərkibi müəyyən olunmadığından cinayət işinin başlanması rədd edilməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası CPM-nin 84,39,1.2 və 212-ci maddələrini rəhbər tutaraq,

qərara aldım:

1. 572-C-2005 nömrəli material üzrə cinayət işinin başlanması rədd edilsin.
2. Cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərarın surəti məlumat üçün maraqlı tərəflərə göndərsin.
3. Material saxlanması üçün Rayon Prokurorluğunun arxivinə verilsin”.

7. Ərizəçi C.Muradov barəsində cinayət işinin qaldırılmasından imtina barədə Yasamal Rayon Prokurorluğunun prokuror müavini C.Qədimovun 03 dekabr 2005-ci il qərarının ləğv edilməsi haqqında Yasamal Rayon Məhkəməsinə 08 dekabr 2005-ci ildə məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verib.

8. Yasamal Rayon Məhkəməsi (hakim İ.İmranov) 26 yanvar 2006-cı ildə Ərizəçinin şikayətinə baxaraq hesab edib ki, aşağıdakı səbəblərdən şikayət əsassız olduğu üçün rədd edilməlidir:

1) Təhqiqat materialları ilə müəyyən olunub ki, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə «Saray» meydanında «Doğru Yol» Hərəkatının keçirdiyi yürüş-mitinq zamanı meydana gətirilmiş və ətrafda yığılmış əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün, polis zabiti C.Muradov, istifadəsi qadağan olunmuş metal konstruksiyalı qurğudan S.Tahirovu və digər şəxsləri düşürərək öz səlahiyyətlərini icra edib. Bu hal ilə bağlı təhqiqatçı tərəfindən təkzibedilməz sübutlar iş materiallarına əlavə edilib.

2) İş üzrə keçirilmiş canlı şəxsin ekspertiza rəyindən göründüyü kimi, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun sol baldırın yan səthinin yuxarı ücdə birində küt əşyanın təsirindən törənməsi ehtimal olunan bir ədəd qançır aşkar olunub ki, onun müddəti müayinədən təxminən iki-dörd gün əvvələ uyğun gəlir; sağlamlığa zərər vurmayan xəsarətlər olduğu üçün dərəcələri təyin edilmir.

3) Məhkəmə S.Tahirovun şikayəti əsasında, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarın qanuniliyini yoxlayaraq belə nəticəyə gəlib ki, təhqiqat aparmış prokurorun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə yekun nəticəyə gəlməyə kifayət qədər əsasları olub.

Məhkəmə qərarının mətni aşağıda təqdim edilir:

“...Tahirov Samir Səməd oğlu, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət ilə məhkəməyə müraciət etmişdir. S.Tahirovun ərizəsində göstərilmişdir ki, o, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə «Saray» meydanında «Doğru Yol» Hərəkatının keçirdiyi yürüş-mitinqdə «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri kimi peşə vəzifəsini həyata keçirərkən polis zabiti Camal Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalmışdır. C.Muradov əlindəki polis dəyənəyi ilə ona bir neçə zərbə endirmişdir. Bu zaman o, məcburiyyət qarşısında metal konstruksiyalı qurğuya qalxmalı olmuşdur. Həmin qurğu mitinq zamanı müxbirlərin fotoçəkilişlər aparılması üçün nəzərdə tutulmuş qurğudur. Sonradan mətbuat işçilərinin köməkliliyi ilə o, hadisə yerindən uzaqlaşdırılmışdır. Həmin vaxt C.Muradov ona yaxınlaşmış və onu döyməsini etiraf etmişdir. Bu barədə lent yazısı və fotoşəkillər vardır. Daha sonra şikayətçi ərizə ilə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna müraciət etmişdir. Prokurorluqda araşdırma aparılan zaman ona tibbi müayinədən keçməsi üçün sənəd təqdim olunmuşdur. Həmin sənəd əsasında o, Yasamal Rayon Məhkəmə Tibb Ekspertizası Birliyində tibbi müayinədən keçmişdir. Daha sonra məlum olmuşdur ki, Yasamal prokurorunun müavini C.Qədimov tərəfindən cinayət işinin başlanması rədd olunması barədə qərar qəbul edilmişdir. S.Tahirov qeyd olunan qərarı əsassız sayır və C.Muradovun cinayət təqibinə məruz qalması üçün qanunla nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin edilməsini xahiş etmişdir.

S.Tahirov məhkəmədə şikayət ərizəsini müdafiə edərək, eyni məzmunla izahat vermişdir.

Qərarından şikayət verilmiş Yasamal rayon prokurorunun müavini C.Qədimov izahat verərək göstərmişdir ki, S.Tahirovun Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroruna yazmış olduğu ərizə onun icraatına daxil olduqdan sonra, ondan dərhal izahat almış və tibbi müayinədən keçirilməsi üçün qərar vermişdir. Ekspert rəyinə əsasən, S.Tahirovun bədən səthində 09 noyabr 2005-ci il tarixdə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığı qeyd olunmuşdur.

İş materiallarına əlavə edilmiş 3 sayılı Mərkəzi Xəstəxanadan S.Tahirovun adına verilmiş arayışa gəldikdə isə, cinayət-prosessual qanunvericiliyə əsasən cinayət prosesinin gedişində bədən xəsarətinin ağırlıq dərəcəsi və xarakteri yalnız tibb sahəsində ekspertin rəyi əvvəlcədən əldə edilməsi və tədqiqi şərti ilə müəyyən edilə bilər. Belə ki, CPM-in 140-cı maddəsinə (Bəzi sübutlar əsasında müəyyən edilən hallar) əsasən:

140.0. Cinayət prosesi gedişində aşağıdakı hallar yalnız aşağıda göstərilən sübutların əvvəlcədən əldə edilməsi və tədqiqi şərti ilə müəyyən edilə bilər:

140.0.1. ölümün səbəbi, bədən xəsarətinin ağırlıq dərəcəsi və xarakteri — tibb sahəsində ekspertin rəyi;

Normanın məzmunundan da göründüyü kimi, xəstəxana tərəfindən verilən arayış bu cür işlərdə sübut kimi qəbul edilə bilməz.

Bundan başqa, aparılmış təhqiqat zamanı əldə olunmuş sübutlar əsasında, əməldə cinayət tərkibli hallar aşkar olunmadığından, onun tərəfindən 03 dekabr 2005-ci il tarixdə cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəmə iclasına gəlməmiş və Azərbaycan Respublikası CPM-nin 450.3-cü maddəsinə uyğun qaydada, məhkəmə iclasının davam etdirilməsi mümkün hesab edilmişdir.

Məhkəmə nəzarəti qaydasında verilmiş şikayət ilə tanış olaraq, məhkəmə hesab edir ki, aşağıdakı səbəblərdən şikayət əsassız hesab edilməlidir.

Təhqiqat materialları ilə müəyyən olunduğu kimi, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə «Saray» meydanında «Doğru Yol» Hərəkatının keçirdiyi yürüş-miting zamanı meydana gətirilmiş və ətrafda yığılmış əhəlinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün, polis zabiti C.Muradov, istifadəsi qadağan olunmuş metal konstruksiyalı qurğudan S.Tahirovu və digər şəxsləri düşürərək öz səlahiyyətlərini icra etmişdir. Bu hal ilə bağlı təhqiqatçı tərəfindən təkzibedilməz sübutlar iş materiallarına əlavə edilmişdir.

İş üzrə keçirilmiş canlı şəxsin ekspertiza rəyindən görüldüyü kimi, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun sol baldırın yan səthinin yuxarı üçdə birində bir ədəd qançır aşkar olundu, hansı ki, küt əşya təsirindən törənmişdir, müddəti müəyinədən təxminən iki-dörd gün əvvələ uyğun gəlir, sağlamlığa zərər vurmayan xəsarətlər olduğu üçün dərəcələri təyin edilmir.

Göründüyü kimi, təhqiqat aparmış prokuror toplanmış bütün sübutların məcmusuna qiymət verərək, cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul edilməsinə kifayət qədər əsaslar olması qənaətinə gəlmişdir.

Məhkəmə S.Tahirovun şikayəti əsasında, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarın qanuniliyini yoxlayaraq belə nəticəyə gəlir ki, təhqiqat aparmış prokurorun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə yekun nəticəyə gəlməyə kifayət qədər əsasları olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 451.1.1-ci maddəsində qeyd olunduğu kimi, barəsində şikayət verilmiş hərəkatın və ya qərarın qanuni hesab edilməsi barədə hakim qərar qəbul edir.

Qeyd olunanlara əsasən, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 451-ci maddəsinə rəhbər tutaraq, məhkəmə

qərara aldı:

Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun 03 dekabr 2005-ci il tarixli qərarın ləğv edilməsinə dair, Tahirov Samir Səməd oğlu tərəfindən verilmiş şikayət təmin edilməsin.

Qərardan 3 gün müddətində Yasamal Rayon Məhkəməsi vasitəsilə Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti və protesti verilə bilər”.

9. Həmin qərardan verilən şikayətə baxan Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət və İnzibati Xətəalara Dair İşlər üzrə Məhkəmə Kollegiyasının (sədr Ə.Qənbərov, hakimlər H.Turabov və R.İsmayılov) 08 fevral 2006-cı il qərarı ilə birinci instansiya məhkəməsinin qərarı qüvvədə saxlanılıb. Məhkəmə gəldiyi nəticəni qərarla belə əsaslandırıb:

“...Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakiminin 26 yanvar 2006-cı il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun 3 dekabr 2005-ci il tarixli qərarının ləğv edilməsinə dair Tahirov Samir Səməd oğlu tərəfindən verilmiş şikayət təmin etməmişdir.

S.Tahirov apellyasiya şikayəti verib Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26 yanvar 2006-cı il tarixli qərarının ləğv olunmasını və Camal Muradovun cinayət təqibinə məruz qalması üçün qanunla nəzərdə tutulmuş hərəkatlar olunmasını xahiş etmişdir.

Apellyasiya şikayəti onunla əsaslandırılmışdır ki, onun tərəfindən təqdim edilmiş sübutlar hakim tərəfindən araşdırılmamış, həmçinin iş materiallarında yetərinə sübutların olmasına baxmayaraq hakim bunlara düzgün qiymət verməmiş, Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradovun tərəfindən zorakılığa məruz qalmasına və nəticədə xəsarət almasına baxmayaraq əsassız olaraq cinayət işinin başlanması rədd edilmişdir.

Apellyasiya şikayətinə baxılarkən S.Tahirov çıxış edib apellyasiya şikayətini müdafiə etdi.

Yasamal Rayon Prokurorunun müavini çıxış edib qərarın dəyişdirilmədən saxlanmasını xahiş etdi.

Məhkəmə kollegiyası apellyasiya şikayətinin dəlillərini araşdırıb, iş materiallarını öyrəniib, prosesə iştirakçılarını dinləyib belə hesab edir ki, qərar dəyişdirilmədən saxlanmalıdır.

Belə ki, iş materiallarından görünür ki, S.Tahirov cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət ilə məhkəməyə müraciət etmişdir. S.Tahirovun ərizəsində göstərmişdir ki, o, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə «Saray» meydanında «Doğru Yol» Hərəkatının keçirdiyi yürüş-mitinqdə «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri kimi peşə vəzifəsini həyata keçirərkən polis zabiti C.Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalmışdır. C.Muradov əlindəki polis dəyənəyi ilə ona bir neçə zərbə endirmişdir. Bu zaman o, məcburiyyət qarşısında metal konstruksiyalı qurğuya qalxmalı olmuşdur. Həmin qurğu mitinq zamanı müxbirlərin foto çəkilişlər aparılması üçün nəzərdə tutulmuş qurğudur. Sonradan mətbuat işçilərinin köməkliyi ilə o, hadisə yerindən uzaqlaşdırılmışdır. Həmin vaxt C.Muradov ona yaxınlaşmış və onu döyməsini etiraf etmişdir. Bu barədə lent yazısı və fotosəkillər vardır. Daha sonra şikayətçi ərizə ilə Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna müraciət etmişdir. Prokurorluqda araşdırma aparılan zaman ona tibbi müayinədən keçməsi üçün sənəd təqdim olunmuşdur. Həmin sənəd əsasında o, Yasamal Rayon Məhkəmə-Tibb Ekspertiza və Pataloji Anatomiya Birliyində tibbi müayinədən keçmişdir. Daha sonra məlum olmuşdur ki, Yasamal prokurorunun müavini C.Qədimov tərəfindən cinayət işinin başlanmasının rədd olunması barədə qərar qəbul edilmişdir. Qeyd olunan qərarı əsassız və qanunsuz hesab edərək, 03 dekabr 2005-ci il tarixli qərarın ləğv edilməsini və C.Muradovun cinayət təqibinə məruz qalması üçün qanunla nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin edilməsini xahiş etmişdir.

Yasamal Rayon Məhkəməsi həmin ərizəyə baxmış və adı çəkilən qərarı qəbul etmişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi şikayətə baxarkən S.Tahirov şikayət ərizəsində göstərdiklərini müdafiə edərək eyni məzmunlu izahat vermişdir.

Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimov izahat verib göstərmişdir ki, Samir Tahirovun Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroruna yazmış olduğu ərizə onun icraatına daxil olduqdan sonra, ondan dərhal izahat almış və tibbi müayinədən keçirilməsi üçün qərar vermişdir. Ekspert rəyinə əsasən, S.Tahirovun bədən səthində 09 noyabr 2005-ci il tarixdə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığı qeyd olunmuşdur.

İş materiallarına əlavə edilmiş 3 sayılı Mərkəzi Xəstəxanadan S.Tahirovun adına verilmiş arayışa gəldikdə isə, cinayət-prosessual qanunvericiliyə əsasən cinayət prosesinin gedişində bədən xəsarətinin ağırlıq dərəcəsi və xarakteri yalnız tibb sahəsində ekspertin rəyi əvvəlcədən əldə edilməsi və tədqiqi şərti ilə müəyyən edilə bilər. Belə ki, CPM-in 140-cı maddəsinə (Bəzi sübutlar əsasında müəyyən edilən hallar) əsasən:

140.0. Cinayət prosesi gedişində aşağıdakı hallar yalnız aşağıda göstərilən sübutların əvvəlcədən əldə edilməsi və tədqiqi şərti ilə müəyyən edilə bilər:

140.0.1. ölümün səbəbi, bədən xəsarətinin ağırlıq dərəcəsi və xarakteri – tibb sahəsində ekspertin rəyi;

Normanın məzmunundan da göründüyü kimi, xəstəxana tərəfindən verilən arayış bu cür işlərdə sübut kimi qəbul edilə bilməz.

Bundan başqa, aparılmış təhqiqat zamanı əldə olunmuş sübutlar əsasında, əməldə cinayət tərkibli hallar aşkar olunmadığından, onun tərəfindən 03 dekabr 2005-ci il tarixdə cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

İş materiallarından görünür ki, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə «Saray» meydanında «Doğru Yol» Hərəkətinin keçirdiyi yürüş-miting zamanı meydana gətirilmiş və ətrafda yığılmış əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün, polis zabiti C.Muradov istifadəsi qadağan olunmuş metal konstruksiyalı qurğudan S.Tahirovu və digər şəxsləri düşürərək öz səlahiyyətlərini icra etmişdir. Bu halla bağlı təhqiqatçı tərəfindən təkzibedilməz sübutlar iş materiallarına əlavə edilmişdir.

Bundan başqa, Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov izahatında göstərmişdir ki, 09.11.2005-ci il tarixində saat təxminən 15 radələrində «Doğru Yol» Hərəkətinin «20 yanvar» meydanından «Saray» Kinoteatrının qarşısına kimi keçirilən yürüş mitinqi vaxtı, bir qrup vətəndaş əllərində narıncı bayraq və foto kamera hüdürlüyü 7 metrədən yuxarı olan, xırda təkərli dəmir nərdivan platformaya dırmaşmış, kütlənin arasında hərəkət etməyə başlamışlar. Dəmir konstruksiya silkələnib və kütlənin üstünə yıxılması ehtimalı olduğundan həmin konstruksiyanın kütlədən aralandırılmasını göstəriş vermişdir. Buna əməl olunmamış, əksinə, nərdivana dırmaşan vətəndaşlar onu və yanında olan polis nəfərlərini nalayiq söyüşlərlə söyməyə başlayaraq, kütləni polisə qarşı təhrik etmişlər. Belə vəziyyətdə o, toplantının təşkilatçılarından olan Rifah Partiyasının təşkilat katibi A.Muradlıya müraciət edərək qorxulu və təhlükə törədəcək konstruksiyasının yığışdırılmasını bildirmişdir. Lakin A.Muradlı ona həmin konstruksiyanın Rifah Partiyasına və təşkilatçılara aid olmadığını bildirmişdir. Belə vəziyyətdə kütlənin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə o, nərdivana dırmaşanları aşağı düşürmüş, dəmir konstruksiyanı kənara çəkərək, yolu kütlə üçün açıb və sərbəst yürüşə imkan yaratmışdır.

C.Muradov həmçinin göstərmişdir ki, «Sabah» İnformasiya Agentliyinin müxbiri Samir Tahirov adlı şəxsi tanımır, o, S.Tahirov adlı şəxsi rezin dəyənəklə vurmamışdır. O, mitinq-yürüş zamanı S.Tahirovun nasaz vəziyyətdə olan nərdivandan şəkil çəkməklə məşğul olmasını, bu zaman onun dəmir dayaqları olan nərdivanda hərəkət etməsini görüb, nərdivanın sınaacağından və orada olan vətəndaşlara xəsarət yetirə biləcəyindən ehtiyatlanaraq, S.Tahirovdan aşağı düşməsini tələb edib. Lakin onlar bu tələblərinə məhəl qoymayıblar, S.Tahirov polis işçilərinin, o cümlədən C.Muradovun ünvanına nalayiq sözlərlə söymüşdür.

Nərdivanda olan vətəndaşlara, o cümlədən S.Tahirova aşağı düşmələrini bir neçə dəfə bildirsə də, onlar əhəmiyyət vermədiklərindən vəzifə borcunu yerinə yetirərək, camaatın və nərdivanda olanların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün orada olan vətəndaşları, həmçinin S.Tahirovu aşağı düşürmüşdür.

Həmin xüsusatları şahidlər Elxan Mahmudov və Abdulla Hacıyev də təsdiq etmişlər.

İş üzrə keçirilmiş canlı şəxsin ekspertiza rəyindən görüldüyü kimi, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun sol baldırın yan səthinin yuxarı üçdə birində bir ədəd qançır aşkar olundu hansı ki, küt əşya təsirindən törənmişdir, müddəti müayinədən təxminən iki-dörd gün əvvələ uyğun gəlir, sağlamlığa zərər vurmayan xəsarətlər olduğu üçün dərəcələri təyin edilmir.

Məhkəmə kollegiyası şərh olunan hallara əsasən belə nəticəyə gəlir ki, həm tədqiqat apararı şəxs həm də işə baxarı hakim iş üzrə düzgün nəticəyə gəlmişdir.

Şikayətçi S.Tahirovun irəli sürdüyü dəlillər qərarın ləğvi üçün əsas deyildir.

Birinci instansiya məhkəməsi işi tam və hərtərəfli araşdırmış, qanuni və əsaslı qərar qəbul etmişdir.

Ona görə qərar dəyişdirilmədən saxlanmalıdır.

Məhkəmə kollegiyası göstərilənləri və Azərbaycan Respublikası CPM-nin 453-cü maddəsini rəhbər tutaraq

qərara alır:

Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakiminin 26 yanvar 2006-cı il tarixli qərarı dəyişdirilmədən saxlansın.

Apellyasiya şikayəti təmin olunmasın.

Qərar qətidir”.

Mülki icraat

10. Ərizəçi 22 mart 2006-cı ildə C.Muradova qarşı Yasamal Rayon Məhkəməsində aşağıdakı tələblər irəli sürülüb:

- 1) Şərəf və ləyaqətinin təhqir olunması, işgüzar nüfuzunun tapdalanması səbəbindən vurulmuş mənəvi zərərin ədalətli əvəzi kimi cavabdehdən 10.000 YAM məbləğində kompensasiyanın tutulması;
- 2) Cavabdehin əməlinə cinayət tərkibinin əlamətlərinin olub-olmadığını aydınlaşdırmaq məqsədilə işin materiallarının hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilməsi;
- 3) Törətədiyi hüquq pozuntusu ilə bağlı cavabdehin üzərinə Ərizədən rəsmi üzr istəmək tələbinin qoyulması.

11. Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakimi S.İslamova 10 aprel 2006-cı il tarixli qərarı ilə ərizəni iddianı yolverilməzliyi əsası ilə geri qaytarıb.

Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakimi S.İslamova 10 aprel 2006-cı il tarixli qərarı ilə iddianı yolverilməz sayaraq onu qəbul etməkdən imtina edilməsinə dair qərar qəbul edilib. Məhkəmə gəlmiş nəticəni belə əsaslandırır:

“...Tahirov Samir Səməd oğlu cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, mənəvi zərərin ödənilməsinə dair iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

İddia ərizəsində göstərilmişdir ki, o, 2005-ci ilin noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının metronun «20 yanvar» stansiyasından Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda icazəli yürüş-miting zamanı jurnalistlərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulan dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən C.Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalmışdır.

S.Tahirovun ərizəsini və ona əlavə edilmiş materialları yoxlayaraq hesab edirəm ki, iddiaçının yolverilməzliyinə görə əvvəlcincinin iddia ərizəsi geri qaytarılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 73-cü maddəsində fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsin həyatının sirini və ya şəxsi toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəməyə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər; bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Faktiki məlumatlar natamam dərc edildikdə də əgər bununla şəxsin şərəfinə ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunularsa eyni qayda tətbiq edilir.

“Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi bərdə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 14 may 1999-cu il tarixli Qərarının I-cü bəndində göstərilir ki, vətəndaşlar onların şərəf və ləyaqətlərini ləkələyən həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsini məhkəmə yolu ilə tələb edə bilər. Göstərilən qaydada vətəndaşların işgüzar nüfuzu da müdafiə oluna bilər.

S.Tahirovun iddia ərizəsindən görünür ki, C.Muradov onun şərəf və ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar yaymamışdır.

İddiaçı ərizəsində göstərmişdir ki, o dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən C.Muradov ona qarşı zorakılıq tətbiq etmişdir, əlindəki rezin dəyənəklə ona zərbələr endirmişdir, onu döymüşdür.

Göründüyü kimi, iddiaçı ərizəsində cavabdehi cinayət etməkdə təqsirləndirir.

İş materiallarına əlavə edilmiş Yasamal Rayon Prokurorluğunun müavini C.Qədimovun 03.12.2005-ci il tarixli cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərarının surətindən görünür ki, iddiaçının göstərdiyi xüsusata görə material üzrə cinayət işi başlanması rədd edilmişdir.

S.Tahirov həmin qərarın ləğv edilməsinə dair məhkəmə nəzarəti qaydasında Yasamal Rayon Məhkəməsinə şikayət vermişdir.

Həmin məhkəmənin 26.01.2006-cı il tarixli qərarı ilə S.Tahirovun göstərilən şikayəti təmin edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin PHQŞ-12/2006 sayılı, 08.02.2006-cı il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin göstərilən qərarı qanuni qüvvəsində saxlanmışdır.

Göstərilənlərə əsasən və Azərbaycan Respublikası MPM-nin 153.1, 153.2, 153.2.1-ci maddələrini rəhbər tutaraq

qərardad verdi:

Tahirov Samir Səməd oğlunun cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddia ərizəsinin qəbul etməkdən iddianın yolverilməzliyi səbəbi üzündən imtina edilsin”.

12. Qeyd edilən qərardaddan Ərizəçi 18 aprel 2006-cı ildə verdiyi apellyasiya şikayəti verir.

13. Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası (sədrlik edən M.Həsənova, hakimlər S.Bəbirov və B.Şirinov) 25 may 2006-cı ildə şikayətə baxaraq onu təmin etməyib. Məhkəmə gəldiyi nəticəni belə əsaslandırıb:

“...Məhkəmə kollegiyası iş materiallarını və təqdim edilmiş sübutları araşdıraraq, iddiaçını dinləyərək, hesab edir ki, məhkəmənin qərardadı dəyişdirilmədən saxlanılmalıdır.

İş materiallarından görünür ki, Tahirov Samir Səməd oğlu cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, mənəvi zərərin ödənilməsinə dair iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

Öz iddiasını onunla əsaslandırmışdır ki, o, 2005-ci ilin noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının metronun “20 yanvar” stansiyasından Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda icazəli yürüş zamanı jurnalistlərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulan dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən C.Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalmışdır.

Lakin cavabdeh dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən C.Muradov ona qarşı zorakılıq tətbiq etmişdir: əlindəki rezin dəyənəklə ona zərbələr endirmişdir, onu döymüşdür.

İş materiallarına əlavə edilmiş Yasamal Rayon Prokurorunun müavini S.Qədimovun 03 dekabr 2005-ci il tarixli cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərarının surətindən görünür ki, iddiaçının göstərdiyi xüsusata görə material üzrə cinayət işi başlanması rədd edilmişdir.

Bakı şəhəri, Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26 yanvar 2006-cı il tarixli qərarı ilə S.Tahirovun göstərilən şikayəti təmin edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin 08 fevral 2006-cı il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin göstərilən qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Belə olan halda, məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, məhkəmənin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmalıdır”.

14. Ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsinin 25 may 2006-cı il tarixli qərarından kassasiya şikayəti verib.

15. Kassasiya şikayətinə baxan Ali Məhkəmənin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası 05 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə Apellyasiya Məhkəməsinin 25 may 2006-cı il tarixli qərarını mənəvi zərər tələbi hissəsində ləğv edib və iş həmin hissədə yenidən baxılması üçün Apellyasiya Məhkəməsinə qaytarılıb. Məhkəmə gəldiyi nəticəni belə əsaslandırır:

“...Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi haqqında qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 14 may 1999-cu il tarixli Qərarının 1-ci bəndində göstərilir ki, vətəndaşlar onların şərəf və ləyaqətlərini ləkələyən həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsini məhkəmə yolu ilə tələb edə bilərlər.

Lakin S.Tahirovun iddia ərizəsindən görünür ki, 2005-ci ilin noyabr ayının 9-da "Doğru Yol" Hərəkətinin metronun «20 yanvar» stansiyasından Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda icazəli keçirilən yürüş mitinq zamanı jurnalistlərin istifadələri üçün nəzərdə tutulan dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən C.Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalmışdır.

Göründüyü kimi, iddiaçı cavabdehi cinayət etməkdə təqsirləndirmiş, lakin C.Muradovun onun şərəf və ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən həqiqətə uyğun olmayan məlumatları yaymasını göstərməmişdir.

Apellyasiya Məhkəməsinin iş materialları üzrə gəldiyi nəticədən görünür ki, Yasamal Rayon Prokurorluğunun 03.12.2005-ci il tarixli cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi qərarına əsasən iddiaçının göstərdiyi xüsusata görə material üzrə cinayət işi başlanması rədd edilmiş, Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26 yanvar 2006-cı il tarixli qərarı ilə S.Tahirovun göstərilən şikayəti təmin edilməmiş, Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin 08.02.2006-cı il tarixli qərarı ilə məhkəmə qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır. Buna görə, birinci instansiya məhkəməsinin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, Apellyasiya Məhkəməsi iddianın mənəvi zərər tələbi hissəsində düzgün nəticəyə gəlməmişdir.

Belə ki, S.Tahirovun C.Muradov tərəfindən zorakılığa məruz qalması məhkəmələr tərəfindən araşdırılsa da, iddianın mənəvi zərərin ödənilməsi hissəsində iddianın yolverilməzliyinə görə qəbuldan imtina edilməsinin qanuniliyinə Apellyasiya Məhkəməsi hüquqi qiymət verməmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-nin 418.1-ci maddəsinə əsasən maddi və prosessual hüquq normalarının pozulması və ya düzgün tətbiq olunmaması apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və qərarının ləğv edilməsi üçün əsasdır.

Göstərilən səbəblərdən məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, kassasiya şikayəti qismən əsaslıdır, Apellyasiya Məhkəməsi işə baxarkən iddianın mənəvi zərər tələbi hissəsində prosessual hüquq normalarını düzgün tətbiq etməmiş və bu hissə üzrə düzgün hüquqi nəticəyə gəlməmişdir. Buna görə də Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı bu hissədə ləğv edilməli və ya həmin hissədə yeni apellyasiya baxışına qaytarılmalıdır.

İşə yenidən baxılarkən göstərilən hallar araşdırılmaqla qanuni qərar qəbul edilməlidir”.

Şərh olunanlara əsasən Azərbaycan Respublikası MPM-nin 417 – 419-cu maddələrini rəhbər tutaraq məhkəmə kollegiyası

qərara alır:

İddiaçı Tahirov Samir Səməd oğlunun kassasiya şikayəti qismən təmin edilsin.

İş üzrə cavabdeh Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin MİÜMK-nin 25.05.2006-cı il tarixli qərarıdan mənəvi zərər tələbi hissəsində ləğv edilsin və iş həmin hissədə yenidən baxılması üçün Apellyasiya Məhkəməsinə qaytarılsın”.

16. Ərizəçi Ali Məhkəmənin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası 05 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə razılaşmayaraq ondan əlavə kassasiya qaydasında şikayət verib.

17. Ali Məhkəmənin Sədri 18 dekabr 2006-cı il tarixli məktubla Ərizəçiyə şikayətinin təmin olunmasından imtina barədə cavab verib. Ali Məhkəmənin Sədri gəlidiyi nəticəni məktubunda belə əsaslandırır:

“Sizin Yasamal Rayon Polis İdarəsi rəisinin müavini C.Muradova qarşı şərəf-ləyaqətin müdafiəsi və mənəvi ziyanın ödənilməsi barədə iddianız üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi MİÜMK-nin 05 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarından Ali Məhkəmənin Plenumuna yazdığınız əlavə kassasiya şikayəti öyrənilmişdir.

İş materiallarından görünür ki, Yasamal Rayon Məhkəməsinin 10 aprel 2006-cı il tarixli qərarı ilə Sizin ərizənizin qəbulundan iddianın yolverilməzliyinə görə imtina olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsi MİÜMK-nin 25 may 2006-cı il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin qərarı, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi MİÜMK-nin 05 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə Apellyasiya Məhkəməsi MİÜMK-nin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Əlavə kassasiya şikayətinizdə Ali Məhkəməsi MİÜMK-nin qərarının və Apellyasiya Məhkəməsi MİÜMK-nin qərarının ləğv edilməsini və işin yeni apellyasiya baxışına göndərilməsini xahiş edirsiniz.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 424.1-ci maddəsinə görə Ali Məhkəmənin Plenumu müstəsna olaraq hüquqi məsələlər üzrə işlərə baxır. Həmin Məcəlləsinin 424.2-ci maddəsinə əsasən kassasiya qərarlarının ləğv edilməsi üçün əsaslar aşağıdakılardır:

- kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına uyğun olmayan hesab edilmiş hüquq normasına əsasən qəbul edilmişsə;*
- kassasiya instansiyası məhkəməsi işdə iştirak etməyə cəlb olunmamış şəxslərin hüquqlarının pozulması ilə nəticələnmiş onların hüquq və vəzifələrinə dair məsələni həll etmişsə;*
- kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarında onun istinad etdiyi motivlərin əsası yoxdursa;*
- kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının nəticə hissəsi onun təsviri və ya əsaslandırıcı hissəsinə müvafiq olmazsa.*

Əlavə kassasiya şikayətinizin dəlilləri Azərbaycan Respublikası MPM-nin 424-cü maddəsinə uyğun olmadığına görə onun Ali Məhkəmənin Plenumunun müzakirəsinə verilməsi üçün əsaslar yoxdur”.

18. Ali Məhkəmənin Sədri Ərizəçinin əlavə kassasiya şikayətinin təmin olunmasından imtinasından sonra işin materialları yenidən Apellyasiya Məhkəməsinə qaytarılıb.

Həmin məhkəmə Ali Məhkəmənin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 05 oktyabr 2006-cı il tarixli qərarına uyğun olaraq işə yenidən baxaraq, 10 mart 2007-ci il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin 10 aprel 2006-cı il tarixli qərarını mənəvi zərər tələbi hissəsində ləğv

edərək, iddianın həmin hissədə qəbuledilənliyi məsələsinə yenidən baxılması üçün Yasamal Rayon Məhkəməsinə göndərilib.

19. Yasamal Rayon Məhkəməsi işə baxaraq, 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsi ilə Ərizəçinin iddia tələblərini təmin etməyib.

“...Tahirov Samir Səməd oğlu cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, vurulmuş mənəvi zərərin əvəzinin 10.000 manat məbləğində ödənilməsinə dair iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

S.Tahirovun iddia ərizəsinin qəbul edilməsindən 10.04.2006-cı il tarixli qəraradla iddianın yolverilməzliyi səbəbi üzündən imtina edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin İMK-3791/2006 sayılı, 25.05.2006-cı il tarixli qərarı ilə S.Tahirovun iddia ərizəsinin qəbulundan imtina edilməsinə dair 10.04.2006-cı il tarixli qərar qanuni qüvvəsində saxlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 6-k-2355/06 sayılı, 05.10.2006-cı il tarixli qərarı ilə iş üzrə Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin MİÜMK-nin 25.05.2006-cı il tarixli qərarı mənəvi zərər tələbi hissəsində ləğv edilmiş və iş həmin hissədə yenidən baxılması üçün Apellyasiya Məhkəməsinə qaytarılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin İMK-8335/06 sayılı qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin 10.04.2006-cı il tarixli qərarı mənəvi zərər tələbi hissəsində ləğv edilmiş və həmin hissədə iddia ərizəsinin qəbul edilməsi məsələsinə yenidən baxılması üçün iş həmin məhkəməyə qaytarılmışdır.

Məhkəmə iclasında S.Tahirov mənəvi zərər tələbinə dair iddia ərizəsini müdafiə etdi və izah etdi ki, 2005-ci ilin noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının «20 yanvar» metrosundan Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda icazəli keçirilən yürüş-miting zamanı jurnalistlərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulan dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov əlindəki rezin dəyənəklə ona çoxsaylı zərbələr endirmişdir. Zərbələr nəticəsində S.Tahirov sol ayağından və sol qolumdan xəsarət almışdır. S.Tahirov hadisə yerində olan yerli və xarici mətbuat nümayəndələrinin köməyi ilə C.Muradovun və onun yanında olan polislərin əhatəsindən çıxıb bilmişdir.

S.Tahirova qarşı zorakılıq halı baş verərkən hadisə yerində olan KİV nümayəndələri olan Famil Qəhrəmanov, Amil Xanbəyli və Zakir İsmayilov da baş verənləri görmüşlər.

C.Muradov tərəfindən S.Tahirova yetirilmiş zərbələr nəticəsində onun ayağında qançırlar əmələ gəlmiş, qan damarları zədələnmişdir; nəticədə, iddiaçı fiziki ağrıya məruz qalmış, həkimə müraciət etmiş, əsəb gərginliyi və mənəvi sarsıntı keçirmişdir.

Cavabdeh belə hərəkətləri ilə iddiaçıya mənəvi zərər vurmuşdur və iddiaçı bu zərəri 10000 manat məbləğində qiymətləndirir. Cavabdehdən həmin məbləğin onun xeyrinə tutmaq barədə qətnamə çıxarılmasını məhkəmədən xahiş edir.

Məhkəmə iclasında cavabdeh Bakı şəhəri Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov iddianı qəbul etmədi və izah etdi ki, həqiqətən o, 2005-ci ilin noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının «20 yanvar» metrosundan Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda icazəli keçirilən yürüş-miting zamanı digər polis əməkdaşları ilə birlikdə həmin ərazidə ictimai asayışı mühafizə etmişdir. Onlar mitinq-yürüş zamanı iddiaçının nasaz vəziyyətdə olan nərdivandan şəkil çəkməklə məşğul olmasını, bu zaman onun dəmir dayaqları olan nərdivanda hərəkət etməsini görüb, nərdivanın sınağından və orada olan vətəndaşlara xəsarət yetirə biləcəyindən ehtiyatlanaraq, S.Tahirovdan aşağı düşməsinə tələb etmişlər. Lakin onların bu tələblərinə məhəl qoymadan S.Tahirov polis işçilərinin, o cümlədən C.Muradovun ünvanına nalayiq sözlərlə söymüşdür.

Nəhayət, polis işçiləri S.Tahirovun dəmir nərdivandan düşməsinə nail olmuşlar.

C.Muradovun S.Tahirovu rezin dəyənəklə vurmamış, ona xəsarət yetirməmişdir. Ona mənəvi zərər vurmamışdır.

C.Muradovun S.Tahirovu rezin dəyənəklə vurmadiğı və ona xəsarət yetirmədiyi Yasamal rayon prokurorunun müavini C.Qədimovun 03.12.2005-ci il tarixli qərarı ilə müəyyən edilmişdir.

Həmin qərardan S.Tahirovun verdiyi şikayət Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26.01.2006-cı il tarixli qərarı ilə təmin edilməmişdir.

Yasamal Rayon Məhkəməsinin həmin qərarı Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin 08.02.2006-cı il tarixli qərarı ilə qanun qüvvəsində saxlanmışdır.

C.Muradov məhkəmədən iddianın rədd edilməsini xahiş etdi.

Məhkəmə işin materialları yoxlayaraq, tərəflərin izahatlarını dinləyərək hesab edir ki, iddia təmin edilməmişdir.

İş materiallarına əlavə edilmiş Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun 03.12.2005-ci il tarixli qərarının surətindən görünür ki, iş üzrə təyin olunmuş məhkəmə tibb ekspertizasının 01.12.2005-ci il tarixli, 1042 sayılı rəyində qeyd edilmişdir ki, S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun bədən səthində 09.11.2005-ci il tarixdə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığından, eləcə də onun adına olan xəstəxana tərəfindən verilmiş arayışda hər hansı bir xəsarətin obyektiv əlamətləri göstərilmədiyindən onun həmin tarixdə xəsarət alıb-almaması barədə fikir söyləmək mümkün olmamışdır.

Qeyd edilən qərarın nəticə hissəsindən görünür ki, S.Tahirov və başqalarının ərizələri əsasında bağlanmış 572-J-2005 sayılı material üzrə cinayət işinin başlanması toplanmış material üzrə əməldə cinayət tərkibi müəyyən olunmadığından rədd edilmişdir.

İş materiallarında olan Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26.01.2006-cı il tarixli qərarının surətindən görünür ki, S.Tahirovun həmin qərardan verdiyi şikayət təmin edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin 08.02.2006-cı il tarixli qərarının surətindən görünür ki, Yasamal Rayon Məhkəməsinin həmin qərarı qanun qüvvəsində saxlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası MPM-nin 77.1-ci maddəsinə əsasən hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.

Məhkəmə hesab edir ki, iddiaçı C.Muradovun 09.11.2005-ci il tarixdə onu rezin dəyənəklə vurub xəsarət yetirməsini və bu hərəkətləri ilə iddiaçıya mənəvi ziyan vurmasını sübut edə bilmədi.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21.1-ci maddəsinə əsasən zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququna malik olan şəxs ona vurulmuş zərərin əvəzinin tam ödənilməsinə tələb edə bilər, bu şərtlə ki, qanunda və ya müqabilində zərərin əvəzinin daha az miqdarda ödənilməsi nəzərdə tutulmasın.

Məhkəmədə iddiaçı C.Muradovun ona mənəvi zərər vurmasını sübut edə bilmədi.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən və Azərbaycan Respublikası MPM-nin 216-220-ci maddələrini rəhbər tutaraq məhkəmə

qət etdi:

Tahirov Samir Səməd oğlunun Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı verdiyi mənəvi zərərin əvəzinin 10.000 manat məbləğində ödənilməsinə dair iddiası təmin edilməsin.

Qətnamədən 1 ay müddətində Yasamal Rayon Məhkəməsi vasitəsilə Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verilə bilər”.

20. Ərizəçi Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsindən 07 iyun 2007-ci ildə apellyasiya şikayəti verib. Şikayətdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 46-cı, Mülki Məcəllənin 23-cü və 60-cı, Mülki Prosesual Məcəllənin 357-ci, 360-cı, 384-cü, 385-ci maddələrinə, habelə İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 3-cü və 6-cı maddələrinə istinad edərək aşağıdakı tələbləri irəli sürüb:

- 1) Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsi ləğv edilsin;
- 2) Şərəf və ləyaqətin ləkələnməsi səbəbindən vurulmuş mənəvi zərərin ədalətli əvəzi kimi 10.000 AZN məbləğində kompensasiya cavabdehdən tutularaq Ərizəçiyə ödənilsin;
- 3) Cavabdehin əməlinə cinayət tərkibinin əlamətlərinin olub-olmadığını aydınlaşdırmaq məqsədilə işin materialları müvafiq hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilsin;
- 4) Törətdiyi hüquq pozuntusu ilə bağlı cavabdehin Ərizəçidən rəsmi üzr istəməsi təmin edilsin.

21. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki İşlər üzrə Məhkəmə Kollegiyası (sədrlik edən İ.Bəşirov, hakimlər İ.Əsgərov və T.Güliyevdən ibarət tərkibdə) Ərizəçinin Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsindən verdiyi apellyasiya şikayətinə 03 oktyabr 2007-ci ildə baxaraq onun rədd edilməsi barədə qərar verib. Məhkəmə gəldiyi nəticəni belə əsaslandırır:

“...Bakı şəhər Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddiaçı Tahirov Samir Səməd oğlunun cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, vurulmuş mənəvi zərərin əvəzinin 10.000 manat məbləğində ödənilməsi tələbinə dair iddiasının təmin edilməməsi qət edilmişdir.

S.Tahirov iddia ərizəsi ilə birinci instansiya məhkəməsinə müraciət edərək bildirdi ki, 2005-ci il noyabr ayının 9-da «Doğru Yol» Hərəkatının “20 yanvar” metrosundan Dövlət Kinofilm Fondunun qarşısına kimi nəzərdə tutulan marşrutda keçirilən yürüş-miting zamanı jurnalistlərin müdafiəsi üçün nəzərdə tutulan dəmir nərdivandan şəkil çəkərkən cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradov əlindəki rezin dəyənəklə ona çoxlu sayda zərbələr endirmiş, zərbələr nəticəsində iddiaçı ayağından və sol qolundan xəsarət almış, iddiaçı hadisə yerində olan yerli və xarici jurnalistlərin köməyi ilə cavabdehin və onun ətrafındakı polislərin əhatəsindən çıxıb, vurulmuş zərbələr nəticəsində iddiaçı fiziki ağrıya məruz qalmış, əsəb gərginliyi və mənəvi sarsıntı keçirmiş və iddiaçıya mənəvi zərər dəymişdir. İddiaçı göstərilənləri əsas götürərək Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova vurulmuş mənəvi zərərin əvəzinin 10.000 manat məbləğində ödənilməsi barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Hazırkı mübahisə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən yuxarıda göstərilən qaydada həll olunmuşdur.

İddiaçı S.Tahirov Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsi ilə razılaşmayaraq ondan apellyasiya şikayəti vermişdir.

İddiaçı S.Tahirov apellyasiya şikayətində cavabdeh Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradovun ona xəsarət yetirdiyini, mənəvi zərər vurmasını təsdiq edən sübutları, fotosəkilləri, diktofon lentini məhkəməyə təqdim etdiyini, məhkəmənin həmin sübutlara qiymət vermədiyini, şahidləri dindir-

mədiyini əsas gətirərək Bakı şəhər Yasamal Rayon Məhkəməsinin 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsinin ləğv edilməklə iddiasının təmin olunması barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

İş apellyasiya qaydasında baxılarkən S.Tahirov verdiyi apellyasiya şikayətinin dəlillərini müdafiə edərək onun təmin edilməsini, birinci instansiya məhkəməsinin ləğv edilməsi və iddianın təmin edilməsini məhkəmə kollegiyasından xahiş etmişdir. İşdə iştirak edən cavabdeh C.Muradov iş apellyasiya şikayətinin təmin edilməməsi və birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsinin dəyişdirilmədən saxlanılmasını məhkəmə kollegiyasından xahiş etmişdir.

Məhkəmə kollegiyası iş materiallarını araşdırıb, apellyasiya şikayətinin dəlillərini müzakirə edib hesab edir ki, aşağıdakı səbəblərdən apellyasiya şikayəti təmin edilməməklə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmalıdır.

Belə ki, məhkəmə kollegiyası iddiaçı S.Tahirovun verdiyi apellyasiya şikayətinin dəlillərini müzakirə edərək aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri bilir:

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrini şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 31 may 2002-ci il tarixli qərarına əsasən, mənəvi zərər ödənilməklə mənəvi və fiziki iztirabların xarakteri və dərəcəsi, eləcə də cavabdehin təqsiri, əmlak vəziyyəti və s. vacib halların nəzərə alınması zəruridir və hər bir konkret halda belə zərərin ödənilməsi ilə bağlı xüsusatlar məhkəmənin mülahizəsinə görə müəyyən olunmalıdır. Həmin qərarın nəticə hissəsində göstərilir: "Mənəvi ziyanın ödənilməsi, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş başqa məhdudiyətlərin tətbiq edilməsi tətbiq edilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə qorunan digər əsas hüquq və azadlıqlarla müənasib olmaqla hər bir konkret halda məhkəmənin mülahizəsindən asılıdır". Bundan əlavə, "Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 7 sayılı, 14 may 1999-cu il tarixli qərarının 6-cı bəndinə əsasən iddiaçı mənəvi ziyanın ödənilməsini tələb etdikdə keçirdiyi fiziki və mənəvi sarsıntılar sübut etməlidir.

Məhkəmə araşdırmaları zamanı müəyyən etmişdir ki, S.Tahirov tərəfindən verilmiş şikayətlə əlaqədar Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun tərəfindən aparılmış araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, 09 noyabr 2005-ci il tarixdə Yasamal RPİ-nin rəis müavini C.Muradov təxminən 7-8 metr hündürlükdə olan dəmir konstruksiyanın aşmaq təhlükəsini aradan qaldırmaq üçün, yəni çoxsaylı əhali kütləsinin, həmçinin konstruksiya üzərinə çıxmış vətəndaşların həyatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə öz vəzifə borcunu yerinə yetirərək orada olan vətəndaşları aşağı düşürmüş, həmçinin tabeliyində olan polis nəfərlərinə öz səlahiyyəti çərçivəsində qanuni göstərişlər vermişdir.

İşdə olan Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun 03.12.2005-ci il tarixli qərarının surətindən görünür ki, iş üzrə təyin olunmuş məhkəmə tibb ekspertizasının 01.12.2005-ci il tarixli 1042 nömrəli rəyindən görünür ki, Tahirov Samir Səməd oğlunun bədəni üzərində - sol baldırın yan səthinin yuxarı üçdə birində 1 ədəd qançır kimi müddəti təxminən 2-4 gün əvvələ uyğun gələn sağlamlığa zərər vurmeyən xəsarətlər aşkar edilmişdir. Bundan başqa S.Tahirovun məhkəmə-tibbi müayinəsi zamanı onun bədən səthində 09.11.2005-ci il tarixdə törənməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığından, eləcə də onun adına olan xəstəxana tərəfindən verilmiş arayışda hər hansı bir xəsarətin obyektiv əlamətləri göstərilmədiyindən onun həmin tarixdə xəsarət alıb-almaması barədə fikir söyləmək mümkün olmamışdır.

Sözügedən qərarla S.Tahirov və başqalarının ərizələri əsasında başlanmış 572-C-2005 sayılı material üzrə cinayət işinin başlanması toplanmış material üzrə əməldə cinayət tərkibi olmadığından rədd edilmişdir.

İş materiallarına əlavə edilmiş Yasamal Rayon Məhkəməsinin 26.01.2006-cı il tarixli qərarından görünür ki, S.Tahirovun həmin qərardan verdiyi şikayət təmin edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin 08.02.2006-cı il tarixli qərarı ilə Yasamal Rayon Məhkəməsinin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Bundan əlavə, məhkəmə qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, iddiaçı cavabdehin 09.11.2005-ci il tarixdə ona xəsarət yetirməsi barədə öz iddia tələbini və apellyasiya şikayətini əsaslandırان sübutları, iddiaçının ona mənəvi ziyan vurmasını təsdiq edən sənədləri məhkəməyə təqdim etməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual 77.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.

Qeyd olunanlara əsasən, məhkəmə kollegiyası apellyasiya şikayətinin dəlilləri ilə razılaşmır.

Məhkəmə kollegiyası iş materiallarını araşdırıb bu nəticəyə gəlir ki, hazırkı mübahisə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən düzgün həll olunduğundan və apellyasiya şikayətində göstərilən dəlillər əsassız olduğundan qətnamənin dəyişdirilməsi və yaxud ləğv edilməsi, apellyasiya şikayətinin isə təmin edilməsi üçün qanuni əsaslar yoxdur.

Qeyd olunanlara əsasən və Azərbaycan Respublikası MPM-in 382, 384.0.1, 393 və 405-ci maddələrini rəhbər tutaraq, məhkəmə kollegiyası

qət etdi:

Bakı şəhər Yasamal Rayon Məhkəməsinin hazırkı iş üzrə olan 15 may 2007-ci il tarixli qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılsın.

Apellyasiya şikayəti təmin edilməsin”.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 3 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnaməsi onun elan edilməsindən 41 gün sonra yəni, 13 noyabr 2007-ci ildə poçta verilib və poçt onu Ərizəçiyə 15 noyabr 2007-ci ildə çatdırıb.

22. Ərizəçi kassasiya şikayətini Məhkəməyə təqdim etməzdən qabaq Ərizəçilər Dövlət hesabına vəkillə təmin olunma üçün əvvəl 16 noyabr 2007-ci il tarixdə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə, Ali Məhkəməyə, Vəkillər Kollegiyasına yazılı ərizə ilə müraciət edib. Ərizələrdə göstərilib ki, son dövrlərdə Azərbaycanda mövcud olan praktikaya görə kassasiya şikayətini Vəkillər Kollegiyasının üzvü olmayan şəxs tərtib etdikdə və həmin şikayətə vəkilin orderi əlavə edilmədikdə, Apellyasiya Məhkəməsi şikayəti geri qaytarır.

Bununla bağlı Ali Məhkəməyə ünvanladığı müraciətdə Ərizəçi qeyd edib ki, o, aşağı əmək haqqı və ya yazılarına görə indiki dövrün bazar qiymətləri ilə müqayisədə cüzi qonorarlar hesabına yaşayır. Onun öz hesabına vəkil tutmaq imkanı yoxdur, əgər vəkil tutmalı olsa, bu ona bir neçə aylıq əmək haqqı və qonorarları hesabına başa gələcək, həmin müddətdə ailəsi ac qalacaq.

Ərizəçi göstərib ki, onların hüquqlarının müdafiəsini həm birinci, həm də apellyasiya instansiya məhkəmələrində səlahiyyətləri qanuni qaydada rəsmiləşdirilmiş 2 hüquqşünas həyata keçirib. Ərizəçi bu işi gələcəkdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin baxışına çıxarmaq istəyir, hər ikisi bu sahə üzrə ixtisaslaşmış hüquqşünas olduqları üçün marağındadır ki, kassasiya şikayətini də onlar hazırlasın və Ali Məhkəmədə onu təmsil etsinlər.

Ərizədə o da qeyd olunub ki, Dövlət pulsuz hüquq yardımına görə vəkilin hər saatına görə ona 1 manata yaxın pul ödəyir. Ərizəçi bu pula hansısa vəkilin ona Konstitusiyaya ilə təminat verilən keyfiyyətli hüquq yardımını göstərəcəyinə inanmadığını vurğulayıb.

Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsaslanaraq, göstəriblər ki, hər bir şəxs şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün və-

saiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək hüququna malikdir.

Lakin bu deyilənlərin əsas kimi qəbul edilmədiyi, kassasiya şikayətinin icraata götürülməsi və Ali Məhkəmənin iclasında Vəkillər Kollegiyasının üzvünün formal iştirakının məcburi sayıldığı halda, Dövlət hesabına vəkilin təyin olunması hüquqlarını reallaşdırmaq istədiyini, bu barədə ərizə ilə həm Ali Məhkəməyə, həm Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə, həm də Vəkillər Kollegiyasına rəsmi müraciət etdiklərini, müraciətlərə maddi imkanının aşağı olduğunu təsdiqləyən sənəd - əmək haqqı barədə arayışın da əlavə edildiyi göstərilib.

Vəkillə təmin olunma barədə ərizələrinin prosedurlara riayət olunmaması və ya hər hansı əsasla rədd ediləcəyi və kassasiya şikayətinin icraata götürülməyəcəyi halda, Ərizəçi bu barədə qərar çıxaran məhkəmədən, hakimdən, hər hansı digər şəxsdən xahiş edib ki, Dövlət hesabına vəkillə təmin olunmaq üçün konkret hansı addımlar atmalı olmalarını, hansı quruma və hansı qaydada müraciət etməli olduqlarını və bunun hansı qanunvericilik aktlarında tənzimləndiyini həmin sənəddə (qərardadda, məktubda və s.) dəqiq göstərsinlər.

23. Ərizəçi Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 03 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnaməsindən 17 dekabr 2007-ci ildə kassasiya şikayəti verib.

24. Kassasiya şikayəti ünvanına göndərildikdən 7 gün sonra – 24.12.2007-ci ildə Ali Məhkəmədən Ərizəçinin ünvanına aşağıdakı məzmununda məktub daxil olub:

“Ünvanımıza daxil olmuş ərizənizə baxıldı.

Ərizənizdə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 03 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnaməsindən Azərbaycan Respublikası MPM-in 67-ci maddəsində göstərilən «kassasiya şikayəti yalnız vəkil tərəfindən tərtib edilməklə icraata qəbul edilə və yalnız vəkilin iştirakı ilə baxıla bilər» tələblərinə riayət etməklə kassasiya şikayəti verməkdən ötrü Sizə dövlət hesabına vəkillə təmin edilmək üçün məhkəmə qərarı verilməsini xahiş edirsiniz.

Bildiririk ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsində təsbit edilmiş ödənişsiz, dövlət hesabına hüquqi yardım almaq hüququnun təmin edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikası MPM-in 121.2-ci maddəsilə müəyyənləşdirilmişdir. Orada göstərilir ki, bu Məcəllənin 67-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla işdə iştirak edən vəkil maddi vəziyyətinə görə öz hesabına vəkil tutmaq imkanı olmayan şəxslərə hüquqi yardımı məhkəmənin qərarı ilə pulsuz, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına göstərir.

Beləliklə, məhkəmənin qərarı ilə dövlət hesabına vəkil təyin edilməsi üçün, vətəndaşın öz hesabına vəkil tutmağa imkanı olmamasını təsdiq edən müvafiq sənədlər olmalıdır.

Odur ki, Siz ərizənizə öz hesabınıza vəkil tutmaq imkanınızın olmaması barədə (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiə Nazirliyi və Sosial Müdafiə Fondunun müvafiq strukturlarından aztəminatlı ailə, təqaüdəçi, əlil olma və s. barədə alınmış) müvafiq sənədləri əlavə etməklə yenidən Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə müraciət edə bilərsiniz.

*Aparat rəhbərinin müavini vəzifəsini müvəqqəti icra edən:
B.Abbasov”*

Digər qurumlar Dövlət hesabına ona vəkil təyin olunması barədə Ərizəçinin müraciətinə cavab verməyiblər.

25. Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki işlər üzrə məhkəmə kollegiyası 29 dekabr 2007-ci il tarixdə kassasiya şikayətinin geri qaytarılması barədə qərardad çıxarıb. Hakim qərardadını aşağıdakı kimi əsaslandırıb:

“...İddiaçı Tahirov Samir Səməd oğlunun nümayəndələri İ.Əliyev və N.Əliyeva qəbul edilmiş qətnamədən kassasiya şikayəti vermiş, lakin kassasiya şikayəti iddiaçı tərəfindən imzalanmamışdır. Kassasiya şikayətinə əlavə olunmuş 30.10.2007-ci il tarixli etibarnamədə isə iddiaçının nümayəndələri İ.Əliyevin və N.Əliyevanın məhkəmə aktından şikayət verilməsi səlahiyyəti xüsusi olaraq göstərilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-in 407.3-cü maddəsinə əsasən şikayət onu verən şəxs tərəfindən, yaxud onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi tərəfindən imzalanmalıdır. Qanuni nümayəndə və ya nümayəndə tərəfindən verilən şikayətə onların səlahiyyətlərini təsdiq edən sənəd əlavə edilir.

Məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, hazırkı iş üzrə kassasiya şikayəti geri qaytarılmalıdır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası MPM-in 408.1.1-ci maddəsinə əsasən kassasiya şikayəti onu imzalamağa səlahiyyəti olmayan şəxs tərəfindən şəxs tərəfindən imzalanmışa geri qaytarılır.

Bundan əlavə, hazırkı iş üzrə kassasiya şikayəti vəkil tərəfindən tərtib edilməmiş və vəkilin kassasiya mərhələsində iştirakı barədə order şikayətə əlavə edilməmişdir.

«Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə» 17 aprel 2007-ci il tarixli (dərc edilmə tarixi 16 may 2007-ci il) Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə Azərbaycan Respublikası MPM-in 67-ci maddəsi yeni redaksiyada verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-in 67-ci maddəsinə əsasən (yeni redaksiyasına görə) kassasiya və əlavə kassasiya şikayətləri, yeni açılmış hallar üzrə işlərə yenidən baxılması haqqında ərizələr yalnız vəkil tərəfindən tərtib edildikdə icraata qəbul edilə və yalnız vəkilin iştirakı ilə baxıla bilər.

Azərbaycan Respublikası MPM-in 408.1.3-cü maddəsinə əsasən kassasiya şikayətinə vəkilin orderi əlavə edilmədikdə kassasiya şikayəti geri qaytarılır.

İddiaçının nümayəndələri İ.Əliyev və N.Əliyeva kassasiya şikayətində Ali Məhkəməyə, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə və Vəkillər Kollegiyasına dövlət hesabına onların vəkillə təmin olunmaları barədə müraciət etdiyini göstərmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-in 121.2-ci maddəsinə əsasən bu Məcəllənin 67-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla işdə iştirak edən vəkil maddi vəziyyətinə görə öz hesabına vəkil tutmaq imkanı olmayan şəxslərə hüquqi yardımı məhkəmənin qərarı ilə pulsuz, Azərbaycan Respublikası Dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına göstərir.

Buna görə məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, iddiaçı vəkillə pulsuz təmin olunması üçün birinci instansiya məhkəməsinə müraciət edə bilər.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən və Azərbaycan Respublikası MPM-in 67, 408.1.1, 408.1.3, 400, 405-ci maddələrini rəhbər tutaraq, məhkəmə kollegiyası

qərara alır:

Hazırkı iş üzrə iddiaçının nümayəndələri İ.Əliyevin və N.Əliyevanın Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin MİÜMK-nın 03 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnaməsindən verdiyi kassasiya şikayəti geri qaytarılsın.

Qərardad qəbul edildiyi andan qanuni qüvvəyə minir və ondan təqdim olunduğu gündən 10 gün müddətinə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi vasitəsi ilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə kassasiya şikayəti verilə bilər”.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 29 dekabr 2007-ci il tarixli qərarı Ərizəçiyə onun çıxarılmasından 24 gün sonra göndərilib. Belə ki, qərardad 22 yanvar 2008-ci ildə poçta verilib və poçt onu 26 yanvar 2008-ci ildə Ərizəçiyə təqdim edib.

26. Ərizəçinin Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 29 dekabr 2007-ci il tarixli qərarından Ərizəçi 20 yanvar 2008-ci il tarixdə kassasiya şikayəti verib.

27. Ali Məhkəmənin Mülki İşlər üzrə Məhkəmə Kollegiyası 25 fevral 2008-ci il tarixli qərarı ilə kassasiya şikayətini rədd edib.

II. Tapşırıqlar

1-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Azərbaycan qanunvericiliyinin hansı müddələrinin pozulduğunu müəyyənləşdirin.
2. Bu materialın üzərində Azərbaycan qanunvericiliyinin və onun tətbiqi praktikasının problemləli məsələlərini müəyyənləşdirin və onların həlli ilə bağlı təkliflərinizi müəyyənləşdirin.

2-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə istintaq və məhkəmə orqanlarının cinayət mühakimə icraatı qaydasında qəbul etdiyi qərarları təhlil edin və onların məzmununun Azərbaycan qanunvericiliyinin tələblərinə nə dərəcədə uyğun olduğunu qiymətləndirin.
2. Bu iş üzrə məhkəmələrin mülki icraat qaydasında qəbul etdiyi qərarları təhlil edin və onların məzmununun Azərbaycan qanunvericiliyinin tələblərinə nə dərəcədə uyğun olduğunu qiymətləndirin.
3. Bu iş üzrə Yasamal Rayon Məhkəməsində 03 mart 2007-ci ildə keçirilmiş məhkəmə prosesinin yerli qeyri-hökumət təşkilatlarından birinin nümayəndəsinin apardığı müşahidə nəticəsində tərtib etdiyi aşağıdakı hesabat əsasında prosesin qanunvericiliyin tələblərinə nə dərəcədə uyğun aparılmasına qiymət verin:

“03.05.2007-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsində keçirilmiş məhkəmə prosesi üzrə HESABAT

Saat 11:25-də Yasamal Rayon Məhkəməsinin inzibati binasına daxil oldum. Elanlar lövhəsində həftə ərzində baxılacaq işlərin siyahısı asılmışdır. Hakim S.İslamovanın icraatında olan, iddiaçı Samir Tahirovun Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı Mənəvi ziyanın ödənilməsinə dair mülki işi saat 11:30-a təyin olunub.

11:33-də hər iki tərəf məhkəmə zalının qarşısında gözləyirdilər. Hakim başqa bir işə baxırdı. Cavabdeh Camal Muradovla birlikdə zalın qarşısında 17 nəfər polis əməkdaşı gözləyirdi. İddiaçı S.Tahirovun yanında 2 nəfər jurnalist həmkarı gəlmişdi. Onlardan biri şahid kimi iştirak edirdi. Başda C.Muradov olmaqla digər polis əməkdaşları S.Tahirovun ətrafına toplaşmışdılar. Onlar C.Muradovun yaxşı insan olduğunu bildirərək, verdiyi şikayətin əsassız və mənasız olduğuna S.Tahirovu inandırmağa çalışırdılar.

Polis əməkdaşı (C.Muradova işarə edərək): Bunun kimi adam polisdə yoxdur. Mən düziünü danışan adamam: bu saat pul ver, alıb qoyacağam cibimə (polislər və ətrafdakılar ucadan güllüşürlər – müş.), amma bu yox. Dədəsindən qalan köhnə evi var, maaş versən, çörək yeyəcək, verməsən yeməyəcək. Kimdən şikayət edirsən?! Atan yaşda kişidir! Bu, Camal müəllimin 77-ci işidir ki, Strasburqa kimi gedib çıxıb. Nə ediblər ki ona, indi də edələr?!

C.Muradov (cavabdeh): Adə, qoy desin də, bunlara da nə isə bir şey lazımdır yazmağa. Neyləsinlər, nə isə yazmalıdırlar ki, kimsə oxusun da!

S.Tahirov bu qədər polis əməkdaşının məhkəməyə gəlməsinin səbəbini soruşanda, cavabdeh C.Muradov polislərə müraciət edərək çıxıb getmələrini xahiş etdi.

Polis əməkdaşı: Hara gedirik?! (S.Tahirova) Ə, bura bax, guya sənənlə dostun, kollektivin gəlməyib, guya sən tək gəlmisən?!

İddiaçı: Mən elə hesab edirəm ki, tək gəlmişəm.

Cavabdeh: Samir, səni oradan yaralı çıxaran bax, bu oğlan olub (yanındakı polis əməkdaşını göstərir – müş.).

Polis əməkdaşı: Məni tanımadın?! Səni vışkadan düşürdən mən idim, də.

Saat 11:48-də məhkəmə katibi tərəfləri zala dəvət etdi. Hamı zala daxil oldu.

Hakim: Başa düşmürəm, bunlar hamısı şahiddir? Şahidlər çölə çıxsınlar.

Zalda əyləşən jurnalistlərdən biri fotoçəkiliş etmək istəsə də, hakim buna icazə vermədi. S.Tahirov hakimdən söz alıb, bu qədər polis əməkdaşlarının iş vaxtı məhkəməyə gəlmələrinin səbəbini soruşdu və bu barədə lazımı orqanlara məlumat verəcəyini bildirdi. C.Muradov ayağa qalxıb polislərə getmələrini əmr etdi. Onlardan 10 nəfərə yaxını zalı tərk etdilər.

Hakim (üzünü iddiaçıya və cavabdehə tutub): Məhkəmə iclasının sahibi var. Siz kimsiniz ki, mənim əvəzimə kiməsə deyirsiniz ki, dur get və ya dur gəl?! Başım çıxmadı, nə polis idarəsində deyilsiniz burada, nə də ki, hansısa jurnalist təşkilatında. Oturun və özünüzü layiqli aparın, eşitdiniz?!

Cavabdeh: Mən layiqli aparıram özümü.

Hakim: Qurtardı getdi, əyləşin! İcazə verilmədən danışmaq lazım deyil!

Cavabdeh: Mən icazə alıb danışırım.

Hakim: Qurtardı getdi, ikinizə də xəbərdarlıq etdim. Məhkəmə iclasında sədrlik edənə qulaq asmaq lazımdır. Bu nədir, hələ məhkəmə iclası başlamayıb, durublar mən belə, mən elə?! Nədir, qanun yoxdur sizin üçün?!

Zalda bir dəqiqəlik sakitlik çökdü. Hakim 11:54-də məhkəmə iclasını açıq elan etdi. Məhkəmə tərkibini elan edib, etirazın olub-olmamasını soruşdu. Etiraz olmadı. Hakim iddiaçını tribunaya dəvət etdi. İddiaçı həmkarına foto çəkiliş üçün icazə verilməsini hakimdən xahiş etsə də, hakim icazə vermədi.

Hakim (jurnalistə): Məhkəmə sizin iştirakınızı müzakirə etməlidir. Lakin məhkəmə hesab edir ki, çəkilişə icazə verilməsinə lüzum yoxdur. Düzdür, dövlət sirri olmasa da, məhkəmə lazım bilmir.

Jurnalist: Xanım, nəyə görə icazə vermirsiniz?

Hakim: Siz mənə sual verə bilməzsiz, siz proses iştirakçısı deyilsiniz! Xahiş edirəm, əyləşin yerinizdə!

Jurnalist: Xahiş olunacaq bir şey yoxdur.

Hakim: Bura baxın, mübahisəni qurtarın! Oturun və məhkəmə iclasından qeydlərinizi apara bilərsiniz. (üzünü iddiaçıya tutub) Tahirov, iddia ərizənizi müdafiə edirsiniz? Hakimə etirazınız olmadığı üçün buyurun, iddia ərizənizlə bağlı izahat verin.

İddiaçı həmin mitinqdə çəkilməmiş şəkilləri məhkəməyə təqdim etdi. Sonra işin halları barədə açıqlama verməyə başladı.

İddiaçı: Mən ərizəmdə də qeyd eləmişəm, bu iddianı qaldırmağımın səbəbini açıqlamışam. 09 noyabr 2005-ci ildə «Doğru Yol» Demokratiya Uğrunda Hərəkətin keçirdiyi icazəli mitinqdə Mən Mətbuat Şurası ilə Daxili İşlər Nazirliyinin birgə təşkil etdiyi monitorinq qrupuna daxil olan jurnalist kimi iştirak edirdim və şəkillər çəkirdim; əynimdə Mətbuat Şurasının xüsusi geyimi var idi. Mitinq “20 Yanvar” metrostansiyasının yanında keçirilirdi. Həmin yerdə Yasamal rayon Polis İdarəsinin rəis müavini Camal Muradov tərəfindən döyüldüm, təhqir olundum. Camal müəllimlə əvvəllər münasibətimiz olub. Düzü, mən bunu ayıb saydım ki, bir hadisədir olub mənə qarşı, gərək olmayaydı. Mitinq ərəfəsində, Mətbuat Şurasının oradakı bütün təmsilçiləri bir yerə toplaşdıq, dedik ki, Camal müəllim, belə olmaz. Həmin hadisənin baş verdiyi vaxt diktafona yazılmış səsi var. Mən xahiş edirəm, bu lent yazısına qulaq asa. Yəni mən vuruldum, döyüldüm, təhqir olundum orada və getdim. Bununla belə, mən ürəyimdə tutdum ki, kin saxlamayaq, olubdur, bir hadisədir. Amma mən də insanam, mənim də ailəm var, nüfuzum var, iş yoldaşlarım var. Hadisədən təxminən 40 dəqiqə sonra biz Camal müəllimlə yenidən görüşdük. O, deyir ki, mən bu adamı vurmamışam, amma burada diktafonda səsi yazılıb: mənə vurduğumu boynuna alır. İcazə verirsinizsə, diktafon yazısına qulaq asa.

Hakim: Qurtardınız?

İddiaçı: Xeyr. Bu hadisədən sonra, təbii ki, mən işə gəldim, özümü narahat hiss elədim. Gördüm ki, sol qolumda və ayağımda ciddi xəsarətlər var. Həmin gecəni bir təhər dözdüm. Səhəri Semaşko xəstəxanasına gəldim, orda ilkin tibbi yardım göstərildilər. Buna aid sənədlər var, orada işin içindədir. Lazım olsa, məndə də var, verə bilərəm. İndiyə qədər mən çox əsəb sarsıntıları keçirmişəm, 4 nömrəli xəstəxanada iki dəfə əməliyyat olunmuşam. Qıç fəslə müddətində mən ağrılardan əziyyət çəkmişəm. Ola bilər ki, Camal müəllim elə həssas edir ki, yavaş vurub, amma olduqca bərk vurub. Mənim işim bir çox təşkilatların hesabatlarındadır. İnsanları döymək olmaz. Mən istəyirəm, məhkəmə ədalətli qərar çıxarsın. Mən bu işi udacağam, sağlıq olsun, bunu siz də görəcəksiz.

Hakim: Qurtardınız? Camal müəllim, buyurun, gəlin tribunaya. Siz iddianı qəbul edirsiniz?

Cavabdeh: Xeyr, qəbul etmirəm. Mən Samirdən həmin qüllədən düşməyi xahiş etmişəm. O, düşmədi və bizi söyməyə başladı. Polislər onu məcburi düşürüblər. Mən onu döyməmişəm, vurmamışam. Bilirsiniz ki, tibbi ekspertiza müstəqildir, nə sizə tabedir, nə mənə tabedir, nə də heç kimə tabe deyil. S.Tahirova yetirilən xəsarətlərə onlar da baxıblar və deyiblər ki, o xəsarətləri mən yetirməmişəm və yetirə də bilməzdim. Mənim tabeçiliyimdə 400 nəfərə yaxın adam var. Mən onu vurmamışam, amma qoy özü desin, hansı söyüşlərlə o bizi söyüb! İndi gərək mən onu məhkəməyə verəydim?! Qanun qanundur, mən onu vurmamışam, hörmətli hakim, mənim onunla heç bir qəsd-i-qərəzliyim yoxdur, heç vaxt da olmayıb. Mən ictimai asayışı qorumuşam, öz vəzifə borcumu yerinə yetirmişəm. Əksinə, o, mənim qanuni tələblərimi yerinə yetirməyib, söyüş söyüb. Ancaq mən onu bağışlamışam. Halbuki, onu məsuliyyətə cəlb eləyib, aparardılar. Mən onu etmədim, dedim ki, jurnalistdir, onu da başa düşək.

Hakim: Sağ olun, siz əyləşin.

İddiaçı: Olar, iki epizod üzrə arayış verim?

Hakim: Bir dəqiqə qulaq asın: məhkəmədə sədrlik edənin göstərişlərinə tərəflər, ümumiyyətlə, proses iştirakçıları əməl etməlidirlər. Siz özbaşına məhkəmənin aparılması qaydasını müəyyən etməyin. Sakitliyə riayət edin, istədiyinizi sizə imkan veriləndə deyərsiniz. Sizin də izahatınızı dinlədik, cavabdeh tərəfin də izahatını dinlədik. İndi siz mənim suallarına cavab verin, sonra nə istəsəniz, məhkəmənin nəzərinə çatdırı bilərsiniz.

Hakim: Hadisə dediyiniz, nə vaxt baş verib?

İddiaçı: Deməli, təxminən 2–3 radələrində.

Hakim: Yox, ayın tarixini deyib?

İddiaçı: 09 noyabr 2005-ci ildə.

Hakim: İzahatınızda hadisənin baş verməsini çox yaxşı təsvir etdiniz. Çox sağ olun, şəkillər də təqdim etmişiniz. Siz hesab edirsiniz ki, Camal Muradov çəkiliş apardığınıza görə sizi vurdu, xəsarət yetirdi? Siz onun bu hərəkətlərindən polisə nə vaxt şikayət etdiniz?

İddiaçı: Hadisə baş verəndən sonra, səhəri gün təcili tibbi yardıma müraciət etmişəm, orada ilk tibbi yardım almışam. Sonra həmin gün, ayın 10-da Daxili İşlər Nazirliyinə, Respublika Baş Prokurorluğuna və Mətbuat Şurasına müraciət etmişəm.

Hakim (sözünü kəsir): Qısa, konkret cavab verin, bunlar aydındır. Qoy, mən sualımı verim: Siz Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini, bu iş üzrə cavabdeh C.Muradovun qanunazidd hərəkətləri ilə bağlı əvvəllər respublika prokurorluğuna məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət vermişiniz. Həmin şikayət Yasamal Rayon Prokurorluğuna göndərilib və onunla bağlı Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimov tərəfindən araşdırılma aparılıb, 03.12.2005-ci il tarixdə cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul olunub və o, sizə təqdim edilib. Həmin qərarla göstərilir ki, sizin ərizənizdə göstərilən xüsusiyyətlərin yoxlanılmasının gedişində məhkəmə-tibb ekspertizası təyin olunub. Həmin ekspertiza üzrə 01.12.2005-ci il tarixli 1042 sayılı rəydə aşağıdakılar göstərilib: “Samir Tahirovun bədəni üzərində, sol baldırın yan xəttinin yuxarı 3/1-də bir ədəd qançır kimi müddəti təxminən 2-4 gün əvvələ uyğun gələn sağlamlığa zərər vurmeyən xəsarətlər aşkar edilmişdir. Bundan başqa S.Tahirovun üzərində keçirilən məhkəmə-tibb ekspertizası zamanı onun bədən səthində 09 noyabr 2005-ci il tarixdə törətməyə uyğun gələn hər hansı bir xəsarət və onun izi aşkar olunmadığından, eləcə də, xəstəxana tərəfindən verilmiş onun adına olan arayışda hər hansı bir xəsarətin obyektiv əlaməti göstərilmədiyindən, onun həmin tarixdə xəsarət alıb-almamağı barədə fikir söyləmək imkanı olmamışdır”.

Beləliklə, istintaq orqanının qərarını mən sizə elan etdim.

İddiaçı: Qərarı mənə elan ediblər, siz nəyə görə onu mənə...

Hakim (onun sözünü kəsir): Yox, qərarı sizə elan etməkdə, nəşə başqa bir niyyətim yoxdur: sadəcə, bununla bağlı sual verəcəyəm sizə. Beləliklə, qərarla yazılıb ki, istintaq orqanının apardığı araşdırma zamanı Yasamal Rayon Polis İdarəsinin rəis müavini C.Muradova qarşı Sabah İnformasiya Agentliyinin müxbiri S.Tahirovun verdiyi şikayətin xüsusiyyətləri, digər sübut və dəlillərlə öz təsdiqini tapmadı. Deyin görüm, sizin məhkəmə nəzarəti qaydasında verdiyiniz şikayətlə bağlı Yasamal Rayon Prokurorunun müavini C.Qədimovun qəbul etdiyi cinayət işinin başlanmasından imtina barədə qərardan şikayət verdiniz ya yox?

İddiaçı: Əlbəttə, mən Yasamal Rayon Məhkəməsinə şikayət vermişəm.

Hakim: İşə Yasamal Rayon Məhkəməsinə kim baxdı?

İddiaçı: İsmayıl İslamov.

Hakim: Hansı qərarı qəbul etdi?

İddiaçı: Cinayət işi başlanmaq barədə qərar qəbul etdi.

Hakim: Başlanmaq yox. Siz jurnalistsiniz, çox yaxşı izahat verirsiniz: savadlı, səliqəli, ardıcıl. Amma “cinayət işi başlanmaq” yox, “cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi” barədə.

İddiaçı: Bəli, Yasamal Rayon Prokurorluğunun qərarını qüvvədə saxladı. İndi mən üzr istəyirəm, bir söz deyim.

Hakim (sözünü kəsir): Samir müəllim, bir dəqiqə qulaq as! Məni məcbur etməyin ki, dönə-dönə sizə nələrisə xatırladım! Sədrlik edən hakim, göstəriş verərək tərəfin verdiyi sualı çıxara bilər. Siz sədrlik edənə göstəriş verə bilməzsınız. Sizdən xahiş edirəm: əgər biz qayda-qanunlara riayət etməyi bacarmırıqsa, özümüzü idarə

edə bilmiriksə, nə yaxşı jurnalist ola bilərik, nə yaxşı hakim, nə də yaxşı polis işçisi! Ona görə də, qulaqlarınızı açın eşidin: tərbiyə, mədəniyyət ən birinci, ən vacib olan şərtidir.

İddiaçı: Ay xanım (iddiaçı hakimə belə müraciət edir – müş.), biz bunu çox eşitmişik. Bilirsiniz, mən sizə nəyə görə etiraz etmədim?! Ona görə ki, bütün hakimlər eyni cürdürlər.

Hakim: Etiraz etmək hüququnuzdur. Amma hər halda, oturanlar sizi də görür, hakimi də. Olmadı belə: mən sizə sual verirəm, cavab verin. Sonra sizə imkan verəcəyəm, buyurarsınız, hansı məsələ üzrə istəsəniz, aydınlaşdırarsınız. Hakimin çıxardığı qərardan nə vaxt şikayət etdiniz və nəticəsi nə oldu?

İddiaçı: Ay xanım, mən sizdən üzr istəyirəm, bütün işlər buradadır.

Hakim: Mən sizdən xahiş etdim! Siz sədrlik edən hakimin verdiyi sualı çıxarmaq ixtiyarınız yoxdur! Cavab verin!

İddiaçı: Mən həmin o sifarişli qərardan Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət etdim. Apellyasiya Məhkəməsi 26.01.2006-cı il tarixdə həmin qərarı qüvvədə saxladı. Bununla da mən bu epizodla bağlı Azərbaycan məhkəmələrindən əlimi üzdüüm və müraciət etdim Avropa Məhkəməsinə.

Hakim: Apellyasiya Məhkəməsinin qərarından Ali Məhkəməyə şikayət vermədiniz?

İddiaçı: Xeyr. Siz işin materiallarını oxumusunuzsa, nəzərinizə bir şey çatdırım. Apellyasiya Məhkəməsinin çıxardığı qərarında belə yazılıb: (oxuyur) “Yasamal Rayon Məhkəməsinin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılsın. Apellyasiya şikayəti təmin olunmasın. Qərar qətidir”.

Hakim: Amma hər halda, sizin kassasiya şikayəti vermək hüququnuz var idi. Siz Azərbaycan məhkəmələrinə inanmadığınızda görə şikayət vermədiniz?!

İddiaçı: Bəli. Ona görə vermədim.

Hakim: Aydındır. Sonra siz şərəf və ləyaqətin, işgüzar nüfuzun müdafiəsinə və mənəvi zərərin ödənilməsinə dair məhkəmədə iddia qaldırdınız. Məhkəmə 10 aprel 2006-cı il tarixdə həmin iddianı qəbul etməkdən imtina etdi və iddianın yolverilməzliyi barədə qərardad qəbul etdi. Siz həmin qərardaddan da şikayət verdiniz; yuxarı instansiya məhkəməsində qərar qismən ləğv olunub və biz indi sizin iddianızın bu hissəsinə baxırıq.

Sonra hakim hər iki tərəfin sübut kimi təqdim etdiyi fotoları nəzərdən keçirib, baxılması üçün proses iştirakçılarına təqdim etdi.

Hakim: Hər iki tərəf fotolar təqdim edib. C.Muradov tərəfindən təqdim olunmuş fotolara baxırıq. Bu fotoları sübut növü kimi qəbul etmirik. C.Muradov bunları ona görə təqdim edib ki, göstərsin ki, qüllənin təkəri qırıq olub, qorxub ki, S.Tahirov yıxılar, xəsarət alar, sonra deyərlər ki, jurnalisti yıxdılar. İndi o belə deyir də: əvvəldən qırıqlar, yoxsa sonradan qırıqlar, deyə bilmərəm. Təqdim et bunları, qoy yoldaşlar marağ üçün baxsınlar.

S.Tahirov tərəfindən məhkəməyə təqdim olunmuş təxminən 10 ədəd müxtəlif formalarda çəkilmiş şəkillərdə C.Muradovun və S.Tahirovun müxtəlif cür pozalarda görüntüləri var idi. Proses iştirakçıları şəkillərə baxdıqdan sonra nəzarətçi şəkilləri yığıb hakimə təqdim etdi.

Sonra iddiaçı cavabdeh hadisə zamanı diktofonla yazdığı C.Muradovla olan danışığa qulaq asmaq üçün məhkəmədən icazə aldı. Hakim diktafon yazısının səsləndirilməsinə icazə verdi. Məhkəmə iştirakçıları lent yazısına qulaq asmağa başladılar.

İddiaçı: Mən xahiş edirəm, Camal müəllimin dediklərinə diqqət yetirəsiniz. Eşitdiniz: “Mən sizi yavaş vurmuşam” – deyir.

Hakim: “Kimi vurmuşam” - deyir?

İddiaçı: Məni.

Cavabdeh (gülümsəyərək): Yavaş vurmuşam.

Hakim: Camal müəllim, məhkəmə iclasıdır, ironiyaları saxlayın özünü! (üzünü iddiaçıya tutub) Başqa sübutlarınız varmı?

İddiaçı: Ayağımı əyani sübut kimi göstərim?

Hakim: Xeyr, lazım deyil. Camal müəllim, qülləni kim gətirib ora?

Cavabdeh: Onlar özləri gətiriblər.

Hakim: Qüllənin ora gətirilməsini görmüşdünüz? Əgər görmüşdünüzsə, qırıq olduğu üçün niyə götürmədiniz?

Cavabdeh: Xeyr, bilmirdim. Sonra onun təkərinin qırıq olduğunu görüb, onları düşürməyə çalışdım.

Hakim: Muradov, kifayətdir.

İddiaçı: Bəs şahidləri dindirməyəcəksiniz?

Hakim: Xeyr.

13:10-da məhkəmə müşavirədə qaldı, hamı zalı tərk etdi. 13:17-də məhkəmə müşavirəni bitirdi və açıq məhkəmə iclasında qətnaməni elan etdi. Məhkəmə S.Tahirovun mənəvi ziyanın ödənilməsi barədə iddia tələbini təmin etmədi. Proses 13:20-də başa çatdı.

Müşahidəçi X.Aslanova”

3-cü tapşırıq

1. Cinayət-prosessual icraat üzrə məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəmə çıxışlarını hazırlayın və onları nümayiş etdirin.
2. Mülki iş üzrə iddiaçının və cavabdehin nümayəndələri kimi məhkəmə çıxışlarını hazırlayın və onları nümayiş etdirin.

4-cü tapşırıq

1. Bu iş üzrə Konvensiyanın müddələrinin pozulub-pozulmadığını müəyyənləşdirin.
2. Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu qənaətinə gəldiyiniz halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hazırlanacaq şikayətin qəbul edilənliyi üzrə Ərizəçinin və Hökumətin mövqeyi ilə bağlı arqumentləri müəyyənləşdirin.
3. Konvensiyanın maddələrinin pozuntusu və onların rədd edilməsi ilə bağlı irəli sürülən arqumentlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hansı nəticələrə gələ biləcəyini müzakirə edin.

5-ci tapşırıq

1-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbul edilənliyini əsaslandırır.

2) Şikayətin tələblərini mahiyyəti üzrə əsaslandırır.

2-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə Hökumətin etirazını hazırlayır:

1) Şikayətin qəbul edilənliliyini bağlı etirazlarını əsaslandırır.

2) Şikayətin mahiyyəti üzrə etirazlarını əsaslandırır.

6-cı tapşırıq

Rol oyunu üzrə Simvolik Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosesini keçirin.

Rol oyunu:

Musa Nəbiyevin işi

1. Mart ayının 16-da iş adamı Musa Nəbiyev (bundan sonra – Ərizəçi) və üç qonağı səhər tezdən yaşadığı mənzildə polis və mülki geyimli şəxslər tərəfindən tutularaq naməlum istiqamətdə aparılıb. Tutulmanın kim və hansı əsasla həyata keçirilməsi barədə onun və yaxınlarının suallarına tutmanı həyata keçirən şəxslər cavab verməyiblər. Ona sadəcə bildirilib ki, “vaxtı çatanda, hər şeyi biləcəksən”.

2. Ərizəçi vəkil tutmaq istədiyi şəxslə – Vəkillər Kollegiyasının üzvü Ramil Əkbərova telefonla əlaqə saxlamaq üçün icazə istəyəndə, buna imkan verilməyib: vəkilinə zəng vurmaq istədikdə mobil telefonu əlindən alınıb və söndürülüb. Telefonu mülki şəxslərdən biri özü ilə götürüb.

Ərizəçi onlardan xahiş edib ki, özləri vəkilə zəng vurub tutulması barədə ona məlumat versinlər və hadisə yerinə dəvət etsinlər. Lakin onun bu xahişi də rədd edilib.

3. Martın 16-da Ərizəçinin qohumları vəkil R.Əkbərova müqavilə bağlayıblar. Vəkil order götürdükdən sonra mart ayının 19-na qədər müdafiəsini həyata keçirdiyi şəxsin harada saxlanmasını aydınlaşdırmağa cəhd edib. Bu müddət ərzində Ərizəçinin harada saxlanması barədə nə vəkilinə, nə də qohumlarına hər hansı bir məlumat verilib.

4. Vəkilin respublikanın Baş Prokuroruna müraciətindən sonra, nəhayət, martın 19-da axşam saat 17.30-da vəkilinə məlumat verilib ki, Ərizəçi 1 saylı İstintaq Təcridxanasında saxlanılır, cinayət işi ilə bağlı istintaqı isə Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsi aparır.

5. Məlumatı alan kimi vəkil martın 19-da saat 17.50-də Ərizəçi ilə görüş almaq üçün 1 saylı İstintaq Təcridxanasına gedir. O, təcridxananın rəisinin adına görüşlə bağlı yazdığı ərizəyə vəkil orderinin və müştərisi ilə bağladığı müqavilənin surətini əlavə edir. Lakin vəkilə bildirirlər ki, İstintaq Təcridxanasında saxlanılan şəxslərlə görüş almaq üçün həmin işi aparan müstəntiqin icazə məktubu olmalıdır.

Vəkil martın 20-də səhər tezdən Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsinin, işi aparan müstəntiqi Dəmir Əliyevdən icazə almaq məqsədilə həmin idarəyə gəlir. Lakin ona qəbul otağındakı polis işçisi bildirir ki, müstəntiq yerində yoxdur.

6. Martın 21 və 22-də vəkil yenidən müstəntiqlə əlaqə saxlamağa cəhd edir. Və hər dəfə bir bəhanə ilə onu müstəntiqin yanına buraxmırlar. Gah deyirlər ki, hadisə yerinə gedib, gah deyirlər ki, nahardadır, gah da rəisin yanında müşavirədə olduğu bildirilir.

7. Nəhayət, vəkilin Baş Prokurora növbəti teleqramından sonra müstəntiq martın 23-də vəkili qəbul edir və müştərisi ilə görüşə icazə barədə ona sənəd verir.

8. Martın 23-də vəkil Ərizəçi ilə görüşür. Ərizəçi ona bildirir ki, mart ayının 5-də səhər saat 6:00 radələrində Kalaşnikov avtomatları ilə silahlanmış bir neçə polis məmuru və mülki geyimli şəxslər onun evinə gələrək, qapının açılmasını tələb ediblər. Ərizəçi qapını açana qədər onlardan 3-4-ü mənzilinə pəncərədən daxil olublar. Həbs barədə qərar və hər hansı başqa sənəd təqdim etmədən, polis məmurları Ərizəçini və onun qonağı olan daha 3 şəxsi qandallayıblar. Sonra polis məmurları onları mənzildən çıxararaq polis maşınına sürükləyiblər. Onu və qonaqlarını Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Mübarizə İdarəsinə (MCQMİ) gətiriblər.

O, vəkilinə daha sonra bildirir ki, qandallanmış vəziyyətdə dörd saat müddətində MCQMİ-nin binasındakı otaqların birində saxlanılıb. Hansı əsasla tutulduğunu öyrənməyə cəhd etdikdə, MCQMİ-nin rəisi ona söyləyib ki, həmin əsaslar növbəti gün açıqlanacaq.

Həmin gün onu müvəqqəti saxlama yeri kimi istifadə olunan MCQMİ-nin binasının zirzəmisinə gətiriblər. Burada, bir neçə polis işçisinin iştirakı ilə saxlama yerinin nəzarətçisinin otağında, ona soyunmaq əmr edilib və polis işçisi onun bədənində zədələrin olub-olmamasını yoxlayıb və heç nə aşkar etməyib. Sonra o, iki başqa tutulmuş şəxslə birlikdə səhərə qədər kamerada yerləşdirilib.

9. Ərizəçi bildirib ki, tutulduqdan sonra növbəti gün – martın 6-da saat 12:00-13:00 radələrində Ərizəçi Baş Prokurorluğun İstintaq İdarəsinə gətirilib və dövlət hesabına təyin olunmuş bir vəkilin iştirakı ilə dindirilib.

Ərizəçi dövlət hesabına təyin olunan vəkilin iştirakı ilə dindirilməsinə qəti etirazını bildirib. O, şəxsən tanıdığı və etimad etdiyi vəkilin dəvət olunmasını xahiş etsə də, onun bu xahişi rədd edilib.

Dindirmədən sonra ona narkotik maddələrin alqı-satqısı cinayətini törətməsi üzrə ittiham elan olunub. Ərizəçinin sözlərinə görə, o, MCQMİ-yə gətirilərkən və polis mühafizəsində olarkən pis rəftara məruz qalması barədə şikayət vermək üçün qələm və kağız istəsə də, ona imtina cavabı verilib; odur ki, şifahi qaydada şikayət etmək məcburiyyəti qarşısında qalıb.

10. Həmin gün saat 16:00 radələrində Nəsimi Rayon Məhkəməsi Ərizəçi barəsində 3 ay müddətinə həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi haqqında qərar qəbul edib.

II. Suallar

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktlarının tutulan şəxsə tutulmasının səbəbləri, vəkillə görüş, susmaq və öz əleyhinə ifadə verməmək hüququ və s. barədə məlumatlandırılması ilə əlaqədar normalarını təkmil saymaq olarmı?

2. Həmin hüquqların təcrübədə reallaşdırılması ilə bağlı təcrübədə yaranan problemlər daha çox qanunvericiliyin problemləridir, yoxsa qüsurlu praktikanın?

3. Əgər problem qanunvericiliyin qüsurları ilə bağlıdırsa, onları aradan qaldırmaq üçün hansı dəyişikliklər və əlavələri təklif edərdiniz?

4. Problem qanunvericilikdə deyil, onun tətbiqi praktikasına bağlıdırsa, bu halda işi apan hüquqşünas gələcəkdə uğur qazanmaq üçün hansı addımları atmalıdır?

5. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktları tutulan şəxslə vəkilin dərhal və maneəsiz görüşü üçün təminat verirmi? Qanunun müvafiq normalarını tapın və onları bu aspektdən analiz edin.

6. Həmin hüquqların təcrübədə reallaşdırılması ilə bağlı təcrübədə yaranan problemlər daha çox qanunvericiliyin problemləridir, yoxsa qüsurlu praktikanın?

7. Əgər problem qanunvericiliyin qüsurları ilə bağlıdırsa, onları aradan qaldırmaq üçün hansı dəyişikliklər və əlavələri təklif edərdiniz?

8. Problem qanunvericilikdə deyil, onun tətbiqi praktikasına bağlıdırsa, bu halda işi apan hüquqşünas gələcəkdə uğur qazanmaq üçün hansı addımları atmalıdır?

9. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktları tutulan şəxsin polis orqanlarının özbaşınalığından müdafiə olunmaq, onların qanunsuz hərəkətlərindən şikayət vermək, tibbi müayinədən keçmək barədə hansı hüquqlarını nəzərdə tutur? Bu normalar nə dərəcədə təkmildir?

10. Şəxsə öz iradəsinin əleyhinə dövlət hesabına vəkil təyin oluna bilərmə?

11. Həmin hüquqların təcübədə reallaşdırılması ilə bağlı təcübədə yaranan problemlər daha çox qanunvericiliyin problemləridir, yoxsa qüsurlu praktikanın? Problem qanunvericiliyin qüsurları ilə bağlıdırsa, onları aradan qaldırmaq üçün hansı dəyişikliklər və əlavələri təklif edərdiniz? Problem qanunvericilikdə deyil, onun tətbiqi praktikasına bağlıdırsa, bu halda işi aparan hüquqşünas gələcəkdə uğur qazanmaq üçün hansı addımları atmalıdır?

III. Tapşırıqlar

1-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə Azərbaycan qanunvericiliyinin hansı müddələrinin pozulduğunu müəyyənləşdirin.
2. Bu materialın üzərində Azərbaycan qanunvericiliyinin və onun tətbiqi praktikasının problemli məsələlərini müəyyənləşdirin və onların həlli ilə bağlı təkliflərinizi müəyyənləşdirin.

2-ci tapşırıq

1. Bu iş üzrə istintaq və məhkəmə orqanlarının cinayət mühakimə icraatı qaydasında qəbul etdiyi qərarları təhlil edin və onların məzmununun Azərbaycan qanunvericiliyinin tələblərinə nə dərəcədə uyğun olduğunu qiymətləndirin.
2. Bu iş üzrə məhkəmə orqanlarının mülki icraat qaydasında qəbul etdiyi qərarları təhlil edin və onların məzmununun Azərbaycan qanunvericiliyinin tələblərinə nə dərəcədə uyğun olduğunu qiymətləndirin.

3-cü tapşırıq

1. Cinayət-prosessual icraat üzrə məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəmə çıxışlarını hazırlayın və onları nümayiş etdirin.
2. Mülki iş üzrə iddiaçının və cavabdehin nümayəndələri kimi məhkəmə çıxışlarını hazırlayın və onları nümayiş etdirin.

4-cü tapşırıq

1. Bu iş üzrə Konvensiyanın müddələrinin pozulub-pozulmadığını müəyyənləşdirin.
2. Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu qənaətinə gəldiyiniz halda, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə hazırlanacaq şikayətin qəbul edilənliliyi üzrə Ərizəçinin və Hökumətin mövqeyi ilə bağlı arqumentləri müəyyənləşdirin.
3. Konvensiyanın maddələrinin pozuntusu və onların rədd edilməsi ilə bağlı irəli sürülən arqumentlər əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hansı nəticələrə gələ biləcəyini müzakirə edin.

5-ci tapşırıq

1-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbuledilənliyini əsaslandırır.
- 2) Şikayətin tələblərini mahiyyəti üzrə əsaslandırır.

2-ci qrup – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə Hökumətin etirazını hazırlayır:

- 1) Şikayətin qəbuledilənliyini bağlı etirazlarını əsaslandırır.
- 2) Şikayətin mahiyyəti üzrə etirazlarını əsaslandırır.

6-cı tapşırıq

Rol oyunu üzrə Simvolik Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosesini keçirin.

2. Qrup müzakirələri üçün məsələlər

1-ci məsələ

Məhərrəm Əliyevin barəsində Səbail Rayon Məhkəməsinin 15 dekabr 2006-cı il tarixli qərarı ilə həbs qətimkan tədbiri seçilib. M.Əliyev qonşusu F.Qasımovanın mənzilinə girərək oradan bir ədəd «Samsung» markalı videomaqnitofon və bir ədəd brilyant kişi üzüyü oğurlayıb. Qətimkan tədbiri ilə bağlı keçirilən məhkəmə iclasında hakim M.Əliyevin haqqında həbs qərarı çıxarıb. Lakin o, prosesdə təqsirləndirilən şəxsə bildirib ki, zərər çəkmiş şəxsə dəymiş ziyanı ödəsə, həbsi daha yüngül qətimkan tədbiri ilə dəyişdirə bilər. 24 dekabr 2006-cı ildə M.Əliyevin valideynləri iş üzrə zərərçəkmiş şəxs F.Qasımovaya dəymiş zərəri ödəyirlər, amma bundan sonra həbs qəti imkan tədbirinin dəyişdirilməsi üçün hansı addımları atmalı olduqlarını bilmirlər. Onlar vəkilə müraciət edirlər.

Vəziyyəti təhlil edin.

2-ci məsələ

Famil Kərimovun cinayət təqibi ilə bağlı olaraq istintaq orqanı 5 mənzilin dəyərini qiymətləndirmək üçün məhkəmə-əmtəşünaslıq ekspertizası təyin edir. Cinayət işi üzrə istintaqı aparən müstəntiq hesab edir ki, F.Kərimovun iş üzrə zərərçəkmiş şəxs kimi tanınan vətəndaşlar üçün dövlət hesabına tikilən mənzillərin qiyməti qəsdən şişirdilib.

İşdə iştirak edən müdafiəçi bu prosesdə onun iştirakının təmin olunması barədə vəsatət verir. Müstəntiq vəsatəti təmin etmir.

Bu şəraitdə müdafiəçi nə etməlidir?

3-cü məsələ

Astara rayon sakini Asif Məmmədov vəkilin ofisinə gələrək ona bildirir ki, qanunsuz olaraq cinayət təqibinə məruz qalıb və 40 gün ərzində – 2007-ci ilin fevral ayının 14-dən mart ayının 24-dək istintaq təcridxanasında saxlanılıb. 10 aprel 2007-ci il tarixdə Astara Rayon Prokurorluğu onun barəsində olan cinayət işinə əməlinə cinayət tərkibi olmaması əsası ilə xitam verir. A.Məmmədov qanunsuz həbsi ilə bağlı ona vurulan maddi və mənəvi ziyana görə kompensasiya tələbi ilə məhkəmədə iş qaldırmaq istəyir.

Müştəriyə məsləhət verin.

4-cü məsələ

Şahlar Alıyevin işi üzrə məhkəmə prosesində vəkil hakimə etiraz edir. Hakim etirazı müzakirə etməkdən imtina edir və prosesi davam etdirir.

Vəkil nə etməlidir?

5-ci məsələ

Əlillər Cəmiyyətinin iddiası ilə bağlı mülki iş 25 sentyabr 2007-ci il tarixə saat 10-na təyin edilib. Saat 11 olmasına baxmayaraq məhkəmə iclası başlamır. Vəkil hakimin otağına daxil olaraq nəyə görə iclası başlamamağın səbəbini soruşur. Hakim bunu məhkəməyə hörmətsizlik kimi qiymətləndirərək ondan zalı tərk etməyi tələb edir. Vəkil bu tələbi qanunsuz adlandıraraq, hakimin hərəkətinə

etirazını bildirir və tələb edir ki, bu etirazı protokola daxil edilsin. Bunun cavabında hakim məhkəmə nəzarətçilərini zala dəvət edir, onların iştirakı ilə akt tərtib edərək vəkili zaldan çıxarır və prosesi təxirə salır.

Vəziyyəti təhlil edin.

6-cı məsələ

Vəkil iş materialları ilə tanış olmaq üçün hakimin xidməti otağına daxil olmaq istəyir. Məhkəmə iclas katibi ona bildirir ki, hakim məşğuldur və onun yanına keçmək olmaz. Vəkil işin materialları ilə tanış olmaq istədiyini bildirir və xahiş edir ki, ona bu şərait yaradılsın.

Məhkəmə iclas katibi buna yalnız hakimin icazəsi ilə yol verildiyini bildirir. Hakimin nə vaxt boşalacağını soruşan vəkilə məhkəmə iclas katibi konkret vaxt deyə bilməyəcəyi cavabını verir.

Vəziyyəti araşdırın. Vəkil hansı addımları atmalıdır?

7-ci məsələ

Famil Kərimovun cinayət təqibi ilə bağlı olaraq istintaq orqanı 5 mənzilin dəyərini qiymətləndirmək üçün məhkəmə – əmtəəşünaslıq ekspertizası təyin etmişdir. Cinayət işi üzrə istintaqı aparan müstəntiq hesab edir ki, F.Kərimovun iş üzrə zərərçəkmiş şəxs kimi tanınan vətəndaşlar üçün dövlət hesabına aldığı mənzillərin qiyməti qəsdən və süni olaraq şişirdilib.

İşdə iştirak edən müdafiəçi vəsatət verərək müstəntiqdən xahiş edir ki, ekspertizanın aparılmasında onun da iştirakı təmin olunsun. Müstəntiq vəsatəti təmin etmir.

Vəziyyəti təhlil edin.

8-ci məsələ

R.Musayevin vəkili polisin zorakılığına məruz qalan müştərisi Taleh Muradovun ekspertizadan keçirilməsi barədə Məhkəmə-Tibb Ekspertizası və Pataloji Anatomiya Birliyinə rəsmi ərizə ilə müraciət edir.

İdarədən ona cavab verirlər ki, qanunvericilikdə vəkilin müraciəti əsasında ekspertizanın keçirilməsi nəzərdə tutulmayıb. Bunun üçün istintaq orqanının və ya məhkəmənin qərarı olmalıdır.

Vəziyyəti təhlil edin və problemin həlli yollarını göstərin.

9-cu məsələ

Ramin Əliyevin Azərbaycan Respublikasının 147-ci maddəsi üzrə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi üzrə məhkəmə prosesi başa çatdıqdan sonra onun vəkili Samirə Hüseynova işi aparan hakimə şifahi şəkildə müraciət edərək iş üzrə məhkəmə iclaslarının protokollarının surətinin ona verilməsini xahiş edib. Hakim bildirib ki, qüvvədə olan qanunvericilik protokolların surətinin iştirakçılara verilməsini nəzərdə tutmayıb; vəkil iş vaxtı gəlib onları üzündən köçürə və ya qeydlərini apara bilər.

Vəkil hakimə bildirir ki, onlar bu iş üzrə birinci instansiya məhkəməsinin hökmündən yuxarı məhkəmələrə, ölkədaxili məhkəmələrdə qəbul olunacaq qərarlar onları qane etmədikdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə ünvanlayacaqları şikayətlərdə “əsaslandırılmış məhkəmə qərarı” hüququnun pozuntusunu mübahisələndirməyi nəzərdə tuturlar. Məhkəmə iclaslarının protokollarının surət-

ləri bu hüququn pozuntusunu təsdiqləyən sübutlar kimi müdafiə tərəfinə lazım ola bilər: onlar məhkəmənin gəldiyi nəticə ilə protokollarda yazılanları müqayisə etmək, məhkəmə prosesində araşdırılan sübutların, verilən vəsatətlərin, səsləndirilən çıxışların və dəlillərin və s. protokollarda nə dərəcədə düzgün və ətraflı əks olunduğunu müəyyən etmək və bununla bağlı mülahizələrini şikayətlərdə göstərmək istəyirlər. Protokolların surətlərinin onlara təqdim olunmaması gələcəkdə şikayətlərdə bununla bağlı yazılanların həqiqiliyinin sübutu zamanı gərək ola bilər.

Hakim protokolların surətlərini vəkilə verməkdən qəti olaraq imtina edir. Vəkil protokolların surətlərinin müdafiə tərəfinə təqdim olunması barədə yazılı vəsatət hazırlayıb onu hakimə təqdim edir və vəsatəti ilə bağlı yazılı əsaslandırılmış qərarın verilməsini xahiş edir. Hakim bu cür vəsatətlərlə bağlı yazılı qərarın çıxarılmasının vacibliyini müəyyən edən normaların olmadığını bildirir və vəkilin bu xahişini də rədd edir.

Vəziyyəti təhlil edin və problemin həlli yollarını göstərin.

10-cu məsələ

Məhkəmə iclas protokolu ilə bağlı

Aşağıdakı səhnəyi keçirin:

1. Səhnəciyin iştirakçıları

Yasamal Rayon Məhkəməsinin hakimi Musa Bağirov

Yasamal Rayon Məhkəməsinin məhkəmə iclas katibi Məmməd Əliyev

Təqsirləndirilən şəxs Ramin Əliyevin müdafiəçisi – bu səhnəcikdə iştirak edəcək Komandanın üzvü

2. Komanda üzvləri üçün ümumi məlumat

Siz Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 147-ci maddəsi üzrə təqsirləndirilən Ramin Əliyevin müdafiəçisisiniz.

Həmin iş üzrə məhkəmə prosesi başa çatdıqdan 3 gün sonra məhkəmə iclasının protokolunu əldə etmək üçün hakim otağına gə bilərsiniz. Sizi otaqda məhkəmə iclas katibi Məmməd Əliyev qarşılayır.

Ona məhkəmə iclasının protokolunun surətini əldə etmək üçün hakimlə görüşmək istədiyini bildirirsiniz. Onun Sizə cavabı təxminən belə olacaq ki, “hakim baxdığı işlə bağlı qərar yazdığı üçün heç kəsi qəbul etmir”

Siz hakimin otağına keçmək istəyirsiniz. O, Sizə icazə verməyəcək və bildirəcək ki, “məhkəmə iclasının protokolunun surətinin tərəflərə təqdim olunması Qanunda nəzərdə tutulmayıb”.

Bu hissədə ona verəcəyiniz cavabı hazırlayın

Siz nə desəniz, məhkəmə iclas katibi Sizə bu sözlərdən biri ilə cavab verəcək: “olmaz”, “qanun buna yol vermir”, “vaxtımızı almayın”

Məhkəmə iclas katibi arasında olan polemikanı eşidən hakim Sizi öz otağına dəvət edəcək (o, səhnədə bir qədər kənarda qoyulan stolda əyləşəcək).

Siz hakimə yaxınlaşıb məhkəmə iclasının protokolunun surətini çıxarmaq istədiyinizi bildirəcəksiniz.

O, Sizə bildirəcək ki, “cinayət-prosessual qanunvericilik məhkəmə iclasının protokolunun surətinin” proses iştirakçılarında təqdim edilməsini nəzərdə tutmayıb.

Bu hissədə ona verəcəyiniz cavabı hazırlayın

Sizin verdiyiniz cavabla bağlı protokolun surətinin tərəflərə verilməsinin mümkünsüzlüyünü əsaslandırmaq üçün hakim daha bir arqument irəli sürəcək: onların sənədlərin surətlərini çıxarmaq imkanı yoxdur: 1) hamıya işin materiallarının və cümlədən protokolların surətləri verilsə, bu, həddən artıq böyük xərclər edər, 2) bunun üçün hakimlərə müvafiq avadanlıq verilməyib. Hakim həmçinin bildirir ki, sənədlərin surətlərinin kənarında çıxarılması üçün onları tərəflərə verə bilməzlər.

3. Komanda üzvünə əlavə məlumat

Hakim tez-tez Sizə “sən” deyər müraciət edir və bəzi hallarda səsinin tonunu qaldırır.

4. Hüquqpozucularının dediklərinə və hərəkətlərinə qiymət verərkən cavablarınızda (şərhlərinizdə) suallarınızda toxunmalı olduğunuz məqamlar

a. Katiblə bağlı

- məhkəmə iclas protokolunun surətinin tərəflərə verilib-verilməməsi barədə katibin qərar verməsinin qanuni olub-olmaması barədə mülahizələrinizi səsləndirin və mövqeyinizi əsaslandırın.

- məhkəmə iclas katibinin prosesual məsələlərin həlli ilə bağlı Sizi hakimin yanına buraxmamasının qanuni olub-olmaması barədə mülahizələrinizi səsləndirin və mövqeyinizi əsaslandırın.

b. Hakimlə bağlı

Hakimin dediklərinə və hərəkətlərinə qiymət verəndə, diqqət yetirilməli məqamlar:

- hakimi Sizinlə etik davranmasına nail olmağa cəhd edin,

- məhkəmə iclas protokolunun surətinin tərəflərə təqdim olunmasından imtina “qanunda nəzərdə tutulubmu” testi ətrafında mülahizələrinizi səsləndirin və mövqeyinizi əsaslandırın.

- “qanunun keyfiyyəti” testi ətrafında mülahizələrinizi səsləndirin və mövqeyinizi əsaslandırın.

- məhkəmə iclas protokolunun Sizə təqdim olunmaması müdafiəsini həyata keçirdiyiniz şəxsin İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya ilə təminat verilən hansı hüquqlarınızı pozması barədə mülahizələrinizi səsləndirin və mövqeyinizi əsaslandırın.

11-ci məsələ

Aşağıdakı məhkəmə qərarlarının qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğunluğu baxımından təhlil edin:

**Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsi
Mülki İşlər Üzrə Məhkəmə Kollegiyası
QƏRARDAD**

Hakim: M.Ə.Hüseynovanın sədrliyi və məruzəsi ilə Hakimlər: S.S.Babayev,
B.A.Şükürovdan ibarət tərkibdə
E.Abbasovun katibliyi ilə

Sadiqov Elçin Əli oğlunun Bakı şəhəri, Yasamal rayon məhkəməsinin 28 mart 2007-ci il tarixli qərarından verdiyi apellyasiya şikayəti üzrə mülki işə,

Bakı şəhərində 3 may 2007-ci il tarixdə açıq məhkəmə iclasında baxaraq

müəyyən etdi:

Bakı şəhəri, Yasamal rayon məhkəməsinin 28 mart 2007-ci il tarixli qərarı ilə iddiaçı Sadiqov Elçin Əli oğlu cavabdeh Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə qarşı iddia qaldıraraq Ali Məhkəmənin informasiya sorğusuna cavab verməməsi üzrə hərəkətsizliyinin qanunsuz hesab olunmasını və 14 fevral 2007-ci il tarixli sorğuya cavab verilməməsi haqqında ərizənin qəbulundan yolverilməzliyinə görə imtina olunmuşdur.

Məhkəmənin qərarından narazı qalan iddiaçı Sadiqov Elçin Əli oğlu apellyasiya şikayəti verərək, məhkəmənin qərarını ləğv edib, işi mahiyyəti üzrə baxılması üçün məhkəməyə qaytarılmasını xahiş etmişdir.

Məhkəmə iclasında iddiaçı Sadiqov Elçin Əli oğlu apellyasiya şikayətini müdafiə edərək, onun təmin edilməsini məhkəmə kollegiyasından xahiş etdi.

Məhkəmə iclasında cavabdehin nümayəndəsi İsmayılov Arif Allahqulu oğlu apellyasiya şikayətini əsassız hesab etdiyindən, məhkəmənin qərarının dəyişdirilmədən saxlanılmasını məhkəmə kollegiyasından xahiş etdi.

Məhkəmə kollegiyası iş materiallarını və təqdim edilmiş sübutları araşdıraraq, tərəfləri dinləyərək hesab edir ki, məhkəmənin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmalıdır.

İş materiallarından görünür ki, iddiaçı Sadiqov Elçin Əli oğlu cavabdeh Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə qarşı iddia qaldıraraq Ali Məhkəmənin informasiya sorğusuna cavab verməməsi üzrə hərəkətsizliyinin qanunsuz hesab olunmasını və 14 fevral 2007-ci il tarixli sorğuya cavab verilməsi haqqında qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Məhkəmə iclasında cavabdehin nümayəndəsi iştirak etməmişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi yuxarıda göstərilən qərarı çıxartmışdır.

Məhkəmə kollegiyası hesab edir ki, məhkəmənin qərarı qanuni və əsaslı olduğuna görə onun ləğv edilməsinə heç bir əsas yoxdur.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.0.1. maddəsinə əsasən informasiya - yaranma tarixindən, təqdimat formasından və təsnifatından asılı olmayaraq istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgilər, xəbərlər və ya digər xarakterli məlumatlar hesab olunur.

Məhkəmə iclasında müəyyən edildi ki, iddiaçı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Sədrinə məlumat əldə olunması ilə bağlı deyil, məhkəmə qərarlarının surətlərinin əldə olunmasını xahiş etmişdir.

Məhkəmə qərarlarının surətlərinin verilməli olan şəxslərin dairəsi Azərbaycan Respublikası MPM-in 237 və Azərbaycan Respublikası CPM-in 358-ci maddəsində müəyyən edilmişdir.

İddiaçı işə məhkəmə qərarlarının surətlərinin verilməli olan şəxslərin sırasına daxil deyildir və bu qərarların surətlərinin tələb edilməsi informasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənmir.

Bundan əlavə Azərbaycan Respublikası MPM-in 296.1-ci maddəsinə əsasən maraqlı şəxs müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və yerli özünüidarə orqanının, sair orqan və təşkilatların, onların vəzifəli şəxslərinin qərarı, hərəkəti (hərəkətsizliyi) ilə əlaqədar mübahisə qaldıra bilər.

«İcra vərəqəsinin verilməsi və icrası ilə əlaqədar məhkəmə təcrübəsinin bəzi məsələləri barədə» Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 14 yanvar 2003-cü il tarixli, 1 sayılı qərarına əsasən Azərbaycan Respublikasında keçirilən məhkəmə islahatı nəticəsində üçpilləli məhkəmə sistemi yaradılmış, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının məhkəmə müdafiəsi imkanları daha da genişlənmiş, maddi və prosessual hüquq normalarını tənzimləyən yeni qanunlar qəbul edilmişdir. Üçpilləli məhkəmə sisteminin mövcud olduğu şəraitdə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini apellyasiya instansiyası məhkəməsi dəyişdirə, ləğv edə və ya yeni qətnamə çıxara bilər. Kassasiya məhkəməsi də öz növbəsində apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsinə dəyişiklik edə bilər.

Göründüyü kimi qanunvericiliyin tələbinə əsasən yuxarı instansiya məhkəməsinin hərəkətlərinin aşağı məhkəmələr tərəfindən yoxlanılması qanunla müəyyən edilməmiş və Azərbaycan Respublikası MPM-in 296-cı maddəsi, həmçinin xüsusi iddia icraatı qaydasında baxılmalı olan işlərin sırasına yuxarı məhkəmələrin hərəkət, hərəkətsizliyini daxil etməmişdir.

Azərbaycan Respublikası MPM-in 153.2.1-ci maddəsinə əsasən ərizəyə məhkəmə qaydasında baxılmalı deyildirsə, onun qəbulundan imtina olunmalıdır.

Yuxarıdakılara əsasən və Azərbaycan Respublikası MPM-in 398-ci maddəsinə rəhbər tutaraq, məhkəmə kollegiyası

qərara alır:

Bakı şəhəri, Yasamal rayon məhkəməsinin 28 mart 2007-ci il tarixli qərarı dəyişdirilmədən saxlanılsın, iddiaçının apellyasiya şikayəti təmin edilməsin.

Qərardad elan edildiyi andan qanuni qüvvəyə minir.

Qərardaddan 3 ay müddətində Apellyasiya Məhkəməsi vasitəsilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə kassasiya şikayəti verilə bilər.

Sədrlik edən:

Hakimlər:

Əsli ilə düzdür

***

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət işləri və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyası
QƏRAR

13 sentyabr 2005-ci il, Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimləri N.Hüseynov (sədr), M.Ağazadə və Z.Hüseynovdan ibarət tərkibdə, dövlət ittihamçısı A.Vəliyevin və məhkəmə iclas katibi Ş.Qəhrəmanovun iştirakları ilə kassasiya şikayəti üzrə işə baxaraq

müəyyən etdi:

Bakı şəhəri, Nizami rayon məhkəməsinin 04 oktyabr 2004-cü il tarixli hökmü ilə Soin Kasimoviç Seidiyev, 26 iyun 1962-ci il tarixdə Gürcüstan Respublikasının Tbilisi şəhərində anadan olmuş, milliyyətə azərbaycanlı, Gürcüstan Respublikası vətəndaşı, orta təhsilli, evli, əvvəllər 23.11.2001-i il tarixdə Bakı şəhəri, Nəsimi rayon məhkəməsinin hökmü ilə Azərbaycan Respublikası CM-nin 62 və 69.4-cü maddəsi tətbiq edilməklə

200.000 manat məbləğində cərimə cəzasına məhkum olunmuş, işləməyən, Bakı şəhəri, Naxçıvanski küçəsi, ev 4, mənzil 68-də yaşayan Azərbaycan Respublikası CM-nin 315.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinib, 1 il 6 ay müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmiş, barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 70-ci maddəsi tətbiq edilməklə 1 il sınaq müddəti müəyyən edilməklə cəzası şərti hesab edilmişdir.

Hökmlə S.Seidiyev ona görə təqsirli bilinmişdir ki, o, 3 aprel 2004-gü il tarixdə təxminən saat 14:20 radələrində idarə etdiyi "Ford-Tranzit" markalı, AOA 958 dövlət nömrə nişanı olan avtomaşınla Nərimanov rayonu ərazisindəki Mirzəbala Əhmədov küçəsi ilə hərəkət edərkən, "Yol hərəkəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanuna edilmiş 04 sayılı əlavənin 3.1-gi maddəsinin tələblərini pozaraq, "giriş qadağandır" işarəsinə əhəmiyyət vermədən N.T.Məmmədov küçəsinə keçmiş və bu zaman hərəkətini davam etdirərkən Nərimanov RPİ-ni DYPŞ-nin əməkdaşları polis baş leytenantı Nağıyev Akif Adil oğlu, polis baş serjantı Məmmədov Ələkbər Oqtay oğlu və Gülmaliyev Arif Gülüş oğlu tərəfindən saxlanılmaqla, barəsində inzibati xəyata yol verilməsi ilə əlaqədar 11743 nömrəli protokol tərtib edilmişdir. Həmin vaxt S.K.Seidiyev xidməti vəzifələrini yerinə yetirmələri ilə əlaqədar olaraq, polis əməkdaşlarına zor tətbiq etməklə müqavimət göstərmişdir. Belə ki, o, Ə.O.Məmmədovun ünvanına nalayiq söyüşlər söyləməklə onun əlindən olan protokolu dartıb cırmış, öz hərəkətlərini davam etdirməklə, onun əynində olana polis gödəkcəsinin sol çiyni üzərindəki paqonu dartıb qopartmaqla xidməti geyimini zədələmiş, yumruqla sifət nahiyəsindən vuraraq, ona alt dodağın selikli qişasında qansızmaya səbəb olmuş, sağlamlığa zərər vurmayan xəsarət yetirmişdir.

Bundan başqa S.Seidiyev onu sakitləşdirməyə çalışan polis baş leytenantı Nağıyev Akif Adil oğlunun da ünvanına nalayiq söyüşləri davam etdirməklə, onun əynində olan polis formasının yaxasından yapışaraq dartmış, ona yumruq ataraq, əl barmaqları ilə onun sol yanağın iç səthini, sol qulağın arxa və boyun nahiyəsini cızaraq, sıyrıqlara səbəb olmuş, sağlamlığa zərər vurmeyən xəsarət yetirmişdir.

Məhkum S.K.Seidiyev apellyasiya şikayətində məhkəmənin hökmünün ləğv edilməsinin və ona bu iş üzrə bəraət verilməsini xahiş etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin cinayət və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyası özünün 14 dekabr 2004-cü il tarixli qərarı ilə S.Seidiyev haqqındakı hökmü dəyişdirmədən saxlamışdır.

Məhkum S.Seidiyevin kassasiya şikayətində Apellyasiya Məhkəməsinin onun haqqındakı qərarının ləğv edilməsi işin yenidən apellyasiya baxılmasını təyin edilməsi xahiş olunur. Şikayət onunla əsaslandırılmışdır ki, məhkəmə işə ədalətli baxmamış, hökmü yalnız zərərçəkmiş şəxslərin ifadələri ilə əsaslandırılmış, onun vəsatətlərini təyin etməmiş, onun müdafiəçisi məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş özünü istədiyi vəkili isə məhkəmə işə buraxmamaqla onun müdafiə hüququnu pozmuşdur, o, təqsirli bilindiği cinayət əməllərini törətməmişdir.

Məhkəmə kollegiyası şikayətini təmin edilmədən saxlanılması barədə dövlət ittihamçısının çıxışlarını dinləyib, iş materiallarını müzakirə edərək belə hesab edir ki, aşağıda şərh olunun əsaslara görə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin S.Seidiyev haqqındakı qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmalıdır.

Belə ki, kassasiya şikayətində məhkəmə tərəfindən işin faktiki hallarını düzgün müəyyən edilmədiyi, məhkəmənin onun haqqındakı işə ədalətli baxmadığı, vəsatətlərinin əsassız olaraq təmin edilmədiyi göstərilərsə də, məhkəmə qərarlarından və digər iş materiallarından görüldüyü kimi məhkəmə tərəfindən işin hökmdə şərh olunmuş halları düzgün müəyyən edilmiş, S.Seidiyevin əməlləri cinayət qanunu ilə düzgün tövsüf edilmişdir. Məhkəmə işin faktiki hallarına dair nəticələrini qanunun müəyyən etdiyi yollarla əldə edilmiş və lazımcıca araşdırılmış sübutların məcmuyu ilə əsaslandırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 419.1-ci maddəsinə görə kassasiya instansiyası məhkəməsi kassasiya şikayətinə və ya kassasiya protestinə mahiyyəti üzrə baxaraq yalnız hüquq məsələləri üzrə cinayət qanununun və bu Məcəllənin normalarını tətbiqinin düzgünlüyünü yoxlayır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi məhkəmə tərəfindən işin faktiki halları düzgün müəyyən edilmişdir ki, apellyasiya instansiyası məhkəməsi də öz qərarı ilə bu faktı təsdiq etmişdir.

Kassasiya şikayətinin prosesual qanunvericiliyi tələblərinə məhkəmə tərəfindən düzgün əməl edilmədiyinə dair dəlilləri də əsassız hesab edilməlidir.

Belə ki, məhkəmə iclas protokolundan görüldüyü kimi S.Seidiyev özünün müdafiəsini vəkil A.Tağıyevaya həvalə etdiyini bildirmişdir. A.Tağıyeva da onun məhkəmədə müdafiəsini həyata keçirmişdir. Məhkəmə iclas protokolundan görüldüyü kimi S.Seidiyev özünün müdafiəsi üçün hər hansı digər müdafiəçi istədiyini bildirməmişdir.

Yuxarıda şərh olunanlara əsasən və Azərbaycan Respublikası CPM-nin 419.1, 419.4-419.6 və 419.10.1-ci maddələrini rəhbər tutaraq, məhkəmə kollegiyası

qərara alır:

Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin cinayət və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının Seidiyev Soin Kasımoviç haqqındakı 14 dekabr 2004-cü il tarixli qərarı dəyişdirilmədən, onun kassasiya şikayəti təmin edilmədən saxlanılsın.

Sədrlik edən:

Hakimlər:

Əsli ilə düzdür

Ali Məhkəmənin hakimi N.Hüseynov

***

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Palatasının QƏRARDADI

Rövşən Bahadur oğlu Hacıyevin şikayətinə dair

27 noyabr 2008-ci il, Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin palatası hakimlər Ə.Sultanov (sədrlik edən), S.Həsənova, E.Məmmədov (məruzəçi-hakim) və S.Salmanovadan ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi V.Zeynalovun iştirakı ilə «Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.1-ci maddəsinə əsasən R.Hacıyevin şikayətinə baxaraq

müəyyən etdi:

R.Hacıyev Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edərək onun cavabdeh İctimai Televiziya və Radio Yayımaları şirkətinə qarşı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi, «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozuntusu və mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinə dair mülki iş üzrə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi MİÜMK-nin 22 aprel 2008-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46, 47, 60 maddələrinə və 71-ci maddəsinin I hissəsinə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 416, 417, 418.1 və 418.3-cü maddələrinə uyğun olmadığına görə onun qüvvədən düşmüş hesab edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin palatası hesab edir ki, R.Hacıyevin şikayəti mövcud qanunvericiliyin tələblərinə riayət olunmadan verildiyinə görə Konstitusiyaya Məhkəməsinin icraatına qəbul edilə bilməz.

Belə ki, «Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34-cü maddəsinə əsasən hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin həll edilməsi üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinə po-

zulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsi məqsədi ilə şikayət verə bilər. Həmin Qanunun 34.2-çi maddəsinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən şikayətlərə bu maddədə göstərilən hallarda (normativ hüquqi akt məhkəmə tərəfindən düzgün tətbiq və ya şərh edilmədikdə) baxılır. Qanunun 34.6.7-ci maddəsinə görə isə Konstitusiya Məhkəməsinə verilən hər bir şikayətdə məsələyə (mübahisəyə) dair şəxsin mövqeyi və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və ya digər normativ hüquqi aktlarının müvafiq normalarına istinadla onun hüquqi əsaslandırılması göstərilməlidir.

Lakin R.Hacıyevin şikayətində mübahisələndirilən məhkəmə aktlarının, o cümlədən Ali Məhkəmə MİÜMK-nin 22 aprel 2008-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarının pozulması ilə çıxarılmasına istinad olunsada ərizəçinin mövqeyi hüquqi cəhətdən milli qanunvericiliyin müddəaları üzrə əsaslandırılmamışdır.

Ümumiyyətlə nəzərə alınmalıdır ki, R.Hacıyevin şikayəti 36 vərəqdə tərtib olunmuş beş hissədən ibarətdir. Birinci hissə (2 vərəq və 1 abzas) şikayətin qəbul edilənliyi ilə bağlı adlandırılır və onun yalnız bir abzasında heç bir hüquqi dəlil göstərilmədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46, 47, 60 və 71-ci maddələrinin pozulmasına işarə olunur. İkinci hissədə (9 vərəq) faktlar göstərilir. Üçüncü hissədə (23 vərəq yarım) tələbin hüquqi əsasları adı altında Avropa Konvensiyasının 6, 10, 13 və 14-cü maddələrinin pozulmasına dair ərizəçinin mövqeyi açıqlanır. Dördüncü hissədə (yarım vərəq) tələblər irəli sürülür. Beşinci hissədə (yarım vərəqdə) isə yekun olaraq şikayətə əlavə edilən sənədlərin siyahısı verilir.

Beləliklə, R.Hacıyevin şikayətində «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.6.7-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq normativ-hüquqi aktın məhkəmə tərəfindən düzgün tətbiq və ya şərh edilməsinə dair mövqeyi və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və ya digər normativ hüquqi aktlarının müvafiq normalarına istinadla onun hüquqi əsaslandırılması əvəzinə Avropa Konvensiyası müddələrinin (bu Konvensiya ilə müdafiə altına götürülmüş hüquqların) pozulması əsaslandırılmışdır. Belə olan halda nəzərə alınmalıdır ki, bir tərəfdən Avropa Konvensiyasının pozulub-pozulmaması məsələsinin həlli Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərindən kənar, digər tərəfdən isə Qanunun tələblərinə uyğun tərtib olunmayan şikayət həmin məhkəmənin icraatına qəbul edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Palatası «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 37.0.1, 52.1, 52.2 və 68-ci maddələrini rəhbər tutaraq

qərara aldı:

1. R.Hacıyevin şikayətinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin icraatına qəbul edilməsindən imtina olunsun.
2. Qərardadın surəti 7 gün müddətində ərizəçiyə göndərilsin.

Sədrlik edən: Ə.Sultanov

3. Testlər

Aşağıdakı testləri həll edin:

1. Tutulma aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

- 1) şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda;
- 2) ittiham elan edilməli olan şəxs haqqında cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı olduqda;
- 3) hökmün icrası yerinə məcburi göndərilməsi məsələsinin həllinədək məhkumun tutulması barədə məhkəmənin qərarı olduqda;
- 4) məhkəmənin çağırışına gəlməkdən qərəzli şəkildə boyun qaçırıldıqda.

2. Şəxsin cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandıqda müstəntiq onun tutulmasını aşağıdakı hallarda tətbiq edə bilər:

- 1) şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda;
- 2) zərər çəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə;
- 3) şəxsin hərəkətləri şübhə doğuruqda;
- 4) şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda.

3. Tutulmuş şəxs nə vaxt azad olunmalıdır?

- 1) bütün hallarda 24 saat müddətində məhkəmənin şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarı olmazsa, həmin müddət bitən andan o azad olunmalıdır;
- 2) bütün hallarda 48 saat müddətində məhkəmənin şəxs barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarı olmazsa, həmin müddət bitən andan o azad olunmalıdır;
- 3) cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs azad olunmalıdır;
- 4) qanunvericilikdə belə bir tələb yoxdur.

4. Cinayət baş verdikdə hadisəni görən şəxs onun yaxalanması üçün şəxsin tutulmasında cinayət təqibi orqanına kömək göstərə bilərmi?

- 1) mütləq göstərməlidir;
- 2) onu törətmiş şəxs gizlənməyə cəhd göstərdikdə bunu edə bilər;
- 3) cinayət təqibi orqanı bu barədə müraciət etdikdə;
- 4) vətəndaş kömək göstərməyə borclu deyil.

5. İttiham elan etmək üçün şübhəli şəxsin tutulması hansı müddətə kimi davam edə bilər?

- 1) qərarla müəyyən edilən müddətədək;
- 2) 24 saat müddətində;
- 3) 48 saat müddətində;
- 4) Qanun bunun üçün xüsusi müddət müəyyən etməyib.

6. Təqsirləndirilən şəxs barəsində ev dustaqlığı və ya girov qətimkan tədbiri hakim tərəfindən seçilmişsə, qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə prokuror həmin şəxsin tutulması barədə hansı sənədləri tərtib edir?

- 1) prokurorun hakim tərəfindən seçilmiş qətimkan tədbirini dəyişmək barədə hər hansı sənəd tərtib etmək hüququ yoxdur;
- 2) prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxarır və qətimkan tədbirini həbs qətimkan tədbiri ilə dəyişir;
- 3) prokuror yalnız qətimkan tədbirinin dəyişilməsi barədə təqdimatla məhkəməyə müraciət edir;
- 4) prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxarmaqla yanaşı onun həbsə alınmasına dair məhkəməyə təqdimat göndərir.

7. Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşları aşağıdakıları etməlidirlər:

- 1) tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək;
- 2) tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan polis və ya digər təhqiqat orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinə gətirmək, tutulma faktını qeydə almaq, protokollaşdırmaq və onu tutulma protokolu ilə tanış etmək;
- 3) tutulmuş şəxsi ittihamın mahiyyəti üzrə dindirmək;
- 4) tutulmadan dərhal sonra şəxsin tutulması barədə xəbər vermək hüququnu təmin etmək;
- 5) şəxsə tutulduğu andan öz vəkili ilə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq.

8. Cinayətin törədilməsində şübhəli şəxs kimi tutulmuş və şübhə təsdiq olunmadığına görə azad olunmuş şəxs həmin şübhəyə görə yenidən tutula bilərmi?

- 1) bilər;
- 2) bilməz;
- 3) yalnız məhkəmənin qərarı əsasında;
- 4) şübhələr təsdiq olunarsa;

9. Aşağıdakılardan hansı qətimkan tədbiri hesab olunmur?

- 1) həbs;
- 2) ev dustaqlığı;
- 3) girov;
- 4) maddi öhdəlik;
- 5) şəxsi zəminlik;
- 6) təşkilatın zəminliyi;
- 7) polisin nəzarəti altına vermə;
- 8) nəzarət altına vermə;
- 9) komandanlığın müşahidəsi altına vermə;
- 10) vəzifədən kənarlaşdırma.
- 11) başqa yerə getməmək barədə iltizam;
- 12) başqa işə keçirmə.

10. Aşağıda göstərilən hansı qətimkan tədbiri şübhəli şəxs barəsində seçilə bilər?

- 1) polisin nəzarəti altına vermə;
- 2) nəzarət altına vermə;
- 3) ev dustaqlığı;
- 4) girov;
- 5) komandanlığın müşahidəsi altına vermə;
- 6) vəzifədən kənarlaşdırma;
- 7) həbs.

11. Girov qətimkan tədbiri nə vaxt seçilə bilər?

- 1) müstəntiq tərəfindən istənilən vaxt;
- 2) məhkəmə tərəfindən istənilən vaxt;
- 3) digər qətimkan tədbiri ilə birlikdə;
- 4) təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra.

12. Aşağıda göstərilən əsaslardan hansıları qətimkan tədbiri seçilməsi üçün əsas deyil?

- 1) cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək;
- 2) məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olmaq;
- 3) daimi yaşayış yerinin olmaması;
- 4) cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək və ya cəmiyyət üçün təhlükə yaratmaq;
- 5) məhkəmə hökmünün icra edilməsinə maneə törətmək.

13. Qətimkan tədbirinin seçilməsi zamanı məhkəmə aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

- 1) şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməlin ağırlığını, xarakterini və törədilmə şəraitini;
- 2) şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini, yaşını və səhhətini, məşğuliyyət növünü, ailə, maddi və sosial vəziyyətini, o cümlədən himayəsində şəxslərin və daimi yaşayış yerinin olmasını;
- 3) əvvəllər cinayətin törədilməsini, qətimkan tədbirinin seçilməsini;

4) şəxsin ağır cinayət törətməsi bütün hallarda onun barəsində qətimkan tədbiri seçilməsi üçün əsasdır.

14. Qətimkan tədbirləri kimin qərarı əsasında seçilir?

- 1) təhqiqatçının;
- 2) müstətiqin;
- 3) ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun;
- 4) məhkəmənin.

15. Hansı qətimkan tədbiri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında seçilir?

- 1) həbs;
- 2) polisin nəzarəti altına vermə;
- 3) vəzifədən kənarlaşdırma;
- 4) nəzarət altına vermə.

16. Ev dustaqlığı və ya girovun seçilməsi qaydası necədir?

- 1) həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə tərəfindən seçilə bilər;
- 2) həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən seçilə bilər?
- 3) həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və müstətiq tərəfindən seçilə bilər;
- 4) Məhkəmə tərəfindən həbsin əvəzinə seçilə bilər.

17. Məhkəmə qərarına əsasən həbs olunmuş şəxs müvəqqəti saxlama yerində nə qədər saxlanıla bilər?

- 1) 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz;
- 2) 48 saatdan artıq saxlanıla bilməz;
- 3) 7 gündən artıq saxlanıla bilməz;
- 4) 3 gündən artıq saxlanıla bilməz.

18. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin həbsin qətimkan tədbiri barədə qərarı:

- 1) qətidir;
- 2) ondan 10 gün müddətində şikayət verilə bilər;
- 3) qərarında göstərilibsə ondan şikayət verilə bilər;
- 4) qanun müstəsna hallarda buna yol verir.

19. Təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddətinə aşağıdakılar daxildir:

- 1) tutulduğu və həbsdə saxlanıldığı müddət;
- 2) ev dustaqlığında saxlanıldığı müddət;
- 3) məhkəmənin qərarı əsasında prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə tibb müəssisəsində stasionar ekspertizanın keçirilməsi və ya müvəqqəti xəstəliyi ilə əlaqədar saxlandığı müddət;
- 4) Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənar tutulduğu andan Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinayət prosesini həyata keçirən orqana təhvil verilənədək olan müddət;
- 5) axtarışda olduğu müddət.

20. Birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin icraatında olan cinayət işləri üzrə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının son müddəti aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

- 1) böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə — 3 ay;
- 2) az ağır cinayətlər üzrə — 5 ay;
- 3) ağır cinayətlər üzrə — 7 ay;
- 4) xüsusilə ağır cinayətlər üzrə — 9 ay;
- 5) qanun bunun üçün müddət müəyyən etməyib.

21. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə həbsdə saxlanılmasının son müddəti aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

- 1) 3 ay;
- 2) 6 ay;
- 3) 9 ay;

- 4) 12 ay;
- 5) qanunvericilik bununla bağlı heç bir məhdudiyət müəyyən etməyib.

22. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin az ağır cinayətlər üzrə həbsdə saxlanılmasının son müddəti aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

- 1) 3 ay;
- 2) 6 ay;
- 3) 9 ay;
- 4) 12 ay;
- 5) qanunvericilik bununla bağlı heç bir məhdudiyət müəyyən etməyib.

23. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin xüsusilə ağır cinayətlər üzrə həbsdə saxlanılmasının son müddəti aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

- 1) 3 ay;
- 2) 6 ay;
- 3) 9 ay;
- 4) 12 ay;
- 5) qanunvericilik bununla bağlı heç bir məhdudiyət müəyyən etməyib.

24. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının son müddəti artırıla bilərmi?

- 1) bütün hallarda 3 ay uzadıla bilər;
- 2) bütün hallarda 6 ay uzadıla bilər;
- 3) bütün hallarda 12 ay uzadıla bilər;
- 4) az ağır və ağır cinayətlər üzrə 3 ay, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 6 ay uzadıla bilər;
- 5) az ağır və ağır cinayətlər üzrə 6 ay, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 9 ay uzadıla bilər;
- 6) qanunvericilik buna yol vermir.

25. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı olmadan həbsdə saxlanılma yerinin rəhbəri müvafiq protokol tərtib etməklə aşağıdakı hallarda şəxsi həbsdən azad edir:

- 1) məhkəmə qərarında müəyyən olunmuş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatdıqda və bu müddət uzadılmadıqda;
- 2) CPM-də nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlanmanın son müddəti başa çatdıqda;
- 3) cinayət prosesini həyata keçirən orqandan şəxsin həbsdən azad edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girovun verilməsi barədə məlumat daxil olduqda;
- 4) CPM-də nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlanmanın son müddəti başa çatdıqda və məhkəmə buna razılıq verdikdə.

26. Şəxs həbsdən azad edildikdən sonra həmin ittiham üzrə yenidən həbs edilə bilərmi?

- 1) cinayət prosesini həyata keçirən orqana yeni əhəmiyyətli hallar məlum olduğu hallarda;
- 2) heç bir halda bilməz;
- 3) haqqında seçilmiş qətimkan tədbiri şərtlərinin pozulduğu hallarda;
- 4) ibtidai araşdırma orqanı zəruri hesab etdikdə.

27. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin qanuniliyinə məhkəmə nəzarətini hansı məhkəmə orqanı həyata keçirir?

- Məhkəmə nəzarəti istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir;
- apellyasiya məhkəməsi həyata keçirir;
- bu cür hərəkətlərlə bağlı məhkəmə nəzarəti nəzərdə tutulmayıb.

28. Aşağıdakılardan hansı məhkəmə nəzarətinin predmetinə daxil deyil?

- azadlıq hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;
- mənzil toxunulmazlığı hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;
- şəxsi toxunulmazlıq hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;

- mülkiyyət hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;
- özəl (şəxsi) sirtin (o cümlədən ailə həyatının, yazışmaların, telefon danışıqlarının, poçt, teleqraf və başqa məlumatların) saxlanması hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;
- təhsil hüququnu məhdudlaşdıran hərəkətlər;
- dövlət, peşə və ya kommertiya sirtini özündə əks etdirən məlumatları ilə bağlı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair vəsatət və təqdimatlar;
- cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinə və ya qərarlarına dair şikayətlər.

29. Məhkəmə nəzarəti qaydasında vəsatət, təqdimat və şikayətlərə hansı tərkibdə baxılır?

- məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəmənin hakimi tərəfindən təkbaşına baxılır;
- məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəmənin üç hakimindən ibarət tərkibdə baxılır;
- məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəmənin sədri tərəfindən baxılır;

30. Məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən hakimin çıxardığı qərarlara apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən yenidən baxılmasına yol verilirmi?

- bu cür qərarlardan şikayət verilməsi nəzərdə tutulmayıb;
- yol verilir.

31. Məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən hakimin çıxardığı qərarlardan şikayətlərə hansı əsaslarla baxılır?

- istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırılan şəxsin şikayəti üzrə;
- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirən prokurorun protesti üzrə;
- istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırılan şəxsin qohumlarının şikayəti üzrə.

32. Aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması üçün bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınması tələb olunur:

- yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, axtarış, götürmə və digər istintaq hərəkətlərinin aparılması;
- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsdən başqa, şəxsin iradəsinə zidd olaraq onun şəxsi müayinəsi;
- əmlak üzərinə həbs qoyulması;
- poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması;
- telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi;
- maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommertiya və ya peşə sirtini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi; meyitin qəbirdən çıxarılması (eksqumasiya);
- müdafiəçi ilə görüşdən imtina olunması.

33. Yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə müstəntiq yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, axtarış, götürmə və digər istintaq hərəkətlərinin hərəkətlərinin aparılması üçün məhkəmə qərarının alınması tələb edilmirmi?

- bütün hallarda tələb edilir;
- bu halda məhkəmə qərarının alınması tələb edilmir.

34. Məhkəmənin qərarı olmadan müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı əsasında məcburi aparılmasına yol verilən müvafiq istintaq hərəkətinin aparılması qurtardıqdan sonra müstəntiq aşağıdakıları yerinə yetirməlidir:

- aparılmış istintaq hərəkəti barədə 48 saat müddətində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməli, 72 saat müddətində aparılmış istintaq hərəkətinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün həmin istintaq hərəkətinə aid olan materialları

məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir;

- aparılmış istintaq hərəkəti barədə 24 saat müddətində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməli, 48 saat müddətində aparılmış istintaq hərəkətinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün həmin istintaq hərəkətinə aid olan materialları məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir;
- qanunvericilik müstətiqin üzərinə belə bir vəzifə qoymayıb.

35. Aşağıdakı prosessual məcburiyyət tədbirləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq edilir:

- CPM-də nəzərdə tutulmuş hallarda tutulma;
- qətimkan tədbiri qismində həbs;
- qətimkan tədbiri qismində girov;
- qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsin vəzifədən kənarlaşdırılması;
- məhkəmə-psixiatriya və ya məhkəmə-tibb ekspertizasının aparılması üçün şübhəli, təqsirləndirilən və ya psixi vəziyyətinə görə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilə bilməyən şəxsin tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi.

36. Cinayət təqibi orqanının tələbləri yerinə yetirilmədikdə, məhkəmənin qərarı əsasında, aşağıdakı prosessual məcburiyyət tədbirlərindən hansılarının tətbiqinə yol verilir:

- şəxsin ekspertizadan keçirilməsi və ya tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi üçün onun tibb müəssisəsinə çatdırılması;
- tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi;
- şəxsin güclə yedizdirilməsi.

37. Aşağıdakı əməliyyat axtarış tədbirləri məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir:

- şübhəli şəxsin tutulması;
- telefon danışıqlarına qulaqasma;
- poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması;
- texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən məlumatın çıxarılması;
- binaya, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğu və ya torpaq sahələrinə daxil olma və onlara baxış keçirilməsi;
- texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səs yazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazların quraşdırılması yolu ilə mənzilin müşahidə edilməsi;
- insanların güdülməsi.

38. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair müraciətlərə:

- qapalı məhkəmə iclasında baxılır;
- açıq məhkəmə iclasında baxılır.

39. Məhkəmədə qətimkan tədbiri qismində həbsin seçilməsi və əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair müraciətlərə:

- onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətində, digər müraciətlərə isə 48 saat müddətində baxılır;
- onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 48 saat müddətində, digər müraciətlərə isə 72 saat müddətində baxılır.

40. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələləri üzrə qapalı məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:

- 1) vəsatət vermiş şəxs;
- 2) ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror;
- 3) vəsatətlə hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxs onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi;
- 4) kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri;
- 5) qanunvericilik bununla bağlı heç bir məhdudiyət müəyyən etməyib.

41. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair məhkəmə iclasının nəticələri üzrə hakim aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- 1) müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin təmin edilməsi barədə;
- 2) istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə;
- 3) müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi və istintaqı həyata keçirən şəxsin istintaqdan kənarlaşdırılması barədə;
- 4) təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs və ya ona alternativ olan qətimkan tədbirinin seçilməsi, yaxud bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bundan imtina barədə.

42. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın aşağıdakı şəxslərinin prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilə bilər:

- 1) təhqiqatçının (onun səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxsin);
- 2) tutulmanı və ya tutulan şəxsin həbsdə saxlanılma yerlərində saxlanılmasını həyata keçirən şəxsin;
- 3) əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin;
- 4) müstəntiqin;
- 5) ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun;
- 6) müdafiəçinin;
- 7) məhkəmə-tibb ekspertinin.

43. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından aşağıdakı şəxslər şikayət vermək hüququna malikdirlər:

- 1) təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi;
- 2) zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;
- 3) qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan şəxslər;
- 4) qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan şəxslərin qohumları;
- 4) istənilən şəxsin;

44. Aşağıdakılarla bağlı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdirlər:

- 1) cinayət haqqında ərizənin qəbul edilməsindən imtina edilməsi;
- 2) tutma və həbsdə saxlanması;
- 3) tutulmuş şəxsin hüquqlarının pozulması;
- 4) həbsdə saxlanılan şəxsə işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi;
- 5) cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi;
- 6) məhkəmənin qərarı olmadan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi;
- 7) təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin müdafiəçisinin cinayət prosesindən kənarlaşdırılması;
- 8) cinayət işinin başlanması;

45. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayətə onun daxil olduğu andan:

- 1) 10 gün müddətində qapalı məhkəmə iclasında hakim tərəfindən təkbaşına baxılır;
- 2) 20 gün müddətində qapalı məhkəmə iclasında hakim tərəfindən təkbaşına baxılır;
- 3) qanunvericilik bununla bağlı vaxt məhdudiyəti müəyyən etməyib.

46. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:

- 1) şikayət vermiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;
- 2) hərəkət və ya qərar barəsində şikayət verilən şəxs;

- 3) ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror;
- 4) kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri;
- 5) istənilən şəxs.

47. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakim aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:

- 1) barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanuni hesab edilməsi barədə;
- 2) barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanunsuz hesab edilməsi və bu qərarın ləğv edilməsi barədə;
- 3) barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanunsuz hesab edilməsi və bu qərarın ləğv edilməsi və vurulmuş maddi və mənəvi ziyana görə kompensasiyanın ödənilməsi barədə.

48. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakim qərarının surəti qərar çıxarıldıqdan sonra:

- 1) 3 gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir;
- 2) 10 gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir;
- 3) qanunvericilik müddət müəyyən etməyib.

49. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə qərardan:

- 1) elan olunduqdan sonra 3 gün müddətində şikayət verilə bilər;
- 2) elan olunduqdan sonra 5 gün müddətində şikayət verilə bilər;
- 3) qərarın mətni təqdim edildikdən sonra 3 gün müddətində şikayət verilə bilər;
- 4) qərarın mətni təqdim edildikdən sonra 5 gün müddətində şikayət verilə bilər.

II HİSSƏ
Qanunvericilik

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya

(çıxarış)

I bölmə Hüquqlar və azadlıqlar

Maddə 2 Yaşamaq hüququ

1. Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Heç kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz.
2. Həyatdan məhrum etmə, aşağıdakı məqsədlər üçün güc tətbiqində mütləq zərurətin nəticəsi olduqda, bu maddənin pozulması hesab edilmir:
  - a) istənilən şəxsin hüquqa zidd zorakılıqdan qorunması üçün;
  - b) qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısını almaq üçün;
  - c) qanuna müvafiq olaraq iğtişaş və ya qiyamın yatırılması üçün.

Maddə 3 İşgəncələrin qadağan olunması

Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 4 Köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması

1. Heç kəs köləlikdə və ya əsarətdə saxlanılmamalıdır.
2. Heç kəs məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır.
3. Bu maddənin məqsədləri üçün «məcburi və ya icbari əmək» termini aşağıdakıları ehtiva etmir:
  - a) bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq həbsdə olan və ya belə həbsdən şərti azad edilmiş şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər hansı iş;
  - b) hərbi xarakterli hər hansı xidmət və ya hərbi xidmətdən əqidəyə görə imtina etmənin qanuni hesab edildiyi ölkələrdə məcburi hərbi xidmətin əvəzinə müəyyən edilmiş xidmət;
  - c) fəvqəladə vəziyyət və ya əhəlinin həyatı və rifahı üçün təhlükə yaradan fəlakət hallarında hər hansı məcburi xidmət;
  - d) adi vətəndaşlıq vəzifələrinin bir hissəsi olan iş və ya xidmət.

Maddə 5 Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ

1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa, azadlıqdan məhrum edilə bilməz:
  - a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra şəxsin qanuni həbsə alınması;
  - b) məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı icra etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyin icra olunmasını təmin etmək məqsədilə şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;
  - c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törətdikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;
  - d) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyə nəzarəti üçün qanuni qərar əsasında həbsə alınması və ya onun səlahiyyətli orqana verilməsi üçün qanuni həbsə alınması;
  - e) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq üçün şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizmə və narkomaniyaya mübtəla olanların və ya səfillərin qanuni həbsə alınması;
  - f) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradişiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması.

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.
3. Bu maddənin I bəndinin «c» yarım bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimə və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əqləbatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.
4. Tutulma və ya həbsə alma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.
5. Bu maddənin müddələrinin pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var.

Maddə 6

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, əqləbatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə, aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.
2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.
3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:
  - a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;
  - b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;
  - c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək;
  - d) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırılması və dindirilməsi hüququna malik olmaq;
  - e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

Maddə 7

Qanunsuz cəzalandırılmamaq

1. Heç kəs törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilə bilməz. Habelə cinayət əməlinin törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.
2. Bu maddə sivil ölkələrin tanıdığı ümumi hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq, törədildiyi zaman cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur.

Maddə 8

Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.
2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

Maddə 9

Fikir, vicdan və din azadlığı

1. Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır; bu hüquqa öz dinini və ya əqidəsini dəyişmək azadlığı, öz dininə və ya əqidəsinə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə etiqad etmək və açıq, yaxud şəxsi qaydada ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərinin yerinə yetirmək azadlığı daxildir.
2. Öz dininə və baxışlarına etiqad etmək azadlığı yalnız ictimai asayiş maraqları naminə, ictimai qaydanı, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.
2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Maddə 11

Yığıncaqlar və birləşmək azadlığı

1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.
2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur.

Maddə 12

Nikah hüququ

Nikah yaşına çatmış kişilər və qadınlar bu hüququn həyata keçirilməsini tənzimləyən milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq, nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 13

Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

Maddə 14

Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, din, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası

III fəsil

Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları

Maddə 24. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi

- I. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.
- II. Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir.

Maddə 25. Bərabərlik hüququ

- I. Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir.
- II. Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır.
- III. Dövlət irqindən, milliyyətindən, dinindən, cinsindən, mənsubiyyətindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Maddə 26. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi

- I. Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.
- II. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Maddə 27. Yaşamaq hüququ

- I. Hər kəsin yaşamaq hüququ vardır.
- II. Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.
- III. Müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzası, tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər.
- IV. Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, (çıxarılmışdır) ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla, insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Maddə 28. Azadlıq hüququ

- I. Hər kəsin azadlıq hüququ vardır.
- II. Azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada tutulma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.
- III. Qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər.
- IV. Azərbaycan Respublikası vətəndaşının hər zaman maneəsiz öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ vardır.

Maddə 32. Şəxsi toxunulmazlıq hüququ

- I. Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.
- II. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi həyata müdaxilə etmək qadağandır.
- III. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir.
- IV. Hər kəsin yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirlərini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 60. Hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı

- I. Hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

II. Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizliyindən) məhkəməyə şikayət edə bilər.

Maddə 63. Təqsirsizlik prezumpsiyası

I. Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır.

II. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir.

III. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir.

IV. Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə olunma bilməz.

V. Məhkəmənin hökmü olmasa kimsə cinayətdə təqsirli sayıla bilməz.

Maddə 67. Tutulan, həbsə alınan və cinayət törədilməsində ittiham edilənlərin hüquqları

Səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində ittiham etdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir.

**Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin
tənzimlənməsi haqqında
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSIYA QANUNU**

(çıxarış)

Maddə 4. Şəxsin tutulmasına, həbsə alınmasına və ya azadlıqdan məhrum edilməsinə qoyulan məhdudiyətlər

4.1. Aşağıdakı hallardan başqa və aşağıdakılardan fərqli qaydada heç kəs tutula, həbsə alına və başqa formada azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

4.1.1. şəxsi səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra azadlıqdan məhrum edilməsi;

4.1.2. şəxsin məhkəmənin qanuni qərarına əməl etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulan hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə qanuni tutulması və ya həbs edilməsi;

4.1.3. şəxsin cinayət törətmiş olduğuna əsaslı şübhələr olduqda və ya onun hüquq pozuntusu törətməsinin və yaxud bu əməli törətdikdən sonra qaçıb gizlənməsinin qarşısını almağa əsaslı zərurət olduqda, səlahiyyətli məhkəmə orqanına gətirilməsi məqsədilə onun qanuni tutulması və ya həbs edilməsi;

4.1.4. yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyəvi nəzarət məqsədilə qanuni qərar əsasında azadlıqdan məhrum edilməsi və ya səlahiyyətli məhkəmə orqanına gətirilməsi üçün qanuni tutulması;

4.1.5. yoluxucu xəstəlikləri yaymasının qarşısını almaq məqsədilə şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizm və narkomanlığa düşər olmuş şəxslərin və ya avaralıqla məşğul olanların qanuni tutulması;

4.1.6. şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədilə qanuni tutulması və ya həbs edilməsi, yaxud barəsində məcburi çıxarılma və ya ekstradisiya tədbirləri görülən şəxsin qanuni tutulması və ya həbs edilməsi.

4.2. Bu Qanunun 4.1-ci maddəsinə uyğun tutulmuş və ya həbs olunmuş hər bir şəxs dərhal işə baxmaq və ya məhkəməyə qədər azad etmək səlahiyyətinə malik olan hakimin yanına gətirilir. Həmin şəxs qanunla müəyyən edilmiş müddətdə məhkəmə araşdırmasının aparılması və ya məhkəməyə qədər azad edilməsi hüququna malikdir.

4.3. Tutulma və ya həbsəalma nəticəsində azadlıqdan məhrum olunan hər bir şəxs məhkəmə araşdırmasının aparılması hüququna malikdir və bu zaman məhkəmə, təxirəsalmadan onun tutulmasının qanuniliyi məsələsini həll edir və əgər o, qanunsuz tutulubsa, onun azad olunması haqqında qərar çıxarır.

4.4. Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxs onun məhkəməyə gələcəyinə təminat verilməsi şərti ilə məhkəməyə qədər azad edilə bilər.

4.5. Bu Qanunun 4.1.-ci maddəsinin göstərişlərinə zidd olaraq tutulan və ya həbs olunan hər bir şəxsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ vardır.

4.6. Heç kəs yalnız hansısa mülki müqavilə öhdəliyini yerinə yetirməyə qadir olmadığına görə tutula, həbsə alına və ya azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi

(çıxarış)

ÜMUMİ HİSSƏ

BİRİNCİ BÖLMƏ

Əsas müddəalar

II fəsil

CINAYƏT MÜHAKİMƏ İCRAATININ VƏZİFƏLƏRİ, ƏSAS PRİNŞİPLƏRİ VƏ ŞƏRTLƏRİ

Maddə 8. Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri

8.0. Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

8.0.1. şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaq;

8.0.2. həqiqi və ya ehtimal edilən cinayət törətməsi ilə əlaqədar şəxsiyyəti vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi hallarından qorumaq;

8.0.3. cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq;

8.0.4. cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək;

8.0.5. cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən edərək onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədi ilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək.

Maddə 9. Cinayət mühakimə icraatının əsas prinsipləri və şərtlərinin təyinatı

9.1. Bu Məcəllənin 10—36-cı maddələrində göstərilmiş cinayət mühakimə icraatının əsas prinsipləri və şərtləri:

9.1.1. cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən qaydaları müəyyən edir;

9.1.2. insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qanunsuz məhdudlaşdırılması hallarından onun müdafiəsini təmin edir;

9.1.3. hər bir cinayət təqibinin qanuniliyini və əsaslılığını müəyyən edir.

9.2. Bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda cinayət prosesi prinsiplərinin və ya şərtlərinin pozulması cinayət təqibi üzrə başa çatmış icraatın etibarsız sayılmasına, onun gedişində qəbul edilmiş qərarların ləğvinə, yaxud toplanmış materialların sübutedici qüvvəsinin olmaması qənaətinə gəlməyə səbəb ola bilər.

Maddə 10. Qanunçuluq

10.1. Məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər.

10.2. Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minmiş və dərc edilmiş qanunu ilə müəyyən olunan əsaslardan və qaydalardan kənar heç kəsin cinayət təqibi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində məsuliyyətə cəlb edilməsinə, tutulmasına, həbsə alınmasına, axtarılmasına, məcburi gətirilməsinə və digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmasına, habelə məhkum edilməsinə, cəzalandırılmasına, hüquq və azadlıqlarının digər formada məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

10.3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsiri cinayət prosesi iştirakçılarına o halda məcburidir ki, bu təfsir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin qərarında verilmiş olsun.

10.4. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakteri daşıyır.

10.5. Qanunun bu maddəsində göstərilən tələblərin pozulması ilə aparılan prosesual hərəkətlərin və qəbul olunmuş qərarların hüquqi qüvvəsi yoxdur.

Maddə 11. Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi

11.1. Azərbaycan Respublikasında cinayət prosesi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi əsasında həyata keçirilir.

11.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən şəxslərdən hər hansı birinə vətəndaşlıq, sosial, cinsi, irqi, milli, siyasi və dini mənsubiyyətindən, dilindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, yaşayış yerindən və olduğu yerdən asılı olmayaraq və qanunla əsaslandırılmamış digər mülahizələrə görə üstünlük vermir.

11.3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları; Azərbaycan Respublikasının Baş naziri, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman), Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri və Azərbaycan Respublikasının hakimləri barəsində cinayət təqibinin xüsusiyyətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə müəyyən edilir.

Maddə 12. Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması

12.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər.

12.2. Cinayətin əlamətləri olan əməldən zərər çəkmiş şəxsin bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət təqibinin başlanılmasını tələb etməyə, onun həyata keçirilməsində zərər çəkmiş şəxs və ya xüsusi ittihamçı qismində iştirak etməyə, habelə vurulmuş mənəvi, fiziki və maddi ziyanə görə kompensasiya almağa hüququ vardır.

12.3. Cinayət prosesi gedişində hər kəsin özünün Konstitusiya ilə təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını qanunla qadağan edilməyən bütün üsul və vasitələrlə müdafiə etməyə hüququ vardır.

12.4. Prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər.

12.5. Cinayət təqibi gedişində insanların həyat və səhhətinə və ya ətraf mühitə təhlükə yaradan üsul və vasitələrdən istifadə etmək qadağandır.

12.6. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar insanların həyat və səhhətinə, ətraf mühitə təhlükə yaradan halları gizlətməyə haqlı deyillər.

Maddə 13. Şəxsin şərəf və ləyaqətinə hörmət edilməsi

13.1. Cinayət təqibi gedişində insanın şərəf və ləyaqətini alçaldan, təhqir edən, habelə cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin həyatı və səhhəti üçün təhlükə törədə biləcək qərarların qəbul edilməsi və ya hərəkətlərə yol verilməsi qadağandır.

13.2. Cinayət təqibi gedişində heç kəs:

13.2.1. insan ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzaya məruz qala bilməz;

13.2.2. insan ləyaqətini alçaldan şəraitdə saxlanıla bilməz;

13.2.3. ləyaqəti alçaldan prosessual hərəkətlərin keçirilməsində iştiraka məcbur edilə bilməz.

Maddə 14. Azadlıq hüququnun təmin edilməsi

14.1. Hər kəsin azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda onun tutulması, həbsə alınması və ya azadlıqdan məhrum edilməsi ilə məhdudlaşdırıla bilər.

14.2. Bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunu ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadan heç kəs tutula və həbs edilə bilməz.

14.3. Şəxsin həbsdə saxlanılmasına, habelə tibb və ya tərbiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilməsinə yalnız məhkəmə qərarı əsasında yol verilir.

14.4. Hər bir tutulmuş və ya həbsə alınmış şəxsə dərhal tutulmanın, yaxud həbsə almanın səbəbləri, habelə şübhənin və ya ittihamın mahiyyəti, ifadə verməmək və müdafiəçi tərəfindən hüquqi yardım almaq hüquqları bildirilməlidir.

14.5. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya hakim qanunsuz tutulmuş, yaxud həbsdə saxlanılan şəxsi dərhal azad etməlidir.

Maddə 15. Şəxsiyyətin toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

15.1. Məhkəmənin qərarı olmadan və ya tutulma, yaxud həbsə alma hallarından başqa hər hansı şəxsin axtarışı və şəxsi müayinəsi, onun toxunulmazlığı hüququnu pozan digər prosessual hərəkətlər bu şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin iradəsi əleyhinə aparıla bilməz.

15.2. Cinayət təqibi gedişində aşağıdakılar qadağandır:

15.2.1. işgəncələr vermək, fiziki və psixi zorakılıqdan, o cümlədən tibbi preparatlardan istifadə etmək, aclığa, hipnoza məruz qoymaq, tibbi yardımdan məhrum etmək, digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaltdan rəftar və cəzalar tətbiq etmək;

15.2.2. uzun sürən və ya kəskin fiziki iztirabla, yaxud səhhətin müvəqqəti pozulması ilə müşayiət olunan eksperimentlərdə və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştiraka cəlb etmək, habelə buna bənzər hər hansı digər sınaqlar keçirmək;

15.2.3. zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən, habelə cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərdən zorakılıq, hədə-qorxu, aldatma yolu ilə və onların hüquqlarını pozan sair qanunsuz hərəkətlər tətbiq etməklə ifadə almaq.

Maddə 16. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

16.1. Cinayət təqibi gedişində heç kəsin şəxsi (özünün və ailəsinin) həyatın sirrinin, yazışma, telefon danışıqları, poçt-teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların sirrinin saxlanması hüququ bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa məhdudlaşdırıla bilməz.

16.2. Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyma, onu yoxlama və götürmə, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların və başqa rabitə və texniki kanallar vasitəsi ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların tutulması bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

Maddə 17. Mənzil toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

17.1. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, heç kəs mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə mənzilə daxil ola bilməz.

17.2. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, orada axtarış və mülkiyyət hüququnu məhdudlaşdıran digər istintaq və prosessual hərəkətlər, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında məcburi həyata keçirilir.

Maddə 18. Mülkiyyət hüququnun təmin edilməsi

18.1. Cinayət təqibi gedişində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, heç kəsin mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ məhdudlaşdırıla bilməz.

18.2. Prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsi zamanı götürülmüş əmlak müvafiq prosessual hərəkətə dair protokolda göstərməli, ətraflı siyahıya alınmalı və əmlakın məsuliyyətlə saxlanması üçün götürülməsinə dair əmlak sahibinə qəbz verilməlidir.

18.3. Cinayət təqibi gedişində pul cəriməsinin tətbiqi, habelə əmlak üzərinə həbs qoyulması məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilir.

Maddə 19. Hüquqi yardım almaq və müdafiə hüququnun təmin edilməsi

19.1. Cinayət təqibi gedişində təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu təmin etmək üçün tədbirlər görməlidir.

19.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və ya onun qanuni nümayəndəsi, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin qanuni nümayəndəsi, habelə mülki cavabdeh cinayət, prosesi gedişində özlərinin dəvət etdiyi nümayəndənin hüquqi yardımından istifadə etmək hüququnu gözləməlidir.

19.3. Zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin dindirilməsi zamanı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın həmin şəxslərin nümayəndə qismində dəvət etdikləri vəkilin onların yanında olmasını qadağan etməyə hüququ yoxdur.

19.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin bu məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqlarını təmin etməlidir:

19.4.1. tutulduğu, həbsə alındığı və ya müvafiq olaraq şübhəli şəxs qismində birinci dindirməyədək, yaxud təqsirləndirilən şəxsə ittiham elan edildiyi andan müdafiəçinin yardımından istifadə etmək;

19.4.2. hüquqlarını izah etmək;

- 19.4.3. öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxt vermək və imkan yaratmaq;
- 19.4.4. şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə müdafiə olunmaq, yaxud müdafiəçinin haqqını ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmadıqda, pulsuz hüquqi yardım almaq;
- 19.4.5. onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri məhkəmə istintaqı zamanı dindirmək.
- 19.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni nümayəndəsini işə cəlb etməlidir.
- 19.6. Cinayət prosesində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisinin və qanuni nümayəndəsinin iştirak etməsi bu şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını məhdudlaşdıra bilməz.
- 19.7. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ifadə verməyə, cinayət prosesini həyata keçirən orqana hər hansı materiallar təqdim etməyə və onlara hər hansı yardım göstərməyə məcbur edilə bilməz.

Maddə 20. Özünü və qohumlarını ifşa etməkdə sərbəstlik

- 20.1. Heç kəs şəxsən özünün və yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməyə məcbur edilə bilməz və buna görə hər hansı təqibə məruz qala bilməz.
- 20.2. İbtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı özünü, yaxud yaxın qohumlarını cinayət törətməkdə ifşa edən məlumatları verməsi təklif olunan şəxs bunun özü üçün hər hansı mənfi hüquqi nəticə verə biləcəyindən qorxmadan ifadə verməkdən imtina etməyə haqlıdır.

Maddə 21. Təqsirsizlik prezumpsiyası

- 21.1. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs onun təqsiri bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmənin hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır.
- 21.2. Şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa da onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir. Bu Məcəllənin müddəalarına uyğun surətdə müvafiq hüquqi prosedur daxilində ittihamın sübuta yetirilməsində aradan qaldırılması mümkün olmayan şübhələr təqsirləndirilən şəxsin (şübhəli şəxsin) xeyrinə həll edilir. Eyni ilə cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr də onun xeyrinə həll olunmalıdır.
- 21.3. Cinayət törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsiz olmasını sübuta yetirməyə borclu deyildir. İttihamı sübuta yetirmək, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsi üçün irəli sürülən dəlilləri təkzib etmək vəzifəsi ittiham tərəfinin üzərinə düşür.

Maddə 22. Məhkəmə baxışını tələb etmək hüququnun təmin olunması

Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada hər kəsin ona qarşı irəli sürülmüş ittiham, yaxud barəsində tətbiq olunmuş prosessual məcburiyyət tədbirləri ilə əlaqədar ədalətli və açıq məhkəmə baxışının aparılmasını tələb etmək hüququnu təmin etməlidirlər. Hər hansı səbəbdən məhkəmə baxışını tələb etmək hüququnun rədd edilməsi yolverilməzdir.

Maddə 23. Cinayət mühakimə icraatının yalnız məhkəmə tərəfindən həyata keçirilməsi

- 23.1. Cinayət mühakimə icraatı Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminə daxil olan səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Məhkəmənin hökmü olmadan heç kəs cinayət törətməkdə təqsirli sayıla və məhkum oluna bilməz.
- 23.2. Fövqəladə məhkəmələrin yaradılması və ya məhkəmənin səlahiyyətlərinin mənimsənilməsi yolverilməzdir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.
- 23.3. Fövqəladə məhkəmələrin və digər qanunsuz yaradılmış məhkəmələrin hökm və digər qərarlarının hüquqi qüvvəsi yoxdur və icra edilməməlidir.

Maddə 24. Cinayət mühakimə icraatının xalqın nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi

- 24.1. Bu Məcəllənin 359-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxs cinayət təqibi üzrə ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə ədalət mühakiməsinin andlılar məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilməsini tələb etmək hüququna malikdir.
- 24.2. Bu Məcəllənin 24.1-ci maddəsində göstərilən hüququn təmin edilməsi üçün birinci instansiya məhkəməsi cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə andlı iclasçılar qismində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını cəlb etməlidir.

Maddə 25. Hakimlərin və andlı iclasçıların müstəqilliyi

25.1. Hakimlər və andlı iclasçılar müstəqildirlər və yalnız Azərbaycan Respublikası qanunlarının tələblərinə tabedirlər.

25.2. Hakimlər və andlı iclasçılar cinayət prosesini həyata keçirən orqanların ibtidai araşdırmada gəldikləri nəticələrlə bağlı deyillər.

25.3. Hakimlər və andlı iclasçılar cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdikləri sübutların tədqiqinə əsaslanan öz daxili inamı və hüquq düşüncəsi ilə həll edirlər.

25.4. Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri ədalət mühakiməsini hakimlərin və andlı iclasçıların müstəqilliyinə və iradəsinə qanunsuz təsiri istisna edən şəraitdə həyata keçirirlər.

25.5. Heç kəsin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə müdaxilə etməyə, hakimlərdən, andlı iclasçılardan onların baxdığı, yaxud icraatlarında olan cinayət işləri və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialların mahiyyəti üzrə izahat tələb etməyə hüququ yoxdur.

25.6. Hər hansı şəxs tərəfindən hər hansı səbəbdən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin birbaşa və ya dolaylı yolla məhdudlaşdırılması, ona qanunsuz təsir, hədə-qorxu, müdaxilə edilməsi, hörmətsizlik göstərilməsi, məhkəməyə qarşı açıq-aşkar etinasız hərəkətlər edilməsi yolverilməzdir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 26. Cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dil

26.1. Azərbaycan Respublikası məhkəmələrində cinayət mühakimə icraatı Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ya müvafiq ərazinin əhalisinin çoxluq təşkil edən hissəsinin dilində aparılır.

26.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən cinayət prosesi iştirakçılarının aşağıdakı hüquqlarını təmin etməlidir:

26.2.1. cinayət prosesi iştirakçılarının öz ana dilindən istifadə etmək hüququnu izah etmək;

26.2.2. ibtidai araşdırma və məhkəmə baxışı zamanı tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək, ibtidai araşdırma qurtardıqdan sonra cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallarla tam tanış olmaq, məhkəmədə ana dilində çıxış etmək;

26.3. Cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən cinayət prosesi iştirakçılarının bu Məcəllənin 26.2.2-ci maddəsində göstərilən hüquqlarının təmin olunması Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilir.

26.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan təqdim edilməli sənədləri müvafiq şəxslərə cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dildə təqdim edir. Cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən müvafiq şəxslərə təqdim edilməli sənədlər onların ana dilində və ya onların bildiyi başqa dildə təqdim edilir.

Maddə 27. Cinayət mühakimə icraatının aşkarlığı

27.1. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş dövlət, peşə və kommersiya sirlərinin, habelə vətəndaşların şəxsi və ailə sirlərinin qorunması halları istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasında cinayət işləri və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar üzrə ədalət mühakiməsi bütün məhkəmələrdə açıq aparılır.

27.2. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət işləri və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar üzrə ədalət mühakiməsinin qiyabi aparılmasına yol verilmir.

27.3. Bütün hallarda cinayət mühakimə icraatı zamanı qəbul olunmuş məhkəmə qərarları açıq elan olunur.

Maddə 28. Cinayət mühakimə icraatının obyektivliyi, qərəzsizliyi və ədalətliyi

28.1. Məhkəmələr cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara məhkəmə iclaslarında yalnız bu Məcəlləyə müvafiq surətdə müəyyən edilmiş hüquqi prosedurlara uyğun faktlar əsasında, qərəzsiz və ədalətlə baxmalıdırlar.

28.2. Hakimlər cinayət mühakimə icraatını həyata keçirərkən qanunun mənafeyindən başqa hər hansı bir mənafeyi ifadə edə bilməzlər.

28.3. Hakim və ya andlı iclasçı şəxsən cinayət prosesinin nəticəsi ilə birbaşa, yaxud dolaylı yolla maraqlıdırsa, cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edə bilməz.

28.4. Cinayət mühakimə icraatını həyata keçirərkən məhkəmələr aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

- 28.4.1. cinayət prosesində tərəflərə cinayət təqibi ilə əlaqədar bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün zəruri şəraiti təmin etmək;
- 28.4.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi həm ifşa edən, həm də ona bəraət verən halları, habelə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları nəzərə almaq;
- 28.4.3. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyi, yaxud az təqsirliliyi barədə, habelə ona bəraət verən və ya məsuliyyətini yüngülləşdirən hallar üzrə sübutların olması barədə özü, yaxud müdafiəçisi tərəfindən irəli sürülən ərizə və vəsatətlərə baxmaq;
- 28.4.4. cinayət prosesi gedişində qanunun pozulması ilə əlaqədar verilən şikayətləri yoxlamaq;
- 28.4.5. cinayət prosesi iştirakçılarının iştirak etmək hüququnu təmin etmək.
- 28.5. Şəxsin cinayət törətməkdə təqsirli olmasına dair məhkəmə qərarı mülahizələrə əsaslanma bilməz və işə aid biri digərinə kifayət qədər uyğun gələn mötəbər sübutların məcmusu ilə təsdiq olunmalıdır.
- 28.6. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi qaydalarının ayrı-ayrı işlər və şəxslər üçün, habelə müəyyən şəraitə görə, yaxud hər hansı bir zaman dövründə özbaşınalıqla dəyişdirilməsinə yol verilmir.

Maddə 29. Məhkəmə aidiyyətinə əməl olunması

- 29.1. Heç kəs onun işinə aidiyyəti qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququndan məhrum oluna bilməz. Şəxsin razılığı olmadan onun işinə başqa məhkəmədə baxılmasına yol verilmir.
- 29.2. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi və ya işin qanuni hakimin icraatından əsassız götürülməsi qadağandır.

Maddə 30. Hakimin cinayət mühakimə icraatında iştirakının məhdudlaşdırılması

- 30.1. Birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsində cinayət mühakimə icraatında iştirak etmiş hakimin məhkəmə baxışında təkrar iştirakına yol verilmir.
- 30.2. Bu Məcəllənin 109-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda hakim cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara baxılmasından özü kənarlaşmalı və ya kənarlaşdırılmalıdır.

Maddə 31. Cinayət mühakimə icraatında qeyri-prosessual münasibətlərin yolverilməzliyi

Məhkəmə tərkibi və cinayət prosesi iştirakçıları arasında, habelə birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələri arasında cinayət işlərinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara baxılması ilə əlaqədar bu Məcəllədə nəzərdə tutulmayan qeyri-prosessual münasibətlər yolverilməzdir.

Maddə 32. Cinayət prosesində tərəflərin çəkişməsi

- 32.1. Azərbaycan Respublikasında cinayət mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilir.
- 32.2. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət prosesində tərəflərin çəkişməsinə təmin etmək məqsədi ilə:
- 32.2.1. hər bir tərəf məhkəmədə təmsil olunur;
- 32.2.2. hər bir tərəf məhkəmədə öz mövqeyini müdafiə etmək üçün bərabər hüquqlara və imkanlara malikdir;
- 32.2.3. ittiham tərəfi cinayət hadisəsinin baş verməsini, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin əlamətlərinin mövcudluğunu, bu əməlin törədilməsinə təqsirləndirilən şəxsin aidiyyətini, cinayəti törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının mümkünlüyünü sübut edir, təqsirləndirilən şəxsin əməlinin hüquqi tövsifinə və məhkəmənin yekun qərarına dair öz təkliflərini verir;
- 32.2.4. müdafiə tərəfi cinayət təqibi ilə bağlı irəli sürülmüş ittihamı təkzib edir və ya cinayət prosesini həyata keçirən orqanın diqqətini təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə və ya cinayət məsuliyyətini yüngülləşdirən halların mövcudluğuna cəlb edir və təqsirləndirilən şəxsin əməlinin hüquqi tövsifinə və məhkəmənin yekun qərarına dair öz təkliflərini verir;
- 32.2.5. hər bir tərəf heç kimdən asılı olmayaraq müstəqil surətdə öz mövqeyini seçir və onu müdafiə etmək üçün vasitə və üsullarını müəyyən edir;
- 32.2.6. məhkəmə cinayət prosesi tərəflərindən hər birinin vəsatəti ilə əlavə olaraq zəruri materialların əldə edilməsinə kömək göstərir;
- 32.2.7. məhkəmə tərəfindən hökm yalnız cinayət prosesi tərəflərinin iştirakı bərabər əsaslarla təmin edilməklə tədqiq olunmuş sübutlarla əsaslandırılır;
- 32.2.8. dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibini həyata keçirir və cinayət təqibindən imtina edir;
- 32.2.9. təqsirləndirilən şəxs sərbəst olaraq təqsirli olduğunu inkar edir və ya özünü təqsirli bilir;

32.2.10. mülki iddiaçı iddiadan imtina edir və ya mülki cavabdehlə barışıq sazişi bağlayır;

32.2.11. mülki cavabdeh iddianı qəbul edir və ya mülki iddiaçı ilə barışıq sazişi bağlayır.

Maddə 33. Cinayət mühakimə icraatında sübutların qiymətləndirilməsi

33.1. Hakimler və andlı iclasçılar cinayət mühakimə icraatının həyata keçirilməsində cinayət işi üzrə toplanmış sübutları bu Məcəllənin tələblərinə əsasən qiymətləndirirlər.

33.2. Cinayət mühakimə icraatı həyata keçirilərkən bu Məcəllənin 125, 144-146-cı maddələrinin müddələrinin pozulması yolverilməzdir.

33.3. Cinayət prosesində heç bir sübutun və digər materialın qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur.

33.4. Hakimlərin və andlı iclasçıların sübutlara və sair materiallara qərəzli münasibət bəsləməsi, mövcud hüquqi prosedur daxilində tədqiq edilənədək sübut və digər materiallardan birinə digərinə nisbətdə çox və ya az əhəmiyyət verilməsi yolverilməzdir.

Maddə 34. Eyni əmələ görə təkrar məhkum etmənin yolverilməzliyi

34.1. Heç kəs eyni əməlin törədilməsinə görə təkrar məhkum edilə bilməz.

34.2. Bu Məcəllənin 41-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmədə müvafiq olaraq dövlət ittihamçısının və ya xüsusi ittihamçının şəxsə qarşı cinayət təqibindən könüllü imtina etməsi eyni əməlin təkrarən həmin şəxsə istinad edilməsini istisna edir (yeni açılmış hallardan başqa).

34.3. Hər hansı əməlin törədilməsinə görə şəxsin barəsində qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmənin hökmü varsa, həmin şəxsin haqqında eyni əmələ görə cinayət təqibinin təzələnməsi, ittihamın daha ağır ittihamla əvəz edilməsi və ona daha ağır cəza təyin edilməsi yolverilməzdir.

Maddə 35. Məhkəməyə təkrar müraciət etmək hüququnun təmin olunması

35.1. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesi iştirakçısının cinayət işinin və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialın baxılmasında məhkəmənin qəbul etdiyi prosessual qərar və hərəkətlərdən yuxarı məhkəməyə şikayət etmək hüququ vardır.

35.2. Məhkum olunmuş hər bir şəxs yuxarı məhkəməyə şikayət verərək aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

35.2.1. barəsində çıxarılmış məhkəmə hökmünün qanunsuz və əsassız olması ilə əlaqədar işə yenidən baxılmasını xahiş etmək;

35.2.2. barəsində çıxarılmış hökmlə təyin olunmuş cəzanın ağırlığı ilə əlaqədar onun yüngülləşdirilməsini xahiş etmək.

35.3. Məhkumun bu Məcəllənin 35.1 və 35.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquqlarının məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.

Maddə 36. Bəraət qazanmış şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpasının təmin edilməsi

36.1. Cinayət prosesinin gedişində bu Məcəllənin 55, 56-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş şəxslərin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpasını və onlara vurulmuş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək hüququ cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən təmin edilməlidir.

36.2. Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə və ya cinayət nəticəsində zərər çəkmiş, habelə təqsirsiz məhkum olunmuş, qanunsuz həbsdə saxlanılmış, yaxud cinayət prosesi gedişində hüquqları digər formada məhdudlaşdırılmış şəxslərin hüquqları bu Məcəllə ilə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə müəyyən edilmiş qaydada bərpa olunur.

III fəsil CİNAYƏT TƏQİBİ

Maddə 37. Cinayət təqibinin növləri

37.1. Cinayətin xarakterindən və ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq cinayət təqibi bu Məcəllənin müddələrinə uyğun xüsusi, ictimai-xüsusi və ya ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilir.

37.2. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi yalnız zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 147, 148, 165.1 və 166.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlər üzrə həyata

keçirilir və məhkəmə müşavirə otağına gedənədək zərər çəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxslə barışdıqda ona xitam verilir.

37.3. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında və ya bu Məcəllənin 37.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda prokurorun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 127, 128, 129.2, 130.2, 131.1, 132—134, 142.1, 149.1, 150.1, 151, 156—158, 163, 175—177.1, 178.1, 179.1, 184.1, 186.1, 187.1, 190.1, 197 və 201.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlərə görə həyata keçirilir.

37.4. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışması ilə əlaqədar xitam verilə bilməz. ¹

37.5. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadan prokuror tərəfindən yalnız aşağıdakı hallarda başlanıla bilər:

37.5.1. törədilmiş cinayət dövlətin və ya cəmiyyətin mənafeyinə toxunduqda;

37.5.2. cinayət hakimiyyət nümayəndəsi və ya dövlət orqanlarının digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən, yaxud onlara qarşı törədildikdə;

37.5.3. cinayət hamilə vəziyyətdə olan qadın, qoca və köməksiz vəziyyətdə olan şəxs barəsində törədildikdə;

37.5.4. cinayət hədə-qorxu, məcburiyyət təsiri altında və ya onu törətmiş şəxsdən asılı vəziyyətdə olan digər şəxs barəsində törədildikdə;

37.5.5. cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən və ya ona qarşı törədildikdə.

37.6. Bu Məcəllənin 37.2 və 37.3-cü maddələrində göstərilməyən digər cinayətlər üzrə cinayət təqibi ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilir.

Maddə 38. Cinayət təqibinin həyata keçirilməsi vəzifəsi

38.1. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror hazırlanan, yaxud törədilən cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməllər barədə məlumat aldıqda və ya cinayət hadisəsini bilavasitə aşkar etdikdə bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada cinayətin izlərinin qorunması və götürülməsi üçün tədbirlər görməli, həmçinin öz səlahiyyətləri daxilində dərhal təhqiqat və ya istintaq aparmalıdırlar.

38.2. Cinayətin baş verməsi təsdiq olunarsa, dövlət ittihamçısı təqsirləndirilən şəxsi məhkəmə qarşısında ifşa və ona layiqli cəza tələb etməli, zəruri hallarda isə şəxsin barəsində tibbi və ya tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsini tələb etməlidir.

38.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hərəkətlər nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi məqsədi ilə tədbirlər görməlidir.

38.4. Cinayət təqibi cinayət məsuliyyətini istisna edən hallar aşkar edilənədək və ya bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada dövlət ittihamçısı, yaxud xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina edənədək həyata keçirilməlidir.

Maddə 39. Cinayət təqibini istisna edən hallar

39.1. Aşağıdakı hallarda cinayət təqibi başlanıla bilməz, başlanmış cinayət təqibinə isə xitam verilməlidir (o cümlədən cinayət işi başlanıla bilməz, başlanılmış cinayət işi üzrə icraata isə xitam verilməlidir):

39.1.1. cinayət hadisəsi olmadıqda;

39.1.2. əməldə cinayət tərkibi olmadıqda;

39.1.3. cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçdikdə (cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin dayandırılması halları istisna edilməklə);

39.1.4. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin baş verdiyi anda onu törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmadıqda (həmin şəxsə qarşı tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi zəruri olan hallar istisna edilməklə);

39.1.5. şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətdikdən sonra öldükdə (ölən şəxsə bəraət verilməsi zəruri olduğu hallar istisna edilməklə);

39.1.6. şəxs barəsində eyni ittiham üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və ya digər məhkəmənin cinayət təqibini qeyri-mümkün edən ləğv edilməmiş qərarı olduqda;

39.1.7. şəxs barəsində eyni ittiham üzrə təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun cinayət işi başlanması rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında ləğv edilməmiş qərarı olduqda;

39.1.8. zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadıqda (cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə, habelə cinayət təqibinin başlanmasına prokurorun təşəbbüsü olmadığı halda cinayət təqibi ictimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);

- 39.1.9. zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxs barışdıqda (cinayət təqibi yalnız xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə);
- 39.1.10. şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaşıq vəziyyətdə törətdikdə (bu şəxslərə qarşı tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi halları istisna olunmaqla);
- 39.1.11. cinayət qanunu müddələrinin qüvvəsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda;
- 39.1.12. amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda.
- 39.2. Hər hansı şəxs barəsində başlanılmış cinayət təqibinə həmçinin onun cinayət törədilməsinə aidiyyəti olmadığı və ya təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə xitam verilir.
- 39.3. Bu Məcəllənin 39.1.1, 39.1.2 və 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət təqibi bəraətverici əsaslarla xitam verilmiş hesab olunur.

Maddə 40. Cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən hallar

- 40.1. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə hallarının mövcudluğu cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verir.
- 40.2. Şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-74-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş aşağıdakı hallarda təhqiqatçının və müstəntiqin prokurorla razılaşdırılmış qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmaya və ya ona xitam verilə bilər:
- 40.2.1. səmimi peşmanlıq çəkdiqdə;
- 40.2.2. zərər çəkmiş şəxslə barışdıqda;
- 40.2.3. şərait dəyişdikdə;
- 40.2.4. (çıxarılıb)

Maddə 41. Cinayət təqibinə xitam verilməsi qaydası

- 41.1. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror cinayət təqibi üzrə icraatın məhkəməyədək hər hansı mərhələsində bu Məcəllənin 39-cu maddəsində göstərilən halları aşkar edərsə, cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə (o cümlədən cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə) qərar çıxarır.
- 41.2. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror bəraətverici əsaslar olmadıqda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi üzrə icraat bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılır.
- 41.3. Dövlət ittihamçısı məhkəmədə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməlidir. Xüsusi ittihamçı ittihamı müdafiə etməkdə davam edərsə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibindən imtina edilməsi barədə dövlət ittihamçısının mövqeyi cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala məhkəmədə baxılmasının davam etdirilməsinə mane olmur.
- 41.4. Məhkəmə baxışı başlananadək məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxs haqqında cinayət təqibindən imtina edilməsi məsələsinin həll olunmasını dövlət ittihamçısına təklif edə bilər.
- 41.5. Məhkəmə baxışı başlandıqdan sonra məhkəmə cinayət təqibini istisna edən halları aşkar edərsə, məhkəmə baxışını başa çatdırır və bəraət hökmü çıxarır. Cinayət işinə andlılar məhkəməsində baxılarkən göstərilən hallar aşkar edilərsə, şəxsin təqsirli olub-olmaması məsələsi andlı iclasçılar tərəfindən həll edilir.
- 41.6. Dövlət ittihamçısı bu Məcəllənin 40-cü maddəsində göstərilən cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verən halları məhkəmədə aşkar edərsə, təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibindən imtina edilməsini bildirməyə haqlıdır. Dövlət ittihamçısının cinayət təqibindən imtina etməsi barədə mövqeyi xüsusi ittihamçının təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibini davam etdirməsinə mane olmur.
- 41.7. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibindən imtina edilməsi yalnız zərər çəkmiş şəxsin iradəsindən asılıdır. Bu halda xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata məhkəmə tərəfindən xitam verilməlidir.

Maddə 42. Bəraətin əsasları

- 42.1. Məhkəmə baxışı nəticəsində təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş cinayətin törədilməsində onun təqsirsizliyini təsdiq edən bəraət hökmü aşağıdakı hallarda çıxarılır:
- 42.1.1. cinayət hadisəsi olmadıqda;
- 42.1.2. əməldə cinayət tərkibi olmadıqda;
- 42.1.3. cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda;

- 42.1.4. təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə;
42.1.5. andlı iclasçılar kollegiyası şəxsin təqsirsizliyi barədə verdikt çıxardıqda.
42.2. Bəraət hökmü aşağıdakı hallarda çıxarılır:
42.2.1. bu Məcəllənin 42.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə hadisənin baş verməməsi sübut olunduqda və ya baş vermiş hadisədə cinayət hadisəsi sübut olunmadıqda;
42.2.2. bu Məcəllənin 42.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə təqsirləndirilən şəxsin əməlinə cinayət tərkibi olmadıqda və ya əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar mövcud olduqda;
42.2.3. bu Məcəllənin 42.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə şəxsin təqsirləndirildiyi cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmaması sübut edildikdə və ya onun həmin əmələ aidiyyəti sübut edilmədikdə;
42.2.4. bu Məcəllənin 42.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən kifayət qədər sübutlar toplanılmadıqda və ya toplanmış sübutlar onun təqsirsizliyini təsdiq etdikdə.

Maddə 43. Məhkəmə baxışı gedişində cinayət təqibinə xitam verilməsinin əsasları

- 43.1. Məhkəmə baxışı gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərarı aşağıdakı hallarda çıxarılır:
43.1.1. dövlət ittihamçısı və xüsusi ittihamçı cinayət təqibindən imtina etdikdə;
43.1.2. Bu Məcəllənin 39.1.4, 39.1.6—39.1.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar olduqda.
43.2. Xüsusi ittihamçının üzrlü səbəb olmadan məhkəmə iclasına təkrarən gəlməməsi və ya gəlməməsinə üzrlü səbəb olduğu barədə məhkəməyə məlumat verməməsi öz hüquqi əhəmiyyətinə görə cinayət təqibindən imtina etməyə bərabər tutulur.
43.3. Məhkəmə baxışının gedişində təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə, həmçinin bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.5, 39.1.12 və 40.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiə tərəfinin razılığı ilə xitam verilməsi barədə məhkəmə qərar çıxarmağa haqlıdır.
43.4. Məhkəmə baxışının gedişində dövlət ittihamçısının bu Məcəllənin 39.1.2 və 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət təqibindən imtina etməsi ilə əlaqədar məhkəmənin qərarına əsasən cinayət təqibinə xitam verilərkən cinayət törətmiş şəxs müəyyən edilməmiş qaldıqda, qərar qanuni qüvvəyə mindikdən sonra bu Məcəllənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş qaydada həmin şəxsin cinayət təqibi məsələsinin həll edilməsi üçün məhkəmə baxılmış cinayət işi üzrə materialları və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarını ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərir.

Maddə 44. Məhkum etmənin əsasları

- 44.1. Məhkəmə baxışı gedişində tədqiq olunmuş sübutların məcmusuna əsasən təqsirləndirilən şəxsin cinayətdə təqsiri müəyyən edilərsə, məhkəmə ittiham hökmü çıxarır.
44.2. Bəraət hökmü və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxarılması üçün müvafiq olaraq bu Məcəllənin 42 və 43-cü maddələrində göstərilən əsaslar mövcud olmadıqda, məhkəmə aşağıdakılara riayət edərək ittiham hökmü çıxarır:
44.2.1. bu Məcəllənin 39.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda — təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin etməməklə;
44.2.2. bu Məcəllənin 39.1.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda — təqsirləndirilən şəxsə təyin edilmiş cəzadan onu azad etməklə;
44.2.3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müddəalarına əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin keçməsinin tətbiq edilməməsi qərarına gəldiyi halda — təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin etməklə;
44.2.4. bu Məcəllə və cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş bütün digər hallarda — təqsirləndirilən şəxsə cəza təyin etməklə.

V fəsil

BƏRAƏT QAZANMA (REABILİTASIYA). VURULMUŞ ZİYANIN ÖDƏNİLMƏSİ

Maddə 55. Şəxsin bəraət qazanması

- 55.1. Məhkəmə baxışı zamanı təqsiri sübuta yetirilməmiş şəxs həmin məhkəmə baxışında aşkar və təxirə salınmadan Azərbaycan Respublikasının adından təqsirsiz elan edilməli və ona məhkəmənin hökmü ilə bəraət verilməlidir.
55.2. Haqqında məhkəmənin bəraət hökmü çıxarılmış və ya məhkəməyədək icraat zamanı cinayət təqibinə bəraətverici əsasla xitam verilmiş hər hansı şəxs təqsirsiz sayılır.

55.3. Haqqında bəraət hökmü çıxarılmış və ya hər hansı əsaslarla cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxsin mənzil, mülkiyyət, əmək və digər hüquqlarına hər hansı məhdudiyət qoyula bilməz.

Maddə 56. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ olan şəxslər

56.0. Aşağıdakılar cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququna malikdirlər:

56.0.1. bəraət almış təqsirləndirilən şəxs;

56.0.2. bu Məcəllənin 39.1.1, 39.1.2, 39.1.6—39.1.8, 39.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxs;

56.0.3. bu Məcəllənin 39.1.3, 39.1.4, 39.1.10 və 39.1.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan, lakin vaxtında xitam verilməyən və haqqında cinayət təqibi davam etdirilən şəxs;

56.0.4. bu Məcəllənin 39.1.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla barəsində cinayət təqibinə xitam verilməli olan və buna razılıq alınmasına baxmayaraq, haqqında cinayət təqibi davam etdirilən şəxs;

56.0.5. qanunsuz həbs olunmuş və ya tibbi, yaxud tərbiyə müəssisəsinə məcburi yerləşdirilmiş, habelə qanuni əsas olmadan müəyyən edilmiş müddətdən artıq həbsdə saxlanılmış şəxs;

56.0.6. cinayət təqibi üzrə icraat zamanı qanunsuz olaraq bu Məcəllənin 176 və 177-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalmış şəxs.

Maddə 57. Vurulmuş ziyanın ödənilməsinin xüsusiyyətləri

57.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində bu Məcəllənin 56-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərə vurulmuş mənəvi, fiziki və maddi ziyan ödənilməlidir. Həmçinin, bu şəxslərin əmək və mənzil hüquqları bərpa edilməli, bunlar mümkün olmadıqda isə həmin hüquqların pozulması nəticəsində dəyən ziyanın pul kompensasiyası təmin edilməlidir.

57.2. Vurulmuş ziyan aşağıdakı andan hesablanır:

57.2.1. Bu Məcəllənin 56.0.1, 56.0.2, 56.0.5 və 56.0.6-cı maddələrində göstərilən şəxslərə — cinayət prosesini həyata keçirən orqanın cinayət təqibini istisna edən müvafiq halları bildiyi və bilməli olduğu gündən 7 (yeddi) gün keçdikdən sonra;

57.2.2. Bu Məcəllənin 56.0.3 və 56.0.4-cü maddələrində göstərilmiş şəxslərə — müvafiq olaraq cinayət qanununun və ya amnistiya aktının qüvvəyə mindiyi andan.

57.3. Bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslərin könüllü gəlməsi və ya sonradan yalan olduğu aşkar edilərək məhkəmə qarşısında özlərinin təqsirli olduqları barədə bəyanatları ilə özlərinə qarşı cinayət təqibinin başlanmasına və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinə şərait yaratmaları müəyyən edildikdə ziyan ödənilmir.

Maddə 58. Vurulmuş ziyana görə kompensasiya

58.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyan əsaslandırılaraq hesablandıqdan sonra kompensasiyası verilməklə tam həcmdə ödənilməlidir.

58.2. Fiziki və mənəvi ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə digər hal nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmə tərəfindən ədalətli hesab olunmuş məbləğdə ödənilir.

58.3. Bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslərə aşağıdakılara görə kompensasiya verilir:

58.3.1. məhrum olduğu əmək haqqı, pensiya, müavinət və başqa gəlirlər;

58.3.2. müsadirə edilməsi, dövlət nəfinə keçirilməsi, istintaq orqanları tərəfindən götürülməsi, üzərinə həbs qoyulması ilə vurulmuş əmlak ziyanı;

58.3.3. ödənilmiş məhkəmə xərcləri;

58.3.4. müdafiəçiyə ödənilmiş pul məbləği;

58.3.5. hökmün icrası zamanı ödənilmiş və ya tutulmuş cərimə.

58.4. Həbsdə saxlanılmasına, məhkəmə məsrəflərinə, həbsdə saxlanılarkən gördüyü məcburi işlərə görə haqqın verilməsinə sərf olunmuş məbləğlər cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdən çıxıla bilməz.

58.5. Ziyan bəraət hökmü və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərara əsasən ödənilmişsə və sonradan bu qərar ləğv edilərək müvafiq şəxsin barəsində həmin cinayət təqibi ilə əlaqədar ittiham hökmü çıxarılmışsa, ziyanın ödənilməsinə yönəldilmiş məbləğlər tutulması üçün məhkəmə tərəfindən təkrar icraya yönəldilə bilər.

Maddə 59. Vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı digər hüquqların bərpası

59.1. Bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslərin vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı aşağıdakı hüquqları vardır:

59.1.1. əvvəlki vəzifəsinə bərpa olunmaq, bu mümkün olmadıqda isə ona bərabər vəzifəyə təyin olunmaq və ya əvvəlki vəzifəsinə itirməsi ilə əlaqədar vurulmuş ziyana görə pul kompensasiyasını almaq;

59.1.2. azadlıqdan məhrum edildiyi və ya azadlığının məhdudlaşdırıldığı vaxtı iş stajına daxil etdirmək;

59.1.3. əvvəl yaşadığı evini (mənzilini) qaytarmaq, bu mümkün olmadıqda isə ona bərabər tutulan, o cümlədən sahəsinə və yerləşdiyi yerə uyğun yaşayış evinə (mənzilə) köçürülmək;

59.1.4. məhrum olduğu xüsusi və ya hərbi rütbəni bərpa etdirmək;

59.1.5. məhrum olduğu fəxri adını və ya dövlət təltiflərini qaytarmaq.

59.2. Məhkəmə tərəfindən bəraət verilmiş, həmçinin barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxsin tələbi ilə:

59.2.1. məhkəmə və ya istintaq orqanı iki həftə müddətində bu barədə həmin şəxsin əvvəlki və ya hazırkı iş yerinə, təhsil aldığı yerə, yaşayış yerinə məlumat verməlidir;

59.2.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi ləkələyən cinayət təqibi haqqında məlumatlar dərc edən kütləvi informasiya vasitəsi vətəndaşın təqsirsizliyini şübhə altına almadan bir ay müddətində iş üzrə yekun qərarı haqqında məlumat verməlidir.

59.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan onun səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində həbsdə saxlanılmış, yaxud təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş şəxsdən yazılı surətdə üzr istəməlidir.

Maddə 60. Vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmə hüququ olan şəxslər

60.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək və kompensasiya almaq hüququna bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxslər, onların qanuni nümayəndələri, növbə üzrə daha yaxın vərəsələri, habelə vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququ olan şəxs öldükdə qanuna əsasən ailə başçısının itirilməsinə görə pensiya ilə təmin edilməli ölmüş şəxsin ailə üzvləri malikdir.

60.2. Bu Məcəllənin 59.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin yerinə yetirilməsini tələb etmək hüququ bu Məcəllənin 56-cı maddəsində göstərilən şəxs öldüyü, yaxud fəaliyyət qabiliyyətini itirdiyi hallarda onun hər hansı qohumuna məxsusdur. Göstərilən halda kütləvi informasiya vasitəsi tərəfindən icrası məcburi olan müvafiq tələbi həmçinin ərazi və ya ixtisaslaşdırılmış prokuror verməyə haqlıdır.

Maddə 61. Vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək hüququnun tanınması

61.1. Cinayət prosesi gedişi zamanı vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək hüququ qanuni qüvvəyə minmiş bəraət hökmündə və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərarla tanınır.

61.2. Bəraət hökmündə və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərarla cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi məsələsi əks olunmayıbsa, bu məsələnin həlli cinayət təqibi üzrə icraat qurtardıqdan sonra həyata keçirilir.

Maddə 62. Vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək hüququnun izah edilməsi

62.1. Bəraət hökmü çıxarmış məhkəmə, habelə cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarmış təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi cinayət təqibinin gedişində mümkün olmadıqda, buna hüququ olan şəxsə, həmin şəxs olmadıqda isə bu Məcəllənin 60.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş digər şəxsə cinayət təqibi üzrə icraat qurtardıqdan sonra ziyanın ödənilməsi qaydalarını izah etməlidir.

62.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi hüququnun şəxsə izah edilməsi haqqında ayrıca protokol tərtib olunur.

Maddə 63. Cinayət təqibi üzrə icraat qurtardıqdan sonra vurulmuş ziyanın ödənilməsi qaydaları

Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın səhvi və ya sui-istifadəsi nəticəsində vurulmuş ziyanın cinayət təqibi üzrə icraat qurtardıqdan sonra ödənilməsi qaydaları mülki mühakimə icraatı qaydasında «Təhqiqat, ibtidai

istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə həyata keçirilir.

VIII fəsil İTTİHAM TƏRƏFİ

Maddə 84. Prokuror

84.1. Cinayət təqibini həyata keçirərkən prokuror cinayət işinin bütün hallarının tədqiqi nəticəsinə əsaslanaraq yalnız qanunun tələblərini və daxili inamını rəhbər tutur.

84.2. Prokuror bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

84.2.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq və bu halda müstəntiqin səlahiyyətlərindən istifadə edərək onun ibtidai istintaqını aparmaq, yaxud onu təhqiqatçıya və ya müstəntiqə tapşırmaq;

84.2.2. cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmək;

84.2.3. məhkəmədə mülki iddia qaldırmaq və onu müdafiə etmək;

84.2.4. məhkəmədə cinayət işi üzrə ittihamı müdafiə etmək;

84.2.5. cinayət təqibinin gedişində digər səlahiyyətləri həyata keçirmək.

84.3. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı bu Məcəllənin müddələrinin icrası və tətbiqinə həmin iş üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məsuliyyət daşıyır. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaq aparmış, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmiş və ya məhkəmədə dövlət ittihamçısı qismində iştirak etmiş prokuror şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamalıdır.

84.4. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaq aparmış və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirmiş prokuror məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirak edə bilməz.

84.5. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror cinayət işi üzrə aparılan təhqiqata və ibtidai istintaqa nəzarət edərək aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

84.5.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların təhqiqat və ibtidai istintaq orqanları tərəfindən qəbulu, qeydiyyatı və həll edilməsində qanunun tələblərinin yerinə yetirilməsi vəziyyətini yoxlamaq;

84.5.2. təhqiqatçıdan və ya müstəntiqdən cinayət işinin materiallarını, sənədlərini, ibtidai araşdırmanın gedişi haqqında məlumatları tələb etmək, habelə cinayət işlərinin materiallarını və sənədlərini yoxlamaq, ibtidai araşdırmanın gedişi vəziyyəti ilə yerində tanış olmaq;

84.5.3. cinayət işinin ibtidai istintaqı aparan bir orqandan digərinə verilməsi halları istisna olmaqla, istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv aparılmasını təmin etmək məqsədi ilə, habelə qanunun tələblərinin pozulması ilə istintaq edilən cinayət işini təhqiqatçının və ya müstəntiqin icraatından götürərək digər təhqiqatçının və ya müstəntiqin icraatına vermək;

84.5.4. cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmanı istintaq qrupuna tapşırmaq və qrupun tərkibini müəyyən etmək;

84.5.5. vəkilin cinayət prosesində iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onu cinayət işi üzrə icraatdan kənarlaşdırmaq;

84.5.6. təhqiqatçıya və ya müstəntiqə, habelə onların özü-özünə verilmiş etirazlara baxmaq;

84.5.7. hadisənin araşdırılması, qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi, əməlin tövsifi, cinayət törətmiş şəxsin axtarışı, ittiham aktının məzmunu, qərarların qəbul edilməsi, habelə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılması barədə təhqiqatçıya və ya müstəntiqə yazılı göstərişlər vermək;

84.5.8. təhqiqatçının və ya müstəntiqin qanunsuz və əsassız qərarlarını ləğv etmək;

84.5.9. təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərar və hərəkətlərindən verilmiş şikayətlərə baxmaq;

84.5.10. toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən şəxsin cinayət təqibi zərurəti yarandıqda, onun toxunulmazlıq hüququndan məhrum edilməsinə razılıq verilməsi barədə müvafiq orqan qarşısında vəsatət vermək üçün Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna müraciət etmək;

84.5.11. təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin artırılması, habelə bu Məcəllənin 177, 443 və 444-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqdimatla məhkəməyə müraciət etmək;

84.5.12. məhkəmə qarşısında cinayət prosesini həyata keçirən orqanı təmsil etmək;

84.5.13. bu Məcəllənin 39, 40-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibinə xitam vermək və cinayət təqibindən imtina etmək;

- 84.5.14. ittiham aktını, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarlarını təsdiq etmək, yaxud bundan imtina edərək icrası məcburi olan göstərişləri ilə cinayət işini müstəntiqə qaytarmaq;
- 84.5.15. cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları mahiyyəti üzrə baxılması üçün məhkəməyə göndərmək;
- 84.5.16. cinayət işi üzrə müvafiq qərarları şəxsən qəbul etmək, ayrı-ayrı istintaq və ya digər prosesual hərəkətləri həyata keçirmək;
- 84.5.17. cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;
- 84.5.18. hadisələr və onlarla əlaqəsi olan şəxslər barədə sənədləri və materialları tələb etmək;
- 84.5.19. təhqiqatçı və ya müstəntiq tərəfindən tutulma, məcburi gətirilmə və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılmasının qanuniliyinə nəzarət etmək, habelə prosesual hərəkətlərin aparılmasını təhqiqat orqanına tapşırmaq;
- 84.5.20. zərər çəkmiş şəxsin, şahidin və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin təhlükəsizliyi üçün tədbirlərin görülməsini təmin etmək;ⁱⁱ
- 84.5.21. qanuni əsaslar olmadan və ya bu Məcəllənin 148.4, 158, 159-cu maddələri ilə müəyyən olunmuş müddətlərdən artıq tutulan şübhəli şəxsi, yaxud həbsdə saxlanılan təqsirləndirilən şəxsi azad etmək;
- 84.5.22. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 84.6. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi halları istisna olmaqla, məhkəmə baxışında dövlət ittihamçısı qismində iştirak edərkən prokuror bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət etməklə aşağıdakı hüquqlara malikdir:
- 84.6.1. etirazlar etmək;
- 84.6.2. vəsatətlər vermək;
- 84.6.3. məhkəmədə həll edilən məsələlər və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının vəsatətləri üzrə öz rəyini bildirmək;
- 84.6.4. ittiham tərəfinin sübutlarını məhkəməyə təqdim etmək, habelə məhkəməyə sübutların təqdim olunması məqsədi ilə məhkəmənin qərarı ilə prosesual məcburiyyət tədbirləri tətbiq etmək;
- 84.6.5. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində məhkəmə istintaqında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;
- 84.6.6. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;
- 84.6.7. müdafiə tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;
- 84.6.8. qeyd olunmalı hərəkətlərin istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokoluna və ya məhkəmənin iclas protokoluna daxil edilməsini tələb etmək;
- 84.6.9. bu Məcəllənin 41.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibindən imtina etmək;
- 84.6.10. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində giriş, yekun nitqi və replika söyləmək, kassasiya instansiyası məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;
- 84.6.11. məhkəmələrdə cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları ilə tanış olmaq, hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından protest vermək;ⁱⁱⁱ
- 84.6.12. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 84.7. Dövlət ittihamçısı aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 84.7.1. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 84.7.2. məhkəmə iclasında sədrlik edən sərəncamlarına tabe olmaq;
- 84.7.3. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri icra etmək.
- 84.8. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror yuxarı prokurorun göstərişlərini yerinə yetirməlidir. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya dəyişdirilməsi, cinayətin tövsifi, ittihamın həcmi, işin icraatına xitam verilməsi və ya məhkəməyə göndərilməsinə dair yuxarı prokurorun göstərişləri ilə razı olmayan ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərməyə haqlıdır. Bu halda yuxarı prokuror onun dəlilləri ilə razılaşır və öz yazılı göstərişlərini geri götürür və ya onun dəlilləri ilə razılaşmayaraq cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi digər prokurora tapşırır. Prokurorun yazılı göstərişlərindən edilən etiraz bu göstərişlərin icrasını dayandırmır.

Maddə 85. Müstəntiq

- 85.1. Cinayət təqibini həyata keçirərkən müstəntiq qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosessual qərarlar qəbul edir, istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirir.
- 85.2. Müstəntiq bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 85.2.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq, işi öz icraatına götürmək, cinayətin açılması, işin hər-tərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün zəruri tədbirlər görmək, səlahiyyəti daxilində bütün istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirmək;
- 85.2.2. şübhəli şəxsə tutulduğu, təqsirləndirilən şəxsə isə ittiham elan olunduğu və ya həbs edildiyi andan hüquqlarını bildirmək, müvafiq olaraq tutulmasının, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin və ya həbsə alınmasının səbəblərini izah etmək;
- 85.2.3. şəxsin tutulduğu, ittiham elan olunduğu və ya həbsə alındığı andan müdafiəçinin yardımından istifadə hüququnu təmin etmək (bu Məcəllənin 153.2.5—153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq);
- 85.2.4. şübhəli şəxs tərəfindən cinayət törədilməsini təsdiq edən kifayət qədər sübutlar toplandığı halda, onu cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmək və ona ittiham elan etmək;
- 85.2.5. zərurət olduqda bu Məcəllənin 154—157, 160; 163—172-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs haqqında qətimkan tədbirinin seçilməsini təmin etmək;
- 85.2.6. qanuni əsaslar olmadan və ya bu Məcəllənin 148.4, 158, 159-cu maddələri ilə müəyyən olunmuş müddətlərdən artıq tutulan şübhəli şəxsi, yaxud həbsdə saxlanılan təqsirləndirilən şəxsi azad etmək;
- 85.2.7. prokurorun göstərişlərini icra etmək;
- 85.2.8. prokurora və məhkəməyə yazılı və şifahi izahatlar vermək;
- 85.2.9. bu Məcəllənin 193-cü maddəsinə uyğun olaraq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi hüquqi yardım ödənişlərindən azad etmək;
- 85.2.10. müvafiq şəxsləri cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh qismində tanımaq;
- 85.2.11. cinayətin törədilməsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi, habelə tətbiq oluna biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;
- 85.2.12. bu Məcəllənin 158, 159, 218—221-ci maddələrinin tələblərinə riayət etməklə ibtidai istintaqı başa çatdırmaq, habelə cinayət işinin materialları ilə təqsirləndirilən şəxsi, onun müdafiəçisini, zərər çəkmiş şəxsi, mülki iddiaçını və onların nümayəndələrini tanış etmək, bununla əlaqədar verilmiş vəsatətlərə baxmaq və cinayət işi üzrə ittiham aktını tərtib edərək işi ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərmək;
- 85.2.13. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 85.2.14. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 85.3. Cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparən müstəntiq istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin qanuni və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.
- 85.4. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müstəntiq aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 85.4.1. hadisə və onunla əlaqəsi olan şəxslər barəsində məlumatları əks etdirən sənədləri və digər materialları tələb etmək;
- 85.4.2. şübhəli şəxsi tutmaq, onu, zərər çəkmiş şəxsi, şahidi dindirmək, ekspertiza təyin etmək, tanınmaya təqdim etmək, baxış, axtarış, götürmə, müayinə (şəxsi müayinə) və digər istintaq hərəkətlərini aparmaq;
- 85.4.3. dövlət orqanlarından tərcüməçinin, mütəxəssisin, ekspertin ayrılmasını tələb etmək, şəxslərin razılığı ilə onları müvafiq istintaq hərəkətlərinə hal şahidi, tərcüməçi, mütəxəssis və ekspert qismində cəlb etmək;
- 85.4.4. dövlət orqanlarından və ya auditor təşkilatlarından təftişlərin, inventarlaşdırmaların, ekspertizaların və digər yoxlamaların keçirilməsini tələb etmək;
- 85.4.5. müvafiq təhqiqat orqanına cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;
- 85.4.6. tutulma, məcburi gətirilmə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin aparılmasını müvafiq təhqiqat orqanına tapşırmaq, habelə ondan istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin keçirilməsinə kömək göstərilməsini tələb etmək;
- 85.4.7. müvafiq təhqiqat orqanına və ya təhqiqatçıya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsini tapşırmaq;
- 85.4.8. müdafiəçinin cinayət işinin icraatında iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onun cinayət işinin icraatında iştirak etməkdən kənarlaşdırılması barədə prokuror qarşısında vəsatət vermək;
- 85.4.9. hal şahidinə, tərcüməçiyə, mütəxəssisə və ya ekspertə edilmiş etirazlara baxmaq;

- 85.4.10. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin vəsatətlərinə və cinayət işinin icraatı ilə əlaqədar digər şəxslərin ərizə və digər müraciətlərinə baxmaq;
- 85.4.11. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin şikayətlərinə baxmaq;
- 85.4.12. məhkəmənin müstəsna səlahiyyətlərinə aid olanlar istisna edilməklə qətimkan tədbirlərinin seçilməsi, dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi, istintaq və ya digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması barədə qərarlar qəbul etmək;
- 85.4.13. cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya xitam olunması barədə qərar qəbul etmək;
- 85.4.14. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 85.5. İbtidai istintaq apararkən müstəntiq təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi, cinayətin tövsifi, ittihamın həcmi, işin icraatına xitam verilməsi və ya məhkəməyə göndərilməsinə dair ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişi, yaxud qərarı ilə razılaşmadıqda öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərməyə haqlıdır. Bu halda yuxarı prokuror onun dəlilləri ilə razılaşır və aşağı prokurorun yazılı göstərişlərini ləğv edir və ya onun dəlilləri ilə razılaşmayaraq ibtidai istintaqın aparılmasını digər müstəntiqə tapşırır. Prokurorun yazılı göstərişlərindən edilən etiraz bu göstərişlərin icrasını dayandırmır.
- 85.6. Müstəntiqin bütün səlahiyyətlərindən istifadə edən istintaq şöbəsinin (bölməsinin, idarəsinin) rəisi (rəis olmadığıda müavini) bu Məcəllənin tələblərinə əməl edərək:
- 85.6.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə ibtidai istintaqın və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını müstəntiq, yaxud müstəntiqlər qrupuna tapşırır;
- 85.6.2. müstəntiqin cinayətin açılması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün vaxtında müvafiq tədbirlər görməsinə nəzarəti həyata keçirir;
- 85.6.3. cinayət işləri üzrə hərtərəfli, tam və obyektiv ibtidai istintaq aparılması üçün zəruri təşkilati tədbirlər görür;
- 85.6.4. bu Məcəllənin 84.5.3, 84.5.5, 84.5.8, 84.5.10 və 84.5.20-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş məsələlər üzrə baxılması məcburi olan vəsatətləri ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərir.

Maddə 86. Təhqiqatçı

- 86.1. Cinayət təqibini həyata keçirərkən təhqiqatçı qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosessual qərarlar qəbul edir, öz səlahiyyətləri daxilində istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirir.
- 86.2. Təhqiqatçı bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 86.2.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatlara baxmaq, kifayət qədər səbəblər və əsaslar olduqda cinayət işi başlamaq, işi öz icraatına götürmək, cinayətin açılması, işin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün zəruri tədbirlər görmək, səlahiyyəti daxilində bütün istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirmək;
- 86.2.2. şübhəli şəxsə tutulduğu andan hüquqlarını bildirmək və tutulmasının səbəblərini izah etmək;
- 86.2.3. şəxsin tutulduğu andan müdafiəçisinin yardımından istifadə hüququnu təmin etmək (bu Məcəllənin 153.2.5-153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq);
- 86.2.4. zərurət olduqda bu Məcəllənin 154-156, 160, 165-172-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şübhəli şəxs haqqında qətimkan tədbirinin seçilməsini təmin etmək;
- 86.2.5. qanuni əsaslar olmadan və ya 48 saatdan artıq tutulan şəxsi azad etmək;
- 86.2.6. müvafiq şəxsləri cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh qismində tanımaq;
- 86.2.7. cinayətin törədilməsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi, habelə tətbiq oluna biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;
- 86.2.8. bu Məcəllənin 193-cü maddəsinə uyğun olaraq tutulmuş şübhəli şəxsi hüquqi yardım ödənişlərindən azad etmək;
- 86.2.9. prokurorun və müstəntiqin göstərişlərini və qərarlarını icra etmək;
- 86.2.10. prokurora və məhkəməyə yazılı və şifahi izahatlar vermək;
- 86.2.11. ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərini apardıqdan sonra cinayət işi başlanmasından 10 (on) gündən gec olmayaraq iş üzrə bütün materialları istintaq aidiyyəti qaydalarına uyğun olaraq istintaq orqanına göndərmək;

- 86.2.12. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 86.2.13. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılmış təhqiqat materiallarını təhqiqat başlanmasından 10 (on) gündən gec olmayaraq yekun protokolu ilə prokurora göndərmək;
- 86.2.14. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 86.3. Cinayət təqibini həyata keçirən təhqiqatçı səlahiyyətləri daxilində istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin qanuni və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.
- 86.4. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təhqiqatçı aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 86.4.1. hadisənin şahidlərinin izahatını almaq, hadisənin baş vermə şəraiti ilə tanış olmaq, hadisə və onunla əlaqəsi olan şəxslər barəsində məlumatları əks etdirən sənədləri və digər materialları tələb etmək;
- 86.4.2. şübhəli şəxsi tutmaq, onu, zərər çəkmiş şəxsi, şahidi dindirmək, ekspertiza təyin etmək, tanınmaya təqdim etmək, baxış, axtarış, götürmə, müayinə (şəxsi müayinə) üzləşdirmə, istintaq eksperimenti kimi təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərini aparmaq;
- 86.4.3. dövlət orqanlarından tərcüməçinin, mütəxəssisin, ekspertin ayrılmasını tələb etmək; şəxslərin razılığı ilə onları müvafiq istintaq hərəkətlərinə hal şahidi, tərcüməçi, mütəxəssis və ya ekspert qismində cəlb etmək;
- 86.4.4. dövlət orqanlarından və ya auditor təşkilatlarından təftişlərin, inventarlaşdırmaların, ekspertizaların və digər yoxlamaların keçirilməsini tələb etmək;
- 86.4.5. müvafiq təhqiqat orqanına cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq;
- 86.4.6. müdafiəçinin cinayət işinin icraatında iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onun cinayət işinin icraatında iştirak etməkdən kənarlaşdırılması barədə prokuror qarşısında vəsatət vermək;
- 86.4.7. hal şahidinə, tərcüməçiyə, mütəxəssisə və ya ekspertə edilmiş etirazlara baxmaq;
- 86.4.8. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin vəsatətlərinə və cinayət işinin icraatı ilə əlaqədar digər şəxslərin ərizə və digər müraciətlərinə baxmaq;
- 86.4.9. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin şikayətlərinə baxmaq;
- 86.4.10. məhkəmənin müstəsna səlahiyyətlərinə aid olanlar istisna edilməklə, qətimkan tədbirlərinin seçilməsi, dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi, istintaq və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması barədə qərarlar qəbul etmək;
- 86.4.11. cinayət işinin icraatına xitam verilməsi barədə qərar qəbul etmək və təsdiq olunması üçün prokurora təqdim etmək;
- 86.4.12. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 86.5. Təhqiqatçı öz icraatında olan işlə əlaqədar qeyri-aşkar üsullarla əməliyyat-axtarış tədbirləri keçirməyə haqlı deyil.
- 86.6. Cinayət işi prokuror və ya müstəntiq tərəfindən icraata qəbul olunduqdan sonra təhqiqatçı ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərini, habelə müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirlərini yalnız prokurorun və ya müstəntiqin göstərişləri ilə işlədiyi təhqiqat orqanı vasitəsilə həyata keçirir.
- 86.7. Təhqiqat orqanının rəhbəri bu Məcəllənin tələblərinə əməl edərək öz səlahiyyətləri daxilində:
- 86.7.1. törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərə dair daxil olmuş ərizə və digər məlumatların qeydiyyatına alınmasını təşkil edir, onlara baxılmasını, cinayət işi üzrə təhqiqatın və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasını təhqiqatçıya, yaxud təhqiqatçılar qrupuna tapşırır;
- 86.7.2. təhqiqatçının cinayətin açılması, araşdırılması və qarşısının alınması üçün vaxtında müvafiq tədbirlər görməsinə nəzarəti həyata keçirir;
- 86.7.3. öz səlahiyyətləri daxilində fəaliyyət göstərən prokurorun təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətində qanunların icra və tətbiqini yoxlamaq imkanını təmin edir, habelə prokurorun və müstəntiqin göstərişlərinin və qərarlarının icrası üçün müvafiq tədbirlər görülməsini təşkil edir;
- 86.7.4. məhkəmə qərarlarının yerinə yetirilməsini təşkil edir.
- 86.8. Təhqiqat orqanının əməkdaşı bu Məcəllənin tələblərinə əməl edərək öz səlahiyyətləri daxilində:
- 86.8.1. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin qarşısının alınması üçün tədbirlər görür;
- 86.8.2. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törədən şəxsləri və şübhəli şəxsləri tutur;
- 86.8.3. tutduğu yerdə tutulan şəxsin üstünü yoxlayır;
- 86.8.4. tutulan şəxsə onun hüquqlarını izah edir;
- 86.8.5. hadisə yerinin mühafizəsi, cinayətin izlərinin qorunması, hadisəni görən şəxslərin müəyyən edilib izahatlarının alınması üçün zəruri tədbirlər görür;
- 86.8.6. hadisə yerində prosesual hərəkətlərin həyata keçirilməsi üçün müstəntiqin və ya prokurorun göstərişlərini yerinə yetirir.

Maddə 87. Zərər çəkmiş şəxs

87.1. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində fiziki şəxsə birbaşa mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurulmasına kifayət qədər əsaslar olduqda o, zərər çəkmiş şəxs qismində tanınır.

87.2. Törədilmiş cinayət nəticəsində zərər çəkmiş şəxs ölmüşsə, bu maddədə nəzərdə tutulmuş zərər çəkmiş şəxsin hüquqlarını onun yaxın qohumları həyata keçirirlər.

87.3. Cinayət nəticəsində mənəvi və ya maddi ziyan dəymiş hüquqi şəxs zərər çəkmiş şəxs qismində tanına bilər. Belə halda bu maddədə nəzərdə tutulmuş zərər çəkmiş şəxsin hüquq və vəzifələrini hüquqi şəxsin müvəkkil edilmiş nümayəndəsi həyata keçirir.

87.4. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən bu barədə qərar qəbul olunduğu andan şəxs zərər çəkmiş şəxs qismində tanınır. Cinayət işi başlanan anda şəxsi zərər çəkmiş şəxs qismində tanımağa əsaslar kifayət deyilsə, həmin qərar kifayət qədər əsaslar müəyyən edilən kimi dərhal qəbul olunur.

87.5. Zərər çəkmiş şəxs qismində tanındıqdan sonra şəxsin zərər çəkmiş şəxs qismində qalmasına əsaslar olmadığı müəyyən edilsə, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə əsaslandırılmış qərarı ilə həmin şəxsin cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxs qismində iştirakına xitam verir.

87.6. Zərər çəkmiş şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

87.6.1. ittihamın mahiyyətini bilmək;

87.6.2. ifadə vermək;

87.6.3. izahat vermək;

87.6.4. cinayət işinə əlavə olunması və məhkəmə iclasında tədqiq edilməsi üçün materiallar təqdim etmək;

87.6.5. etirazlar etmək;

87.6.6. vəsatətlər vermək;

87.6.7. məhkəmə istintaqı başlananadək hər an onun xüsusi ittihamçı qismində tanınmasını tələb etmək;

87.6.8. cinayət prosesini həyata keçirən orqanların hərəkətlərinə qarşı öz etirazını bildirmək və həmin etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkət protokollarında qeyd olunmasını tələb etmək;

87.6.9. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq və protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlər vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak edərkən, habelə məhkəmə iclasında qeyd olunması zəruri olan halların protokolda öz əksini tapmasını tələb etmək; məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlərini vermək;

87.6.10. ibtidai istintaq başa çatdığı, o cümlədən cinayət işinin icraatına xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

87.6.11. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

87.6.12. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nümayəndəsi olmadıqda nitq və replika söyləmək;

87.6.13. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş, onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və onun xahişi ilə bu qərarların surətini əldə etmək; cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və cinayət təqibinin rədd olunması barədə qərarların, ittiham aktının, hökmün və ya məhkəmə qərarlarının surətlərini almaq;

87.6.14. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və hərəkətlərindən, o cümlədən hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından apellyasiya və ya kassasiya şikayəti vermək;

87.6.15. xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibini həyata keçirərkən təqsirləndirilən şəxslə barışmaq;

87.6.16. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesi iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara etirazını bildirmək;

87.6.17. onun şikayəti ilə cinayət işinə kassasiya, əlavə kassasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında, yaxud cinayət prosesinin digər iştirakçısının şikayətinə etirazı olduqda iştirak etmək;

87.6.18. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə qanunla müəyyən edilmiş kompensasiyanı dövlət hesabına almaq;

87.6.19. cinayət işi üzrə icraat zamanı sərf edilmiş xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;

87.6.20. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut qismində və ya digər əsaslarla götürülmüş əmlakı, ona məxsus rəsmi sənədlərin əslini geri almaq; cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətmiş şəxsdən ona məxsus əmlakı geri almaq;

- 87.6.21. nümayəndəyə malik olmaq və onun səlahiyyətlərinə xitam vermək;
- 87.6.22. özü və ya nümayəndəsi tərəfindən verilmiş hər hansı şikayətdən, o cümlədən ona qarşı cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi haqqında şikayətdən imtina etmək;
- 87.6.23. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 87.7. Zərər çəkmiş şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 87.7.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 87.7.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə ifadə vermək;
- 87.7.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat aparılmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- 87.7.4. onun barəsində cinayətin törədilməsi ehtimal edilən cinayət işi üzrə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müayinədən keçmək;
- 87.7.5. hadisəni düzgün dərk edib yenidən təsvir etmək qabiliyyətindən şübhələnməyə əsaslar olduqda, bu halların müəyyən edilməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə ambulator ekspertizadan keçmək;
- 87.7.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 87.7.7. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan olunanaqədək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;
- 87.7.8. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 87.7.9. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 87.7.10. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 87.8. Zərər çəkmiş şəxs şəxsən və ya nümayəndəsi vasitəsilə öz hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir. Yetkinlik yaşına çatmamış və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan zərər çəkmiş şəxsin hüquqlarını onun əvəzinə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada qanuni nümayəndəsi həyata keçirir.

Maddə 88. Xüsusi ittihamçı

- 88.1. Xüsusi ittihamçı qismində aşağıdakılar tanınır:
- 88.1.1. ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi üzrə məhkəmənin hazırlıq iclası keçirilənədək, keçirilərkən və ya sonradan, lakin məhkəmə istintaqı başlananaqədək xüsusi ittihamçı qismində məhkəmə baxışına buraxılması barədə vəsatət vermiş şəxs — vəsatət təmin olunan andan;
- 88.1.2. ictimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi üzrə cinayət nəticəsində ziyan vurulmuş, cinayət prosesini həyata keçirən orqandan buna görə cinayət işinin başlanmasını, ibtidai araşdırma aparılmasını və onun zərər çəkmiş şəxs qismində tanınmasını xahiş etmiş şəxs — başlanmış cinayət işi üzrə zərər çəkmiş şəxs qismində tanındığı andan;
- 88.1.3. cinayət nəticəsində ziyan vurulmuş, məhkəməyə xüsusi ittiham qaydasında şikayət vermiş şəxs — xüsusi ittiham qaydasında şikayətin öz icraatına qəbul edilməsi və ya məhkəmə baxışına təyin edilməsi haqqında məhkəmə qərarı qəbul olunduğu andan.
- 88.2. Zərər çəkmiş şəxs yetkinlik yaşına çatmadıqda və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmadıqda, bu Məcəllənin 88.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəsatəti, xahişi və ya şikayəti vermiş onun qanuni nümayəndəsi xüsusi ittihamçı hesab olunur.
- 88.3. Bu Məcəllənin 88.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda, məhkəmə baxışında iştirak etmək üçün buraxılması barədə vəsatət vermiş zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi xüsusi ittihamçı qismində tanınır.
- 88.4. Xüsusi ittihamçı zərər çəkmiş şəxsin bütün hüquqlarından istifadə edir və onun vəzifələrini yerinə yetirir. Bundan başqa xüsusi ittihamçı bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada:
- 88.4.1. xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə materialların hazırlanmasını həyata keçirir;
- 88.4.2. cinayət təqibi üzrə icraatın hər hansı anında ittihamdan imtina etmək hüququndan istifadə edir;
- 88.4.3. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçılarının vəsatətləri və məhkəmədə baxılan məsələlər üzrə fikrini söyləyir;
- 88.4.4. öz hesabına və ya məhkəmə vasitəsi ilə sübutların məhkəməyə təqdim edilməsini təmin edir;
- 88.4.5. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclasında işin materiallarının tədqiqində iştirak edir;
- 88.4.6. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirir;
- 88.4.7. dövlət ittihamçısı cinayət təqibindən imtina etdikdə təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibini davam etdirir;

88.4.8. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nümayəndəsi olmadıqda giriş sözü (xüsusi ittiham qaydasında şikayətin elan edilməsi), nitq və replika söyləyir, kassasiya instansiyası məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış edir.

88.5. Xüsusi ittihamçı şəxsən və ya nümayəndəsi vasitəsilə öz hüquqlarından istifadə edir və üzərinə qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirir.

Maddə 89. Mülki iddiaçı

89.1. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində maddi ziyan vurulması qənaətinə gəlməyə kifayət qədər əsaslar olduqda onun cinayət mühakimə icraatı qaydasında ödənilməsi barədə cinayət işinin icraatı zamanı iddia vermiş fiziki və ya hüquqi şəxs mülki iddiaçı qismində tanınır.

89.2. Mülki iddiaçı qismində tanınma haqqında qərar təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən qəbul edilir. İddia ərizəsi verdiyi anda şəxsin mülki iddiaçı qismində tanınmasına əsaslar kifayət deyilsə, həmin qərar kifayət qədər əsaslar müəyyən edilən kimi dərhal qəbul olunur.

89.3. Mülki iddiaçı qismində tanındıqdan sonra iddia ərizəsinin müvafiq şəxs tərəfindən verilmədiyi və ya şəxsin mülki iddiaçı vəziyyətində qalmasına əsaslar olmadığı müəyyən edilərsə, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə əsaslandırılmış qərarı ilə həmin şəxsin cinayət prosesində mülki iddiaçı qismində iştirakına xitam verir.

89.4. Mülki iddiaçı verdiyi iddianı müdafiə etmək məqsədi ilə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

89.4.1. ittihamın mahiyyətini bilmək;

89.4.2. təqdim etdiyi iddia üzrə izahat və ifadə vermək;

89.4.3. cinayət işinə əlavə və məhkəmə iclasında tədqiq edilməsi üçün sübutlar və materiallar təqdim etmək;

89.4.4. etirazlar etmək;

89.4.5. vəsatətlər vermək, o cümlədən verdiyi iddianın təmin olunması üçün tədbirlərin görülməsi barədə vəsatət vermək;

89.4.6. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə qarşı öz etirazını bildirmək və həmin etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokollarında qeyd olunmasını tələb etmək;

89.4.7. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə məhkəmə iclasında iştirak edərkən, qeyd olunması zəruri olan halların protokolda öz əksini tapmasını tələb etmək; məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlərini vermək;

89.4.8. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

89.4.9. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

89.4.10. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nümayəndəsi olmadıqda nitq və replika söyləmək, kassasiya instansiyası məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

89.4.11. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş, onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və öz xahişi ilə rəsmi qərarların surətini əldə etmək, ittiham aktının, hökmün və ya məhkəmənin digər qərarının surətlərini almaq;

89.4.12. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və hərəkətlərindən, o cümlədən hökmdən və məhkəmənin digər qərarının iddiaya dair hissəsindən apellyasiya və kassasiya şikayəti vermək;

89.4.13. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın onun iddiasına dair hissəsindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş digər hallara etirazını bildirmək;

89.4.14. onun şikayəti ilə cinayət işinə kassasiya, əlavə kassasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında cinayət prosesinin digər iştirakçısının şikayətinə etirazı olduqda, həmçinin məhkəmə iclasında işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

89.4.15. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə fikrini bildirmək;

89.4.16. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə etirazını bildirmək;

89.4.17. nümayəndəyə malik olmaq və onun səlahiyyətlərinə xitam vermək;

89.4.18. özü və ya nümayəndəsi tərəfindən verilmiş hər hansı şikayətdən imtina etmək;

89.4.19. cinayət prosesinin istənilən anında iddiadan imtina etmək;

- 89.4.20. cinayət prosesində sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyanə görə kompensasiya almaq;
- 89.4.21. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut qismində və ya digər əsaslarla götürülmüş əmlakı, ona məxsus rəsmi sənədlərin əslini geri almaq, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətmiş şəxsə onə məxsus əmlakını geri almaq;
- 89.4.22. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 89.5. Mülki iddiaçı bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 89.5.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 89.5.2. mülki cavabdehlərin sayına uyğun iddia ərizələrinin surətinin məhkəməyə təqdim olunmasını təmin etmək;
- 89.5.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat aparmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- 89.5.4. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənə göstərişlərinə tabe olmaq;
- 89.5.5. məhkəmə iclasında sədrlik edənə icazəsi olmadan fasilə elan olunana dək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;
- 89.5.6. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 89.5.7. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommərsiya və ya qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 89.5.8. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 89.6. Mülki iddiaçı cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən şahid qismində dindirilə bilər.
- 89.7. Mülki iddiaçı şəxsən və ya nümayəndəsi vasitəsilə öz hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

IX fəsil **MÜDAFİƏ TƏRƏFİ**

Maddə 90. Şübhəli şəxs

- 90.1. Şübhəli şəxs qismində aşağıdakı fiziki şəxs tanınır:
- 90.1.1. ittiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılmış şəxs;
- 90.1.2. cinayət törətməkdə şübhələnildiyinə görə tutulmuş şəxs;
- 90.1.3. haqqında həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, qətimkan tədbiri seçilməsi barədə qərar çıxarılmış şəxs.
- 90.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan aşağıdakı müddətlərdə şəxsi şübhəli şəxs vəziyyətində saxlamağa haqlı deyil:
- 90.2.1. tutulmuş şəxs — 48 saatdan artıq;
- 90.2.2. həbs, girov və ya ev dustaqlığı istisna olmaqla, haqqında qətimkan tədbiri seçilmiş şübhəli şəxs — qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan 10 (on) gündən artıq.
- 90.3. Bu Məcəllənin 90.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddət qurtaranadək cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli şəxs azad edərək, haqqında seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etməli və ya onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.
- 90.4. Şübhə kifayət qədər əsaslı deyilsə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan və ya məhkəmə bu Məcəllənin 90.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlər qurtaranadək şübhəli şəxs azad etməli və haqqında seçilmiş qətimkan tədbirini ləğv etməlidir.
- 90.5. Şəxs azad edildiyi, haqqında seçilmiş qətimkan tədbiri ləğv olunduğu və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxarıldığı andan şübhəli şəxs vəziyyətindən çıxmış hesab olunur.
- 90.6. Cinayət təqibini həyata keçirən təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror şübhəli şəxsin hüquqlarını təmin etməli və ona qanunla qadağan edilməyən bütün vasitə və üsullardan istifadə etməklə müdafiə hüququnu həyata keçirməsinə mane olmamalıdır.
- 90.7. Tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan edildiyi andan şübhəli şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 90.7.1. nədə şübhələnildiyini bilmək (şübhənin məzmununu — ona istinad edilmiş cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin faktiki tərəfi və hüquqi təvsiyi);
- 90.7.2. tutulduğu halda tutulmanın əsaslarını bilmək və tutulduğu andan müdafiəçidən hüquqi yardım almaq, onu tutmuş şəxsə, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq;

- 90.7.3. tutulma haqqında və ya qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərarın surətini almaq;
- 90.7.4. tutulma haqqında protokol tərtib olunduqdan dərhal sonra onunla tanış olmaq və ona protokolda əks olunmalı qeydlərini vermək;
- 90.7.5. tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq;
- 90.7.6. tutulduqdan dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, yaşadığı və ya işlədiyi (oxuduğu) yerə telefonla və ya digər vasitələrlə tutulması barədə xəbər vermək;
- 90.7.7. müstəqil olaraq müdafiəçi seçmək, onun səlahiyyətinə xitam vermək, müdafiəçidən imtina etdiyi halda özü özünü müdafiə etmək;
- 90.7.8. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi ilə təkliddə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;
- 90.7.9. müdafiəçinin yardımından pulsuz istifadə etmək, öz vəsatəti əsasında müdafiəçinin iştirakı ilə ifadə vermək;
- 90.7.10. ifadə (izahat) vermək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə (izahat) verməmək və ya ümumiyyətlə ifadə (izahat) verməkdən imtina etmək;
- 90.7.11. ana dilində və ya bildiyi başqa dildə ifadə (izahat) vermək;
- 90.7.12. tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;
- 90.7.13. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;
- 90.7.14. istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək, yaxud bu Məcəllədə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, həmin hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək;
- 90.7.15. öz vəsatəti əsasında aparılan istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə müdafiəçinin yardımı ilə iştirak etmək;
- 90.7.16. cinayət işinə əlavə olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
- 90.7.17. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;
- 90.7.18. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak edərkən qeyd olunması zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;
- 90.7.19. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş və onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və öz xahişi ilə bu qərarların surətlərini almaq;
- 90.7.20. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət etmək, habelə özünün və ya müdafiəçinin verdiyi şikayətdən imtina etmək;
- 90.7.21. zərər çəkmiş şəxslə barışmaq;
- 90.7.22. cinayət işi üzrə icraat zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyanı görə kompensasiya almaq;
- 90.7.23. şübhə təsdiq olunmadıqda bəraət almaq;
- 90.7.24. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 90.8. Şübhəli şəxs öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən onun vəziyyətində mümkün dərəcədə bu Məcəllədə müdafiəçi üçün nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlardan istifadə edir.
- 90.9. Şübhəli şəxsin öz hüquqlarından istifadə və ya bundan imtina etməsi onun ziyanına şərh edilməməli və ona münasib olmayan nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə, şübhəli şəxsin üzərinə verdiyi ifadəyə və ya izahata görə heç bir məsuliyyət qoyula bilməz.
- 90.10. Yetkinlik yaşına çatmayan və fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şübhəli şəxsin hüquqlarını onun əvəzinə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada qanuni nümayəndəsi həyata keçirir.
- 90.11. Şübhəli şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 90.11.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 90.11.2. tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmaq;
- 90.11.3. həkim müayinəsinə, əl-barmaq izlərinin götürülməsinə, şəklinin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq;
- 90.11.4. müayinəyə məruz qalmaq;
- 90.11.5. ekspertiza aparılmasına məruz qalmaq;
- 90.11.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

90.11.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 91. Təqsirləndirilən şəxs

91.1. Müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxardığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır.

91.2. Anlaqsız vəziyyətdə və ya cinayət məsuliyyəti yaradan müəyyən yaş həddinə çatmamış cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi istinad edilən şəxs də bu Məcəllənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş əlavə və istisnalarla yanaşı, təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarına malikdir və onun vəzifələrini daşıyır.

91.3. Şəxsin barəsində cinayət təqibinə xitam verildiyi andan o, təqsirləndirilən şəxs vəziyyətindən çıxmış hesab olunur.

91.4. Müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını təmin etməli və ona qanunla qadağan edilməyən bütün vasitə və üsullardan istifadə etməklə müdafiə hüququnu həyata keçirməsinə mane olmamalı və onun xahişi ilə müdafiəyə hazırlıq üçün kifayət qədər vaxt verməlidir.

91.5. Təqsirləndirilən şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

91.5.1. nədə təqsirləndiyini bilmək (itthamın məzmunu verilmiş itthamın faktiki tərəfi və hüquqi tövsifi), ittham elan edildikdə, habelə həbsə alındıqdan və ya barəsində qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar elan olunduqdan dərhal sonra müvafiq qərarın surətini almaq;

91.5.2. onu tutmuş və ya həbs haqqında qərarı icra etmiş şəxsdən, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq;

91.5.3. dərhal tutulma və həbsə alma protokolu tərtib olunduqdan sonra onunla tanış olmaq və ona protokolda əks olunmalı qeydlərini vermək;

91.5.4. həbsə alındığı və ya ittham elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq;

91.5.5. müdafiəçinin yardımından pulsuz istifadə etmək;

91.5.6. tutulduqdan dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, yaşadığı və ya işlədiyi (oxuduğu) yerə telefonla və ya digər vasitələrlə tutulması barədə xəbər vermək;

91.5.7. müstəqil olaraq müdafiəçi seçmək, onun səlahiyyətlərinə xitam vermək, müdafiəçidən imtina etdiyi halda özü özünü müdafiə etmək;

91.5.8. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi ilə təkliddə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

91.5.9. öz vəsatəti əsasında müdafiəçinin iştirakı ilə dindirilmək;

91.5.10. ifadə (izahat) vermək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə (izahat) verməmək və ya ümumiyyətlə ifadə (izahat) verməkdən imtina etmək, habelə haqqında irəli sürülmüş ittihama dair izahat vermək və izahat verməkdən imtina etmək;

91.5.11. ana dilində və ya bildiyi başqa dildə ifadə (izahat) vermək;

91.5.12. tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;

91.5.13. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

91.5.14. istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək, bu Məcəllədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, həmin hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək;

91.5.15. öz vəsatəti əsasında aparılan istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə müdafiəçinin yardımı ilə iştirak etmək;

91.5.16. cinayət işinə əlavə və məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;

91.5.17. təqsirli olduğunu və ya təqsirli olmadığını bildirmək;

91.5.18. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;

91.5.19. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə baxışında iştirak edərkən, qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

91.5.20. ekspertizanın təyin olunması haqqında qərarla və ekspertin rəyi ilə tanış olmaq;

91.5.21. həbsə alma və həbsdə saxlamanın qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

91.5.22. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

91.5.23. cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə etiraz etmək;

- 91.5.24. əsassız gecikməyə yol verilmədən açıq məhkəmə baxışını tələb etmək;
- 91.5.25. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;
- 91.5.26. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;
- 91.5.27. öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında giriş sözü (haqqında irəli sürülmüş ittihamda özünü təqsirli bilib-bilməməsinin, mülki iddianı qəbul edib-edilməməsinin elan olunması), nitq və replika söyləmək;
- 91.5.28. məhkəmə baxışında son sözlə çıxış etmək;
- 91.5.29. hüquqlarına və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən məlumatlanmaq və xahişi ilə bu qərarların, o cümlədən qətimkan tədbirinin seçilməsi, istintaq və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, ittiham elan olunması haqqında qərarların, habelə ittiham aktının, iddia ərizəsinin, hökmün, məhkəmənin digər yekun qərarının, apellyasiya və ya kassasiya şikayətlərinin, yaxud protestlərinin surətlərini almaq;
- 91.5.30. təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun qərarlarından, yaxud hərəkətlərindən şikayət etmək;
- 91.5.31. hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından apellyasiya, kassasiya və ya əlavə kassasiya qaydasında şikayət vermək və həmin qərarların surətlərini almaq;
- 91.5.32. məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona dair qeydlərini vermək;
- 91.5.33. özünün və ya müdafiəçisinin verdiyi hər bir şikayətdən imtina etmək;
- 91.5.34. zərər çəkmiş şəxslə barışmaq;
- 91.5.35. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarından şikayətlərdən ona məlum olmuş hallara öz etirazını bildirmək;
- 91.5.36. onun şikayəti ilə cinayət işinə apellyasiya, kassasiya, əlavə kassasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında, həbsdə saxlanılırsa, cinayət prosesinin digər iştirakçısının şikayətinə etiraz olduqda, həmçinin məhkəmə iclasında işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;^{iv}
- 91.5.37. iş üzrə verilmiş şikayət və protestlərdən xəbərdar olmaq və onlara öz etirazlarını bildirmək;
- 91.5.38. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;
- 91.5.39. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;
- 91.5.40. cinayət işi üzrə icraat zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
- 91.5.41. ittiham sübut olunmadığı halda bəraət almaq;
- 91.5.42. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 91.6. Təqsirləndirilən şəxs öz müdafiəsini müstəqil həyata keçirərkən onun vəziyyətində mümkün dərəcədə bu Məcəllədə müdafiəçi üçün nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlardan istifadə edir.
- 91.7. Təqsirləndirilən şəxsin öz hüquqlarından istifadə və ya bundan imtina etməsi onun ziyanına şərh edilməməli və ona münasib olmayan nəticələrə gətirib çıxarmamalıdır. Cinayətin törədilməsinə aidiyyəti olmayan şəxsin adını bilərəkdən çəkdiyi hallar istisna edilməklə, təqsirləndirilən şəxsin üzərinə verdiyi ifadəyə və izahata görə heç bir məsuliyyət qoyula bilməz.
- 91.8. Təqsirləndirilən şəxs bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 91.8.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 91.8.2. həbsə alınarkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmaq;
- 91.8.3. həkim müayinəsinə, əl-barmaq izlərinin götürülməsinə, şəklinin çəkilməsinə, qan, bədən ifrazatı nümunələrinin götürülməsinə məruz qalmaq;
- 91.8.4. müayinəyə məruz qalmaq;
- 91.8.5. ekspertiza aparılmasına məruz qalmaq;
- 91.8.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 91.8.7. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan olunanaqədək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;
- 91.8.8. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 91.8.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 91.9. Yetkinlik yaşına çatmayan və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını onun əvəzinə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada qanuni nümayəndə həyata keçirir.

Maddə 92. Müdafiəçi

92.1. Cinayət prosesində müdafiəçi qismində yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna malik olan vəkil iştirak edə bilər. Müdafiəçi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti və onun iştirakı ilə baxılan cinayət işinin xarakteri ilə eyniləşdirilə bilməz.

92.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisi ola bilər. Müdafiəçinin iştirakı məcburi olan prosessual hərəkətlər aparılarkən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçilərindən hər hansının iştirak etməməsi bu hərəkətlərin qanunsuz hesab edilməsinə əsas ola bilməz.

92.3. Cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı aşağıdakı hallarda təmin olunmalıdır:

92.3.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tələb etdikdə;

92.3.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi qüsurlar olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəmağıllığa, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsurlara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilmədikdə;

92.3.3. cinayət təqibi üzrə icraat aparılan anda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdə ruhi xəstəliyin kəskinləşməsi və ya müvəqqəti ruhi pozuntu aşkar edildikdə;

92.3.4. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilmədikdə;

92.3.5. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs cinayəti törədərkən yetkinlik yaşına çatmadıqda;

92.3.6. təqsirləndirilən şəxs müddətli hərbi xidmət qulluqçusu olduqda;

92.3.7. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə xüsusilə ağır cinayət törətməsi istinad edildikdə;

92.3.8. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs məcburi qaydada xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirildikdə;

92.3.9. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tutulduqda və ya təqsirləndirilən şəxs haqqında qətimkan tədbiri qismində həbs tətbiq edildikdə (bu Məcəllənin 153.2.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna edilməklə);

92.3.10. cinayət təqibi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçdikdən sonra həyata keçirildikdə;

92.3.11. təqsirləndirilən şəxslərin qanuni mənafeləri arasında ziddiyyət mövcuddursa və onlardan birinin müdafiəçisi olduqda;

92.3.12. cinayət təqibi cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaşıqz vəziyyətdə törədən şəxs barəsində həyata keçirildikdə;

92.3.13. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti olmadıqda.

92.4. Cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı aşağıdakı andan təmin olunur:

92.4.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçini tələb edərkən — bu Məcəllənin 92.3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.2. şəxs ilk dəfə dindirilərəkən, ona tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, tutma haqqında protokol və ya qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar, yaxud ittiham elan edilərəkən — bu Məcəllənin 92.3.2, 92.3.4, 92.3.5 və 92.3.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.3. şəxsə xəstəlik və ya anlaşıqlıq aşkar edilərəkən — bu Məcəllənin 92.3.3 və 92.3.12-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.4. təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarılarəkən — bu Məcəllənin 92.3.6 və 92.3.10-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda;

92.4.5. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirilməsi barədə prokurorun təqdimatına məhkəmədə baxılarkən — bu Məcəllənin 92.3.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.6. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tutularkən və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə prokurorun təqdimatına məhkəmədə baxılarkən — bu Məcəllənin 92.3.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.7. təqsirləndirilən şəxsə qarşı ittihama məhkəmədə baxılarkən — bu Məcəllənin 92.3.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda;

92.4.8. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin mülki mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı təsdiq edilərəkən və ya cinayət mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı müəyyən edilərəkən — bu Məcəllənin 92.3.13-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda.

92.5. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçiyə malik olduğu halda ondan imtina etmişdirsə, bu Məcəllənin 92.3.1-ci maddəsinə əsasən onun yenidən müdafiəçi tələb etməsi məhkəmə istintaqı başlandıqdan sonra müdafiəçinin məcburi iştirakını müəyyən edən hal deyil.

92.6. Cinayət prosesində müdafiəçinin məcburi iştirakını cinayət prosesini həyata keçirən orqan təmin edir. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilərsə, məhkəmə xüsusi ittiham qaydasında şikayəti öz icraatına qəbul etdiyi andan müdafiəçinin iştirakını təmin edir.

92.7. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsini öz öhdəsinə götürdükdə, müdafiəçi cinayət prosesini həyata keçirən orqana şəxsiyyətini və Azərbaycan Respublikasının ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququnu təsdiq edən sənədi, habelə vəkil qurumunun orderini təqdim etməlidir.

92.8. Bu Məcəllənin 92.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirilmədikdə cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər hansı şəxsin cinayət prosesinə müdafiəçi qismində buraxılmasından imtina edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır.

92.9. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müdafiəçi aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

92.9.1. şübhənin və ya ittihamın mahiyyətini bilmək;

92.9.2. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiə etdiyi şəxslə təklildə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

92.9.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə bu orqanın apardığı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən hər hansı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;

92.9.4. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqlarını yadına salmaq, istintaq və ya digər prosesual hərəkəti aparan şəxsin nəzərini onun yol verdiyi qanun pozuntularına cəlb etmək;

92.9.5. məhkəməyədək və ya məhkəmə icraatı zamanı cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq edilməsi üçün sübutlar, habelə digər materiallar toplamaq və cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək;

92.9.6. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

92.9.7. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkət protokolunda qeyd edilməsini tələb etmək;

92.9.8. özünün və ya müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin, habelə məhkəmə iclasının protokolları ilə tanış olmaq; iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokollarındakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlər vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə baxışında iştirak edərkən zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

92.9.9. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məsələlərin aydınlaşdırılması üçün sübutların toplanması üzrə tədbirlər həyata keçirmək, bu məqsədlə cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda fiziki və hüquqi şəxslərin razılığı ilə onları sorğu-suala tutmaq, habelə müqavilə əsasında ekspertin rəyini almaq və mütəxəssisin fikrini öyrənmək;

92.9.10. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarı və ona dair ekspertin rəyi ilə, müdafiə etdiyi şəxsin tutulması, həbsdə alınması və ya həbsdə saxlanmasının qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

92.9.11. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, müdafiə etdiyi şəxsə aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

92.9.12. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

92.9.13. birinci instansiya məhkəməsinin iclasında andlı iclasçıların seçilməsində iştirak etmək;

92.9.14. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nitq və replika söyləmək, kassasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

92.9.15. hüquqlarına və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən məlumatlanmaq və özünün xahişi ilə bu qərarların, o cümlədən qətimkan tədbirinin seçilməsi, istintaq və ya digər prosesual məcburiyyət tədbirlərinin aparılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, ittiham elan olunması haqqında qərarların, habelə ittiham aktının, iddia ərizəsinin, hökmün, məhkəmənin digər yekun qərarının, apellyasiya və ya kassasiya şikayətlərinin, yaxud protestlərinin surətlərini almaq;

92.9.16. təhqiqatçının, müstəntiqin və ya prokurorun hərəkətlərindən və qərarlarından şikayət etmək;

92.9.17. hökmdən və ya məhkəmənin digər qərarlarından apellyasiya, kassasiya və ya əlavə kassasiya qaydasında şikayət vermək;

92.9.18. ittiham hökmündən şikayət istisna olmaqla, verdiyi hər hansı şikayətdən imtina etmək;

92.9.19. müdafiə etdiyi şəxsin tapşırığı ilə onun adından şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin zərər çəkmiş şəxslə barışdırılmasında çıxış etmək;

92.9.20. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara öz etirazını bildirmək;

92.9.21. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan şikayətlə əlaqədar cinayət işinə məhkəmə iclasında kassasiya, əlavə kassasiya və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

92.9.22. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;

92.9.23. digər tərəfin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

92.9.24. cinayət prosesinin gedişində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərildikdə müdafiə etdiyi şəxsin hesabına, hüquqi yardım pulsuz göstərildikdə isə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına haqq almaq;

92.9.25. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

92.10. Müdafiəçiyə aşağıdakılar qadağan olunur:

92.10.1. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkəti etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və təqsirini təsdiq etmək, ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etmək, onun iştirakı ilə aparılan prosessual hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək və onun hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olmaq;

92.10.2. yeni cinayətin hazırlanması və ya törədilməsi barədə məlumat alınması, habelə müdafiəni lazımi qaydada həyata keçirməməsinə görə vəkilin məsuliyyət məsələsi həll edilərkən müdafiə olunan şəxsin dəlillərinin təkzib edilməsi halları istisna olmaqla, hüquqi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar ona məlum olan məlumatlardan müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyi ziddinə istifadə oluna bilərsə, onları yaymaq;

92.10.3. özbaşına müdafiədən imtina etmək və ya müdafiəçi qismində səlahiyyətlərinə xitam vermək, habelə təqsirləndirilən şəxslərin qanuni mənafevləri arasında ziddiyyət olduqda onlardan ikisini və daha çoxunu müdafiə etmək;

92.10.4. başqa müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakına və ya dəvət edilməsinə mane olmaq;

92.10.5. cinayət prosesində iştirak etmək üçün öz səlahiyyətlərini başqasına etibar etmək;

92.10.6. müdafiə etdiyi şəxsin razılığı olmadan hər hansı şəxsi şahid və ya ekspert qismində çağırmaq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hadisə ilə əlaqəsi, cinayət törətməkdə təqsiri olduğunu, zərər çəkmiş şəxslə barışdığını elan etmək, mülki iddianı tanımaq, müdafiə etdiyi şəxsin şikayətdən və ya ittiham hökmündən verdiyi şikayətdən imtina etmək.

92.11. Müdafiəçi bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

92.11.1. cinayət prosesində iştirak edərkən qanunun tələblərini rəhbər tutmaq; şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyinin müdafiəsini bütün qanuni üsullarla həyata keçirmək; onun vəziyyətində işin mümkün dərəcədə xeyrinə başa çatdırılması üçün müdafiə etdiyi şəxsə zəruri hüquqi məsləhətlər vermək və müdafiə tərəfin seçdiyi mövqə üzrə hərəkət etmək; vəkil sirrini qorumaq və vəkil andına riayət etmək;

92.11.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqana müdafiəçi səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək, cinayət mühakimə icraatı zamanı vəkil etikasına riayət etmək;

92.11.3. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərilməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;

92.11.4. müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olmadıqda, həmin şəxsin razılığı ilə onda olan əşya və sənədləri cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək;

92.11.5. məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

92.11.6. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan ediləndə məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;

92.11.7. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

92.11.8. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

92.11.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

92.12. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsi protokolda göstərilir. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə müdafiəçidən imtinanı yalnız o halda qəbul edir ki, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs bu barədə ərizəni öz təşəbbüsü ilə könüllü və müdafiəçinin və ya müdafiəçi qismində təyin olunacaq vəkilin iştirakı ilə vermiş olsun. Hüquqi yardımı ödəmək üçün vəsaitin olmaması üzündən, habelə bu Məcəllənin 92.3.2—92.3.5, 92.3.8, 92.3.12, 92.3.13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsi qəbul olunmur, ona müdafiəçi məcburi təyin olunur və ya müdafiəçisi qismində təyin olunmuş vəkilin səlahiyyətləri saxlanılır.

- 92.13. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs müdafiəçidən imtina etdiyi andan özünü müstəqil müdafiə edən hesab olunur. Müdafiəçidən imtina etmiş şəxs bu imtina qəbul edildikdən sonra məhkəmə istintaqı başlanana qədər cinayət prosesinin hər hansı anında bununla əlaqədar öz mövqeyini dəyişməyə haqlıdır.
- 92.14. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsə müəyyən müdafiəçinin dəvət edilməsini təklif etməyə haqlı deyil. Lakin onlar müvafiq ərazi üzrə vəkil qurumunun rəhbərindən aşağıdakı hallarda vəkillər sırasından müdafiəçi təyin edilməsini xahiş etməlidirlər:
- 92.14.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tələb etdikdə;
- 92.14.2. cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı məcburi olan hallarda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi olmadıqda.
- 92.15. Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror aşağıdakı hallarda müdafiəçinin digər vəkillə əvəz edilməsini müvafiq ərazi üzrə vəkillər qurumunun rəhbərindən tələb etməyə haqlıdır:
- 92.15.1. müdafiəçi qismində seçilmiş vəkil şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq olaraq tutulduğu, yaxud həbsə alındığı andan 6 saat müddətində həmin şəxslə görüşməyə gəlmədikdə;
- 92.15.2. müdafiəçi uzun müddət ərzində (hər bir halda 5 (beş) gündən artıq olmamaq şərti ilə) cinayət prosesində nəzərdə tutulmuş zəruri istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlmədikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan isə bu hərəkətlərin aparılmasını artıq təxirə sala bilmədikdə.
- 92.16. Vəkilin cinayət prosesində müdafiəçi qismində iştirakına aşağıdakı hallarda xitam verilmiş hesab edilir:
- 92.16.1. müvafiq icraatda iştirak etmək üçün onun səlahiyyətləri olmadıqda;
- 92.16.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ondan imtina etdikdə (onunla müqaviləni pozduqda);
- 92.16.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqan müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakını istisna edən halları aşkar edib onu kənarlaşdırdıqda.
- 92.17. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçidən imtina etməsini qəbul etmədikdə, müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakına xitam verilmir.

Maddə 93. Mülki cavabdeh

- 93.1. Cinayət prosesinin gedişi zamanı haqqında verilmiş iddia ilə əlaqədar təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi nəticəsində vurulmuş maddi ziyana görə qanunla üzərinə maddi məsuliyyət qoyula biləcək şəxs mülki cavabdeh qismində tanınır.
- 93.2. Mülki cavabdeh qismində tanımaq haqqında qərar təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən qəbul edilir. İddia verilən anda şəxsin mülki cavabdeh qismində tanınmasına əsaslar kifayət deyilsə, həmin qərar kifayət qədər əsaslar müəyyən edilən kimi dərhal qəbul olunur.
- 93.3. Mülki cavabdeh qismində tanındıqdan sonra həmin şəxsin üzərinə təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərinə görə maddi məsuliyyət qoyula bilməməsi və ya şəxsin mülki cavabdeh vəziyyətində qalmasına digər əsaslar olmadığı müəyyən edilərsə, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə əsaslandırılmış qərarı ilə şəxsin cinayət prosesində mülki cavabdeh qismində iştirakına xitam verir.
- 93.4. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada mülki cavabdeh aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 93.4.1. ittihamın mahiyyətini bilmək;
- 93.4.2. ona qarşı verilmiş iddia üzrə izahat və ifadə vermək;
- 93.4.3. cinayət işinə əlavə və məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
- 93.4.4. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;
- 93.4.5. ona qarşı verilmiş iddianın təmin olunması məqsədi ilə könüllü olaraq pul, qiymətli kağız və qızılzınət əşyalarını müvəqqəti saxlanılması üçün dövlət bankına təhvil vermək;
- 93.4.6. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə qarşı öz etirazını bildirmək, həmin etirazın istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin protokollarında qeyd olunmasını tələb etmək;
- 93.4.7. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə, habelə məhkəmə iclasında iştirak edərkən qeyd olunması zəruri olan halların protokolda öz əksini tapmasını tələb etmək; məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlərini vermək;
- 93.4.8. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;
- 93.4.9. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

- 93.4.10. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nümayəndəsi olmadıqda nitq və replika söyləmək;
- 93.4.11. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş, onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və öz xahişi ilə həmin qərarların surətlərini almaq;
- 93.4.12. ittiham aktının, hökmün və ya məhkəmənin digər qərarının surətlərini almaq;
- 93.4.13. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun qərarlarından, yaxud hərəkətlərindən, habelə hökmün ona qarşı irəli sürülmüş iddiaya dair hissəsindən və ya məhkəmənin digər yekun qərarından şikayət vermək;
- 93.4.14. özünün və ya nümayəndəsinin verdiyi hər bir şikayətdən imtina etmək;
- 93.4.15. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş iddia hissəsinə öz etirazını bildirmək;
- 93.4.16. qanuni mənafeyinə toxunan şikayəti ilə cinayət işinə kassasiya, əlavə kassasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasına, yaxud cinayət prosesinin digər iştirakçısının şikayətinə öz etirazını bildirmək və cinayət işi materiallarının tədqiqində iştirak etmək;
- 93.4.17. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;
- 93.4.18. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;
- 93.4.19. nümayəndəyə malik olmaq və onun səlahiyyətlərinə xitam vermək;
- 93.4.20. cinayət prosesinin istənilən anında mülki iddianı qəbul etmək;
- 93.4.21. cinayət prosesində sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
- 93.4.22. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut qismində və ya digər əsaslarla götürülmüş əmlakı, ona məxsus rəsmi sənədlərin əslini geri almaq;
- 93.4.23. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.
- 93.5. Mülki cavabdeh bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 93.5.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 93.5.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- 93.5.3. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 93.5.4. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan edilənədək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;
- 93.5.5. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 93.5.6. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və ya qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 93.5.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 93.6. Mülki cavabdeh cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən şahid qismində dindirilə bilər.
- 93.7. Mülki cavabdeh şəxsən və ya nümayəndəsi vasitəsilə öz hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

X f ə s i l

CİNAYƏT PROSESİNDƏ İŞTİRAK EDƏN DİGƏR ŞƏXSLƏR

Maddə 94. Hal şahidi

- 94.1. Cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, öz razılığı ilə aşkar olunan faktların, onların məzmununun, gedişinin və nəticələrinin təsdiq olunması üçün bu Məcəllənin 236, 244, 246-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirak etmək üçün cəlb edilmiş şəxs hal şahidi ola bilər. Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq orqanlarının və məhkəmələrin əməkdaşları, yetkinlik yaşına çatmamışlar, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayanlar, cinayət prosesinin iştirakçısı və ya onların yaxın qohumları, habelə görmə, eşitmə və nitq qabiliyyətində qüsurları olan və ya psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkən şəxslər cinayət işi üzrə hal şahidi ola bilməzlər. Hal şahidi qismində cəlb olunmuş hər bir şəxs onun iştirakı ilə baş verənləri tam və düzgün dərk etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır.
- 94.2. Hal şahidi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

- 94.2.1. cinayət təqibi orqanının çağırışı ilə gəlmək;
- 94.2.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə cinayət prosesində iştirak edən şəxslərlə münasibətləri barədə məlumat vermək;
- 94.2.3. istintaq hərəkətini aparan şəxsin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 94.2.4. iştirak etdiyi istintaq hərəkəti aparılarkən baş verənləri diqqətlə izləmək, istintaq hərəkəti aparılan yeri tərk etməmək;
- 94.2.5. müvafiq istintaq hərəkəti protokolunu imzalamaq, onun qeydləri protokolda əks olunmadığı halda isə protokolu imzalamaqdan imtina etmək;
- 94.2.6. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan onun iştirakı ilə aparılmış istintaq hərəkəti və bu hərəkət zamanı aşkar edilmiş hallar barədə məlumatları yaymamaq; şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 94.2.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 94.3. Hal şahidi öz vəzifələrini icra edərkən yol verdiyi qanun pozuntularına görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət daşıyır.
- 94.4. Hal şahidi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
  - 94.4.1. müvafiq istintaq hərəkətinin icraatında onun başlanmasından qurtarmasınadək iştirak etmək;
  - 94.4.2. iştirak etdiyi istintaq hərəkətinin protokolu ilə tanış olmaq, qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;
  - 94.4.3. müvafiq istintaq hərəkətinin icraatı və onun protokolu ilə tanış olarkən baş verənlərə dair öz etirazını bildirmək;
  - 94.4.4. istintaq hərəkəti protokolunu yalnız şəxsən dərk etdiyi hallarda imzalamaq;
  - 94.4.5. cinayət prosesində sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
  - 94.4.6. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Maddə 95. Şahid

- 95.1. İş üzrə hər hansı əhəmiyyət kəsb edən hallardan xəbərdar olan şəxs ittiham tərəfindən ibtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı, müdafiə tərəfindən isə məhkəmə baxışı zamanı çağırılıb şahid qismində dindirilə bilər.
- 95.2. Aşağıdakılar şahid qismində çağırılı və dindirilə bilməzlər:
  - 95.2.1. azyaşlı olduqlarına, fiziki və psixi qüsurlarına görə cinayət təqibi üzrə araşdırılmalı halları düzgün qavraya və düzgün ifadə edə bilməyən şəxslər;
  - 95.2.2. müdafiəçi qismində hüquqi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar həmin cinayət prosesinə aid olan məlumatları bilən vəkillər;
  - 95.2.3. cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi qismində cinayət prosesində iştirakı ilə əlaqədar həmin cinayət prosesinə aid məlumatları bilən şəxslər;
  - 95.2.4. cinayət təqibi zamanı yol verilmiş nöqsan və vəzifədən sui-istifadə halları, yeni açılmış hallara görə icraatın təzələnməsi və itirilmiş icraatın bərpası halları istisna olmaqla, öz prosesual səlahiyyətlərini cinayət prosesi ilə əlaqədar həyata keçirmiş hakim, andlı iclasçı, prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı və ya məhkəmənin iclas katibi.
- 95.3. Cinayət prosesində müdafiəçi, habelə zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin nümayəndəsi qismində iştirakı ilə əlaqədar həmin cinayət işinə dair məlumatları bilən şəxslər müdafiə etdikləri və ya hüquqlarını təmsil edən şəxsin razılığı ilə onun xeyrinə ifadə verə bilərlər. Bu fakt həmin şəxslərin bundan sonra cinayət prosesində iştirakını istisna edir.
- 95.4. Şahid bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
  - 95.4.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlmək və dindirmədə ona məlum olan bütün hallar üzrə suallara tam və düzgün cavab vermək;
  - 95.4.2. ifadələrinin düzgünlüyünü istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda imzası ilə təsdiq etmək;
  - 95.4.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri müqayisəli tədqiqat üçün təqdim etmək;
  - 95.4.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müayinədən keçmək;
  - 95.4.5. halların dərk və ifadə edilməsi qabiliyyətindən şübhələnməyə tutarlı əsaslar olduqda, bu qabiliyyətin yoxlanılması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə ambulator ekspertizadan keçmək;
  - 95.4.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

- 95.4.7. məhkəmənin sərəncamında olmuş, məhkəmənin icazəsi olmadan və ya cinayət təqibi orqanını olduğu yer barədə əvvəlcədən xəbərdar etmədən başqa əraziyə getməmək;
- 95.4.8. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan edilənədək məhkəmənin iclas zalını və məhkəmənin binasını tərk etməmək;
- 95.4.9. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 95.4.10. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 95.5. Şahidin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.
- 95.6. Şahid bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 95.6.1. hansı cinayət işi üzrə çağırıldığını bilmək;
- 95.6.2. onun dindirilməsində iştirak edən tərcüməçiyə etiraz etmək;
- 95.6.3. xahişlər etmək;
- 95.6.4. özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadələrin verilməsindən, materialların və məlumatların təqdim olunmasından imtina etmək;
- 95.6.5. ifadə verərkən cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə yadda saxlanması çətinlik törədən mürəkkəb riyazi hesablamalara dair sənədlərdən, çoxsaylı coğrafi adlardan və digər məlumatlardan istifadə etmək; hadisələri dərk edərkən və ya dərk etdikdən dərhal sonra yazılı qeydlərindən ifadə verərkən istifadə etmək;
- 95.6.6. verdiyi ifadələri çəkdiyi planlarla, sxemlərlə və şəkillərlə müşayiət etmək;
- 95.6.7. cinayət prosesi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı ifadəsini şəxsən yazmaq;
- 95.6.8. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolu ilə, habelə məhkəmə iclası protokolunun ona aid olan hissəsi ilə tanış olmaq, ifadəsinin tam və düzgün olması üçün protokola zəruri əlavə və qeydlərin daxil edilməsini tələb etmək;
- 95.6.9. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyanə görə kompensasiya almaq;
- 95.6.10. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut kimi, yaxud digər əsaslarla götürülmüş əşyaların, rəsmi sənədlərin əslini geri almaq;
- 95.6.11. istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin icrası zamanı həmin hərəkətlər başlananadək nümayəndəyə malik olmaq;
- 95.6.12. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.

Maddə 96. Mütəxəssis

- 96.1. Mütəxəssis cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, öz razılığı əsasında istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahəsindəki xüsusi bilik və bacarığından istifadə edərək kömək göstərmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən təyin edilmiş şəxsdir. Yetkinlik yaşına çatmamış zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə şahidin dindirilməsində iştirak etmiş müəllim mütəxəssis hesab olunur. Mütəxəssis cinayət prosesi iştirakçılarının təklif etdikləri şəxslər sırasından təyin edilə bilər.
- 96.2. Mütəxəssis cinayət prosesini həyata keçirən orqana zəruri kömək göstərilməsi üçün kifayət qədər biliyə və bacarığa malik olmalıdır.
- 96.3. Şəxs cinayət prosesinin hüquqi məsələləri üzrə mütəxəssis qismində təyin oluna və ya digər formada cəlb edilə bilməz. Mütəxəssisin ifadə etdiyi fikir ekspert rəyini əvəz etmir.
- 96.4. Mütəxəssis bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 96.4.1. zəruri kömək göstərilməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlmək;
- 96.4.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqana öz xüsusi ixtisasını təsdiq edən sənədləri təqdim etmək; zəruri kömək göstərilməsi qabiliyyəti olduğunu düzgün qiymətləndirmək;
- 96.4.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqana peşə təcrübəsi və cinayət prosesində iştirak edən şəxslərlə münasibəti barədə məlumat vermək;
- 96.4.4. köməyinə zərurət olduğu bütün müddət ərzində istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin keçirildiyi yerdə, məhkəmənin iclas zalında olmaq və qeyd edilən hərəkətlərin keçirildiyi yeri həmin hərəkətləri keçirən şəxsin icazəsi olmadan, məhkəmə iclası zalını isə məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan tərk etməmək;
- 96.4.5. istintaq və ya digər prosesual hərəkətləri həyata keçirən şəxsə kömək məqsədi ilə sənədlərin və əşyaların aşkar edilməsi, möhkəmləndirilməsi, götürülməsi, texniki vasitələrdən və kompüter proqramlarından istifadə edilməsi, iş materiallarının tədqiq edilməsi, ekspert qarşısında suallar qoyulması üçün öz bacarığından

- və biliyindən istifadə edərək, cinayət prosesini həyata keçirən şəxsə, orqana, məhkəmə iclasında iştirak edən cinayət prosesi tərəflərinə peşəsinə aid sualları və hərəkətləri izah etmək;
- 96.4.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 96.4.7. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 96.4.8. onun iştirakı ilə keçirilmiş hərəkətlərin gedişinin, məzmununun və nəticələrinin protokolda tam və düzgün yazılmasını öz imzası ilə təsdiq etmək;
- 96.4.9. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan onun iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərə və aşkar edilmiş hallara dair məlumatları, habelə qapalı məhkəmə iclasının məlumatlarını yaymamaq; ona məlum olan şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və ya qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 96.4.10. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 96.5. Mütəxəssisin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.
- 96.6. Mütəxəssis bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 96.6.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə öz vəzifələrini daha yaxşı icra etmək məqsədi ilə işin materialları ilə tanış olmaq, cinayət prosesinin iştirakçılarına suallar vermək;
- 96.6.2. cinayət prosesinin iştirakçılarının diqqətini sənədlərin və əşyaların aşkar edilib möhkəmləndirilməsinə və götürülməsinə, texniki vasitələrin və kompüter proqramlarının istifadəsinə, iş materiallarının tədqiqinə, ekspert qarşısında sualların qoyulmasına, həmçinin öz peşəsinə aid olan sualların məzmununa yönəltmək;
- 96.6.3. əşyaların və sənədlərin aşkar edilməsi, möhkəmləndirilməsi və götürülməsi, texniki vasitələrdən və kompüter proqramlarından istifadə olunması, iş materiallarının tədqiqi, habelə ekspert qarşısında suallar qoyulması ilə əlaqədar protokola daxil edilməli qeydlər vermək;
- 96.6.4. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolu ilə, habelə məhkəmə iclası protokolunun müvafiq hissəsi ilə tanış olmaq, bu hərəkətlərin gedişini, məzmununu və nəticələrini əks etdirən yazıların tamlığına və düzgünlüyünə dair protokola daxil edilməli qeydlər vermək;
- 96.6.5. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
- 96.6.6. yerinə yetirdiyi işə görə haqq almaq;
- 96.6.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Maddə 97. Ekspert

- 97.1. Ekspert elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahəsində xüsusi biliklərdən istifadə etməklə rəy verməyə qadir olan cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, öz razılığı əsasında materialların tədqiqinin aparılması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqan və ya onun tələbi ilə ekspert müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən təyin edilmiş şəxsdir. Ekspert cinayət prosesi iştirakçılarının təklif etdikləri şəxslər sırasından təyin edilə və ya müdafiə tərəfindən dəvət oluna bilər.
- 97.2. Ekspert qarşısına qoyulmuş suallar üzrə rəy vermək üçün kifayət qədər elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahələrinə aid xüsusi biliklərə malik olmalıdır.
- 97.3. Şəxs cinayət prosesinin hüquqi məsələləri üzrə ekspert qismində təyin oluna və ya digər formada cəlb edilə bilməz.
- 97.4. Ekspert bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 97.4.1. qarşısına qoyulan suallara dair əsaslı və obyektiv rəy vermək; düzgünlüyü özü tərəfindən yoxlanılmış iş materiallarının tədqiqi əsasında gəlidiyi şəxsi nəticələrini, habelə kompüter proqramından və məlumat materiallarından istifadə etməklə əldə etdiyi nəticələri rəydə bir-birindən dəqiq ayırmaq;
- 97.4.2. qarşısına qoyulan suallar xüsusi biliklərindən kənara çıxırsa və ya təqdim olunmuş materiallar qoyulmuş suallara cavab verilməsi üçün kifayət deyilsə, rəy verməkdən imtina etmək; yuxarıda qeyd olunmuş hallara görə rəy verilməsinin mümkün olmadığı nəticəsinə gələrsə, ekspertiza keçirilməsinin davam etdirilməsindən imtina etmək; bu imtinanı əsaslandırmaqla rəy verilməsindən və ekspertizanın keçirilməsindən imtina etməsi barədə ekspertizanın keçirilməsini ona tapşırılmış şəxsə yazılı məlumat vermək;
- 97.4.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə ekspertizanın keçirilməsinə dair xərclərin smetası və çəkdiyi xərclər barədə hesabat təqdim etmək;
- 97.4.4. cinayət prosesi iştirakçılarına yazılı rəy təqdim etmək, onun məzmununu izah etmək, habelə onların suallarına cavab vermək və yazılı rəyin izahatı üzrə şifahi rəy vermək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına gəlmək;

- 97.4.5. cinayət prosesini həyata keçirən orqana və onu dəvət etmiş şəxsə xüsusi ixtisasını təsdiq edən sənəd təqdim etmək; göstərilən orqanın və ya şəxsin, habelə məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin tələbi ilə qoyulmuş məsələlər üzrə qabiliyyəti olduğunu düzgün qiymətləndirmək;
- 97.4.6. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin tələbinə əsasən peşə təcrübəsi və müvafiq cinayət işinin icraatında iştirak etmiş şəxslərlə münasibəti barədə məlumat vermək;
- 97.4.7. istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında iştirak edərkən, həmin hərəkətləri aparən şəxsin, məhkəmə iclasında isə sədrlik edən icazəsi olmadan bu yerləri tərk etməmək;
- 97.4.8. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edən göstərişlərinə tabe olmaq;
- 97.4.9. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 97.4.10. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan onun iştirakı ilə aparılmış istintaq və ya digər prosesual hərəkətlər və bu zaman müəyyən edilmiş hallara dair məlumatı, habelə qapalı məhkəmə iclasının məlumatlarını yaymamaq; ona məlum olan şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və ya qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 97.4.11. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.
- 97.5. Ekspertin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.
- 97.6. Ekspert bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 97.6.1. rəy verilməsi üçün müqayisəli tədqiqat aparmaq məqsədi ilə zəruri obyekt və nümunələri əldə etmək; əlavə obyekt və digər materialların təqdim olunmasını tələb etmək;
- 97.6.2. rəy verilməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə zəruri materiallarla tanış olmaq, işin materiallarından zəruri məlumatları çıxarış etmək, öz vəzifələrini daha yaxşı icra etmək məqsədi ilə şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxslərə və şahidlərə suallar vermək;
- 97.6.3. ekspertizanın predmetinə aid və rəy verilməsi üçün zəruri olan istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında iştirak etmək;
- 97.6.4. qarşısına qoyulan suallara və səlahiyyətinə aid iş materiallarının tədqiqi zamanı aşkar edilmiş və ekspertizanın predmeti daxilində digər hallara dair rəy vermək;
- 97.6.5. məhkəmənin və ya cinayət prosesi iştirakçılarının diqqətini ekspertizanın predmeti və müvafiq ekspertə verilən sualların tərtibi ilə əlaqədar hallara cəlb etmək;
- 97.6.6. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolu ilə, habelə məhkəmə iclasının protokolunun müvafiq hissəsi ilə tanış olmaq, bu hərəkətlərin və öz şifahi rəyinin tamlığına və düzgünlüyünə dair protokola daxil edilməli qeydlər vermək;
- 97.6.7. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;
- 97.6.8. yerinə yetirdiyi işə görə haqq almaq;
- 97.6.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Maddə 98. Məhkəmə iclasının katibi

- 98.1. Cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, məhkəmə iclası protokolunun aparılması üçün təyin edilmiş məhkəmə işçisi məhkəmə iclasının katibidir.
- 98.2. Məhkəmə iclasının katibi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 98.2.1. məhkəmə iclası protokolunun aparılmasının təmin edilməsi üçün zəruri olan bütün müddətdə məhkəmənin iclas zalında olmaq və məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi olmadan zalı tərk etməmək;
- 98.2.2. məhkəmə iclası protokolunda məhkəmə icraatının gedişini, məhkəmə qərarlarını, məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərin vəsatətlərini, etirazlarını, ifadələrini, izahatlarını, habelə məhkəmə iclasının protokolunda göstərilməli olan digər halları tam və düzgün qeyd etmək;
- 98.2.3. bu Məcəllənin 51.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətdə məhkəmə iclasının protokolunu hazırlamaq və imzalamaq;
- 98.2.4. məhkəmənin və ya cinayət prosesi tərəflərinin tələbi ilə cinayət prosesində iştirak edən şəxslərlə münasibəti barədə məlumat vermək;
- 98.2.5. məhkəmə iclasında sədrlik edən göstərişlərinə tabe olmaq;
- 98.2.6. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 98.2.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

98.3. Məhkəmə iclasının katibi məhkəmə iclası protokolunun tamlığına və düzgünlüyünə şəxsən məsuliyyət daşıyır və protokoldakı yazıların məzmununa dair heç kimin göstərişlərindən asılı deyildir.

98.4. Məhkəmə iclası katibinin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 99. Tərcüməçi

99.1. Tərcüməçi cinayət prosesində şəxsi marağı olmayan, öz razılığı əsasında icraatın materiallarını, habelə məhkəmə iclasının gedişi, istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılması zamanı səslənən bütün danışmaları tərcümə etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən təyin edilmiş şəxsdir. Tərcüməçi cinayət prosesi iştirakçılarının təklif etdikləri şəxslər sırasından təyin edilə bilər.

99.2. Tərcüməçi cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili sərbəst bilməklə yanaşı, tərcümə olunan dili də sərbəst bilməlidir. Hakim, andlı iclasçılar, prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı, müdafiəçi, nümayəndə və prosesin digər iştirakçıları, hal şahidləri, məhkəmə iclasının katibi, ekspert və şahid tərcümə edilən dilləri bilsə də, üzərinə tərcüməçi vəzifəsini götürməməlidirlər.

99.3. Lalların və karların ünsiyyət işarələrini başa düşən və işarələr vasitəsi ilə onlarla ünsiyyət yarada bilən şəxs də tərcüməçi hesab olunur.

99.4. Tərcüməçi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

99.4.1. tərcümə etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlmək;

99.4.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqana tərcümə edilən dilləri bilməsini təsdiq edən sənəd təqdim etmək; cinayət prosesini həyata keçirən orqanın, həmçinin məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin tələbi ilə tərcüməni tam və düzgün yerinə yetirməsi qabiliyyətini düzgün qiymətləndirmək;

99.4.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın, habelə məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin tələbi ilə öz peşə təcrübəsi haqqında və müvafiq cinayət prosesində iştirak edən şəxslərlə münasibəti haqqında məlumat vermək;

99.4.4. tərcüməni təmin etmək üçün zəruri olan bütün müddətdə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlər aparılan yerdə və məhkəmə iclası zalında olmaq, bu hərəkətlərin aparıldığı yeri onları həyata keçirən şəxsin, məhkəmənin iclas zalını isə məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan tərk etməmək;

99.4.5. tərcüməni tam, düzgün və vaxtında həyata keçirmək;

99.4.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

99.4.7. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

99.4.8. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda tərcümənin tam və düzgün qeyd olunmasını və cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə təqdim olunan sənədlərdə tərcümənin düzgünlüyünü imzası ilə təsdiq etmək;

99.4.9. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan onun iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərə və bu zaman aşkar edilmiş hallara dair məlumatları, habelə şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

99.4.10. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

99.5. Tərcüməçinin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.

99.6. Tərcüməçi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

99.6.1. tərcüməni dəqiqləşdirmək məqsədi ilə tərcümə zamanı iştirak edənlərə suallar vermək;

99.6.2. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə, həmçinin məhkəmə iclası protokolunun müvafiq hissəsi ilə tanış olmaq, tərcümənin tam və düzgün yazılmasına dair protokola daxil edilməli qeydlər vermək;

99.6.3. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;

99.6.4. yerinə yetirdiyi işə görə haqq almaq;

99.6.5. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

XI fəsil NÜMAYƏNDƏLƏR VƏ HÜQUQ VARISLƏRİ

Maddə 100. Cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti

- 100.1. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayanlardan başqa cinayət prosesinin bütün yetkinlik yaşına çatmış iştirakçıları bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını müstəqil həyata keçirə bilirlər.
- 100.2. Cinayət prosesində aşağıdakılar fəaliyyət qabiliyyəti olmayanlar hesab olunurlar:
- 100.2.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş şəxs;
- 100.2.2. 14 yaşına çatmamış zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, yaxud mülki cavabdeh.
- 100.3. Ruhi xəstəlik, müvəqqəti ruhi pozuntu və ya kəmağıllıq nəticəsində öz hüquqlarını və vəzifələrini müstəqil həyata keçirmək qabiliyyətinə malik olmayan zərər çəkmiş şəxsi, mülki iddiaçını, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi, yaxud mülki cavabdehi məhkəmə cinayət prosessual qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs hesab edə bilər. Məhkəmə öz hüquqlarını və vəzifələrini yenidən müstəqil həyata keçirmək qabiliyyəti əldə etmiş göstərilən şəxsin cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyətini bərpa edir.
- 100.4. 14 yaşdan 18 yaşadək olan zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, yaxud mülki cavabdeh məhdud fəaliyyət qabiliyyətlidir. Həmin şəxslərin cinayət prosesinin iştirakçıları qismində öz hüquqlarını müstəqil həyata keçirmək imkanları bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda onların qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə məhdudlaşdırılır.
- 100.5. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyəti cinayət prosesi üzrə icraat həyata keçirildiyi an üçün müəyyən edilir.
- 100.6. Yetkinlik yaşına çatmamış və ya 14 yaşına çatmış cinayət prosesi iştirakçısının cinayət-prosessual fəaliyyət qabiliyyətini cinayət prosesini həyata keçirən orqan müvafiq hüdudlarda tanıyır.
- 100.7. Cinayət prosesinin fəaliyyət qabiliyyəti olmayan iştirakçısı bu Məcəlləyə uyğun olaraq öz hüquqlarını müstəqil həyata keçirə bilməz. Həmin hüquqları bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada onun qanuni nümayəndəsi həyata keçirir.
- 100.8. Nümayəndəsi olmayan zərər çəkmiş şəxs fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə cinayət prosesində onun xüsusi ittihamçı qismində iştirakına xitam verilir, cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildikdə isə cinayət təqibi üzrə icraat dayandırılır.
- 100.9. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan mülki iddiaçının qanuni nümayəndəsi yoxdursa, cinayət prosesində onun iştirakına xitam verilir.
- 100.10. Mülki cavabdeh fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə onun cinayət prosesində iştirakına xitam verilir, ona qarşı verilmiş iddia isə cinayət prosesi daxilində baxılmamış saxlanılır.
- 100.11. Cinayət prosesinin məhdud fəaliyyət qabiliyyətli iştirakçısı qanuni nümayəndəsinin razılığı olmadan aşağıdakıları edə bilməz:
- 100.11.1. barəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hərəkətin edilməsinə dair şikayətdən imtina etmək;
- 100.11.2. zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə barışmaq;
- 100.11.3. ona qarşı verilmiş mülki iddianı qəbul etmək;
- 100.11.4. ona qarşı verilmiş mülki iddiadan imtina etmək;
- 100.11.5. öz qanuni mənafeyinin müdafiəsi üçün verilmiş şikayətdən imtina etmək.

Maddə 101. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndələri

- 101.1. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin valideynləri, övladlığa götürənləri, qəyyumları və ya himayəçiləri olmadıqda, cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəyyumluq və himayəçilik orqanı həmin şəxsin qanuni nümayəndəsi qismində təyin edilir.
- 101.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz qərarı ilə müvafiq olaraq fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin valideynlərindən, övladlığa götürənlərdən, qəyyumlardan, yaxud himayəçilərdən yalnız birini onun qanuni nümayəndəsi qismində cinayət prosesində iştirak etməyə buraxır.
- 101.3. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi qismində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllə müvafiq şəxsə mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurması istinad edilən şəxs cinayət prosesində iştirak etmək üçün buraxıla bilməz.
- 101.4. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, habelə mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi qismində tanındıqdan sonra şəxsin həmin qismində qalmasına əsasların olmadığı müəyyən edildikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı ilə onun cinayət prosesində iştirakına xitam verilir. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs yetkinlik yaşına

çatdıqda və ya fəaliyyət qabiliyyətini əldə etdikdə cinayət prosesində onun qanuni nümayəndəsinin iştirakına da xitam verilir.

101.5. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

101.5.1. ittihamın (şübhəli şəxsin qanuni nümayəndəsi şübhənin) mahiyyətini bilmək;

101.5.2. təmsil etdiyi şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqana çağırılmasını bilmək və onu müşayiət etmək;

101.5.3. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan təmsil etdiyi şəxslə təklidə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq;

101.5.4. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə bu orqanın apardığı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən hər hansı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;

101.5.5. izahatlar vermək;

101.5.6. cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;

101.5.7. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;

101.5.8. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlər protokoluna yazılmasını tələb etmək;

101.5.9. özünün və ya təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilmiş istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin, habelə məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq; iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətin protokolunda yazılanların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə iclasında iştirak edərkən qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;

101.5.10. təmsil etdiyi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin tutulması, həbsə alınması və ya həbsdə saxlanılmasının qanuni və əsaslı olduğunu təsdiq etmək üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;

101.5.11. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, təmsil etdiyi şəxsə aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

101.5.12. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəməsinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

101.5.13. təmsil etdiyi zərər çəkmiş və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq olaraq nümayəndəsi, yaxud müdafiəçisi olmadıqda, birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nitq və replika söyləmək, kassasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;

101.5.14. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul edilmiş və təmsil etdiyi şəxsin, habelə özünün hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan qərarlar haqqında həmin orqan tərəfindən məlumatlanmaq və cinayət prosesini həyata keçirən orqandan öz xahişi ilə bu qərarların surətini əldə etmək;

101.5.15. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin qərarlarından və ya hərəkətlərindən, o cümlədən hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından şikayət vermək;

101.5.16. verdiyi hər hansı şikayətdən imtina etmək;

101.5.17. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan hissədə öz etirazını bildirmək;

101.5.18. təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan şikayətlə əlaqədar məhkəmə iclasında cinayət işinə kassasiya, əlavə kassasiya qaydasında və ya hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə baxılmasında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək; ^v

101.5.19. məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;

101.5.20. digər tərəfin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;

101.5.21. təmsil etdiyi şəxs üçün müvafiq müdafiəçi və nümayəndə dəvət etmək və onların səlahiyyətlərinə xitam vermək;

101.5.22. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsi və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyanın kompensasiyasını almaq;

101.5.23. təmsil etdiyi şəxsdən cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut kimi və ya digər əsaslarla götürülmüş əmlakı, habelə ona məxsus olan rəsmi sənədlərin əslini geri almaq; cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətmiş şəxsdən təmsil etdiyi şəxsə məxsus əmlakı geri almaq;

101.5.24. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

101.6. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi cinayət prosesi zamanı şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, təmsil etdiyi şəxsin hüquqlarını həyata keçirir.

101.7. Məhdud fəaliyyət qabiliyyətli şəxsin qanuni nümayəndəsi aşağıdakılara haqlıdır:

101.7.1. təmsil etdiyi zərər çəkmiş şəxsin razılığı ilə onun adından həyata keçirilən ittihamdan imtina etmək, habelə onun müdafiəçisinin səlahiyyətlərinə xitam vermək;

101.7.2. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin ona qarşı törədilməsi haqqında şikayətdən imtina etmək, müvafiq olaraq zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə, yaxud mülki cavabdehlə barışmaq, verdiyi mülki iddiadan imtina etmək, ona qarşı verilmiş mülki iddianı qəbul etmək, habelə onun hüquq və qanuni mənafeyinin müdafiəsi üçün verilmiş şikayətdən imtina etmək;

101.7.3. təmsil etdiyi şəxsin niyyətini bilmək.

101.8. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyi əleyhinə hər hansı hərəkəti etməyə, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsin adından müdafiəçidən imtina etməyə haqlı deyil.

101.9. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

101.9.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqana qanuni nümayəndə səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək;

101.9.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlmək;

101.9.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat aparmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;

101.9.4. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

101.9.5. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan ediləndək məhkəmə iclası zalını tərk etməmək;

101.9.6. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

101.9.7. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;

101.9.8. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

101.10. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi şahid qismində dindirilə bilər.

101.11. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsi şəxsən və ya təmsil etdiyi şəxsin nümayəndəsinin köməyi ilə hüquqlarından istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

Maddə 102. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin nümayəndələri

102.1. Cinayət prosesi zamanı zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin qanuni mənafeyini təmsil edən şəxslər onların nümayəndələri hesab edilirlər.

102.2. Cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi qismində müvafiq şəxs tərəfindən verilmiş və notariat qaydasında təsdiq edilmiş etibarnaməsi olan vəkillər və digər şəxslər iştirak edə bilərlər. Mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh qismində hüquqi şəxsin nümayəndəsi kimi müvafiq hüquqi şəxsin rəhbəri də vəsiqə təqdim etməklə cinayət prosesində iştirak etməyə buraxıla bilər.

102.3. Şəxs zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin nümayəndəsi kimi tanındıqdan sonra şəxsin həmin qismində qalmasına əsasların olmadığı müəyyən edildikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı ilə onun cinayət prosesində iştirakına xitam verilir. Zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh tərəfindən səlahiyyətlərinə xitam verildikdə, şəxsin də nümayəndə qismində cinayət prosesində iştirakına xitam verilir.

102.4. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin bir neçə nümayəndəsi ola bilər. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan istintaq və ya digər prosesual hərəkətin aparılmasında, habelə məhkəmə iclasında iştirak edən nümayəndələrin sayını eyni vaxtda bir nəfərədək məhdudlaşdırmağa haqlıdır.

102.5. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi cinayət prosesi zamanı şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, təmsil etdiyi şəxsin hüquqlarını həyata keçirir.

102.6. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

- 102.6.1. ittihamın mahiyyətini bilmək;
- 102.6.2. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanın təklifi ilə bu orqanın apardığı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə, habelə təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən hər hansı istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;
- 102.6.3. izahatlar vermək;
- 102.6.4. cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
- 102.6.5. etirazlar etmək və vəsatətlər vermək;
- 102.6.6. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosesual hərəkətlər protokoluna yazılmasını tələb etmək;
- 102.6.7. özünün, yaxud təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin, habelə məhkəmə iclası protokolları ilə tanış olmaq, iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətin protokolundakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlərini vermək; istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə və məhkəmə iclasında iştirak edərkən qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək;
- 102.6.8. ibtidai araşdırma qurtardığı və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi andan işin materialları ilə tanış olmaq, təmsil etdiyi şəxsə aid zəruri sənədlərin surətlərini çıxarmaq;
- 102.6.9. məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə iclasında iştirak etmək, həmçinin təmsil etdiyi şəxsin iştirak edə biləcəyi bütün digər məhkəmə iclaslarında eyni əsaslarla iştirak etmək;
- 102.6.10. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında təmsil etdiyi zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin əvəzinə müvafiq olaraq giriş sözü, nitq və ya replika söyləmək, kassasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;
- 102.6.11. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən onun nəzərinə çatdırılmış məlumatlardan və ya cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şikayətlərindən ona məlum olmuş hallara təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan hissədə öz etirazını bildirmək;
- 102.6.12. təmsil etdiyi şəxsin hüquqlarından istifadə edərək, məhkəmə iclasında cinayət prosesinin digər iştirakçıları tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflər haqqında, habelə məhkəmə tərəfindən həll edilən məsələlər üzrə öz fikrini bildirmək;
- 102.6.13. təmsil etdiyi şəxsin hüququndan istifadə edərək, cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirazını bildirmək;
- 102.6.14. təmsil etdiyi şəxsin razılığı ilə onun üçün digər nümayəndə dəvət etmək və nümayəndəliyi digər şəxsə etibar etmək;
- 102.6.15. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsinə tələb etmək;
- 102.6.16. təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə toxunan qərarın qəbul edilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqandan məlumat almaq; Öz xahişinə əsasən göstərilən qərarların surətlərini əldə etmək;
- 102.6.17. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.
- 102.7. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyi əleyhinə hər hansı hərəkəti etməyə haqlı deyil.
- 102.8. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsinə verilmiş etibarnamədə nəzərdə tutulmuş halda nümayəndə, habelə vəzifəsinə görə mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin qanuni mənafeyini təmsil edən müvafiq hüquqi şəxsin rəhbəri öz səlahiyyəti daxilində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada təmsil etdiyi şəxsin adından aşağıdakıları etmək hüququna malikdir:
- 102.8.1. təmsil etdiyi şəxsə qarşı cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsi barədə verilmiş şikayətdən imtina etmək;
- 102.8.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə barışmaq;
- 102.8.3. nümayəndəsi olduğu zərər çəkmiş şəxsin xüsusi ittihamçı qismində tanınmasını tələb etmək;
- 102.8.4. təmsil etdiyi şəxsin verdiyi mülki iddiadan imtina etmək;
- 102.8.5. təmsil etdiyi şəxsə qarşı irəli sürülmüş mülki iddianı qəbul etmək;
- 102.8.6. təmsil etdiyi şəxsə məhkəmənin qərarı ilə verilmiş əmlakı almaq.
- 102.9. Zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:
- 102.9.1. təmsil etdiyi şəxsin göstərişlərinə əməl etmək;
- 102.9.2. özünün nümayəndə səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək;

- 102.9.3. təmsil etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinin müdafiəsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə gəlmək;
- 102.9.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müqayisəli tədqiqat aparmaq üçün onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri təqdim etmək;
- 102.9.5. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;
- 102.9.6. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan edilənədək məhkəmənin iclas zalını tərk etməmək;
- 102.9.7. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;
- 102.9.8. şəxsi həyatın toxunulmazlığına, ailə, dövlət, peşə, kommersiya və qanunla qorunan digər sirlərə toxunan hallar barədə məlumatları yaymamaq;
- 102.9.9. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 103. Xüsusi ittihamçının nümayəndəsi

- 103.1. Xüsusi ittihamçının nümayəndəsi cinayət təqibi üzrə icraat zamanı şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, xüsusi ittihamçının hüquqlarını həyata keçirir.
- 103.2. Xüsusi ittihamçının nümayəndəsinin cinayət təqibi üzrə icraatda iştirakı bu Məcəllənin 102-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş zərər çəkmiş şəxsin nümayəndəsi üçün müəyyən olunmuş müddəalara və bu maddədə göstərilmiş xüsusiyyətlərə uyğun həyata keçirilir.
- 103.3. Məhkəmə cinayət təqibi üzrə icraatda iştirak edən xüsusi ittihamçının xahişi ilə vəkili onun nümayəndəsi qismində təyin etməlidir.
- 103.4. Cinayət işin məhkəmə baxışında xüsusi ittihamçının nümayəndəsi təmsil etdiyi şəxsin əvəzinə iştirak edə bilər.
- 103.5. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada xüsusi ittihamçının nümayəndəsi aşağıdakı hüquqlara malikdir:
- 103.5.1. cinayət təqibi üzrə materialların hazırlanmasını həyata keçirmək;
- 103.5.2. təmsil etdiyi şəxsin razılığı ilə cinayət prosesinin istənilən anında ittihamdan imtina etmək;
- 103.5.3. dövlət ittihamçısı cinayət təqibindən imtina etdikdə təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət təqibini davam etdirmək;
- 103.5.4. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında təmsil etdiyi şəxsin əvəzinə giriş sözü, nitq və replika söyləmək, kassasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək;
- 103.5.5. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.
- 103.6. Xüsusi ittihamçının nümayəndəsi cinayət prosesinin gedişində xərclərin ödənilməsinə təmsil etdiyi şəxsin hesabına, bu Məcəllənin 194.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş halda isə, xüsusi ittihamçıya hüquqi yardım pulsuz göstərildikdə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına almaq hüququna malikdir.

Maddə 104. Şahidin qanuni nümayəndəsi

- 104.1. 14 yaşına çatmamış, habelə daha artıq yaşı olan, lakin yetkinlik yaşına çatmayan və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şahidin qanuni nümayəndəsi olmadıqda cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən qəyyumluq və himayəçilik orqanı həmin şəxsin qanuni nümayəndəsi qismində təyin edilir.^{vi}
- 104.2. İstintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştirak edərkən şahidin qanuni nümayəndəsi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:
- 104.2.1. təmsil etdiyi şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqana çağırılmasını bilmək, istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə iştirak etmək;
- 104.2.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə təmsil etdiyi şəxsə məsləhətlər vermək, irad tutmaq və suallarla müraciət etmək;
- 104.2.3. vəsatət vermək;
- 104.2.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanların hərəkətlərinə qarşı etiraz etmək və bu etirazın istintaq və ya digər prosessual hərəkət protokoluna qeyd edilməsini tələb etmək;
- 104.2.5. təmsil etdiyi şəxslə birgə iştirak etdiyi cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda İstintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq, protokolda yazılanların düzgünlüyünə və tamlığına dair qeydlər vermək, istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərdə və ya məhkəmə iclasında iştirak edərkən qeyd edilməsi zəruri olan halların müvafiq protokola daxil edilməsini tələb etmək, məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlər vermək;
- 104.2.6. təmsil etdiyi şəxs üçün nümayəndə qismində vəkil dəvət etmək;

104.2.7. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.

104.3. Şahidin qanuni nümayəndəsi bu Məcəllənin 101.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Maddə 105. Şahidin nümayəndəsi

105.1. İstintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin icraatı zamanı şahidi cinayət prosesini həyata keçirən orqana müşayiət etmək üçün onun tərəfindən nümayəndə qismində dəvət edilmiş və bu hərəkətlərin aparılması üçün başlanğıcında gəlmiş nümayəndə (vəkil və ya digər şəxs) səlahiyyətini təsdiq edən müvafiq sənədləri təqdim etdikdən sonra aşağıdakı hüquqlara malikdir:

105.1.1. təmsil etdiyi şəxsin hansı cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə çağırıldığını bilmək;

105.1.2. təmsil etdiyi şəxsin iştirakı ilə keçirilən istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək;

105.1.3. təmsil etdiyi şəxsin razılığı ilə onun dindirilməsində iştirak edən tərcüməçiyə etiraz etmək;

105.1.4. xahişlər etmək;

105.1.5. təmsil etdiyi şəxsə hüquqi məsələlər üzrə izahat vermək.

105.2. Şahidin nümayəndəsi bu Məcəllənin 102.9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Maddə 106. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi

106.1. Hadisə nəticəsində ölmüş zərər çəkmiş şəxsin hüquq və vəzifələrini cinayət işi üzrə icraat zamanı həyata keçirmək istəyini bildirən yaxın qohumlarından biri zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi hesab olunur.

106.2. Zərər çəkmiş şəxsə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllə mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurmuş yaxın qohumu həmin zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi hesab edilə bilməz.

106.3. Zərər çəkmiş şəxsin yaxın qohumunun onun hüquqi varisi qismində tanınması haqqında qərarı həmin qohumun xahişi olduqda, cinayət prosesini həyata keçirən orqan qəbul edir. Bu zaman müvafiq xahişlə müraciət etmiş bir neçə yaxın qohum arasından zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisinin seçilməsində mübahisə olmaduqda həmin məsələni məhkəmə həll edir. Göstərilən xahişlə müraciət edilən anda şəxsin hüquqi varis qismində tanınması üçün kifayət qədər əsaslar olmaduqda, müvafiq qərar belə əsaslar müəyyən edildikdən dərhal sonra qəbul edilir.

106.4. Şəxs zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi kimi tanındıqdan sonra onun həmin qismində qalması üçün əsasların olmadığı müəyyən edildikdə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan əsaslandırılmış qərarı ilə bu şəxsin cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi kimi iştirakına xitam verir. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi cinayət işi üzrə icraatın hər hansı anında müvafiq səlahiyyətləri öz üzərindən götürə bilər.

106.5. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi cinayət təqibi üzrə icraatda zərər çəkmiş şəxsin əvəzinə iştirak edir. Bu zaman o, zərər çəkmiş şəxsin ifadə vermək hüququndan və şəxsiyyətin ayrılmaz hüquqları istisna olmaqla, digər hüquqlardan istifadə edir və digər vəzifələr daşıyır. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi zərər çəkmiş şəxs kimi eyni əsaslar üzrə xüsusi ittihamçı hüquqlarından istifadə edə və onun vəzifələrini daşıya bilər.

106.6. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisinin aşağıdakılara hüququ yoxdur:

106.6.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə barışmaq;

106.6.2. xüsusi ittihamçı qismində cinayət təqibindən imtina etmək;

106.6.3. zərər çəkmiş şəxsin verdiyi şikayətdən imtina etmək.

106.7. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi şahid qismində dindirilə bilər.

106.8. Zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları və vəzifələri yerinə yetirir.

XII fəsil CİNAYƏT PROSESİNDƏ ETİRAZLAR

Maddə 107. Etiraz və özü-özünə etirazın ümumi müddəaları

107.1. Cinayət prosesində müvafiq şəxslərin iştirakına etirazlar və özü-özünə etirazlar əsaslandırılmaqla yazılı formada edilir.

107.2. Hakimin, andlı iclasçının, prokurorun, müstəntiqin, təhqiqatçının, müdafiəçinin, zərər çəkmiş şəxsin, (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının, mülki cavabdehin, yaxud şahidin nümayəndəsinin, eləcə də hal şahidinin, məhkəmə iclası katibinin, tərcüməçinin, mütəxəssisin və ya ekspertin cinayət prosesində iştirakını istisna edən, bu Məcəllənin 109, 110, 112-118-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallar mövcud olduqda, onlar özü-özünə etiraz etməlidirlər.

107.3. Etiraz aşağıdakı qaydada edilə bilər:

107.3.1. prokurora, müstəntiqə, təhqiqatçıya, məhkəmə iclasının katibinə, tərcüməçiyə, mütəxəssisə, yaxud ekspertə — cinayət prosesinin hər hansı iştirakçısı tərəfindən cinayət prosesinin istənilən anında;

107.3.2. müdafiəçiyə, zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçının, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin və ya şahidin nümayəndəsinə cinayət prosesinin istənilən anında şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, dövlət ittihamçısı və ya xüsusi ittihamçı, habelə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, onların qanuni nümayəndələri və ya nümayəndələri tərəfindən;

107.3.3. hakimə, yaxud andlı iclasçıya — cinayət prosesinin istənilən iştirakçısı tərəfindən yalnız məhkəmə istintaqı başlananadək, məhkəmə istintaqı başlandıqdan sonra isə yalnız cinayət prosesinin etiraz edən hər hansı iştirakçısı müvafiq şəxsin prosesdə iştirakını istisna edən halların bilavasitə etiraz etməkdən əvvəl ona məlum olduğunu sübut etdikdə;

107.3.4. hal şahidinə — müvafiq istintaq hərəkəti başlananadək cinayət prosesinin həmin istintaq hərəkətində iştirak etmək hüququna malik olan hər hansı iştirakçısı tərəfindən.

107.4. Hakimə (məhkəmə tərkibinə) və ya andlı iclasçıya etiraz məhkəmə baxışını ləngitmək məqsədi ilə edilmişə, yaxud etirazın dəlilləri uydurma olarsa (həqiqətə uyğun deyildirsə), etiraz etmiş şəxs məhkəmənin qərarına əsasən minimum əmək haqqı məbləğinin iki yüz misli miqdarında cərimə edilə bilər.

107.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz səlahiyyətləri daxilində cinayət prosesinin gedişində etirazları və özü-özünə etirazları həll etməyə, müvafiq şəxsin cinayət prosesində iştirakını istisna edən halları aşkar etdikdə isə öz təşəbbüsü ilə onu cinayət prosesindən kənarlaşdırmağa haqlıdır.

107.6. Qohumluq əlaqələri və ya digər şəxsi asılılıq münasibətləri olan şəxslər məhkəmənin tərkibinə daxil ola bilməzlər.

107.7. Başqa şəxslərə edilən etirazları həll etmək səlahiyyəti olan şəxsə edilən etiraz ilk növbədə həll edilməlidir. Hakimə və ya andlı iclasçıya etiraz etmə ilə eyni zamanda cinayət prosesinin digər iştirakçısına, habelə məhkəmə iclası katibinə, tərcüməçiyə, ekspertə və ya mütəxəssisə etiraz edildikdə, ilk növbədə müvafiq olaraq hakimə, yaxud andlı iclasçıya etiraz etmə məsələsi həll edilməlidir.

107.8. Bir neçə şəxsin eyni vaxtda qohumluq və ya digər şəxsi asılılıq münasibətlərinə görə cinayət prosesində iştirakı istisna olunduqda, digərlərindən daha gec hakim, andlı iclasçı və ya cinayət prosesinin iştirakçısı vəzifəsini əldə etmiş şəxslər ilk növbədə cinayət prosesindən kənarlaşdırılmalıdır.

107.9. Qohumluq və digər şəxsi asılılıq münasibətləri ilə bağlı şəxslər məhkəmə tərkibində olduqda, hansı şəxslərin cinayət prosesindən kənarlaşdırılması məsələsini məhkəmə iclasında sədrlik edən həll edir və bu halda andlı iclasçı hakimdən əvvəl kənarlaşdırılmalıdır.

Maddə 108. Cinayət prosesində iştirakdan azad etmə

108.0. Məhkəmə iclası katibinin, tərcüməçinin, mütəxəssisin və ekspertin cinayət prosesində iştirakını istisna edən hallar yoxdursa, məhkəmə istintaqı başlananadək onları öz xahişləri ilə aşağıdakı hallarda iştirakdan azad edə bilər:

108.0.1. öz borcunu yerinə yetirməsinə mane olan üzrlü səbəblər olduqda;

108.0.2. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Maddə 109. Hakimə etiraz

109.1. Hakimə (məhkəmə tərkibinə) edilən etiraz əsaslandırılmalıdır. Etirazda konkret əsaslar olmadıqda o, işə baxan məhkəmə tərəfindən baxılmamış saxlanılır. Hakimə etiraz o halda əsaslı sayıla və şərtsiz təmin edilə bilər ki, hər hansı şəxsin cinayət prosesində hakim qismində iştirakını istisna edən aşağıdakı hallardan heç olmasa biri olsun: ^{vii}

109.1.1. şəxs hakim vəzifəsinə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada təyin edilmədikdə;

109.1.2. hakim Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun müvafiq cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala baxılması üçün lazımı səlahiyyətlərə malik olmadıqda;

109.1.3. hakim həmin cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh və ya onların qanuni nümayəndəsi, yaxud nümayəndəsi olduqda;

109.1.4. hakim həmin cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə şahid qismində dindirildikdə və ya dindirilə bilsə;

109.1.5. hakim həmin cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə hal şahidi, məhkəmə iclası katibi, tərcüməçi, mütəxəssis, yaxud ekspert qismində əvvəllər iştirak etdikdə;

109.1.6. hakim birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsində, həmçinin hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar və yeni açılmış hallar üzrə həmin cinayət işinin və ya cinayət təqibi ilə

bağlı digər materialın baxılmasında hakim qismində əvvəllər iştirak etdikdə (hakimin məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda materiallara baxması və ya işin ilkin dinlənilməsi onun müvafiq cinayət işinə birinci instansiya, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsi tərkibində sonradan işə baxılması hallarını istisna etmə);

109.1.7. hakim ittiham və ya müdafiə tərəfindən cinayət prosesinin hər hansı iştirakçısı ilə, habelə belə iştirakçının qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi ilə qohumluq, yaxud şəxsi asılılıq münasibətində olduqda;

109.1.8. hakimin cinayət təqibində maraqlı olmasını təsdiq edən konkret və mötəbər sübutlar olduqda.

109.2. Bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan biri olduqda, hakim özü-özünə etiraz etməlidir.

109.3. Etiraz məsələsini aşağıdakılar həll edir:

109.3.1. birinci instansiya məhkəməsində cinayət işinə andlı iclasçıların iştirakı ilə və ya hakim tərəfindən təkbaşına, cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala isə hakim tərəfindən təkbaşına baxıldıqda hakimin özü-özünə və ya ona edilmiş etirazı — həmin məhkəmənin sədri;

109.3.2. birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsində cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala hakimlər kollegiyasından ibarət tərkibdə baxıldıqda hakimin özü-özünə və ya ona edilmiş etirazı — onun iştirakı olmadan hakimlər kollegiyası;

109.3.3. birinci instansiya məhkəməsində iki hakimin və ya bütün məhkəmə tərkibinin özü-özünə, yaxud onlara edilmiş etirazı, habelə cinayət işinə, yaxud cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala təkbaşına baxan məhkəmə sədrinə, özü-özünə və ya ona edilmiş etirazı — apellyasiya instansiyası məhkəməsinin hakimi;

109.3.4. apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsinin iki hakiminin və ya bütün məhkəmə tərkibinin özü-özünə, yaxud onlara edilmiş etirazı — müvafiq olaraq apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin sədrləri.

109.4. Bu Məcəllənin 109.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda özü-özünə etiraza və ya edilmiş etiraza baxılaraq, cinayət prosesi iştirakçıların və etiraz edilmiş hakimin fikri öyrənilir və müvafiq qərar çıxarılır. Bu qərardan şikayət verilə bilməz. Hakimlər kollegiyasında etirazın lehinə və ya əleyhinə verilmiş səslərin sayı bərabər olduqda hakim cinayət prosesindən kənarlaşdırılır.

109.5. Birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsində özü-özünə etiraz və ya etiraz təmin olunduqda iş həmin məhkəmədə başqa hakimlərin iştirakı ilə baxılır. Birinci instansiya məhkəməsində obyektiv səbəbdən bu mümkün olmadıqda, cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material apellyasiya məhkəməsi tərəfindən baxılması üçün başqa birinci instansiya məhkəməsinə göndərilir.

Maddə 110. Andlı iclasçıya etiraz

110.1. Bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcuddursa, habelə qanuna əsasən şəxs andlı iclasçıların siyahısına daxil edilməli şəxs deyilsə, yaxud hakimdən və ya xidmətlə əlaqədar cinayət prosesinin tərəflərindən asılıdırsa, andlı iclasçıya etiraz şərtsiz təmin edilməlidir.

110.2. Andlı iclasçıların müəyyən olunmuş sayı ilə əlaqədar, bu Məcəllənin 364-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada, ittiham və ya müdafiə tərəfi hər hansı andlı iclasçıya dəlilsiz etiraz edə bilər.

110.3. Andlı iclasçıya etirazı məhkəmə iclasında sədrlik edən təkbaşına həll edir.

Maddə 111. Andlı iclasçının öz vəzifələrini icra etməkdən azad olunması

111.1. Məhkəmə iclasında sədrlik edən andlı iclasçını öz vəzifələrini icra etməkdən aşağıdakı hallarda azad edir:

111.1.1. o, cinayət törətməkdə təqsirləndirildikdə və ya şübhələndikdə;

111.1.2. onun kar, kor, digər fiziki və ya əqli çatışmazlığı olması, habelə məhkəmə icraatı aparılan dili bilməməsi, yaxud kifayət qədər bilməməsi nəticəsində məhkəmə iclasının gedişini tam qavramaq, sənədlərlə tanış olmaq və andlı iclasçılar kollegiyası iclasında öz fikirlərini söyləmək qabiliyyəti olmadıqda;

111.1.3. konkret iş üzrə andlı iclasçıların seçilməsi qurtaranadək onun namizədliyinin siyahıdan çıxarılması xahişi təmin olunduqda.

111.2. Aşağıdakı andlı iclasçılar yazılı ərizələrində əks olunmuş öz xahişlərinə əsasən, məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən vəzifələrini icra etməkdən azad oluna bilərlər:

111.2.1. 65 yaşdan yuxarı şəxslər;

111.2.2. üç yaşınadək uşağı olan qadınlar;

111.2.3. dini və sair etiqadlarına görə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirakı mümkün hesab edilməyən şəxslər;

- 111.2.4. xidməti vəzifəsinin icrasından ayrılması ilə əlaqədar ictimai və dövlət mənafeyinə əhəmiyyətli zərər vura biləcək şəxslər;
- 111.2.5. məhkəmə iclasında iştirak etməməsinə digər üzrlü səbəbləri olan şəxslər.

Maddə 112. Prokurora etiraz

- 112.1. Prokurora etiraz bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri (109.1.6-cı maddədə göstəriləndən başqa) mövcud olduqda əsaslı sayılmalı və şərtsiz təmin olunmalıdır;
- 112.2. Prokurorun cinayət işi üzrə ibtidai araşdırma aparılmasında iştirakı və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirməsi onun məhkəmədə dövlət ittihamını müdafiə etməsini istisna edir.
- 112.3. Bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri (109.1.6-cı maddədə göstəriləndən başqa) mövcud olduqda, prokuror özü-özünə etiraz etməlidir.
- 112.4. Prokurora etiraz məsələsini aşağıdakılar həll edirlər:
- 112.4.1. cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraatın gedişi zamanı — yuxarı prokuror;
- 112.4.2. cinayət işinə andlılar məhkəməsi və ya hakim tərəfindən təkbəşinə, cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala isə hakim tərəfindən təkbəşinə baxılması zamanı — məhkəmə iclasında sədrlik edən;
- 112.4.3. məhkəmədə cinayət işinə hakimlər kollegiyası tərkibində baxılması zamanı — hakimlər kollegiyası.

Maddə 113. Müstəntiqə və ya təhqiqatçıya etiraz

- 113.1. Müstəntiqə və ya təhqiqatçıya etiraz bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcud olduqda əsaslı sayılmalı və şərtsiz təmin olunmalıdır.
- 113.2. Müstəntiqin və ya təhqiqatçının cinayət işi üzrə ibtidai araşdırma aparılmasında iştirakı, qanunun əhəmiyyətli dərəcədə pozulması halları istisna olmaqla, həmin cinayət işi üzrə ibtidai araşdırmada onun sonrakı iştirakını istisna etmir.
- 113.3. Bu Məcəllənin 109.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcud olduqda, müstəntiq və ya təhqiqatçı özü-özünə etiraz etməlidir.
- 113.4. Müstəntiqə və ya təhqiqatçıya etiraz məsələsi ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən həll edilir.

Maddə 114. Müdafiəçiyə və nümayəndəyə etiraz

- 114.1. Müdafiəçiyə, həmçinin zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının, mülki cavabdehin və ya şahidin nümayəndəsinə etiraz onun cinayət prosesində sonrakı iştirakını istisna edən aşağıdakı hallardan hər hansı biri olduqda əsaslı sayılmalı və şərtsiz təmin olunmalıdır:
- 114.1.1. cinayət prosesində iştirak edən və ya əvvəllər iştirak etmiş hakimlə, andlı iclasçı ilə, prokurorla, müstəntiqlə, təhqiqatçı ilə və ya məhkəmə iclasının katibi ilə qohumluq əlaqələrinin, habelə bu şəxslərdən şəxsi və ya xidməti asılılığın olması;
- 114.1.2. cinayət təqibi üzrə icraatda hakim, andlı iclasçı, prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı, hal şahidi, məhkəmə iclasının katibi, tərcüməçi, mütəxəssis, ekspert və ya şahid qismində iştirak etməsi;
- 114.1.3. hakim, prokuror, müstəntiq və ya təhqiqatçı vəzifələrini tutması (təqsirləndirilən, şübhəli şəxsin və ya cinayət prosesinin fəaliyyət qabiliyyəti olmayan iştirakçısının qanuni nümayəndəsi olması, yaxud mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh kimi tanınmış işlədiyi orqanın nümayəndəsi qismində iştirak etməsi hallarından başqa);
- 114.1.4. qanuni mənafeyini müdafiə etdiyi təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin, həmçinin təmsil etdiyi mülki iddiaçı, yaxud mülki cavabdehin qanuni mənafeyi ilə ziddiyyət təşkil edən şəxsə hüquqi yardım göstərməsi;
- 114.1.5. qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən müdafiəçi və ya nümayəndə olmaq hüququnun olmaması.
- 114.2. Bu Məcəllənin 114.1-ci maddəsində göstərilən hallardan hər hansı biri olduqda müdafiəçi, habelə zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının, mülki cavabdehin və şahidin nümayəndəsi özü-özünə etiraz etməlidir.
- 114.3. Müdafiəçiyə, habelə zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının, mülki cavabdehin və şahidin nümayəndəsinə etiraz məsələsi cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən həll edilir.
- 114.4. Müdafiəçi və ya nümayəndə qismində təyin edilmiş şəxsin səriştəsinə və ya vicdanlı olmasına şübhə və ya digər səbəblər olduqda, müdafiə olunan, yaxud təmsil etdiyi şəxsin vəsatəti əsasında müdafiəçi və ya nümayəndə cinayət prosesindən kənarlaşdırılmalıdır.

Maddə 115. Hal şahidinə etiraz

115.1. Bu Məcəllənin 109.1.3-109.1.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcud olduqda, habelə şəxs bu Məcəllənin 94.1-ci maddəsində göstərilən tələblərə uyğun olmadıqda, o, hal şahidi qismində cinayət prosesində iştirak edə bilməz.

115.2. Hal şahidinin iştirakının mütəmadi xarakter daşması halları istisna olunmaqla, onun istintaq hərəkətinin icraatında əvvəllər iştirakı həmin cinayət təqibi üzrə aparılan digər istintaq hərəkətinin icraatında təkrar iştirakını istisna etmir.

115.3. Hal şahidinə etiraz məsələsini istintaq hərəkətlərini aparın şəxs həll edir.

115.4. Bu Məcəllənin 115.1 və 115.2-ci maddələrinin tələblərinə zidd hər hansı şəxsin istintaq hərəkətlərinin aparılmasında hal şahidi qismində iştirakı həmin hərəkətin etibarsız hesab edilməsinə əsas ola bilər.

Maddə 116. Məhkəmə iclasının katibinə etiraz

116.1. Məhkəmə iclasının katibi bu Məcəllənin 109.1.3-109.1.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcud olduqda, habelə o, qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən məhkəmə iclasının katibi olmağa haqlı deyilsə, cinayət prosesində məhkəmə iclasının katibi qismində iştirak edə bilməz.

116.2. Şəxsin məhkəmə iclasında məhkəmə iclasının katibi qismində əvvəlki iştirakı onun sonrakı məhkəmə iclaslarında həmin qismində iştirakını istisna etmir.

116.3. Məhkəmə iclasının katibinə etiraz aşağıdakı kimi həll edilir:

116.3.1. cinayət işinə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiala hakim tərəfindən təkbəşinə və ya andlılar məhkəməsinin iştirakı ilə baxılarkən — məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən;

116.3.2. cinayət işinə məhkəmədə kollegial tərkibdə baxılarkən — məhkəmənin tərkibi tərəfindən.

Maddə 117. Tərcüməçiyə və ya mütəxəssisə etiraz

117.1. Tərcüməçi və ya mütəxəssis bu Məcəllənin 109.1.3-109.1.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcud olduqda, habelə onlar qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən tərcüməçi və ya mütəxəssis olmağa haqlı deyilsə, cinayət prosesində iştirak edə bilməzlər.

117.2. Şəxsin tərcüməçi və ya mütəxəssis qismində cinayət prosesində əvvəlki iştirakı onun müvafiq qismində bundan sonra cinayət prosesində iştirakını istisna etmir.

117.3. Tərcüməçiyə və ya mütəxəssisə etiraz aşağıdakı qaydada həll olunur:

117.3.1. cinayət işinə məhkəmədə kollegial tərkibdə baxılarkən — məhkəmənin tərkibi tərəfindən;

117.3.2. təhqiqat və ya ibtidai istintaq aparılarkən — müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən;

117.3.3. cinayət işinə və ya digər materiala hakim tərəfindən təkbəşinə və ya andlı iclasçıların iştirakı ilə baxılarkən — məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən.

Maddə 118. Ekspertə etiraz

118.1. Ekspert aşağıdakı hallarda cinayət prosesində iştirak edə bilməz:

118.1.1. bu Məcəllənin 109.1.3-109.1.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş halların hər hansı biri mövcud olduqda;

118.1.2. qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən onun ekspert olmaq hüququ olmadıqda;

118.1.3. o, təftiş, yaxud digər yoxlama hərəkətləri aparmışdırsa və nəticədə bunlar cinayət işinin başlanmasına əsas olmuşdursa.

118.2. rəyin düzgünlüyünə şübhə yaranması ilə əlaqədar təkrar ekspertizanın aparılması hallarından başqa şəxsin ekspert qismində cinayət prosesində əvvəlki iştirakı onun bundan sonra cinayət prosesində iştirakını istisna etmir.

118.3. Ekspertə etiraz aşağıdakı qaydada həll edilir:

118.3.1. ibtidai istintaq və ya təhqiqat aparılarkən — müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən;

118.3.2. cinayət işinə və ya digər materiala məhkəmədə hakim tərəfindən təkbəşinə və ya andlı iclasçılar tərəfindən baxılarkən — məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən;

118.3.3. cinayət işinə məhkəmədə kollegial tərkibdə baxılarkən — məhkəmənin tərkibi tərəfindən.

XIII fəsil

CINAYƏT PROSESİNDƏ İŞTİRAK EDƏN ŞƏXSLƏRİN HÜQUQLARININ VƏ QANUNİ MƏNAFELƏRİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

Maddə 119. Şəxsin cinayət prosesinin iştirakçısı qismində tanınması barədə ərizələrə baxılmasının məcburiliyi

119.1. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş kifayət qədər əsaslar olduqda hər bir şəxs özünün zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, onların və ya şahidin qanuni nümayəndəsi, yaxud nümayəndəsi qismində tanınması barədə ərizə ilə cinayət prosesini həyata keçirən orqana müraciət etməyə haqlıdır.

119.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şəxsin zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, onların və ya şahidin qanuni nümayəndəsi, yaxud nümayəndəsi qismində tanınması barədə ərizəsini aldığı andan 3 (üç) gündən gec olmayaraq ona baxmalı və nəticəsindən asılı olaraq müvafiq qərar qəbul etməklə bu qərarın surətini ərizəçiyə göndərməlidir.

119.3. Ərizəçi aşağıdakı hüquqlara malikdir:

119.3.1. cinayət prosesinin iştirakçısı qismində tanınmasının rədd edilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının surətini aldığı vaxtdan 5 (beş) gün müddətində qəbul edilmiş qərardan məhkəməyə şikayət vermək;

119.3.2. cinayət prosesinin iştirakçısı qismində tanınması üçün ərizə verildiyi gündən 1 (bir) ay müddətində onun ərizəsi üzrə qərar çıxarılmadıqda, ərizəyə baxmalı olan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərindən məhkəməyə şikayət vermək və ya məhkəmə vasitəsi ilə onun cinayət prosesinin iştirakçısı qismində tanınması üçün məhkəməyə ərizə vermək.

119.4. Hadisə nəticəsində ölmüş şəxsin yaxın qohumu onun hüquqi varisi olmaq istəyirsə, özünün zərər çəkmiş şəxs qismində tanınmasını tələb edə bilər. Onun ərizəsinə cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən bu Məcəllənin 119.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada baxılır.

Maddə 120. Cinayət işi üzrə icraatda iştirak edən şəxslərə hüquq və vəzifələrinin, onların həyata keçirilməsi imkanlarının izah edilməsi

120.1. Cinayət prosesində iştirak edən hər bir şəxsin öz hüquq və vəzifələrini, seçdiyi mövqeyinin hüquqi nəticələrini bilməyə, habelə onun iştirakı ilə keçirilən prosessual hərəkətlərin mahiyyəti ilə tanış olmaq üçün ona təqdim edilmiş sənədlərin məzmununu barədə izahlar almağa hüququ vardır.

120.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan aşağıdakıları etməlidir:

120.2.1. cinayət prosesində iştirak edən hər bir şəxsə hüquq və vəzifələrini izah etmək, onların həyata keçirilməsinə imkan yaratmaq (bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada şəxsə onun hüquq və vəzifələri sadalanan yaddaş vəzifəsinin verilməsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanı həmin şəxsin xahişi ilə müvafiq izahlar verməkdən azad etmir);

120.2.2. etiraz edilə bilən şəxslərin soyadları və bu şəxslər barədə digər zəruri məlumatları cinayət prosesinin iştirakçılarına bildirmək.

120.3. Cinayət prosesinin iştirakçısı statusunu əldə etmiş şəxsin hüquq və vəzifələri onun iştirakı ilə keçirilən istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin icraatına başlanmamışdan və onun cinayət prosesinin iştirakçısı qismində hər hansı bir mövqeyini bildirməmişdən əvvəl izah edilir.

120.4. Məhkəmə iclasına gəlmiş cinayət prosesi iştirakçısına cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda hüquq və vəzifələrinin izah edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq məhkəmə onun hüquq və vəzifələrini izah etməlidir.

120.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan, istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirən şəxs hal şahidinə, tərcüməçiyə, mütəxəssisə, ekspertə onların iştirakı ilə keçirilən hər bir istintaq və ya digər prosessual hərəkətə başlanmamışdan əvvəl onların hüquq və vəzifələrini izah etməlidir. Ekspertin hüquq və vəzifələri cinayət prosesini həyata keçirən orqanın xahişi ilə onu təyin etmiş ekspert idarəsinin rəhbəri tərəfindən də izah edilə bilər. Şahidin hüquq və vəzifələri cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən bir dəfə birinci dindirmədən əvvəl və təkrarən məhkəmə iclasında izah edilir.

120.6. Cinayət prosesi iştirakçılarına, habelə cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərə hüquq və vəzifələri şəxsin inkişaf səviyyəsi, həyat təcrübəsi, təhsili və digər hallar nəzərə alınmaqla izah edilməlidir. Bu şəxslərin hər birinin xahişi ilə cinayət prosesini həyata keçirən orqan onun hüquq və vəzifələrini təkrarən izah etməlidir.

120.7. Hüquq və vəzifələr prokurora, müdafiəçiyə, ali hüquq təhsili olan ittiham və ya müdafiə tərəfi təmsil edən digər şəxsə, habelə müvafiq iş təcrübəsi olan məhkəmə iclasının katibinə izah edilməyə də bilər.

Maddə 121. Vəsətətlərə və xahişlərə baxılmasının məcburiliyi

121.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan aşağıdakıları yerinə yetirməlidir:

121.1.1. istintaq və ya digər prosessual hərəkət aparılan zaman cinayət prosesi tərəflərinin verdikləri vəsatətləri, habelə cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin xahişlərini bu hərəkətlərin (məhkəmə iclasının) protokoluna daxil etmək;

121.1.2. cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarına cinayət prosesi tərəflərinin, habelə cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin yazılı vəsatətlərini və xahişlərini əlavə etmək;

121.1.3. bu Məcəllədə digər qayda nəzərdə tutulmayıbsa, vəsatətlərə və xahişlərə onların verilməsindən bilavasitə sonra baxmaq və nəticələri üzrə müvafiq qərar çıxarmaq (vəsatətin həll olunması cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən vəsatət üzrə qərarın qəbul edilməsi üçün əhəmiyyətli hallar müəyyən ediləndə təxirə salına bilər; bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda vəsatətin vaxtında verilməməsi onun baxılmamış saxlanılmasına səbəb olur);

121.1.4. vəsatətə və ya xahişə əsasən qəbul edilmiş qərarın surətini dərhal ərizəçiyə göndərmək.

121.2. Vəsatətə və ya xahişə əsasən qəbul edilmiş qərar əsaslandırılmalı və həmin qərar ərizəçinin dəlillərinə verilmiş qiymət öz əksini tapmalıdır. Cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün halların lazımı hüquqi prosedur daxilində hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmasına, cinayət prosesi iştirakçılarının və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin pozulmuş hüquqlarının və qanuni mənafelərinin bərpa edilməsinə yönəldilmiş vəsatət və xahişlər rədd edilə bilməz.

121.3. Vəsatətin və ya xahişin rədd edilməsi onların cinayət prosesinin sonrakı mərhələlərində və ya cinayət prosesini həyata keçirən digər orqana vəsatət və ya xahişlə təkrar müraciətinə mane olmur. Vəsatətin və xahişin digər hallarda təkrar verilməsi yeni dəlil gətirildikdə və ya cinayət prosesinin gedişində onların təmin edilməsinin zəruriliyi təsdiq olunduqda mümkündür.

Maddə 122. Prosessual hərəkətlərdən və qərarlardan şikayət etmək hüququ

122.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərdən və ya qərarlarından cinayət prosesinin iştirakçıları, habelə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən şikayət verilə bilər.

122.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət aşağıdakılara verilir:

122.2.1. təhqiqatçının və ya müstəntiqin hərəkətindən və ya qərarından — ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora;

122.2.2. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətindən və ya qərarından — yuxarı prokurora;

122.2.3. bu Məcəllənin 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətlərindən və ya qərarlarından — məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə;

122.2.4. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmənin hərəkətlərindən və ya qərarlarından — yuxarı məhkəməyə.

122.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərindən və qərarlarından şikayət yazılı, bu Məcəllə ilə ərizənin yazılı forması xüsusi nəzərdə tutulmadıqda isə şifahi ola bilər (cinayət prosesini həyata keçirən orqan şifahi şikayəti bu zaman aparılan prosessual hərəkət protokolunda və ya ayrı protokolda qeyd edir).

122.4. Şikayət bilavasitə, yaxud hərəkətindən və ya qərarından şikayət edilən cinayət prosesini həyata keçirən orqan vasitəsilə verilir. Öz hərəkətlərindən və ya qərarlarından, yaxud başqa şəxslərin hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayəti qəbul etmiş təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə, bu Məcəllədə digər müddətlər nəzərdə tutulmayıbsa, onu aldığı andan təxirə salınmadan 24 saat müddətində aidiyyəti üzrə baxılması üçün göndərməlidir.

122.5. Cinayət prosesi iştirakçısının şikayətinə təxirə salınmadan və hər bir halda cinayət prosesini həyata keçirən orqanın onu aldığı gündən 3 (üç) gündən gec olmayaraq baxılmalıdır. Cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin şikayətlərinə cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən şikayətin alındığı gündən 15 (on beş) gündən gec olmayaraq baxılır. Bu Məcəllədə şikayətlərə baxılmasının digər müddətləri də nəzərdə tutula bilər.

122.6. Şikayət cinayət prosesi iştirakçısı və ya cinayət prosesində iştirak edən digər şəxs və ya onun nümayəndəsi tərəfindən imzalanmadıqda, yaxud şikayət edilən hərəkət və ya qərar göstərilmədikdə, baxılmadan saxlanıla və ya geri qaytarıla bilər.

122.7. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın, yaxud istintaq və ya digər prosessual hərəkəti həyata keçirən şəxsin hərəkət və qərarından verilmiş şikayətləri aşağıdakı şəxslərin geri götürməyə hüququ vardır:

- 122.7.1. şikayəti verən şəxsin özü (şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeləri naminə verilmiş şikayət yalnız onların razılığı ilə geri götürülə bilər);
- 122.7.2. müdafiəçisinin şikayətini — şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs;
- 122.7.3. nümayəndəsinin şikayətini (qanuni nümayəndənin şikayətindən başqa) — mülki iddiaçı, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki cavabdeh.
- 122.8. Bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, şikayətin geri götürülməsi müəyyən edilmiş müddətlər keçməmiş onun təkrar verilməsinə mane olmur.
- 122.9. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyi naminə onun özü və ya başqa şəxs tərəfindən verilmiş şikayətdən cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu şəxsin əleyhinə istifadə etməyə haqlı deyil.
- 122.10. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şikayətin dəlilləri üzrə əsaslandırılmış qərar qəbul edir və bu barədə şikayətçiyə yazılı məlumat verir.
- 122.11. Cinayət prosesi iştirakçılarının və ya cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin bu Məcəllədə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarında nəzərdə tutulmuş hüquqi müdafiə vasitələri tükəndikdə, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinə əsasən onlar insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə beynəlxalq məhkəmələrə müraciət etməyə haqlıdırlar.

Maddə 123. Cinayət prosesində iştirak edən zərər çəkmiş şəxslərin, şahidlərin, təqsirləndirilən və digər şəxslərin dövlət müdafiəsi üçün tədbirlər görülməsinin məcburiliyi

- 123.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan zərər çəkmiş şəxsin, şahidin, təqsirləndirilən şəxsin və ya cinayət prosesində iştirak edən digər şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş qəsdlərdən müdafiəyə ehtiyacı olduğu və ya ehtiyacı ola biləcəyi halları aşkar etdikdə, bu şəxslərin xahişi və ya öz təşəbbüsü ilə onların dövlət müdafiəsi üçün müvafiq qərar qəbul etməklə təhlükəsizlik tədbirləri görməlidir.
- 123.2. Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin müdafiəsi üçün təhlükəsizlik tədbirləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada həyata keçirilir.
- 123.3. Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin onların müdafiəsi üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi barədə vəsatətlərinə və xahişlərinə cinayət prosesini həyata keçirən orqan təxirə salınmadan, lakin bu vəsatətləri aldıqdan sonra 72 saatdan gec olmayaraq baxmalıdır. Vəsətətə və ya xahişə baxılması nəticəsi ərizəçiyə dərhal bildirilməli və ona cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən müvafiq qərarın surəti göndərilməlidir.
- 123.4. Ərizəçi onun müdafiəsi üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi barədə vəsatətin və ya xahişin rədd edilməsinə dair qərarın surətini aldıqdan sonra 5 (beş) gün müddətində məhkəməyə şikayət etməyə, yaxud vəsatətin və ya xahişin verildiyi andan 7 (yeddi) gün müddətində cinayət prosesini həyata keçirən orqanın müvafiq qərarının surətini almadıqda təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi üçün məhkəməyə müraciət etməyə haqlıdır.
- 123.5. Müdafiə üçün təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsindən imtina edildikdən sonra cinayət prosesində iştirak edən şəxs yenidən hədəyə və ya hücumla məruz qaldıqda, yaxud vəsatətdə və ya xahişdə əvvəllər öz əksini tapmayan digər hallar yarandıqda, bu, onun göstərilən tədbirlərin görülməsi barədə təkrarən vəsatətlə və ya xahişlə müraciət etməsinə mane olmur.

IV bölmə

Prosessual məcburiyyət tədbirləri

XVI fəsil

TUTULMA

Maddə 147. Cinayət prosesində tutulmanın tətbiqi

- 147.1. Cinayət prosesində tutulma yalnız aşağıdakı şəxslərə tətbiq oluna bilər:
- 147.1.1. cinayəti törətməkdə şübhəli olan şəxsə;
- 147.1.2. ittiham elan edilməli olan şəxsə və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsə;
- 147.1.3. hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin, yaxud cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə məhkuma.
- 147.2. Tutulma aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:
- 147.2.1. şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda;

147.2.2. bu Məcəllənin 147.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxs haqqında cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı olduqda;
147.2.3. hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həllinədək məhkumun tutulması barədə məhkəmənin qərarı olduqda.
147.3. Şəxsin qanunsuz tutulması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 148. Cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması

148.1. Cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması onun cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandığı və ya cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduğu hallarda həyata keçirilir.
148.2. Şəxsin cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandıqda təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror onun tutulmasını aşağıdakı hallarda təbiiq edə bilər:
148.2.1. şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərək, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda;
148.2.2. zərər çəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə;
148.2.3. şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda.
148.3. Şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda, o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər:
148.3.1. hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə;
148.3.2. daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadığıda;
148.3.3. şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.
148.4. Bu Məcəllənin 148.1 və 148.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan biri mövcud olduqda tutulma müvafiq cinayət işi başlananadək həyata keçirilə bilər. Cinayət işinin başlanmasına dair qərar şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənədək qəbul olunmazsa, tutulmuş şəxs dərhal azad olunmalıdır. Belə qərar qəbul olunsada şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Tutulmuş şəxsə tutulduğu andan 48 saat keçənədək ittiham elan edilməli, həbslə bağlı prokurorun təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 149. Hadisəni görən şəxsin köməyi ilə cinayət törətmiş şəxsi tutub saxlamanın xüsusiyyətləri

149.1. Cinayət baş verdikdə və ya cinayət baş verdikdən bilavasitə sonra onu törətmiş şəxs gizlənməyə cəhd göstərdikdə, hadisəni görən şəxs onun yaxalanması üçün şəxsin tutulmasında cinayət təqibi orqanına kömək göstərə bilər, o cümlədən:
149.1.1. müqavimət göstərdikdə cinayət törətmiş şəxsin əl-ayağını bağlaya bilər;
149.1.2. cinayət törətmiş şəxsin üstündə silah və ya başqa təhlükəli alətin, yaxud cinayət işi üzrə əhəmiyyət kəsb edən digər əşyaların olmasını ehtimal etdikdə onun üstünü yoxlayaraq bu əşyaları cinayət təqibi orqanına təqdim etmək üçün götürə bilər.
149.2. Cinayət təqibi orqanının əməkdaşı olmadıqda, cinayəti törətmiş şəxsi yaxalayan dərhal polis çağırılmalı, bunu etmək mümkün olmadıqda isə tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan məcburi qaydada polisə çatdırılmalıdır.

Maddə 150. İttiham elan etmək üçün şəxsin tutulması

150.1. Cinayət işi üzrə toplanmış sübutlar şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsini ehtimal etməyə əsas verdikdə və bu şəxs başqa ərazidə yaşadığıda, yaxud onun olduğu yer məlum olmadıqda, müstəntiq və ya prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxara bilər. Cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənen və ya çağırışa gəlməkdən qəsdən boyun qaçıran şəxsə ittiham elan etmək üçün onun tutul-

ması haqqında qərar çıxarıldıqda, müstəntiq və ya prokuror eyni vaxtda həmçinin həmin şəxsin axtarışını elan edir.

150.2. İttiham elan etmək üçün şübhəli şəxsin tutulması barədə qərarı həmin şəxsi aşkar etmiş təhqiqat orqanının hər hansı əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror icra etməli və bundan dərhal sonra qərarı çıxarmış müstəntiq və ya prokurora xəbər verməlidir.

150.3. İttiham elan etmək üçün şübhəli şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Tutulmuş şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsi həll olunarkən o, tutulduğu andan 48 saat keçənədək məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 151. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması

151.1. Təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtləri pozulduqda, müstəntiq və ya prokuror onun tutulması barədə qərar çıxara bilər.

151.2. Təqsirləndirilən şəxs barəsində ev dustaqlığı və ya girov qətimkan tədbiri hakim tərəfindən seçilmişsə, qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə prokuror həmin şəxsin tutulması barədə qərar çıxarmaqla yanaşı onun həbsə alınmasına dair məhkəməyə təqdimat göndərir.

151.3. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozaraq cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənən və ya çağırışa gəlməkdən qəsdən boyun qaçıran şəxsin tutulması barədə qərar çıxarıldıqda, müstəntiq və ya prokuror, həmçinin eyni vaxtda həmin şəxsin axtarışını elan edir.

151.4. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması barədə qərarı həmin şəxsi aşkar etmiş təhqiqat orqanının əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror icra etməli və bundan dərhal sonra qərarı çıxarmış müstəntiq və ya prokurora xəbər verməlidir.

151.5. Qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğuna görə təqsirləndirilən şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Şəxsin barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin həbslə dəyişdirilməsi məsələsinin həll edilməsi üçün həmin şəxs tutulduğu andan 48 saat keçənədək məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı və onun haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 152. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə tutulma

152.1. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə məhkumun tutulması barədə məhkəmə qərarının çıxarılması üçün aşağıdakı hallarda cəzanı icra edən müəssisə və ya orqan tərəfindən müvafiq təqdimat verilir:

152.1.1. məhkum olunmuş şəxs qaçıb gizləndikdə və ya müvafiq müəssisəyə, yaxud orqana gəlməkdən boyun qaçıрмаq cəhdləri olduqda;

152.1.2. məhkum olunmuş şəxs məhkəmə tərəfindən üzərinə qoyulmuş vəzifələri mütəmadi və ya qərəzli olaraq yerinə yetirməkdən boyun qaçırdıqda.

152.2. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə tutulma barədə qərar çıxararkən, məhkəmə tutulma vaxtını şəxsin tutulduğu andan 7 (yeddi) gün müddətində müəyyən edir.

152.3. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə şəxsin tutulması barədə məhkəmənin qərarı icra olunması üçün məhkumun yaşadığı ərazi üzrə polis orqanına göndərilir. Tutulma haqqında qərarı icra etmiş orqan icra barədə dərhal məhkəməyə məlumat verir.

152.4. Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə şəxsin tutulması məhkəmə tərəfindən müəyyən olunmuş müddətdən artıq davam edə bilməz. Bu müddətdə tutulmuş şəxs məhkəməyə gətirilməli,

məhkəmə işə təxirə salınmadan baxmalı, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğv edilməsi və hökmlə təyin olunmuş cəzanın icra edilməsi və ya məhkumun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır.

Maddə 153. Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin edilməsi

153.1. Cinayət təqibi orqanı hər hansı şəxsin tutulduğu halda onun hüquqi statusundan asılı olaraq bu Məcəllədə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs üçün nəzərdə tutulmuş hüquqlarını təmin etməlidir.

153.2. Tutulmuş şəxsin hüquqlarının təmin olunması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın və müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşları aşağıdakıları etməlidirlər:

153.2.1. tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək;

153.2.2. tutulmuş şəxsi təxirə salınmadan polis və ya digər təhqiqat orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinə gətirmək, tutulma faktını qeydə almaq, protokollaşdırmaq və onu tutulma protokolu ilə tanış etmək;

153.2.3. hər bir tutulma faktı müvəqqəti saxlama yerlərində qeydiyyatdan keçirildikdən dərhal sonra müvafiq təhqiqat orqanının rəhbərinə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat vermək (bu məlumat yazılı və tutulma anından sonra 12 saat müddətində verilir);

153.2.4. tutulmadan dərhal sonra şəxsin tutulması barədə xəbər vermək hüququnu təmin etmək (qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların və psixi vəziyyətinə görə imkanı olmayan tutulmuş şəxslərin ailə üzvlərinə müvəqqəti saxlama yerlərinin müdiriyyəti öz təşəbbüsü ilə xəbər verir);

153.2.5. şəxsə tutulduğu andan öz vəkili və qanuni nümayəndəsi ilə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında təklidə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq;

153.2.6. tutulmuş şəxsin öz vəkili olmadıqda, ona müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarında fəaliyyət göstərən vəkillərin siyahısını təqdim etmək, seçilmiş vəkillə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq;

153.2.7. tutulmuş şəxsin maddi vəziyyəti öz hesabına vəkil tutmağa imkan vermədikdə, ona dövlət hesabına müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarına daxil olan növbətçi vəkillə görüşmək imkanı yaratmaq;

153.2.8. tutulmuş şəxs vəkildən imtina etdikdə, bu barədə onun yazılı ərizəsini almaq (ərizə yazmaqdan boyun qaçırıldıqda, həmin faktla əlaqədar vəkil və müvəqqəti saxlama yerinin nümayəndəsi tərəfindən müvafiq protokol tərtib olunur);

153.2.9. cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən şəxsin tərcüməçinin xidmətindən pulsuz istifadə etmək hüququnu təmin etmək;

153.2.10. tutulmuş şəxslə davranışda onun şəxsiyyətini və ləyaqətini alçaltmamaq, qadınlara, yetkinlik yaşına çatmayanlara, qocalara, xəstələrə və əlillərə isə xüsusi diqqət yetirmək;

153.2.11. tutulmuş şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbiri seçmək, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələlərinin həlli üçün bu Məcəllənin 148, 150-152-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlərə riayət edilməsi məqsədi ilə tutulmuş şəxsi qabaqcadan məhkəməyə gətirmək;

153.2.12. bu Məcəllənin 161.0.1-161.0.8, 161.0.10-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirmək.

153.3. Tutulmuş şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən aşağıdakı hallarda azad edilməlidir:

153.3.1. şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsi barədə şübhələr təsdiq edilmədikdə;

153.3.2. şəxsi gələcəkdə həbsdə saxlamaq üçün zərurət olmadıqda;

153.3.3. (çıxarılıb)

153.3.4. hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələlərinin həlli üçün tutulma anından 7 (yeddi) gün, digər hallarda isə tutulma anından 48 saat müddətində tutulmuş şəxsi həbs etmək üçün məhkəmə qərarı verilmədikdə.

153.4. Bu Məcəllənin 153.3.1-153.3.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda tutulmuş şəxs müvafiq olaraq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən, bu Məcəllənin 153.3.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda isə həmçinin müvəqqəti həbsdə saxlama yeri üzrə müdiriyyətin rəhbəri tərəfindən azad edilə bilər.

153.5. Cinayətin törədilməsində şübhəli şəxs kimi tutulmuş və şübhə təsdiq olunmadığına görə azad olunmuş şəxs həmin şübhəyə görə yenidən tutula bilməz.

XVII fəsil QƏTİMKAN TƏDBİRLƏRİ

Maddə 154. Qətimkan tədbirinin anlayışı və növləri

154.1. Qətimkan tədbiri cinayət işi üzrə icraatda şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuna zidd davranışının qarşısını almaq və hökmün icrasını təmin etmək məqsədi ilə və bu Məcəllənin 155.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda onların barəsində seçilən prosessual məcburiyyət tədbiridir.

154.2. Qətimkan tədbirləri aşağıdakılardır:

154.2.1. həbs;

154.2.2. ev dustaqlığı;

154.2.3. girov;

154.2.4. başqa yerə getməmək barədə iltizam;

154.2.5. şəxsi zəminlik;

154.2.6. təşkilatın zəminliyi;

154.2.7. polisın nəzarəti altına vermə;

154.2.8. nəzarət altına vermə;

154.2.9. komandanlığın müşahidəsi altına vermə;

154.2.10. vəzifədən kənarlaşdırma.

154.3. Həbs, ev dustaqlığı və girov yalnız təqsirləndirilən şəxsin barəsində seçilə bilər. Nəzarət altında saxlama yalnız yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində seçilə bilər. Komandanlığın müşahidəsi altına vermə yalnız hərbi qulluqçu və ya hərbi toplantıda təlim keçdiyi müddətdə hərbi mükəlləfiyyətli şəxs barəsində seçilə bilər.

154.4. Bu Məcəllənin 154.2.1-154.2.9-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş qətimkan tədbirləri əsas qətimkan tədbirləridir və biri digərilə birlikdə seçilə bilməz. Vəzifədən kənarlaşdırma həm əsas qətimkan tədbiri qismində, həm də digər qətimkan tədbirlərindən birinə əlavə kimi seçilə bilər. Ev dustaqlığı və girov həbsə alternativ qətimkan tədbirləridir və təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınması barədə məhkəmənin qərarı alındıqdan sonra onun əvəzinə seçilə bilər.

Maddə 155. Qətimkan tədbirlərinin tətbiqi əsasları

155.1. Qətimkan tədbirləri müvafiq təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə tərəfindən o hallarda tətbiq oluna bilər ki, cinayət təqibi üzrə toplanmış materiallar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən aşağıdakı hərəkətlərin edilməsi ehtimalına kifayət qədər əsas versin:

155.1.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək;

155.1.2. cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməklə, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməklə və ya saxtalaşdırmaqla ibtidai istintaqın və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olmaq;

155.1.3. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli yenidən törətmək və ya cəmiyyət üçün təhlükə yaratmaq;

155.1.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına üzrlü səbəblər olmadan gəlməmək və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırmaq;

155.1.5. məhkəmə hökmünün icra edilməsinə maneə törətmək.

155.2. Qətimkan tədbirinin seçilməsinin zəruriliyi və onlardan hansının konkret şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə tətbiq edilməsi məsələsi həll edilərkən təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

155.2.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən əməlin ağırlığını, xarakterini və törədilmə şəraitini;

155.2.2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini, yaşını və səhhətini, məşğuliyyət növünü, ailə, maddi və sosial vəziyyətini, o cümlədən himayəsində şəxslərin və daimi yaşayış yerinin olmasını;

155.2.3. əvvəllər cinayətin törədilməsini, qətimkan tədbirinin seçilməsini və digər əhəmiyyətli halları.

155.3. Həbs və ona alternativ qətimkan tədbirləri yalnız aşağıdakı təqsirləndirilən şəxs barəsində tətbiq oluna bilər:

155.3.1. 2 (iki) ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə;

155.3.2. bu Məcəllənin 155.1.1 və 155.1.3-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin qarşısını almaq üçün 2 (iki) ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə.

155.4. Polisin nəzarəti altına vermə yalnız azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza tətbiq edilə bilən cinayətin törədilməsində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilə bilər.

155.5. Qətimkan tədbirinin seçilməsinə zərurət olmadıqda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin çağırışlarına gəlməsi və onların yaşayış yerini dəyişməsi ilə əlaqədar məlumat vermək barədə yazılı iltizam alınır.

155.6. Qətimkan tədbirinin seçilməsinin hər bir halında, habelə bu Məcəllənin 155.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində müvafiq olaraq şübhənin və ya ittihamın tam həllinədək ondan şəxsiyyətini təsdiq edən pasport və ya digər sənəd götürülür və cinayət işi üzrə icraatın materiallarına əlavə olunur.

Maddə 156. Qətimkan tədbirlərinin seçilməsinin ümumi qaydası

156.1. Qətimkan tədbirləri müvafiq olaraq təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin qərarına əsasən seçilir. Qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayət və ilkin sübutlara istinad edilməklə qətimkan tədbirinin seçilməsi zəruriliyinin əsasları göstərilməlidir.

156.2. Həbs və vəzifədən kənarlaşdırma müstəntiqin vəsatəti əsasında və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı, habelə cinayət işinə baxan məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə və yalnız məhkəmənin qərarına əsasən seçilə bilər. Ev dustaqlığı və ya girov həbsin əvəzinə müdafiə tərəfinin vəsatəti üzrə məhkəmə tərəfindən seçilə bilər.

156.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərarı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə (axtarışda olan şəxs istisna edilməklə) dərhal elan edir və qərarın surətini ona təqdim edir.

156.4. Cinayət işi üzrə icraata xitam verildiyi hallarda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş qətimkan tədbirləri xitam olunur.

Maddə 157. Həbs

157.1. Təqsirsizlik prezumpsiyasına müvafiq olaraq şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyəti sübut olunmadıqda, o, həbs oluna və ya zərurət olmadıqda həbsdə saxlanıla bilməz.

157.2. Həbs qətimkan tədbiri qismində bu Məcəllənin 155.1-155.3-cü maddələrinin tələblərini nəzərə alaraq seçilə bilər.

157.3. Məhkəmə qərarına əsasən həbs olunmuş şəxs müvəqqəti saxlama yerində 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz və bu müddət keçənədək istintaq təcridxanasına keçirilməlidir (həmin müddət istintaq təcridxanasına nəqliyyat vasitələri ilə daşınması müddətinə aid deyil).

157.4. Müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə eyni cinayət işi, yaxud əlaqəli bir neçə cinayət işi üzrə ittiham olunan şəxslərin ayrılıqda saxlanılması, təqsirləndirilən şəxsin digər həbs olunmuş şəxslərlə ünsiyyətinin qarşısının alınması, habelə həbs olunmuş şəxslərin saxlanılması qaydalarına zidd olmayan digər məsələlər barədə istintaq təcridxanasının müdiriyyətinə göstərişlər verə bilər.

157.5. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmaqla cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına gəldikdə, həbsi ev dustaqlığı ilə əvəz etməyə haqlıdır. Məhkəmə həbs barədə qərar çıxarmaqla eyni vaxtda təqsirləndirilən şəxsin girov qoyulmaqla həbsdən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsini həll edə bilər və belə azad etməni mümkün hesab etdikdə, girovun məbləğini müəyyən edir. Məhkəmə girovun yolverilməzliyi və girovun məbləği barədə qərarına müdafiə tərəfinin vəsatəti ilə yenidən baxa bilər.

157.6. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi və ya seçilməsindən imtina edilməsi barədə məhkəmənin qərarından cinayət prosesinin tərəfləri apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verə bilərlər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin bu məsələyə dair qərarı qətidir.

157.7. Həbsin qətimkan tədbiri qismində seçilməsi barədə qərar çıxarmış məhkəmə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatına əsasən bu qərarı vaxtından əvvəl dəyişməyə və ya ləğv etməyə haqlıdır.

157.8. Müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəmə tərəfindən seçilmiş həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə yalnız aşağıdakı hallarda xitam verə bilər:

- 157.8.1. təqsirləndirilən şəxsin ağır xəstəliyi ilə əlaqədar həbsdə saxlanılmasının qeyri mümkünlüyü barədə tibbi rəy olduqda;
- 157.8.2. təqsirləndirilən şəxsin əməlinin böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət kimi tövsif edilməsi barədə qərar çıxarıldıqda.

Maddə 158. Həbsdə saxlama müddəti

- 158.1. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı qətimkan tədbiri qismində həbs seçilməsi barədə qərar qəbul edərkən məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətini böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törədilməsinə görə 2 (iki) ay həddində, ağır və xüsusilə ağır cinayət törətməsinə görə isə 3 (üç) ay həddində müəyyən edir.
- 158.2. Təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddəti şəxsin tutulma zamanı faktiki həbsə alındığı andan, o, tutulmadıqda isə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmə qərarının icra edildiyi andan hesablanır. Təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlama müddətinə aşağıdakılar daxildir:
- 158.2.1. tutulduğu və həbsdə saxlanıldığı müddət;
- 158.2.2. ev dustaqlığında saxlanıldığı müddət;
- 158.2.3. məhkəmənin qərarı əsasında prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə tibb müəssisəsində stasionar ekspertizanın keçirilməsi və ya müvəqqəti xəstəliyi ilə əlaqədar saxlandığı müddət.
- 158.2.4. Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda tutulduğu andan Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinayət prosesini həyata keçirən orqana təhvil verilənədək olan müddət.
- 158.3. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlama müddəti bu Məcəllənin 159-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş həmin müddətlərin uzadılması halları istisna olmaqla, yuxarıda göstərilən müddətlərdən artıq ola bilməz. Şəxsin həbsdə, ev dustaqlığında və tibb müəssisəsində saxlanıldığı bütün müddətlər toplanılmaqla bütövlükdə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinə hesablanır. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatda həbsdə saxlama müddətinin axımı cinayət işinin məhkəməyə göndərildiyi, yaxud həbs və ya ev dustaqlığı qismində qətimkan tədbirinə xitam verildiyi gün dayandırılır.
- 158.4. Qətimkan tədbiri qismində həbsdə saxlama müddəti hesablanarkən təqsirləndirilən şəxsin və onun müdafiəçisinin cinayət işinin materialları ilə tanış olma müddəti nəzərə alınmır.
- 158.5. (çıxarılıb)
- 158.6. Cinayət işi üzrə icraatın aparılması zamanı (məhkəməyədək, habelə birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrində aparılmış icraat daxil olmaqla) şəxsin həbsdə saxlanılması müddəti məhkəmə tərəfindən ona təyin olunmuş cəza müddətinə daxil edilir.

Maddə 159. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması

- 159.1. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddəti işin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə 1 (bir) aydan, az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 4 (dörd) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.
- 159.2. Məhkəməyədək icraat zamanı işin müstəsna dərəcədə mürəkkəbliyi ilə əlaqədar həbsdə saxlanılma müddəti təkrarən az ağır cinayətlər üzrə 2 (iki) aydan, ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə isə 5 (beş) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.
- 159.3. Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılmasını zəruri hesab edən müstəntiq həbsdə saxlanılma müddətinin keçməsinə ən gec 7 (yeddi) gün qalmış ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora müvafiq əsaslandırılmış vəsatət verir. İbtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddətinin uzadılması zərurəti ilə razılaşdıqda, məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilən həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec 5 (beş) gün qalmış məhkəməyə müvafiq təqdimatla müraciət edir. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılmasının zəruriliyi ilə razılaşdıqda, onun barəsində qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarla müəyyən edilmiş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatanaqədər təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edir.
- 159.4. Həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edərkən həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi, habelə girov qoyulmaqla təqsirləndirilən şəxsin azad edilməsinin mümkünlüyü və girovun məbləğinin müəyyən edilməsi hüququ məhkəmədə saxlanılır.
- 159.5. Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılması müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul edərkən, məhkəmə həbsdə saxlanılmanın sonrakı müddətini bu Məcəllənin 159.1 və 159.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə müəyyən edir.

159.6. Həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması və ya bundan imtina edilməsi barədə məhkəmə qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin bu məsələ üzrə qərarı qətidir.

159.7. Cinayət işinin məhkəməyədək icraatı zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının son müddəti bir qayda olaraq aşağıdakılardan artıq ola bilməz:

159.7.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə — 3 (üç) ay;

159.7.2. az ağır cinayətlər üzrə — 6 (altı) ay;

159.7.3. ağır cinayətlər üzrə — 9 (doqquz) ay;

159.7.4. xüsusilə ağır cinayətlər üzrə — 12 (on iki) ay.

159.8. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı toplanmış materialların həcmnin böyüklüyü və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu işin istintaqını gecikdirdiyi və başqa formada çətinlik yaratdığı müstəsna hallarda təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının 159.7-ci maddədə göstərilən son müddəti az ağır və ağır cinayətlər üzrə 3 (üç) aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə 6 (altı) aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

159.9. Bu Məcəllənin 158.2.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallarda təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılmasının 159.7-ci maddədə göstərilən son müddəti keçdikdə və ibtidai araşdırmanın davam etdirilməsi zərurəti olduqda həbsdə saxlanılma müddəti 6 (altı) aydan çox olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər.

Maddə 160. Himayə və əmlak nəzarət etmə hüququ

160.1. Valideynin və ya ailəni dolandıran şəxsin həbsə alınması, habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın digər hərəkətləri nəticəsində nəzarətsiz, baxımsız qalmış və həyat üçün zəruri vəsaitlərdən məhrum olunmuş yetkinlik yaşına çatmamış, habelə əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin himayə olunmaq hüququ vardır və həmin orqan bu hüququ Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına təmin etməlidir. Əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin dövlət sosial müdafiə orqanına və ya tibb müəssisəsinə müvəqqəti yerləşdirilməsinin, onlara nəzarət və qulluq edilməsinin təşkil olunması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişləri qəyyumluq və himayəçilik orqanları və onların vəzifəli şəxsləri üçün məcburidir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan yetkinlik yaşına çatmamışları və əmək qabiliyyəti olmayan şəxsləri qohumlarının razılığı ilə onların himayəsinə etibar etməyə haqlıdır.

160.2. Həbsə alınma, habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın digər hərəkətləri nəticəsində əmlakı baxımsız qalmış şəxs onun əmlakına nəzarət edilməsi hüququna malikdir. Göstərilən orqan həmin şəxsin əmlakına nəzarət edilməsi barədə xahişini onun hesabına təmin etməlidir. Şəxsin əmlakına nəzarət edilməsinin təşkili barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişi müvafiq dövlət orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar üçün məcburidir.

160.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan bu maddəyə uyğun görülmüş tədbirlər barədə həbsdə saxlanılan şəxsə və ya digər maraqlı şəxsə təxirə salınmadan məlumat verməlidir.

Maddə 161. Həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin vəzifələri

161.0. Həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti aşağıdakıları etməlidir:

161.0.1. qətimkan tədbiri qismində həbs seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı əsasında həbsdə saxlanılma yerinə gətirilmiş hər bir şəxsi dərhal qeydiyyatdan keçirmək;

161.0.2. həbsdə saxlanılma yerinə yenidən gətirilmiş şəxsin xahişi ilə onun həbsə alınması və harada saxlanılması haqqında ailəsinə, dostlarına və ya əlaqələri onun üçün qanuni maraq doğuran digər şəxslərə dərhal xəbər vermək (şəxs həbsə alınması və harada saxlanılması haqqında yuxarıda göstərilən şəxslərə məlumat vermək istəməzsə, həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti bunu zəruri ehtiyac olmadan, misal üçün, bu şəxsin qocalığı, psixi vəziyyəti və ya digər bu kimi hallar istisna olmaqla, öz təşəbbüsü ilə etməməlidir);

161.0.3. ədalət mühakiməsi mənafeyinin ziddinə, təhlükəsizliyin və həbsdə saxlanılma yerinin qaydalarının gözlənilməsi naminə bir sıra məhdudiyətlər istisna olmaqla, həbsdə saxlanılan şəxsin ailə üzvləri, dostları və ya əlaqələri onun üçün qanuni maraq doğuran digər şəxslərlə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında görüşlərini keçirmək;

161.0.4. həbsdə saxlanılan şəxslərin təhlükəsizliyini və onlara zəruri müdafiə və kömək göstərilməsini təmin etmək;

161.0.5. həbsdə saxlanılan şəxslər üçün daxil olan prosessual sənədlərin surətlərini onlara sənədlərin daxil olduğu gün, sənədlər gecə vaxtı daxil olmuşdursa, səhər saat 12-dək vermək;

161.0.6. həbsdə saxlanılan şəxslərin şikayət və digər ərizələrinin qeydiyyatını həyata keçirmək;

161.0.7. həbsdə saxlanılan şəxsin müstəntiqə, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya məhkəməyə ünvanlanmış şikayətlərini və digər ərizələrini təxirə salmadan aidiyyəti üzrə göndərmək;

161.0.8. həbsdə saxlanılan şəxsin məhkəməyə gəlməkdən imtina etməsini protokolda göstərmək;

161.0.9. müdafiəçini və qanuni nümayəndəni həbsdə saxlanılan şəxslə maneəsiz görüşə buraxmaq, onların konfidensial, təkliddə, sayına və müddətinə məhdudiyət qoyulmadan görüşməsinə imkan yaratmaq;

161.0.10. həbsdə saxlanılan şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqana vaxtında çatdırılmasını təmin etmək;

161.0.11. müstəntiq, prokuror və ya məhkəmənin göstərişi ilə şəxsin həbsdə saxlandığı yerdə istintaq, yaxud digər prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsi imkanını təmin etmək;

161.0.12. həbsdə saxlanılan şəxsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarına əsasən, digər həbsdə saxlanılma yerinə köçürmək; cinayət prosesini həyata keçirən orqanın həbs olunanların qanunla müəyyən edilmiş saxlanılma rejiminə zidd olmayan digər göstərişlərini yerinə yetirmək;

161.0.13. şəxsin həbsdə saxlanılma müddətinin başa çatmasına 7 (yeddi) gün qalmış ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora bu barədə məlumat vermək;

161.0.14. məhkəmənin müvafiq qərarı olmadan həbsdə saxlanılan və ya məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatmış şəxsləri, habelə şəxsin həbsdən azad edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girov ödənilməkdə dərhal azad etmək və bu barədə müvafiq hakimə (məhkəməyə) məlumat vermək.

Maddə 162. Şəxsin həbsdən azad edilməsi

162.1. Şəxs məhkəmənin qərarına əsasən aşağıdakı hallarda həbsdən azad edilməlidir:

162.1.1. təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlinə görə ittiham təsdiq edilmədikdə və ya məhkəmədə cinayət işi üzrə icraata xitam verildikdə;

162.1.2. məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilmiş həbs qətimkan tədbiri dəyişdirildikdə və ya ləğv edildikdə, habelə məhkuma təyin edilmiş cəza azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmadıqda;

162.1.3. şəxsin həbsdə saxlanılmasına zərurət olmadığı müəyyən edildikdə.

162.2. Təqsirləndirilən şəxs müstəntiqin və ya prokurorun cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarına əsasən də həbsdən azad edilə bilər.

162.3. Bu Məcəllənin 162.1.1 və 162.1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda həbsdə saxlanılan şəxs məhkəmə zalında dərhal həbsdən azad olunmalıdır.

162.4. Həbs qətimkan tədbirinin ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının surəti alındıqda, şəxs həbsdə saxlanma yeri müdiriyyətinin rəhbəri tərəfindən dərhal həbsdən azad edilir.

162.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı olmadan həbsdə saxlanılma yerinin rəhbəri müvafiq protokol tərtib etməklə aşağıdakı hallarda şəxsi həbsdən azad edir:

162.5.1. məhkəmə qərarında müəyyən olunmuş həbsdə saxlanılma müddəti başa çatdıqda və bu müddət uzadılmadıqda;

162.5.2. bu Məcəllənin 159.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həbsdə saxlanmanın son müddəti başa çatdıqda;

162.5.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan şəxsin həbsdən azad edilməsi üçün məhkəmənin təyin etdiyi girovun verilməsi barədə məlumat daxil olduqda.

162.6. Şəxs həbsdən azad edildikdən sonra cinayət prosesini həyata keçirən orqana yeni əhəmiyyətli hallar məlum olduğu və ya haqqında seçilmiş qətimkan tədbiri şərtlərinin pozulduğu hallar istisna olmaqla, həbsdən azad olunmuş şəxs həmin ittiham üzrə yenidən həbs edilə bilməz.

Maddə 163. Ev dustaqlığı

163.1. Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlamadan və cəmiyyətdən tam təcrid etmədən, lakin məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş azadlıq və digər bir sıra hüquqlara məhdudiyətlər qoyulmasından ibarətdir.

163.2. Ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

163.3. Ev dustaqlığını ayrı-ayrılıqda tətbiq olunan və ya mümkün məcmusu qaydasında aşağıdakı tədbirlər müşayiət edə bilər:

163.3.1. yaşayış yerindən tamamilə və ya müəyyən vaxtlarda çıxmağa qadağan qoyulması;

- 163.3.2. telefon danışıqlarına, poçt göndərişlərinə və digər rabitə vasitələrindən istifadəyə qadağan qoyulması;
- 163.3.3. müəyyən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa və evində hər hansı şəxsi qəbul etməyə qadağan qoyulması;
- 163.3.4. elektron nəzarət vasitələrinin tətbiqi, bu vasitələri gəzdirmək və onların işinə xidmət etmək vəzifəsinin qoyulması;
- 163.3.5. nəzarət telefon zənglərinə və ya digər nəzarət siqnallarına cavab vermək, təhqiqat orqanına və ya təqsirləndirilən şəxsin davranışına nəzarət edən digər orqana müəyyən edilmiş vaxtda zəng etmək, yaxud şəxsən gəlmək vəzifəsinin qoyulması;
- 163.3.6. təqsirləndirilən şəxsin və ya onun yaşayış yerinin müşahidə altına alınması, habelə evinin, mənzilinin və ya yaşayış üçün ona ayrılmış digər yerin polis tərəfindən mühafizə edilməsi;
- 163.3.7. təqsirləndirilən şəxsin lazımi davranışını və cəmiyyətdən natamam təcrid olunmasını təmin edən digər tədbirlər görülməsi.
- 163.4. Ev dustaqlığı, onun müddətinin müəyyən edilməsi və uzadılması, ev dustaqlığından azad etmə barədə qərarların qəbul edilməsi əsasları və qaydası bu Məcəllənin həbs qətimkan tədbirinə aid olan müddəaları ilə tənzimlənir.
- 163.5. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi məsələsini həll edərkən ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi və ya bundan imtina edilməsi barədə qərar qəbul edir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina edilməsi barədə məhkəmənin qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. İbtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror həmin qərarla razı olmadıqda:
- 163.5.1. ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı yalnız apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra qanuni qüvvəyə minir;
- 163.5.2. bu qərarın qanuniliyi və əsaslılığı məsələsinə apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxılanadək birinci instansiya məhkəməsinin həbs qətimkan tədbiri kimi seçdiyi qərar ev dustaqlığı məsələsi həll edilənədək qüvvədə saxlanılır.
- 163.6. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiqinə bu Məcəllənin 157.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun qərarına əsasən xitam verilə bilər.

Maddə 164. Girov

- 164.1. Girov qismində qətimkan tədbiri böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır, habelə ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayətləri törətməkdə ittiham olunan şəxsin həbsdən azad edilməsi, lakin onun cinayət prosesini həyata keçirən orqanın sərəncamında qalmasını təmin etmək məqsədi ilə məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş pul məbləğini (qiymətli kağız) və ya digər qiymətli əşyaları dövlət bankında məhkəmənin depozitinə qoymaqdan ibarətdir. Məhkəmənin qərarı ilə girov qismində daşınmaz əmlak da qəbul edilə bilər.
- 164.2. Girovun qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.
- 164.3. Girovun qoyulması həm təqsirləndirilən şəxsin əmlakı və vəsaiti, həm də onun yaxın qohumlarının və ya digər fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakı və vəsaiti hesabına həyata keçirilə bilər. Girovun dəyərini sübut etmə vəzifəsi girov qoyanın üzərinə düşür.
- 164.4. Bu Məcəllənin 155.1 və 155.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallardan hər hansı biri mövcuddursa, məhkəmə müvafiq motivlərə istinad edərək girov qoyulmaqla həbsdən azad etməni qeyri-mümkün hesab edə bilər.
- 164.5. Məhkəmə girovun məbləğini həddən artıq yüksək təyin etməməli, lakin onun məbləği aşağıdakılardan az olmamalıdır:
- 164.5.1. böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törədilməsinə görə verilmiş ittiham üzrə — minimum əmək haqqı məbləğinin beş min misli miqdarından;
- 164.5.2. az ağır və ya ehtiyatsızlıq üzündən ağır cinayət törədilməsinə görə verilmiş ittiham üzrə — minimum əmək haqqı məbləğinin on min misli miqdarından.
- 164.6. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin girov qoyulmaqla həbsdən azad edilməsi məsələsini həll edərkən girovun qətimkan tədbiri qismində tətbiq olunması və ya bundan imtina edilməsi barədə qərar qəbul edir. Girovun qətimkan tədbiri qismində tətbiq olunması barədə qərardan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya protest verilə bilər. Bu qərarla ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror razı olmadıqda:

164.6.1. girov qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmənin qərarı yalnız apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra qanuni qüvvəyə minir;

164.6.2. bu qərarın qanuniliyi və əsaslılığı məsələsinə apellyasiya instansiyası məhkəməsində baxılanadək birinci instansiya məhkəməsinin həbs qətimkan tədbiri kimi seçdiyi qərar girov məsələsi həll edilənədək qüvvədə saxlanılır.

164.7. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirini girovla əvəz etdikdə, girovun müəyyən edilmiş məbləği dövlət bankında məhkəmənin depozitinə köçürülməyənədək təqsirləndirilən şəxs həbsdə saxlanılır. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan girovun qoyulduğunu təsdiq edən sübut əldə etdikdə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarından sonra təqsirləndirilən şəxsin dərhal həbsdən azad edilməsi barədə həbsdə saxlama yerinin rəhbərinə məlumat verir.

164.8. Təqsirləndirilən şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizləndiyi, onun icazəsi olmadan başqa yerə getdiyi və ya digər yolla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməkdən və cəza çəkməkdən boyun qaçırdığı halda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror girovun dövlət nəfinə keçirilməsi barədə təqdimatla məhkəməyə müraciət edir. Girov qoyan bu girovun dövlətin nəfinə keçirilməsi barədə məhkəmə qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət edə bilər.

164.9. Məhkəmənin hökmü qanuni qüvvəyə mindikdən sonra, habelə bu Məcəllənin 164.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş pozuntuların sübut olunmadığı və ya girov qətimkan tədbirinin ləğv edildiyi, yaxud dəyişdirildiyi bütün hallarda girov onu qoymuş şəxsə qaytarılmalıdır. Girovun qaytarılması barədə qərar məhkəmə tərəfindən hökmə və ya qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsi, yaxud ləğv edilməsi barədə qərarla bir vaxtda çıxarılır.

164.10. Bu Məcəllənin 164.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda girovun dövlət nəfinə keçirilməsi ilə eyni vaxtda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmə girovu həbslə əvəz edir.

164.11. Girov qismində qətimkan tədbirinin tətbiqinə bu Məcəllənin 157.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiqin və ya prokurorun qərarına əsasən xitam verilmə bilər.

Maddə 165. Başqa yerə getməmək haqqında iltizam

165.1. Başqa yerə getməmək haqqında iltizam qətimkan tədbiri qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqanın sərəncamında olacağı, həmin orqanın icazəsi olmadan başqa yerə getməyəcəyi, ondan gizlənməyəcəyi, cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olmayacağı, təhqiqata, istintaqa və məhkəmə baxışına maneçilik törətməyəcəyi, təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin çağırışlarına gələcəyi və yaşayış yerini dəyişməsi haqqında onlara məlumat verəcəyi barədə yazılı öhdəliyindən ibarətdir.

165.2. Başqa yerə getməmək haqqında iltizamı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsdən cinayət prosesini həyata keçirən orqan alır.

Maddə 166. Şəxsi zəminlik

166.1. Şəxsi zəminlik qətimkan tədbiri qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ictimai qaydaya riayət edəcəyi, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına gələcəyi və digər prosesual vəzifələri icra edəcəyi də daxil olan müvafiq davranışlarına dair fiziki şəxslərin zəmin durmaları barədə yazılı öhdəlikdən ibarətdir.

166.2. Şəxsi zəmin kimi yalnız yetkinlik yaşına çatmış, etibar oluna bilən, götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirmədikdə minimum əmək haqqı məbləğinin beş yüz misli miqdarında tutula bilən cəriməni qabaqcadan dövlət bankında məhkəmənin depozitinə keçirmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları çıxış edə bilərlər.

166.3. Şəxsi zəminlərin sayını cinayət prosesini həyata keçirən orqan 2-dən 5-dək şəxs həddində müəyyən edir.

166.4. Şəxsi zəminin hüquq və vəzifələri, habelə onların həyata keçirilmə qaydası bu Məcəllənin 168-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Maddə 167. Təşkilatın zəminliyi

167.1. Təşkilatın zəminliyi qətimkan tədbiri qismində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq dövlət qeydiyyatından keçmiş etibar oluna bilən hüquqi şəxsin öz nüfuzu və şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ictimai qaydaya riayət edəcəyi, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarına gələcəyi və digər prosesual vəzifələri icra edəcəyi də daxil olan müvafiq davranışına dair götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirmədikdə minimum əmək haqqı məbləğinin min misli miqdarında tutula bilən cəriməni qabaqcadan dövlət bankında məhkəmənin depozitinə keçirdiyi pul məbləği ilə zəmin durması barədə yazılı öhdəlikdən ibarətdir.

167.2. Zamin kimi çıxış edən təşkilatın hüquq və vəzifələri, habelə onların həyata keçirilmə qaydası bu Məcəllənin 168-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Maddə 168. Zaminliyin həyata keçirilməsi qaydası

168.1. Zaminin etibarlı olduğunu, habelə şəxsi zaminlik və ya təşkilatın zaminliyi qismində qətimkan tədbirlərinin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində seçilməsinin mümkünlüyünü yəqin edən cinayət prosesini həyata keçirən orqan ərizəçini, o cümlədən hüquqi şəxsin nümayəndəsini şübhənin və ya ittihamın məzmunu ilə tanış edir, zaminə hüquq və vəzifələrini izah edir və zaminə məsuliyyət barədə xəbərdarlıq edir. Bundan sonra ərizəçi öz xahişini təsdiq və ya ondan imtina edə bilər.

168.2. Bu Məcəllənin 168.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş prosessual hərəkətlər protokolda göstərilir. Şəxsi zaminlik və ya təşkilatın zaminliyi qismində qətimkan tədbiri seçildiyi halda, zamin haqqında məlumatlar cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarında göstərilir. Müvafiq qərarın surəti gecikdirilmədən zaminə verilir.

168.3. Zamin cinayət işi üzrə icraatın istənilən anında zaminlikdən imtina edə bilər. Zaminlikdən imtinanın səbəblərini şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş yeni və ya daha ağır əməldə ittiham edilməsi; zaminliyin qəbulu anında zaminin bilmədiyi və bilməsi mümkün olmadığı əhəmiyyətli halların aşkar olunması; özünün başqa yerə getməsi, yaxud ağır xəstələnməsi, habelə zamin durmuş təşkilatın fəaliyyətinə xitam verilməsi, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin başqa yerə getməsi və ya başqa təşkilata keçməsi üzündən, zaminin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin sonrakı davranışına görə cavab vermək imkanı olmayan hallarda, cərimənin təmin olunması üçün qoyulmuş pul məbləği cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən zaminə qaytarılır.

168.4. Zamin tutula biləcək cərimənin tətbiqinin təmin olunması üçün qoyduğu pul məbləğini aşağıdakı hallarda da geri almaq hüququna malikdir:

168.4.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan qətimkan tədbirini şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq davranış qaydalarını pozması ilə əlaqədar olmayan səbəbdən dəyişdirdikdə;

168.4.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqan şəxsi zaminlik və ya təşkilatın zaminliyi qismində qətimkan tədbirini ləğv etdikdə;

168.4.3. zamin fəaliyyət qabiliyyətini itirdikdə.

168.5. Zaminin qoyduğu pul məbləği aşağıdakı hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı ilə dövlət nəfinə keçirilir:

168.5.1. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq davranışının təmin olunmasına dair öhdəliyi yerinə yetirmədikdə;

168.5.2. zaminlikdən özbaşına imtina etdikdə.

168.6. Zaminin qoyduğu pul məbləğinin dövlətin nəfinə keçirilməsi barədə qərardan məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilər.

Maddə 169. Polisin nəzarəti altına vermə

169.1. Polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri qismində bu maddədə müəyyən olunmuş hüquqi məhdudiyətlərin şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə tətbiqindən ibarətdir.

169.2. Polisin nəzarətində olan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs təhqiqatçının, müstətiqin, prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi olmadan başqa yerə gedə, habelə müvafiq yaşayış məntəqəsi hədudlarında daimi yaşayış yerini və ya müvəqqəti olduğu yeri dəyişə bilməz. O, polisin müəyyən etdiyi cədvəl üzrə polis orqanına gəlməli və gəlişini qeyd etdirməlidir. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs davranışına nəzarəti həyata keçirmək üçün istənilən anda polis orqanına çağırıla bilər. Bu məqsədlə polisin müvafiq əməkdaşları şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iradəsinin əksinə olduqda da onun mənzilinə gəlməyə haqlıdırlar.

169.3. Polisin nəzarəti altına vermə qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı icra edilməsi üçün şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin yaşayış yeri üzrə polis orqanına göndərilir. Polis orqanı göstərilən qərarı qəbul etdikdən sonra 24 saat müddətində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi çağırmalı, onu qeydiyyatla almalı və nəzarətin tətbiqinə başlanması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verməlidir.

Maddə 170. Nəzarət altına vermə

170.1. Nəzarət altına vermə qismində qətimkan tədbiri yetkinlik yaşına çatmamış şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin valideynlərinin, qəyyumlarının, himayəçilərinin, yaxud onun saxlandığı qapalı uşaq müəssisəsi müdiriyyətinin üzərinə yetkinlik yaşına çatmamış şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ictimai qaydaya riayət

etməsi, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməsi və digər prosesual vəzifələri icra etməsi də daxil olan davranışını təmin etmə vəzifəsinin qoyulmasından ibarətdir.

170.2. Yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin nəzarət altına verilməsindən əvvəl təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə valideynlərin, qəyyumların, yaxud himayəçilərin şəxsiyyəti, onların yetkinlik yaşına çatmamış şəxsə qarşı münasibətləri barədə məlumat toplamalı, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi lazımı nəzarət altında saxlamalarını həyata keçirmək iqtidarında olduqlarını yəqin etməlidir.

170.3. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində nəzarət altına vermə qismində qətimkan tədbirinin seçilməsinin mümkünlüyünü yəqin edən cinayət prosesini həyata keçirən orqan müvafiq qətimkan tədbirinin seçilməsinə dair qərar çıxarır. O, valideynləri, qəyyumları, himayəçiləri və ya uşaq müəssisəsinin nümayəndəsini nəzarət altına vermə barədə çıxarılmış qərarla tanış edir və qərarın surətini onlara təqdim edir, habelə protokolda göstərilməklə onları şübhənin və ya ittihamın məzmunu ilə tanış, hüquq və vəzifələrini izah, məsuliyyət barədə xəbərdar edir.

170.4. Valideynlər, qəyyumlar, himayəçilər yetkinlik yaşına çatmamış şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin üzərində nəzarəti həyata keçirmək vəzifələrindən xəstəliyi, ailədə qarşılıqlı münasibətin pisləşməsi, bu şəxslərin lazımı davranışını təmin etmə imkanını istisna edən digər səbəblər üzündən azad olunmalarını xahiş etməyə haqlıdırlar.

170.5. Nəzarəti həyata keçirməli olan şəxslər qarşısı alınmayan qüvvənin təsirini sübut etdikləri hallar istisna olmaqla, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin davranışına nəzarəti həyata keçirmək imkanından məhrum olunduqlarına istinad etməyə haqlı deyillər.

170.6. Nəzarəti həyata keçirməli olan şəxslər xəbərdarlıq üçün haqqında nəzarət altına vermə qismində qətimkan tədbiri seçilmiş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin lazımı qaydada davranmaması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verməlidirlər.

170.7. Nəzarəti həyata keçirməli olan və bu vəzifələrini yerinə yetirməyən təqsirli şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 171. Komandanlığın müşahidəsi altına vermə

171.1. Komandanlığın müşahidəsi altına vermə qətimkan tədbiri qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xidmət etdiyi və ya toplanışlar keçdiyi hərbi hissə və ya birləşmə komandirinin, hərbi müəssisə rəisinin üzərinə bu şəxsin ictimai qaydaya riayət etməsi, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməsi və digər vəzifələri icra etməsi də daxil olan davranışını təmin etmə vəzifəsinin qoyulmasından ibarətdir.

171.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində komandanlığın müşahidəsi altına vermə qismində qətimkan tədbirinin seçilməsinin mümkünlüyünü yəqin edən cinayət prosesini həyata keçirən orqan müvafiq qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərar çıxarır. O, komandanlığın nümayəndəsini qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərarla tanış edir və qərarın surətini ona təqdim edir, habelə protokolda göstərilməklə onu şübhənin və ya ittihamın məzmunu ilə tanış, hüquq və vəzifələrini izah, məsuliyyət barədə xəbərdar edir.

171.3. Komandanlıq tabeliyində olan şəxsə qarşı müşahidə və onun lazımı davranışını təmin etmək üçün ümumqoşun nizamnamələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq tədbirləri görməyə haqlıdır.

171.4. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində komandanlığın müşahidəsi altına vermə qismində qətimkan tədbirinin seçildiyi dövrdə o, qarovulun və döyüş növbətçiliyinin aparılması üçün təyin olunmur, sülh dövründə silah gəzdirmək hüququndan məhrum edilir, zabit, gizir və miçman olmayan hərbi qulluqçular isə bundan əlavə hərbi hissənin yerləşdiyi ərazidən kənarda təkbaşına işləməyə göndərilmir, habelə hissənin yerləşdiyi ərazidən kənara buraxılmırlar.

171.5. Müşahidəni icra edən komandanlıq qarşısı alınmayan qüvvənin təsirini sübut etdiyi hallar istisna olmaqla, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin davranışına nəzarəti həyata keçirə bilmək imkanından məhrum olduğuna istinad etməyə haqlı deyil.

171.6. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müşahidə altına verildiyi komandanlıq tabeliyində olan bu şəxslərin lazımı qaydada davranmaması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verməlidir.

171.7. Müşahidə aparmalı olan və bu vəzifələrini yerinə yetirməyən təqsirli şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 172. Vəzifədən kənarlaşdırma

172.1. Vəzifədən kənarlaşdırma qətimkan tədbiri qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin öz vəzifə səlahiyyətlərini icra etməsinə, yerinə yetirdiyi işi, yaxud məşğul olduğu fəaliyyəti davam etdirməsinə qadağan qoyulmasından ibarətdir.

172.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində vəzifədən kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün kifayət qədər əsaslar olduqda, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən proku-

ror göstərilən şəxs 3 (üç) gün müddətində vəzifə səlahiyyətlərini icra etməyi, yerinə yetirdiyi işi, yaxud məşğul olduğu fəaliyyəti davam etdirməyi əsaslandırılmış qərarı ilə qadağan edə bilər. Eyni vaxtda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəməyə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində vəzifədən kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimat göndərir.

172.3. Vəzifədən kənarlaşdırma qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmə qərarının surəti dərhal icra edilməsi üçün şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iş yerinin müdiriyyətinə göndərilir və o, qərarın surətini aldığı andan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qadağan edilmiş işlə məşğul olmasına, yaxud fəaliyyətini həyata keçirməsinə imkan verməyə haqlı deyil.

Maddə 173. Qətimkan tədbirlərindən şikayət verilməsi

173.1. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və qanuni nümayəndəsi, cinayət prosesinin digər maraqlı iştirakçıları cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya dəyişdirilməsi barədə qərarından ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, yaxud məhkəməyə şikayət edə bilərlər.

173.2. Məhkəməyədək icraat zamanı hallar istisna olmaqla, qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə məhkəmə qərarından apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət verilə bilməz.

Maddə 174. Qətimkan tədbirinin təsdiq edilməsi

174.1. Cinayət işini icraata qəbul etmiş təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror əvvəlcə digər şəxslər (hakimlər istisna olmaqla) tərəfindən tətbiq edilmiş qətimkan tədbirinin qanuniliyini və dəyişdirilmədən saxlanılmasının zəruriliyini yoxlamalı və müvafiq qərar çıxarmalıdır (təhqiqatçı və müstəntiqin prokurorun qərarını yoxlamaq səlahiyyəti yoxdur).

174.2. Məhkəmə ibtidai istintaqı başa çatmış işi öz icraatına qəbul etdikdən sonra məhkəməyədək icraatın gedişində tətbiq edilmiş qətimkan tədbirini öz qərarı ilə təsdiq və ya ləğv edir, yaxud dəyişdirir.

Maddə 175. Qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsi, ləğvi və ya ona xitam verilməsi

175.1. Qətimkan tədbiri cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən öz səlahiyyəti daxilində, bunun zəruriliyi sübutlarla təsdiq olunduqda daha ciddi qətimkan tədbiri ilə cinayət işi üzrə icraatın gedişində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin lazımı qaydada davranışının və hökmün icrasının təmin edilməsinə nail olmaq mümkün olduğu halda isə daha yüngül qətimkan tədbiri ilə əvəz edilə bilər.

175.2. Qətimkan tədbirinin tətbiqinə zərurət aradan qalxdıqda cinayət prosesini həyata keçirən orqan öz səlahiyyəti daxilində onu ləğv edir.

175.3. Məhkəmənin həbs, ev dustaqlığı və ya girov qismində seçdiyi qətimkan tədbiri yalnız məhkəmə tərəfindən dəyişdirilə və ya ləğv oluna bilər. Bu Məcəllənin 157.8, 163.6 və 164.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmə tərəfindən seçilmiş həbs, ev dustaqlığı və ya girov qətimkan tədbirinin tətbiqinə müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror xitam verə bilər.

175.4. Həbs qismində qətimkan tədbirini ləğv edən və ya dəyişdirən, habelə tətbiqinə xitam verən cinayət prosesini həyata keçirən orqan həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin rəhbərinə bu barədə həmin gün məlumat verir və müvafiq qərarın surətini ona göndərir.

175.5. Müvafiq qətimkan tədbiri onun ləğvindən, dəyişdirilməsindən, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin barəsində cinayət təqibinə xitam verildikdən və ya məhkuma təyin edilən cəza icraya yönəldikdən sonra qüvvədən düşmüş sayılır.

XVIII fəsil

CİNAYƏT PROSESİNDƏ DİGƏR PROSESSUAL MƏCBURİYYƏT TƏDBİRLƏRİNİN TƏTBIQI

Maddə 176. Prosesual hərəkətlərin aparılması üçün tətbiq olunan məcburiyyət tədbirləri

Bu Məcəllənin 147 və 154-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş prosesual məcburiyyət tədbirlərindən başqa, cinayət prosesini həyata keçirən orqan sübutların əldə edilməsinə mane olan halları müəyyən etdikdə prosesual hərəkətlərin aparılması üçün digər məcburiyyət tədbirləri tətbiq edə bilər. Bu Məcəllənin 444.1.4 və 444.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda prosesual məcburiyyət tədbirləri məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq olunur.

Maddə 177. İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması hüququ

177.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan istintaqın normal gedişini təmin etmək üçün istintaq hərəkətini məcburi apara bilər, onun iştirakçılarının bu hərəkətin başlanmasını gözləmələri və onun aparıldığı yeri tərk etməmələri üçün tədbirlər görə bilər.

177.2. İstintaq hərəkətinin aparılmasına müvafiq şəxs tərəfindən icazə verilmədiyi və onun məcburi aparılması üçün məhkəmənin qərarı tələb olunduğu halda, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti ilə razı olan ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror məhkəməyə təqdimatla müraciət edir.

177.3. Aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması üçün bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınması tələb olunur:

177.3.1. yaşayış yerinə, xidməti və ya istehsalat binalarına baxış, axtarış, götürmə və digər istintaq hərəkətlərinin aparılması;

177.3.2. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsdən başqa, şəxsin iradəsinə zidd olaraq onun şəxsi müayinəsi;

177.3.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması;

177.3.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması;

177.3.5. telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.6. maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi;

177.3.7. meyitin qəbirdən çıxarılması (ekshumasiya).

177.4. Baxış, axtarış və götürmə istisna edilməklə yaşayış yerində, xidməti və istehsalat binalarında baxış və digər istintaq hərəkətləri, habelə bu Məcəllənin 177.3.6 və 177.3.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında aparıla bilər. Müstəntiq müvafiq məhkəmə qərarı olmadan öz qərarı əsasında aşağıdakı istintaq hərəkətlərini məcburi apara bilər:

177.4.1. yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış, axtarış və ya götürmə aparılması — bu Məcəllənin 243.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda;

177.4.2. şəxsi müayinə aparılması — bu Məcəllənin 238-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.3. əmlak üzərinə həbs qoyulması — bu Məcəllənin 249.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda;

177.4.4. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması, habelə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi — şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər üzrə sübutların müəyyən edilməsi üçün təxirə salına bilməyən hallar yarandıqda.

177.5. Bu Məcəllənin 177.3.1-177.3.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri təxirə salına bilməyən hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə aparılmışdırsa, müstəntiq bu Məcəllənin 443.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri yerinə yetirməlidir.

177.6. Yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə müstəntiq tərəfindən bu Məcəllənin 177.3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətlərinin aparılması üçün məhkəmə qərarının alınması tələb edilmir.

Maddə 178. Məcburi gətirilmə

178.1. Məcburi gətirilmə şəxsin cinayət prosesi aparan orqana məcburi çatdırılmasından, habelə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin aparılmasında onun iştirakının məcburi təmin edilməsindən ibarətdir.

178.2. Məcburi gətirilmə cinayət prosesində iştirak edən və cinayət prosesini həyata keçirən orqana çağırılan şəxsə yalnız aşağıdakı hallarda tətbiq edilə bilər:

178.2.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məcburi çağırışlarına üzrlü səbəb olmadan gəlmədikdə;

178.2.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışlarını almaqdan boyun qaçırdıqda;

178.2.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizləndikdə;

178.2.4. daimi yaşayış yeri olmadıqda.

178.3. 14 yaşınadək olan şəxslərin, hamilə qadınların, ağır xəstələrin, habelə xüsusi ittihamçının məcburi gətirilməsinə yol verilmir.

178.4. Məcburi gətirilmə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın əsaslandırılmış qərarı və ya cinayət prosesi iştirakçılarının vəsatəti ilə məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir.

178.5. Məcburi gətirilmə barədə qərar təhqiqat orqanı və ya qanunla üzərinə bu vəzifə qoyulmuş digər orqan tərəfindən icra olunur.

XXVII fəsil TƏQSİRLƏNDİRİLƏN ŞƏXS QİSMİNDƏ CƏLB ETMƏ

Maddə 223. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin əsası və qaydası

223.1. Şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi üçün əsas cinayətin onun tərəfindən törədilməsinə dəlalət edən ilkin sübutların məcmusudur.

223.2. Bu Məcəllənin 223.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sübutlar olduqda müstəntiq şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır.

223.3. Şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində aşağıdakılar göstərilir:

223.3.1. təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və onun şəxsiyyəti barədə hüquqi əhəmiyyət kəsb edən digər məlumatlar;

223.3.2. cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədilmə üsulu, nəticəsi, təqsirin forması, cinayətin motivi və tövsi-fedici əlamətlər göstərilməklə ittihamın mahiyyəti;

223.3.3. cinayət etməyə cəhd və ya cinayətə hazırlıq mövcud olduqda, cinayətin başa çatdırılmamasının səbəbləri;

223.3.4. cinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə, iştirakçılığın növü;

223.3.5. məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar.

223.4. Qərarın nəticə hissəsində şəxsin cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar və törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət qanununun maddəsi göstərilir.

223.5. Təqsirləndirilən şəxs cinayət qanununun müxtəlif maddələri ilə tövsif edilən bir neçə cinayətin törədilməsinə görə məsuliyyətə cəlb edildikdə, qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində məhz hansı cinayətlərin törədildiyi, nəticə hissəsində isə cinayət qanununun həmin cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddəsi göstərilir.

223.6. Qərarın surəti onun qəbul edildiyi andan 24 saat müddətində müstəntiq tərəfindən ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir.

Maddə 224. İttihamı elan etmə qaydası

224.1. Müstəntiq tərəfindən şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarın çıxarıldığı andan 48 saatdan gec olmayaraq və hər bir halda təqsirləndirilən şəxsin gəldiyi, yaxud tutulduğu və məcburi gətirildiyi gündən gec olmayaraq ona ittiham elan edilməlidir.

224.2. Təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini müəyyən etdikdən sonra müstəntiq ona təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarı elan edir və elan edilən ittihamın mahiyyətini izah edir. Bu hərəkətlərin yerinə yetirilməsi, ittihamın elan edildiyi saat və tarix, təqsirləndirilən şəxsin və müstəntiqin imzaları ilə qərarı təsdiq edilir. Hər hansı şəxsə ittihamın elan edilməsində təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi iştirak etmək hüququna malikdir.

224.3. İttihamı elan etdikdən sonra müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə onun bu Məcəllənin 91-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah etməlidir. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərarın surəti, habelə hüquq və vəzifələrə dair yazılı bildiriş təqsirləndirilən şəxsə verilir. Müstəntiq ittihamın elan edilməsi, təqsirləndirilən şəxsə onun hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi və qərarın surətinin verilməsi haqqında protokol tərtib edir. Bu protokol müstəntiq, təqsirləndirilən şəxs, müdafiəçi (bu hərəkətin yerinə yetirilməsində iştirak edirsə) tərəfindən imzalanır.

224.4. Təqsirləndirilən şəxs və ya müdafiəçi qərarı, yaxud protokolu imza etməkdən imtina etdikdə, müstəntiq həmin sənədlərdə imza etməkdən imtina və imtinanın səbəbləri haqqında qeyd aparmaqla 24 saat müddətində bu barədə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verir.

Maddə 225. İttihamın dəyişdirilməsi və ona əlavələr edilməsi

225.1. İbtidai istintaq zamanı elan edilmiş ittihamı dəyişdirmək və ya ona əlavələr etmək zərurəti yarandıqda, müstəntiq bu Məcəllənin 223 və 224-cü maddələrində müəyyən edilmiş tələblərə riayət etməklə yenidən ittiham elan etməlidir.

225.2. İbtidai istintaq zamanı elan edilmiş ittihamın bir hissəsi təsdiq edilmədikdə, müstəntiq öz qərarı ilə ittihamın həmin hissəsində cinayət işi üzrə icraata xitam verir, onu təqsirləndirilən şəxsə elan edir və qərarın surətini ona təqdim edir.

XXVIII fəsil DİNDİRMƏ VƏ ÜZLƏŞDİRMƏ

Maddə 226. Dindirməyə çağırışın qaydaları

226.1. Şahid, zərər çəkmiş, şübhəli, təqsirləndirilən şəxs və başqa şəxslər müstəntiqin yanına şəxsən, özləri olmadıqda isə onların yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərindən, qonşularından, mənzil istismar təşkilatının nümayəndələrindən birinə və ya onların iş, yaxud təhsil yeri üzrə verilən çağırış vərəqəsi ilə çağırılırlar. Onlar həmçinin teleqram, telefonoqram, faksoqram vasitəsilə çağırıla bilərlər.

226.2. Çağırış vərəqəsində kimin, hansı prosessual qismdə çağırıldığı, habelə çağırılan şəxsin haraya və nə vaxt (gəlmə günü və saati) gəlməli olduğu göstərilir. Çağırış vərəqəsində çağırılan şəxsin gəlmədiyi halda onun bu Məcəllənin 178-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada məcburi gətirilməyə məruz qala biləcəyi barədə xəbərdarlıq qeyd olunur.

226.3. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər, bir qayda olaraq, onların qanuni nümayəndələri vasitəsi ilə çağırılırlar.

226.4. Həbsdə saxlanılan şübhəli və təqsirləndirilən şəxs onların həbsdə saxlanıldığı yerin müdiriyyəti vasitəsi ilə çağırılırlar.

Maddə 227. Şahidin dindirilməsi

227.1. Şahidi cinayət təqibi üçün əhəmiyyəti olan hər bir hal üzrə, o cümlədən şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin, digər şahidlərin şəxsiyyəti barədə dindirmək olar. Şahidin dindirilməsində onun nümayəndəsi (vəkil və ya digər şəxs) iştirak etmək hüququna malikdir.

227.2. Şahid ibtidai istintaq hərəkətinin aparıldığı yer üzrə, zəruri hallarda isə onun olduğu yer üzrə dindirilir.

227.3. Hər bir şahid digər şahiddən ayrılıqda dindirilir. Bu halda müstəntiq dindirmə qurtaranadək eyni iş üzrə çağırılmış şahidlərin öz aralarında ünsiyyətdə ola bilməməsi üçün tədbirlər götürür.

227.4. Dindirmədən əvvəl müstəntiq şahidin şəxsiyyətini müəyyən edir, ona hansı iş üzrə çağırıldığı barədə məlumat verir və ona iş üzrə məlum olan bütün hallar barədə danışmaq vəzifəsi, habelə ifadə verməkdən imtina etməyə, boyun qaçırmağa, bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyəti barədə xəbərdarlıq edir. Şahidə özünün və ya yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməyə borclu olmadığı barədə məlumat verilir. Bundan sonra müstəntiq şahidlə şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin münasibətlərini müəyyənləşdirir və dindirməyə başlayır.

227.5. Dindirmə şahidə cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları danışmaq təklifi ilə başlanır və bundan sonra ona suallar verilə bilər.

227.6. Müstəntiq şahidi audio yazıdan, video və kino çəkilişdən və digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə dindirmək hüququna malikdir.

Maddə 228. Yetkinlik yaşına çatmamış şahidin dindirilməsi

228.1. Yetkinlik yaşına çatmayan şahid iş üçün əhəmiyyətli məlumatları şifahi və ya digər formada təqdim edə bilərsə, o, yaşından asılı olmayaraq dindirilə bilər.

228.2. 14 yaşınadək, müstəntiqin mülahizəsinə görə isə 16 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmamış şahidin dindirilməsi müəllimin, zəruri hallarda isə həkimin və onun qanuni nümayəndəsinin iştirakı ilə aparılır.

228.3. Dindirmənin başlanmasından əvvəl göstərilən şəxslərə onların dindirmədə iştirak etmək, müstəntiqin icazəsi ilə öz qeydlərini bildirmək və suallar vermək hüququ, habelə onların vəzifələri izah edilir. Müstəntiq verilmiş sualları rədd edə bilər, lakin onlar dindirmə protokolunda qeyd edilməlidir. Həmin protokola, həmçinin dindirilmiş şəxsin və dindirmədə iştirak etmiş şəxslərin bütün qeydləri daxil edilir.

228.4. 16 yaşına çatmayan şahidə onun yalnız həqiqəti danışmaq vəzifəsi izah edilir, lakin o, ifadə verməkdən imtinaya, ifadə verməkdən boyun qaçırmaya və bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyəti barədə xəbərdar edilmir.

Maddə 229. Lal, kar, kor və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsi

229.1. Lal, kar və ya kor şahidin dindirilməsi onun işarələrini başa düşən və ya onunla işarələr vasitəsilə danışan şəxsin iştirakı ilə aparılır. Həmin şəxsin dindirilmədə iştirakı dindirmə protokolunda əks etdirilir.

229.2. Şahidin ruhi və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkdiyi halda onun dindirilməsi həkimin icazəsi və iştirakı ilə aparılır.

229.3. Lal, kar, kor və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsində onun qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi iştirak edə bilər.

Maddə 230. Şahidin dindirilməsi protokolu

230.1. Şahidin dindirilməsi haqqında protokol tərtib edilir. Həmin protokolda aşağıdakılar göstərilir:

- 230.1.1. dindirmənin tarixi, vaxtı və yeri;
- 230.1.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 230.1.3. şahidin soyadı, adı, atasının adı, habelə onun doğulduğu il, ay, gün və yer;
- 230.1.4. şahidin vətəndaşlığı, təhsili, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;
- 230.1.5. şahidin şübhəli, təqsirləndirilən və zərər çəkmiş şəxslə münasibətləri barədə məlumatlar;
- 230.1.6. şahidə onun hüquqlarının, vəzifələrinin və məsuliyyətinin izah edilməsi barədə qeyd;
- 230.1.7. dindirmənin aparılmasının xüsusiyyətləri, xüsusən şahidin dindirilməsi zamanı audio yazıdan, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi barədə qeyd;
- 230.1.8. şahidə verilmiş suallar və bu suallara onun cavabları, habelə şahidin cinayət işinin hallarının mahiyyəti üzrə sərbəst ifadələri.
- 230.2. Şahidin ifadələri və onun verilmiş suallara cavabları dindirmə protokolunda birinci şəxs adından və mümkün qədər hərfi şəkildə qeyd edilir.
- 230.3. Dindirmə zamanı şahid öz ifadələrini Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ya özünün bildiyi dildə verir. Şahid dövlət dilini və ya ibtidai araşdırmanın aparıldığı dili bilmədiyi halda dindirmənin aparılmasına tərcüməçi cəlb edilir. Şahidin xahişi ilə ifadəsi onun bildiyi dilə tərcümə edilir. Bu protokol şahid və tərcüməçi tərəfindən imzalanır. Protokol iş materiallarına əlavə edilir.
- 230.4. Şahidin xahişi ilə ona ifadələrini əlyazma üsulu ilə vermək imkanı verilir və bu barədə dindirmə protokolunda müvafiq qeyd aparılır.
- 230.5. Dindirmə qurtardıqdan sonra müstəntiq şahidi dindirmə protokolu ilə tanış edir. Şahid müstəntiqdən dindirmə protokolunda əlavə və düzəlişlərin edilməsi barədə xahiş etmək hüququna malikdir.
- 230.6. Dindirmə protokolu müstəntiq və şahid tərəfindən onun axırında, habelə şahid tərəfindən əlavə olaraq onun hər səhifəsində imzalanır. Dindirmə tərcüməçinin iştirakı ilə aparıldıqda, tərcüməçi dindirmə protokolunu şahidlə bərabər və ilk növbədə imzalayır.
- 230.7. Şahid dindirmə protokolunu imzalamaqdan imtina etdiyi halda müstəntiq həmin imtinanın səbəbini araşdırır və protokolu öz imzası ilə təsdiq edir. Şahidin savadsızlığı və ya fiziki qüsuruları üzündən dindirmə protokolunu imzalaması mümkün olmadıqda, müstəntiq bu halları protokolda əks etdirir və onu öz imzası ilə təsdiq edir.
- 230.8. Dindirmə protokolu işin materiallarına əlavə edilir. Dindirilmədə audio yazılan, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə müvafiq yazı, çəkiliş lentləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə edilir.

Maddə 231. Zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsi

Zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsi bu Məcəllənin 227-230-cu maddələrində şahidin dindirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş qaydalara müvafiq aparılır.

Maddə 232. Şübhəli şəxsin dindirilməsi

- 232.1. Şübhəli şəxsin dindirilməsi onun tutulmasından və ya barəsində qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi barədə qərar ona elan edildikdən dərhal sonra aparılır.
- 232.2. Şübhəli şəxsin tutulduğu halda o öz ifadələrini müdafiəçinin iştirakı ilə vermək hüququna malikdir. Şübhəli şəxsin dindirilməsində müstəntiq bu Məcəllənin 92.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiəçinin iştirakını əvvəlcədən təmin etməlidir. Bu Məcəllənin 92.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda şübhəli şəxsin dindirilməsində müdafiəçinin iştirakı məcburidir.
- 232.3. Müstəntiq şübhəli şəxsi audio yazıdan, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə dindirmək hüququna malikdir.
- 232.4. Şübhəli şəxsin dindirilməsindən əvvəl müstəntiq ona şübhənin mahiyyətini elan etməyə, habelə şübhəli şəxsə ifadə verməkdən imtina və müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək də daxil olmaqla, onun hüquqlarını izah etməlidir.
- 232.5. Müstəntiq dindirməyə şübhəli şəxsə şübhə barəsində və onun mülahizələrinə görə iş üçün əhəmiyyətli ola bilən bütün digər hallar barədə ifadə vermək təklifi ilə başlayır. Qalan hallarda müstəntiq şübhəli şəxsin dindirilməsində təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi üçün bu Məcəllənin 233-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydaları rəhbər tutmalıdır.

Maddə 233. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi

- 233.1. Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsini ona ittiham elan edildikdən dərhal sonra aparmalıdır.

- 233.2. Təxirəsalınmaz hallar istisna olmaqla, təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi yalnız gündüz vaxtı aparılmalıdır.
- 233.3. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi ibtidai araşdırmanın yeri, zəruri hallarda isə onun olduğu yer üzrə aparılır.
- 233.4. Təqsirləndirilən şəxs iş üzrə digər şəxslərdən ayrılıqda dindirilməlidir. Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin iş üzrə digər şəxslərlə ünsiyyətdə olmaması üçün tədbirlər görünür.
- 233.5. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində müdafiəçi iştirak etmək hüququna malikdir. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində müstəntiq bu Məcəllənin 92.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müdafiəçinin iştirakını əvvəlcədən təmin etməlidir. Bu Məcəllənin 92.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində müdafiəçinin iştirakı məcburidir.
- 233.6. Yetkinlik yaşına çatmamış, habelə lal, kar, kor və digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi bu Məcəllənin 228.2 və 229-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada aparılmalıdır.
- 233.7. Təqsirləndirilən şəxs ona elan edilmiş ittihamın mahiyyəti, habelə iş üçün əhəmiyyətli olan hallar üzrə dindirilir.
- 233.8. Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsi audio yazıdan, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə dindirmək hüququna malikdir.
- 233.9. Dindirmənin başlanmasından əvvəl müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə onun müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək və ifadə verməkdən imtina etmək hüququnu izah edir.
- 233.10. Dindirmənin əvvəlində müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin ona elan edilmiş ittiham üzrə özünü təqsirli bilib-bilmədiyini aydınlaşdırılmalıdır.
- 233.11. Dindirmə zamanı təqsirləndirilən şəxsin susması onun özünü təqsirli bilməsi kimi qiymətləndirilə bilməz. Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə ona elan edilmiş ittiham üzrə və özünün mülahizələrinə görə cinayət işi üçün əhəmiyyətli olan digər hallar üzrə ifadələr verməyi təklif edir.

Maddə 234. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi protokolu

- 234.1. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hər bir dindirilməsi haqqında müstəntiq tərəfindən protokol tərtib edilir və həmin protokolda aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:
- 234.1.1. dindirmənin aparıldığı tarix, vaxt və yer;
- 234.1.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 234.1.3. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı və atasının adı, habelə onun doğulduğu il, ay, gün və yer, onun vətəndaşlığı, təhsili, ailə vəziyyəti, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;
- 234.1.4. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin məhkumluğu, dövlət təltifləri və şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi səciyyəlandırən və iş üçün əhəmiyyətli olan digər məlumatlar;
- 234.1.5. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə onun hüquqlarının və vəzifələrinin izah edilməsi barədə qeyd;
- 234.1.6. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinin xüsusiyyətləri, xüsusən dindirmə zamanı audio yazıdan, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi barədə qeyd;
- 234.1.7. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə verilmiş suallar və onun bu suallara cavabları, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin işin hallarının mahiyyəti üzrə ifadələri.
- 234.2. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ifadələri və onun verilmiş suallara cavabları birinci şəxs adından mümkün qədər hərfi şəkildə qeyd edilir.
- 234.3. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə öz ifadələrini əlyazma üsulu ilə vermək imkanı verilir və bu barədə müstəntiq protokolda qeyd aparır. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin yazılı ifadələri ilə tanış olduqdan sonra müstəntiq ona əlavə suallar verə bilər. Bu suallar və onlara cavablar protokola daxil edilir.
- 234.4. Dindirmə qurtardıqdan sonra müstəntiq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsi protokolla tanış edir. Dindirilmənin şəxslər protokolda əlavələrin və düzəlişlərin edilməsini tələb etmək hüququna malikdirlər. Onların düzəlişləri və əlavələri mütləq protokola daxil edilməlidir.
- 234.5. Protokol şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs və müstəntiq tərəfindən imzalanmalıdır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə, hər bir vərəq şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən ayrıca imzalanır.
- 234.6. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi zamanı audio yazıdan, video və kino çəkilişdən, yaxud digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildiyi halda müvafiq yazılar, çəkiliş lentləri və ya başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə edilir.

Maddə 235. Üzləşdirmə

- 235.1. İfadələrində əhəmiyyətli ziddiyyətlər olduqda, müstəntiq əvvəl dindirilmiş iki şəxs arasında üzləşdirmə aparmaq hüququna malikdir.
- 235.2. Üzləşdirmə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iştirakı ilə aparıldıqda, müstəntiq həmin istintaq hərəkətinin aparılmasında həmçinin onun müdafiəçisinin iştirakını əvvəlcədən təmin etməlidir.
- 235.3. Üzləşdirmənin əvvəlində aralarında üzləşdirmə aparılan şəxslərin bir-birini tanıması və onların münasibətləri dəqiqləşdirilir. Şahidlər ifadə verməkdən imtinaya, ifadə verməkdən boyun qaçırmağa və bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə cinayət məsuliyyəti haqqında, habelə özünün və yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməmək hüququ barədə xəbərdar olunurlar.
- 235.4. Üzləşdirməyə çağırılmış şəxslərə aydınlaşdırılması üçün üzləşdirmənin aparıldığı işin halları üzrə növbə ilə ifadə vermək təklif olunur. Bundan sonra müstəntiq suallar verir. Üzləşdirməyə dəvət olunmuş şəxslər müstəntiqin icazəsi ilə bir-birinə suallar verməklə dindirilmədə iştirak edə bilərlər.
- 235.5. Üzləşdirmə iştirakçılarının əvvəlki dindirmələrdə verdikləri ifadələrin səsləndirilməsinə onların üzləşdirmə zamanı ifadə verməsindən və həmin ifadələrin protokola daxil edilməsindən sonra icazə verilir.
- 235.6. Bu Məcəllənin 228 və 229-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda üzləşdirmənin aparılmasında müəllim, həkim, tərcüməçi və dindirilən şəxsin qanuni nümayəndəsi və nümayəndəsi iştirak edə bilərlər.
- 235.7. Müstəntiq üzləşdirməni video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə həyata keçirmək hüququna malikdir.
- 235.8. Üzləşdirmənin aparılması barədə müstəntiq protokol tərtib edir və protokolda aşağıdakı məlumatları göstərir:
- 235.8.1. üzləşdirmənin aparıldığı tarix, vaxt və yer;
- 235.8.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 235.8.3. üzləşdirmə iştirakçılarının soyadı, adı və atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay, gün və yer, vətəndaşlığı, təhsili, ailə vəziyyəti, iş yeri, məşğuliyyət növü və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;
- 235.8.4. üzləşdirmə iştirakçılarına onların hüquq, vəzifə və məsuliyyətinin izah edilməsi barədə qeyd;
- 235.8.5. üzləşdirmənin xüsusiyyətləri, xüsusən üzləşdirmə zamanı video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi barədə qeyd;
- 235.8.6. üzləşdirmə iştirakçılarına verilmiş suallar və bu suallara onların cavabları, habelə işin hallarının mahiyyəti barədə onların ifadələri.
- 235.9. Müstəntiq üzləşdirmə iştirakçılarını üzləşdirmə protokolunun məzmunu ilə tanış edir. Dindirilən, habelə üzləşdirmədə iştirak edən şəxslər protokola əlavə və düzəlişlərin edilməsini tələb etmək hüququna malikdirlər. Üzləşdirmə protokolu müstəntiq, habelə dindirilən şəxs və üzləşdirmədə iştirak edən şəxslər tərəfindən imzalanır. Dindirilən hər bir şəxs öz ifadələrini və protokolun hər səhifəsini imzalayır.
- 235.10. Üzləşdirmə zamanı video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə, müvafiq yazı, çəkiliş lentləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə olunur.

X X X V f ə s i l

E K S P E R T İ Z A N I N A P A R I L M A S I

Maddə 264. Ekspertizanın aparılmasının əsasları

- 264.1. Ekspertiza elm, texnika, incəsənət və ya sənət sahəsində, habelə müvafiq tədqiqatın metodikası üzrə xüsusi biliklər tələb edildikdə cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan halların müəyyən edilməsi məqsədi ilə aparılır.
- 264.2. Təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror, mütəxəssis və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının xüsusi biliklərə malik olması cinayət təqibi orqanını müvafiq hallarda ekspertizanın təyin edilməsi zərurətindən azad etmir. Bu Məcəllənin 140.0.1-140.0.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş halların müəyyən edilməsi üçün müvafiq ekspertizanın təyin edilməsi məcburidir.
- 264.3. Ekspertiza müstəntiqin qərarına və ya cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə tərəfinin yazılı müraciətinə əsasən aparılır. Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar onun aid olduğu şəxslər üçün məcburidir.
- 264.4. Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarla aşağıdakılar göstərilməlidir:
- 264.4.1. qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer;
- 264.4.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 264.4.3. ekspertizanın təyin edilməsinə əsas verən obyektiv hallar və onun motivlərinin əsaslandırılması;

264.4.4. aşkar edildiyi və götürüldüyü yer, vaxt və şərait göstərilməklə ekspertizaya göndərilən maddi sübutlar və digər obyektlər, ekspertiza işin materialları üzrə aparıldıqda isə ekspertin gəldiyi nəticənin əsaslına biləcəyi məlumatlar;

264.4.5. ekspert qarşısında qoyulan suallar;

264.4.6. ekspertizanın aparılması tapşırılan ekspert idarəsinin adı və ya şəxsin soyadı.

264.5. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda, müdafiə tərəfinin mənafeyinə xidmət edə biləcək halların müəyyən edilməsi üçün müdafiəçi öz təşəbbüsü ilə bir və ya bir neçə ekspertə, ekspert idarəsinə ekspert işinin müqavilə əsasında ödənilməsi şərti ilə ekspertizanın aparılması barədə rəsmi müraciət etmək hüququna malikdir.

264.6. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda, ekspertizanın müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparılması zamanı ekspertə suallar siyahısı və tədqiqat obyektləri verilir.

264.7. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda, müdafiə tərəfinin rəsmi müraciəti əsasında ekspertiza aparmış ekspertlərin təqdim edilmiş rəyləri məhkəmə tərəfindən materiallara əlavə edilir və digər sübutlarla yanaşı qiymətləndirilir.

Maddə 265. Təkbəşinə və komissiyon ekspertiza

265.1. Ekspertizanı xüsusi biliklərə malik olan, ekspert qismində təyin olunan bir və ya bir neçə şəxs apara bilər.

265.2. Təkbəşinə ekspertizanın aparılması müəyyən bir ekspertə və ya müəyyən eksperti təyin edən ekspert idarəsinin rəisinə tapşırılır.

265.3. Mürəkkəb və təkrar ekspertizalar eyni ixtisasdan olan ekspertlər komissiyası tərəfindən aparılır. Tərəflərin xahişi ilə ekspert komissiyasının tərkibinə onların göstərdiyi ekspertlər daxil edilə bilər. Ekspertlər öz aralarında məsləhətləşmə aparır və ümumi rəyə gəldikdə rəyi imzalayırlar. Ekspertlər arasında fikir ayrılığı olduqda onlardan hər biri fikir ayrılığı doğurmuş bir və ya bir neçə suala dair ayrıca rəy verir.

265.4. Komissiyon ekspertiza aparılması haqqında qərarın icrası ekspert idarəsinin rəhbəri üçün məcburidir. Hər hansı ekspertizanın aparılması ekspert idarəsinə tapşırıldıqda, həmin idarənin rəhbəri ekspertizanın aparılması üçün ekspertlər komissiyası təşkil edə bilər.

Maddə 266. Kompleks ekspertiza

266.1. Cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan hallar müxtəlif bilik və ya elm sahələri, yaxud biliyin bir sahəsi daxilində müxtəlif üsullar sistemi əsasında yalnız bir neçə tədqiqat aparılmaqla müəyyən edilə bildikdə kompleks ekspertiza təyin edilir.

266.2. Ekspertlər öz səlahiyyətləri daxilində kompleks ekspertiza çərçivəsində müəyyən edilmiş faktiki məlumatların məcmusu əsasında müəyyən edilməsi üçün ekspertizanın təyin edildiyi hallar barədə gəldikləri nəticəni ifadə edirlər.

266.3. Ekspert kompleks ekspertizanın rəyinin onun səlahiyyətinə aid olmayan hissəsini imzalaya bilməz.

266.4. Kompleks ekspertizanın aparılması ekspert idarəsinə tapşırıldıqda, kompleks tədqiqatların təşkili həmin idarənin rəhbərinin üzərinə düşür.

Maddə 267. Əlavə və təkrar ekspertiza

267.1. Qoyulmuş suallara ekspert tam cavab vermədikdə və ya tədqiqat aparılmış obyektlərə dair müstəntiqin əlavə sualları yarandıqda, aparılmış tədqiqatın və ya rəydəki boşluğun aradan qaldırılması üçün həmin və ya başqa ekspert tərəfindən əlavə ekspertiza aparılır.

267.2. Ekspertin rəyi kifayət qədər əsaslı olmadıqda və ya şübhə doğurduqda, yaxud onun əsaslandığı sübutlar etibarsız (qeyri-mötəbər) hesab edildikdə və ya ekspertiza aparılmasının prosessual qaydaları pozulduqda təkrar ekspertiza aparılır.

267.3. Təkrar ekspertizanın aparılması başqa ekspertə tapşırılır. Əvvəlki ekspertizanı aparmış ekspertlər təkrar ekspertizanın aparılmasında iştirak edə və izahlar verə bilərlər, lakin tədqiqat zamanı və rəy tərtib edilərkən onlar iştirak etmirlər.

267.4. Təkrar ekspertizanın aparılması haqqında qərar əvvəlki ekspertizaların nəticələri ilə razı olmamağın motivləri göstərməlidir. Təkrar ekspertiza təyin edilərkən ekspert qarşısında əvvəllər tətbiq edilmiş tədqiqat üsullarının elmi əsaslılığı barədə sual qoyula bilər.

Maddə 268. Ekspertizanın təyin edilməsi və aparılması zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquqları

- 268.1. Müstəntiqin qərarına əsasən ekspertizanın təyin edilməsi və aparılması zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs aşağıdakı hüquqlara malikdir:
- 268.1.1. protokol tərtib edilməklə ekspertizanın aparılmasından əvvəl onun təyin edilməsi haqqında müstəntiqin qərarı ilə tanış olmaq və ona məxsus olan hüquqların izahını almaq;
  - 268.1.2. ekspertə etiraz etmək;
  - 268.1.3. eksperti onun göstərdiyi şəxslər içərisindən təyin edilməsi barədə vəsatət vermək;
  - 268.1.4. öz təşəbbüsü ilə və öz hesabına alternativ ekspertiza aparmaq və onun rəyinin cinayət işinə əlavə edilməsi barədə vəsatət vermək;
  - 268.1.5. rəy alınması üçün müstəntiq tərəfindən təyin edilmiş ekspert qarşısında əlavə suallar qoymaq;
  - 268.1.6. müstəntiqin icazəsi ilə ekspertizanın aparılmasında iştirak etmək, bu zaman tətbiq edilmiş tədqiqat üsullarının mahiyyətinin və alınmış nəticələrin izahını ekspertdən tələb etmək və ekspertə izahlar vermək;
  - 268.1.7. ekspertin rəyi müstəntiqə daxil olduğu vaxtdan ən gec 10 (on) gün müddətində onunla tanış olmaq, əlavə və ya təkrar ekspertizanın aparılması haqqında vəsatət vermək;
  - 268.1.8. onun vəsatəti üzrə aparılan ekspertin dindirilməsində iştirak etmək.
- 268.2. Sadalanan hüquqlar həmçinin ruhi vəziyyəti imkan verdikdə haqqında məcburi xarakterli tibbi tədbirlərin tətbiqi üzrə icraat aparıldığı şəxsə də məxsusdur.

Maddə 269. Ekspert idarəsində ekspertizanın aparılması

- 269.1. Müstəntiq ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarını, tədqiqat obyektlərini, zəruri hallarda isə cinayət işini rəy verilməsi üçün ekspert idarəsinin rəhbərinə göndərir. Ekspertiza ekspert idarəsinin əməkdaşı tərəfindən aparılır. Qərarla ekspertizanın kim tərəfindən keçirilməsi göstərilmədikdə ekspert idarəsinin rəhbəri ekspertizanın aparılmasını həmin idarənin əməkdaşlarından birinə və ya bir neçəsinə tapşırır və bu barədə ekspertiza təyin etmiş şəxsə məlumat verir.
- 269.2. Ekspertiza müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparıldıqda həmin tərəf ekspertiza idarəsinin rəhbərinə suallar siyahısını və tədqiqat üçün obyektləri göndərir.
- 269.3. Ekspertiza idarəsinin rəhbəri aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:
- 269.3.1. ekspertə onun bu Məcəllənin 97.4 və 97.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir;
  - 269.3.2. ekspertə bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyəti haqqında xəbərdarlıq edir və bu barədə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarla ekspertin imzası ilə təsdiq edilən müvafiq qeyd aparır;
  - 269.3.3. ekspertizanın aparılmasını təşkil edir;
  - 269.3.4. tədqiqat obyektlərinin qorunub saxlanılmasını təmin edir;
  - 269.3.5. ekspertizanın qurtarma müddətini müəyyən edir.
- 269.4. Ekspert idarəsinin rəhbəri ekspertə tədqiqatın gedişi və onun gəlidiyi nəticələri əvvəlcədən həll edən göstərişlər vermək hüququna malik deyil.

Maddə 270. Ekspert idarəsindən kənarında ekspertizanın aparılması

- 270.1. Ekspert idarəsindən kənarında ekspertiza aparıldıqda, müstəntiq ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar çıxardıqdan sonra aşağıdakı tədbirləri görür:
- 270.1.1. ekspertiza aparılmasının tapşırıldığı şəxsi çağırır;
  - 270.1.2. onun şəxsiyyətinə və səlahiyyətinə əmin olur;
  - 270.1.3. ekspertin şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxs və cinayət prosesinin digər iştirakçılarna münasibətini müəyyənləşdirir və ekspertə etiraz üçün əsasların olub-olmamasını yoxlayır;
  - 270.1.4. ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarı ekspertə təqdim edir;
  - 270.1.5. ekspertə onun bu Məcəllənin 97.4 və 97.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir;
  - 270.1.6. ekspertə bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyəti haqqında xəbərdarlıq edir;
  - 270.1.7. ekspertin müraciətlərini və xahişlərini qeyd edir;
  - 270.1.8. bu Məcəllənin 270.1.2-270.1.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq hərəkətlərin aparılması barədə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarla ekspertin tanış edilməsi haqqında protokolda qeyd edir.
  - 270.1.9. ekspertin xahişinin təmin və ya rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır.
- 270.2. Şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və şahidin bədəninin və ya ruhi vəziyyətinin tədqiqatı zərurəti olduqda, yaxud həmin şəxslərin ekspertizanın aparılmasında iştirakı zəruri hesab edildikdə, müstəntiq göstərilən şəxslərin ekspertin yanına çatdırılmasını təmin etməlidir.

270.3. Ekspertiza müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparıldıqda ekspertlə həmin tərəf arasında müqavilə bağlanır. Müdafiə tərəfi ekspertizanın aparılması üzrə xərcləri ödəyir və ekspertə suallar siyahısını və tədqiqat üçün obyektləri verir.

Maddə 271. Ekspertin rəyi

271.1. Ekspertiza təyin edilməsi haqqında müstəntiqin qərarının ekspertə daxil olduğu və ya ekspertlə müdafiə tərəfi arasında müqavilənin bağlandığı vaxtdan 1 (bir) aydan gec olmayaraq ekspert zəruri tədqiqatlar aparır, yazılı rəy tərtib edir, onu öz imzası ilə təsdiq edir və dərhal ekspertizanı təyin etmiş şəxsə və ya müdafiə tərəfinə göndərir.

271.2. Ekspertin rəyində aşağıdakılar göstərilir:

271.2.1. ekspertizanın aparıldığı tarix, vaxt və yer;

271.2.2. ekspertizanı aparın şəxsin soyadı, adı, atasının adı, təhsili, ixtisası, ixtisas üzrə iş stajı, elmi adı və elmi dərəcəsi, tutduğu vəzifə;

271.2.3. bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyətinin ekspertə məlum olmasını təsdiq edən qeyd;

271.2.4. ekspertizanın aparılması üçün əsaslar;

271.2.5. ekspertizanın aparılmasında iştirak etmiş şəxslər haqqında qeyd (soyadları, adları, atalarının adları və ev ünvanları);

271.2.6. ekspertiza aparılmasının xüsusiyyətləri, o cümlədən ekspertin cinayət işinin hansı materiallarından istifadə etməsi, hansı maddi sübutların, nümunələrin və digər obyektlərin tədqiq edilməsi, hansı üsulların tətbiq edilməsi və onların etibarlılıq dərəcəsi, qoyulmuş suallara əsaslandırılmış cavablar, ekspertin təşəbbüsü ilə müəyyən edilmiş cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan hallar barədə qeyd.

271.3. Ekspertin rəyinə ekspertin gəldiyi nəticələri təsdiq edən maddi sübutlar, nümunələr, digər materiallar, habelə fotoşəkillər, sxemlər, cədvəllər əlavə edilir.

271.4. Tədqiqat zamanı təqdim edilmiş materialların və ekspertin xüsusi biliklərinin kifayət qədər olmaması aşkar edildikdə ekspertin rəyində onun qarşısına qoyulmuş sualların hamısına və ya bir qisminə cavab verməyin qeyri-mümkünlüyünü əsaslandırın müddəə öz əksini tapmalıdır.

271.5. Ekspertin rəyi ekspertizanı aparmış şəxslər tərəfindən imzalanır (bu imzaların həqiqiliyi ekspertiza idarəsində idarənin rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir).

Maddə 272. Ekspertin dindirilməsi

272.1. Ekspertin rəyi kifayət qədər aydın olmadıqda və ya həmin rəydə əlavə tədqiqatlar aparılmasını tələb etməyən boşluqlar olduqda, habelə ekspertin tətbiq etdiyi üsulları və ya istifadə olunan terminləri dəqiqləşdirmək zərurəti yarıdıqda müstəntiq eksperti dindirmək hüququna malikdir.

272.2. Ekspertin çağırılması və dindirilməsi bu Məcəllənin 226, 227 və 230-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq aparılır.

272.3. Ekspert rəy təqdim edənədək onun dindirilməsi yolverilməzdir.

SƏKKİZİNCİ BÖLMƏ **Birinci instansiya məhkəməsində icraat**

X L I f ə s i l **MƏHKƏMƏ BAXIŞININ ÜMUMİ ŞƏRTLƏRİ**

Maddə 308. İşə baxılarkən məhkəmə tərkibinin dəyişilməzliyi

308.1. Cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə hakimlərin eyni tərkibində baxılır.

308.2. Hakimlərdən birinin məhkəmə baxışında iştirakı davam etdirmək imkanı olmadıqda o, digər hakimlə əvəz edilir, cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə baxılması isə bu Məcəllənin 309-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, əvvəldən başlanır.

Maddə 309. Ehtiyatda olan hakim

309.1. Üç hakimdən ibarət kollegial məhkəmə tərkibi tərəfindən baxılan və baxılması üçün uzun müddət vaxt tələb olunan cinayət işi üzrə məhkəmənin hazırlıq iclasında qəbul edilmiş qərar əsasında çağırılmış ehtiyatda olan hakim iştirak edə bilər. Ehtiyatda olan hakimin iştirakına, həmçinin məhkəmə baxışının əvvəlində məhkəmə iclasının açılmasından dərhal sonra məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş qərar əsasında yol verilir.

309.2. Ehtiyatda olan hakim məhkəmə baxışında məhkəmə iclası açıldığı və ya məhkəmənin onun iştirakı haqqında qərar qəbul edildiyi andan iştirak edir. Hakimlərdən birinin çıxdığı halda ehtiyatda olan hakim onun məhkəmə tərkibinə daxil edildiyi andan başlayaraq hakimin hüquqlarından istifadə edir.

309.3. Çıxmış hakimin əvəzinə işdə iştirak edən ehtiyatda olan hakim onun göstərdiyi hər hansı məhkəmə hərəkətlərinin təzələnməsini tələb etmək hüququna malikdir.

309.4. Çıxmış hakimin əvəzinə işdə iştirak edən ehtiyatda olan hakim məhkəmə hərəkətlərinin təzələnməsini tələb etmədikdə və ya onun tələbi ilə məhkəmə hərəkətləri təkrar olunduqdan sonra məhkəmə baxışı davam etdirilir.

Maddə 310. Məhkəmə iclasında qaydanın təmin edilməsi

310.1. Məhkəmə baxışı zamanı məhkəmənin iclas zalına daxil olmasından əvvəl məhkəmə nəzarətçisi elan edir:

«Məhkəmə gəlir». Bundan dərhal sonra məhkəmə iclasında iştirak edən bütün şəxslər ayağa qalxmalıdırlar və yalnız məhkəmə öz yerini tutduqdan sonra onlar öz yerlərini tuta bilərlər.

310.2. Məhkəmə baxışında iştirak edən və ya məhkəmə iclasında olan bütün şəxslər aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

310.2.1. məhkəmə iclasında sədrlik edən bütün göstərişlərini və məhkəmə nəzarətçisinin onlara əsaslanan tələblərini yerinə yetirmək;

310.2.2. məhkəmə iclası zamanı sakitliyə və təmizliyə riayət etmək;

310.2.3. yerlərindən qalxmamaq və məhkəmə iclası zalında gəzməmək;

310.2.4. yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə foto, kino, audio, video, kompüter və digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etmək;

310.2.5. yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə danışmaq, vəsatətlər qaldırmaq və ya etirazlar etmək;

310.2.6. məhkəmə iclasında sədrlik edən müraciət etdikdə qalxmaq və yalnız onun icazəsi ilə əyləşmək;

310.2.7. məhkəməyə «hörmətli məhkəmə», hakimə isə «hörmətli hakim» sözləri ilə müraciət etmək;

310.2.8. məhkəmə iclasında çıxış edən şəxslərin çıxışını kəsməmək, şərh etməmək və ya onların ünvanına atmacalar atmamaq;

310.2.9. təhqiredici və nalayiq ifadə və hərəkətlərdən, habelə təqsirləndirilən və ya zərər çəkmiş şəxsin, şahidin və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının dindirilməsi zamanı yönəldici suallardan çəkinmək.

310.3. Məhkəmənin açıq iclasında iştirak etmək arzusunda olan şəxslər iclas zalına iclasdan əvvəl və ya iclaslararası tənəffüsdə zalda boş yerlərin olduğu halda buraxılırlar. 16 yaşından aşağı olan şəxslər tərəf və ya şahid olmadıqda məhkəmə iclası zalına buraxılmırlar. Məhkəmə iclasının keçirilməsi zamanı təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə məhkəmə iclasında sədrlik edən göstərişi əsasında iclas zalına buraxılan şəxslərin şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri və əşyaları yoxlanıla bilər.

310.4. Məhkəmə iclasında qaydanın təmin edilməsi məhkəmə nəzarətçisinə həvalə edilir. Məhkəmə nəzarətçisi bu Məcəllənin 310.2.1-310.2.9-cu maddələrində göstərilən qaydalardan kənara çıxmağa yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə yol verilməsinə nəzarət edir və ola biləcək pozuntuların qarşısını alır.

310.5. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş hallarda məhkəmə iclasının keçirilməsi zamanı məhkəməyə hörmətsizlik göstərilməsi təqsirkar şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsasdır.

310.6. Dövlət ittihamçısı və müdafiəçi istisna olmaqla, məhkəmə iclasında qaydanı kobud surətdə pozan şəxslər barəsində əvvəlcə edilmiş xəbərdarlıqdan sonra məhkəmənin qərarı əsasında aşağıdakı tədbirlər görülə bilər:

310.6.1. minimum əmək haqqı məbləğinin əlli mislinədək miqdarda cərimə;

310.6.2. 3 saatdan 48 saatadək müddətə tutma;

310.6.3. məhkəmə baxışının bütün müddətinə və ya bu müddətin bir hissəsinə məhkəmənin iclas zalından xaric etmə.

310.7. Məhkəmənin qərarı ilə məhkəmə iclasına yenidən buraxılmış cinayət prosesinin iştirakçısı onun olmadığı dövrdə aparılmış prosesual hərəkətlərlə tanış olmaq hüququna malikdir.

Maddə 311. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

311.1. Təqsirləndirilən şəxs məhkəmə baxışı zamanı məhkəmənin bütün iclaslarında iştirak edir və bu Məcəllənin 91.5 və 91.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə edir.

311.2. Təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan məhkəmə baxışına yalnız aşağıdakı müstəsna hallarda yol verilir:

311.2.1. Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda olan təqsirləndirilən şəxs məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırıqda;

311.2.2. cinayət təqibi ilə bağlı bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsinə mane olmamaq şərti ilə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdə təqsirləndirilən şəxs ona qarşı irəli sürülmüş ittihama məhkəmədə onun iştirakı olmadan baxılması barədə vəsatət qaldırıqda.

311.3. Məhkəmə baxışı təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan keçirildikdə onun müdafiəçisinin məhkəmə iclasında iştirakı məcburidir.

311.4. Bu Məcəllənin 311.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, təqsirləndirilən şəxs məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə baxışı təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir.

311.5. Təqsirləndirilən şəxs üzrlü səbəblər olmadan məhkəmə iclasına gəlmədikdə o, məhkəmənin qərarı əsasında məhkəmə iclasına məcburi gətirilə bilər və bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda, onun barəsində qətimkan tədbiri seçilə bilər və ya seçilmiş qətimkan tədbiri daha ağır ilə əvəz edilə bilər.

Maddə 312. Müdafiəçinin məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

312.1. Müdafiəçi təqsirləndirilən şəxsin ərizəsinə (vəsatətinə) əsasən və ya bu Məcəllənin 92.3.2 — 92.3.13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmə baxışı zamanı məhkəmənin bütün iclaslarında iştirak edərək bu Məcəllənin 92.9 və 92.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

312.2. Məhkəmə iclasına gəlməmiş müdafiəçinin əvəz edilməsinə təqsirləndirilən şəxsin razılığı ilə yol verilir.

312.3. Üzrlü səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlməmiş müdafiəçi məhkəmə iclası başlananadək bu barədə məhkəməyə məlumat verməlidir. Müdafiəçi üzrlü səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə baxışı təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir.

312.4. Təqsirləndirilən şəxs tərəfindən dəvət olunmuş müdafiəçinin iştirakı uzun müddət ərzində (hər bir halda 10 (on) gündən artıq olmamaq şərti ilə) üzrlü səbəblərə görə mümkün olmadıqda məhkəmə işin baxılmasını təxirə salaraq təqsirləndirilən şəxsə başqa müdafiəçi seçməyi təklif etmək, o, imtina etdikdə isə vəkillər kollegiyasının müvafiq qurumu vasitəsilə ona yeni müdafiəçi təyin etmək hüququna malikdir. Məhkəmə baxışını təxirə salaraq, müdafiəçinin əvəz edilməsi məsələsini həll edərək, məhkəmə belə qərarın qəbul edilməsinin məqsəduyğunluğunu (məhkəmə baxışına artıq sərf edilmiş vaxtı, icraatın mürəkkəbliyini və bununla əlaqədar məhkəmə baxışına yeni cəlb olunmuş müdafiəçi tərəfindən icraat materiallarının öyrənilməsinə sərf ediləcək vaxtı və digər halları) nəzərə alır. Məhkəmə icraata yeni cəlb edilmiş müdafiəçini həmin icraatın bütün materiallarının öyrənilməsi üçün kifayət edən vaxtla təmin edir. Cinayət işinə yeni cəlb edilmiş müdafiəçi onun işə cəlb olunduğu vaxtdək məhkəmə baxışında aparılmış istənilən hərəkətin təkrar edilməsi barədə vəsatət qaldıra bilər.

312.5. Müdafiəçi üzrlü səbəblər olmadan və məhkəməyə əvvəlcədən bildirmədən gəlmədikdə və onun bu məhkəmə iclasında əvəz edilməsi mümkün olmadıqda cinayət işinə baxılması təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir.

312.6. Müdafiəçi məhkəmə iclasına təkrarən gəlmədikdə və onun bu məhkəmə iclasında əvəz edilməsi mümkün olmadıqda da cinayət işinə baxılması təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir. Bu halda məhkəmə bu Məcəllənin 312.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada müdafiəçinin əvəz edilməsi məsələsini həll edərək Azərbaycan Respublikasının vəkillər kollegiyasının rəyasət heyəti qarşısında həmin vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi haqqında məsələ qaldıra bilər.

Maddə 313. Mülki cavabdehin məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

313.1. Mülki cavabdeh bu Məcəllənin 93.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə etməklə verilmiş iddia ilə bağlı öz hüquq və qanuni mənafələrinin müdafiəsi məqsədi ilə məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə iclaslarında iştirak edir.

313.2. Mülki cavabdeh və ya onun nümayəndəsinin məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə baxışının davam etdirilməsinə və mülki iddianın baxılmasına mane olmur.

Maddə 314. Dövlət ittihamçısının məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

314.1. Dövlət ittihamçısı ictimai və ya ictimai-xüsusi ittiham üzrə məhkəmə baxışı zamanı bütün məhkəmə iclaslarında iştirak edərək məhkəmədə irəli sürülmüş ittihamı müdafiə etmək üçün bu Məcəllənin 84.6 və 84.7-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə edir və vəzifələrini yerinə yetirir.

314.2. Məhkəmə baxışı zamanı dövlət ittihamçısı qanunun tələblərini və məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlara əsaslanan öz daxili inamını rəhbər tutur. Məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittiham məhkəmə baxışı zamanı təsdiq edilmədikdə, o, həmin ittihamdan imtina etməyə haqlıdır. Məhkəmə baxışı zamanı dövlət ittihamçısının və xüsusi ittihamçının ittihamın müdafiəsindən imtina etdikləri halda (yekun məhkəmə qərarının çıxarılması üçün məhkəmənin müşavirə otağına getməsindən əvvəl) məhkəmə bu Məcəllənin 43.1-ci maddəsinin müddəalarına əsasən cinayət təqibinə xitam verilməlidir.

314.3. Dövlət ittihamçısının ictimai və ya ictimai-xüsusi ittiham üzrə məhkəmə baxışı zamanı üzrlü səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlməsi mümkün olmadıqda, o məhkəmə iclası başlananadək bu barədə məhkəməyə məlumat verməlidir. Dövlət ittihamçısı üzrlü səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlmədikdə və onu başqa dövlət ittihamçısı ilə əvəz etmək mümkün olmadıqda, məhkəmə baxışı təxirə salınır və başqa vaxta keçirilir. İşə yeni cəlb edilmiş dövlət ittihamçısına məhkəmədə ittihamın müdafiəsinə hazırlaşması üçün vaxt verilir.

314.4. Dövlət ittihamçısı ictimai və ya ictimai-xüsusi ittiham üzrə məhkəmə baxışı zamanı məhkəməyə əvvəlcədən məlumat vermədən məhkəmə iclasına təkrarən üzrlü səbəb olmadan gəlmədikdə və onun həmin məhkəmə iclasında əvəz edilməsi mümkün olmadıqda məhkəmə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru qarşısında dövlət ittihamçısının intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi haqqında məsələ qaldırmaq hüququna malikdir.

Maddə 315. Zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının) məhkəmə baxışında iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

315.1. Zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) bu Məcəllənin 87.6-cı maddəsinin nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə etməklə məhkəmə baxışı zamanı bütün məhkəmə iclaslarında iştirak etmək hüququna malikdir. Bu zaman o, xüsusi ittihamçı kimi həmçinin bu Məcəllənin 88.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə edir.

315.2. Zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) ictimai və ya ictimai-xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməli cinayət təqibi üzrə məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini dinlədikdən sonra onun iştirakı olmadan cinayət təqibi ilə bağlı bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsinin, qanuni və əsaslı yekun məhkəmə qərarının çıxarılmasının mümkünlüyü barədə məsələni həll edir. Zəruri hallarda məhkəmə baxışı təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir.

315.3. Zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) ictimai və ya ictimai-xüsusi ittiham üzrə məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə iclasına təkrarən gəlmədikdə cinayət prosesi tərəflərindən birinin xahişi ilə məhkəmə baxışı yəni-dən təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir. Lakin belə hallarda zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) məhkəmə iclasına üzrlü səbəblərə görə gəlməsinin təkrarən mümkünsüzlüyünü məhkəmə iclası başlananadək məhkəməyə bildirməmişsə, məhkəmə öz qərarı ilə onun barəsində məcburi gətirilmə haqqında qərar çıxara bilər.

315.4. Xüsusi ittihamçının xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə məhkəmə baxışı zamanı üzrlü səbəblərə görə məhkəmə iclasına gəlməsi mümkün olmadıqda, o, məhkəmə iclası başlananadək bu barədə məhkəməyə məlumat verməlidir. Məhkəmə xüsusi ittihamçının məhkəmə iclasına gəlməməsi səbəbini üzrlü hesab etdikdə, cinayət işinin məhkəmə baxışı təxirə salınır və məhkəmə iclası başqa vaxta keçirilir.

315.5. Xüsusi ittihamçı xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə məhkəmə baxışı zamanı üzrsüz səbəblərə görə təkrarən məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmənin qərarı ilə cinayət işinin məhkəmədə xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata xitam verilir.

Maddə 316. Məhkəmə baxışında mülki iddiaçının iştirakı və onun gəlməməsinin nəticələri

316.1. Mülki iddiaçı verdiyi iddianı müdafiə etmək üçün bu Məcəllənin 89.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə etməklə məhkəmə baxışı zamanı bütün məhkəmə iclaslarında iştirak edə bilər.

316.2. Mülki iddiaçı və ya onun nümayəndəsi məhkəmə iclasına gəlmədikdə mülki iddia baxılmamış saxlana bilər. Bu, mülki iddia vermiş şəxsi iddianı mülki mühakimə icraatı qaydasında iddia vermək hüququndan məhrum etmir.

316.3. Mülki iddiaya dair məhkəmə:

316.3.1. mülki iddiaçının və ya onun nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə baxışı zamanı mülki iddiaya onların məhkəmə iclasında iştirakı olmadan baxmalıdır;

316.3.2. bu Məcəllənin 181.7-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq mülki iddia dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edildikdə, məhkəmə baxışı zamanı mülki iddiaya mülki iddiaçının və ya onun nümayəndəsinin gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq baxmalıdır.

Maddə 317. Məhkəmə iclasına gəlməmiş şahid, ekspert və ya mütəxəssisin iştirakı olmadan məhkəmə baxışının davam etdirilməsinin mümkünlüyü barədə məsələnin həlli

317.1. Bu Məcəllənin 226.1-226.3-cü maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq məhkəmə iclasına çağırılmış şahid, ekspert və mütəxəssisdən hər hansı biri məhkəmə iclasına gəlmədikdə, məhkəmə növbə ilə cinayət prosesi tərəflərindən hər birinin fikrini dinlədikdən sonra məhkəmə baxışının davam etdirilməsi və ya onun təxirə salınması haqqında qərar çıxarır. Göstərilən şəxslərdən hər hansı birinin gəlməməsi cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün hallarınin hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsinə mane olmadıqda məhkəmə baxışı davam etdirilə bilər.

317.2. Məhkəmə bu Məcəllənin 317.1-ci maddəsində göstərilmiş şəxslərin gəlməməsi səbəbindən məhkəmə baxışının təxirə salınması qərarına gəldikdə məhkəmə iclasına gəlmiş şahidi, eksperti, mütəxəssisi, zərər çəkmiş şəxsi, mülki iddiaçını, mülki cavabdehi və ya onların nümayəndələrini dindirmək hüququna malikdir. Belə halda cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə həmin məhkəmə tərkibi tərəfindən onun təxirə salınmasından sonra baxılması zamanı dindirilmiş şahid, ekspert və mütəxəssisin təkrarən çağırılmasına cinayət prosesi tərəflərinin fikri nəzərə alınmaqla zərurət olduqda yol verilir.

Maddə 318. Məhkəmə baxışının hədləri

318.1. Məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

318.2. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırılmalıdır. Bu halda məhkəmə müvafiq olaraq cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarır. Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.

Cinayətin tövsifinin dəyişməsi nəticəsində məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranarsa, məhkəmə qərarına əsasən məhkəmədə işin baxılmasına xitam verilir və iş ümumi qaydada aidiyyəti üzrə baxılmaq üçün müvafiq məhkəməyə göndərilir.^{viii}

318.3. Bu Məcəllənin 318.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda məhkəmə eyni zamanda ibtidai istintaqı aparan müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror haqqında xüsusi qərar çıxara bilər. Bu qərar müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbərinə və Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna göndərilir.^{ix}

Maddə 319. Məhkəmə baxışının təxirə salınması və məhkəmədə icraatın dayandırılması

319.1. Məhkəmə iclasına çağırılmış şəxslərdən hər hansı birinin məhkəmə iclasına gəlməməsinə görə və ya məhkəmənin təşəbbüsü ilə, yaxud cinayət prosesi tərəflərinin vəsatətləri üzrə yeni sübutların tələb edilməsi zərurəti ilə əlaqədar məhkəmə baxışının keçirilməsi mümkün olmadıqda məhkəmə:

319.1.1. təxirə salınma müddəti göstərilməklə məhkəmə baxışını təxirə salır;

319.1.2. məhkəmə iclasına şəxsin gəlməsi və ya yeni sübutların tələb edilməsi üçün lazımı tədbirlər görür.

319.2. Təqsirləndirilən şəxs gizləndikdə və ya xroniki, yaxud digər ağır xəstəliyə tutulduğuna görə onun məhkəmə iclasına gəlməsi qeyri-mümkün olduqda məhkəmə həmin təqsirləndirilən şəxs tapılanadək və ya sağalanadək onun barəsində cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi itti-

ham qaydasında şikayət üzrə icraatı dayandırır, digər təqsirləndirilən şəxslər barəsində isə məhkəmə baxışını mümkün olduqda davam etdirir. Məhkəmə baxışının ayrı-ayrılıqda aparılması cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsinə mane olduqda, məhkəmə cinayət işi, məhkəmə-yədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə bütün icraatı bu Məcəllənin 304.2-ci maddəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla dayandırır.

319.3. Məhkəmə bu Məcəllənin 53.1.3 və 53.3.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada məhkəmədən gizlənen təqsirləndirilən şəxsin axtarışını elan etmək və bu məsələ üzrə qəbul etdiyi qərarı onun icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidir.

Maddə 320. Qətimkan tədbiri barədə məsələnin həll edilməsi

Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin və onun nümayəndəsinin izahatlarını, habelə dövlət ittihamçısının, zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının) fikrini dinləyərək məhkəmə öz qərarı ilə təqsirləndirilən şəxs barəsində qətimkan tədbirini dəyişə və ya ləğv edə bilər.

Maddə 321. Məhkəmə baxışı zamanı qərarların çıxarılması qaydası

321.1. Məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə tərəfindən həll edilən bütün məsələlər üzrə qərar çıxarır.

321.2. Müşavirə otağında ayrıca sənədlər şəklində tərtib edilən və məhkəmənin bütün tərkibi tərəfindən (cinayət işinə təkbaşına baxıldığı halda hakim tərəfindən) imzalanan aşağıdakı qərarlar çıxarılır:

321.2.1. cinayət işi, məhkəmə-yədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraata xitam verilməsi və ya onun dayandırılması barədə;

321.2.2. qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi barədə;

321.2.3. etirazlar barədə;

321.2.4. ekspertizanın təyin edilməsi barədə.

321.3. Məhkəmə baxışı zamanı qəbul edilən bütün digər qərarlar məhkəmənin mülahizəsinə görə hakimlərin müşavirəsindən sonra məhkəmə iclasının protokoluna daxil edilməklə yerində çıxarıla bilər.

321.4. Məhkəmə tərəfindən məhkəmə baxışı zamanı çıxarılmış qərarlar dərhal elan edilməlidir. Bu Məcəllədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, həmin qərarlar elan edildikdən dərhal sonra qüvvəyə minir.

XLII fəsil MƏHKƏMƏ BAXIŞININ AÇILIŞI

Maddə 322. Məhkəmə baxışının açılışı ilə məhkəmənin ilkin hərəkətləri

322.1. Məhkəmə baxışı üzrə məhkəmə iclası üçün təyin edilmiş vaxtda məhkəmə tərkibi (cinayət işinə təkbaşına baxıldığı halda hakim) məhkəmənin iclas zalına daxil olur və orada hakimlərin yerini tutur. Bundan sonra məhkəmə iclasında ardıcılıqla aşağıdakı hərəkətlər yerinə yetirilir:

322.1.1. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə baxışını açır və hansı cinayət işinə, məhkəmə-yədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə baxılacağını elan edir;

322.1.2. məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişi əsasında məhkəmə iclasının katibi cinayət prosesi iştirakçılarının, habelə şahidlərin, ekspertlərin, mütəxəssislərin, tərcüməçinin məhkəmə iclasına gəlməsi və gəlməyən şəxslərin gəlməmə səbəbləri barədə məhkəməyə məruzə edir;

322.1.3. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə nəzarətçilərinə şahidlərin müşayiət altında şahidlər üçün otağa aparılması, bir-biri və digər şəxslərlə ünsiyyətdə olmasının qarşısının alınması, şahidlər üçün ayrılmış otaqda ləyaqətli şəraitin yaradılması barədə göstərişlər verir;

322.1.4. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasında tərcüməçi qismində kimin iştirak etdiyini yoxlayır və ona, bu Məcəllənin 99.4-99.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələrini, hüquqlarını və məsuliyyətini izah edir;

322.1.5. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasına gəlmiş cinayət prosesinin iştirakçılarının tərcüməçiyə etiraz etmək hüququnu və bu Məcəllənin 117-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tərcüməçiyə etiraz edilməsinə səbəb olan əsasları izah edir;

322.1.6. tərcüməçiyə etiraz edildikdə məhkəmə həmin etirazın təmin edilib-edilməməsini həll edir (qərar qəbul etmək üçün məhkəmə müşavirə otağına gedir, qayıtdıqdan sonra qəbul edilmiş qərarı elan edir və onun icrasını təmin edərək məhkəmə iclasını davam etdirir);

322.1.7. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmənin tərkibini və məhkəmə iclasının katibini elan edir və hakimə, hakimlərə və ya məhkəmənin bütün tərkibinə, habelə məhkəmə iclasının katibinə etiraz etmək hüquqlarını və etiraz etmək üçün bu Məcəllənin 109 və 116-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş əsasları izah edir (bu qaydalar məhkəmə iclasında iştirak etdiyi halda ehtiyatda olan hakim barəsində də tətbiq edilir);

322.1.8. hakimə, hakimlərə və ya bütün məhkəmə tərkibinə etiraz edildikdə məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını təxirə salır, etiraza bu Məcəllənin 109.3—109.5-ci maddələrinin müddəalarına əsasən baxılır, etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsi həll edilir, qəbul edilmiş əsaslandırılmış qərar məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən elan edilir (etiraz baxılmamış saxlanıldıqda və ya təmin edilmədikdə məhkəmə baxışı davam etdirilir, etiraz təmin olunduqda məhkəmə iclası bağlı elan edilir, məhkəmə baxışı isə təxirə salınır və yalnız hakim və məhkəmə tərkibi əvəz edildikdən sonra təzələnərək əvvəldən başlanır); məhkəmə iclasının katibinə etiraz edildikdə məhkəmə müşavirə otağına gedir, etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsini həll edir və qayıtdıqdan sonra qəbul etdiyi əsaslandırılmış qərarı elan edir (etiraz təmin edildikdə məhkəmə iclasının katibi başqa məhkəmə iclasının katibi ilə əvəz olunur və məhkəmə baxışı davam etdirilir);

322.1.9. məhkəmə iclasında sədrlik edən təqsirləndirilən şəxsin (növbə ilə təqsirləndirilən hər bir şəxsin) şəxsiyyətini (soyadını, adını, atasının adını, doğulduğu ili, ayı, günü, yeri və ailə vəziyyətini) müəyyən edir;

322.1.10. məhkəmə iclasında sədrlik edən ittiham aktının, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolunun və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətin surətinin təqsirləndirilən şəxsə verilib-verilmədiyini aydınlaşdırır (təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti və ya göstərilən sənədlərin ona verilməsi müəyyən edilmədikdə məhkəmə baxışı təxirə salınır və yalnız həmin sənədlər ona verildikdən sonra təzələnərək əvvəldən başlanır);

322.1.11. məhkəmə iclasında sədrlik edən təqsirləndirilən hər bir şəxsə bu Məcəllənin 91-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir;

322.1.12. məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət işi üzrə kimin zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh olduğunu (onların soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il, ay, gün, yer, ailə vəziyyəti) elan edir;

322.1.13. məhkəmə iclasında sədrlik edən hər bir zərər çəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya), mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə onların bu Məcəllənin 87-89 və 93-cü maddələrinə müvafiq olaraq nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və vəzifələrini izah edir;

322.1.14. məhkəmə iclasında sədrlik edən kimin (soyadı, adı, atasının adı, ixtisas dərəcəsi, tutduğu vəzifə) dövlət ittihamını müdafiə etdiyini elan edir və cinayət prosesi iştirakçılarının dövlət ittihamçısına etiraz etmək hüququnu və həmin etirazın edilməsi üçün bu Məcəllənin 112-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsasları izah edir;

322.1.15. dövlət ittihamçısına etiraz edildikdə, məhkəmə müşavirə otağına getməmişdən əvvəl bu məsələyə dair dövlət ittihamçısının və təqsirləndirilən şəxsin, onun müdafiəçisinin fikrini öyrənməklə, müşavirə otağına gedir və etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsini həll edir, qayıtdıqdan sonra məhkəmənin qəbul etdiyi əsaslandırılmış qərarı elan edir (etiraz təmin edildikdə məhkəmə baxışı təxirə salınır və yalnız işə yeni cəlb edilmiş dövlət ittihamçısına işin materialları ilə tanış olmaq imkanı təmin edildikdən sonra təzələnilir);

322.1.16. məhkəmə iclasında sədrlik edən təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisini və ya növbə ilə təqsirləndirilən şəxslərin müdafiəçilərini (soyadı, adı, atasının adı, hansı vəkillər kollegiyasının hansı qurumunda işləməsi) elan edir;

322.1.17. məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesinin iştirakçılarna bu Məcəllənin 114-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakını istisna edən halları izah edir və müdafiəçiyə etiraz etmək barədə vəsatətlərinin olub-olmamasını aydınlaşdırır;

322.1.18. müdafiəçiyə etiraz edildikdə məhkəmə müşavirə otağına getməmişdən əvvəl bu məsələyə dair cinayət prosesi iştirakçılarının fikrini öyrənməklə müşavirə otağına gedir və etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsini həll edir, qayıtdıqdan sonra məhkəmənin qəbul etdiyi əsaslandırılmış qərarı elan edir (etiraz təmin edildikdə məhkəmə baxışı təxirə salınır və yalnız işə yeni cəlb edilmiş müdafiəçiyə icraatın materialları ilə tanış olmaq imkanı təmin edildikdən sonra təzələnilir);

322.1.19. məhkəmə iclasında sədrlik edən zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının və mülki cavabdehin qanuni nümayəndəsinin, habelə nümayəndəsinin kim olduğunu elan edir, cinayət prosesinin iştirakçılarna zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsinə bu Məcəllənin 114-cü maddəsinə əsasən etiraz etmək hüququnu və etiraz etmək üçün əsasları izah edir;

322.1.20. zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsinə etiraz edildikdə, məhkəmə müşavirə otağına getməmişdən əvvəl bu məsələyə dair cinayət prosesi iştirakçılarının, ilk növbədə dövlət ittihamçısının və təqsirləndirilən şəxsin, onun müdafiəçisinin fikrini öyrənməklə, müşavirə otağına gedir, etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsini həll edir, qayıtdıqdan sonra məhkəmənin

qəbul etdiyi əsaslandırılmış qərarı elan edir (zərər çəkmiş şəxsin (xüsusi ittihamçının), mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsinə etiraz təmin edildikdə, məhkəmə baxışı təxirə salınır və yalnız işə yeni cəlb edilmiş müvafiq şəxsin nümayəndəsinə icraatın materialları ilə tanış olmaq imkanı təmin edildikdən sonra təzələnilir);

322.1.21. məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraatda növbə ilə kimin mütəxəssis və ekspert olduğunu (soyadı, adı, atasının adı, təhsili, elmi dərəcəsi, tutduğu vəzifə) elan edir;

322.1.22. məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesinin iştirakçılarının mütəxəssis və ya ekspertə etiraz etmək hüququnu və onlara etiraz etmək üçün bu Məcəllənin 117 və 118-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq əsasları izah edir;

322.1.23. mütəxəssis və ya ekspertə etiraz edildikdə, məhkəmə müşavirə otağına getməmişdən əvvəl bu məsələyə dair cinayət prosesi iştirakçılarının, ilk növbədə, dövlət ittihamçısının və təqsirləndirilən şəxsin, onun müdafiəçisinin fikrini öyrənməklə, etirazın təmin edilib-edilməməsi məsələsini həll edir, qayıtdıqdan sonra məhkəmənin qəbul etdiyi əsaslandırılmış qərarı elan edir (ekspertə etiraz təmin edildikdə məhkəmə baxışı təxirə salınır, məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini nəzərə almaqla başqa ekspertin təyin edilməsi haqqında qərar qəbul edir, ibtidai istintaq zamanı ekspertiza aparmış və ya müdafiə tərəfinin hesabına ekspertiza aparmaq üçün məhkəməyə dəvət edilmiş ekspertə etiraz edildikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən həmin tərəfdən yenə də ekspertizanın aparılmasını öz hesabına başqa ekspertə tapşırıb-tapşırmayacağını soruşur və müsbət cavab aldıqda tərəfə yeni ekspertin dəvət edilməsi üçün zəruri vaxt ayırır, məhkəmə baxışı yalnız yeni ekspertə zəruri materiallarla tanış olmaq üçün və ekspert rəyinin hazırlanması üçün imkan verildikdən sonra təzələnilir, lakin hər bir halda həmin müddət ekspertizanın təyin edildiyi vaxtdan 15 (on beş) gündən artıq ola bilməz, məhkəmə baxışı təzələndikdən sonra yeni dəvət edilmiş ekspertə etiraz haqqında məsələ ümumi qaydada həll edilir, ekspertə etiraz etmə ilə bağlı olan yuxarıda göstərilən qaydalar mütəxəssisə etiraz edildikdə də tətbiq edilir);

322.1.24. məhkəmə iclasında sədrlik edən ekspertə və mütəxəssisə onların bu Məcəllənin müvafiq olaraq 96 və 97-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir.

322.2. Məhkəmə baxışının açılışı ilə ilkin hərəkətləri apardıqdan sonra məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin məhkəmə istintaqının aparılmasından əvvəl verdikləri vəsatətlərin baxılmasına başlayır.

Maddə 323. Məhkəmə istintaqının aparılmasından əvvəl cinayət prosesi tərəflərinin vəsatət verməsi və həmin vəsatətlərin həlli

323.1. Məhkəmə istintaqına başlamazdan əvvəl məhkəmə iclasında sədrlik edən növbə ilə cinayət prosesi tərəflərindən hər birinin aşağıdakı məsələlərə dair vəsatətlərinin olub-olmamasını aydınlaşdırır:

323.1.1. yeni sübutların tələb edilməsi və cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarına və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə əlavə edilməsi haqqında;

323.1.2. əlavə şahid, ekspert və ya mütəxəssisin çağırılması haqqında;

323.1.3. ekspertizanın təyin edilməsi haqqında;

323.1.4. maddi sübutların və sənədlərin tələb edilməsi haqqında.

323.2. Vəsatət vermiş şəxs hansı halların müəyyən edilməsi üçün əlavə sübutların zəruri olduğunu göstərməlidir.

323.3. Məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesi tərəflərinin sübut kimi yolverilməz olan sənədlərin məhkəmə baxışından xaric edilməsi haqqında vəsatətlərinin olub-olmamasını aydınlaşdırmalıdır.

323.4. Cinayət prosesi tərəflərinin hər hansı birinin verdiyi vəsatəti məhkəmə əvvəlcədən digər tərəfin fikrini dinlədikdən sonra müzakirə etməlidir.

323.5. Aşağıdakı hallarda məhkəmə bu Məcəllənin 323.1-ci maddəsində göstərilən vəsatətləri təmin etməlidir:

323.5.1. cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün məsələlərin hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün əhəmiyyətli ola biləcək halların araşdırılması məqsədi ilə vəsatət qaldırıldıqda;

323.5.2. sübut əhəmiyyəti mübahisə doğuran məlumat və sənədlər bu Məcəllənin və Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının tələblərinin əhəmiyyətli dərəcədə pozulması ilə əldə edildikdə.

323.6. Vəsatətin rədd edilməsi haqqında məhkəmə əsaslandırılmış qərar çıxarır. Vəsatəti rədd edilmiş şəxs işin sonrakı baxışından asılı olaraq həmin vəsatəti təkrarən vermək hüququna malikdir.

323.7. Məhkəmə öz təşəbbüsü ilə şahidlərin məhkəmə iclasına çağırılması, ekspertizanın təyin edilməsi, başqa sübutların tələb edilməsi, habelə məhkəmə baxışından yolverilməz sənədlərin xaric edilməsi haqqında qərar çıxarmaq hüququna malikdir.

XLIII fəsil MƏHKƏMƏ İSTINTAQI

Maddə 325. Məhkəmə istintaqında sübutların tədqiq edilmə ardıcılığı

325.1. Təqsirləndirilən şəxsin özünü təqsirli bilməsi və ya bilməməsi məsələsinə dair münasibətini aydınlaşdırdıqdan sonra məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesinin tərəflərinə məhkəmə istintaqında sübutların tədqiq edilmə qaydasını (təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxslərin və şahidlərin dindirilməsinin, ekspertlərin dinlənilməsinin və digər hərəkətlərin aparılmasının ardıcılığını) izah edir.

325.2. Məhkəmə istintaqı zamanı sübutların tədqiq edilməsinin aşağıdakı ardıcılığı təmin edilir:

325.2.1. İttiham tərəfinin təqdim etdiyi sübutlar - növbə ilə dövlət ittihamçısı, xüsusi ittihamçı və ya zərər çəkmiş şəxs, onun nümayəndəsi, mülki iddiaçı və onun nümayəndəsi tərəfindən;

325.2.2. müdafiə tərəfinin təqdim etdiyi sübutlar - növbə ilə təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi tərəfindən;

325.2.3. məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sübutlar yuxarıda göstərilmiş ardıcılıqla əvvəl ittiham tərəfinin, sonra isə müdafiə tərəfinin nümayəndələri tərəfindən.

325.3. Cinayət prosesinin tərəfləri bu Məcəllənin 325.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ardıcılığa riayət etməklə sübutlar təqdim edirlər. Cinayət prosesinin iştirakçıları tərəfindən təqdim edilən hər bir sübutun tədqiq edilməsinin ardıcılığı sübutları təqdim etmiş şəxs tərəfindən müəyyən edilir.

325.4. Məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sübutların hər birinin tədqiq edilməsinin ardıcılığı cinayət prosesi tərəflərinin fikri dinlənildikdən sonra məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

325.5. İttiham tərəfinin təqdim etdiyi sübutların tədqiqində müdafiə tərəfi, sonra məhkəmə iştirak edir. Müdafiə tərəfinin təqdim etdiyi sübutların tədqiqində isə ittiham tərəfi, sonra məhkəmə iştirak edir. Məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sübutları əvvəl ittiham tərəfi, sonra isə müdafiə tərəfi tədqiq edir. Hər bir halda bu sübutların hər birinin tədqiqində məhkəmə axırıncı növbədə iştirak edir.

325.6. Çarpaz dindirmə hallarında dindirməyə çağırılan şəxsə sualları, birinci növbədə, onu çağırmağa təşəbbüs göstərmiş şəxs verir.

Maddə 326. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi

326.1. Məhkəmə iclasında sədrlik edən dindirməni başlayarkən təqsirləndirilən şəxsə elan edilmiş ittiham və həmin ittihamın hərtərəfli, tam və obyektiv baxılması üçün əhəmiyyətli olan digər hallar barədə ifadə verməyi təklif edir.

326.2. Təqsirləndirilən şəxs sərbəst ifadə verdikdən sonra o, dövlət ittihamçısı, zərurət olduqda məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və onun nümayəndəsi tərəfindən, sonra isə öz müdafiəçisi, zərurət olduqda məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə digər təqsirləndirilən şəxslər və onların müdafiəçiləri, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi tərəfindən dindirilir.

326.3. Təqsirləndirilən şəxs bu Məcəllənin 326.2-ci maddəsində göstərilən şəxslər tərəfindən dindirildikdən sonra hakimlər ona suallar verirlər. Təqsirləndirilən şəxsə axırıncı sual vermək hüququna onun müdafiəçisi malikdir.

326.4. İşə aid olmayan suallar məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən çıxarılır.

326.5. Təqsirləndirilən şəxs məhkəmə iclasında sədrlik edən icazəsi ilə məhkəmə istintaqının istənilən anında sübutlardan hər birinin tədqiqi zamanı ifadə vermək hüququna malikdir.

326.6. Dindirilmə zamanı təqsirləndirilən şəxs yazılı qeydlərdən və sənədlərdən istifadə edə bilər.

326.7. İfadələrinə aid olan qeydlər və sənədlər təqsirləndirilən şəxs tərəfindən oxunduqda, həmin materiallar məhkəmənin tələbi ilə nəzərdən keçirilməsi və icraatın materiallarına əlavə edilməsi üçün məhkəməyə təqdim edilir. Cinayət prosesi tərəflərinin vəsatətinə əsasən təqsirləndirilən şəxsin icraatın materiallarına əlavə edilən qeyd və sənədləri nəzərdən keçirilməsi üçün həmçinin onlara təqdim edilir.

326.8. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi zamanı:

326.8.1. cinayət prosesinin tərəfləri onlarda olan, məhkəmə isə məhkəmə icraatının materiallarına əlavə edilmiş əşya və sənədləri təqdim edə bilərlər;

326.8.2. cinayət prosesinin tərəfləri həmin sənədlərin oxunması və onların icraatın materiallarına əlavə edilməsi barədə vəsatət qaldıra bilərlər;

326.8.3. cinayət prosesinin tərəfləri və məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə təqdim edilmiş əşya və sənədlərlə (məhkəmə iclasının protokolunda təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi zamanı məhz hansı əşyaların, sənədlərin və kim tərəfindən təqdim edildiyi göstərilməlidir) bağlı ona suallar verə bilərlər.

326.9. Cinayət təqibi ilə bağlı olan halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün zəruri olan hallarda məhkəmənin əsaslandırılmış qərarı əsasında təqsirləndirilən şəxs digər təqsirləndirilən şəxs olmadan dindirilə bilər. Məhkəmə iclası zalında olmayan təqsirləndirilən şəxs qayıtdıqdan sonra:

326.9.1. onun iştirakı olmadan dindirilmiş digər təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə iclasının protokoluna daxil edilmiş ifadələri oxunur;

326.9.2. ona zəruri ifadələr vermək, onun olmadığı vaxt dindirilmiş təqsirləndirilən şəxsə suallar vermək üçün imkan yaradılır.

Maddə 327. Təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinin elan edilməsi

327.1. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyədək icraat zamanı, davam edən məhkəmə baxışı zamanı əvvəllər keçirilmiş məhkəmə iclasında və ya cari məhkəmə iclasında verdiyi ifadələr və həmin ifadələrin audio yazısı, video və ya kino çəkilişi yalnız aşağıdakı hallarda elan edilə və ya göstərilə bilər:

327.1.1. təqsirləndirilən şəxs məhkəməyədək icraat zamanı elan edilmiş ittihamın mahiyyəti üzrə ifadə verməkdən imtina etdikdə;

327.1.2. məhkəmə baxışı təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıldıqda;

327.1.3. təqsirləndirilən şəxsin əvvəllər vermiş olduğu və cari məhkəmə baxışında verdiyi ifadələr arasında əhəmiyyətli ziddiyyətlər olduqda (bela halda təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinin elan edilməsi yalnız onun sərbəst ifadə verməsindən və verilmiş suallara cavab verməsindən sonra mümkündür).

327.2. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi protokoluna və ya məhkəmə iclasının protokoluna daxil edilmiş ifadələrinin elan edilməsindən əvvəl onun əvvəllər verdiyi ifadələrin audio yazısının səsləndirilməsinə, video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yol verilmir.

Maddə 328. Şahidin dindirilməsi

328.1. Məhkəmə iclasında şahidlər ayrı-ayrılıqda və dindirilməmiş şahidlərin iştirakı olmadan dindirilir.

328.2. Şahidin dindirilməsindən əvvəl məhkəmə iclasında sədrlik edən onun şəxsiyyətini müəyyən edir və ona aşağıdakıları izah edir:

328.2.1. özünün və ya yaxın qohumunun əleyhinə ifadə verməkdən imtina etmək hüququnu;

328.2.2. məhkəmədə baxılan ittihamla əlaqədar ona məlum olan bütün halları düzgün danışmağın məhkəmədə ifadə verən şahidin vəzifəsi olduğunu;

328.2.3. İfadə verməkdən imtina etməyə və ya bilə-bilə yalan ifadə verməyə görə məsuliyyətini.

328.3. Şahid ona məhkəmə tərəfindən bu Məcəllənin 328.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tələblərə müvafiq olaraq edilmiş izahları yazılı surətdə təsdiq edir. Şahidin bu iltizamı məhkəmə iclasının protokoluna əlavə edilir.

328.4. Şahid ifadə verməmişdən əvvəl məhkəmə iclası katibinin sözlərini onun ardınca təkrar edərək aşağıdakı məzmununda and içir:

"Həqiqəti və məhkəmədə baxılan cinayət təqibi ilə bağlı mənə məlum olan bütün halları məhkəməyə söyləyəcəyimə and içirəm". And içmə barədə məhkəmə iclasının protokolunda qeydiyyat aparılır. 16 (on altı) yaşına çatmamış şahid bunun əvəzinə yalnız həqiqəti danışacağına və heç nəyi gizlətməyəcəyinə şifahi vəd verir və bu barədə məhkəmənin iclas protokolunda müvafiq qeydiyyat aparılır.

328.5. Məhkəmə iclasında sədrlik edən şahidin təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsə, mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və icraatda iştirak edən digər şəxslərə münasibətini aydınlaşdırır və baxılan ittihamla əlaqədar məlum olanlar barədə ifadə verməyi təklif edir. Məhkəmə heç kəsə şahidin sərbəst ifadəsini kəsməyə imkan vermir.

328.6. Məhkəmə iclasına cinayət prosesi tərəflərindən birinin vəsatəti üzrə çağırılmış şahid aşağıdakı ardıcılıqla dindirilir:

328.6.1. vəsatət vermiş şəxs;

328.6.2. bu tərəfə aid olan digər şəxslər;

328.6.3. əks tərəfə aid olan şəxslər;

328.6.4. məhkəmə.

328.7. Məhkəmənin təşəbbüsü ilə çağırılmış şahidi əvvəl ittiham tərəfi, sonra müdafiə tərəfi, daha sonra isə məhkəmə dindirir.

328.8. Cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün zərurət olduqda cinayət prosesi tərəflərindən birinin vəsatəti üzrə və ya məhkəmənin təşəbbüsü ilə və yalnız onun əsaslandırılmış qərarı əsasında 16 (on altı) yaşına çatmamış şahidin məhkəmə iclasında təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan dindirilməsinə yol verilə bilər. Bütün hallarda 16 (on altı) yaşına çatmamış şahidin ifadələri təqsirləndirilən şəxsə elan edilir və ona öz müdafiəçisi vasitəsilə həmin şahidə suallar vermək imkanı ya-

radılır. Məhkəmə iclası zalına qayıtdıqdan sonra təqsirləndirilən şəxs yetkinlik yaşına çatmamış şahidin verdiyi məlumatlarla əlaqədar öz ifadələrini vermək hüququna malikdir.

328.9. Cinayət prosesi tərəflərinin vəsatəti əsasında və ya öz təşəbbüsü ilə on altı yaşına çatmamış şahidin məhkəmənin iclas zalında qalmasının məhkəmə tərəfindən zəruri hesab edildiyi hallar istisna olmaqla, o, dindirildikdən sonra məhkəmənin iclas zalını tərk etməlidir.

Maddə 329. Şahid ifadələrinin elan edilməsi

329.1. Şahid tərəfindən məhkəməyədək icraat, davam edən məhkəmə baxışı zamanı əvvəllər keçirilmiş məhkəmə iclasında və ya cari məhkəmə iclasında verilmiş ifadələrin şahidin məhkəmə iclasında iştirakı olmadan elan edilməsinə, habelə həmin ifadələrin audio yazısının səsləndirilməsinə video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yalnız şahidin məhkəmə baxışına gəlməsini istisna edən səbəblərə görə həmçinin bu Məcəllənin 311.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş digər hallarda yol verilir.

329.2. Şahid ifadələrinin audio yazısının səsləndirilməsinə, video və ya kino çəkilişinin göstərilməsinə yalnız onun dindirilməsi protokolu və ya şahidin ifadələri yazılan hissədə məhkəmə iclasının protokolu elan edildikdən sonra yol verilir.

Maddə 330. Zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsi

330.1. Zərər çəkmiş şəxs bu Məcəllənin 328-ci maddəsində şahidin dindirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə dindirilir.

330.2. Məhkəmə iclasında zərər çəkmiş şəxs şahidlərin dindirilməsindən və digər sübutların tədqiq edilməsindən əvvəl dindirilir. Yalnız təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi istisna təşkil edə bilər.

330.3. İttihamı müdafiə edən zərər çəkmiş şəxsi əvvəl ittiham tərəfi, sonra müdafiə tərəfi və daha sonra məhkəmə dindirir.

330.4. Cinayət prosesinin tərəfləri etiraz etmədiyi halda məhkəmə zərər çəkmiş şəxsin vəsatəti əsasında ona dindirildikdən sonra məhkəmənin iclas zalını tərk etməyə icazə verə bilər.

Maddə 331. Məhkəmə baxışında ekspertiza

331.1. Məhkəməyədək icraat zamanı ekspertizanın keçirildiyi halda, məhkəmə istintaqının gedişində ekspertin məhkəməyədək icraat mərhələsində verdiyi rəy tədqiq edilir.

331.2. Məhkəməyədək icraat zamanı rəy vermiş ekspert aşağıdakı hüquqlara malikdir:

331.2.1. məhkəmə baxışında və ekspertizanın predmetinə aid olan sübutların tədqiq edilməsində iştirak etmək;

331.2.2. təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin, şahidlərin dindirilməsində, maddi sübutların müayinəsində və digər istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirak etmək.

331.3. Ekspertin rəyi tədqiq edildikdən sonra məhkəmə cinayət prosesi tərəflərindən hər birinin fikrini dinləməklə cinayət prosesi tərəflərinin vəsatəti əsasında və ya öz təşəbbüsü ilə təkrar və ya əlavə ekspertiza təyin etmək hüququna malikdir.

331.4. Cinayət işi üzrə ibtidai araşdırma zamanı ekspertiza təyin edilmədikdə cinayət prosesinin tərəfləri məhkəmə baxışında ekspertizanın təyin edilməsi haqqında vəsatət qaldıra bilərlər.

331.5. Cinayət prosesinin tərəfi özünün yazılı vəsatətində aşağıdakıları göstərməlidir:

331.5.1. ekspertin rəy verəcəyi sualları;

331.5.2. hansı halların araşdırılmalı olduğunu;

331.5.3. kimin ekspert qismində cəlb edilməsi məsələsinə dair təkliflərini.

331.6. Cinayət prosesinin hər bir tərəfi aşağıdakı hüquqlara malikdir:

331.6.1. ekspertizanın təyin edilməsi haqqında əks tərəfin vəsatəti ilə tanış olmaq;

331.6.2. bu Məcəllənin 331.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məsələlərə dair öz fikrini bildirmək.

331.7. Bu Məcəllənin 140.0.1-140.0.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş halların müəyyən edilməsi üçün ibtidai araşdırma zamanı ekspertiza keçirilməmişdirsə, məhkəmə ekspertizanın aparılmasını təmin etməlidir. Bu və digər hallarda ekspertiza təyin edildikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesinin tərəflərinə ekspert qarşısında suallar qoymağı, ekspertizanın aparılmasının kimə tapşırılması və nəyin tədqiq edilməsi barədə öz mülahizələrini bildirməyi təklif edir. Məhkəmə cinayət prosesinin tərəflərinə aid olan şəxslərdən hər hansı birinin vəsatəti üzrə tərəflərə öz mülahizə və suallarını bildirmək üçün imkan yaradılması məqsədilə məhkəmə iclasında tənəffüs elan edir.

331.8. Cinayət prosesinin tərəfləri ekspert tədqiqatının obyektini əşya və sənədləri təqdim etmək hüququna malikdirlər. Onları belə obyektlər sırasından xaric edərək məhkəmə əsaslandırılmış qərar çıxarmalıdır.

- 331.9. Məhkəmə baxışında ekspertizanın aparılması qaydası haqqında yekun nəticə məhkəmənin qərarında öz əksini tapır.
- 331.10. Ekspert təyin edilmiş şəxsə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında məhkəmə qərarının surəti verilir və ona ekspertin hüquq və vəzifələri izah edilir.
- 331.11. Tədqiqat üçün zəruri olan halda məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini dinlədikdən sonra məhkəmə iclasını təxirə sala bilər.
- 331.12. Ekspertin rəyi yazılı şəkildə məhkəməyə təqdim edilir və sədrlik edənə göstərişi ilə məhkəmə iclasında elan olunur.

Maddə 332. Ekspertin dindirilməsi

- 332.1. Məhkəmə iclasına çağırılmış ekspert aşağıdakı ardıcılıqla dindirilir:
- 332.1.1. vəsatəti əsasında ekspertizanın aparıldığı şəxs;
- 332.1.2. həmin tərəfə aid olan digər şəxslər;
- 332.1.3. əks tərəfə aid olan şəxslər;
- 332.1.4. məhkəmə.
- 332.2. Ekspertiza cinayət prosesinin tərəflərin vəsatəti əsasında və ya məhkəmənin təşəbbüsü ilə aparıldıqda, eksperti növbə ilə ittiham tərəfi, müdafiə tərəfi və məhkəmə dindirir.

Maddə 333. Maddi sübutlara baxış keçirilməsi

- 333.1. Məhkəmədə olan maddi sübutlara, məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdiyi və məhkəmənin maddi sübut kimi qəbul etdiyi əşyalara növbə ilə ittiham, müdafiə tərəfləri və məhkəmə tərəfindən baxış keçirilir. Maddi sübut kimi qəbul edilmiş əşyanı cinayət prosesinin tərəflərindən biri təqdim etdikdə, həmin tərəf onu birinci baxışdan keçirir. Baxış keçirilən zaman maddi sübutlar məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən şahidə, ekspertə və mütəxəssisə təqdim edilə bilər. Elan edilmiş ittihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün həmin şəxslər məhkəmənin diqqətini maddi sübuta baxış keçirilərkən aşkar edilmiş, əhəmiyyətli olan bütün hallara yönəltməlidir.
- 333.2. Məhkəmə iclasına təqdim edilə bilməyən maddi sübutlara baxış keçirilməsi bu Məcəllənin 333.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət edilməklə aparılır.

Maddə 334. Sənədlərin elan edilməsi

Məhkəməyədək icraatın materiallarına əlavə edilmiş, cinayət prosesi tərəflərinin məhkəməyə təqdim etdikləri və ya məhkəmənin təşəbbüsü ilə tələb edilmiş sənədlərdə elan edilmiş ittihamın məhkəmə baxışı zamanı hərtərəfli, tam və obyektiv tədqiq edilməsi üçün əhəmiyyətli olan hallar əks və ya təsdiq edildikdə, həmin sənədlər məhkəmə iclasında elan edilir.

Maddə 335. Yer in və binanın baxışı

- 335.1. Məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin fikrini dinlədikdən sonra aşağıdakı hallarda məhkəmə baxışı zamanı yer in və ya binanın baxışını aparır:
- 335.1.1. məhkəməyədək icraat zamanı yer in və binanın baxış protokolunun elan edilməsi ilə kifayətlənməyi qeyri-mümkün hesab etdikdə;
- 335.1.2. yer in və ya binanın baxışı əvvəllər aparılmadıqda.
- 335.2. Yer in və binanın baxışı növbə ilə ittiham tərəfi, müdafiə tərəfi və məhkəmə tərəfindən aparılır.
- 335.3. Zərurət olduqda yer in və binanın baxışı şahidlərin, ekspertin və mütəxəssisin iştirakı ilə aparılır.
- 335.4. Cinayət təqibi ilə bağlı olan halları nəzərə almaqla və cinayət prosesi tərəflərinin razılığı ilə məhkəmə yer in və binanın baxışının aparılmasını baxılmalı olan obyektlərin yerləşdiyi yer üzrə birinci instansiya məhkəməsinə tapşırmaq hüququna malikdir. Belə halda baxış hal şahidlərinin iştirakı ilə aparılır, bu Məcəllənin 236.6.1-236.6.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun olaraq tərtib edilmiş protokol isə məhkəmə iclasında elan edilir.

Maddə 336. Tanınma üçün təqdim etmə, istintaq eksperimentinin aparılması, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi

- 336.1. Məhkəmə baxışı zamanı tanınma üçün təqdim etmə, istintaq eksperimenti, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi cinayət prosesi tərəflərinin iştirakı ilə bu Məcəllədə müvafiq istintaq hərəkətlərinin məhkəməyədək icraatı üçün nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət etməklə həyata keçirilir.
- 336.2. Bu Məcəllənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tanınma üçün təqdim etmə, istintaq eksperimentinin aparılması, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi qapalı məhkəmə iclasında aparıla bilər.

336.3. Məhkəmə baxışı qaydalarına riayət etməklə tanınma üçün təqdim etməni, istintaq eksperimentinin aparılmasını, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsini həyata keçirmək mümkün olmadıqda, məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin razılığı ilə göstərilən hərəkətlərin müəyyən müddətdə həyata keçirilməsini məhkəməyədək icraat zamanı ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora tapşırıla bilər. Zəruri hallarda göstərilən hərəkətlərin həyata keçirilməsi müddətində məhkəmə baxışında tənəffüs elan edilə bilər.

Maddə 337. Sübutların tədqiqatının məhdudlaşdırılması

337.1. Dövlət ittihamçısı ittihamın təsdiqi üçün tədqiq edilmiş sübutların kifayət olmasını hesab etdikdə məhkəmə istintaqının ittiham tərəfindən təqdim olunmuş sübutların tədqiqinin baxılmış sübutlarla məhdudlaşdırılması barədə vəsatət qaldırıla bilər. Məhkəmə cinayət prosesi tərəflərinin hər birini dinləyərək aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirmək hüququna malikdir:

337.1.1. həmin vəsatəti təmin etmək;

337.1.2. tədqiq edilməmiş sübutların irəli sürülmüş ittihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu hesab etdikdə, vəsatəti rədd etmək.

337.2. Müdafiə tərəfi cinayət işini başlamış şəxs tərəfindən cinayət işinin materiallarına əlavə edilmiş və ya təqsirləndirilən şəxsin, onun müdafiəçisinin, qanuni nümayəndəsinin, habelə mülki cavabdehin və ya onun nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəməyə təqdim edilmiş, lakin məhkəmədə hələ ki baxılmamış sübutların tədqiq edilməsindən imtina etmək hüququna malikdir. Belə imtina hər bir halda məhkəmə tərəfindən qəbul olunmalıdır.

Maddə 338. Məhkəmə istintaqının qurtarması

338.1. Məhkəmə baxışına təqdim edilmiş bütün sübutlar məhkəmə iclasında tədqiq edildikdən sonra məhkəmə iclasında sədrlik edən cinayət prosesinin tərəfləri barəsində aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirir:

338.1.1. məhkəmənin məhkəmə çıxışlarına keçmək üçün hazır olduğunu onlara bildirir;

338.1.2. onlara məhkəmənin hökm çıxardıqda yalnız məhkəmə istintaqı zamanı baxılmış sübutlara istinad edəcəyi barədə xəbərdarlıq edir;

338.1.3. onların məhkəmə istintaqının tamamlanması üçün hansı sübutların baxılması və həmin sübutların işin məhz hansı hallarının müəyyən edilməsi üçün zəruriliyi barədə vəsatətlərinin olub-olmamasını aydınlaşdırır.

338.2. Məhkəmə istintaqının tamamlanması barədə vəsatəti həll edərək məhkəmə cinayət təqibi ilə bağlı mühüm əhəmiyyətə malik olan halların hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması tələbini rəhbər tutur.

338.3. Məhkəmə istintaqının tamamlanması barədə vəsatət məhkəmənin əsaslandırılmış qərarı ilə təmin edildikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə istintaqının qurtardığını elan edir. Vəsatət təmin edilmədikdə məhkəmə istintaqı davam edir.

XLIV fəsil

MƏHKƏMƏ ÇIXIŞLARI VƏ TƏQSİRLƏNDİRİLƏN ŞƏXSİN SON SÖZÜ

Maddə 339. Məhkəmə çıxışlarının başlanması

339.1. Məhkəmə istintaqı qurtardıqdan sonra məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə çıxışlarına başladığını elan edir.

339.2. Məhkəmə çıxışlarında iştirak edən şəxslərdən hər hansı biri məhkəmə çıxışlarına hazırlaşmaq üçün vaxt verilməsi haqqında vəsatət qaldırıdıqda, məhkəmə iclasında sədrlik edən müddətini göstərməklə məhkəmə iclasında tənəffüs elan edir.

Maddə 340. Tərəflərin çıxışları

340.1. Məhkəmə çıxışları dövlət ittihamçısı, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı) və ya onun nümayəndəsi, mülki iddiaçı və ya onun nümayəndəsi, təqsirləndirilən şəxs (yalnız müdafiəçi işdə iştirak etmədiyi halda) və ya onun müdafiəçisi, mülki cavabdeh və ya onun nümayəndəsi tərəfindən növbə ilə söylənilən nitqlərdən ibarətdir.

340.2. Dövlət ittihamı bir neçə dövlət ittihamçısı tərəfindən müdafiə edildikdə, işdə bir neçə zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və onların nümayəndələri, təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi iştirak etdikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən öz çıxışlarının ardıcılığını müəyyən etmək üçün onlara vaxt verir. Zərurət olduqda bu məqsədlə məhkəmə iclasında fasilə elan edilə bilər. Göstərilən şəxslər öz çıxışlarının ardıcılığı barədə razılığa gəlmədikdə, məhkəmə onların fikrini dinləyərək müvafiq qərar qəbul edir.

340.3. Cinayət prosesinin tərəfləri öz çıxışlarında məhkəmə istintaqı zamanı tədqiq edilməmiş sübutlara istinad edə bilməzlər. Özünün gəldiyi nəticənin əsaslandırılması üçün yeni sübutlardan istifadə etmək zərurəti yarandıqda cinayət prosesinin tərəfi hansı halların və hansı sübutlar əsasında əlavə tədqiqat tələb edildiyini göstərməklə məhkəmə istintaqının təzələnməsi barədə vəsatət qaldırır. Məhkəmə cinayət prosesinin digər tərəfinin fikrini dinləyərək vəsatətin təmin və ya rədd edilməsi barədə qərar qəbul edir.

340.4. Məhkəmə, məhkəmə çıxışlarını müəyyən vaxtla məhdudlaşdırma bilməz, lakin məhkəmə çıxışlarında iştirak edən şəxslər məhkəmədə baxılan ittihama aid olmayan hallara toxunduqda, məhkəmə iclasında sədrlik edən onların çıxışlarını dayandırmaq hüququna malikdir.

Maddə 341. Replikalar

Məhkəmə baxışının bütün iştirakçılarının məhkəmə çıxışları səsəndikdən sonra dövlət ittihamçısı, zərər çəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi cinayət prosesi tərəfləri nümayəndələrinin çıxışlarında deyilənlərə dair qısa etiraz və qeydlərlə bir dəfə də çıxış etmək hüququna malikdirlər.

Maddə 342. Təqsirləndirilən şəxsin son sözü

342.1. Məhkəmə çıxışları və replikalar qurtardıqdan sonra təqsirləndirilən şəxsə son söz verilir. Təqsirləndirilən şəxs son sözünü söyləyərkən ona suallar verilməsinə yol verilmir.

342.2. Məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin son sözünün müddətini müəyyən edə bilməz. Təqsirləndirilən şəxs məhkəmədə baxılan ittihama açıq surətdə aid olmayan hallara toxunduqda, məhkəmə iclasında sədrlik edən onun sözünü kəsmək hüququna malikdir.

342.3. Təqsirləndirilən şəxs son sözündə elan edilmiş ittihamın məhkəmədə hərtərəfli, tam və obyektiv baxılması üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan yeni halları barədə məlumat verdikdə, məhkəmə, məhkəmə istintaqını təzələyir.

Maddə 343. İttihamın mahiyyəti üzrə cinayət prosesi tərəflərinin təklifləri

343.1. Təqsirləndirilən şəxsin son sözü qurtardıqdan sonra, məhkəmə müşavirə otağına gedənədək cinayət prosesinin tərəfləri məhkəmə baxışının nəticələri əsasında yekun məhkəmə qərarının layihəsinin variantını məhkəməyə təqdim edə bilirlər.

343.2. Cinayət prosesi tərəflərindən biri yekun məhkəmə qərarının layihəsi barədə təklif verdikdə, o, həmin layihəni cinayət prosesinin digər tərəfinə də verməlidir.

XLV fəsil

YEKUN MƏHKƏMƏ QƏRARININ ÇIXARILMASI

Maddə 344. Məhkəmənin müşavirə otağına getməsi

344.0. Məhkəmə çıxışları qurtardıqdan, təqsirləndirilən şəxsin son sözü dinlənildikdən, cinayət prosesinin tərəflərinə yekun məhkəmə qərarının layihəsinə dair öz təkliflərini vermək üçün imkan yaradıldıqdan sonra aşağıdakı hərəkətlər yerinə yetirilir:

344.0.1. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə baxışının başa çatdığını elan edir;

344.0.2. məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarının çıxarılması üçün məhkəmə müşavirə otağına gedir.

Maddə 345. Hakimlərin müşavirəsinin gizliliyi

345.1. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarının çıxarılması ilə bağlı məsələlər müşavirə otağında məhkəmə tərəfindən müzakirə edilir (hakim tərəfindən baxılır).

345.2. Müşavirə otağında yalnız müvafiq olaraq cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətin məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə tərkibinə daxil olan hakimləri ola bilirlər. Yekun məhkəmə qərarının məhkəmə tərəfindən müzakirə edilməsi (hakim tərəfindən baxılması) və çıxarılması zamanı müşavirə otağında digər şəxslərin olması qəti qadağandır.

345.3. Aşağıdakı hallarda hakimlər müşavirə otağında olmalarına fasilə verə bilirlər:

345.3.1. nahar etmək zərurəti olduqda;

345.3.2. iş günü başa çatdıqda;

345.3.3. bayram və istirahət günlərində.

345.4. Hakimlər müşavirə zamanı məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarı müzakirə edilərkən və çıxarılarəkən söylənilən mülahizələri yaya bilməzlər.

Maddə 346. Məhkəmə tərəfindən müşavirə otağında müzakirə edilən məsələlər

346.1. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair müşavirə otağında aşağıdakı məsələlər göstərilən ardıcılıqla məhkəmə tərəfindən müzakirə edilməlidir (hakim tərəfindən baxılmalıdır):

- 346.1.1. cinayət hadisəsinin olmasının sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
  - 346.1.2. təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi əməldə cinayət tərkibinin olmasının sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
  - 346.1.3. təqsirləndirilən şəxsin cinayətin törədilməsində aidiyyətinin sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
  - 346.1.4. cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinin sübuta yetirilib-yetirilmədiyi;
  - 346.1.5. təqsirləndirilən şəxsin əməlinin cinayət qanununun müvafiq maddəsi əsasında ona ittihamın elan edildiyi cinayətin əlamətlərinə uyğun olub-olmadığı;
  - 346.1.6. əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halların olub-olmadığı;
  - 346.1.7. təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyətini ağırlaşdıran və ya yüngülləşdirən halların olub-olmadığı;
  - 346.1.8. cinayət məsuliyyətindən azad etmə üçün əsasların olub-olmadığı;
  - 346.1.9. törətdiyi əmələ görə təqsirləndirilən şəxsin cəzalanmalı olub-olmadığı;
  - 346.1.10. təqsirləndirilən şəxsə residivə görə cəzanın təyin edilməsi üçün əsasların olub-olmadığı;
  - 346.1.11. təqsirləndirilən şəxsə məhz hansı cəzanın (o cümlədən cinayətlərin residivi, cinayətlərin məcmusu, hökmlərin məcmusu, cəzaların birləşdirilməsi, cəza müddətlərinin hesablanması, cəzanın əvəz edilməsi, güzəşt edilməsi, həmin cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanın təyin edilməsi haqqında andlı iclasçıların verdiyi, şərti məhkum etmənin tətbiq edilməsi imkanı nəzərə alınmaqla təyin edilməli olduğu);
  - 346.1.12. təqsirləndirilən şəxsə təyin edilmiş cəzanın çəkilməli olub-olmadığı;
  - 346.1.13. təqsirləndirilən şəxsə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edildikdə, hansı cəzaçəkmə və ya tərbiyə müəssisəsinin müəyyən edilməli olduğu;
  - 346.1.14. cinayətin törədilməsində təqsirli hesab edilmiş təqsirləndirilən şəxs barəsində əlavə cəzaların və məhz hansı cəzanın təyin edilməsinin zəruri olub-olmadığı;
  - 346.1.15. yetkinlik yaşına çatmamış təqsirləndirilən şəxs barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin və məhz hansı tədbirlərin tətbiq edilməsinin mümkün olub-olmadığı;
  - 346.1.16. təqsirləndirilən şəxs barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin və məhz hansı tədbirlərin tətbiq edilməsinin mümkün olub-olmadığı;
  - 346.1.17. mülki iddianın kimin mənafeyinə və hansı məbləğdə təmin edilməli olub-olmadığı;
  - 346.1.18. cinayət nəticəsində vurulmuş maddi zərərin və ya mümkün ola biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi məqsədi ilə əmlak üzərinə qoyulmuş həbsin ləğv edilməli olub-olmadığı;
  - 346.1.19. maddi sübutlar məsələsinin necə həll edilməli olduğu;
  - 346.1.20. qətimkan tədbirinin ləğv edilməli, dəyişdirilməli və seçilməli (məhz hansı tədbirin) olub-olmadığı, o cümlədən girov haqqında məsələnin necə həll ediləcəyi;
  - 346.1.21. məhkəmə xərclərinin kimin üzərinə və hansı məbləğdə qoyulmalı olduğu;
  - 346.1.22. cəzanın çəkilmə müddətinin hansı tarixdən başlanılması;
  - 346.1.23. xüsusi qərarın çıxarılması üçün əsasların olub-olmadığı, belə əsaslar olduqda kimin barəsində və hansı məzmununda çıxarılacağı.
- 346.2. Təqsirləndirilən şəxsin cinayət törədildiyi zaman və ya cinayət törədildikdən sonra öz hərəkətlərinə hesabat vermək və ya onları idarə etmək qabiliyyəti barədə məsələ məhkəməyədək icraat və ya baxış zamanı qalxdıqda və bununla əlaqədar məhkəmə-psixiatriya ekspertizası təyin edilməli olduqda, təqsirləndirilən şəxsin anlaqlılığı barədə məsələ bir daha məhkəmə tərəfindən müzakirə edilməlidir.

Maddə 347. Məhkəmənin yekun qərarının çıxarılması qaydası

347.1. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun qərar (höküm və ya digər qərar) yalnız bu Məcəllənin 346.1-ci maddəsində göstərilən məsələlər hakimlər tərəfindən müzakirə edildikdən (hakim tərəfindən baxıldıqdan) sonra müşavirə otağında çıxarılır.

347.2. Məhkəmə iclasında sədrlik edən bütün məsələləri hakimlərin müzakirəsinə bu Məcəllənin 346.1-ci maddəsində göstərilən ardıcılıqla çıxarır (hakim isə baxır).

347.3. Müzakirə edilən hər bir məsələ üzrə qəti qərar qəbul edilir. Onun qəbul edilməsi üçün hər bir hakim təsdiqedicisi və ya inkaredicisi cavab verməlidir. Səsvermədə iştirak edən hakimlərdən heç biri bitərəf qalmamalıdır. Bütün hallarda məhkəmə iclasında sədrlik edən axırda səs verir.

347.4. Bütün məsələlər sadə səs çoxluğu ilə həll edilir. Ömürlük azadlıqdan məhrum etmənin tətbiqi barədə qərar hakimlər tərəfindən yalnız yekdilliklə qəbul edilə bilər.

347.5. Müşavirə otağında müzakirə edilən məsələlərdən hər biri üzrə məhkəmə iclasında sədrlik edən tərəfindən təklif olunan qərar birinci səsə qoyulur. Hakimlərdən biri təqsirləndirilən şəxsə bəraət verilməsinin lehinə səs verdikdə, digər iki hakimin isə həmin cinayətin tövsifi və cəza tədbirinə dair qərarları üst-üstə düşmədikdə, bəraət verilməsini təklif etmiş hakimin səsi həmin məsələlər üzrə təqsirləndirilən şəxs üçün ən əlverişli qərarı təklif etmiş hakimin səsinə əlavə edilir.

347.6. Qərarın qəbul edilməsi zamanı xüsusi rəy vermiş hakim həmin rəyi məhkəmənin yekun qərarının elan edildiyi vaxtdan 3 (üç) günədək müddətdə yazılı şəkildə bildirmək hüququna malikdir. Xüsusi rəy məhkəmə iclasında sədrlik edənə təqdim edilir və yalnız apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsində icraat zamanı açıla bilən möhürlənmiş zərfdə onun tərəfindən məhkəmə icraatının materiallarına əlavə edilir.

347.7. Bu Məcəllənin 347.1-347.6-cı maddələrinin tələblərinin yerinə yetirilməsi barədə məhkəmə iclasında sədrlik edən protokol tərtib edir və bu protokolda hakimlərin soyadları qeyd edilməklə məhkəmə tərəfindən müşavirə otağında müzakirə edilmiş məsələlər və məsələlərdən hər birinin həll edilməsi zamanı hakimlər tərəfindən verilmiş səslərin sayı göstərilməlidir. Həmin protokol yalnız apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsində icraat zamanı açıla bilən möhürlənmiş zərfdə məhkəmə icraatının materiallarına əlavə edilir.

Maddə 348. Bəzi məsələlər üzrə məhkəmənin yekun qərarların qəbul edilməsi xüsusiyyətləri

348.1. Məhkəmə baxışının nəticələri əsasında məhkəmə ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayəti törətmiş 18 yaşnadək olan şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmədən islah edilməsinin mümkün olduğu qənaətinə gəldikdə, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərdən birinin tətbiq edilməsi barədə qərar çıxara bilər.

348.2. Aşağıdakı hallarda məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş tibbi xarakterli məcburi tədbirlərdən birinin tətbiq edilməsi barədə qərar çıxarır:

348.2.1. əməlin törədilməsi zamanı təqsirləndirilən şəxs anlaşıq vəziyyətdə olduqda;

348.2.2. cinayət törətdikdən sonra təqsirləndirilən şəxs cinayət cəzasının təyin edilməsini və ya icrasını istisna edən psixi xəstəliyə tutulduqda;

348.2.3. təqsirləndirilən şəxs cinayət törətdikdə və onun anlaşıq olduğunu istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətində olduqda;

348.2.4. təqsirləndirilən şəxs cinayət törətdikdə və onun alkoqolizmdən və ya narkomaniyadan müalicəyə ehtiyacı olduqda.

348.3. Bəraət hökmü çıxararkən məhkəmə bəraət almış şəxsə cinayət təqibi orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi məsələsinə dair qərar qəbul edir.

348.4. Hər hansı şəxs bir neçə cinayətin törədilməsində ittiham edildikdə, məhkəmə bu Məcəllənin 346.1.1—346.1.12, 346.1.14 — 346.1.16-cı maddələrində göstərilmiş məsələləri cinayətlərdən hər biri üzrə ayrılıqda həll edir.

348.5. Cinayətin törədilməsində bir neçə təqsirləndirilən şəxs ittiham edildikdə, bu Məcəllənin 346.1-ci maddəsində göstərilən bütün məsələlər təqsirləndirilən şəxslərdən hər birinin barəsində həll edilir.

348.6. Şərti məhkum etməni tətbiq edərkən məhkəmə aşağıdakı məsələləri həll etməlidir:

348.6.1. şərti məhkum etmənin hansı sınaq müddətinə və şərti məhkum edilmiş şəxs üçün hansı konkret vəzifələrlə müəyyən edildiyini;

348.6.2. şərti məhkum edilmiş şəxs üzərində nəzarətin kimə həvalə edildiyini.

Maddə 349. Məhkəmənin hökmünə dair irəli sürülən ümumi tələblər

349.1. Məhkəmənin hökmü Azərbaycan Respublikasının adından çıxarılır.

349.2. Məhkəmənin hökmü ittihamedicisi, yaxud bəraətverici ola bilər.

349.3. Məhkəmənin hökmü qanuni və əsaslı olmalıdır.

349.4. Məhkəmənin hökmü Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının cinayət və digər qanunlarının tələblərinə riayət edilməklə çıxarıldıqda qanuni hesab edilir.

349.5. Aşağıdakı hallarda məhkəmənin hökmü əsaslı hesab edilir:

349.5.1. məhkəmənin gəldiyi nəticələr yalnız məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlara əsaslandıqda;

349.5.2. bu sübutlar ittihamın qiymətləndirilməsi üçün kifayət etdikdə;

349.5.3. məhkəmənin müəyyən etdiyi hallar onun tədqiq etdiyi sübutlara uyğun gəldikdə.

Maddə 350. Məhkəmənin bəraət hökmü

350.1. Məhkəmənin bəraət hökmü təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edildiyi və məhkəməyə verildiyi ittiham üzrə cinayətin törədilməsində onun təqsirli olmaması haqqında məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarını əks etdirir.

350.2. Bu Məcəllənin 42.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan biri olduqda, aparılmış məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmə bəraət hökmü çıxarmalıdır.

350.3. Məhkəmənin bəraət hökmünə bəraət almış şəxsin təqsirsizliyini şübhə altına qoyan ifadələrin daxil edilməsi yolverilməzdir.

350.4. Bəraət hökmü çıxarılanda cinayəti törətmiş şəxs müəyyən edilməmiş qaldıqda, hökm qanuni qüvvəyə mindikdən sonra bu Məcəllənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş qaydada həmin şəxsin cinayət təqibi məsələsinin həll edilməsi üçün məhkəmə baxılmış cinayət işi üzrə materialları və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materiallarını ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərir.

Maddə 351. Məhkəmənin ittiham hökmü

351.1. Məhkəmənin ittiham hökmü təqsirləndirilən şəxsin cinayətin törədilməsində təqsirli bilinməsi və onun barəsində cəza tədbirinin tətbiq edilməsi (cinayət qanunu ilə bilavasitə nəzərdə tutulduğu hallarda onun barəsində cəzanın tətbiq edilməməsi və ya cəzadan azad edilməsi) barədə məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun məhkəmə qərarını əks etdirir.

351.2. Məhkəmənin ittiham hökmü ehtimallara əsaslanma bilməz və yalnız məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin təqsiri sübuta yetirildiyi halda çıxarılır.

351.3. Məhkəmə bu Məcəllənin 346.1.1—346.1.6-cı maddələrində göstərilən məsələlərə təsdiqedic cavab verdikdə, təqsirləndirilən şəxsin cinayətin törədilməsində təqsiri aşağıdakılar nəzərə alınmaqla sübuta yetirilmiş hesab edilə bilər:

351.3.1. təqsirsizlik prezumpsiyasını rəhbər tutaraq;

351.3.2. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalar daxilində məhkəmə baxışında ittihamın baxılması nəticələrinə əsaslanaraq;

351.3.3. məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş mötəbər və mümkün sübutlara əsaslanaraq;

351.3.4. təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinə dair aradan qaldırılma bilməyən şübhələri onun xeyrinə şərh edərkən.

Maddə 352. Məhkəmə hökmünün tərtib edilməsi

352.1. Bütün zəruri məsələləri həll etdikdən sonra məhkəmə hökmün tərtib edilməsinə başlayır.

352.2. Məhkəmənin hökmü məhkəmə baxışının aparıldığı dildə, aydın, anlaşılacaq ifadələrlə tərtib edilməlidir.

352.3. Məhkəmənin hökmü giriş, təsviri-əsaslandırıcı və nəticəvi hissələrdən ibarətdir.

352.4. Məhkəmənin hökmü hakimlərdən biri tərəfindən əllə yazılmalı və ya çap makinasında, yaxud kompüterdə hazırlanmalıdır.

352.5. Məhkəmə hökmünün hər səhifəsi onun lehinə səs vermiş hakimlər tərəfindən imzalanmalıdır. Bu hökmlə razılaşmayan hakim hər səhifəsi özü tərəfindən imzalanmış yazılı xüsusi rəyini möhürlənmiş zərfdə məhkəmə icraatının materiallarına əlavə edir.

352.6. Məhkəmənin hökmünə düzəlişlər hökm elan olunana qədər müşavirə otağında edilməli və onun lehinə səs vermiş hakimlərin imzaları ilə təsdiq olunmalıdır.

Maddə 353. Məhkəmə hökmünün məzmunu

353.1. Məhkəmə hökmünün giriş hissəsində aşağıdakılar göstərilməlidir:

353.1.1. məhkəmə hökmünün Azərbaycan Respublikasının adından çıxarıldığı;

353.1.2. hökmün çıxarıldığı tarix, vaxt və yer;

353.1.3. hökmü çıxarmış məhkəmənin adı;

353.1.4. məhkəmənin tərkibi (hakimlərdən hər birinin soyadı, adı və atasının adı);

353.1.5. məhkəmə iclasının katibi (soyadı, adı və atasının adı);

353.1.6. dövlət ittihamçısı (soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi);

353.1.7. xüsusi ittihamçı (soyadı, adı və atasının adı);

353.1.8. müdafiəçi (soyadı, adı, atasının adı, daxil olduğu vəkillər kollegiyasının qurumu);

353.1.9. zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh və onların nümayəndələri (hər birinin soyadı, adı və atasının adı);

353.1.10. təqsirləndirilən şəxs (soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il, ay, gün və yer, ailə vəziyyəti, vətəndaşlığı, iş yeri, məşğuliyyəti, təhsili və onun şəxsiyyəti barədə digər məlumatlar);

353.1.11. təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə verildiyi cinayəti nəzərdə tutan cinayət qanununun maddəsi.

- 353.2. Məhkəmənin ittiham hökmünün təsviri-əsaslandırıcı hissəsində aşağıdakılar göstərməlidir:
- 353.2.1. cinayətin törədilməsi yeri, vaxtı, üsulu, təqsirin xarakteri, törədilmə motivləri və nəticələri göstərməklə məhkəmə tərəfindən sübuta yetirilmiş hesab edilən cinayət əməlinin təsviri;
- 353.2.2. məhkəmənin nəticəyə gəlməsi üçün əsaslandığı sübutlar və onun tərəfindən digər sübutların rədd edilməsinin motivləri;
- 353.2.3. təqsirli şəxsin məsuliyyətini ağırlaşdıran və ya yüngülləşdirən hallar;
- 353.2.4. ittihamın bir hissəsi əsassız hesab edildikdə, bunun əsasları;
- 353.2.5. təqsirli şəxsin hərəkətlərinin tövsifi məhkəmə tərəfindən dəyişdirildikdə bunun motivləri;
- 353.2.6. qərarların qəbul edilməsində məhkəmənin istina etdiyi qanunların normaları;
- 353.2.7. bu Məcəllənin 346.1.11-346.1.14-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş məsələlərin həlli zamanı məhkəmənin gəldiyi nəticələrin motivləri;
- 353.2.8. əlavə cəza növünün təyin edilməsi haqqında qərarın motivləri;
- 353.2.9. mülki iddia və məhkəmə xərclərinin ödənilməsi barədə qərarın motivləri.
- 353.3. Məhkəmənin bəraət hökmünün təsviri-əsaslandırıcı hissəsində aşağıdakılar göstərməlidir:
- 353.3.1. təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə verildiyi ittihamın mahiyyəti;
- 353.3.2. məhkəmə baxışı zamanı məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş hallar;
- 353.3.3. məhkəmənin nəticəyə gəlməsi üçün əsaslandığı sübutlar və ittihamın əsaslandırılması üçün göstərilmiş sübutların onun tərəfindən rədd edilməsinin motivləri göstərməklə təqsirləndirilən şəxsə bəraət verilməsi əsasları;
- 353.3.4. bəraət almış şəxsə cinayət təqibi orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyanın, məhkəmə xərclərinin ödənilməsi məsələsi və mülki iddia üzrə qərarın motivləri.
- 353.4. Məhkəmənin ittiham hökmünün nəticəvi hissəsində aşağıdakılar göstərməlidir:
- 353.4.1. təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və onun cinayət qanununun konkret maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsində təqsirli bilinməsi;
- 353.4.2. təqsirləndirilən şəxsə sübuta yetirilmiş hesab edilən hər bir cinayətə görə təyin edilmiş cəzanın növü və həddi;
- 353.4.3. çəkilməli olan yekun cəza tədbiri;
- 353.4.4. azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilməsi üçün müəyyən edilmiş cəzaçəkmə və ya tərbiyə müəssisəsinin növü;
- 353.4.5. cəzaçəkmə müddətinin başlanğıcı;
- 353.4.6. şərti məhkum etmə tətbiq edildiyi halda sınaq müddətinin davam etdiyi müddət, şərti məhkum edilmiş şəxsin vəzifələri və şərti məhkum edilmiş şəxs üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi həvalə edilən orqan və ya müəssisə;
- 353.4.7. müvafiq qərar qəbul edildikdə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əsaslarla təqsirləndirilən şəxsin cəzadan azad edilməsi;
- 353.4.8. təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanıldığı halda ibtidai həbs müddətinin cəzaçəkmə müddətinə daxil edilməsi;
- 353.4.9. cinayət qanununun müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda əlavə cəza növünün təyin edilməsi;
- 353.4.10. mülki iddianın həlli və məhkəmə xərclərinin ödənilməsi (kimin və hansı məbləğdə ödəməsi);
- 353.4.11. maddi sübutların həlli;
- 353.4.12. məhkəmənin hökmü qanuni qüvvəyə minənədək məhkumun barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin həlli;
- 353.4.13. məhkəmə hökmünün qanuni qüvvəyə minməsi və ondan şikayət vermə qaydasının izahı.
- 353.5. Bəraət hökmünün nəticəvi hissəsində aşağıdakılar göstərməlidir:
- 353.5.1. təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və ona bəraət verilməsi haqqında qərar;
- 353.5.2. məhkəmə hökmü çıxarılanadək bəraət almış şəxs barəsində qətimkan tədbirlərinin seçildiyi halda onun dərhal ləğv edilməsi;
- 353.5.3. məhkəmə hökmü çıxarılanadək mülki iddianın və ya mümkün ola biləcək əmlak müsadirəsinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər görüldükdə görülmüş tədbirlərin ləğv edilməsi;
- 353.5.4. mülki iddianın həlli və məhkəmə xərclərinin ödənilməsi (kimin və hansı məbləğdə ödəməsi);
- 353.5.5. maddi sübutların həlli;
- 353.5.6. məhkəmə hökmünün qanuni qüvvəyə minməsi və ondan şikayət verilmə qaydasının izahı.
- 353.6. Məhkəmə baxışı bir neçə təqsirləndirilən şəxs barəsində aparıldıqda müvafiq hallarda məhkəmənin hökmündə bu Məcəllənin 353.2.3-353.2.9, 353.3-353.5-ci maddələrində göstərilmiş məsələlər təqsirləndirilən şəxslərdən hər birinə dair ayrı-ayrılıqda qeyd edilir.

Maddə 354. Məhkəmənin hökmündə mülki iddianın həlli

354.1. Məhkəmənin hökmündə mülki iddianın əsaslarının və məbləğinin sübuta yetirilməsindən asılı olaraq aşağıdakı qərarlardan biri əks etdirilir:

354.1.1. iddianın tam və ya qismən təmin edilməsi;

354.1.2. iddianın rədd edilməsi;

354.1.3. iddianın baxılmamış saxlanması.

354.2. Mülki iddia təmin edildiyi halda hökm qanuni qüvvəyə minənədək iddianın təmin edilməsi üzrə tədbirlər görülməmişdirsə, məhkəmə həmin tədbirləri görmək hüququna malikdir.

Maddə 355. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair xüsusi qərar

355.1. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair aşağıdakılar müəyyən edildikdə məhkəmə xüsusi qərar çıxara bilər:

355.1.1. fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olmayan hərəkət və ya hərəkətsizliyinin, dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətindəki çatışmazlıqların və ya səhvlərin cinayətin törədilməsinə səbəb olduğunu və şərait yaradıldığını;

355.1.2. məhkəməyədək icraat üzrə bu Məcəllənin tələblərinin pozulmasına yol verildiyini.

355.2. Məhkəmənin xüsusi qərarında onun hansı cinayət işi, məhkəməyədək icraat materialı və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə və kim tərəfindən çıxarıldığı, ittihamın mahiyyəti, xüsusi qərarın çıxarılmasına səbəb olan əsaslar, kim tərəfindən və konkret olaraq hansı hərəkətə (hərəkətsizliyə) yol verilməsi, habelə bu əməlin hansı hüquq pozuntularına səbəb olması ətraflı göstərilməlidir.

355.3. Məhkəmə tərəfindən çıxarılmış xüsusi qərar müvafiq tədbir görülməsi üçün aşağıdakı şəxslərə göndərilməlidir:

355.3.1. dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri barəsində — təbəçilik qaydasında müvafiq yuxarı dövlət orqanının rəhbərinə;

355.3.2. müstəntiqlər, təhqiqatçılar və təhqiqat orqanının əməkdaşları barəsində—təbəçilik qaydasında Azərbaycan Respublikasının müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının rəhbərinə;

355.3.3. prokurorlar və prokurorluğun müstəntiqləri barəsində — Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna.

355.4. Xüsusi qərarın ünvanlandığı vəzifəli şəxslər həmin qərarın onlara daxil olduğu vaxtdan 30 (otuz) gündən gec olmayan müddətdə aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

355.4.1. fəaliyyətində pozuntulara, çatışmazlıqlara və ya səhvlərə yol vermiş şəxslərin məsuliyyəti barədə məsələni Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq həll etmək;

355.4.2. görülmüş tədbirlər barədə məhkəməyə məlumat vermək.

Maddə 356. Məhkəmənin yekun qərarının elan edilməsi

356.1. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin yekun qərarı imzalandıqdan sonra məhkəmə iclas zalına qayıdır və məhkəmə iclasında sədrlik edən, həcmi böyük olduqda isə məhkəmə tərkibində olan digər hakimlər növbə ilə həmin qərarı elan edirlər.

356.2. Məhkəmə tərkibi daxil olmaqla məhkəmənin iclas zalında olan şəxslər məhkəmənin yekun qərarını ayaq üstə dinləyirlər.

356.3. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin yekun qərarı təqsirləndirilən şəxsin bilmədiyi dildə tərtib edildikdə, həmin qərar elan edildikdən dərhal sonra o, tərcüməçi tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin ana dilinə və ya onun bildiyi başqa dilə tərcümə edilərək təqsirləndirilən şəxsə oxunmalıdır.

356.4. Məhkəmə iclasında sədrlik edən təqsirləndirilən şəxsə, habelə cinayət prosesi tərəflərinin nümayəndələrinə məhkəmənin yekun qərarından şikayət etmə qaydasını və müddətini izah edir.

356.5. Bəraət almış şəxsə onun qanunsuz tutulması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin tətbiqi, qanunsuz məhkəməyə verilməsi nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi hüququ və həmin hüququn həyata keçirilməsi qaydası izah edilməlidir.

356.6. Təqsirləndirilən şəxs ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdə, ona əfv haqqında vəsatət qaldırmaq hüququ izah edilir.

356.7. Məhkəmənin yekun qərarını elan və izah etdikdən sonra məhkəmə, həmçinin çıxardığı xüsusi qərarı elan edir.

Maddə 357. Məhkəmənin hökmü elan edildikdən sonra şəxsin həbsdən azad edilməsi

357.0. Aşağıdakı hallarda şəxs məhkəmənin hökmü elan edildikdən dərhal sonra məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilməlidir:

357.0.1. məhkəmənin hökmü ilə ona bəraət verildikdə;

357.0.2. cəzadan azad etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.3. şərti məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.4. azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzaya məhkum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda;

357.0.5. qətimkan tədbiri qaydasında faktiki həbsdə olduğu müddətdən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etməklə barəsində ittiham hökmü çıxarıldıqda.

Maddə 358. Məhkəmənin yekun qərarının surətinin verilməsi və onun qanuni qüvvəyə minməsi

358.1. Məhkəmənin yekun qərarı elan edildiyi vaxtdan 3 (üç) gündən gec olmayaraq aşağıdakı hərəkətlər yerinə yetirilməlidir:

358.1.1. məhkəmə hökmün surətini müvafiq olaraq məhkum edilmiş və ya bəraət verilmiş şəxsə, onun müdafiəçisinə, qanuni nümayəndəsinə, dövlət ittihamçısına, zərər çəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya) və onun nümayəndəsinə verməlidir;

358.1.2. məhkəmə cinayət prosesi iştirakçılarının vəsatəti əsasında onlara məhkəmənin yekun qərarının digər surətini verməlidir.

358.2. Məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin yekun qərarı ondan apellyasiya qaydasında protest və ya şikayət verilməmişsə, bu Məcəllənin 384.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətin başa çatdığı vaxtdan sonrakı gün qanuni qüvvəyə minir.

ON BİRİNCİ BÖLMƏ

Xüsusi icraatlar

L II fəsil

MƏHKƏMƏ NƏZARƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

Maddə 442. Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə dair ümumi müddəalar

442.1. Məhkəmə nəzarəti istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir.

442.2. Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydasında məhkəmə aşağıdakılara baxır:

442.2.1. hər kəsin azadlıq, mənzil toxunulmazlığı, şəxsi toxunulmazlıq hüququnu, şəxsi sirrinin (o cümlədən ailə həyatının, yazışmaların, telefon danışqlarının, poçt, teleqraf və başqa məlumatların) saxlanılması hüququnu məhdudlaşdıran, habelə dövlət, peşə və ya kommersiya sirrini özündə əks etdirən məlumatları ilə bağlı istintaq hərəkətlərinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair vəsatət və təqdimatlara;

442.2.2. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinə və ya qərarlarına dair şikayətlərə.

442.3. Bu Məcəllənin 442.2-ci maddəsində göstərilən vəsatət, təqdimat və şikayətlərə məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəmənin hakimi tərəfindən təkbaşına baxılır.

442.4. Bu Məcəllənin 442.2-ci maddəsində göstərilmiş məsələlər üzrə hakimin çıxardığı qərarlara apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən aşağıdakı hallarda yenidən baxıla bilər:

442.4.1. istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırılan şəxsin şikayəti üzrə;

442.4.2. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirən prokurorun protesti üzrə.

442.5. Məhkəmə nəzarəti sahəsinə aid olan məsələlər, habelə onların həyata keçirilməsi qaydası bu Məcəllənin 443-454-cü maddələri ilə müəyyən edilir.

Maddə 443. Məhkəmənin qərarı əsasında məcburi aparılan istintaq hərəkətləri

443.1. Bu Məcəllənin 177.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında məcburi aparılır.

443.2. Bu Məcəllənin 177.3.1-177.3.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş istintaq hərəkətləri məhkəmənin qərarı olmadan müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı əsasında məcburi aparıldığı hallarda müvafiq istintaq hərəkətinin aparılması qurtarıdıqdan sonra müstəntiq aşağıdakıları yerinə yetirməlidir:

443.2.1. aparılmış istintaq hərəkəti barədə 24 saat müddətində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat vermək;

443.2.2. 48 saat müddətində aparılmış istintaq hərəkətinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün həmin istintaq hərəkətinə aid olan materialları məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etmək.

Maddə 444. Məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq edilən prosessual məcburiyyət tədbirləri

444.1. Aşağıdakı prosessual məcburiyyət tədbirləri yalnız məhkəmənin qərarı əsasında tətbiq edilir:

444.1.1. bu Məcəllənin 152-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda tutulma;

444.1.2. qətimkan tədbiri qismində həbs;

444.1.3. qətimkan tədbiri qismində təqsirləndirilən şəxsin vəzifədən kənarlaşdırılması;

444.1.4. məhkəmə-psixiatriya və ya məhkəmə-tibb ekspertizasının aparılması üçün şübhəli, təqsirləndirilən və ya psixi vəziyyətinə görə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilə bilməyən şəxsin tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi.

444.2. Cinayət təqibi orqanının tələbləri yerinə yetirilmədikdə, məhkəmənin qərarı əsasında, həmçinin aşağıdakı prosessual məcburiyyət tədbirləri tətbiq edilir:

444.2.1. şəxsin ekspertizadan keçirilməsi və ya tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsi üçün onun tibb müəssisəsinə çatdırılması;

444.2.2. tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi.

Maddə 445. Məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirləri

445.1. Məhkəmənin qərarı əsasında aşağıdakı əməliyyat axtarış tədbirləri həyata keçirilir:

445.1.1. telefon danışıqlarına qulaqasma;

445.1.2. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması;

445.1.3. texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən məlumatın çıxarılması;

445.1.4. binaya, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğu və ya torpaq sahələrinə daxil olma və onlara baxış keçirilməsi;

445.1.5. texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səs yazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazların quraşdırılması yolu ilə mənzilin müşahidə edilməsi;

445.1.6. insanların güdülməsi.

445.2. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-cu maddəsinin dördüncü hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda bu Məcəllənin 445.1-ci maddəsində göstərilən əməliyyat-axtarış tədbirləri məhkəmənin qərarı olmadan, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış qərarı ilə həyata keçirilə bilər. Bu halda əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsi müvafiq tədbir aparıldıqdan sonra 48 saat müddətində əməliyyat-axtarış tədbirinin aparılması barədə əsaslandırılmış qərarı məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora təqdim etməlidir.

Maddə 446. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinin həlli üçün məhkəməyə müraciət etmə

446.1. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinin məhkəmədə baxılması üçün aşağıdakılar əsasdır:

446.1.1. istintaq hərəkətinin məcburi aparılması üçün müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı;

446.1.2. prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi üçün müstəntiqin və ya digər səlahiyyətli şəxsin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı;

446.1.3. əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı.

446.2. Bu Məcəllənin 446.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hər hansı vəsatətdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

446.2.1. onun tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;

446.2.2. onu tərtib edən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

446.2.3. cinayət işinin olduğu halda, o nə vaxt, kimin tərəfindən və nə ilə əlaqədar başlandığı;

446.2.4. istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar törədilən qarşısı alınan və ya xəbərdar edilən cinayət haqqında məlumatlar;

446.2.5. istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində kimin və hansı hüquq və ya azadlıqlarının məhdudlaşdırıla biləcəyi;

446.2.6. barəsində vəsatət verilən istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyinin əsaslandırılması;

446.2.7. istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hansı nəticənin əldə edilməli olduğu və nə üçün həmin nəticənin digər üsul və vasitələrlə əldə edilməsinin mümkün olmaması;

446.2.8. istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsini və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin hansı müddətdə, harada və hansı üsullarla nəzərdə tutulduğu;

446.2.9. əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və həmin nəticənin hansı üsulla rəsmiləşdiriləcəyi;

446.2.10. istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin kimə həvalə edilməli olduğu;

446.2.11. məsələyə dair qanuni və əsaslı qərarın qəbul edilməsi üçün zəruri olan digər məlumatlar.

446.3. İbtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror istintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi üçün məhkəmənin qərarının alınması haqqında əsaslandırılmış vəsatəti aldıqdan sonra 48 saatdan müddətində müvafiq qərarın qəbul edilməsi barədə təqdimatı məhkəməyə verməli və ya vəsatətin müdafiə edilməsindən imtina haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarmalıdır.

446.4. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən materiallar vəsatətə əlavə edilməlidir. Həmin materiallar kifayət etmədikdə, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə nəzarəti funksiyalarını həyata keçirən hakim onların tamamlanmasını tələb etmək hüququna malikdir.

Maddə 447. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair müraciətlərə məhkəmə tərəfindən baxılma qaydası

447.1. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair müraciətlərə hakim tərəfindən təkbaşına, qapalı məhkəmə iclasında baxılır.

447.2. Məhkəmədə qətimkan tədbiri qismində həbsin seçilməsi və əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair müraciətlərə onlar məhkəməyə daxil olduqdan sonra 24 saat müddətində, digər müraciətlərə isə 48 saat müddətində baxılır.

447.3. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələləri üzrə qapalı məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:

447.3.1. vəsatət vermiş şəxs;

447.3.2. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror;

447.3.3. vəsatətlə hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxs onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi (bu Məcəllənin 177.3.4-177.3.6-cı maddələrində göstərilən prosessual məcburiyyət tədbirlərinə və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarada istintaqdan gizlənən və axtarışda olan təqsirləndirilən şəxslərə dair məsələlər istisna edilməklə).

447.4. Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri üzrə qapalı məhkəmə iclasında yalnız hakim, məhkəmə iclasının katibi, vəsatət vermiş şəxs və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən prokuror iştirak edirlər.

447.5. Hakim istintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi ilə bağlı məhkəmə iclasına ifadələr, vəsatəti təsdiq və ya təkzib edən şəxsləri çağıraraq dindirmək, müraciətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənəd və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir.

447.6. Müraciətlərin baxılma yeri və müddəti haqqında vaxtında məlumatlandırılmış bu Məcəllənin 447.3-cü maddəsində göstərilən şəxslərin istintaq hərəkətinin məcburi aparılması və ya prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələləri üzrə məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

447.7. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri üzrə məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

447.7.1. hakim məhkəmə iclasını açır, hansı müraciətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;

447.7.2. vəsatət vermiş şəxs öz vəsatətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;

447.7.3. məhkəmə iclasında müraciətlə əlaqədar qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və nümayəndələri iştirak etdikdə, onlara izahat vermək və etirazlarını bildirmək imkanı yaradılır;

447.7.4. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz yekun sözündə məhkəməyə vəsatətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir, bu zaman prokuror özünün məhkəməyə göndərdiyi təqdimatdan imtina etmək hüququna malikdir;

447.7.5. hakim bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının cinayət və digər qanunlarının tələblərinə müvafiq olaraq vəsatətin təmin və ya rədd edilməsi barədə qərar çıxarır və onu iştirak edən şəxslərə dərhal elan edir.

Maddə 448. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair hakimin qərarı

448.1. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələlərinə dair məhkəmə iclasının nəticələri üzrə hakim aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

448.1.1. müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin təmin edilməsi barədə;

448.1.2. istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə;

448.1.3. təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs və ya ona alternativ olan qətimkan tədbirinin seçilməsi, yaxud bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bundan imtina barədə.

448.2. Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar qərar çıxarıldıqda, məhkəmə bu Məcəllənin və «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəalarına əsaslanır.

448.3. Məhkəmə nəzarəti funksiyalarının həyata keçirən hakimin qərarında aşağıdakılar göstərməlidir:

448.3.1. qərarın tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;

448.3.2. hakimin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

448.3.3. vəsatət vermiş şəxsin və prokurorun soyadları, adları, atalarının adları və vəzifələri;

448.3.4. qərarın mahiyyəti (bu Məcəllənin 446.2.5-446.2.10-cu maddələrində göstərilən məsələlərə məhkəmənin münasibəti dəqiq göstərilməklə);

448.3.5. qərarın qüvvədə olma müddəti;

448.3.6. qərarın icra edilməsi həvalə edilən vəzifəli şəxs və ya orqan;

448.3.7. məhkəmənin möhürü ilə təsdiq edilmiş hakimin imzası.

448.4. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə məhkəmənin qərarına bu Məcəllənin 448.3.1-448.3.3 və 448.3.7-ci maddələrində göstərilmiş müddəalar, imtinanın motivləri, habelə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar göstərməli olan digər mühüm hallar daxil edilir.

448.5. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının rədd edilməsi haqqında hakimin qərarı elan edildikdən dərhal sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi hə-

yata keçirən prokuror məhkəmənin qərarı ilə razı olmadığını və həmin qərardan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə protest verəcəyini bildirdikdə, hakim öz qərarına təqsirləndirilən şəxsin müvəqqəti olaraq 7 (yeddi) gün müddətində ev dustaqlığı və ya həbsdə saxlanması barədə müddəa ilə əlavə edir.

448.6. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı hakim qərarının surəti həmin qərar çıxarıldıqdan sonra 3 (üç) gündən gec olmayaraq aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

448.6.1. vəsatəti vermiş şəxsə;

448.6.2. İbtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora;

448.6.3. təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyətinə;

448.6.4. müvafiq xahiş olduqda, barəsində istintaq hərəkətinin aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi məsələlərinin baxıldığı şəxsə.

448.7. Təqsirləndirilən şəxs məhkəmənin iclasında iştirak etdikdə və məhkəmə onun barəsində həbs qismində qətimkan tədbiri seçilməsinə (həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına) imtina barədə qərar çıxardıqda, bu Məcəllənin 448.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olunmaqla, təqsirləndirilən şəxs dərhal məhkəmə iclası zalında həbsdən azad edilir.

448.8. İstintaq hərəkətinin məcburi aparılmasına, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinə və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə, habelə həbs qismində qətimkan tədbiri seçilməsinə (həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına) imtina barədə hakim tərəfindən qərar çıxarıldıqdan sonra məhkəməyə təkrar müraciətə müvafiq olaraq istintaq hərəkətinin məcburi aparılmasının, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsinin və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zərurliyini təsdiq edən yeni hallar aşkar edildikdə yol verilir.

Maddə 449. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsi

449.1. Məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın aşağıdakı şəxslərinin prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət verilə bilər:

449.1.1. təhqiqatçının (onun səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxsin);

449.1.2. tutulmanı və ya tutulan şəxsin həbsdə saxlanılma yerlərində saxlanılmasını həyata keçirən şəxsin;

449.1.3. əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin;

449.1.4. müstətiqin;

449.1.5. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun.

449.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından aşağıdakı şəxslər şikayət vermək hüququna malikdirlər:

449.2.1. təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi;

449.2.2. zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;

449.2.3. qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər.

449.3. Bu Məcəllənin 449.2-ci maddəsində göstərilən şəxslər aşağıdakılarla bağlı cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdirlər:

449.3.1. cinayət haqqında ərizənin qəbul edilməsindən imtina edilməsi;

449.3.2. tutma və həbsdə saxlanması;

449.3.3. tutulmuş şəxsin hüquqlarının pozulması;

449.3.4. həbsdə saxlanılan şəxsə işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi;

449.3.5. cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi;

449.3.6. məhkəmənin qərarı olmadan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi;

449.3.7. təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin müdafiəçisinin cinayət prosesindən kənarlaşdırılması;

449.3.8. (çıxarılıb)

Maddə 450. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması

- 450.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayətə onun daxil olduğu andan 10 (on) gün müddətində qapalı məhkəmə iclasında hakim tərəfindən təkbəşinə baxılır.
- 450.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:
- 450.2.1. şikayət vermiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;
- 450.2.2. hərəkət və ya qərar barəsində şikayət verilən şəxs;
- 450.2.3. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror.
- 450.3. Şikayətin baxılması müddəti və yeri haqqında vaxtında məlumatlandırılmış, bu Məcəllənin 450.2-ci maddəsində göstərilən şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.
- 450.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclası başlananadək məhkəmə ona təqdim olunmuş bütün materialları əvvəlcədən öyrənir.
- 450.5. Hakim ifadələri, şikayəti təsdiq və ya təkzib edən şəxsləri məhkəmə iclasına çağırmaq və onları dindirmək, şikayətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənəd və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir.
- 450.6. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:
- 450.6.1. hakim məhkəmə iclasını açır, hansı şikayətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;
- 450.6.2. şikayət vermiş şəxs öz şikayətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;
- 450.6.3. məhkəmə iclasında şikayətlə əlaqədar qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və ya nümayəndələri iştirak etdikdə, onlara izahat vermək və etirazlarını bildirmək imkanı yaradılır;
- 450.6.4. məhkəmə iclasında iştirak edən prokuror öz yekun sözündə məhkəməyə şikayətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir;
- 450.6.5. hakim cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuni və əsaslı olub-olmaması barədə bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının cinayət və digər qanunlarının tələbləri və özünün daxili inamı əsasında qərar çıxarır və məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərə dərhal elan edir.

Maddə 451. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakimin qərarı

- 451.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakim aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:
- 451.1.1. barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanuni hesab edilməsi barədə;
- 451.1.2. barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanunsuz hesab edilməsi və bu qərarın ləğv edilməsi barədə.
- 451.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakimin qərarında aşağıdakılar göstərilməlidir:
- 451.2.1. qərarın tərtib edildiyi vaxt və yer;
- 451.2.2. hakimin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 451.2.3. şikayət vermiş şəxsin soyadı, adı və atasının adı;
- 451.2.4. hərəkətdən və ya qərarından şikayət verilən şəxsin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 451.2.5. məhkəmə iclasında iştirak edən prokurorun soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
- 451.2.6. verilmiş şikayətin mahiyyəti;
- 451.2.7. hakim tərəfindən qəbul edilmiş qərarın motivlərinin əsaslandırılması, belə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar qeyd edilməli olan digər mühüm hallar;
- 451.2.8. hakimin qərarının icra edilməsi həvalə edilən vəzifəli şəxs və ya orqan;
- 451.2.9. məhkəmənin möhürü ilə təsdiq edilmiş hakimin imzası.
- 451.3. Şikayət edilmiş hərəkət və ya qərar qanunsuz hesab edildikdə, hakimin qərarına əsasən aşağıdakılar yerinə yetirilir:

451.3.1. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror şikayət vermiş şəxsin hüquq və azadlıqlarının yol verilmiş pozuntularına son qoyulması, pozulmuş hüquq və azadlıqların bərpa edilməsi üçün təxirəsalınmaz zəruri tədbirlər görür;

451.3.2. şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına yol vermiş vəzifəli şəxsə qarşı təcəvilik qaydasında yuxarı orqanın rəhbəri təqsirli şəxsin məsuliyyəti barədə məsələni Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada həll edir;

451.3.3. şikayət vermiş şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək hüququ izah edilir.

451.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakimin qərarının surəti qərar çıxarıldıqdan sonra 3 (üç) gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

451.4.1. şikayəti vermiş şəxsə;

451.4.2. hərəkətdən və ya qərarından şikayət verilən şəxsə;

451.4.3. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya yuxarı prokurora, habelə şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına yol vermiş vəzifəli şəxsə qarşı təcəvilik qaydasında yuxarı orqanın rəhbərinə.

Maddə 452. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə hakimin qərarından şikayətin və ya protestin verilməsi

452.1. Elan olunduqdan sonra 3 (üç) gün müddətində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, hakimin qərarından aşağıdakı qaydada ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən protest, təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, habelə zərər çəkmiş şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi tərəfindən isə şikayət verilə bilər:

452.1.1. bilavasitə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə;

452.1.2. qərarı qəbul etmiş məhkəmənin vasitəsilə;

452.1.3. həbsdə saxlanılma yeri müdiriyyətinin vasitəsilə (yalnız şikayət üçün).

452.2. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərardan təqsirləndirilən şəxsin şikayətini aldıqda, həbsdə saxlama yerinin müdiriyyəti təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.2.1. şikayəti qeydə almaq;

452.2.2. şikayəti hakimi tərəfindən həmin qərarı qəbul etmiş məhkəməyə göndərmək;

452.2.3. şikayətin daxil olması barədə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora yazılı məlumat vermək.

452.3. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərardan şikayəti və ya protesti almış birinci instansiya məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.3.1. şikayəti və ya protesti qeydə almaq.

452.3.2. onları məhkəmədə olan materiallarla birlikdə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərmək;

452.3.3. şikayətin və ya protestin daxil olması barədə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora, təqsirləndirilən şəxsə, habelə (məsələnin baxılmasında birinci instansiya məhkəməsində işitirək etdikləri halda) onun müdafiəçisinə və ya qanuni nümayəndəsinə yazılı məlumat vermək.

452.4. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə hakimin qərarından protest və ya şikayət almış apellyasiya instansiyası məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

452.4.1. birinci instansiya məhkəməsindən həbsə və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına dair məsələnin baxılmasına aid olan materialları tələb etmək;

452.4.2. ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurordan həbsin tətbiqinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının zərurliyini təsdiq edən materialları tələb etmək.

452.5. Aşağıdakı hallarda ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror həbs və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə məsələnin baxılmasına aid olan materialları təxirə salmadan apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərməlidir:

452.5.1. həbsdə saxlama yerinin müdiriyyətdən şikayətin verilməsi haqqında bildiriş aldıqda;

452.5.2. apellyasiya instansiyası məhkəməsinin tələbnaməsini aldıqdan sonra.

Maddə 453. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması

453.1. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərardan şikayətin və ya protestin alındığı gündən sonra 3 (üç) gün müddətində apellyasiya instansiyası məhkəməsi barəsində şikayət verilmiş qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclasını keçirməlidir.

453.2. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair apellyasiya instansiyası məhkəməsində qapalı məhkəmə iclasında 3 (üç) hakimdən ibarət tərkibdə baxılır.

453.3. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclasında şikayət vermiş şəxs, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror, təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi iştirak etmək hüququna malikdirlər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi izahat vermək üçün məhkəmə iclasına, həmçinin təhqiqatçı (təhqiqat apararı şəxsi), müstəntiqi, habelə zərər çəkmiş şəxsi çağıra bilər. Yuxarıda göstərilən protest və ya şikayətin baxılmasının müddəti və yeri haqqında vaxtında məlumatlandırılmış şəxslərin gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

453.4. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclası başlanadək apellyasiya instansiyası məhkəməsi ona təqdim olunmuş bütün materialları əvvəlcədən öyrənir.

453.5. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

453.5.1. məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını açır, hansı qərardan verilmiş hansı şikayətə və ya protestə baxıldığını elan edir, məhkəmə iclasının iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır və onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;

453.5.2. şikayəti və ya protesti vermiş şəxs öz müraciətini şifahi əsaslandırır, hakimlərin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;

453.5.3. məhkəmə iclasında müraciətlə qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və nümayəndələri iştirak etdiyi halda onlara izahat vermək və öz etirazlarını bildirmək üçün imkan yaradılır;

453.5.4. hakimlər məhkəmə iclasının iştirakçılarında dəqiqləşdirmə üçün zəruri olan suallar verir və yerində məsləhətlər aparıb qərar qəbul edirlər. Məhkəmə iclasında sədrlik edən qəbul olunmuş qərarı məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərə elan edir.

453.6. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya bundan imtina barədə, habelə həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, yaxud bundan imtina barədə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasının yekununda apellyasiya instansiyası məhkəməsi aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

453.6.1. birinci instansiya məhkəməsinin qərarını dəyişdirmədən saxlaması barədə;

453.6.2. həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərarın ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi barədə;

453.6.3. həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxs barəsində qətimkan tədbiri kimi həbsin seçilməsi barədə;

453.6.4. həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi barədə;

453.6.5. həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasına imtina barədə hakimin qərarının ləğv edilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə.

453.7. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi, habelə təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının qanuniliyini və əsaslılığını təsdiq edən materiallar məhkəmə iclasına təqdim edilmədiyi halda, apellyasiya instansiyası məhkəməsi müvafiq qərarın ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxsin həbsdən azad edilməsi haqqında qərar çıxarır.

453.8. Apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının surəti həmin qərar qəbul edildikdən sonra 3 (üç) gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

453.8.1. şikayət vermiş şəxsə;

453.8.2. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora;

453.8.3. təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyətinə.

453.9. Həbsdə saxlanılma yerinin müdiriyyəti təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə qərarın ləğv edilməsi haqqında apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarını aldıqdan dərhal sonra təqsirləndirilən şəxsi həbsdən azad edir.

453.10. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən hakimin qanuniliyi və əsaslılığı artıq yoxlanılmış qərarından şikayətə və ya protestə təkrarən baxılmasına yol verilmir.

Maddə 454. Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydasında hakimin çıxardığı digər qərarlardan şikayət və ya protest verilməsi və onların qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması

İstintaq hərəkətlərinin məcburi aparılması, prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi və ya əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi, habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanlarının qərar və hərəkətlərinin qanuniliyinin yoxlanılması məsələlərinə dair hakimin qərarından şikayət və ya protest verilməsi və onun qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması bu Məcəllənin 452 və 453-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir.

LIII fəsil

HÜQUQ VƏ AZADLIQLARIN POZULMASI İLƏ BAĞLI YENİ HALLAR ÜZRƏ İCRAAT

Maddə 455. Məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslar

455.0. Məhkəmə aktlarına hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə baxılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

455.0.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin qərarlarının və ya məhkəməyə müraciət etmək hüququnu pozan məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına uyğun olmadığı hesab edilməsi;

455.0.2. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın müddələrinin pozulduğu müəyyən edilməsi;

455.0.3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən məhkəmənin tətbiq etdiyi normativ hüquqi aktın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlara uyğun olmadığı hesab edilməsi.

Maddə 456. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması

456.1. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması hüququna Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu malikdir.

456.2. Bu məcəllənin 455.0.1-ci və 455.0.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan əsaslar olduqda, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı yalnız hüquqi məsələlər üzrə işlərə baxır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqda Ali Məhkəmənin sədri hakimlərin birinə işin plenumun məhkəmə iclasına hazırlanmasını və məruzə edilməsini tapşırır. İşə plenumun məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin və ya İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqdan sonra 3 aydan gec olmayan müddətdə baxılır.

456.3. Bu məcəllənin 455.0.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan əsaslar olduqda Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu məhkəmə aktlarına ərizə əsasında hüquqi məsələlər üzrə yenidən baxır. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması haqqında ərizənin verilməsi, ərizəyə dair tələblər və ərizənin ilkin öyrənilməsi məsələləri bu məcəllənin 464-466-cı maddələrinə uyğun olaraq həll edilir. Ərizənin ilkin öyrənilməsi onun Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə daxil olduqdan sonra 1 aydan çox olmayan müddət ərzində həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi hakiminin rəyi alındıqdan sonra Ali Məhkəmənin sədri 3 ay müddətində işə baxılması barədə məsələni plenumun gündəliyinə daxil edir.

Maddə 457. Hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə məhkəmə aktlarına baxılması qaydası

İşə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun iş qaydasına müvafiq olaraq baxılır.

Maddə 458. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin qərarlarının və ya məhkəməyə müraciət etmək hüququnu pozan məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına uyğun olmadığı hesab edilməsi ilə əlaqədar hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə işə yenidən baxmaq haqqında qərar

458.0. Bu məcəllənin 455.0.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmə aktına yenidən baxmış Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı qərarlardan birini qəbul etmək hüququna malikdir:

458.0.1. müvafiq birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin, habelə əlavə kassasiya qaydasında hüquq və azadlıqların pozulması ilə çıxarılmış məhkəmə aktlarının tam və ya qismən ləğv edilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat materiallarının yenidən baxılması üçün aidiyyəti üzrə müvafiq birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilməsi barədə;

458.0.2. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın ləğv edilməsi və yeni qərarın çıxarılması barədə.

Maddə 459. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində cinayət təqibi üzrə icraat zamanı "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın pozulduğunun müəyyən edilməsi ilə əlaqədar hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə işə yenidən baxmaq haqqında qərar

459.0. Bu məcəllənin 455.0.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmə aktına yenidən baxmış Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı qərarlardan birini qəbul etmək hüququna malikdir:

459.0.1. müvafiq birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin, habelə əlavə kassasiya qaydasında hüquq və azadlıqların pozulması ilə çıxarılmış məhkəmə aktlarının tam və ya qismən ləğv edilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat materiallarının yenidən baxılması üçün aidiyyəti üzrə müvafiq birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilməsi barədə;

459.0.2. bu məcəllənin 421.1.2 və 421.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın dəyişdirilməsi barədə;

459.0.3. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın ləğv edilməsi və yeni qərarın çıxarılması barədə.

Maddə 460. Məhkəmənin tətbiq etdiyi normativ hüquqi aktın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilən normativ hüquqi aktlara uyğun olmadığı hesab edilməsi ilə əlaqədar hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə işə yenidən baxmaq haqqında qərar

460.0. Bu məcəllənin 455.0.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmə aktlarına yenidən baxmış Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı qərarlardan birini qəbul etmək hüququna malikdir:

460.0.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən Konstitusiyaya uyğun olmayan normativ hüquqi akt əsasında birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin aktlarının, habelə əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın tam və ya qismən ləğv edilməsi və cinayət işinin, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat materiallarının yenidən baxılması üçün müvafiq olaraq birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilməsi barədə;

460.0.2. bu məcəllənin 421.1.2 və 421.1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallarda kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın dəyişdirilməsi barədə;

460.0.3. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarının və (və ya) əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın ləğv edilməsi və yeni qərarın çıxarılması barədə;

460.0.4. birinci, apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsinin aktlarının, yaxud əlavə kassasiya qaydasında çıxarılmış qərarın dəyişdirilmədən saxlanması barədə.

**Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən)
məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU**

(çıxarış)

Bu qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə təsbit edilmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir, habelə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının məhkəmə təminatı ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Maddə 1. Məhkəməyə müraciət etmək hüququ

Dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində öz hüquq və azadlıqlarını pozulmuş hesab edən Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşının məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır. Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə başqa qaydalar nəzərdə tutulmamışdırsa, bu qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada müvafiq məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

Maddə 2. Şikayətin verilməsi qaydası

Vətəndaş onun hüquq və azadlıqlarını pozan qərarlar və hərəkətlər (hərəkətsizlik) barəsində birbaşa məhkəməyə və ya tabelik qaydasında yuxarı dövlət orqanlarına və yerli özünüidarə orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə və təşkilatlara, ictimai birliklərə, vəzifəli şəxslərə şikayətlə müraciət edə bilər.

Dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) vətəndaşların şikayətlərinə məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq baxılır.

Qanunvericilikdə başqa müddət nəzərdə tutulmayıbsa, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, tabelik qaydasında yuxarı orqan şikayətə 1 aydan gec olmayan müddətdə baxmalı, şikayətə baxılmasının nəticəsi barədə həmin orqanın rəhbərliyi vətəndaşa yazılı cavab verməlidir.

Məhkəməyə şikayət hüquq və azadlıqları pozulmuş vətəndaş və ya onun qanuni nümayəndəsi tərəfindən, habelə vətəndaşın xahişi ilə ictimai birliyin və ya əmək kollektivinin nümayəndəsi tərəfindən verilə bilər.

Şikayət, vətəndaşın yazdığı yer üzrə və ya qərarlarından və ya hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilən orqanın və ya vəzifəli şəxsin olduğu yerin məhkəməsinə verilir.

Hərbi qulluqçular hərbi vəzifəli şəxslərin və hərbi idarəetmə orqanlarının onların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) barəsində bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəməyə şikayət edə bilərlər.

Maddə 3. Qanunun tətbiq dairəsi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin müstəsna səlahiyyətinə aid olan, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) şikayət verilməsinin digər qaydalarının nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla, vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb olan bütün qərar və hərəkətlərlə (hərəkətsizliklə) bağlı şikayətlərə bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

Maddə 4. Məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilən qərarlar və hərəkətlər (hərəkətsizlik)

Vətəndaş dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin onun hüquq və azadlıqlarını pozan, hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinə mane olan qərar və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən), habelə qərarların və hərəkətlərin qəbul edilməsi üçün əsas olmuş rəsmi informasiyadan məhkəməyə şikayət etmək hüququna malikdir.

Vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına bilavasitə təsir edən sənəd və materiallarda olan informasiya üçün qanunvericilikdə məhdudiyətlər nəzərdə tutulmamışdırsa, onun belə sənəd və materiallarla tanış olmaq hüququnu təmin etmək üçün vəzifəli şəxslər həmin sənəd və materialları vətəndaşa təqdim etməyə borcludurlar.

Rəsmi informasiya yazılı və şifahi formada olan, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə təsir edən və həmin informasiyanın müəyyənləşdirilmiş müəllifi kimi hərəkətlər edən (qərarlar qəbul edən) dövlət orqanlarının, yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklə-

rin, vəzifəli şəxslərin ünvanına təqdim olunan elə məlumatlardır ki, onlar məhkəmə tərəfindən hərəkətlərin edilməsi (qərarların qəbul olunması) üçün əsas sayılır.

Maddə 5. Məhkəməyə şikayətlə müraciət edilməsi müddətləri

Qanunvericilikdə başqa müddət nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəməyə şikayətlə müraciət edilməsinin aşağıdakı müddətləri vardır:

hüquq və azadlıqlarının pozulmasının vətəndaşa məlum olduğu gündən bir ay keçənədək;

şikayətin təmin edilməməsi barədə yuxarı orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən yazılı cavabın verildiyi gündən bir ay keçənədək;

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində başqa müddət nəzərdə tutulmayıbsa, vətəndaş şikayətin verildiyi gündən bir ay müddətində ona cavab almadıqda bu müddətin tamam olduğu gündən bir ay keçənədək;

inzibati tənbehin verilməsi barədə qərardan həmin qərarın surətinin təqdim edildiyi və ya vətəndaşa elan edildiyi gündən 10 gün keçənədək;

şikayətin verilməsi müddəti üzrlü səbəbdən ötürülərsə, həmin müddət məhkəmə tərəfindən bərpa oluna bilər;

Bu Qanunun 4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş şikayət edilən qərarlar, hərəkətlər (hərəkətsizlik) və onların nəticələri haqqında məlumatların əldə edilməsinə çətinlik törədən bütün hallar üzrlü səbəb sayılır.

Maddə 6. Şikayətə dair məhkəmə qətnaməsi

Məhkəmə şikayətə baxılmasının nəticələri barədə qətnamə çıxarır.

Məhkəmə şikayətin əsaslı olduğunu müəyyənləşdirdikdə şikayət edilən qərarları və hərəkətləri qanunsuz hesab edir, vətəndaşlar barəsində tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərini ləğv edir, onların pozulmuş hüquq və azadlıqlarını bərpa edir, habelə dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin vəzifəli şəxslərin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) ilə bağlı olan məsuliyyətini müəyyənləşdirir.

Əgər məhkəmə şikayət edilən qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) qanuni hesab edirsə, yəni vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının pozulması kimi qiymətləndirməzsə, şikayətin təmin edilməməsi barədə qətnamə çıxarır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada məhkəmənin qərarından yuxarı məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Maddə 7. Məhkəmə qərarının icrası

Dövlət orqanları və yerli özünüidarə orqanları, müəssisələri, idarələri və təşkilatları, ictimai birlikləri vəzifəli şəxslər üçün qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məcburidir.

Məhkəmənin qərarı qüvvəyə mindiyi gündən ən gec üç gün keçənədək qərarlarından və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilən orqanlara və ya vəzifəli şəxslərə, habelə vətəndaşlara göndərilir.

Məhkəmə qərarının alındığı gündən ən gec bir ay keçənədək qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət edilən orqanlar və ya vəzifəli şəxslər həmin qərarın icrası barədə məhkəməyə və vətəndaşa məlumat verməlidirlər.

Məhkəmənin qərarı icra edilmədiyi halda məhkəmə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq tədbirlər görür.

Maddə 8. Şikayətə baxılması ilə əlaqədar məhkəmə xərcləri

Şikayətin təmin edilməsindən imtina olunması barədə qərar qəbul edildikdə, şikayətə baxılması ilə əlaqədar məhkəmə xərclərini vətəndaş ödəyir.

Məhkəmə, şikayət olunan qərarları və hərəkətləri (hərəkətsizliyi) qanunsuz hesab etdikdə isə bu xərclər müvafiq olaraq dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin vəsaiti hesabına ödənilir.

Qərarların və hərəkətlərin qanuni olduğuna baxmayaraq, əgər vətəndaşın tabelik qaydasında yuxarı orqana verdiyi şikayətə cavab verilməmişdirsə, yaxud bu Qanunun 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddət pozulmaqla cavab verilməmişdirsə, məhkəmə xərclərinin ödənilməsi məhkəmə tərəfindən dövlət orqanlarının və yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların, ictimai birliklərin vəzifəli şəxslərin öhdəsinə qoyulur.

Məhkəmə vətəndaşın məhkəmə xərclərinin ödənilməsindən qismən və ya tam azad edilməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

Maddə 9. Bu qanun tələblərini pozmağa görə məsuliyyət

Bu Qanunun tələblərini pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

**Məhkəmələr və hakimlər haqqında
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU**

(çıxarış)

II fəsil

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair əsas müddəalar

Maddə 7. Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsi irəndən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir şəxsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi əsasında həyata keçirilir.

Maddə 8. Ədalət mühakiməsinin hakimlərin müstəqilliyi təmin edilməklə, heç bir məhdudiyət qoyulmadan, faktlara əsasən, qərəzsiz, ədalətlə və qanunlara müvafiq həyata keçirilməsi

Ədalət mühakiməsi hakimlərin müstəqilliyi təmin edilməklə, heç bir məhdudiyət qoyulmadan, faktlara əsasən, qərəzsiz, ədalətlə və qanunlara müvafiq həyata keçirilir.

Maddə 9. Məhkəmə icraatına müdaxilənin və məhkəməyə hörmətsizlik göstərilməsinin yolverilməzliyi

Hər hansı bir şəxs tərəfindən, hər hansı bir səbəbdən bilavasitə, yaxud dolayı yolla məhkəmə icraatına məhdudiyət qoyulması, təsir, hədə və müdaxilə edilməsi, habelə məhkəməyə hörmətsizlik göstərilməsi, yaxud aşkar etinasızlıq göstərildiyini bildirən hərəkətlər edilməsi yolverilməzdir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 10. Müdafiə hüquqlarının təmin edilməsi

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, onun ərazisində yaşayan xarici vətəndaşların, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və digər qanunlarda nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlarının, hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərinin hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından məhkəmə icraatının istənilən mərhələsində məhkəmə müdafiəsi hüququ təmin olunur. Heç kəs məhkəmə müdafiəsi hüququndan məhrum edilə bilməz.

Şübhə edilən, təqsirləndirilən şəxsin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş vasitələrlə müdafiə hüququna, o cümlədən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququna təminat verilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardım ödənişsiz, dövlət hesabına göstərilir.

Maddə 11. Təqsirsizlik prezumpsiyasının təmin edilməsi

Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinə riayət olunması təmin edilir.

Maddə 12. Məhkəmə icraatının açıq aparılması

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin V hissəsinə əsasən işlərə məhkəmənin qapalı iclaslarında baxılması halları istisna olmaqla, bütün məhkəmələrdə işlərin icraatı açıq aparılır.

Qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, cinayət işlərinin qiyabi məhkəmə icraatına yol verilmir.

Bütün hallarda məhkəmələrin qərarları açıq elan edilir.

Maddə 13. Məhkəmə icraatının çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilməsi

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə icraatı tərəflərin hüquq bərabərliyi təmin olunmaqla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin VII hissəsinə uyğun olaraq çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir.

Maddə 14. Məhkəmə icraatının aparıldığı dil

Məhkəmə icraatının aparıldığı dil Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin X hissəsində müəyyən edilir. Məhkəmə icraatının aparıldığı dili bilməyən şəxslərin hüquqlarının hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda hər kəsin tərcüməçinin xidmətlərindən pulsuz istifadə etmək hüququ təmin edilir.

Maddə 15. Məhkəmə aidiyyətinə riayət edilməsi

İşlərin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi və ya əsassız olaraq qanuni hakimin icraatından alınması qadağandır.

Maddə 16. Hakimin məhkəmə baxışında iştirakının məhdudlaşdırılması

Birinci instansiya, apelyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəməsində işə baxılmasında iştirak etmiş hakimin həmin işə təkrar məhkəmə baxışında iştirakı yolverilməzdir.

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda hakimlərin qərəzsizliyinə şübhə doğuran hallar yarandıqda hakim həmin işə baxılmasından çəkinməli, yaxud kənarlaşdırılmalıdır.

Maddə 17. Məhkəmə icraatında qeyri-prosessual münasibətlərin yolverilməzliyi

Məhkəmə tərkibi ilə məhkəmə iştirakçıları arasında, yaxud işlərə baxılması ilə əlaqədar birinci instansiya, apelyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələri arasında qanunda nəzərdə tutulmamış qeyri-prosessual münasibətlər yolverilməzdir.

Maddə 18. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin zəruri şərtləri

Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri ədalət mühakiməsinin məhkəmə hakimiyyətinin yüksək statusuna uyğun olan, bütün prosessual tələblərin yerinə yetirilməsinə imkan verən, hakimlərin öz iradəsini ifadə etmək azadlığına təsiri istisna edən şəraitdə həyata keçirirlər.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair müddəaların pozulması qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqi nəticələrə səbəb olur.

XX fəsil

HAKİMLƏRİN HƏVƏSLƏNDİRİLMƏSİ, SƏLAHİYYƏTLƏRİNƏ XİTAM VERİLMƏSİ VƏ İNTİZAM MƏSULİYYƏTİ

Maddə 110. Hakimlərin həvəsləndirilməsi

Hakimlər vəzifələrini nümunəvi yerinə yetirdikdə, uzun müddət və qüsursuz işlədikdə, habelə digər nailiyyətlər qazandıqda Məhkəmə-Hüquq Şurası onların barəsində aşağıdakı həvəsləndirmə tədbirlərini görür:

təşəkkür elan etmək;

mükafat vermək.

(Çıxarılıb)

Maddə 111. Hakimlər barəsində intizam icraatının başlanılmasına dair müraciət üçün səbəblər

Hakimlər barəsində intizam icraatının başlanılmasına dair müraciət aşağıda göstərilən səbəblərdən biri və ya bir neçəsi olduqda edilir:

fiziki və hüquqi şəxslərin şikayətləri;

kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlar;

işlərə apelyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəmələrində baxılarkən aşkar edilmiş qanun pozuntuları və hakimlər haqqında bu məhkəmələrin çıxardığı xüsusi qərarlar;

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarlarında əks etdirilmiş qanun pozuntuları;

hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı və məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində aşkara çıxan qanun pozuntuları;

intizam icraatının başlanılması barədə müraciət hüququ olan şəxslərin əldə etdikləri digər məlumatlar.

Maddə 111-1. Hakimlərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsinin əsasları

Hakimlər yalnız aşağıdakı əsaslara görə intizam məsuliyyətinə cəlb edilir:

işlərə baxarkən qanunvericiliyin tələblərini dəfələrlə və ya kobudcasına pozduqda;

hakim etikasını pozduqda;

əmək və icra intizamı haqqında qanunvericiliyin tələblərini pozduqda;
"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş maliyyə xarakterli tələblərə əməl etmədikdə;
"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsində göstərilən hüquqpozmaları törətdikdə;
hakim adına ləkə gətirən hərəkətə yol verdikdə.

Maddə 112. Hakimlərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi qaydası ^x

Hakimlər barəsində intizam icraatını yalnız Məhkəmə-Hüquq Şurası başlaya bilər. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, apellyasiya məhkəmələrinin sədrləri, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunla müəyyən edilmiş səbəblər və intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə əsaslarının əlamətləri olduqda öz səlahiyyətləri daxilində intizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət etməyə borcludurlar.

Fiziki və hüquqi şəxslər hakimlər tərəfindən bu Qanunun 111-1-ci maddəsinin altıncı abzasında hakimlər üçün müəyyən edilmiş intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə əsasının əlamətləri haqqında məlumatlar olduqda Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaları məhkəmələrinin hakimləri haqqında intizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edir.

Apellyasiya məhkəmələrinin sədrləri müvafiq apellyasiya məhkəmələrinin hakimləri, habelə həmin məhkəmələrin ərazi yurisdiksiyasına aid edilmiş birinci instansiya məhkəmələrinin hakimləri haqqında intizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edirlər.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri həmin məhkəmənin hakimləri və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin ərazi yurisdiksiyasına aid edilmiş birinci instansiya məhkəmələrinin hakimləri haqqında intizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edir.

Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin hakimləri haqqında intizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edir.

Hakimlər haqqında intizam icraatı intizam pozuntusunun aşkar edildiyi gündən bir il və törədildiyi gündən üç il müddətində başlana bilər.

Hakimlər yalnız Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarına əsasən intizam məsuliyyətinə cəlb edirlər.

Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatı üzrə aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

hakimə irad tutulması haqqında;

hakimə töhmət verilməsi haqqında;

hakimin vəzifədə aşağı salınması barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilməsi haqqında;

hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilməsi haqqında;

hakimin səlahiyyətlərinə xitam verilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilməsi haqqında;

intizam icraatına xitam verilməsi haqqında.

Bu qanunun 111-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hakimlərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsinin əsaslarından asılı olaraq hakimlərə, bir qayda olaraq, aşağıdakı cəzalardan biri verilir:

işlərə baxarkən qanunvericiliyin tələblərinin dəfələrlə və ya kobudcasına pozulmasına görə - hakimə töhmət verilir və ya hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilir;

hakim etikasının pozulmasına görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir, yaxud hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilir;

əmək və icra intizamı haqqında qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir, yaxud hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilir;

"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş maliyyə xarakterli tələblərə əməl edilməməsinə görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir;

"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsində göstərilən hüquqpozmaların törədilməsinə görə - hakimə töhmət verilir və ya hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi, yaxud hakimin vəzifədə aşağı salınması barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilir;

hakim adına ləkə gətirən hərəkətlərə yol verilməsinə görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir, yaxud hakimin vəzifədə aşağı salınması barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verilir.

İntizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında qərardan şikayət verilməmişsə, o, qəbul edildiyi vaxtdan iyirmi gün sonra qüvvəyə minir.

Həmin müddət ərzində intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarından Ali Məhkəmənin Plenumuna şikayət verilə bilər.

Ali Məhkəmənin Plenumu üç ay müddətində şikayətə baxıb Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarını qüvvədə saxlayır, ləğv edir və ya ona dəyişikliklər edir və öz qərarını Şuraya təqdim edir. Ali Məhkəmənin Plenumunun qərarı qətidir. İntizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarlarından verilmiş şikayətlərə Ali Məhkəmənin Plenumunda baxılarkən həmin qərarlarla bağlı Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclaslarında səsvermədə iştirak etmiş Şuranın üzvləri Plenumun iclaslarında səsvermədə iştirak etmirlər. Hakimlər cəza verildiyi gündən bir il ərzində yenidən intizam məsuliyyətinə cəlb edilməmişsə, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməmiş sayılırlar.

Hakimlərin intizam məsuliyyəti məsələsinə bu Qanunla və "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

Maddə 113. Hakimlərin səlahiyyətlərinə xitam verilməsinin əsasları

Hakimlərin səlahiyyətlərinə onların səlahiyyət müddəti (uzadılmış səlahiyyət müddəti) qurtardıqda Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən xitam verilir.

Hakimlərin səlahiyyətlərinə aşağıdakı əsaslara görə vaxtından əvvəl xitam verilə bilər:

- 1) öz arzusu ilə vəzifəsindən çıxmaq barədə yazılı ərizə verdikdə;
- 2) hakim vəzifəsindən kənarlaşdırıldıqda;
- 3) fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə;
- 4) vəfat etdikdə;
- 5) məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edildikdə və ya itkin düşmüş hesab edildikdə;
- 6) bu Qanunla hakim vəzifəsinə namizədlər üçün müəyyən edilmiş tələblərə uyğun gəlmədiyi aşkar edildikdə;
- 7) tutduğu vəzifə ilə bir araya sığmayan fəaliyyətlə məşğul olduqda;
- 8) Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından çıxdıqda, başqa dövlətin vətəndaşlığını qəbul etdikdə və ya digər dövlət qarşısında öhdəlik götürdükdə;
- 9) altı aydan artıq müddətdə xəstəliyi ilə əlaqədar vəzifəsinin yerinə yetirilməsinin qeyri-mümkünlüyü barədə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən təşkil edilmiş xüsusi hakim komissiyasının müvafiq rəyi olduqda;
- 10) bu Qanunun 111-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə təqvim ili ərzində iki dəfə intizam cəzası verildikdə;
- 11) işlərə baxarkən qanunvericiliyin tələblərini dəfələrlə kobudcasına pozduqda.

Maddə 114. Hakimlərin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi qaydası

Bu Qanunun 113-cü maddəsinin 6-11-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda hakimlərin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı intizam icraatının başlanılması haqqında Məhkəmə-Hüquq Şurasına müraciət edirlər.

Hakimin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edildikdə Məhkəmə-Hüquq Şurası bu barədə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təklif verir.

Bu qanunun 113-cü maddəsinin 1-ci və 6-11-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda hakimlərinin səlahiyyətlərinə onları təyin etmiş orqan tərəfindən vaxtından əvvəl xitam verilir.

Bu qanunun 113-cü maddəsinin 3-5-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda hakimlərin səlahiyyətlərinə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən vaxtından əvvəl xitam verilir.

Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

(çıxarış)

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin (bundan sonra - məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti) hüquqi, təşkilati əsaslarını və başlıca istiqamətlərini müəyyən edir, məhkəmə ekspertizasının təşkili və aparılması zamanı yaranan ictimai münasibətləri nizamlayır.

Məhkəmə ekspertizası Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin səlahiyyətinə aid olan mülki, cinayət və digər işlər üzrə icraat zamanı həyata keçirilir.

I fəsil ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

Bu Qanunda aşağıdakı anlayışlardan istifadə olunur:

məhkəmə ekspertizası - təhqiqat, ibtidai istintaq orqanının və ya məhkəmənin (hakimin) icraatında olan işin halları barədə informasiya daşıyan maddi obyektlər, hadisələr və proseslər haqqında xüsusi elmi biliklər əsasında aparılan tədqiqatdır;

məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti - məhkəmə ekspertizasının təşkil edilməsi və aparılması ilə əlaqədar fəaliyyət olub, xüsusi elmi biliklər vasitəsi ilə proses iştirakçılarının hüquqlarının və qanuni mənafelərinin təmin edilməsi məqsədini daşıyır;

məhkəmə ekspert (ekspert) - məhkəmə ekspertizasının aparılması həvalə olunmuş, məhkəmə ekspertizasının predmetinə aid olan xüsusi məsələlərə dair zəruri biliyə malik olan və işin nəticəsində marağı olmayan şəxsdir;

ekspertin rəyi - məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanın və ya şəxsin ekspertin qarşısında qoyduğu suallara verilən əsaslandırılmış yekun nəticədir;

məhkəmə ekspertizasının predmeti - məhkəmə ekspertizasının həll etdiyi məsələlər dairəsidir;

məhkəmə ekspertizası idarəsi - məhkəmə ekspertizası fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanıdır.

Maddə 2. Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında qanunvericilik

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual və Mülki-Prosessual məcəllələrindən, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsindən, bu qanundan və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Maddə 3. Məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin vəzifəsi

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin əsas vəzifəsi elm, texnika, incəsənət, sənətkarlıq və başqa sahələr üzrə xüsusi bilik əsasında sübut əhəmiyyətinə malik olan faktiki halların müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Maddə 4. Məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin prinsipləri

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması, qanunçuluğun təmin edilməsi, ekspertin müstəqilliyi, elmin və texnikanın müasir nailiyyətlərindən istifadə edilməklə həyata keçirilən tədqiqatların obyektivliyi, hərtərəfliyi və tamlığı prinsiplərinə əsaslanır.

Maddə 5. Məhkəmə ekspertizası aparılarkən insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına əməl olunması

Məhkəmə ekspertizası aparılarkən insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına əməl olunmalıdır.

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti nəticəsində hüquqlarının və azadlıqlarının pozulduğunu hesab edən şəxs bu hərəkətdən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərinə və ya məhkəməyə şikayət edə bilər.

Maddə 6. Ekspertin müstəqilliyi

Məhkəmə ekspertizası aparılarkən ekspert müstəqildir, onun məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqandan və ya şəxsdən, tərəflərdən və işin nəticəsində marağı olan digər şəxslərdən hər hansı asılılığı ola bilməz.

Ekspert özünün xüsusi biliyinə və daxili inamına əsaslanaraq aparılmış tədqiqatın nəticələrinə uyğun olaraq rəy verir.

Məhkəmələr (hakimlər), təhqiqat aparən şəxs, müstəntiq, prokuror, habelə digər dövlət orqanları, təşkilatlar və ya ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən proses iştirakçılarından hər hansı birinin maraqlarına cavab verən və ya digər şəxslərin xeyrinə olaraq rəy əldə etmək məqsədi ilə ekspertə hər hansı formada təsir göstərilməsi qadağandır.

Ekspertə təsir göstərilməsində təqsirkar olan şəxs Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Maddə 7. Tədqiqatın obyektivliyi, hərtərəfliliyi və tamlığı

Ekspert tədqiqatı müvafiq ixtisas hüduqlarında, elmi və təcrübi əsaslar üzərində obyektiv, hərtərəfli və tam həcmdə aparmalıdır.

Ekspertin rəyi elmi inkişafın müasir tələblərinə uyğun olan və hamı tərəfindən qəbul edilmiş elmi dəlillər əsasında yoxlanmasına imkan verən müddəalara əsaslanmalıdır.

Maddə 8. Ekspert tədqiqatının obyektləri

Ekspert tədqiqatının obyektləri maddi sübutlar, sənədlər, müqayisəli tədqiqat üçün nümunələr, əşyalar, canlı insan və onun psixi vəziyyəti, heyvanlar, meyitlər və onların hissələri, həmçinin əsasında məhkəmə ekspertizası aparılması üçün zəruri olan iş materiallarıdır.

Canlı insanın, meyitin, heyvanın, əşyanın, cismin, materialın və ya maddənin xüsusiyyətlərini əks etdirən (əlamətlərini daşıyan) obyektlər, həmçinin ekspertin tədqiqat aparması və rəy verməsi üçün zəruri olan digər nümunələr müqayisəli tədqiqat üçün nümunələr hesab edilir.

Məhkəmə ekspertizası aparılarkən tədqiqat obyektləri ekspertizanı təyin etmiş orqanın və ya şəxsin müvafiq razılığı əsasında yalnız tədqiqat aparılması və rəy verilməsi üçün zəruri olan ölçüdə zədələnmə və ya istifadə oluna bilər. Həmin razılıq məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsi barədə qərar (qəraradda) və yaxud müvafiq məktubda göstərməlidir.

Tədqiqat obyektini məhkəmə ekspertizası idarəsinə gətirmək mümkün olmadıqda, hadisə yerində və ya tədqiqat obyektinin olduğu yerdə tədqiqat aparılması zərurəti yarandıqda, ekspertizanı təyin etmiş orqan və ya şəxs obyekt üzərində ekspert tərəfindən tədqiqatın aparılması üçün şərait yaratmalıdır.

Məhkəmə ekspertizası başa çatdırıldıqdan sonra tədqiqat obyektini ekspertizanı təyin etmiş orqana və ya şəxsə qaytarılmalıdır.

II fəsil

MƏHKƏMƏ EKSPERTİZASI İDARƏSİ RƏHBƏRİNİN VƏ EKSPERTİN HÜQUQLARI VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Maddə 9. Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbərinin hüquqları

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbəri məhkəmə ekspertizası təyin olunması haqqında qərarı (qəraraddı) aldıqdan sonra onun təşkil edilməsi və aparılması, ekspertin məhkəmə iclaslarında, istintaq və məhkəmə hərəkətlərində iştirakının təmin olunması üzrə müvafiq tədbirlər görür.

Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbərinin aşağıdakı hüquqları vardır:

idarədə konkret ixtisas üzrə ekspert, zəruri maddi-texniki baza və yaxud tədqiqat aparılması üçün xüsusi şərait olmadıqda məhkəmə ekspertizası təyin olunması barədə qərarı (qəraraddı) icra edilmədən, tədqiqata təqdim edilmiş obyekt və işin materialları ilə birlikdə geri qaytarmaq;

rəy verilməsi üçün bu idarənin əməkdaşı olmayan şəxslərin zəruri biliyinə ehtiyac yarandıqda, onların ekspert qismində iştirakı barədə məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs qarşısında vəsatət qaldırmaq;

məhkəmə ekspertizasının təyin olunması haqqında qərar (qəraradda) göstərilmiş digər idarələrin iştirakı ilə məhkəmə ekspertizası aparılmasını təşkil etmək.

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərinə aşağıdakıları etmək qadağandır:

məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsi haqqında qərar (qəraradd) olmadıqda, məhkəmə ekspertizasının aparılması üçün zəruri olan tədqiqat obyektlərini və iş üzrə materialları tələb etmək;

məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanla və ya şəxslə razılaşdırmadan, müstəqil olaraq, bu idarənin əməkdaşı olmayan şəxsləri ekspert qismində məhkəmə ekspertizasının aparılmasına cəlb etmək;

ekspertə konkret məhkəmə ekspertizası üzrə tədqiqatın gedişatına təsir edən və onun nəticələrinin məzmununu müəyyən edən göstərişlər vermək.

Maddə 10. Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbərinin vəzifələri

Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbərinin aşağıdakı vəzifələri vardır:

məhkəmə ekspertizasının təyin olunması barədə qərarı (qərarı) aldıqdan sonra həmin idarənin ekspertləri sırasından zəruri biliyə malik olan və qoyulmuş suallara cavab verən bilən konkret ekspertə və ya ekspertlərə ekspertizanın aparılması haqqında tapşırıq vermək;

ekspertə (ekspertlərə) onların hüquq və vəzifələrini izah etmək;

eksperti bilə-bilə yalan rəy verməyə görə məsuliyyət haqqında xəbərdar etmək və bu barədə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarı ekspertin imzası ilə təsdiq edilən müvafiq qeyd aparmaq;

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmə ekspertizasının aparılması müddətini müəyyən etmək və onun gözlənilməsinə nəzarət etmək;

aparılan tədqiqatların tamlığı və keyfiyyəti üzərində nəzarəti ekspertin müstəqilliyi prinsipinə əməl olunmaqla təmin etmək;

tədqiqatlar başa çatdırıldıqdan sonra ekspertin rəyini, tədqiqat obyektlərini və iş üzrə materialların məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqana və ya şəxsə göndərilməsini təmin etmək.

Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbəri Azərbaycan Respublikasının qanun-vericiliyi ilə müəyyən edilmiş digər vəzifələri də həyata keçirir.

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbəri tədqiqat aparılması üçün zəruri olan aşağıdakı şəraiti yaratmağa borcludur:

avadanlıqlar, cihazlar, materiallar və informasiya təminatı vasitələrini əldə etmək;

texniki təhlükəsizlik və istehsalat sanitariyası qaydalarına əməl olunmasını təmin etmək;

təqdim edilmiş tədqiqat obyektlərini və iş üzrə materialların qorunub saxlanmasını təmin etmək.

Maddə 11. Ekspert

Ali təhsili olan, müəyyən ekspertiza ixtisası üzrə müvafiq peşə hazırlığı keçmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı ekspert ola bilər.

ixtisaslaşmasından və hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq ekspertlərə ixtisas dərəcəsi verilir.

Attestasiyanın keçirilməsi və ixtisas dərəcəsinin verilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Tutduğu vəzifə, peşə qabiliyyəti və əmək stajı nəzərə alınmaqla məhkəmə ekspertizası idarəsinin ekspertlərinə tabeliyində olduqları müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının işçiləri üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada rütbə dərəcələri verilir.

Maddə 12. Ekspertin hüquqları

Ekspertin aşağıdakı hüquqları vardır:

məhkəmə ekspertizasının predmetinə aid olan iş üzrə materiallarla tanış olmaq, onlardan lazımı məlumat götürmək və ya onların surətini çıxarmaq;

rəy verilməsi üçün zəruri olan əlavə tədqiqat obyektlərinin və iş üzrə materialların təqdim olunması barədə vəsatət vermək;

məhkəmə ekspertizasının aparılmasına başqa ekspertlərin cəlb olunması haqqında vəsatət vermək;

qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada ekspertizanın predmetinə aid və rəy verilməsi üçün zəruri olan istintaq və ya digər prosessual hərəkətlərin aparılmasında iştirak etmək;

məhkəmənin qərarı (hakimin qərarı) ilə məhkəmə istintaqı mərhələsində işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;

verdiyi rəy və ya ifadənin proses iştirakçıları tərəfindən düzgün izah edilməməsi və yaxud təhrif edilməsi barədə istintaq hərəkətləri və ya məhkəmə iclasının protokoluna daxil edilməsi üçün məlumat vermək;

qoyulmuş suallardan əlavə, məhkəmə ekspertizasının predmetinə aid olan və iş üçün əhəmiyyətli sayılan digər halları da öz rəyində göstərmək;

məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxsin hərəkəti ekspertin hüquqlarını pozduqda qanunla müəyyən edilmiş qaydada şikayət etmək.

Ekspert Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş digər hüquqları da həyata keçirə bilər.

Ekspert məhkəmə ekspertizasının aparılmasından aşağıdakı hallarda imtina edə bilər:

məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsinin prosessual qaydası pozulduqda və bu, ekspertizanın aparılmasını çətinləşdirdikdə və ya onun aparılmasını qeyri-mümkün etdikdə;

verilən suallar ekspertin zəruri biliyindən kənara çıxdıqda;

tədqiqat obyektləri və iş üzrə materiallar rəy verilməsi üçün yararsız olduqda və ya kifayət qədər olmadıqda və onların tamamlanması barədə ekspertin vəsətəti təmin edilmədikdə;
tədqiqat aparılması və rəy verilməsi üçün zəruri olan şərait, metodik vəsait və avadanlıqlar olmadıqda;
ekspertin həyatı və sağlamlığı üçün real təhlükə mövcud olduqda.
Belə hallarda ekspert bu barədə məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqana və ya şəxsə yazılı formada məlumat verir.

Ekspertə aşağıdakıları etmək qadağandır:

məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərindən başqa, hər hansı şəxsdən və ya orqandan məhkəmə ekspertizasının aparılması haqqında tapşırıq almaq;
başqa idarənin əməkdaşı qismində, həmçinin özəl ekspert kimi məhkəmə ekspertizası fəaliyyətini həyata keçirmək;

məhkəmə ekspertizasının aparılması ilə bağlı işin gedişatında maraqlı olduğunu güman etməyə əsas verən proses iştirakçıları ilə şəxsi əlaqələr yaratmaq;

məhkəmə ekspertizasını aparmaq üçün müstəqil olaraq material toplamaq;

təhqiqat aparın şəxs, müstəntiqin və ya prokurorun icazəsi olmadan təhqiqat və ibtidai istintaqın məlumatlarını yaymaq;

dövlət, qulluq, peşə və kommersiya sirri təşkil edən və qanunla qorunan məlumatları, habelə məhkəmə ekspertizasının aparılması ilə əlaqədar ona məlum olan və açıqlanması insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulmasına səbəb ola bilən məlumatları yaymaq;

məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanın və ya şəxsin razılığı olmadan tədqiqat obyektini məhv etmək və ya onun xassəsini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmək.

Maddə 13. Ekspertin vəzifələri

Ekspertin aşağıdakı vəzifələri vardır:

Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda, məhkəmə ekspertizasının aparılmasından özü-özünə etiraz etmə haqqında məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxsə, yaxud məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərinə məlumat vermək;

məhkəmə ekspertizasının aparılmasında ekspert kimi iştirakını rədd edən hallar olmadıqda, ona tapşırılmış məhkəmə ekspertizasını aparmaq;

təqdim edilmiş obyektlərin və iş üzrə materialların tam və hərtərəfli tədqiqatını aparmaq və qoyulmuş suallar üzrə əsaslandırılmış və obyektiv rəy vermək;

təhqiqat aparın şəxs, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin (hakimin) çağırışı üzrə gəlmək;

aparılmış təhqiqat və verilmiş rəylə əlaqədar məsələlər üzrə təhqiqat, ibtidai istintaq zamanı və ya məhkəmədə ifadə vermək;

məhkəmə ekspertizasının aparılmasından imtina etməyə əsas verən bu Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar olduqda rəy verməyin qeyri-mümkünlüyü barədə təhqiqat aparın şəxsə, müstəntiqə və ya məhkəməyə (hakimə) yazılı formada məlumat vermək;

təqdim edilmiş təhqiqat obyektlərinin və iş üzrə materialların qorunub saxlanılmasını təmin etmək.

Ekspert Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş digər vəzifələri də həyata keçirir.

Maddə 14. Ekspertin dindirilməsi

Ekspertin rəyi kifayət qədər aydın olmadıqda və ya həmin rəydə əlavə tədqiqatlar aparılmasını tələb etməyən boşluqlar olduqda, habelə rəydə istifadə olunmuş terminlərin və tətbiq edilən metodların dəqiqləşdirilməsinə zərurət yarandıqda təhqiqat aparın şəxs, müstəntiq və ya məhkəmə (hakim) Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq eksperti dindirə bilər.

Barəsində məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsə dair həmin məhkəmə ekspertizasının predmetinə aid olmayan məlumatlarla əlaqədar ekspert dindirilə bilməz.

Ekspert tərəfindən rəy verilənədək onun dindirilməsi qadağandır.

III fəsil

MƏHKƏMƏ EKSPERTİZASININ NÖVLƏRİ VƏ ONUN APARILMASI

Maddə 15. Məhkəmə ekspertizasının növləri

Məhkəmə ekspertizası aşağıdakı növlərdən ibarətdir:

- 1) ilkin məhkəmə ekspertizası;
- 2) əlavə məhkəmə ekspertizası;

- 3) təkrar məhkəmə ekspertizası;
- 4) komission məhkəmə ekspertizası;
- 5) kompleks məhkəmə ekspertizası.

Maddə 16. İlk məhkəmə ekspertizası

İş üzrə icraat zamanı əhəmiyyət kəsb edən hər hansı məsələnin həlli üçün elm, incəsənət, texnika və ya sənət sahəsində xüsusi bilik tələb edildikdə, həmin məsələnin aydınlaşdırılması məqsədi ilə birinci dəfə təyin edilən ekspertiza ilkin məhkəmə ekspertizası adlanır.

Maddə 17. Əlavə məhkəmə ekspertizası

İlkin məhkəmə ekspertizasının rəyi kifayət qədər aydın olmadıqda, ekspert qoyulmuş sualları tam həll etmədikdə və ya tədqiqat aparılmış obyektlərə dair əlavə suallar yarandıqda, aparılmış tədqiqatın və ya rəydəki boşluğun aradan qaldırılması üçün əlavə məhkəmə ekspertizası təyin edilir və onun aparılması həmin ekspertə və ya başqa ekspertə həvalə edilir.

Maddə 18. Təkrar məhkəmə ekspertizası

Ekspertin rəyi kifayət qədər əsaslı olmadıqda və ya şübhə doğurduqda, yaxud onun əsaslandığı sübutlar etibarsız (qeyri-mötəbər) hesab edildikdə və ya ekspertiza aparılmasının prosessual qaydaları pozulduqda təkrar ekspertiza aparılır. Təkrar ekspertizanın aparılması başqa ekspertə və ya ekspertlərə tapşırılır. Əvvəlki ekspertizam aparmış ekspertlər təkrar ekspertizanın aparılmasında iştirak edə və izahlar verə bilərlər, lakin tədqiqat zamanı və rəy tərtib edilərkən onlar iştirak etmirlər.

Təkrar ekspertizanın aparılması haqqında qərarda əvvəlki ekspertizaların nəticələri ilə razı olmamağın motivləri göstərilməlidir. Təkrar ekspertiza təyin edilərkən ekspert qarşısında əvvəllər tətbiq edilmiş tədqiqat üsullarının elmi əsaslılığı barədə sual qoyula bilər.

Ekspertlər arasında fikir ayrılığı olduqda hər bir ekspert buna səbəb olan məsələ barəsində yazılı formada öz rəyini ayrıca tərtib edir.

Maddə 19. Komission məhkəmə ekspertizası

Komission məhkəmə ekspertizası eyni ixtisas üzrə sayı iki nəfərdən az olmayan ekspertlər tərəfindən aparılır.

Məhkəmə ekspertizasının komission xarakteri onu təyin etmiş orqan və ya şəxs, yaxud məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbəri tərəfindən müəyyən edilir.

Komission məhkəmə ekspertizasının təşkil edilməsi və aparılması onu təyin etmiş orqan və ya şəxs tərəfindən məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərinə həvalə edilir.

Verilən sualların həll edilməsi zərurəti nəzərə alınaraq ekspertlər qarşıda duran tədqiqatın ardıcılığını və həcmi razılaşıdırırlar.

Komissiya tərkibində məhkəmə ekspertizasının aparılması həvalə edilmiş hər bir ekspert müstəqildir və sərbəst olaraq özünün əldə etdiyi və başqa ekspertlər tərəfindən əldə olunmuş nəticələri qiymətləndirir və öz zəruri biliyi hüduqlarında qoyulmuş suallara cavab verir.

Komission məhkəmə ekspertizası aparılarkən onu təyin etmiş orqan və ya şəxs, yaxud məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbəri ekspertlərin fəaliyyətini əlaqələndirmək, ümumi tədqiqat planını işləyib hazırlamaq və ekspertlərin müşavirəsinə rəhbərlik etmək üçün ekspertlərdən birini rəhbər təyin edir. Komissiya rəhbərinin səlahiyyətləri digər ekspertlərin səlahiyyətlərindən fərqlənir.

Ekspertlər rəy verməmişdən qabaq öz aralarında məsləhətləşirlər. Ümumi rəyə gəldikdə, rəyə bütün ekspertlər tərəfindən imza edilir.

Ekspertlər arasında fikir ayrılığı olduqda hər bir ekspert buna səbəb olan məsələ barəsində yazılı formada öz rəyini ayrıca tərtib edir.

Maddə 20. Kompleks məhkəmə ekspertizası

İş üçün əhəmiyyətli olan halların aydınlaşdırılması müxtəlif bilik və ya elm sahələri, yaxud biliyin bir sahəsi daxilində müxtəlif üsullar sistemi əsasında yalnız bir neçə tədqiqat aparılmaqla həyata keçirilə bildikdə kompleks məhkəmə ekspertizası təyin edilir.

Kompleks məhkəmə ekspertizasının təşkili və aparılması, ekspertlərin fəaliyyəti ilə əlaqədar məsələlər bu Qanunun 19-cu maddəsində müəyyən edilmiş qaydada həll edilir.

Kompleks məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirak edən ekspertlərin rəyində hər bir ekspertin apardığı tədqiqatın növü və həcmi, müəyyən etdiyi faktlar və əldə etdiyi nəticələr göstərilir. Hər bir ekspert onun tərəfindən aparılmış tədqiqatı əks etdirən hissəsində rəyi imzalayır və ona görə məsuliyyət daşıyır. Alınmış nəticələrin qiymətləndirilməsində və yekun nəticənin formalaşdırılmasında ekspertlər ümumi nəticəyə gəlirlər. Əgər ümumi nəticənin əsasını bir və ya bir neçə ekspert tərəfindən müəyyənləşdirilən faktlar təşkil edirsə, bu rəydə öz əksini tapmalıdır.

Maddə 21. Məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsi

Məhkəmə ekspertizası Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada təyin edilir.

Maddə 22. Məhkəmə ekspertizasının aparılması

Təhqiqat aparan şəxs, müstəntiqin, prokurorun, hakimin qərarı və ya məhkəmənin qərarı, habelə bu Qanunun 22-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müraciət məhkəmə ekspertizasının aparılması üçün əsas sayılır. Məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs təhqiqatın aparılması və rəy verilməsi üçün zəruri olan təhqiqat obyektləri və iş üzrə materialları məhkəmə ekspertizası idarəsinə təqdim edir. Məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada müqayisəli təhqiqat üçün nümunələr götürür və onları işə əlavə edir. Zəruri hallarda, nümunələrin götürülməsi məhkəmə ekspertizasını aparan ekspertin iştirakı ilə həyata keçirilir. Məhkəmə ekspertizası idarəsində məhkəmə ekspertizasının aparılması müddətləri Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyinə müvafiq olaraq müəyyən edilir.

Maddə 22-1. Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə ekspertizanın aparılması ^{xii^{13]}}

Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə Tərəfinin mənafeyinə xidmət edə biləcək halların müəyyən edilməsi üçün müdafiəçi öz təşəbbüsü ilə bir və ya bir neçə ekspertə, ekspert idarəsinə ekspert işinin müqavilə əsasında ödənilməsi şərti ilə ekspertizanın aparılması barədə rəsmi müraciət etmək hüququna malikdir.

Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda ekspertizanın müdafiə Tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparılması zamanı ekspertlə həmin tərəf arasında müqavilə bağlanır. Müdafiə tərəfi ekspertizanın aparılması üzrə xərcləri ödəyir və ekspertə suallar siyahısını və tədqiqat üçün obyektləri verir.

Maddə 23. Məhkəmə ekspertizası fəaliyyətini həyata keçirən orqan

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının məhkəmə ekspertiza idarələri tərəfindən həyata keçirilir.

Məhkəmə ekspertizası idarələri məhkəmə ekspertizasının aparılması üzrə fəaliyyətini ekspert təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, ekspertlərin peşəkar hazırlığı və onların ixtisaslaşdırılması, o cümlədən ekspert praktikasının vahid elmi-metodik üsullarla öyrənilməsi əsasında həyata keçirirlər.

Maddə 24. Məhkəmə ekspertizasının aparılmasında məhdudiyətlər

Məhkəmə ekspertizası idarəsi rəhbərinin işdə maraqlı olduğunu təsdiq edən hallar müəyyən edilərsə, məhkəmə ekspertizasının aparılması həmin idarəyə tapşırıla bilməz, başlanılmış təhqiqat isə dərhal dayandırılmalıdır.

Ekspert, Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyində göstərilən əsaslar mövcud olduqda, məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirakdan özü-özünə etiraz etməlidir, məhkəmə ekspertizası ona tapşırıldıqda isə onun aparılmasını dərhal dayandırılmalıdır.

Məhkəmə ekspertizasının aparılması, bu maddənin birinci və ikinci hissələrinin tələblərinin pozulması ilə həyata keçirilmişdirsə, o, icra edilməmiş hesab olunur və ekspertin rəyi sübut kimi istifadə edilə bilməz. Belə olduqda, məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsi məsələsi yenidən həll edilir.

Maddə 25. Proses iştirakçılarının məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirak etməsi

Yalnız Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə belə hüquqları nəzərdə tutulmuş proses iştirakçıları məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanın və ya şəxsin icazəsi ilə məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirak edə bilərlər.

Məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirak edən proses iştirakçıları təhqiqatın gedişatına müdaxilə edə bilməzlər, lakin məhkəmə ekspertizasının predmetinə dair ekspertə suallar və izahatlar verə bilərlər.

Ekspert rəyini tərtib etdiyi zaman, həmçinin məhkəmə ekspertizası ekspertlər tərəfindən aparıldıqda ekspertlərin müqaviləsi və əldə edilmiş nəticələrin yekunlaşdırılması mərhələsində proses iştirakçılarının iştirakına yol verilmir.

Proses iştirakçısı məhkəmə ekspertizası aparıldığı zaman ekspertə mane olduqda, ekspert tədqiqatı dayandıra bilər və həmin şəxsə verilmiş icazənin ləğv edilməsi barədə məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs qarşısında vəsatət qaldıra bilər.

Maddə 26. Məhkəmə ekspertinin (ekspertlərinin) rəyi və onun məzmunu

Aparılmış tədqiqatlar əsasında əldə edilmiş nəticələr nəzərə alınmaqla, məhkəmə eksperti (ekspertləri) öz adından yazılı rəy verir və onu imzalayır. Məhkəmə ekspertinin (ekspertlərinin) imzaları məhkəmə ekspertizası idarəsinin möhürü ilə təsdiq olunur.

Məhkəmə ekspertinin (ekspertlərinin) rəyində aşağıdakılar göstərilir:

məhkəmə ekspertizasının aparıldığı tarix və yer;

məhkəmə ekspertizasının aparılmasının əsasları;

məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs haqqında məlumat;

məhkəmə ekspertizasının aparılması həvalə edildiyi məhkəmə ekspertizası idarəsi və məhkəmə eksperti haqqında (soyadı, adı və atasının adı, təhsili, ixtisası, ekspert kimi iş stajı, elmi vəzifəsi və elmi dərəcəsi, tutduğu vəzifə) məlumat;

Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyinə uyğun olaraq ekspertin bilə-bilə yalan rəy verməsinə görə məsuliyyət barədə ona xəbərdarlıq edilməsi;

məhkəmə eksperti (ekspertləri) qarşısında qoyulmuş suallar;

məhkəmə ekspertizasının aparılması üçün məhkəmə ekspertinə təqdim edilmiş tədqiqat obyektləri və iş üzrə materiallar;

məhkəmə ekspertizasının aparılması zamanı iştirak etmiş proses iştirakçıları haqqında məlumat;

istifadə edilən metodlar göstərilməklə tədqiqatın məzmunu və nəticələri;

tədqiqatın nəticələrinin qiymətləndirilməsi, qoyulmuş suallar üzrə yekun nəticələrinin əsaslandırılması və dü-rüst ifadə olunması.

Məhkəmə ekspertinin (ekspertlərinin) rəyini əks etdirən materiallar rəyə əlavə edilir və onun tərkib hissəsini təşkil edir. Tədqiqatın gedişatı, şəraiti və nəticələrini özündə əks etdirən sənədlər məhkəmə ekspertizası idarəsində saxlanılır. Məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanın və ya şəxsin tələbi ilə həmin sənədlər işə əlavə olunmaq üçün onlara göndərilə bilər.

Tədqiqat zamanı təqdim edilmiş materialların və ekspertin xüsusi biliklərinin kifayət qədər olmaması aşkar edildikdə ekspertin rəyində onun qarşısına qoyulmuş sualların hamısına və ya bir qisminə cavab verməyin qeyri-mümkünlüyünü əsaslandıran müddəə öz əksini tapır. ^{xii[14]}

IV fəsil

MƏHKƏMƏ EKSPERTİZASI İDARƏLƏRİNDƏ CANLI ŞƏXSLƏR BARƏSİNDƏ MƏHKƏMƏ EKSPERTİZASININ APARILMASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Maddə 27. Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizasının aparılması

Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası məhkəmə icraatının bütün növləri üzrə həyata keçirilir. Məhkəmə ekspertizasına göndərməli olan şəxslərin dairəsi Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Maddə 28. Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizasının aparılması şəraiti və yeri

Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası tibbi və başqa idarələrdə, habelə müvafiq tədqiqatın aparılması və ekspertizanın aparıldığı şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafələrinin qorunmasının təmin edilməsi üçün zəruri olan şəraitin olduğu başqa yerlərdə aparıla bilər.

Məhkəmə ekspertizası aparılarkən şəxsin stasionar müayinəsi zərurəti yaranarsa, həmin şəxs bu Qanunda və Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada tibbi stasionara yerləşdirilə bilər.

Məhkəmə ekspertizasına göndərilmiş şəxsin məcburi qaydada tibbi və ya başqa idarəyə yerləşdirilməsi məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqan və ya şəxs tərəfindən təmin edilir.

Maddə 29. Məhkəmə ekspertizasının könüllülük və məcburilik qaydasında aparılması

Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası könüllü və yaxud məcburi qaydada həyata keçirilir.

Məhkəmə ekspertizası könüllü qaydada həyata keçirildikdə, məhkəmə ekspertizası idarəsinə haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsin yazılı formada razılığı təqdim edilməlidir. Əgər haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxs on altı yaşına çatmamışdırsa və ya məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs hesab edilmişdirsə, məhkəmə ekspertizasının aparılmasına yazılı formada razılıq həmin şəxsin qanuni nümayəndəsi tərəfindən verilir.

Məcburi qaydada məhkəmə ekspertizasına göndərilən şəxslərin dairəsi Azərbaycan Respublikasının prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasının prosesual qanunvericiliyində şəxsin məcburi qaydada məhkəmə ekspertizasına göndərilməsi haqqında birbaşa göstəriş olmadıqda, məhkəmə ekspertizası idarəsi həmin şəxs barəsində məcburi qaydada məhkəmə ekspertizasını apara bilməz.

Maddə 30. Şəxsin tibbi stasionara yerləşdirilməsinin əsasları və qaydası

Məhkəmə-tibbi və ya məhkəmə-psixiatriya ekspertizası təyin edilərkən şəxsin stasionar müayinəsi zərurəti yaranarsa, o, məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsi barədə qərar əsasında müvafiq tibbi stasionara yerləşdirilir. Şəxsin tibbi stasionara yerləşdirilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Həbsdə saxlanılan şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası aparıldıqda, onlar bu məqsədlə xüsusi yaradılmış tibbi stasionara yerləşdirilir.

Məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının aparılması üçün şəxs yalnız məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında psixiatriya stasionarına və yaxud məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarına yerləşdirilə bilər.

Məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş və məcburi qaydada şəxsi tibbi stasionara yerləşdirmiş orqan və ya şəxs iyirmi dörd saat müddətində həmin şəxsin yaxın qohumlarına və ya onun göstərdiyi hər hansı şəxsə, bu cür adam olmadıqda isə onun yaşadığı yer üzrə daxili işlər orqanına məlumat verməlidir.

Maddə 31. Şəxsin tibbi stasionarda qalma müddəti

Şəxs məhkəmə tibbi ekspertizası aparılması üçün otuz gün müddətində tibbi stasionara yerləşdirilə bilər.

Zərurət olduqda, ekspertin (ekspertlərin) əsaslandırılmış vəsatətinə əsasən şəxsin tibbi stasionarda qalma müddəti göstərilən stasionarın yerləşdiyi rayon məhkəməsi hakiminin qərarı ilə daha otuz gün müddətinə uzadıla bilər.

Tibbi stasionarda qalma müddətinin uzadılması barədə ekspertin (ekspertlərin) təqdimatı otuz gün müddətinin başa çatmasına üç gün qalmış həmin stasionarın yerləşdiyi rayonun məhkəməsinə təqdim edilməlidir.

Hakim təqdimatı aldıqdan sonra üç gün ərzində qərar çıxarır və bu barədə ekspertə (ekspertlərə) məlumat verir.

Şəxsin tibbi stasionarda qalma müddətinin uzadılmasından hakim tərəfindən imtina edildikdə həmin şəxs oradan dərhal çıxarılmalıdır.

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbəri hakimin qərarı barədə tibbi stasionarda olan şəxsə, həmçinin məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqana və ya şəxsə məlumat verir.

Tibbi stasionarda qalma müddəti pozulduqda, şəxs, onun müdafiəçisi, qanuni nümayəndəsi və ya işdə iştirak etmək üçün buraxılmış digər nümayəndələri bu barədə stasionarın yerləşdiyi rayonun məhkəməsinə şikayət edə bilər.

Maddə 32. Haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsin qanuni mənafelərinin müdafiəsi və onun hüquqları

Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası aparıldıqda aşağıdakıları etmək qadağandır:

məlumat almaq məqsədi ilə onun hüquqlarını məhdudlaşdırmaq, aldatmaq, hədə-qorxu gəlmək, zor və digər qanunsuz tədbirlər tətbiq etmək;

üzərində yeni dərman vasitələrini, diaqnostik metodları, xəstəliklərin profilaktikasını və müalicəsini sınaqdan keçirmək, həmçinin şəxsdən obyekt kimi istifadə olunmaqla biotibbi eksperimental tədqiqatlar aparmaq.

Barəsində məhkəmə ekspertizası aparılan şəxs ekspertə həmin məhkəmə ekspertizasının predmetinə aid olan izahatlar verə bilər.

Tibbi stasionarda yerləşdirilmiş şəxslə onun müdafiəçisinin, qanuni nümayəndəsinin və ya işdə iştirak etmək üçün buraxılmış digər nümayəndələrinin görüşü, üçüncü şəxslər tərəfindən informasiya əldə olunmasını istisna edən şəraitdə təşkil edilir.

Şikayət, ərizə və vəsatət vermək üçün tibbi stasionarda yerləşdirilmiş şəxsə real imkanlar yaradılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada verilmiş şikayət senzura keçirilmir və iyirmi dörd saat ərzində aidiyyəti üzrə göndərilir.

Maddə 33. Həbsdə olmayan şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizasının psixiatriya stasionarlarında aparılması şəraiti

Həbsdə olmayan şəxslər barəsində məhkəmə-psixiatriya ekspertizası həm müvafiq məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarında, həm də digər psixiatriya stasionarlarında həyata keçirilir. Həbsdə olan şəxslərin yuxarıda göstərilən stasionarlarda yerləşdirilməsinə yol verilmir.

Həbsdə olmayan şəxslərin digər psixiatriya stasionarlarda yerləşdirilməsi onların barəsində məhkəmə ekspertizasının aparılmasına çətinlik törətməməlidir.

Həbsdə olmayan şəxs məhkəmə-psixiatriya ekspertizası aparılan müddətdə psixiatriya stasionarların pasiyentlərinə şamil olunan hüquqlardan istifadə edirlər.

Həbsdə olmayan, ağır psixi pozuntulardan əziyyət çəkməyən şəxs tərəfindən ətrafdakıların həyat və sağlamlığına təhlükə törədən və ya psixiatriya stasionarının iş rejimini ciddi pozan hərəkətlərə yol verilərsə, həmin stasionarın müdiriyyəti bu hərəkətlərin qarşısının alınması məqsədi ilə zəruri tədbirlərin görülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verir.

Haqqında məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının könüllü qaydada aparıldığı şəxs tərəfindən bu cür hərəkətlərə yol verilərsə, o, psixiatriya stasionarından çıxarıla bilər və bu barədə stasionarın müdiriyyəti məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqana və ya şəxsə yazılı formada məlumat verir.

Maddə 34. Həbsdə olan şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizasının psixiatriya stasionarında aparılması şəraiti

Həbsdə olan şəxslər barəsində məhkəmə-psixiatriya ekspertizası həmin şəxslərin saxlanması üçün müəyyən edilmiş məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarlarında aparılır. Bu stasionarların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və mühafizəsi həbsdə saxlanma yerlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və mühafizəsi vəzifələrini yerinə yetirən orqanlar tərəfindən həyata keçirilir.

Məhkəmə-psixiatriya ekspertiza stasionarlarının təhlükəsizliyini və mühafizəsini həyata keçirən şəxslərlə həmin stasionarların tibb işçilərinin birgə fəaliyyət qaydası Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarlarında yerləşdirilən həbsdə olan şəxslərə Azərbaycan Respublikasının cinayət prosessual qanunvericiliyinin normaları şamil edilir. Belə hallarda açıq-aşkar ağır psixi pozuntusu olan şəxslərə tənbeh və maddi məsuliyyət tədbirləri nəzərdə tutan normalar, həmçinin silah işlədilməsi tətbiq edilmir.

Maddə 35. Məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarlarında saxlanılan şəxslərin təminatı

Məhkəmə-psixiatriya ekspertizası stasionarlarında saxlanılan şəxslərin maddi-məişət və tibbi-sanitar təminatı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə psixiatriya stasionarları üçün müəyyən edilmiş normalar və qaydalar üzrə həyata keçirilir.

Maddə 36. Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası aparılarkən tədqiqat metodlarının tətbiq edilməsində məhdudiyyətlər

Canlı şəxs barəsində məhkəmə ekspertizası aparılarkən güclü ağrıverici təsirlərə malik olan və yaxud şəxsin sağlamlığına mənfi təsir edəcək tədqiqat metodlarının, həmçinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə səhiyyə praktikasında istifadə edilməsi qadağan olunan metodların tətbiqinə yol verilmir.

Haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxs ona qarşı tətbiq olunan tədqiqat metodları və mümkün ola biləcək ağrıverici təsirlər barədə məlumatlandırılmalıdır. Eyni məlumatlar haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsin müvafiq vəsatətlə müraciət etmiş qanuni nümayəndəsinə də verilir.

Canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizası aparılarkən tədqiqat aparılması məqsədi ilə tibb idarəsində onlardan zəruri olan nümunələr götürülür və bu barədə ekspertin rəyində göstərilir. Nümunələr həmin tibb idarəsinin iki nəfər tibb işçisinin iştirakı ilə həkim və ya digər mütəxəssis tərəfindən götürülür. Könüllülük qaydasında məhkəmə ekspertizasına göndərilmiş şəxslərdən məcburi qaydada nümunələrin götürülməsinə yol verilmir.

Maddə 37. Proses iştirakçılarının canlı şəxslər barəsində məhkəmə ekspertizasının aparılmasında iştirakı

Canlı şəxslər barəsində aparılan məhkəmə ekspertizasında yalnız Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyi ilə belə hüququ olan proses iştirakçıları iştirak edə bilərlər.

Digər şəxslərin iştirakına məhkəmə ekspertizasını təyin etmiş orqanın və ya şəxsin, yaxud haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin razılığı ilə yol verilir.

Haqqında məhkəmə ekspertizası aparılan şəxsin soyunması ilə müşayiət olunan tədqiqatlar həyata keçirilərkən yalnız eyni cinsdən olan şəxslər iştirak edə bilərlər. Bu məhdudiyyət həmin tədqiqatların aparılmasında iştirak edən həkimlərə və tibb işçilərinə aid edilmir.

V fəsil **YEKUN MÜDDƏALAR**

Maddə 38. Məhkəmə ekspertizası idarəsinin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin fəaliyyəti dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir. Məhkəmə ekspertizasının lazımi səviyyədə aparılmasını təmin etmək məqsədi ilə məhkəmə ekspertizası idarəsinin müasir texnika və avadanlıqlarla təchiz edilməsi üçün dövlət büdcəsindən vəsait ayrılması nəzərdə tutulur.

Maddə 39. Məhkəmə ekspertizası idarəsinin əməkdaşlarının əməyinin ödənilməsi

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin əməkdaşlarının əməyinin ödənilməsi, tabeliyində olduqları müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının əməkdaşları üçün müəyyən edilmiş əməyin ödənilməsi şərtlərinə və formasına uyğun olmalıdır.

İşin xarakteri və şəraiti nəzərə alınmaqla, məhkəmə ekspertizası idarəsinin əməkdaşlarının əməyinin ödənilməsi zamanı ixtisas, rütbə və elmi dərəcələrinə görə əlavələr müəyyən edilməlidir.

Maddə 40. Məhkəmə ekspertizası idarəsinin fəaliyyətinin təşkilati və elmi təminatı

Məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin maddi-texniki, elmi-metodik və təşkilati təminatı məhkəmə ekspertizası idarəsinin tabe olduğu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin yaradılması və ləğv edilməsi Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilməklə, onun fəaliyyət qaydası haqqındakı əsasnamə həmin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qəbul edilir.

Maddə 41. Məhkəmə ekspertizası idarəsinin fəaliyyətinin informasiya təminatı

Məhkəmə ekspertizası idarəsinin rəhbərinin sorğusu əsasında mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün idarə, təşkilat və müəssisələr məhkəmə ekspertizasının aparılması üçün zəruri olan etalon nümunələrini və texniki məlumatları məhkəmə ekspertizası idarəsinə təqdim etməyə borcludurlar, bu zaman mülkiyyətçinin qanunla müəyyən edilmiş mülkiyyət hüququnun pozulmasına yol verilmir.

Maddə 42. Məhkəmə ekspertizasının aparılması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti sahəsində Azərbaycan Respublikasının məhkəmə ekspertizası idarələri xarici dövlətlərin müvafiq orqanları ilə, habelə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Maddə 43. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

**Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin mühafizəsi
və müşayiəti qaydalarına dair
TƏLİMAT**

(çıxarış)

*Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən 6 noyabr 2001-ci il tarixdə təsdiq edilmiş,
Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində 15 noyabr 2002-ci il tarixdə qeydə alınmışdır.*

**1-ci fəsil
Ümumi müddəalar**

1.1. Bu Təlimat Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən cinayət törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tutulan, habelə həbs edilən şəxslərin polis orqanlarının tərkibində, Daxili İşlər Nazirliyinin təklifi əsasında Nazirlər Kabinetinin və icra hakimiyyətinin sərəncamı ilə yaradılan müvəqqəti saxlama təcridxanasında (bundan sonra - MST) saxlanması, mühafizəsi və müşayiət olunması qaydalarını, habelə təcridxana əməkdaşlarının hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

1.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanılmalı qanunun aliliyi, hər kəsin qanun qarşısında bərabər olması, humanizm və insan ləyaqətinə hörmət prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə işgəncə verilməsi və onlarla qəddar rəftar edilməsi yolverilməzdir.

1.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər MST-də yalnız Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsində müəyyən edilmiş hallarda və müddətlərdə saxlanıla bilərlər.

Müstəsna hallarda, məhkəmə prosesi və ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin müvəqqəti saxlama təcridxanalarına gətirilmiş şəxslər orada 10 günə qədər saxlanıla bilərlər.

1.4. MST-lər Daxili İşlər Nazirliyinin smetasından, respublika büdcəsindən maliyyələşdirilir.

1.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi onların etibarlı təcrid olunmasından, müşayiət edilməsindən, saxlama yerinin ərazisində hərəkəti zamanı və ya təyin olunmuş yerə çatdırılarkən mühafizəsinin təmin edilməsindən ibarətdir.

1.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi onların etibarlı təcrid olunmasından, müşayiət edilməsindən, saxlama yerinin ərazində hərəkəti zamanı və ya təyin olunmuş yerə çatdırılarkən mühafizənin təmin edilməsindən ibarətdir.

1.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsini və müşayiətini yerinə yetirmək üçün polis orqanlarında mühafizə-müşayiət hissələri yaradılır. Onların əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- MST-də saxlanılan şəxslərin mühafizəsini və müşayiətini yerinə yetirmək üçün polis orqanlarında mühafizə-müşayiət hissələri yaradılır. Onların əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- onların istintaq təcridxanalarına, səhiyyə müəssisələrinə, məhkəməyə, dəyişdirmə məntəqələrinə, eləcə də istintaq hərəkətləri zamanı müşayiəti və mühafizəsi.

1.7. MST-də şəxslərin saxlanılmasında qanunçuluğa riayət olunmasına nəzarət prokuror və məhkəmə orqanları, daxili nəzarət isə DİN, onun tabeçiliyində olan və xidmətlər tərəfindən həyata keçirilir.

**2-ci fəsil
MST-də saxlanılan şəxslərin mühafizəsi**

Naryadın heyəti və yerləşdirilməsi

2.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi üçün aşağıdakı gündəlik naryadlar təyin edilir:

- MST üzrə növbətçi;
- çıxarıcılar;
- post xidmətləri;
- müşayiət dəstəsi.

Naryadların tərkibi müvəqqəti saxlama təcridxanasının rəisi tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Polis orqanlarında bir ildən az xidmət etmiş əməkdaşların MST-yə xidmətə götürülməsi, habelə müşayiət dəstəsinə cəlb olunması yolverilməzdir.

2.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi üçün daxili, xarici, daimi, müvəqqəti, 1, 2 və 3 növbəli postlar təşkil edilə bilər.

Gündəlik postların sayı və növü, onların yerləşdirilməsi, çıxarıcıların və müşayiət dəstəsinin əməkdaşlarının sayı naryadların dislokasiyasına (1 sayılı əlavə) əsasən MST-nin rəisi tərəfindən tərtib olunur və dəqiqləşdirilərək hər gün polis orqanlarının rəisi tərəfindən təsdiq edilir.

Hər bir posta daimi nömrə verilir. Poçt cədvəlində mühafizə edilən obyektlər və naryadın əsas vəzifələri qeyd olunur. Mühafizəni gücləndirmək üçün əlavə postlar da qoyula bilər.

2.3. Daxili postlar kameraların qabağında, dustaqların gəzintisi üçün nəzərdə tutulmuş həyətlərdə, xarici postlar isə MST-nin yerləşdiyi binanın ətrafında qoyulur.

2.4. Şəxslərin kameralarından çıxarıldığı və MST daxilində bir yerdən başqa yerə aparıldığı vaxt onların mühafizəsi üçün çıxarıcılar təyin edilir.

2.5. MST üzrə növbətçiyə, daxili postlardakı post xidmətçilərinə və çıxarıcılara tabel silahı verilmir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri mühafizə edən naryadların vəzifələri

2.6. MST üzrə növbətçi (və ya köməkçisi şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri mühafizə edən naryadlara rəhbərlik edir və onlara həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə məsuliyyət daşıyır.

Ştat cədvəlində MST üzrə növbətçi nəzərdə tutulmayan polis orqanlarında bu vəzifəni həmin orqanın məsul növbətçisi həyata keçirir.

2.7. MST üzrə növbətçiliyi qəbul edərkən əməkdaş aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

2.7.1. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də saxlanılmasına əsas olan sənədlərdə şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin adı, soyadı və atasının adının düzgün yazılıb-yazılmamasını, şəxsin sənədlərdə göstərilən şəxs olmasını, saxlama müddətinin tutma protokolu, hökm və ya qərarla göstərilən müddətə uyğunluğunu, sənədi tərtib etmiş şəxsin imzası və möhürünün olub-olmamasını yoxlamaq; MST üzrə növbətçiliyin təhvil-təslim kitabında (2 sayılı əlavə imza etmək şərti ilə kameraların açarlarını, qanadları, digər xüsusi və texniki vasitələri, xidməti sənəd və blankları, həmçinin şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərdən götürülmüş əşyaları təhvil almaq.

2.7.2. Növbəni təhvil verən növbətçi ilə birgə kameraları və MST-nin digər otaqlarını diqqətlə nəzərdən keçirmək; avadanlığın, rabitə və siqnal vasitələrinin saz vəziyyətdə olmasını yoxlamaq; kameralarda saxlanılanların sayını müəyyənləşdirmək, onlara dair sənədləri yoxlamaq, səhhətləri ilə maraqlanmaq və üstlərini axtarmaq.

2.7.3. Kameralarda sanitar qovşağı müvəqqəti sıradan çıxdıqda naryadın mühafizəsi altında saxlanılan şəxslərin kameralar üzrə ümumi sanitar qovşağına aparılmasını təmin etmək. Təhvil-təslim zamanı kameralarda saxlanılanların bir yerdən başqa yerə aparılmalarına yol verməmək.

Növbənin təhvil-təslimi zamanı aşkar edilən nöqsanlar barədə polis orqanlarının rəisinə məruzə etmək.

2.8. MST növbətçisinin vəzifələri:

2.8.1. Naryadın öz xidməti vəzifələrini bilmələrini, onların lazımı vasitələrlə təchiz edilməsini və post xidmətçilərinin dəyişdirilməsini şəxsən yoxlamaq; gündüz 2, gecə 3 dəfədən az olmamaq şərti ilə növbətçi naryadın xidmətini yoxlamaq; ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxslər barədə naryada məlumat vermək; MST-nin avadanlığının, rabitə, siqnalizasiya və elektrik vasitələrinin işlək vəziyyətdə olmasını yoxlamaq.

2.8.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameradan çıxarılması barədə qərar qəbul etmək. Onların kameralardan çıxarılmasında şəxsən iştirak etmək, kameraları şəxsən açıb-bağlamaq, açarları özündə saxlamaq.

Gəzintidən sonra kameraların və gəzinti həyətinin qapılarının qıfilla bağlı olmasını şəxsən yoxlamaq.

2.8.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən daxili nizam qaydalarına riayət edilməsini təmin etmək, bu məqsədlə onların üstünün axtarılmasını, onlara məxsus əşyaların yoxlanılmasını təşkil etmək; MST-dən qaçmağa hazırlıq haqqında alınan hər bir məlumatı yoxlamaq və müvafiq tədbir görmək.

2.8.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təhvil alınmasını və kameralara yerləşdirilməsini, həmçinin MST-dən azad edilməsini və ya başqa yerə göndərilməsini bu Təlimata müvafiq olaraq həyata keçirmək. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin gətirilmələri və aparılmaları barədə müvafiq kitabda qeyd aparmaq, həbs edilmiş şəxslərin şəxsi işlərini (şəxsi işlərin üz qabıqlarını, anket və daktiloskopik vərəqələrini) və digər müvafiq sənədləri tərtib etmək; saxlanma müddətlərinin qurtarması barədə MST-nin rəisinə vaxtında məruzə etmək.

2.8.5. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-də saxlanılan müddətdə qanunla nəzərdə tutulmuş hüquqlarından istifadə etmələrini təmin etmək.

2.8.6. MST-nin bütün orqanlarında. Dəhlizdə və gəzinti həyətinə daxili nizam qaydalarına və təmizliyə riayət olunmasına nəzarət etmək; orada kənar şəxslərin, basqın və qaçma hallarında istifadə edilə biləcək əşyaların olmasına yol verməmək; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərdən hər gün kamera üzrə növbətçilər təyin etmək.

- 2.8.7. Xidməti sənədlərin və blankların, qandalların, digər texniki vasitələrin və avadanlıqların mühafizəsini təmin etmək.
- 2.8.8. Növbə ərzində baş vermiş hadisələr barədə MST-nin (polis orqanlarının) rəisinə məruzə etmək.
- 2.9. MST növbətçisinin buraxılış rejimini həyata keçirərkən vasitələri.
- 2.9.1. MST-yə gəlmiş şəxslərin sənədlərini yoxlamaq.
- 2.9.2. İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi barədə tələbnamə əsasında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarılıb görüş və ya istintaq otağına aparılması haqqında naryada göstəriş vermək.
- 2.9.3. «Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında daxili nizam Qaydaları»na uyğun olaraq MST-yə gətirilən şəxsləri qəbul etmək, qadağan olunmuş əşyaların kameralara ötürülməsinə yol verməmək, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin vəkillə görüşlərini təşkil etmək .
- 2.9.4. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanılması qaydalarının yoxlanılmasının nəticələri və baş vermiş hadisələr barədə MST-nin (polis orqanlarının) rəisinə məruzə etmək.
- 2.10. Növbətçiyə aşağıdakılar qadağan edilir:
- fəvqəladə hallar istisna olmaqla, müəyyən edilmiş postların sayını azaltmaq və ya onların yerini dəyişdirmək;
- xidməti tərk etmək və ya naryadın heyətindən hər hansı bir əməkdaşı xidmətdən azad etmək. Xidməti yalnız MST (polis orqanı) rəisinin icazəsi ilə tərk etmək olar.
- 2.11. Kameranın qabağında qoyulan daxili post xidmətçisi bilavasitə MST-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:
- 2.11.1. Postda xidmətə başlayarkən növbətçi ilə birlikdə kameralarda avadanlığın (çarpayı, pəncərə barmaqlıqları, döşmə, tavan, isitmə sistemi, qapı, qıfıl, qapı gözlükləri), elektrik, rabitə və siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyətini yoxlamaq, saxlanılanları sayaraq qəbul etmək, ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxsləri üzəndən tanımaq.
- 2.11.2. Başqa əməkdaşla əvəz edilmədən hər hansı bir şəraitdə postu tərk etməmək; xidmət zamanı sayıq olmaq; qapıdakı gözlüklərdən barmaqla kamerada olan şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin davranışlarına daimi nəzarət etmək; dəhlizdə səs salmadan hərəkət etmək; şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarıldıqları zaman mühafizə qaydalarına dəqiq və ciddi əməl etmək. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən daxili nizam qaydaları pozulduqda qapının gözlüyündən onların bu hərəkətlərinə son qoymalarını tələb etmək, tabe olmadıqları halda bu barədə növbətçiyə məruzə etmək.
- 2.11.3. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən qaçmağa cəhd göstərildikdə həyəcan siqnalı vermək, növbətçiyə dərhal məruzə etmək və postu tərk etməmək; intihar halları aşkar edildiyi zaman həyəcan siqnalı vermək, növbətçi gələncə qədər qapının gözlüyündən həmin kamerada olanlara intihar edənin hərəkətinin qarşısının alınması, onun ipdən azad edilməsi (ipi açmaları və ona süni nəfəs vermələri, qanaxmanı dayandırmaları və s.) barədə göstəriş vermək.
- 2.11.4. Kameradan çağırış daxil olduqda qapını açmadan qapını açmadan dərhal çağırışın səbəbini araşdırmaq və postdan ayrılmaq şərti ilə saxlanılan şəxslərin suallarına cavab vermək; çağırış hər hansı bir tədbir görülməsi ilə əlaqədar olduqda növbətçiyə məruzə etmək.
- 2.11.5. Gecə vaxtı kameraların işıqlandırılmasına və qapıların qıfılla bağlı olmasına nəzarət etmək.
- 2.11.6. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə nəzarətin nəticələri haqqında müntəzəm olaraq növbətçiyə məruzə etmək; fəvqəladə hadisələr zamanı öz vəzifələrini yerinə yetirməyə daimi hazır olmaq, rabitə, siqnalizasiya və yanğınsöndürmə vasitələrindən istifadə etməyi bacarmaq.
- Daxili postlarda göstəriş və məruzələr aşağı tonlu səsle icra edilməlidir.
- 2.12. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin həyətdə gəzintisi zamanı mühafizəsi üçün ayrılmış post xidmətçisi bu Təlimatın 2.11.1-2.11.4 və 2.11.6-cı bəndlərində qeyd edilən vəziyyətləri yerinə yetirməklə yanaşı aşağıdakıları da icra etməyə borcludur:
- 2.12.1. Posta xidmətə başlamazdan əvvəl gəzinti zamanı diqqətlə nəzarət etmək, onların bir-biri ilə danışmalarına, posta yaxınlaşmalarına, əşyaların, ərzaq məhsullarının, məktublارın hasardan içəri atılmasına yol verməmək.
- 2.13. MST-nin ətrafında qoyulmuş xarici postların post xidmətçisi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:
- 2.13.1. MST-nin damını və pəncərələrini, həmçinin hasar qurğularını daima nəzarət altında saxlamaq.
- 2.13.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə xəttinə keçmələrinə, kənar adamların MST-nin ərazisinə və binalarına daxil olmalarına yol verməmək, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən qadağan olunan əraziyə girməyə cəhd göstərildikdə həyəcan siqnalı vermək və nizam-intizamı pozan hərəkətlərin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək.
- 2.13.3. Hasar qurğuları, siqnalizasiya, pəncərə barmaqlıqları və çərçivələri zədələndikdə, kameralara və gəzinti həyətinə əşyalar və məktublار atıldıqda, səs-küy qaldırıldıqda dərhal növbətçiyə xəbər vermək.

- 2.13.4. MST-nin yerləşdiyi ərazidə ictimai qaydalar pozulduqda müvafiq tədbirlər görmək və eyni zamanda bu barədə növbətçiyə xəbər vermək.
- 2.13.5. Tabe olduğu şəxsdən başqa heç kəsi posta yaxın buraxmamaq, postda dayanarkən silahı tətbiq etməyə hazır olmaq (postunu xəzinəyə ötürməmək şərtilə), onu əldən yerə qoymamaq, heç kəsə, o cümlədən tabe olduğu şəxsə də verməmək.
- 2.14. Kamera qapılarının qarşısında, gəzinti həyətidə, MST binası yanında qoyulmuş postların post xidmətçilərinə aşağıdakılar qadağan edilir:
- 2.14.1. Postu özbaşına tərk etmək, yatmaq, oturmaq, kitab, qəzet və s. oxumaq, yemək, zərurət olmadıqda kamerada saxlanılan şəxslərlə danışmaq.
- 2.14.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə hər hansı bir əşya, məktub vermək və onlardan almaq, xidmətlə əlaqədar olmayan hər hansı bir iş tapşırmaq.
- 2.14.3. Kamera qapılarını, qapı gözlüklərini, eləcə də gəzinti həyətinin və MST-nin digər binalarının qapılarını açıq saxlamaq.
- 2.15. Çıxarıcı MST-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardır:
- 2.15.1. Növbətçinin sərəncamı ilə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər istintaq və görüş torpaqlarına, tibb işçisinin yanına, gəzintiyə və digər məqsədlərlə kameralardan çıxarıldıqda, onları müşayiət etmək.
- 2.15.2. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər hər dəfə kameradan çıxarıldıqda üstünü axtarmaq, onlar kameradan çıxarılmazdan qabaq gəzinti həyətinə, istintaq, görüş və sanitariya təmizləmə otaqlarını, dəhlizləri, MST-nin digər otaqlarını diqqətlə nəzərdən keçirmək
- 2.15.3. Sanitariya təmizləmə və ya tibbi müayinədən keçən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə daima nəzarət etmək, istintaq hərəkətləri (hadisə yerinin müayinəsi, eyniləşdirmə və s.) icra edilərkən istintaq otaqlarında olmaq, həmçinin istintaqı aparan şəxslərin sərəncamlarını yerinə yetirməyə hazır olmaq.
- 2.16. Çıxarıcıya bu Təlimatın 2.14-cü bəndində qeyd edilənlərlə yanaşı MST (orqan) üzrə növbətçinin, yaxud rəisin müvafiq icazəsi olmadan şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri kameralardan özbaşına çıxarmaq qadağandır.

MST-nin inşası və təchiz edilməsi

- 2.17. MST-lər polis orqanlarında tətbiq edilən tikililərin nümunəvi layihələri əsasında inşa edilir.
- 2.18. MST-nin binası daşdan, dəmir-beton və digər möhkəm materiallardan tikilir. Daxili divarlar, kameraların digər otaqlar ilə arakəsmələri daşdan tikilir. Kameraların divarları və küncükləri girinti və çıxıntısız olmalı və çiləmə üsulu ilə malalanmalıdır. Kameraların çöl divarlarının qalınlığı 40 sm-dən az olmamalıdır. Kameralardan xidməti təsərrüfat otaqlarını ayıran divarlar, eləcə də kameraların çöl divarları armatur şəbəkə ilə möhkəmləndirilir. Kameraların döşəməsi 30 sm qalınlıqda beton üzərinə vurulmuş taxta döşəmədən, tavan isə yığma dəmir-beton bloklardan olmalıdır.
- 2.19. MST konstruksiya etibarilə kameralar blokundan (rejim hissəsi), xidməti təsərrüfat otaqlarından, gəzinti üçün ayrılmış həyətdən və qoruyucu qurğulardan ibarət olmalıdır.
- 2.20. Kameralar blokuna aşağıdakılar daxildir:
- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanması üçün kameralar - bu kameralar 1-8 yerli olur və hər nəfərə 4 m² istifadə sahəsi nəzərdə tutulur.
- Kamera bloku MST-nin digər orqanlarından dəmir barmaqlıqlarla təcrid edilməlidir. Dəmir barmaqlıqlar həyəcan siqnalizasiyası ilə təchiz edilmiş qapılarla bağlanılmalıdır. Kamera blokunda post qoyulmalıdır.
- 2.21. Xidməti təsərrüfat otaqlarına aşağıdakılar daxildir:
- MST-nin rəisinin otağı;
  - MST-nin növbətçisinin otağı;
  - istintaq otaqları;
  - şəxsi axtarış aparmaq üçün otaq;
  - görüş otağı;
  - tibb işçisinin otağı;
  - dezinfeksiya kamerası;
  - duşxana (sanitariya təmizləmə otağı);
  - mətbəx;
  - MST-də saxlanılanların şəxsi əşyalarının saxlanması üçün otaq;
  - inzibati qaydada həbs şəxslərin saxlanması üçün kamera (xüsusi qəbuledici məntəqə olmayan ərazilərdə).
- 2.22. Gəzinti həyəti MST-nin ərazisində kameralar blokuna bitişik ərazidə yerləşir.

Gəzinti həyətinin ümumi sahəsi ən böyük kamerada saxlanılanların eyni zamanda gəzintiyə çıxarılmasına imkan verməlidir. Hasarının hündürlüyü üç metrədən az olmamalıdır. Həyətin üstü diametri 8-10 mm olan dəmir armaturdan ibarət ölçüləri 150x150 mm şəbəkə ilə ötürülür, divarları hamar malalanır. Həyətin divarlarında heç bir çıxıntı və oyuq olmamalıdır.

2.23. MST-nin bütün ərazisi çıxıntısı olmayan daş və ya dəmir-beton konstruksiyalı hasara alınır. Hasarın hündürlüyü 3 metrədən az olmamalıdır. MST-nin ərazisində xüsusi təyinatı avtomobillərin dayanacağı üçün hasara alınmış sahə ayrılır.

2.24. Kameraların yerləşdiyi binalar tikilərkən 1-8 yerli kameraların, bir və iki tərəfli dəhlizlərin inşası nəzərdə tutulmalıdır. İkitərəfli kameraların inşası zamanı qapılar bir-biri ilə üzbəüz olmamalıdır. İkitərəfli kameraların inşasında dəhlizin eni 2,5 metrədən, birtərəflidə isə 2 metrədən az olmamalıdır. Kameraların yerləşdiyi binalarda dəhlizlə pilləkənlərin kəsilməsi yolverilməzdir.

2.25. Kameraların qapıları dəmirdən hazırlanmaqla, döşəmədən 145-150 sm hündürlükdə tən ortada kameranın içərisini müşahidə etmək üçün oval gözlüklər qoyulur. Gözlüyün ölçüsü kameranın iç tərəfindən 14x24 sm, bayır tərəfdən gözlük fırlanan və sınımayan üzvü şüşə ilə qoyulur. Gözlüyün ölçüsü kameranın iç tərəfindən 14x24 sm, bayır tərəfindən isə 3,5x4 sm olmalıdır. Bayır tərəfdən gözlük fırlanan və sınımayan üzvü şüşə ilə qapanır. Qapının ölçüləri 190x75 sm, qalınlığı isə 6 sm-dən az olmamalıdır. Kameranın qapıları dəhlizə tərəf açılır, qapıdan yalnız bir nəfərin keçməsi üçün dəhlizdə məhdudiyət qoyulur. Qapıda, həmçinin yemək paylaşmaq üçün döşəmədən 120 sm yuxarıda, ölçüsü 15x20 sm olan kiçik pəncərələr qoyulur, bu pəncərələr vaqon tipli kilidlərlə bağlanılır. Pəncərələrin qapıları dəhlizə üfqi vəziyyətdə açılır. Kamera qapılarına iç tərəfdən polad lövhələr vurulur və onlar metal küncüklərlə təmin olunmalı, bir dövrəsi avtomatik surətdə, ikinci dövrəsi isə açarla bağlanmalıdır.

2.26. Kamera pəncərələrinin ölçüsü 100x120 sm olmalıdır. Pəncərələrin çərçivələri qapalı şəkildə düzəldilir. Çərçivələr vaqon tipli kilidlərlə bağlanan, kameranın havasının dəyişilməsi üçün nəzərdə tutulan nəfəsliliklərlə təchiz edilir. Pəncərənin alt hissəsi döşəmənin səviyyəsindən 1,6 metr yüksəklikdə olmalıdır. Bütün kameralarda pəncərə çərçivələri arası 12x15 sm ölçüsündə olan dəmir şəbəkələrlə təchiz edilir. Həmin şəbəkə 19 m diametri olan və şaquli vəziyyətdə, dəyirmi və üfqi yerləşdirilərək qalınlığı 60x12 mm olan poladdan düzəldilir.

2.27. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər üçün kameralar beton döşəməyə möhkəm bərkidilmiş bir və ya iki yaruslu çarpayılarla təchiz edilir. Kameralar həmçinin döşəməyə və ya divara bərkidilən vaqon tipli stol və kətilərlə eləcə də sanitar qovşağı ilə təchiz edilir. MST-də saxlanılan şəxslər fərdi yatacaq və digər ləvazimatla, həmçinin kitab, qəzet, jurnal və stolüstü oyunlarla təmin edirlər. Karserdə saxlanılan şəxslərlə yalnız yatacaq ləvazimatları verilir.

2.28. MST-də istintaq hərəkətlərinin və görüşlərin icrası üçün otaqlar ayrılır. Həmin otaqları kameraların bilavasitə yaxınlığında olur, onların qapıları dermatinlə (digər dəri əvəzi materialla) örtülür.

Görüş otağında otağın eni boyu ortada 20 sm hündürlüyündə arakəsmə stol qoyulur və aşağıdan döşəməyə qədər arakəsmə ilə ayrılır. Stolun bir tərəfində görüşə gələnlər üçün lazımı miqdarda kətillər olmalı, digər tərəfində isə döşəməyə bərkidilmiş kətillər qoyulmalıdır. Polis əməkdaşının kətli görüşə gələnlərin stolunun baş tərəfində qoyulur.

2.29. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi axtarışı üçün ayrılmış otaqlarda (həmin otaqlar MST-nin növbətçisinin otağı ilə yanaşı olur) uzunluğu 1,2 – 1,0 metr və eni 1,0 – 0,8 metr olan bir nəfərlik kabinələr (bokslar) təchiz edilir. Kabinələr biri digərindən 20 sm enində olan daşdan hörülmüş arakəsmələrlə ayrılır. Kabinənin eni boyu döşəməyə və ya divara oturaqlar qoyulur.

2.30. MST-nin binası közərmə lampalarından istifadə olunma şərti ilə elektrik işıqlandırıcısı ilə təchiz edilir. Rejim binalarında daxili elektrik naqilləri çəkilir. Kameralarda elektrik lampaları qapıların üstündə olan oyuqlarda yerləşdirilir və metal şəbəkələrlə örtülür. Qəza baş verərkən kameralar akkumulyator batareyaları vasitəsilə işıqlandırılır.

2.31. MST-nin texniki xarakteristikası xüsusi pasportda əks etdirilir, həmin pasport (5 saylı əlavə) MST-nin rəisində saxlanılır.

2.32. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizəsi zamanı istifadə olunan texniki vasitələrə aşağıdakılar aiddir:

- selektor, telefon, radio rabitəsi, mühafizə və həyəcan siqnalizasiyası, tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərə və naryadın xidmətinə kənardan nəzarət etmək üçün televiziya qurğuları, qəza siqnalizasiyası və işıqlandırılması, müayinə, axtarış və yoxlamaları həyata keçirmək üçün cihazlar.

2.33. MST binalarında aşağıdakılar quraşdırılır:

- MST rəisinin iş otağında: şəhər və yerli ATS-lərin telefon aparatları, mühafizə və həyəcan siqnalizasiyasının nəzarət və qəbul cihazları, tətbiqi televiziya qurğusunun videonəzarət qurğusu və idarə pultu, MST-nin işıqlandırılması və qapı avtomatlarının idarə pultu, yanğına qarşı avadanlıq (yanğınsöndürənlər).

Qeyd: ayrı-ayrı binalarda yerləşən MST-lər radiorabitə vasitələr ilə təmin oluna bilərlər.

- İstintaq və görüş otaqlarında. Tibb işçisinin otağında, kameraların qarşısındakı postlarda: yerli ATS-in telefon aparatları və həyəcan siqnalizasiyası.

- Gəzinti üçün ayrılmış həyətdə və MST binasının iç tərəfindən hasarın predmeti üzrə həyəcan siqnalizasiyası qurulur.

2.34. MST-nin binasının müəyyən yerlərinə mühafizə siqnalizasiyasının vericiləri quraşdırılır. Həmin yerlər komissiya müayinəsi nəticəsində müəyyən edilir. MST-nin müayinə olunması barədə aktda göstərilən tədbirlərin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyan şəxs polis orqanının rəisi tərəfindən təyin edilir.

MST binasının çöl tərəfindən olan perimetri boyu siqnalizasiya ilə təchiz edilir.

2.35. MST-nin mühafizə və həyəcan siqnalizasiya vasitələrinin təchizatı, tətbiq edilməsi. Əsaslı təmiri və istismar xidməti üzrə işlərin yerinə yetirilməsi DİN-in Əməliyyat Rəabitə İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlama rejiminin təmin edilməsi

2.36. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlama rejimi, onların müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilmiş kameralarda daimi nəzarət altında saxlanması və daxili nizam qaydalarına ri ayət edilməsindən, habelə yoxlama tədbirlərinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Rejim qaydalarını kobud surətdə pozan şəxslər daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq karsərə keçirilə bilərlər.

2.37. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin təcrid olunma qaydalarına onlar MST ərazisində və binanın daxilində bir yerdən başqa yerə aparıldıqda da riayət edilməlidir.

2.38. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hərəkətlərinə daimi nəzarəti həyata keçirmək üçün qaranlıq düşəndən sübhədək kameraların işıqlandırılması təmin edilməlidir.

2.39. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin səhər yoxlanılması və onların sanitar qovşağına çıxarılmaları növbətçiliyi qəbul edən və təhvil verən növbətçi naryadlar tərəfindən kameralar üzrə keçirilir. Səhər və axşam (MST üzrə növbətçiliyin təhvil verilməsi və qəbul edilməsi zamanı) yoxlamaları bütün kameraları gəzməkdən, orada olan şəxslərin sayını müəyyən etməkdən, onların üstünün axtarılmasından, şikayət edənlərlə sorğu aparılmasından və kameraların yoxlanılmasından ibarətdir.

2.40. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər tərəfindən kameralarda təmizlik işləri, döşəmənin və sanitar qovşağının yuyulması növbətçinin və ya çıxarıcının nəzarəti altında icra olunur.

2.41. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlandıqları kameraların qapıları ancaq növbətçi tərəfindən kameraların qarşısındakı post xidmətçisinin və ya çıxarıcısının iştirakı ilə açılır.

2.42. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər aşağıdakı hallarda kameralardan çıxarıla bilərlər:

- MST-nin istintaq və görüş otaqlarına, gəzinti həyətinə, sanitar qovşağına aparılarkən (kamerada sanitar qovşağı olmadıqda);

- sanitar-təmizləmə keçirilərkən;

- MST-dən azad olunarkən;

- başqa kameraya köçürülərkən, kamerada axtarış aparılarkən və digər zəruri hallarda.

İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi üçün şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin MST-dən polis orqanının xidməti otaqlarına aparılması qadağandır.

2.43. Gecə vaxtı, yəni saat 22-dən səhər saat 7-dək kameraların qapıları müstəsna hallarda: şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin həyatına, sağlamlılıqlarına təhlükə yarandıqda və ya onlar daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq kameralardan çıxarıldıqda açılır.

MST-dən qaçma və yaxud post xidmətçisinə basqın hallarının qarşısının alınması məqsədilə xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilməlidir.

2.44. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər gəzintiyə, sanitar təmizləməyə, MST-nin otaqlarında təmizlik işlərinin aparılmasına çıxarılarəkən. Bu barədə xəbərdar edirlər. Başqa hallarda şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin kameralardan çıxarılmasının məqsədi elan edilmir, ancaq hansı geyim və əşyaları özləri ilə götürmələri barədə göstəriş verilir.

2.45. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər kameradan çıxarılarəkən çıxııcı üzü kameradan çıxarılanlara tərəf dayanır. Saxlanılanlar bir-bir dəhlizə çıxarılarəkən arxaları post xidmətçisinə tərəf olmaqla bir və ya iki cərgə ilə düzülür.

2.46. Bütün hərəkətlər zamanı çıxarıcı kameradan çıxarılmış şəxslərin əllərini arxalarında tutub getmələrinə, heç bir əşya atmamalarına, dayanmamalarına, kameraların yanından keçərkən qapı gözlüklərini və nəfəslilərini açmamalarına, pilləkən və divarda yazı yazmamalarına nəzarət etməlidir.

2.47. Əvvəllər məhkum olunmuş, polis işçilərinə basqın etməyə, mühafizə altında qaçmağa meyli olan, şübhəli və ya təqsirləndirildiyi maddənin sanksiyasında ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulan 2-5 nəfər şübhəli və təqsirləndirilən şəxsə 2 müşayiətçi, 6-10 nəfərə isə 3 müşayiətçi təyin edilir. Zəruri hallarda bir şübhəli və təqsirləndirilən şəxsi 2 polis nəfəri müşayiət edir.

2.48. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxsləri 1 polis nəfəri müşayiət etdikdə, o, onların arxasınca getməli və sıranın sonunda gedəndən iki addımlıq məsafə saxlanılmalıdır.

2.49. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər istintaq orqanlarına müstəntiqin, təhqiqatçı və ya müdafiəçinin çağırış tələbnaməsi (3 sayılı əlavə) əsasında aparılır. Tələbnamələr bir yerdə tikilərək 1 il müddətində MST-də saxlanılır.

Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun yanına aparılarkən tələbnamə yazılmır.

2.50. Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə əsasən vəkil ilə təmin edilən şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin vəkil ilə görüşü ləyaqətli şəraitdə, təklidə və konfidensial ünsiyyət imkanı yaradılmaqla təşkil olunmalıdır. Vəkil ilə görüşün sayına və müddətinə məhdudiyət qoyulmur.

Cinayət işində müdafiəçi qismində iştirak edən vəkil müdafiəçi səlahiyyətlərini təsdiq endən sənədləri təqdim etməlidir.

2.51. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hər dəfə kameralardan çıxarılıb istintaq və görüş otaqlarına aparılmaları barədə müvafiq jurnalda (5 sayılı əlavə) qeydlər aparılmalıdır.

2.52. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər gəzinti həyətinə kameralar üzrə çıxarılır və gəzinti vaxtı əlavə post xidmətçisi, çıxarıcı və MST-nin (polis orqanlarının) növbətçisi tərəfindən mühafizə edirlər.

Kameralara aid ləvazimat və avadanlıqların gəzinti həyətinə çıxarılması qadağan edilir.

2.53. Saxlanılan şəxslər müəyyən olunmuş günlərdə çıxarıcı, MST-nin (polis orqanının) növbətçisi və post xidmətçisi tərəfindən sanitariya təmizləmə otağına və oradan geriye müşayiət olunurlar, həmçinin sanitariya təmizləmə onların nəzarəti altında keçirilir. Qadınlar sanitariya təmizləmədən qadın əməkdaşlarının nəzarəti ilə keçirlər. Ştatında qadın əməkdaşı olmayan müvəqqəti saxlama təcridxanalarında bu tələblərə digər orqan və xidmətlərdən qadın əməkdaşları cəlb oluna bilər.

2.54. Qanunvericiliyə müvafiq olaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üstü axtarılır, onların yanında olan əşyalar yoxlanılır. Axtarış və yoxlamanın nəticələrinin sənədləşdirilməsi daxili nizam qaydalarına müvafiq olaraq aparılır.

2.55. Axtarış tam və natamam formada aparıla bilər. Tam axtarış təcrid olunmuş, isti və yaxşı işıqlandırılmış otaqda hal şahidlərinin iştirakı ilə şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin fərdi surətdə üstlərinin axtarılması, eləcə də onların yanında olan əşyaların yoxlanılması ilə həyata keçirilir. Bu axtarış və yoxlamalar onlar hər dəfə MST-yə daxil olarkən, onun hüduddlarından kənara çıxarılarək, geri qaytarılarkən, ayrıca kameralara salınarkən, MST-dən azad edilərkən, əsas olduqda MST-nin rəisi, növbətçisi və yoxlama aparən şəxsin göstərişi ilə həyata keçirilir.

Tam şəxsi axtarış, üstü axtarılanla eyni cinsdən olan şəxs tərəfindən onların bədənini, paltarını, ayaqqabısını diqqətlə nəzərdən keçirməklə yerinə yetirilir. Axtarılan şəxsə üst paltarını, ayaqqabısını diqqətlə nəzərdən keçirməklə yerinə yetirilir. Axtarılan şəxsə üst paltarını, ayaqqabısını, yüngül paltarını (alt paltarı çıxarılmır) çıxarmaq barədə göstəriş verilir. Bundan sonra əl və ayaq barmaqlarının arası, əllərin içi və üstü, dəri örtüyü, qulağın içi, qoltuğun altları, ağızın içi, bədəndəki cərrahi tikişlər, həmçinin protezlər nəzərdən keçirilir. Başın saçı darandır. Yapışqanlı, gips və digər sarğılar tibb bacısının icazəsi ilə açılır. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin paltarı əl ilə diqqətlə yoxlanılır, paltarların tikiş yerləri, astarı və digər qat yerləri biz ilə deşilir. Paltara tikilmiş əşya həmin yerdən çıxarılıb atılır, paltarın ciblərinin, qollarının, eləcə də şalvar və corabların astarı üzünə çevrilir. Ayaqqabının iç və çöl tərəfinə baxılır, ayaqqabının dabanları xüsusi olaraq yoxlanılır.

Kamerada saxlamağa icazə verilmiş, həmçinin saxlamaq üçün növbətçiyə verilən əşyalar diqqətlə yoxlanılır.

2.56. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üstünün axtarılması zamanı silah, bıçaq, ülgüc, qolbağ, siqaret qabı, taxta düymələr, üzük, sırğa, saat, orden, medal, digər metal əşyalar və qiymətli şeylər, şüşə qablar, spirtli içkilər, oyun kartları, bel kəmərləri, qalstuk, şərf, qaytanlar, uzunluğu 50 sm-dən artıq olan dəsmallar, kameralarda saxlanılması qadağan olunmuş dərman preparatları, eləcə də tibbi əşyalar, pul, əmanət kitabçaları, akkreditiv və digər qiymətli kağızlar, həmçinin qifil açarları götürülür. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə daxili nizam qaydaları ilə müəyyən olunmuş (5 sayılı əlavə) əşyaların kameralarda saxlanılmasına icazə verilir.

2.57. Natamam axtarış şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər kameralardan çıxarılıb geri qaytarılarkən, kameralar səhər və axşam yoxlanılarkən həyata keçirilir.

Natamam axtarış zamanı şübhəli və təqsirləndirilən şəxslər soyundurulmur, lakin onlar diqqətlə yoxlanılır.

2.58. Müvafiq göstəriş olduqda, həmçinin MST-dən qaçmağa hazırlıq barədə məlumatlar alındıqda, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin şəxsi axtarışı aparılır.

2.59. Kamerada şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə yemək, dərman və saxlanılmasına icazə verilmiş digər əşyalar qapının nəfəsliyindən verilir.

2.60. MST-xüsusi rejimli obyektidir. Təlimatda göstərilməyən şəxslərin MST-yə və onun binalarına daxil olması qəti qadağandır. MST-də hər hansı silahın, ləvazimatın və sursatın, həmçinin təsərrüfat əmlakının və inşaat materiallarının saxlanılmasına icazə verilmir.

MST-də buraxılış rejimini növbətçi həyata keçirir. MST-yə aşağıdakı şəxslər buraxılır:

- MST-də qanunların icrasına nəzarət edən prokuror şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda maneəsiz – günün hər bir vaxtında bütün otaqlara və kameralara;

- bu Təlimatın 8.25-ci bəndinə müvafiq olaraq şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin mühafizə xidmətini yoxlayan, yaxud həmin xidmətə nəzarət edən polis orqanının vəzifəli şəxsi-vəsiqəsini təqdim etdiyi halda – günün hər bir vaxtında bütün otaq və kameralara;

- saxlanılanlar barədə ibtidai araşdırmanı həyata keçirən şəxs-şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda - istintaq otağında;

- cinayət prosesində iştirak edən polis əməkdaşı – müstəntiqin və təhqiqatçının müşayiəti ilə şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda – istintaq otağına;

- zərər çəkmiş və istintaq hərəkətlərində iştirak edən başqa şəxslər, şahidlər – şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etdikləri halda, ibtidai araşdırmanı aparan şəxsin məktubu ilə – istintaq otağına;

- müdafiəçi – şəxsiyyətlərini və vəkillik hüququnu təsdiq edən vəsiqələrini, habelə işin icraatında iştirak etməsi barədə vəkil qurumunun orderini təqdim etdikləri halda – MST-nin görüş otağına;

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərlə müəyyən olunmuş qaydada görüş verilmiş digər şəxslər – müvafiq icazə sənədlərini və şəxsiyyətlərini təsdiq edən vəsiqələri (pasportları) təqdim etdikləri halda – görüş otağına;

- tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə kömək etmək üçün növbətçinin çağırışı ilə MST-yə gəlmiş tibbi işçiləri, növbətçinin və ya MST-nin rəisinin müşayiəti ilə – xəstənin olduğu yerə;

- şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin saxlanıldıqları yerlərdə sanitar nəzarətini və ya MST-də epidemiyaya qarşı tədbirləri həyata keçirmək üçün gəlmiş səhiyyə orqanlarının digər işçiləri MST-nin növbətçisi və rəisinin müşayiəti ilə-təcridxananının bütün otaq və kameralarına.

2.61. Bu Təlimatın 2.60-cı bəndinə müvafiq olaraq MST-yə silahlı gəlmiş şəxslər silahlarını müvəqqəti saxlamaq üçün polis orqanlarının növbətçi hissəsinə təhvil verməlidirlər. Bu qayda odlu tabel silahı gəzdirmək hüququ olan digər vəzifəli şəxslərə də şamil olunur.

2.62. Silahları müvəqqəti saxlamaq məqsədilə növbətçi hissədə içərisində nömrələnmiş yuvalar olan və qapaqları bağlanmış dəmir yeşiklər yerləşdirilir. Yuvalarda jetonlar saxlanılır və növbətçi silahı təhvil götürdükdə onun əvəzinə jeton verilir. Silah sahibinə qaytarılarkən jeton geri alınaraq öz yerinə qoyulur.

III HİSSƏ

Avropa Məhkəməsinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə bağlı qərarları

ABBASOV (ABBASOV) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 24271/05)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

17 yanvar 2008-ci il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

A. Ərizəçiyə elan edilən ilin ittiham və onun azad edilməsi

5. Ərizəçi 1964-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Daşkəsən rayonunda anadan olub və hazırda Rusiyada yaşayır.

6. Ərizəçi Azərbaycan ordusunda hərbi hissə komandiri olub. Ərizəçi S.Hüseynovun təşkil etdiyi dövlət çevrilişində (*“the coup d'Etat”*) iştirak etdiyinə görə 7 oktyabr 1994-cü ildə Gəncədə həbs edilib.

7. 31 iyul 1996-cı ildə Ali Məhkəmə xüsusilə ağır cinayətlər üzrə birinci instansiya məhkəməsi qismində işə baxaraq ərizəçini dövlətə xəyanətdə, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrindən və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər silahlı birləşmələrdən Azərbaycan xalqına və digər konstitusiyalı dövlət orqanlarına qarşı istifadə etmədə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələri və ya qrupları yaratmada və qanunsuz silah saxlamada ittiham edilib. Buna görə də, o, əmlakı müsadirə edilməklə, on üç il müddətinə azadlıqdan məhrum edilib. Həmin vaxt qüvvədə olan cinayət prosessual qanunvericiliyinə əsasən, bu hökm qəti idi və ondan şikayət verilə bilməzdi.

8. Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul edildiyi dövrdə ərizəçinin adı Baş Katibin ekspertlərinə təqdim edilən, Azərbaycanda “siyasi məhbus” olduqları iddia edilən şəxslərin siyahısına daxil edilmişdi.

9. Prezidentin 18 oktyabr 2002-ci il tarixli əfv fərmanına əsasən, ərizəçi cəzanın yarısının çəkilməsindən azad edilib.

10. Prezidentin 28 avqust 2003-cü il tarixli digər əfv fərmanına əsasən isə, ərizəçi cəzasının qalan hissəsini çəkməkdən azad edilib. Ərizəçinin siyasi məhbus hesab edilə biləcəyinə baxmayaraq, artıq azadlığa buraxıldığına görə Baş Katibin ekspertləri onun barəsində qəti rəy verməyiblər.

B. Kassasiya icraatı

11. 2000-ci ildə yeni Cinayət Prosesual Məcəlləsi (bundan sonra “CPM”) və yeni Cinayət Məcəlləsi qəbul olundu. Yeni CPM 1 sentyabr 2000-ci ildə qüvvəyə minməzdən əvvəl Parlament 14 iyul 2000-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual məcəlləsinin təsdiq edilməsi və qüvvəyə minməsi haqqında” Qanun (bundan sonra “Keçid Qanunu”) qəbul etdi. Həmin qanuna görə, yeni CPM keçmiş cinayət prosesual qanunvericiliyinə əsasən çıxarılmış yekun məhkəmə qərarlarından şikayət etmək hüququ verirdi.

12. 11 avqust 2004-cü ildə ərizəçi Keçid Qanununun yaratdığı imkandan istifadə edərək, Ali Məhkəmənin 31 iyul 1996-cı il tarixli qərarından kassasiya şikayəti verir. 17 avqust 2004-cü ildə Ali Məhkəmə şikayət edilən qərarın surətinin əlavə edilmədiyinə görə ərizəni qəbul etməkdən imtina edib.

13. 4 oktyabr 2004-cü ildə ərizəçi yenidən kassasiya şikayəti verir və o, 6 oktyabr 2004-cü ildə Ali məhkəmədə qeydə alınıb. Şikayətdə o qeyd edib ki, əfv edilərək azadlığa buraxılmasına baxmayaraq, onun dövlətə xəyanətdə ittiham edilməsi toxunulmamış qalıb. Ərizəçi iddia edib ki, birinci instansiya məhkəməsində aparılan məhkəmə araşdırması ədalətli olmayıb. O, həmçinin iddia edib ki, yeni Cinayət Məcəlləsinə əsasən, onun ittiham edildiyi hərəkətlər “dövlətə xəyanət” kimi tövsif edilə bilməz. Ərizəçi məhkəmədən 31 iyul 1996-cı il tarixli qərarı ləğv etməsini xahiş edib.

14. Hökumətin dediklərinə əsasən, “15 oktyabr 2004-cü ildə Ali Məhkəmə ərizəçiyə şikayəti ilə bağlı dinləmələrin 7 dekabr 2004-cü ildə keçiriləcəyi barədə məlumat verib”. Ərizəçi isə bildirib ki, belə bir bildiriş almayıb və ümumiyyətlə, işi barədə bir neçə ay heç bir məlumat almayıb.

15. 27 yanvar 2005-ci ildə ərizəçi iş ilə bağlı icraatın vəziyyəti barədə Ali Məhkəməyə sorğu göndərilib. Həmin o, şikayətə mülkiyyətin müsadirəsi məsələsinin də əlavə edilməsini xahiş edib. Buna cavab olaraq, 15 fevral 2005-ci il tarixli məktubunda Ali Məhkəmənin Qeydiyyat Şöbəsinin müdiri qeyd edib ki, məhkəməyə bununla bağlı heç bir sənəd daxil olmayıb.

16. 5 aprel 2005-ci ildə Ali Məhkəmənin sözügedən iş üzrə 7 dekabr 2004-cü il tarixli qərarının surəti ərizəçiyə göndərilib. Ərizəçiyə məlumat verilib ki, 7 dekabr 2004-cü ildə Ali Məhkəmə prokurorun iştirakı ilə, lakin onun iştirakı olmadan kassasiya şikayətinə baxıb. Ərizəçi açıq dinləmələrdə iştirak etmədiyinə görə, qərarın mətni qısa olub. Proses zamanı prokuror məhkəmədən şikayətin rədd edilməsini xahiş edib. Məhkəmə müəyyən edib ki, birinci instansiya məhkəməsində aparılan araşdırma zamanı ərizəçinin təqsiri lazımı qaydada təsdiqini tapıb və onun hərəkətləri haqlı olaraq Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddəsi ilə tövsif edilib. Beləliklə, məhkəmə ərizəçinin şikayətini əsassız hesab edərək, rədd edib.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

17. “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi və qüvvəyə minməsi haqqında” 14 iyul 2000-ci il tarixli Qanuna (“Keçid Qanunu”) əsasən, yeni CPM qüvvəyə minənədək birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən köhnə CPM-in müddəaları əsasında çıxarılmış hökmlərə və digər yekun qərarlarına müvafiq apellyasiya instansiyası məhkəməsində və ya Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsində yeni CPM-in müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olaraq yenidən baxıla bilər.

18. Yeni CPM-in 415.0.3-cü maddəsinə əsasən, şikayət verən şəxs kassasiya şikayətinə məhkəmənin mübahisə edilən hökm və ya qərarının surətlərini əlavə etmədikdə, Ali Məhkəmə kassasiya şikayətini baxılmamış saxlaya bilər.

19. Ali Məhkəməyə daxil olmuş kassasiya şikayətinin ilkin öyrənilməsi üçün onlar Ali Məhkəmənin müvafiq kollegiyasının hakimlərindən birinə verilir (CPM-in 418.1-ci maddəsi). Kassasiya şikayətini ilkin öyrənən hakim kassasiya şikayətinin və ya kassasiya protestinin ona daxil olduğu vaxtdan üç aydan gec olmayaraq, dövlət ittihamçısına, təqsirləndirilən şəxsə (bəraət almış şəxsə), zərərçəkmiş şəxsə (xüsusi ittihamçıya), habelə digər maraqlı şəxslərə kassasiya şikayətinə və ya kassasiya protestinə mahiyyəti üzrə baxılmasının vaxtı və yeri haqqında məlumat verməlidir (CPM-in 418.2-ci və 418.2.7-ci maddələri).

20. Ali Məhkəmə kassasiya şikayətinə mahiyyəti üzrə baxaraq, yalnız hüquqi məsələlər üzrə cinayət qanununun və cinayət prosesual normalarının normalarının tətbiqinin düzgünlüyünü yoxlayır (CPM-in 419.1-ci maddəsi). Kassasiya şikayətinə baxılması üç hakimdən ibarət tərkibdə həyata keçirilir. Kassasiya şikayəti vermək hüququ olan şəxslər və Ali Məhkəmədə ittiham tərəfi təmsil edən dövlət ittihamçısı məhkəmənin iclasına iştirak etmək hüququna malikdirlər (CPM-in 419.2-ci maddəsi).

21. Ali Məhkəmənin iclası hansı məhkəmə qərarına və hansı əsaslarla baxılması, kimlərin məhkəmə tərkibinə daxil olması və məhkəmənin iclas zalında cinayət prosesi iştirakçılarından kimlərin iştirak etməsi barədə məhkəmə iclasında sədrlik edəninin elanı ilə açılır. Şikayət vermiş və lazımı qaydada məlumatlandırılmış şəxsin olmaması Ali Məhkəmənin iclasının davam etdirilməsini istisna etmir (CPM-in 419.4-cü maddəsi).

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 6.1-Cİ MADDƏSİNİN GÜMAN EDİLƏN POZUNTUSU

22. Ərizəçi Konvensiyanın 6.1-ci maddəsinə əsasən şikayət edib ki, kassasiya şikayətinə 7 dekabr 2004-cü ildə Ali Məhkəmədə baxılacağı barədə məlumatlandırılmayıb, odur ki, prosesdə iştirak edə bilməyib. O, həmçinin 6.3-cü maddənin (b) və (c) yarımbəndlərinə istinadən bildirib ki, belə vəziyyətdə, öz müdafiəsini hazır-

lamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmayıb və şəxsən özünü müdafiə edə və ya dövlət hesabına təyin edilən vəkilin xidmətindən istifadə edə bilməyib.

23. Məhkəmə xatırladır ki, 6.3-cü maddədə nəzərdə tutulan təminatlar ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışının əsas elementləridir (*bax: Kolozza İtaliyaya qarşı*, 12 fevral 1985-ci il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, ərizə № 89, səh. 14, § 26). İşin hallarına əsasən, Məhkəmə hesab edir ki, yuxarıda adı çəkilən təminatlar da nəzərə alınmaqla, şikayət 6.1-ci maddə əsasında araşdırılmalıdır. Konvensiyanın 6.1-ci maddəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əğlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir...”

A. Şikayətin qəbul edilənliyi

24. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin ilkin məhkəmə araşdırması Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasının hüdudlarından kənar olub (*bax: şikayətin qismən qəbul edilənliyi haqqında 24 oktyabr 2006-cı il tarixli qərar*) və o məhkum edilən zaman köhnə cinayət prosesual normalarına əsasən, heç bir şikayət verə bilməzdi. Lakin məhkum edilməsindən sonra qəbul edilmiş yeni CPM və Keçid Qanunu ərizəçiyə köhnə cinayət prosesual normaları əsasında çıxarılmış yekun qərardan şikayət vermək hüququ verib. Buna görə də, Məhkəmə bəyan edir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsi cinayət işləri üzrə Keçid Qanunu əsasında verilən şikayətlərə tətbiq edilə bilər (*bax: Hacıyev Azərbaycanla qarşı, ərizə № 5548/03, § 32, 16 noyabr 2006-cı il*).

25. Daha sonra Məhkəmə bəyan edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin tələbləri baxımından əsassız deyil və heç bir əsasda qəbul edilməyən sayıla bilməz, bu səbəbdən də qəbul edilən sayılmalıdır.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

26. Hökumət qeyd edib ki, CPM-in 419.4-cü maddəsinə əsasən, şikayət vermiş və lazımı qaydada məlumatlandırılmış şəxsin olmaması kassasiya instansiyası məhkəməsi iclasının davam etdirilməsini istisna etmir. Hökumət təkidlə bildirib ki, ərizəçi məhkəmə iclasının vaxtı barədə lazımı qaydada məlumatlandırılıb. Onlar Ali Məhkəmənin Sədrinin imzaladığı və 15 oktyabr 2004-cü ildə ərizəçiyə ünvanlanan bildirişləri Məhkəməyə təqdim ediblər. Bildirişlərdə göstərilirdi ki, məhkəmə iclası 7 dekabr 2004-cü ildə saat 10:00-da keçiriləcək.

27. Ərizəçi isə bildirib ki, bu bildirişləri almayıb və nəticədə, işinə çəkişmə prinsipi əsasında baxılması hüququ pozulub.

2. Məhkəmənin verdiyi qiymət

28. Məhkəmə qeyd edir ki, Ali Məhkəmənin 7 dekabr 2004-cü ildə ərizəçinin kassasiya şikayətinə onun iştirakı olmadan baxdığını tərəflər inkar etməyiblər. Mübahisə predmeti yalnız məhkəmə iclaslarının keçirilməsi barədə ərizəçinin lazımı qaydada məlumatlandırılması məsələsi olub.

19. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət 15 oktyabr 2004-cü il tarixli bildirişin surətini təqdim etsə də, onun üzərində poçt ştamplı olmayıb və Hökumət həmin bildirişin ərizəçiyə göndərilməsi və ya hər hansı digər qaydada ona çatdırılması barədə başqa bir sübut təqdim etməyib. Bu halda Hökumət əlində olan sübutlarla Məhkəməni məhkəmə iclasının keçirilməsi barədə ərizəçinin lazımı qaydada məlumatlandırıldığına inandıra bilməyib (müqayisə et: *Metelitsa Rusiyaya qarşı*, ərizə № 33132/02, § 33, 22 iyun 2006-cı il tarixli məhkəmə qərarı).

30. Məhkəmə xatırladır ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ özündə tərəflərin bərabərliyi hüququnu cinayət işlərinə çəkişmə prinsipi əsasında baxılması hüququnu ehtiva edir. Bu, o deməkdir ki, həm ittiham,

həm də müdafiə tərəfinə məhkəməyə təqdim edilmiş bütün sübutlar və ya yazılı qeydlər barədə məlumat verilməli və onlar həmin sübutlar və ya qeydlər barədə izahat vermək imkanına malik olmalıdırlar (*bax: Brandstetter Avstriyaya qarşı*, 28 avqust 1991-ci il tarixli məhkəmə qərarı, A Seriyası, ərizə № 211, səh. 27, §§ 66-67).

31. Bundan əlavə, ümumilikdə götürüldükdə Konvensiyanın 6-cı maddəsi əsas prinsiplərdən biri kimi cəza-təqat törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin ona qarşı çıxarılacaq hökmlə bağlı dinləmələrdə səmərəli iştirak etmək hüququnu təmin edir. Bu hüquq işə çəkişmə prinsipi əsasında baxılması hüququnun ümumi anlayışında nəzərdə tutulur, həmçinin 6-cı maddənin 3-cü bəndinin (c), (d) və (e) yarımbəndlərində təminat verilən müddəalardan da törəyir (*bax: Kolozzanın işi*, yuxarıda istinad edilib, səh. 14, § 27, və *Stenford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 23 fevral 1994-cü il tarixli məhkəmə qərarı, A Seriyası, ərizə № 282-A, səh. 10-11, § 26). Hazırkı iş üzrə ərizəçinin məhkəmə iclasının keçirilməsi barədə əvvəlcədən xəbərdar edilmədən bu hüquqları necə reallaşdırma biləcəyini güman etmək çətindir.

32. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, prokuror məhkəmə iclasında iştirak edib və öz mülahizələrini şifahi formada məhkəmənin nəzərinə çatdırıb. Prokuror ərizəçinin şikayətinin rədd edilməsini və ona qarşı irəli sürülən ittihamın qüvvədə saxlanmasını xahiş edib. Belə olan halda, ərizəçinin prosesdə təmsil olunmadığını da nəzərə alaraq, Ali Məhkəmə icraatın çəkişmə xarakterini təmin etmək üçün ərizəçinin işə baxılmasında iştirakına nail olmağa yönələn tədbirlər görməli idi. Buna baxmayaraq, Ali Məhkəmənin işə ərizəçinin iştirakı olmadan baxılmasını müəyyən edərək çağırış vərəqəsinin həqiqətən də ərizəçiyə çatdırıldığını yoxladığı barədə heç bir məlumat yoxdur. Ali Məhkəmənin qərarında ərizəçinin işin baxışında iştirak etməməsi ilə bağlı bir söz deyilmir.

33. Məhkəmə xatırladır ki, o, bəzi işlərdə şikayətə yalnız hüquq məsələləri üzrə baxılarkən təqsirləndirilən şəxsin dinləmələrdə şəxsən iştirak etməsinin vacib olmadığına qərar verib (*bax: məsələn, Kremzov Avstriyaya qarşı*, 21 sentyabr 1993-cü il tarixli məhkəmə qərarı, A Seriyası, N 268-B və *Kamasinski Avstriyaya qarşı*, 19 dekabr 1989-cu il tarixli məhkəmə qərarı, A Seriyası, N 168). Buna baxmayaraq, məhkəmə hesab edir ki, bu iş *Kremzov* və *Kamasinskinin işindən* fərqlənir, çünki orada təqsirləndirilən şəxsləri hüquqsünaslar təmsil edirdilər və prinsipcə, onların hər birinin öz müdafiəsini təşkil etmək imkanı var idi. Bu işdə isə ərizəçi belə imkana malik olmayıb, çünki məhkəmə baxışının keçirilməsi barədə məlumatı olmayıb (müqayisə et: *Ziliberberq Moldovaya qarşı*, ərizə № 61821/00, § 41, 1 fevral 2005-ci il tarixli qərar).

34. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Ali Məhkəmədə aparılan icraat ədalətlik anlayışının tələblərinə uyğun deyil. Buna görə də, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi pozulub.

II. KONVENSIYANIN 46-CI VƏ 41-Cİ MADDƏLƏRİ

A. Konvensiyanın 46-cı maddəsi

35. Konvensiyanın 46-cı maddəsinə əsasən:

“1. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, məhkəmənin onların tərəf olduqları işlər üzrə qəti qərarını icra etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Məhkəmənin qəti qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Komitəsinə göndərilir..”

36. Məhkəmə təkrarən bildirir ki, onun qərarları mahiyyətcə deklarativ xarakterlidir və ümumiyyətlə, Dövlət Konvensiyanın 46-cı maddəsində nəzərdə tutulan öhdəliklərini müvafiq ölkə daxili hüquq qaydasında yerinə yetirmək üçün hər hansı vasitənin seçimində sərbəstdir (*bax: Öcalan Türkiyəyə qarşı* [BP], ərizə № 46221/99, § 210, AİHM 2005-IV və *Skozzari və Giunta İtaliyaya qarşı* [BP], ərizə № 39221/98 və 41963/98, § 249, AİHM 2000-VIII); müvafiq hərəkətlərin necə həyata keçirildiyi Nazirlər Komitəsinin müşahidə predmetidir.

37. Buna baxmayaraq, 46-cı maddədə nəzərdə tutulan öhdəliklərin yerinə yetirilməsində cavabdeh Dövlətə kömək etmək məqsədilə Məhkəmə mövcudluğu aşkar olunmuş vəziyyətə son qoymaq üçün hansı tədbirin görülməli olduğunu göstərməyə çalışacaq. Belə olan halda, Məhkəmə bir neçə variant təqdim edə bilər; bunların arasından seçim etməyi və onun icrasını cavabdeh Dövlətə həvalə edə bilər (*bax: məsələn, Broniowski*

Polşaya qarşı [GC], N 31443/96, § 194, AİHM 2004-V). Digər istisna hallarda pozuntunun xarakterindən asılı olaraq, elə vəziyyət yarana bilər ki, pozuntunun aradan qaldırılma bilməsi üçün yalnız bir çıxış yolu olsun. Bu halda, Məhkəmə məhz hansı tədbirin görülməli olduğuna qərar verə bilər (*bax: məsələn, Assanidze Gür-cüstana qarşı* [GC], ərizə № 71503/01, § 202, AİHM 2004-II).

38. Bundan əlavə, məhkəmədə işinə baxılarkən iştirak etmək hüququna müdaxilə ilə bağlı çoxlu sayda işlərdə Məhkəmə 6-cı maddənin nəzərdə tutduğu məhkəmə araşdırmasının ədalətli olması ilə bağlı tələblərin pozulmasının əvəzinin ən məqsədə müvafiq yolla əvəzlənməsinin Ərizəçinin işinə yenidən baxılması olduğunu müəyyən edib (*bax: Somogyi İtaliyaya qarşı*, ərizə № 67972/01, § 86, AİHM 2004-IV, və *Sejdoviç İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 56581/00, § 126, AİHM 2006-...). Oxşar yanaşma şahidlərin dindirilməsi hüququna müdaxilə edilməsi ilə bağlı işlərdə (*bax: Bracci İtaliyaya qarşı*, № 36822/02, § 75, 13 oktyabr 2005) və Konvensiyanın müstəqillik və qərəzsizlik prinsiplərinə riayət etməyən məhkəmələr tərəfindən məhkum olunmuş ərizəçilərin işlərində də nümayiş olunub (*bax: Gençel Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 53431/99, § 27, 23 oktyabr 2003-cü il; *Tahir Duran Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 40997/98, § 23, 29 yanvar 2004-cü il; və yuxarıda istinad olunan *Öcalan Türkiyəyə qarşı*, § 210).

39. Məhkəmə müşahidə edir ki, yuxarıda qeyd olunan məhkəmə işlərindən fərqli olaraq, bu işdə 6-cı maddənin pozuntusu ərizəçinin həbs olduğu zaman deyil, apellyasiya mərhələsində baş verib. Buna baxmayaraq, bu işin özünəməxsus hallarını nəzərə alaraq, məhkəmə bu fərqləndirici əlamətin elə də böyük əhəmiyyət kəsb etmədiyini müəyyən edib.

40. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, ərizəçinin işi üzrə birinci instansiya məhkəməsindəki icraatların ədalətliyi məsələsi məhkəmənin zaman yurisdiksiyasından (*ratione temporis*) kənarıdır və Məhkəmə bu məsələni araşdırmaq səlahiyyətinə malik deyil. Bununla yanaşı, Məhkəmə Azərbaycan Avropa Şurasına üzv qəbul edilərkən ərizəçinin Baş Katibliyə təqdim olunmuş “güman edilən siyasi məhbuslar” siyahısında olmasını və bununla da onun 1996-cı ildə həbs olunmasının ədalətliliyi barədə konkret şübhələrin olması faktını nəzərə almaya bilməz. Azərbaycan cinayət prosessual qanunvericiliyinə edilən müvafiq əlavə və dəyişikliklərə əsasən, ərizəçiyə apellyasiya şikayəti vermək hüququ verildi və bu, onun işinə yenidən baxılması və bundan əvvəlki icraatların ədalətli olmaması ilə bağlı iddialarını səsləndirə biləcəyi yeganə ölkədaxili prosessual vasitə idi. Ərizəçi ölkə ərazisində Konvensiya qüvvəyə mindikdən sonra belə bir apellyasiya şikayəti verdiyinə görə yerli səlahiyyətli qurumlar, xüsusilə də Ali Məhkəmə ərizəçinin apellyasiya şikayətinə baxılarkən 6-cı maddənin ədalətliliklə bağlı bütün göstərişlərinin təmin edilməsinə xüsusi diqqət göstərməli idilər.

2. Yuxarıda müəyyən olduğu kimi, Ali Məhkəmədə aparılan icraatlar ədalətlik prinsipinin tələblərinə uyğun olmayıb, çünki ərizəçiyə Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin edilən hüquqların heç birinin həyata keçirməsinə imkan verilməyib. Məhkəmə belə olan halda hesab edir ki, işə yenidən baxılması və ya işin yenidən açılması prinsip etibarilə sözügedən iş üzrə baş vermiş pozuntunun əvəzinin ödənilməsinin ən məqsədə uyğun yoludur.

42. Yeni məhkəmə baxışının (yaxud ərizəçinin şikayətinə yenidən baxılması) hansı qaydada və ya formada aparılması Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmir. Cavabdeh Dövlət Konvensiyanın tələbləri göz ardına vurulmasaydı ərizəçinin ola biləcəyi vəziyyətdə olması üçün öz öhdəliklərini yerinə yetirərkən hansı vasitədən istifadə edəcəyinə özü qərar verir (*bax: Piersack Belçikaya qarşı* (maddə 50), 26 oktyabr 1986-cı il tarixli qərar, A seriyası 85, səh 16, § 12); müvafiq hərəkətlərin necə həyata keçirildiyi Nazirlər Komitəsinin müşahidə predmetidir. Bu vasitələr Məhkəmənin qərarında əksini tapmış nəticələrə uyğun olmalıdır (*bax: Assanidzenin işi*, § 202).

B. Konvensiyanın 41-ci maddəsi

43. Konvensiyanın 41-ci maddəsinə əsasən:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılması- na imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəf əvəzin ədalətli ödənilməsi- ni təyin edir.”

1. Ziyən

44. Ərizəçi maddi ziyana görə 2.500 avro tələb edib. O, bu məbləği 31 iyul 1996-cı il tarixli qərara əsasən müsadirə olunmuş əmlakının dəyəri kimi göstərib. O, iddia edib ki, Ali Məhkəmədə ədalətli məhkəmə araşdırmasının aparılması ona qarşı irəli sürülən ittihamın 2000-ci il tarixli yeni Cinayət Məcəlləsinə əsasən yenidən tövsifinə səbəb olacaqdı. Yeni Cinayət Məcəlləsi isə köhnədən fərqli olaraq, cinayət işlərində cəza kimi mülkiyyətin müsadirəsini nəzərdə tutulmur. Ərizəçi həmçinin mənəvi ziyana görə 3.000 avro tələb edib.

45. Hökumət buna heç bir münasibət bildirməyib.

46. Maddi ziyana gəldikdə, Məhkəmə Konvensiya pozulmasaydı icraatın necə nəticələnəcəyini güman edə bilmədiyinə görə, iddianı rədd edir.

47. Mənəvi ziyana gəldikdə isə, məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozulması onu sarsıdıb. Məhkəmə qiymətləndirməni Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək mənəvi ziyana görə ərizəçiyə 1.000 avro məbləğində kompensasiya təyin edir; bu məbləğdən tutula biləcək hər hansı vergi məbləği də onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

2. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

48. Hüquqi yardım üçün Avropa Şurasının təqdim etdiyi məbləğlə razılaşıaraq, Ərizəçi məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər üçün heç bir tələb irəli sürməyib. Beləliklə, bu başlıq altında hər hansı bir məbləğ təyin etmək üçün əsas yoxdur.

3. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

49. Məhkəmə məqsəduyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc faizinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Şikayətin qalan hissəsini qəbul edilən *elan edir*;

2. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi pozulub;

3. *Qərara alır ki*,

(a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə mənəvi ziyana görə 1.000 (min) avro məbləğində kompensasiya ödəməlidir. Bu məbləğ ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yerli valyutaya çevrilməlidir və bu məbləğdən tutula biləcək hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır;

4. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini *rədd edir*.

RƏHİMOVA (RAHİMOVA) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 21674/05)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

17 yanvar 2008-ci il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

6. Ərizəçi 1949-cu ildə doğulub.

7. Ərizəçi ailəsi ilə birgə Bakıda yerləşən mənzildə yaşayıb. 18 noyabr 1999-cu ildə onun mənzilinə qonşu mənzilin sakinlərinin törətdikləri yanğın nəticəsində ziyan dəyib. Qonşu mənzilin sahibi A polis məmurudur. Ərizəçinin dediklərinə görə, mənzili yaşayış üçün yararsız hala düşüb və o, ailəsi ilə birgə oradan köçərək, müvəqqəti yaşayış yeri axtarmaq məcburiyyətində qalıb.

8. 15 yanvar 2001-ci ildə Ərizəçi A-ya qarşı iddia qaldıraraq, mənzilinə vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün 10,000 ABŞ dollarına bərabər məbləğdə kompensasiya tələb edib. Sabunçu Rayon Məhkəməsi bununla bağlı mülki icraata başlayıb.

9. Göründüyü kimi, bundan sonra bir neçə il ərzində Sabunçu Rayon Məhkəməsi məhkəmə proseslərini müxtəlif tarixlərə təyin edib, lakin onların hamısı ya cavabdeh tərəfin gəlməməsi, ya da digər qeyri-müəyyən səbəblərdən təxirə salınıb.

10. 12 avqust və 29 sentyabr 2003-cü ildə Ərizəçi Sabunçu Rayon Məhkəməsinin Sədrinə eyni məzmunlu məktub yazaraq, proseslərin vaxtında keçirilməməsindən şikayət edib.

11. 23 iyun 2004-cü ildə və 15 dekabr 2004-cü ildə Ərizəçi Sabunçu Rayon Məhkəməsinin onun işinə baxmaması ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyinə və Ombudsmana müraciət edib.

12. 16 fevral 2005-ci ildə Ərizəçi birinci instansiya məhkəməsində icraatın həddindən artıq uzadılması barədə Prezidentə, Baş Prokurora, Ali Məhkəmənin Sədrinə, Apellyasiya Məhkəməsinin Sədrinə, Milli Məclisin Sədrinə və digər səlahiyyətli qurumlara ünvanlanan müraciətlər göndərib.

13. Ərizəçinin bu müraciətlərə cavab alıb-almadığı bəlli deyil.

14. Bu müddətdə Sabunçu Rayon Məhkəməsi 2004-cü ilin avqust ayında Ərizəçinin mənzilinə yanğından dəymiş ziyanın müəyyən edilməsi üçün ekspertiza təyin edib. Ekspertin 27 avqust 2007-ci il tarixli rəyinə əsasən, mənzilə dəymiş ziyan 2,537,000 Azərbaycan manatı (AZM) məbləğində qiymətləndirilib.

15. 31 yanvar 2007-ci il Sabunçu Rayon Məhkəməsi işə baxaraq, ərizəçinin iddiasının qismən təmin edilməsi barədə qərar çıxarıb və dəymiş zərərin əvəzi kimi ona 2,637,000 AZM məbləğində kompensasiya təyin edib. Bu məbləğə həm ekspert tərəfindən müəyyən edilmiş ziyanın dəyəri, həm də ərizəçinin ödədiyi məhkəmə xərcləri daxil edilmişdi. Ərizəçinin dediyinə görə, o, qətnamənin tam mətnini 31 may 2005-ci ildə alıb.

16. Ərizəçi apellyasiya şikayəti verib və iddia edib ki, məhkəmənin təyin etdiyi məbləğ çox azdır və vurulmuş ziyanın real həcmi əks etdirmir. 13 iyul 2005-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxlayıb. Bundan sonra ərizəçi kassasiya şikayəti verib, lakin Ali Məhkəmə də aşağı instansiya məhkəmələrinin qərarlarını dəyişdirmədən saxlayıb.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

17. 2000-ci il tarixli Mülki Prosesual Məcəllənin 172.1-ci maddəsinə əsasən, birinci instansiya məhkəməsi ərizə məhkəməyə daxil olduğu vaxtdan sonra 3 aydan gec olmayan müddətdə işə baxmalı və qətnamə çıxarmalıdır. Ayrı-ayrı kateqoriya işlərə baxılması və qətnamə çıxarılması üçün qanunla qısaltılmış müddətlər müəyyən edilə bilər (maddə 172.2 və 172.3).

18. İş üzrə sonuncu dinləmələr keçirildikdən sonra birinci instansiya məhkəməsi dərhal qətnamə qəbul etməli və onu elan etməlidir (maddə 213 və 214.1). Məhkəmə qətnaməsi həmin işin baxışı qurtardıqdan sonra tərtib edilməlidir və 3 gün ərzində işdə iştirak edən şəxslərə göndərməli və ya təqdim edilməlidir (maddə 227.1 və 227.3).

19. Mürəkkəb işlər üzrə hakim ancaq qətnamənin nəticə hissəsini elan edə bilər (maddə 214.3). Qətnamənin nəticə hissəsi elan edildikdən sonra sədrlik edən işdə iştirak edən şəxslərə və nümayəndələrə qətnamənin tam mətni ilə tanış olmağın vaxtını bildirməlidir (maddə 214.4).

20. Müstəsna hallarda, xüsusilə mürəkkəb işlər üzrə qətnamə qəbul edildikdə, hakim qətnaməni və yaxud onun nəticə hissəsini məhkəmə baxışı qurtardıqdan sonra 3 gündən gec olmayaraq elan edə bilər (maddə 215). Müstəsna hallarda, xüsusilə mürəkkəb işlər üzrə qətnamənin nəticə hissəsi elan edildikdən sonra əsaslandırılmış qətnamənin tərtib edilməsi 10 gün müddətində başa çatdırılmalıdır. Sədrlik edən, eyni zamanda, işdə iştirak edən şəxslərin əsaslandırılmış qətnaməni nə vaxt ala biləcəklərini elan edir (maddə 227.2).

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 6.1-Cİ VƏ 13-CÜ MADDƏLƏRİNİN GÜMAN EDİLƏN POZUNTUSU

21. Ərizəçi iddia edib ki, mülki icraatın aparılma müddəti Konvensiyanın 6.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan “ağlabatan vaxt” anlayışının tələblərinə uyğun olmayıb:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri elan edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, ağlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir...”

22. Ərizəçi həmçinin işi üzrə mülki icraatın həddindən artıq uzadılması barədə şikayəti ilə bağlı Konvensiyanın 13-cü maddəsi baxımından səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcud olmamasından şikayətlənib:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.”

23. Hər iki tərəf Məhkəmənin müəyyən etdiyi müddət ərzində öz mülahizələrini təqdim etmədiyinə görə, Məhkəmə ərizəni mövcud materiallar əsasında araşdıracaq.

A. Şikayətin qəbuledilənliyi

24. Məhkəmə bəyan edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin müddəalarına uyğundur və hər hansı digər bir səbəbdən qəbul edilməyən hesab edilə bilməz. Beləliklə də, şikayət qəbuledlən hesab edilməlidir.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi

25. Məhkəmə araşdırıb ki, bu iş üzrə mülki icraat 15 yanvar 2001-ci ildə başlayıb və Ali Məhkəmənin 06 oktyabr 2005-ci il tarixli son qərarı ilə başa çatıb. Bununla da, ümumilikdə üç instansiyada aparılan icraat dörd il səkkiz aydan artıq davam edib.

26. Konvensiya Azərbaycanın ərazisində 15 aprel 2002-ci ildən qüvvəyə mindiyinə görə, Məhkəmə bu iş üzrə ratifikasiya tarixindən sonrakı üç il, beş ay və iyirmi üç gün müddətini araşdıracaq. Buna baxmayaraq, mübahisələndirilən müddətin ağılabatanlığı məsələsini müəyyənləşdirmək üçün araşdırılacaq müddətin əvvəlində baş verən hadisələrə də diqqət yetirmək lazımdır (*bax: məsələn, Proszak Polşaya qarşı*, 16 dekabr 1997-ci il tarixli məhkəmə qərarı, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII, b. 2772, § 31).

27. İcraatın müddətinin ağılabatanlığı məsələsi işin spesifik halları baxımından qiymətləndiriləcək. Belə ki, burada əsasən Məhkəmənin presedentlərində bərqərar edilmiş kriteriyalar, xüsusilə də işin mürəkkəbliyi, Ərizəçinin və səlahiyyətli qurumların davranışları, eləcə də Ərizəçinin məruz qala biləcəyi risklər əsas götürüləcək (*bax, Pelissier və Sassi Fransaya qarşı* [GC], ərizə № 25444/94, § 67, AIHM 1999-II, və *Komingersol S.A. Portuqaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 35382/97, § 19, AIHM 2000-IV).

28. Mülki icraatlar Ərizəçinin mənzilinə dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı olduğundan, Məhkəmə hesab edir ki, Ərizəçi kifayət qədər riskə məruz qalıb və buna görə də, ölkədaxili məhkəmələr icraatın həddindən artıq uzadılmasına görə Ərizəçinin mənzil və mülkiyyətindən istifadə hüququna təsir edə biləcək mümkün nəticələri nəzərə alaraq, bu işə xüsusi diqqət yetirməli idi.

29. İşin mahiyyətini araşdıraraq, Məhkəmə onu mürəkkəb olmadığı qənaətinə gəlib. Tərəflərin dinlənilməsindən başqa məhkəmələrin tətbiq etdiyi yeganə prosessual tədbir mənzilə dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsi üçün ekspert rəyinin əldə edilməsi olub.

30. Bundan əlavə, işin matriallarının içərisində Ərizəçinin hərəkətlərinin məhkəmə icraatının ləngiməsinə səbəb olması barədə heç bir məlumat yoxdur. Səlahiyyətli qurumların hərəkətlərinə gəldikdə isə, Məhkəmə qeyd edib ki, ayrılıqda götürülməklə apellyasiya və kassasiya instansiyalarında aparılan icraatlar həddindən artıq uzun hesab edilə bilməz, amma birinci instansiya məhkəməsində aparılan icraat kifayət qədər gecikdirilib (müqayisə et, *mutatis mutandis, Aresti Karalambos Kiprə qarşı*, ərizə № 43151/04, § 45, 19 iyul 2007). Belə ki, birinci instansiyada icraat dörd ildən artıq davam edib (15 yanvar 2001-ci ildən 31 yanvar 2005-ci ilədək), bu müddətin də iki il doqquz aydan artıq hissəsi Konvensiyanın 15 aprel 2002-ci ildə Azərbaycan ərazisində qüvvəyə minməsindən sonrakı tarixi əhatə edir. Göründüyü kimi, bu müddət ərzində həyata keçirilən yeganə tədbir 2004-cü ilin avqustunda əldə edilən ekspert rəyi olub. Bununla belə, bu hadisədən həm əvvəl, həm də sonra, həmçinin 31 yanvar 2005-ci ildə keçirilən dinləmələrə qədər də xeyli müddət hərəkətsizlik dövrü yaşanıb. Bundan başqa, Sabunçu Rayon Məhkəməsinin 31 yanvar 2005-ci il tarixli qətnaməsinin tam mətni Ərizəçiyə dörd ay gecikdirildikdən sonra verilib. Bu isə, öz növbəsində, icraatın uzadılmasına gətirib çıxarıb ki, nəticədə bu müddət ərzində Ərizəçi yuxarı instansiyalara müraciət edə bilməyib.

31. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, bu iş üzrə birinci instansiya mərhələsində kifayət qədər müddət davam edən və əsaslandırılmayan hərəkətsizlik dövrü icraatın bütövlükdə əhəmiyyətli dərəcədə gecikdirilməsinə səbəb olub. Buna görə də, Məhkəmə bir daha xatırladır ki, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi razılığa gələn ölkələrin üzərinə belə bir vəzifə qoyur ki, onlar öz hüquq sistemlərini elə qursunlar ki, məhkəmələr işə ağılabatan müddətdə baxılması öhdəliyi də daxil olmaqla, bu maddənin bütün müddəalarına riayət edə bilsinlər (*bax: yuxarıda göstərilən Pelissier və Sassi*, § 74 və *Fridlender Fransaya qarşı* [GC], ərizə № 30979/96, § 45, AIHM 2000-VII).

32. Məhkəmə yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən, bəyan edir ki, bu iş üzrə aparılan icraat həddindən artıq uzadılıb və “ağılabatan müddət” tələbinə uyğun olmayıb. Buna görə də, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi pozulub.

2. Konvensiyanın 13-cü maddəsi

33. Məhkəmə xatırladır ki, 13-cü maddə 6.1-ci maddədə nəzərdə tutulan işə ağılabatan müddətdə baxılması hüququnun güman edilən pozuntusuna görə dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmaq hüququna təminat verir (*bax: Kudła Polşaya qarşı* [GC], ərizə № 30210/96, § 156, AIHM 2000-XI). Hüquqi müdafiə vasitəsi o zaman “səmərəli” hesab edilə bilər ki, o, həm işə baxan məhkəmənin qərarının çıxarılmasını sürətləndirə bilsin, həm də artıq baş vermiş gecikmələrə görə Ərizəçiyə müvafiq əvəzin ödənilməsini təmin etsin (*ibid.*, §§ 157-59).

34. Ərizəçi işinə baxılmasının sürətləndirilməsi üçün müxtəlif ölkədaxili səlahiyyətli qurumlara müraciət etsə də (yuxarıda 10-13-cü abzaslara bax), bunun heç bir nəticəsi olmayıb; aydın olur ki, həmin vaxtda Ərizəçi icraatın aparılma müddəti ilə bağlı səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinə malik olmayıb. Həmçinin, Hökumət Ərizəçinin işinə baxılmasının sürətləndirilməsi və ya artıq gecikdirilmiş müddət üçün ərizəçiyə müvafiq əvəzin ödənilməsinə təmin edəcək vasitənin mövcud olub-olmaması barədə heç bir məlumat verməyib (*bax: Kormaçova Rusiyaya qarşı, Ərizə № 53084/99, § 61, 29 yanvar 2004; Merit Ukraynaya qarşı, ərizə № 66561/01, § 78, 30 Mart 2004; və Gavrielides Kiprə qarşı, ərizə № 15940/02, §§ 51-52, 1 iyun 2006*).

35. Beləliklə də, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsində təminat verilən “işə ağılabatan müddətdə baxılması” hüququnu həyata keçirmək üçün Ərizəçi dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquq müdafiə vasitələrinə malik olmadığına görə, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub.

II. KONVENSIYANIN 8-Cİ MADDƏSİ VƏ KONVENSIYAYA DAİR 1 SAYLI PROTOKOLUN 1-Cİ MADDƏSİ

36. Ərizəçi iddia edib ki, ölkədaxili məhkəmələrin onun işinə ağılabatan müddətdə baxmaması onun Konvensiyanın 8-ci maddəsində təminat verilən mənzilinə hörmət hüququnu pozub:

*“1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququna malikdir.
2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənaəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.”*

37. O, həmçinin iddia edib ki, icraatın həddindən artıq uzadılması onun Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində təminat verilən mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnu pozub:

*“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.
Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır.”*

38. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayətlər yuxarıda araşdırılan məsələlərlə bağlıdır və müvafiq olaraq, qəbulənlən hesab edilməlidir.

39. Bununla belə, 31-32-ci abzaslarda müəyyən etdiyi məsələlərə əsasən, Məhkəmə belə hesab edir ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi və Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzrə yeni hallar aşkar edilmədiyindən, bu maddələr üzrə ayrıca araşdırma aparmağa ehtiyac yoxdur.

III. KONVENSIYANIN 14-CÜ MADDƏSİ

40. Ərizəçi digər şikayətləri ilə birlikdə götürülməklə, Konvensiyanın 14-cü maddəsinə əsasən, ayrı-seçkiliyə məruz qalmasından da şikayət edib. O, iddia edib ki, cavabdeh polis məmuru olduğundan, ölkədaxili məhkəmələr ona qarşı qərəzli olublar.

41. Məhkəmə imkanı daxilində olan materialları araşdıraraq bu qənaətə gəlir ki, burada Konvensiyanın 14-cü maddəsində nəzərdə tutulan hüququn pozuntusundan xəbər verən heç bir məlumat yoxdur. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu hissədə şikayət əsassızdır və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü və 4-cü bəndlərinə əsasən, rədd edilməlidir.

IV. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

42. Konvensiyanın 41-ci maddəsinə əsasən:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.”

43. Ərizəçi Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı Qaydasının tələblərinə uyğun olaraq əvəzin ədalətli ödənilməsi ilə bağlı iddialarını irəli sürməyib. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu məsələ üzrə hər hansı bir məbləğin təyin edilməsinə ehtiyac yoxdur.

BU ƏSASLARA GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. *Elan edir ki, şikayətin Konvensiyanın 6.1-ci, 8-ci və 13-cü maddələri, eləcə də Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə bağlı hissəsi qəbul edilən, şikayət qalan hissələrdə qəbul edilməyən hesab edilsin;*
2. *Qərara alır ki, Konvensiyanın 6.1-ci maddəsi pozulub;*
3. *Qərara alır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsi pozulub;*
4. *Qərara alır ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi və Konvensiyaya dair 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzrə ayrıca araşdırma aparmağa ehtiyac yoxdur;*
5. *Qərara alır ki, əvəzin ədalətli ödənilməsi ilə bağlı heç bir tələb irəli sürülməyib.*

RƏHMANOVA (RAHMANOVA) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 34640/02)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

10 iyul 2008-ci il

FAKTLAR

I. İşin halları

A. Mübahisə doğuran faktlar

6. Ərizəçi 1938-ci ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.

7. Ərizəçi Bakıda üçotaqlı mənzilin sahibi idi. 1991-ci ildə ərizəçinin oğlu evləndikdən sonra arvadı (bundan sonra "G.R.") ilə birlikdə ərizəçinin mənzilində yaşamaq üçün oraya köçdü. Bir müddət sonra ərizəçinin G.R. ilə münasibətləri pisləşməyə başladı. Bu səbəbdən ailə mənzili bölməyi qərara aldı, iki otaq ərizəçiyə, qalan bir otaq isə onun oğluna və G.R.-ə çatmalı idi.

8. 1995-ci ildə onlar mənzili satmağı, əldə olunan gəliri bölməyi və sonra ayrı yaşamağı qərara aldılar. Mənzil satıldıqdan sonra ərizəçi gəlirin ona məxsus hissəsindən istifadə etdi və özünə yeni, əvvəlkindən kiçik mənzil aldı və orada təklikdə yaşamağa başladı. Onun oğlu və G.R. gəlirin onlara məxsus hissəsindən borclarını ödəmək üçün istifadə etdilər və müvəqqəti olaraq müxtəlif yerlərdə yaşadılar.

9. Ərizəçinin bildirdiyinə görə, 1996-cı ildə oğlu ərizəçidən xahiş etdi ki, onu və ailəsini öz yeni mənzilində onunla birgə yaşayan şəxslər qismində müvəqqəti qeydiyyatda qaldırsın. O, izah etdi ki, yaşayış yeri barədə lazımi sənədi olmadan iş tapa bilmir. Bu xahişlə razılaşan ərizəçi onun mənzilində onunla birgə yaşayan şəxslər qismində oğlunun və G.R.-in bir il müddətinə müvəqqəti qeydiyyatda düşmələrinə icazə verdi. Lakin onların öncədən razılaşmasına əsasən, ərizəçinin oğlu və G.R. heç vaxt bu mənzilə köçmədilər və orada yaşamadılar. Sonradan ərizəçi onların qeydiyyatdan çıxarılmasının müvafiq qaydada qeydə alınması üçün müraciət etdi və bunu uğurla həyata keçirdi.

10. 2001-ci ildə ərizəçinin oğlu və G.R. boşanıblar. Onların iki övladı isə G.R.-in himayəsi altında qalıb.

B. İlk araşdırmalar

11. 2000-ci ildə G.R. məhkəmə iddiası qaldıraraq uşaqları ilə birlikdə ərizəçinin mənzilində yaşamaq hüququna malik olduğunu iddia etdi və məhkəmədən tələb etdi ki, onların ərizəçi ilə birgə yaşayan şəxslər qismində yenidən qeydiyyatda alınması barədə qərar çıxarsın. 24 iyul 2000-ci ildə Nərimanov Rayon Məhkəməsi G.R.-in iddiasını təmin etdi və onunla uşaqlarının həmin mənzildə yaşamaq hüquqlarını təsdiq etdi.

12. Ərizəçinin apellyasiya şikayəti əsasında 29 avqust 2000-ci ildə Bakı Şəhər Məhkəməsi (həmin vaxt qüvvədə olan keçmiş mülki prosessual qanunvericiliyə əsasən kassasiya məhkəməsi) rayon məhkəməsinin qətnaməsini ləğv edərək müəyyən etdi ki, rayon məhkəməsi iş üzrə bütün müvafiq faktları nəzərə almayıb. İş yenidən baxılmaq üçün birinci instansiya məhkəməsinə göndərildi.

13. Nərimanov rayon məhkəməsi işə yenidən baxdıqdan sonra 8 dekabr 2000-ci ildə ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardı və G.R.-in iddia tələblərini rədd etdi. O, müəyyən etdi ki, G.R. mənzilə olan iddiasını təsdiq edən yeterli sübut təqdim etməyib.

14. 27 mart 2001-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin iştirakı olmadan rayon məhkəməsinin ikinci qətnaməsini ləğv etdi və G.R.-in xeyrinə qərar çıxardı. O, ərizəçinin arqumentlərinə zidd olaraq qərara aldı ki, G.R. mübahisəli mənzildə daimi qeydiyyatda olub və buna görə də, orada yaşamaq hüququ var.

15. Ərizəçi kassasiya şikayəti verdikdən sonra 4 iyul 2001-ci ildə Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi. O, müəyyən etdi ki, Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin iştirakı olmadan işi dinləməklə prosessual normaları pozub. Bundan başqa, o, müəyyən etdi ki, Apellyasiya Məhkəməsi bəzi mühüm faktları, o cümlədən mübahisəli mənzildə G.R.-in heç vaxt yaşamaması faktını nəzərə almayıb. İş yenidən baxılmaq üçün geriye – Apellyasiya Məhkəməsinə göndərildi.

16. 11 oktyabr 2001-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi müəyyən etdi ki, G.R.-in mübahisəli mənzildə qeydiyyatı müvəqqəti olub, o heç vaxt orada yaşamayıb və heç vaxt ərizəçi ilə birgə ailə təsərrüfatı aparmayıb. Beləliklə, məhkəmə Mənzil Məcəlləsinin müvafiq müddəalarına istinad edərək qərara aldı ki, G.R. həmin mənzildə yaşamaq hüququna heç vaxt malik olmayıb. Müvafiq surətdə, o, G.R.-in şikayətini rədd etdi və rayon məhkəməsinin ərizəçinin xeyrinə qərar çıxardığı 8 dekabr 2000-ci il tarixli qətnaməni qüvvədə saxladı.

17. 11 yanvar 2002-ci ildə Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxladı. Ali Məhkəmənin qərarı çıxarıldığı andan qəti və məcburi qüvvəsi olan qərara çevrildi.

C. Araşdırmaların yenidən açılması

18. Daxili məhkəmələrdəki icraatın nəticəsi ilə razılaşmayan G.R. Ali Məhkəmənin yekun qərarına Ali Məhkəmənin Plenumu (bundan sonra “Plenum”) tərəfindən əlavə kassasiya qaydasında yenidən baxılması üçün vəsatət verdi. 14 may 2002-ci il tarixli məktubla Ali Məhkəmənin sədri G.R.-in vəsatətini rədd edərək Plenumda işə yenidən baxılması üçün heç bir əsas olmadığını müəyyən etdi və Ali Məhkəmənin qərarının düzgünlüyünü təsdiq etdi.

19. Lakin 14 may 2002-ci il tarixli imtina məktubuna zidd olaraq, ərizəçi üçün naməlum olan şəraitdə 19 iyul 2002-ci ildə iş həqiqətən Plenuma təqdim edildi və işə yenidən baxıldı. Həmin vaxt Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarından altı aydan artıq müddət keçmişdi.

20. Plenum qeyd etdi ki, aşağı məhkəmələrin ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış qərarlarındakı əsas arqument ondan ibarət olmuşdur ki, G.R. və uşaqları həmin mənzildə heç vaxt yaşamayıblar. O, hesab etdi ki, milli qanunlara əsasən, bu fakt işi ərizəçinin xeyrinə həll etmək üçün yetərli əsas deyil. Plenum daha sonra müəyyən etdi ki, aşağı məhkəmələr milli qanunvericiliyi yanlış tətbiq ediblər və hüquq normalarının düzgün tətbiqi üçün zəruri olan faktları müəyyən edə bilməyiblər. O, qərara aldı ki, Mənzil Məcəlləsinin 60-cı və 87-ci maddələrini, habelə Mənzil Məcəlləsinin 60-cı maddəsinin şərhinə dair Konstitusiya Məhkəməsinin 12 mart 1999-cu il tarixli qərarını tətbiq etmək düzgün olardı. Həmin müddəalara uyğun olaraq, Plenum müəyyən etdi ki, iş üzrə faktlar arasında G.R.-in mənzildə yaşamaq hüququnu itirdiyinə dəlalət edən əsaslar yoxdur.

21. Sonda, Plenum Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarına dəyişiklik edərək qərara aldı ki, G.R. və uşaqlarının ərizəçinin mənzilinə köçmələrinə icazə verilməlidir.

D. İşdə son hadisələr

22. 08 yanvar 2005-ci ildə ərizəçi öz mənzilini G.R.-ə satdı. Alqı-satqı müqaviləsi dövlət notariusu tərəfindən təsdiq edilib. Müqaviləyə görə, mənzilin qiyməti 140.000.000 Azərbaycan manatıdır. 24 fevral 2005-ci ildə G.R. yeganə mülkiyyətçi kimi mənzil üzərində mülkiyyət hüququ haqqında şəhadətnamə alıb.

23. Görünür ki, alqı-satqıdan sonra ərizəçi mənzildən köçüb və başqa yerdə yaşamağa başlayıb.

24. 2006-cı ilin oktyabrında ərizəçi 08 yanvar 2005-ci il tarixli alqı-satqı müqaviləsinin qanuniliyini daxili məhkəmələrdə mübahisələndirib. Əvvəla, o, iddia edib ki, mənzilin satılması barədə müqavilənin imzalanmasından xəbərsiz olub; ona görə ki, G.R. müqavilənin mahiyyəti haqqında ona yalan danışmış. İkincisi, ərizəçi iddia edib ki, müqavilə yeni Latin¹⁰⁷ əlifbası ilə tərtib olunub, o isə həmin qrafika ilə oxuya bilmir.

---

¹⁰⁷ Latin əlifbasına əsaslanan yazışma sistemi 1991-ci ilədək istifadə olunmuş Kiril əlifbası əvəzinə hazırda Azərbaycan dili üçün istifadə edilir.

25. Bir neçə şikayətdən sonra, 20 noyabr 2007-ci ildə Ali Məhkəmə ərizəçinin iddiasını rədd edən aşağı məhkəmələrin qərarlarını qüvvədə saxlayıb. Həmin Məhkəmə hesab edib ki, müqavilənin qanuni olduğunu və onun həmin mənzildən könüllü köçməsinə təsdiq edən kifayət qədər sübutlar mövcud olduğuna görə iddia əsassızdır. O, müəyyən edib ki, müqavilə dövlət notariusunun iştirakı ilə düzgün bağlanmışdır. Məhkəmə daha sonra qeyd edib ki, mənzilin satılmasından bir müddət keçdikdə, ərizəçi adının qeydiyyat sənədlərindən çıxarılması üçün müraciət edib və 04 aprel 2005-ci ildə öz müraciəti əsasında başqa mənzildə qeydiyyatda düşüb. Məhkəmə həmçinin alqı-satqıdan sonra G.R. və uşaqlarının mübahisəli mənzilə qeydiyyatda düşməsinə və mənzillə bağlı bütün kommunal xərclərin G.R.-in ödədiyini təsdiqləyən sübutların mövcudluğunu vurğulayıb.

II. Müvafiq daxili qanunvericilik

A. Qanunlar

26. Məhkəmələr və hakimlər haqqında 1997-ci il tarixli Qanun aşağıdakıları nəzərdə tutur:

Maddə 77. Ali Məhkəmə

«Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin icraatına aid olan mülki... cinayət işləri, inzibati xətəalara dair və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanıdır.

Ali Məhkəmə kassasiya instansiyası məhkəməsi kimi ...»

Maddə 79. Ali Məhkəmənin Plenumu və onun səlahiyyətləri

«Ali Məhkəmənin Plenumu Ali Məhkəmənin sədrindən, onun müavinlərindən, hakimlərindən, İqtisad Məhkəməsinin sədrindən, Apellyasiya Məhkəməsinin sədrindən və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədrindən ibarət tərkibdə ...

Ali Məhkəmənin Plenumu qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada Ali Məhkəmə sədrinin təqdimatı, Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun protesti və ya müdafiə tərəfinin şikayəti əsasında əlavə kassasiya işlərinə... baxır...»

Maddə 83. Ali Məhkəmə sədrinin səlahiyyətləri

«Ali Məhkəmənin sədri... qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada məhkəmə qərarlarından Ali Məhkəmənin Plenumuna əlavə kassasiya qaydasında təqdimatlar verir...»

27. Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il tarixli Mülki-Prosessual Məcəlləsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

Maddə 419. Kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı

«419.4. Qərar qəbul edildiyi andan qüvvəyə minir».

Maddə 422. Kassasiya qərarlarına yenidən baxılması

«Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin... qərarlarına təqdimat, şikayət və ya protestlə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunda əlavə kassasiya qaydasında yenidən baxıla bilər».

Maddə 423. Təqdimat, şikayət və protest vermək hüququ

«Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin... qərarlarından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri işdə iştirak etməyə cəlb olunmayan, məhkəmə aktı ilə maraqlarına toxunan şəxslərin müraciətinə əsasən təqdimat vermək hüququna malikdir. Şikayəti işdə vəkillə iştirak edən şəxs verə bilər. ...Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru protest vermək hüququna malikdir.» [Bəzi xüsusi hallarda təqdimat Baş prokuror tərəfindən verilə bilər].

Maddə 424. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun işə baxmasının əsasları

«424.1. Plenum müstəsna olaraq hüquqi məsələlər üzrə işlərə baxır.»

424.2-ci maddədə Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən Ali Məhkəmənin kassasiya qərarlarına yenidən baxılması üçün əsaslar sadalanır. Bu əsaslara aşağıdakılar daxildir: Ali Məhkəmənin qərarı məhkəmə aktlarının məzmununa dair formal tələblərin pozulması ilə qəbul edilib, yaxud Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Konstitusiyaya uyğun olmayan hesab edilmiş hüquq normasına əsaslanıb, yaxud Ali Məhkəmə tərəfindən işdə iştirak etməyə cəlb olunmamış şəxslərin hüquq və vəzifələri pozulub.»

Maddə 426. Təqdimatın, protestin və ya şikayətin göndərilməsi

«426.1. Əsaslar olduqda Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri təqdimatı, protesti və ya şikayəti işlə birlikdə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumuna göndərir.

426.2. Təqdimat, protest və yaxud şikayət Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi kollegiyaları tərəfindən qərar qəbul edildikdən sonra 2 ay müddətində verilə bilər...»

Maddə 429. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun səlahiyyətləri

«429.0. Əlavə kassasiya qaydasında işə baxan Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun hüququ vardır: ...

429.0.1. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarını dəyişdirmədən, təqdimatı, protesti və ya şikayəti işə təmin etmədən saxlamaq;

429.0.2. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarına dəyişiklik etmək;

429.0.3. kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarını tam və ya qismən və onunla bağlı apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsini və ya qəraradını tam və ya qismən ləğv etmək, işi apellyasiya instansiyası məhkəməsinə yenidən baxılmağa göndərmək;...»

B. Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyi

28. “A.H. Zalovun şikayəti üzrə Ali Məhkəmənin Plenumunun 1 fevral 2002-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 21 may 2004-cü il tarixli qərarında Konstitusiya Məhkəməsi Ali Məhkəmənin Plenumunun əlavə kassasiya qaydasında Ali Məhkəmənin yekun qərarlarına dəyişiklik etmək səlahiyyəti ilə bağlı öz mövqeyini ifadə etdi.

29. Konstitusiya Məhkəməsi təsdiq etdi ki, MPM-in 429.0.2-ci maddəsinə uyğun olaraq Ali Məhkəmənin Plenumu kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarına dəyişiklik etmək səlahiyyətinə malikdir. Lakin belə dəyişikliklər yalnız işin mahiyyətinə aid olmayan məsələləri əhatə edə bilər. Ali Məhkəmənin Plenumu kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarına yalnız o halda dəyişiklik edə bilər ki, işin faktiki halları aşağı məhkəmələr tərəfindən tam müəyyən edilmiş olsun və işin hallarının yenidən araşdırılmasına, sübutların yenidən qiymətləndirilməsinə və ya əlavə sübutların araşdırılmasına ehtiyac olmasın. Kassasiya instansiyası məhkəməsi işin faktiki məsələlərini araşdırma bilməzdi, buna görə də eyni ilə Ali Məhkəmənin Plenumu da işin faktiki hallarına istinadən kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarına dəyişikliklər edə bilməzdi.

30. Bundan başqa, Konstitusiya Məhkəməsi qərara aldı ki, birinci instansiya və apellyasiya məhkəmələrindən fərqli olaraq, kassasiya və əlavə kassasiya məhkəməsinin işin mahiyyəti üzrə qərar çıxarmaq səlahiyyəti yoxdur. İşə əlavə kassasiya qaydasında baxarkən Ali Məhkəmənin Plenumu ilkin icraat zamanı işin hallarının aydın müəyyən edilmədiyini və əlavə sübutları qəbul etməyin və qiymətləndirməyin zəruri olduğunu müəyyən edərsə, onda Plenum Ali Məhkəmənin qərarını, eləcə də Apellyasiya Məhkəməsinin müvafiq qətnaməsini ləğv etməli və işi yenidən baxılmaq üçün Apellyasiya Məhkəməsinə göndərməlidir. Başqa sözlə, Ali Məhkəmənin qərarında məhkəmə səhvlərini aşkar etdikdə Ali Məhkəmənin Plenumu işin mahiyyəti üzrə qərar çıxarmaq və bununla da aşağı məhkəmələrin qərarını öz qərarı ilə əvəz etmək səlahiyyətinə malik deyil, onun vəzifəsi işi müvafiq məhkəmə instansiyasına göndərməkdir.

C. Daxili təcrübə

31. Ali Məhkəmənin Plenumunda əlavə kassasiya araşdırmaları Ali Məhkəmə sədrinin mülahizəsi ilə başlanıla bilər və bu araşdırmalar da tərəfin vəsatətindən (əlavə kassasiya şikayəti) sonra baş verir. Plenum özü araşdırmaların yenidən açılmasına və əlavə kassasiya şikayətlərinin müəyyənliyinə dair qərar qəbul etmir.

32. Əlavə kassasiya şikayəti ilkin olaraq Ali Məhkəmə Sədrinə təqdim olunur. Sədr öz mülahizəsi ilə və hər hansı formal məhkəmə iclası keçirmədən işin yenidən açılmasına və şikayətin Plenuma göndərilməsinə formal əsasların olub-olmamasını həll edir. Əgər Sədr qərara gəlsə ki, araşdırmalar yenidən açılmalıdır, o, işlə birgə əlavə kassasiya şikayətini mahiyyəti üzrə baxılması üçün Plenumun növbəti iclasına çıxarır. Eyni zamanda, zərurət olduqda, Sədr Plenum işə baxana kimi yekun qərarın icrasını dayandıran qərar qəbul edə bilər.

33. Əgər sədr hesab edirsə ki, əlavə kassasiya baxışı üçün əsaslar yoxdur, o, araşdırmaların yenidən açılmasından və şikayətin Plenuma göndərilməsindən imtinanın səbəblərini qısa izah edərək ərizəçiyə imtina məktubu göndərir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. HÖKUMƏTİN İLKİN ETİRAZLARI

A. Tərəflərin dəlilləri

34. 31 may 2006-cı ildə Hökumət ilk dəfə olaraq ərizəçi tərəfindən 08 yanvar 2005-ci ildə mənzilin satılması və artıq onun mülkiyyətçisi olmaması barədə Məhkəməyə məlumat verdi (*bax*: yuxarıda 22-23-cü bəndlər). Alqı-satqının Məhkəmənin hazırkı iş üzrə qəbul edilənliliyə dair qəraradının qəbul olunmasından əvvəl baş verməsinə baxmayaraq, ərizəçi bu barədə Məhkəməyə məlumat verməyib və Məhkəmə bu faktı bilmədən ərizəçinin şikayətinin qəbul edilənliliyini araşdırıb. Hökumət də Məhkəmənin qəbul edilənliliyə dair qəraradından əvvəl bu faktdan xəbərsiz olduğunu iddia etdi.

35. Məhkəmə Reqlamentinin 47-ci qaydasına istinadən, Hökumət iddia edib ki, ərizəçi tərəfindən işin bütün hallarının bildirilməməsi Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən şikayət vermək hüququndan sui-istifadəni təşkil edib. Alternativ olaraq, Hökumət iddia edib ki, Konvensiyanın 34-cü maddəsinin mənasına görə ərizəçi artıq iddia olunan pozuntuların (o cümlədən Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin) qurbanı deyil; ona görə ki, mənzilin fərdi qaydada satılması Dövlət tərəfindən həmin mənzilə ərizəçinin mülkiyyət hüququnun «bərpasının» artıq mümkün olmadığı vəziyyətə gətirib çıxarıb.

36. Məhkəmə tərəfindən Hökumətin etirazlarına izahat verilməsinə çağırılan ərizəçi cavab verib ki, o, 08 yanvar 2005-ci ildə G.R. ilə faktiki olaraq alqı-satqı müqaviləsini bağlamasından xəbərsiz olub. Buna görə, o, bu fakt barədə Məhkəməyə məlumat verə bilməzdi, ona görə ki, özü bundan xəbərsiz olub. O, bildirib ki, G.R. onu aldadıb və mahiyyətindən xəbərsiz olaraq müqaviləni imzalamağa məcbur olub. İddia edir ki, onu başqa məsələyə aid müqaviləni imzaladığına inandırılar. O, həmçinin iddia edib ki, Latin qrafikası ilə oxuya bilmədiyi üçün imzaladığı müqavilənin mətnini başa düşməyib.

B. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

37. Məhkəmə xatırladır ki, Məhkəmə Reqlamentinin 55-ci qaydasına əsasən, şikayətin qəbul edilənliliyinə qarşı istənilən etiraz, etirazın xarakteri və işin halları imkan verdiyi dərəcədə cavabdeh Dövlət tərəfindən şikayətin qəbul edilənliliyinə dair izahatlarda qeyd edilməlidir. Qəbul edilənliliklə bağlı araşdırmada öz etirazını bildirməyə Hökumətə mane olan xüsusi səbəblər olmadıqda, o, sonrakı mərhələdə bunu edə bilməz (*bax*: *Akimova Azərbaycanla qarşı, Ərizə № 19853/03, § 32, 27 sentyabr 2007-ci il*). Lakin hazırkı işdə Məhkəmə qəbul edilənliliyə dair Məhkəmənin qəraradından əvvəl mənzilin satılmasından xəbərsiz olduğu barədə Hökumətin dəlilini qəbul edir. Bunun fiziki şəxslər arasında əqd olduğunu və onun qanuniliyinin mübahisələndirilməsinə dair ərizəçinin məhkəmə iddiasının Məhkəmənin qəbul edilənliliyə dair qəraradından sonra qaldırıldığını nəzərə alaraq, Hökumətin bu barədə məlumatlı olmamasına dair nəticəyə gəlmək üçün əsas var. Müvafiq olaraq, belə qənaətə gəlinə bilməz ki, Hökumət araşdırmaların bu mərhələsində öz etirazlarını təqdim edə bilməz. Buna görə, Məhkəmə onları araşdıracaq.

38. Şikayət vermək hüququndan sui-istifadəyə dair Hökumətin dəlilinə gəldikdə, Məhkəmə xatırladır ki, Məhkəmə Reqlamentinin 47-ci qaydasının 6-cı bəndinə əsasən ərizəçilər şikayətin aid olduğu bütün hallar barədə Məhkəməni məlumatlı saxlamalıdır. Şikayət bilə-bilə qeyri-düzgün faktlara əsaslandıqda, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən yanlışlığa sürükləyən kimi rədd oluna bilər (*bax: Varbnov Bolqarıstana qarşı*, ərizə № 31365/96, § 36, AİHM 2000-X; *Rehak Çexiya Respublikasına qarşı* (qərar), ərizə № 67208/01, 18 may 2004-cü il və *Kereçəşvili Gürcüstanına qarşı* (qərar), ərizə № 5667/02, 02 may 2006-cı il). Natamam və buna görə yanlışlığa sürükləyən məlumat da şikayət vermək hüququndan sui-istifadəni təşkil edə bilər, xüsusilə əgər məlumat işin əsasına aiddirsə və bu məlumatın aşkarlanmamasına görə hər hansı yetərli izahat verilməyibsə (*bax: Huttner Almaniyaya qarşı* (qərar), ərizə № 23130/04, 19 iyun 2006-cı il).

39. Bu işdə həqiqətən görünür ki, ərizəçi mənzilin satılmasına dair məlumatı aşkarlamayıb və sonradan onu təqdim etməyib. Məhkəmə qeyd edir ki, bu məlumatın aşkarlanmamasına dair Hökumətin etirazına izahat verməsini ərizəçidən xahiş etdikdən sonra o, müqavilənin qanuniliyini daxili məhkəmələrdə mübahisələndirməyə çalışıb. Bu araşdırmaların nəticəsinə gəldikdə isə, müəyyən olunub ki, müqavilə qanuni olub və müvafiq olaraq, ərizəçi müqavilənin bağlanması zamanı onun mahiyyəti barədə tam xəbərdar olub (*bax: yuxarıda 24-25-ci bəndlər*). Bu araşdırmaların hər hansı yolla ədalətsiz və ya qanunsuz olmasına dair heç bir dəlil olmadığına görə, Məhkəmə həmin araşdırmalarda daxili məhkəmələrin faktiki qənaətlərini qəbul edir.

40. Bundan başqa, Məhkəməyə çatımlı olan materiallardan göründüyü kimi, mənzilə hüququnun satılmasından bir müddət keçdikdə, ərizəçi müvafiq orqanlara zəruri müraciətlər etməklə mübahisəli mənzildən qeydiyyatı başqa yerə dəyişib. Buna görə, işin halları ərizəçi tərəfindən öz qeydiyyat sənədlərinin dəyişdirilməsi üçün könüllü olaraq müraciət etdiyini və satılmış mənzildən köçdüyünü göstərdiyinə görə, Məhkəmə hesab edir ki, mənzili satmaq niyyətinin olmadığına və faktiki olaraq alqı-satqı müqaviləsinin olduğunu bilmədən müqaviləni bağladığına dair ərizəçinin dəlilinə inanmaq çətindir. Həmçinin, Azərbaycan dilini Latın əlifbasında oxumaq və ya yazmaq məharətinə malik olmamasına dair ərizəçinin dəlilini də qəbul etmək çətindir, nəzərə alaraq ki, onun Məhkəməyə ilkin şikayəti hələ vəkillə təmsil olunmadığı mərhələdə özü tərəfindən Latın əlifbasından istifadə edilməklə tərtib olunub.

41. Buna baxmayaraq, Məhkəmənin qənaətinə görə, mənzilə hüququnun sonradan satılmasına aid məlumatın ərizəçi tərəfindən təqdim olunmaması şikayət etmək hüququndan sui-istifadəni təşkil edə bilməz. Təqdim olunmamış məlumat «işin əsasını» təşkil etməyib və ərizəçinin şikayətlərinin heç birinə birbaşa aid deyil. Yalnız ərizəçinin sonradan fərdi müqaviləyə əsasən öz mənzilini satması faktı, Məhkəmənin həm qəbul edilənləyə dair qərarında, həm də hazırkı qərarında Plenumun 19 iyul 2002-ci il tarixli qərarına aid ərizəçinin hüquqlarının iddia olunan pozuntusu haqqında qənaətini dəyişdirə bilməz.

42. Eynilə, Məhkəmə ərizəçinin artıq Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin iddia olunan pozuntusunun qurbanı kimi qiymətləndirilməli olmadığına dair etirazla razılaşa bilməz. Ərizəçinin şikayəti Plenumun 19 iyul 2002-ci il tarixli qərarı ilə mülkiyyət hüquqlarını məhdudlaşdırmaya aiddir. İddia olunan müdaxilədən sonra ərizəçinin hələ də mənzilin mülkiyyətçisi olmasının mübahisəsiz olduğuna baxmayaraq, Plenumun qərarından sonra onun bu mənzilə hüquqları iddia olunana görə məhdudlaşdırılıb. Onun tərəfindən sonradan mənzilə hüququnun satılması faktı alqı-satqıdan əvvəlki müddət ərzində onu qurban statusundan məhrum etmir.

43. Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, Məhkəmə Hökumətin ilkin etirazlarını rədd edir.

II. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN VƏ 13-CÜ MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

44. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə və 13-cü maddəsinə əsasən şikayət etdi ki, Ali Məhkəmənin Plenumu Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli yekun qərarına dəyişiklik edərkən onun ədalətli məhkəmə araşdırması və səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi hüququ pozulub. O, həmçinin iddia etdi ki, məhkəmə prosesini təzələmək barədə G.R.-in vəsatətini Ali Məhkəmənin sədri rədd etdikdən sonra Plenumun işə yenidən baxmaq hüququ yox idi. O, işin Plenuma göndərildiyi barədə xəbərdar edilməmiş və dinləmədə

iştirak etməyə dəvət olunmamışdı. Nəhayət, ərizəçi iddia etdi ki, Plenum işin faktiki məsələlərinə baxmaqla, habelə işin mahiyyəti üzrə yeni qərar çıxarmaqla öz səlahiyyət həddini aşmışdı.

Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Hər kəs, ... onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsi ilə ağlabatan müddətdə işinin ... araşdırılması hüququna malikdir.»

Konvensiyanın 13-cü maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, siyasi və ya digər baxışlar, mili və ya sosial mənşə, mili azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.»

A. Tərəflərin dəlilləri

45. Hökumət iddia edib ki, araşdırmaların yenidən açılması qanuni şəkildə aparılıb. Ali Məhkəmənin sədri icraatın təzələnməsi barədə vəsatəti rədd etsə belə, Plenum öz təşəbbüsü ilə icraatı təzələmək və işə baxmaq barədə qərar qəbul edə bilər. Daxili qanunvericilikdə Ali Məhkəmə sədrinin icraatı təzələməkdən imtina etməsindən sonra əlavə kassasiya şikayətinin Plenuma göndərilməsini qadağan edən heç bir müddəə yoxdur.

46. Hökumət daha sonra bildirib ki, Mülki-Prosessual Məcəllənin (MPM) 426.2-ci maddəsi əlavə kassasiya şikayətinin verilməsi üçün iki aylıq müddət nəzərdə tutur. Lakin daxili qanunvericilikdə bu cür şikayətin təqdim edilməsindən sonra işin Plenuma verilməsi üçün hər hansı müddət nəzərdə tutulmayıb.

47. Ali Məhkəmənin yekun qərarını dəyişdirməyə dair Plenumun səlahiyyətinə gəldikdə, Hökumət bildirib ki, Plenum öz səlahiyyətini aşmayıb, ona görə ki, MPM-in 429.0.2-ci maddəsinə əsasən o, xüsusi olaraq buna səlahiyyətli olub. Hökumətə görə, Plenum işə yalnız hüquqi məsələlər üzrə baxıb. O, hər hansı yeni faktları müəyyən etməyib, sadəcə olaraq daxili məhkəmələrin müəyyən etdiyi faktları qiymətləndirib və bu faktlara başqa daxili hüquq müddəalarını tətbiq edib.

48. Ərizəçi bildirib ki, daxili qanunvericiliyə əsasən icraatın təzələnməsi və işin Plenuma göndərilməsi Ali Məhkəmə Sədrinin müstəsna səlahiyyətinə aid idi. İstənilən əlavə kassasiya şikayəti birbaşa Plenuma deyil, Ali Məhkəmənin sədrinə təqdim edilməli idi. Ali Məhkəmə sədri işi Plenuma göndərmədiyi təqdirdə Plenum öz təşəbbüsü ilə işə baxmaq səlahiyyətinə malik deyildi. Müvafiq surətdə, ərizəçi bildirdi ki, Ali Məhkəmənin sədri icraatı təzələməkdən imtina etdikdən sonra işə Plenum tərəfindən baxılması qanunsuz idi və onun Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu pozmuşdu.

49. Ərizəçi etiraf etdi ki, CPM-in 429-cu maddəsinə uyğun olaraq Plenum Ali Məhkəmənin yekun qərarına dəyişiklik etmək səlahiyyətinə malik idi. Lakin o, həmin maddəyə əsasən Plenumun qərara dəyişikliklər etmək səlahiyyətinin hüdudları məsələsində Hökumətlə razılaşmadı. O, konkret olaraq Azərbaycanın Konstitusiyası Məhkəməsinin presedent hüququna istinadən iddia etdi ki, Plenum yalnız o halda Ali Məhkəmənin yekun qərarına dəyişiklik etmək səlahiyyətinə malik idi ki, onun etdiyi dəyişikliklər işin mahiyyətinə aid olmasın və Ali Məhkəmənin gəldiyi nəticələri dəyişdirməsin. Digər tərəfdən, Plenum işin mahiyyəti üzrə Ali Məhkəmənin qərarının düzgün və ya qanuni olmadığını müəyyən etdikdə, onu ləğv edə və işi mahiyyəti üzrə yenidən baxılmaq üçün Apellyasiya Məhkəməsinə göndərə bilərdi.

50. Ərizəçi daha sonra bildirdi ki, mahiyyət etibarilə Plenum işin faktiki məsələlərini araşdırmışdı, bu isə onun səlahiyyəti xaricində idi. Öz qərarında Plenum işin faktlarına öz qiymətini vermiş, habelə daxili qanunvericiliyin digər hüquq normalarına istinad etmişdi ki, bu da faktların müəyyən edilməsi üçün məhkəmə çəkişməsi prosesi çərçivəsində yeni mərhələ tələb edirdi. Lakin Plenum müvafiq faktiki halların araşdırılması üçün işi Ali Məhkəməyə göndərmədən qərar çıxarmışdı. Mahiyyət etibarilə Plenum “dəyişikliklər” pərdəsi altında işin mahiyyəti üzrə yeni qərar çıxararaq G.R.-in iddiasını tam təmin etmiş, bununla da ərizəçinin xeyrinə başa çatmış bütün məhkəmə prosesini heçə endirmişdi.

B. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

51. Məhkəmə hesab edir ki, hazırkı şikayətlər əlaqəli olsa belə, iki fərqli məsələyə aiddir. Birincisi, maddi hüquq məsələsi hazırkı işdə əlavə kassasiya qaydasında yekun qərarın ləğv olunmasının özlüyündə Konvensiyaya əsasən ərizəçinin «məhkəmə hüququna» uyğun olub-olmaması məsələsidir. İkincisi, prosessual hüquq məsələsi Plenum tərəfindən ərizəçinin işinə yenidən baxılarkən iddia olunan prosessual səhvlərin onun ədalətli məhkəmə araşdırılması və səmərəli vasitə hüquqlarını pozub-pozmamasıdır.

1. Maddi hüquq məsələsi

52. İlk əvvəl, bu məsələyə aid tərəflərin fikirlərində müxtəlifliyi nəzərə alaraq, Məhkəmə Plenumun qərarının əhatəsi və nəticələrini qiymətləndirməyi zəruri hesab edir. Bunu etməklə, Məhkəmə işin zahirən görünməyən tərəflərinə baxacaq və şikayət olunan vəziyyətin reallığını araşdıracaq.

53. Məhkəmə qeyd edir ki, formal olaraq Plenum Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarını MPM-in 429.0.2-ci maddəsinə əsasən «dəyişib». Bu, belə «dəyişmənin» özünün hüquqi nəticələrinə görə yekun qərarın adı ləğvindən nə dərəcədə fərqləndiyi məsələsini qaldırır. Məhkəmə Azərbaycan Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarını nəzərə alır; belə ki, həmin qərara görə, MPM-in 429.0.2-ci maddəsi fakt və ya hüquq səhvləri üzrə Ali Məhkəmənin qərarını «dəyişməyə» Plenuma səlahiyyət vermir; ona görə ki, bu, mahiyyət etibarilə işin mahiyyəti üzrə yeni qərar olacaq. Əslində, bu halda Plenum işi yenidən baxılması üçün qaytarılmalıdır. Buna görə, belə nəticə çıxır ki, MPM-in 429.0.2-ci maddəsinə əsasən Plenum Ali Məhkəmənin qərarında yalnız işin mahiyyəti üzrə nəticəyə müdaxilə etməyən texniki dəyişikliklər edə bilər.

54. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, Plenumun qərarının mahiyyəti işin hallarının birbaşa araşdırılmasına toxunub və həm işin faktiki hallarının qiymətləndirilməsini, həm də bu faktlara müvafiq daxili qanunvericiliyin tətbiqini ehtiva edib. Bundan başqa, belə araşdırmadan sonra Plenum ilkin qərarın G.R.-in iddiasını rədd edən, ərizəçinin xeyrinə olan nəticə hissəsini «dəyişib». Plenum G.R.-in iddiasını tam təmin edib və beləliklə, qərarı G.R.-in xeyrinə dəyişdirib. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, Plenumun qərarı mövcud məhkəmə qərarını sadəcə olaraq «dəyişən» kimi xarakterizə edilsə belə, mahiyyət etibarilə 11 yanvar 2002-ci il tarixli yekun qərarı ləğv edib və işin halları üzrə yeni qərarı təşkil edib.

55. Müvafiq olaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən öz aşağıdakı təhlilini ilkin olaraq Plenum tərəfindən yekun daxili qərarın ləğv edilməsi və ərizəçiyə qarşı mahiyyəti üzrə yeni qərar çıxarması əsasında edəcək.

56. Məhkəmə xatırladır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin təmin etdiyi kimi məhkəmə qarşısında ədalətli araşdırma hüququ müvafiq hissəsində qanunun aliliyinin Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin ümumi mirasının tərkib hissəsi olduğunu bəyan edən Konvensiyanın Preambulası baxımından təfsir edilməlidir. Qanunun aliliyinin fundamental aspektlərindən biri digəri ilə yanaşı məhkəmələrin məsələni yekun olaraq həll etdikdə, onların qərarının şübhəyə alınmalı olmadığını tələb edən hüquqi müəyyənlik prinsipidir (*bax: Brumaresku Rumıniyaya qarşı* (Böyük Palata), ərizə № 28342/95, § 61, AİHM 1999-VII).

57. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hər kəsin hüquq və vəzifələrinə aid iddiasının məhkəmə və ya tribunalın qarşısına çıxarılması hüququnu təmin edir; bu mənada, o, «məhkəmə hüququnu» ehtiva edir ki, mülki məsələlərdə icraatı başlamaq hüququ olan məhkəməyə müraciət etmək hüququ onun bir aspektidir. Lakin bu, əgər Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüquq sistemi yekun və məcburi məhkəmə qərarını dövlət rəsmisinin hər hansı müddət məhdudiyyətinə məruz qalmayan təqdimatı üzrə qərarların məhdudiyyətsiz mübahisələndirilməsi yolu ilə yuxarı məhkəmə tərəfindən ləğv olunmasına icazə verərsə, ağılasız olar (*bax: Ryabix Rusiyaya qarşı*, ərizə № 52854/99, §§51-56, AİHM 2003-X).

58. Məhkəmə yekun və məcburi olan məhkəmə qərarının sonradan müdaxilə etmək səlahiyyətinin hər hansı müddət məhdudiyyətinə məruz qalmayan Dövlət rəsmisinin təqdimatı üzrə yuxarı məhkəmə tərəfindən ləğv olunmuş bir neçə işlər üzrə əvvəllər hüquqi müəyyənlik prinsipinin və ərizəçinin «məhkəmə hüququ»nun pozulmasını müəyyən etmişdir (*bax: başqa mənbələrlə yanaşı, yuxarıda qeyd olunan Brumaresku*, §§ 61-65; yuxarıda qeyd olunan *Ryabix*, §§ 51-56; *Volkova Rusiyaya qarşı*, ərizə № 48758/99, §§ 34-36, 05 aprel 2005-ci il və *Kutepov və Anikeyenko Rusiyaya qarşı*, ərizə № 68029/01, §§ 48-52, 25 oktyabr 2005-ci il).

59. Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən əlavə kassasiya icraatı yuxarıdakı bəndlərdə göstərilən işlərdə Məhkəmənin araşdırdığından müəyyən fərqli xarakteristik xüsusiyyətlərə malikdir. Birincisi, əlavə kassasiya qaydasında araşdırmaların yenidən açılması üçün ilkin müraciət iş üzrə tərəflərdən birinin əlavə kassasiya şikayəti formasında edilə bilər; baxmayaraq ki, işin Plenumun baxışına çıxarılması barədə qərarın qəbul edilməsi nəticə etibarilə Ali Məhkəmə sədrinin müstəsna səlahiyyətindədir (*bax*: MPM-in 423 və 426-cı maddələri və «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanunun 83-cü maddəsi). İkincisi, əlavə kassasiya şikayətinin verilməsi və araşdırmaların yenidən açılması üçün iki aylıq müddət məhdudiyyəti vardır (MPM-in 426.2-ci maddəsi). Lakin belə şikayətdən sonra görünür ki, işin Plenum tərəfindən faktiki baxılması üçün spesifik müddət məhdudiyyəti yoxdur. Üçüncüsü, əlavə kassasiya icraatı yalnız adi şikayətlər tükəndikdə, yəni kassasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən yekun qərar qəbul edildikdən sonra verilir və birinci və ya apellyasiya instansiyası məhkəmələrin qəti olan qərarlarına yenidən baxılması üçün istifadə oluna bilməz (MPM-in 422-ci maddəsi).

60. Lakin bu fərqlər həlledici əhəmiyyət daşımır. Bu işdə mühüm olan odur ki, əlavə kassasiya icraatı yekun və məcburi məhkəmə qərarının adi mülki məhkəmələr tərəfindən maddi hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməməsi səbəbindən ləğv olunmasına icazə verir.

61. Bununla bağlı, Məhkəmə qeyd edir ki, daxili qanunvericiliyə əsasən mülki icraatda adi şikayətlər üçün ən yuxarı məhkəmə orqanı kassasiya instansiyası məhkəməsi kimi Ali Məhkəmədir (Məhkəmələr və hakimlər haqqında Qanunun 77-ci maddəsi və MPM-in 419-cu maddəsi). Ərizəçinin işinə aid qərar qəti olub və Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarının qəbul edilməsi ilə mülki araşdırmalar bitib. Bundan sonra, tərəflər üçün birbaşa çatımlı olan hər hansı yuxarı məhkəmə instansiyası olmayıb. Bununla bağlı, Məhkəmə, Ali Məhkəmənin yekun qərarından sonra mövcud olan əlavə kassasiya icraatının özünün mahiyyəti etibarilə dolayı və qeyri-adi şikayəti təşkil etməsi barədə əvvəlki mövqeyini təsdiq edir (*bax*: *Babayev Azərbaycana qarşı* (qərardad), № 36454/03, 27 may 2004-cü il).

62. Məhkəmə xatırladır ki, hüquqi müəyyənlik prinsipi tələb edir ki, hər hansı tərəf araşdırmaların yenidən açılmasına sadəcə olaraq yenidən baxılma və işin təzədən araşdırılması üçün çalışmamalıdır. Qəti və məcburi məhkəmə qərarlarının ləğv olunması və ya dəyişdirilməsi səlahiyyəti fundamental səhvləri düzəltmək üçün istifadə edilməli, lakin təzə araşdırmanın keçirilməsinə xidmət etməməlidir. Yenidən araşdırma gizli şikayəti təşkil etməməli və məsələyə iki baxışın mövcudluğunun sadəcə olaraq mümkünlüyü yenidən baxılma üçün əsas deyildir. Bu prinsiptən kənar çıxışlar yalnız əhəmiyyətli və qarşısızalmaz xarakterli hallardan irəli gələn zərurətlə əlaqədar haqlı ola bilər (*bax*: yuxarıda qeyd olunan *Ryabix*, § 52 və *Kot Rusiyaya qarşı*, № 20887/03, § 24, 18 yanvar 2007-ci il).

63. Məhkəmə xatırladır ki, əlavə kassasiya icraatının bağlanılmasından əvvəl ərizəçinin işinin mahiyyəti birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələri tərəfindən adi mülki proses üzrə araşdırılıb və belə araşdırma ərizəçinin xeyrinə aşağı məhkəmələrin qərarlarını qüvvədə saxlayan Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarı ilə yekunlaşıb. Lakin yekun qərar ləğv olunub və bu qərar sadəcə olaraq maddi hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməməsi əsasında Plenum tərəfindən tam dəyişdirilib. Əlavə kassasiya icraatında üç yurisdiksiyalı daxili məhkəmələrin öz səlahiyyətlərindən kənara çıxması və ya onlar qarşısında araşdırmalarda fundamental səhvin olması iddia olunmayıb və ya müəyyən olunmayıb.

64. Mülki mübahisədə tərəflərin maddi hüquq normalarının tətbiqində toqquşan baxışlara malik olmaları qaçılmazdır. Daxili məhkəmələr onların dəlillərini ədalətli və çəkişməli tərzdə araşdırmalı və iddiaya dair öz qiymətləndirmələrini etməlidirlər. Ali Məhkəmə Sədrinin və Plenumun daxili məhkəmələr tərəfindən edilmiş qiymətləndirmə ilə razı olmaması faktı, özlüyündə, ərizəçinin işinə aid araşdırmaların yenidən açılmasına və qeyri-adi vasitədən istifadə etməklə qəti və məcburi qərarın ləğv olunmasına səbəb olan müstəsna hal deyil (yuxarıda qeyd olunan *Kotun işi* ilə müqayisə et, § 29).

65. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli yekun qərarını ləğv etməklə, Ali Məhkəmənin Plenumu hüquqi müəyyənlik prinsipini və Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin olunan ərizəçinin «məhkəmə hüququnu» pozub. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın bu maddəsi pozulub.

2. Prosessual hüquq məsələsi

66. Ali Məhkəmənin Plenumu qarşısında araşdırmaların prosesual səhvləri barədə ərizəçinin sonrakı şikayətlərinə aid Məhkəmə hesab edir ki, əlavə kassasiya qaydasından istifadə etməyə görə ərizəçinin «məhkəmə hüququ»nun pozulmasına dair nəticəyə gələrək, bu araşdırmalarda Konvensiyanın 6-cı maddəsinin prosesual təminatlarına riayət olunub-olunmamasının əlavə olaraq araşdırılmasına ehtiyac yoxdur (yuxarıda qeyd olunan *Ryabixın işi* ilə müqayisə et, § 59).

67. Məhkəmə, eynilə bu şikayəti ayrıca olaraq Konvensiyanın 13-cü maddəsi baxımından araşdırmağa ehtiyac görmür.

III. KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUN 1-ci MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

68. Ərizəçi şikayət edib ki, Ali Məhkəmə Plenumunun 19 iyul 2002-ci il tarixli qərarı Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun aşağıdakıları nəzərdə tutan 1-ci maddəsinə zidd olaraq onun öz mənzilinə mülkiyyət hüquqlarını həyata keçirməsinə qəsd edib:

«Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır».

69. Hökumət etiraz etdi ki, burada ərizəçinin mülkiyyət hüququna hər hansı müdaxilə olub, ona görə ki, Plenum onu mənzildə yaşamaq hüququndan məhrum etməyib. Hökumət bildirib ki, G.R.-ə istifadə hüququnun verilməsinə dair Plenumun qərarı qanuni olub, ona görə ki, o, «ailə münasibətlərinə xitam verilməsindən sonra mülkiyyətinin evində ailə üzvünün yaşamaq hüququnu təmin edib».

70. Ərizəçi öz şikayətini təkrarladı.

71. Ərizəçinin 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədinə görə «mülkiyyət» malik olması mübahisəsizdir. Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli qərarı ilə yekunlaşan ilkin mülki araşdırmaların nəticəsində ərizəçi mənzilin yeganə mülkiyyətçisi və sakini kimi müəyyən olunub və mənzilə dair G.R.-in bütün tələbləri rədd edilib. Bu araşdırmaların yekun nəticəsinə istinadən, ərizəçi qanuni olaraq öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə etməyini gözləyə bilərdi.

72. Məhkəmə xatırladır ki, ərizəçinin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnu tanıyan yekun qərarın ləğvi bu hüquqa müdaxilə təşkil edir (*bax*: yuxarıda qeyd olunan *Brumareskunun işi*, § 74). Bu işdə Ali Məhkəmənin Plenumu Ali Məhkəmənin 11 yanvar 2002-ci il tarixli yekun qərarını ləğv edib və G.R.-in tələblərini tam təmin edib. Plenumun qərarından sonra ərizəçinin mənzilə dair hüququnu texniki olaraq saxlamasına baxmayaraq, ondan tələb olunub ki, *inter alia*, G.R.-in yaşaması üçün mənzildə yer versin, həmçinin mənzillə bağlı gələcək əqdlər üçün qeydiyyatda olan sakin kimi sonuncunun razılığını alsın. Ərizəçi artıq 11 yanvar 2002-ci il tarixli yekun qərarla təsdiq edilmiş mülkiyyətçinin məhdudiyətsiz hüquqlarından istifadə edə, hər hansı maneə olmadan öz mülkiyyətindən istifadə və sərəncam verə bilməzdi. Müvafiq olaraq, qəti və məcburi məhkəmə qərarının ləğvi ərizəçinin ona əsaslanmasını aradan qaldırır və onu öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə imkanından məhrum edib.

73. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, mülkiyyətdən maneəsiz istifadəyə belə müdaxilə yalnız *inter alia* «ictimai maraq naminə» və «qanunla nəzərdə tutulmuş şərtlərdən asılı olaraq» olduqda əsaslıdır. Məhkəmə qeyd edir ki, nə Ali Məhkəmənin Plenumu özü, nə də Hökumət bu işdə baş vermiş müdaxiləyə dair hər hansı əsaslandırmanı təklif ediblər. Bu halda, Məhkəmə hesab edir ki, əlavə kassasiya icraatı qaydasında qəti daxili qərarın ləğvi ərizəçinin üzərinə həddən artıq yük qoyub və buna görə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə zidd olub (yuxarıda qeyd olunan *Brumareskunun işi* ilə müqayisə et, §§ 77-79 və yuxarıda qeyd olunan *Kotun işi*, § 33). Buna görə də, Konvensiyanın bu maddəsi pozulub.

IV. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

74. Konvensiyanın 41-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və onun Protokollarının müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun bu pozuntunun nəticələrinin yalnız qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.»

75. Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı qaydasına müvafiq olaraq ədalətli kompensasiya tələbinin təqdim edilməsi xahiş olunan ərizəçi cavab verib ki, o, ədalətli kompensasiyanı tələb edib və 05 sentyabr 2002-ci ildə Məhkəməyə verdiyi şikayət formasında müəyyən etdiyi ilk tələblərə istinad edib. Buna görə də, Məhkəmə şikayət formasında tələb etdiyi məbləğləri nəzərə alacaq.

A. Zərər

1. Maddi zərər

76. Ərizəçi maddi zərərə görə 20.000 Amerika Birləşmiş Ştatları dolları (USD) tələb edib. Ərizəçiyə görə, bu məbləğ onun mənzilinin dəyərini (2002-ci ildə olduğu kimi), eləcə də, daxili məhkəmələrdə araşdırmalarda istifadə etdiyi xərcləri daxil edir (*bax*: aşağıda).

77. Hökumət bildirib ki, ərizəçiyə hər hansı maddi zərər ödənilməməlidir, ona görə ki, o, 2005-ci ilin yanvarında öz mənzilini satıb və satış dəyərini əldə edib.

78. Əvvəla, Məhkəmə qəbul edir ki, mənzilə mülkiyyət hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına görə ərizəçi müəyyən maddi zərər çəkib. Lakin, ərizəçinin tələb etdiyi kimi, mənzilin tam bazar dəyərinin ərizəçiyə ödənilməsi düzgün olmaz; ona görə ki, Plenumun 19 iyul 2002-ci il tarixli qərarının onun mülkiyyət, mülkiyyətdən istifadə və onun barəsində sərəncamın hüquqlarının məhdudlaşması (və dəyərin azalması ilə) ilə nəticələnməsinə baxmayaraq, o, yenə də mənzilə mülkiyyət hüququnu saxlayıb. Bu işin hallarında daha düzgün olar ki, ərizəçiyə, *inter alia*, 2005-ci ildə satılması zamanı mənzilin tam bazar dəyəri ilə onun mənzilə hüququnu satdığı dəyər arasında fərq ödənilsin (ehtimal edərək ki, bu məbləğ ərizəçinin mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılmasına görə faktiki bazar dəyərindən azdır).

79. Lakin Məhkəmə vurğulayır ki, Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı qaydasına əsasən, ədalətli kompensasiya dair hər hansı tələb təfsilatlı göstərməli və müvafiq təsdiqləyici sənədlərlə birgə yazılı şəkildə təqdim olunmalıdır, əks halda isə, Məhkəmə tələbi tam və ya qismən rədd edə bilər. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi mənzilin dəyərini və daxili məhkəmələrdə xərclərə görə 20.000 ABŞ dolları tələb edərkən, bu tələbini təfsilatlı göstərməyib və tələbin məhz hansı hissəsinin mənzilin dəqiq bazar dəyərini müvafiq olmasını bildirməyib. O, həmçinin maddi zərərə görə tələblərini təsdiq edə bilən hər hansı sənəd və ya sübutu təqdim etməyib.

80. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı qaydasına riayət etməyib və onun tərəfindən çəkilmiş maddi zərərin qiymətləndirilməsini Məhkəməyə imkan verən müvafiq məlumatı verməyib. Buna görə, Məhkəmə maddi zərərə görə ərizəçinin tələbini rədd edir.

2. Mənəvi zərər

81. Ərizəçi mənəvi zərərə görə 80.000 USD tələb edib. Hökumət bununla bağlı hər hansı xüsusi qeydlər təqdim etməyib.

82. Məhkəmə hesab edir ki, əlavə kassasiya icraatı qaydasında onun xeyrinə olan məhkəmə qərarının ləğv olunması ərizəçini məyus etmişdir. Lakin tələb olunan məbləğ həddən artıqdır. Bərabər əsasla qiymətləndirməni edərək, Məhkəmə bu məbləğə hesablı bilən hər hansı vergi məbləği əlavə olunmaqla, mənəvi zərərə görə ərizəçiyə 2.000 avronun ödənilməsini qərara alır.

B. Xərc və məsrəflər

83. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ərizəçi həm maddi zərər, həm də daxili məhkəmələrdə xərc və məsrəflərə görə ümumilikdə 20.000 USD tələb edib.

84. Hökumət bununla bağlı qeydlərini təqdim etməyib.

85. Məhkəmə yenə də qeyd edir ki, ərizəçi öz tələblərini təfəssilatlı göstərməyib və tələbin məhz hansı hissəsinin iddia olunan xərc və məsrəflərə müvafiq olmasını bildirməyib. O, həmçinin tələblərini təsdiq edə bilən hər hansı sənəd və ya sübutu təqdim etməyib. Odur ki, bununla bağlı hər hansı kompensasiya ödənilə bilməz.

C. Faiz dərəcəsi

86. Məhkəmə məqsədmüvafiq hesab edir ki, faiz dərəcəsi üstünə üç faiz əlavə edilməli olan, Mərkəzi Avropa Bankının təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə əsaslanmalıdır.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. *Qərara alınır ki*, əlavə kassasiya qaydasında qəti məhkəmə qərarının ləğvinə aid ərizəçinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində təmin olunmuş məhkəmə hüququ pozulub;

2. *Qərara alınır ki*, əlavə kassasiya icraatının prosesual ədalətsizliyinə dair iddiaların araşdırılmasına ehtiyac yoxdur;

3. *Qərara alınır ki*, şikayətin ayrıca olaraq Konvensiyanın 13-cü maddəsinə əsasən araşdırılmasına ehtiyac yoxdur;

4. *Qərara alınır ki*, Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub;

5. *Qərara alınır ki*,

(a) Qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən qəti olduğu gündən üç ay müddətində mə-nəvi zərərə görə Dövlət tərəfindən ərizəçiyə həll olunma gününə tətbiq edilən dərəcəyə uyğun olaraq yeni Azərbaycan manatı ilə üstünə gələ bilən hər hansı vergi hesablanmaqla 2.000 EUR (iki min avro) ödənilsin;

6. Ədalətli kompensasiyaya aid ərizəçinin qalan tələbini *rədd edir*.

MƏHSİMOV (MAKSİMOV) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 38228/05)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

8 oktyabr 2009-cu il

QÜVVƏYƏ MİNMƏ

08.01.2010

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

A. Ərizəçinin ilkin cəzası və ölüm cəzasının ömürlük həbs cəzası ilə əvəz olunması

5. Ərizəçi 1961-ci ildə Qusarda (Azərbaycan) anadan olub və hazırda Qobustan həbsxanasında ömürlük həbs cəzası çəkir.

6. Ərizəçi etnik mənşəcə ləzgi olan Azərbaycan vətəndaşıdır. O, “Sadval” təşkilatının üzvü olub, bu təşkilatın üzvləri onu ləzgilərin rifah və mədəniyyət təşkilatı hesab edirlər. Lakin təşkilat ifrat millətçilik və separatçılıq ideyalarının sığınacağı olmaqda ittiham edilir.

7. 1994-cü ildə ərizəçi həbs olundu və 19 mart 1994-cü ildə Bakı metrosunda (yeraltı dəmiryol sistemi) həyata keçirilmiş bomba partlayışını planlaşdıranlardan və onun icraçılarından biri kimi məhkəmə qarşısına çıxarıldı. Partlayış nəticəsində on dörd nəfər ölmüş, əlli nəfər müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti almışdı. Ərizəçi həmçinin öz bağında narkotik bitkilərin yetişdirilməsində təqsirləndirilirdi.

8. 3 may 1996-cı ildə xüsusilə ağır cinayətlər üzrə birinci instansiya məhkəməsi qismində iclas keçirən Ali Məhkəmə ərizəçini digər təqsirləndirilən şəxslərlə birlikdə dövlət əleyhinə mütəşəkkil cinayətkar dəstə yaradaraq Bakı Metrosunda mülki əhali arasında çoxsaylı tələfətlərə səbəb olmuş bomba partlayışı planlaşdırmaqda və həyata keçirməkdə təqsirkar hesab etdi. Məhkəmə ərizəçini həmin vaxt qüvvədə olan 1960-cı il tarixli Cinayət Məcəlləsinin 15, 17, 61, 65 və 227-ci maddələri əsasında təqsirli bildi və onu əmlakı müsadirə olunmaqla ölüm cəzasına məhkum etdi. Həmin vaxt tətbiq edilən cinayət prosessual normalara əsasən bu hökm qəti idi və ondan şikayət verilə bilməzdi.

9. 10 fevral 1998-ci ildə Milli Məclis (Parlament) “Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Cinayət, Cinayət-Prosessual və İslah-Əmək Məcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Qanun (“10 fevral 1998-ci il tarixli Qanun”) qəbul etdi. 10 fevral 1998-ci il tarixli Qanunla daxili qanunvericiliyin bütün müddəalarına ölüm cəzasını ömürlük həbs cəzası ilə əvəz edən müvafiq dəyişikliklər edildi. Bu Qanuna uyğun olaraq, ərizəçi də daxil olmaqla ölüm cəzasına məhkum edilmiş bütün şəxslərin cəzaları avtomatik olaraq ömürlük həbs cəzası ilə əvəz olundu.

B. Ali Məhkəmədə kassasiya icraatı

10. 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Prosesual Məcəlləsi (“CPM”) və yeni Cinayət Məcəlləsi qəbul edildi. Yeni CPM 1 sentyabr 2000-ci ildə qüvvəyə minməzdən əvvəl 14 iyul 2000-ci ildə parlament birinci instansiya məhkəmələrinin keçmiş cinayət prosessual normalara uyğun olaraq çıxardıqları hökmlərdən yeni CPM-ə əsasən şikayət verilməsinə icazə verən keçid qanunu (“Keçid Qanunu”) qəbul etdi.

11. Ərizəçi Keçid Qanununun ona verdiyi imkandan istifadə etməyə cəhd edərək 4 avqust 2004-cü ildə Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti verdi. O, bu şikayəti hər hansı hüquqi yardım olmadan özü tərtib etdi. O, şikayətində iddia etdi ki, 3 may 1996-cı il tarixli ittiham hökmü ədalətsizdir.

12. Hökumətin bildirdiyinə görə, 22 mart 2005-ci ildə Ali Məhkəmə “ərizəçiyə məlumat verdi ki, onun işi üzrə kassasiya iclası 12 aprel 2005-ci ildə keçiriləcək”. Ərizəçinin bildirdiyinə görə, o, ümumiyyətlə hər hansı çağırış və rəqəsi almayıb və bir neçə ay ərzində işlə bağlı hər hansı məlumat da almayıb.

13. Bu arada ərizəçinin qohumları vəkil tutdular, o, ərizəçinin adından yeni kassasiya şikayəti hazırladı və 26 may 2005-ci ildə Ali Məhkəməyə təqdim etdi.

14. Lakin 14 iyun 2005-ci il tarixli məktubla Ali Məhkəmə vəkilə məlumat verdi ki, o, artıq 12 aprel 2005-ci ildə məhkəmə iclası keçirib və ərizəçinin öncə verdiyi 4 avqust 2004-cü il tarixli kassasiya şikayətinə baxıb.

15. 21 iyun 2005-ci il tarixli məktubla Ali Məhkəmə ərizəçiyə Ali Məhkəmənin 12 aprel 2005-ci il tarixli qərarının tam surətini göndərdi. Bu qərara uyğun olaraq, məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçinin təqsiri birinci instansiya məhkəməsindəki baxış zamanı düzgün müəyyən edilib. Məhkəmə ərizəçinin kassasiya şikayətini əsassız sayaraq rədd etdi.

C. Ali Məhkəmənin Plenumunda əlavə kassasiya icraatı

16. 8 iyul 2005-ci ildə ərizəçi Ali Məhkəmənin sədrinə əlavə kassasiya şikayəti verərək xahiş etdi ki, onun işi üzrə icraat təzələnsin və Ali Məhkəmənin Plenumuna göndərsin. Bu vəsatət təmin edildi.

17. Əlavə kassasiya şikayətində ərizəçi digər məsələlərlə yanaşı iddia etdi ki, onun ittiham hökmü ədalətsiz olub və onun ölüm cəzası, yuxarı həddi on beş ilədək olmaqla, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz olunmalıdır. O, həmçinin iddia etdi ki, onun barəsindəki ittiham hökmünün əsaslandığı 1960-cı il tarixli Cinayət Məcəlləsinin 61-ci maddəsi (“Təxribat”) 2000-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsinin 282-ci maddəsi (“Təxribat”) ilə “əvəz olunmalıdır”, sonuncunun nəzərdə tutduğu cəza müddətinin yuxarı həddi on beş ildir.

18. Hökumətin bildirdiyinə görə, 10 noyabr 2005-ci ildə Ali Məhkəmə “ərizəçiyə və onun vəkilinə məlumat verdi ki, onun işi ilə bağlı Ali Məhkəmənin Plenumunda məhkəmə iclası 24 noyabr 2005-ci ildə keçiriləcək”. Ərizəçinin və vəkilinin sözlərinə görə, onlar ümumiyyətlə hər hansı çağırış və rəqəsi almayıblar və bir neçə ay ərzində işlə bağlı hər hansı məlumat da almayıblar.

19. 24 noyabr 2005-ci ildə Ali Məhkəmənin Plenumu ərizəçinin kassasiya şikayətinin ittiham hökmünün ədalətsizliyinə və ölüm cəzasının ömürlük həbs cəzası ilə əvəz olunmasının qanuniliyi məsələsinə aid olan hissəsini əsassız sayaraq rədd etdi. Digər tərəfdən, Plenum razılaşdı ki, 2000-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsinə nəzərə tutulan müəyyən cinayət hüquq pozuntularının mahiyyətində edilmiş dəyişikliklər səbəbindən ərizəçinin ittiham hökmü “yenidən tövsi olunmalıdır”. Bununla belə, Plenum onun ömürlük həbs cəzasını olduğu kimi saxladı.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

20. “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” 14 iyul 2000-ci il tarixli Qanuna (“Keçid Qanunu”) uyğun olaraq, yeni CPM qüvvəyə minənə qədər birinci instansiya məhkəmələrinin köhnə CPM-ə əsasən çıxardıqları hökmlərə və digər yekun qərarlara yeni CPM-in müvafiq normalarına uyğun olaraq Apellyasiya Məhkəməsi və ya Ali Məhkəmə tərəfindən yenidən baxıla bilər.

21. Yeni CPM-in 415.0.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, şəxs kassasiya şikayətinə məhkəmənin mübahisə edilən hökm və ya qərarının surətlərini əlavə etmədikdə Ali Məhkəmə kassasiya şikayətini baxılmamış saxlaya bilər.

22. Kassasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olmuş kassasiya şikayətinin ilkin öyrənilməsi üçün o, Ali Məhkəmənin müvafiq kollegiyasının hakimlərindən birinə verilir (CPM-in 418.1-ci maddəsi). Kassasiya şikayətini ilkin öyrənən hakim, digər hərəkətləri yerinə yetirməklə yanaşı, dövlət ittihamçısına, məhkuma (bəraət almış şəxsə), habelə iş üzrə digər tərəflərə kassasiya şikayətinə mahiyyəti üzrə baxılmasının vaxtı və yeri haqqında məlumat verir (CPM-in 418.2 və 418.2.7-ci maddələri).

23. Kassasiya instansiyası məhkəməsi kassasiya şikayətinə mahiyyəti üzrə baxarkən yalnız hüquqi məsələlər üzrə cinayət hüquq normalarının və cinayət prosessual normaların tətbiqinin düzgünlüyünü yoxlayır (CPM-in 419.1-ci maddəsi). Kassasiya şikayətinə mahiyyəti üzrə baxılması 3 hakimdən ibarət tərkibdə həyata keçirilir. Kassasiya şikayəti vermək hüququ olan şəxslər və Ali Məhkəmədə ittiham tərəfi təmsil edən dövlət ittihamçısı məhkəmənin iclasında iştirak etmək hüququna malikdirlər (CPM-in 419.2-ci maddəsi).

24. Kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclası hansı məhkəmə qərarına və hansı əsaslarla baxılacağı, kimlərin məhkəmə tərkibinə daxil olması və məhkəmənin iclas zalında cinayət prosesi iştirakçılarından kimlərin iştirak etməsi barədə məhkəmə iclasında sədrlik edəninin elanı ilə açılır. Şikayət vermiş və lazımı qaydada məlumatlandırılmış şəxsin olmaması Ali Məhkəmənin onun iştirakı olmadan iclası davam etdirməsini istisna etmir (CPM-in 419.4-cü maddəsi).

25. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin qərarlarından kassasiya qaydasında verilmiş təqdimatlara, şikayətlərə və ya protestlərə Ali Məhkəmənin sədrinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən baxıla bilər. İşə bu prosedur üzrə baxıldığı təqdirdə prosesdəki tərəflərə Plenumun iclasının tarixi və vaxtı barədə ən gec 10 (on) gün əvvəl məlumat verilməlidir (CPM-in 427.2-ci maddəsi).

26. Plenumun iclasında sədrlik edən iclası açıdıqdan sonra hansı məhkəmə qərarına və hansı əsaslarla baxılacağını və iclasda cinayət işi üzrə hansı tərəflərin iştirak etdiyini elan edir. Kassasiya şikayəti vermiş şəxsin iclasda olmaması, əgər o, iclasın keçiriləcəyi barədə vaxtında məlumatlandırılıbsa, Ali Məhkəmənin Plenumunun onun iştirakı olmadan iclası davam etdirməsini istisna etmir (CPM-in 427.3.2-ci maddəsi).

27. CPM-in 455-ci maddəsinə uyğun olaraq, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın müddəalarının pozulduğunun Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilməsi icraatın təzələnməsi üçün əsasdır. 456-cı maddəyə uyğun olaraq, bu halda Ali Məhkəməsinin Plenumu işə yalnız hüquqi məsələlər üzrə baxır. İşə baxdıqdan sonra Ali Məhkəməsinin Plenumu aşağı məhkəmələrin qərarlarının ləğv edilməsi və işin müvafiq aşağı məhkəməyə göndərilməsi barədə qərar çıxara, yaxud kassasiya və ya əlavə kassasiya instansiyalarının qərarını dəyişdirə, yaxud da kassasiya və ya əlavə kassasiya instansiyalarının qərarını ləğv edə və yeni qərar çıxara bilər (CPM-in 459-cü maddəsi).

28. Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 89-cü maddəsinə uyğun olaraq, məhbuslara ünvanlanan məktublar penitensiar müəssisənin müdiriyyəti tərəfindən həmin məktublارın alınmasından sonra üç gün ərzində müvafiq məhbuslara təqdim edilməlidir. Telegramlar barədə məhbuslara penitensiar müəssisənin müdiriyyəti tərəfindən dərhal məlumat verilməlidir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

29. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən şikayət etdi ki, öz kassasiya şikayəti ilə bağlı Ali Məhkəmədəki 12 aprel 2005-ci il tarixli məhkəmə iclası barədə və əlavə kassasiya şikayəti ilə bağlı Ali Məhkəmənin Plenumundakı 24 noyabr 2005-ci il tarixli məhkəmə iclası barədə məlumatlandırılmayıb və buna görə də bu icaslarda iştirak edə bilməyib. O, həmçinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 3 "c" bəndinə əsasən şikayət etdi ki, bu icaslarda özünü şəxsən müdafiə etmək, yaxud vəkillə təmsil olunması üçün müraciət etmək imkanına malik olmayıb.

30. Məhkəmə bir daha bildirir ki, 6-cı maddənin 3-cü bəndində yer alan təminatlar, digər təminatlarla yanaşı, ədalətli məhkəmə araşdırmasının ümumi anlayışının tərkib elementləridir (bax: *Kolotsa İtaliyaya qarşı*, 12 fevral 1985-ci il tarixli qərar, 26-cı bənd, A seriyaları, № 89). Bu işin halları baxımından Məhkəmə hesab edir ki, o, həmin təminatları nəzərə almaq şərti ilə şikayəti 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə araşdırmalıdır (bax: *Abbasov Azərbaycana qarşı*, ərizə № 24271/05, 23-cü bənd, 17 yanvar 2008-ci il), həmin bənddə deyilir:

“Hər kəs, ... ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir...”

A. Şikayətin qəbul edilənliyi

31. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi barəsindəki ilk məhkəmə araşdırması Məhkəmənin zamana görə yurisdiksiyası xaricindədir (ərizənin qismən qəbul edilənliyinə dair 1 fevral 2007-ci il tarixli qərara bax) və o, məhkum edildiyi vaxt köhnə cinayət prosessual normalara əsasən onun şikayət vermək hüququ yox idi. Ərizəçinin məhkum olunmasından sonra qəbul edilmiş yeni CPM və Keçid Qanunu ərizəçiyə köhnə cinayət prosessual normalar əsasında çıxarılmış yekun hökmdən yeni cinayət prosessual normalara əsasən şikayət etmək hüququ verdi. Bununla bağlı Məhkəmə əvvəlki işlərdə çıxardığı belə bir qərarı bir daha xatırladır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsi Keçid Qanunu əsasında cinayət işləri üzrə verilmiş şikayətlərə də tətbiq edilir (*bax: Hacıyev Azərbaycanca qarşı, ərizə № 5548/03, 32-ci bənd, 16 noyabr 2006-cı il; Abbasov Azərbaycanca qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 24-cü bənd*).

32. Ali Məhkəmənin Plenumundakı icraata gəldikdə, Məhkəmə artıq bundan əvvəl müəyyən edib ki, Ali Məhkəmənin Plenumundakı əlavə kassasiya proseduru Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada ərizəçi tərəfindən adətən istifadə edilməsi tələb olunan hüquqi müdafiə vasitəsi təşkil etmir (*bax: Babayev Azərbaycanca qarşı (qərardad), ərizə № 36454/03, 27 may 2004-cü il*). Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçinin əlavə kassasiya şikayətini Ali Məhkəmənin Plenumu qəbul olunan elan edərək hüquqi məsələlər üzrə araşdırılıb və ərizəçi barəsində çıxarılmış ittiham hökmünü qüvvədə saxlayıb (müqayisə et: *İvanov Azərbaycanca qarşı (qərardad), ərizə № 34070/03, 15 fevral 2007-ci il*). Belə olan halda, Plenumun ərizəçinin şikayətinə mahiyyəti üzrə baxdığını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu işdə 6-cı maddə bu icraata da tətbiq edilə bilər (əks qərarla bağlı *bax: Babayev Azərbaycanca qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar*).

33. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil. O, daha sonra qeyd edir ki, şikayət hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

34. Hökumət bildirdi ki, CPM-in 419.4 və 427.3.2-ci maddələrinə uyğun olaraq, Ali Məhkəmənin və Ali Məhkəmənin Plenumunun iclasında şikayətçinin iştirak etməməsi, əgər o, iclasın vaxtı və yeri barədə lazımi qaydada məlumatlandırılıbsa, onların şikayətçinin iştirakı olmadan iclası davam etdirməsini istisna etmir. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi iclasın vaxtı və yeri barədə lazımi qaydada məlumatlandırılıb. O, Ali Məhkəmədəki iclasla bağlı çağırış vərəqəsinin surətini təqdim etdi; həmin vərəqə Ali Məhkəmənin hakimi tərəfindən imzalanmış və ərizəçiyə ünvanlanmışdı, onun üzərində 22 mart 2005-ci il tarixi vardı. Çağırış vərəqəsində deyilirdi ki, məhkəmə iclası 12 aprel 2005-ci ildə saat 10.00-da keçiriləcək. Hökumət həmçinin Ali Məhkəmənin Plenumundakı iclasla bağlı çağırış vərəqəsinin surətini təqdim etdi; həmin vərəqə Ali Məhkəmənin sədrinin müavini tərəfindən imzalanmış və ərizəçiyə ünvanlanmışdı, onun üzərində 10 noyabr 2005-ci il tarixi vardı. Çağırış vərəqəsində deyilirdi ki, məhkəmə iclası 24 noyabr 2005-ci ildə saat 10.00-da keçiriləcək.

35. Ərizəçi bildirdi ki, çağırış vərəqələrini almayıb. O, iddia etdi ki, bunun nəticəsində çəkişmə xarakterli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum olub.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

36. Məhkəmə qeyd edir ki, tərəflər arasında bu məsələdə fikir ayrılığı yoxdur ki, 12 aprel 2004-cü ildə Ali Məhkəmə və 24 noyabr 2004-cü ildə Ali Məhkəmənin Plenumu ərizəçinin kassasiya və əlavə kassasiya şikayətlərinə onun iştirakı olmadan baxıblar. Lakin ərizəçinin bu məhkəmə iclasları barədə qabaqcadan lazımi qaydada məlumatlandırılması məsələsində tərəflər arasında fikir ayrılığı var.

37. Hökumət 22 mart 2005-ci il və 24 noyabr 2005-ci il tarixlərində tərtib edilmiş çağırış vərəqlərinin surətlərini təqdim etsə də, Məhkəmə qeyd edir ki, bu çağırış vərəqlərinin üzərində poçt ştampları yoxdur və Hökumət onların həqiqətən ərizəçiyə göndərildiyinə və ya hər hansı digər formada ona təqdim edildiyinə dair heç bir başqa sübut ortaya qoymayıb. Belə olan halda, ərizəçinin məhkəmə iclasları barədə lazımı qaydada məlumatlandırıldığı və ya çağırış vərəqlərinin hər hansı digər formada ona təqdim edildiyi barədə iddiasını təsdiq etmək üçün Hökumətin təqdim etdiyi sübutlar Məhkəməni inandırmır (müqayisə et: *Abbasov Azərbaycan qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 29-cu bənd; *Metelisa Rusiyaya qarşı*, ərizə № 33132/02, 33-cü bənd, 22 iyun 2006-cı il).

38. Məhkəmə bir daha bildirir ki, ədalətli məhkəmə araşdırması anlayışı tərəflərin bərabərliyi prinsipini və cinayət prosesinin çəkişmə xarakteri daşmasından ibarət fundamental hüququ özündə ehtiva edir. Bu, o deməkdir ki, ittiham və müdafiə tərəflərinin digər tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və sübutlardan xəbərdar olmalarına və onlara dair şərtlərini bildirmələrinə imkan verilməlidir (*bax: Brandstetter Avstriyaya qarşı*, 28 avqust 1991-ci il tarixli qərar, 66-67-ci bəndlər, A seriyaları, № 211).

39. Bundan başqa, Konvensiyanın 6-cı maddəsi, bütövlükdə götürüldükdə, cinayətdə ittiham olunan şəxsin ona qarşı cinayət ittihamlarının müəyyən edilməsi ilə bağlı məhkəmə iclasında olmaq və səmərəli şəkildə iştirak etmək hüququnu təmin edir və bu, ümumi bir prinsipdir. Bu hüquq çəkişmə xarakterli məhkəmə araşdırması anlayışından irəli gəlir, həmçinin 6-cı maddənin 3-cü bəndinin “c”, “d” və “e” yarımbəndlərində yer alan təminatlardan doğur (*bax: Kolotsanin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 27-ci bənd; və *Stanford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 23 fevral 1994-cü il tarixli qərar, 26-cı bənd, A seriyaları, № 282-A). Bu işdə məhkəmə iclası barədə qabaqcadan xəbərdar edilmədən ərizəçinin bu hüquqları necə həyata keçirə biləcəyini anlamaq çətindir.

40. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, dövlət ittihamçısı məhkəmə iclasında iştirak edib və məhkəməyə şifahi arqumentlərini təqdim edib. Bu arqumentlər ərizəçinin şikayətinin rədd edilməsinə və onun barəsindəki ittiham hökmünün qüvvədə saxlanmasına yönəlmişdi. Bu halı, habelə ərizəçinin hüquqi nümayəndə ilə təmsil olunmadığını nəzərə alsaq, Ali Məhkəmə araşdırmanın çəkişmə xarakterini təmin etmək üçün ərizəçinin iclasda iştirakını təmin etməyə yönələn tədbirlər görməyə borclu idi. Lakin Ali Məhkəmənin ərizəçinin iştirakı olmadan iclası davam etdirməyi qərara alarkən çağırış vərəqlərinin ərizəçiyə həqiqətən təqdim edilib-edilmədiyini yoxladığını göstərən heç bir əlamət yoxdur. Ali Məhkəmə öz qərarında ərizəçinin iclasda iştirak etməməsi məsələsinin üzərindən sükutla keçib.

41. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, müəyyən işlərdə o, yalnız hüquqi məsələlərin araşdırıldığı apellyasiya iclasında təqsirləndirilən şəxsin şəxsən iştirak etməsinin vacib olmadığı qənaətinə gəlib (misal üçün *bax: Kremtsov Avstriyaya qarşı*, 21 sentyabr 1993-cü il tarixli qərar, A seriyaları, № 268-B; və *Kamazinski Avstriyaya qarşı*, 19 dekabr 1989-cu il tarixli qərar, A seriyaları, № 168). Lakin Məhkəmə hesab edir ki, bu iş *Kremtsovun* və *Kamazinski* işlərindən fərqlidir, həmin işlərdə təqsirləndirilən şəxslər vəkillə təmsil olunmuşdu və prinsipcə onların hər biri öz mövqeyini müdafiə etmək imkanına malik idi. Bu işdə ərizəçi ümumiyyətlə bunu etmək imkanına malik olmayıb, çünki ona məhkəmə iclası barədə qabaqcadan məlumat verilməyib (müqayisə et: *Zilberger Moldovaya qarşı*, ərizə № 61821/00, 41-ci bənd, 1 fevral 2005-ci il tarixli qərar; və *Abbasov Azərbaycan qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 33-cü bənd).

42. Eyni ilə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi Ali Məhkəmənin Plenumundakı iclasda da Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlarını həyata keçirmək imkanına malik olmayıb, çünki bu iclasın keçirilməsi barəsində də lazımı qaydada məlumatlandırılmayıb.

43. Buradan belə nəticə çıxır ki, Ali Məhkəmədəki və Ali Məhkəmənin Plenumundakı icraatlar ədalətlik tələbinə cavab verməyib. Buna görə də, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

II. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

44. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

45. Ərizəçi əvəzin ədalətli ödənilməsi barədə tələb irəli sürmədi. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu məsələ ilə bağlı ona hər hansı məbləğin ödənilməsi üçün gərək yoxdur.

46. Bununla belə, Məhkəmə bir daha xatırladır ki, ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin olunan hüquqlarının pozulması ehtimalına baxmayaraq məhkum edilibsə, öncədən həmin maddənin tələblərinə əməl edildiyi halda, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyət mümkün qədər həmin duruma gətirilməlidir (bax: *Pyersak Belçikaya qarşı* (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85). Yuxarıda müəyyən edildiyi kimi, Ali Məhkəmədəki və Ali Məhkəmənin Plenumundakı icraatlar ədalətlik tələblərinə cavab verməyib, çünki ərizəçi 6-cı maddədə nəzərdə tutulmuş hər hansı hüquqlarını həyata keçirmək imkanından məhrum olub. Belə olan halda, ərizəçinin kassasiya şikayətinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq araşdırılmasını təmin etmək üçün ən münasib kompensasiya forması prinsipcə Keçid Qanununda nəzərdə tutulan qaydada kassasiya icraatının təzələnməsi olardı (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Somogi İtaliyaya qarşı*, ərizə № 67972/01, 86-cı bənd, AİHM 2004-IV; *Şulepov Rusiyaaya qarşı*, ərizə № 15435/03, 46-cı bənd, 26 iyun 2008-ci il tarixli qərar; və *Abbasov Azərbaycanaya qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 41-42-ci bəndlər). Məhkəmə bununla bağlı qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 455-ci və 456-cı maddələrində nəzərdə tutulur ki, Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın pozulduğunu aşkar edərsə, cinayət işi üzrə icraat Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən təzələnə bilər.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ:

1. Yekdilliklə ərizəni qəbul olunan *elan edir*;
2. Yekdilliklə *qərara alır ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
3. Üç səsə qarşı dörd səsle *qərara alır ki*, cavabdeh dövlət Keçid Qanununda nəzərdə tutulan qaydada kassasiya icraatını təzələmək üçün bütün tədbirləri görməlidir;
4. Yekdilliklə *qərara alır ki*, əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin etmək üçün gərək yoxdur.

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 74-cü qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərara hakimlər Kovler, Ştayner və Hacıyevin qərarla qismən üst-üstə düşməyən rəyi əlavə olunur

HAKİMLƏR KOVLER, ŞTAYNER VƏ HACIYEVİN QƏRARLA QİSMƏN ÜST-ÜSTƏ DÜŞMƏYƏN RƏYİ

Biz ərizənin qəbul edilənliliyinə və Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğuna dair Palatanın rəylərini bölüşürük. Lakin biz qərarın nəticə hissəsinin üçüncü bəndi ilə razı deyilik.

Bir çox hallarda Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu elan edərkən Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tətbiqi məsələsini əsaslandırıdığı zaman cinayət işi üzrə icraatın təzələnməsi üçün milli qanunvericiliyin yaratdığı imkanları qeyd edib və bu məsələnin həllini cavabdeh dövlətin, eləcə də ərizəçinin ixtiyarına buraxıb. Məsələn üçün, Palatanın son dövrdə çıxardığı iki qərarı götürək. *Abbasovun işində* Məhkəmə bildirib ki:

“Yuxarıda müəyyən edildiyi kimi, Ali Məhkəmədəki icraat ədalətlik tələbinə cavab verməyib, çünki ərizəçi 6-cı maddədə nəzərdə tutulmuş hər hansı hüquqlarını həyata keçirmək imkanından məhrum olub. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, müiraciət edildiyi təqdirdə işə yenidən baxılması və ya iş üzrə icraatın yeni açılmış hallar üzrə təzələnməsi prinsipcə bu işdəki pozuntunun düzəldilməsinin ən münasib forması olardı. Yeni məhkəmə araşdırmasının (və ya ərizəçinin şikayətinə yenidən baxılmasının) necə və hansı formada keçirilməli olduğunu göstərmək Məhkəmənin vəzifəsi deyil. Nazirlər Komitəsi tərəfindən nəzarət edilmək şərti ilə, cavabdeh dövlət öz öhdəliyinin, yəni Konvensiyanın tələblərinə riayət edildiyi

təqdirdə ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyəti mümkün qədər həmin duruma gətirmək öhdəliyinin yerinə yetirilməsi vasitələrini seçməkdə sərbəstdir (bax: Pyersak Belçikaya qarşı (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85, səh. 16, 12-ci bənd), bu şərtlə ki, həmin vasitələr Məhkəmənin qərarında öz əksini tapmış nəticələrə uyğun olsun” (bax: Assanidzenin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 202-ci bənd, sonrakı istinadlarla)” (Abbasov Azərbaycana qarşı, ərizə № 24271/05, 41-42-ci bəndlər, 17 yanvar 2008-ci il).

Şulepovun işində də oxşar qənaətə gəlinib:

“Məhkəmə bir daha xatırladır ki, ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin olunan hüquqlarının pozulması ehtimalına baxmayaraq məhkum edilibsə, öncədən həmin maddənin tələblərinə əməl edildiyi halda, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyət mümkün qədər həmin duruma gətirilməlidir və bunun üçün prinsipcə ən münasib kompensasiya forması müraciət edildiyi təqdirdə işə yenidən baxılması və ya iş üzrə icraatın yeni açılmış hallar üzrə təzələnməsi olardı (bax: Somogi İtaliyaya qarşı, ərizə № 67972/01, 86-cı bənd, AİHM 2004-IV). Məhkəmə bununla bağlı qeyd edir ki, Rusiya Federasiyasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 413-cü maddəsində nəzərdə tutulur ki, Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın pozuntusunu müəyyən edərsə, cinayət işi üzrə icraat təzələnə bilər” (Şulepov Rusiyaya qarşı, ərizə № 15435/03, 46-cı bənd, 26 iyun 2008-ci il).

Biz məmnunuq ki, Palata bu işdə bu əhəmiyyətə riayət edib (46-cı bənddəki rəylərə baxıb).

Bu iş üzrə qərar *Broniovskinin, Hutten-Çapskanın, Burdovun (№ 2) işlərindəki* və bəzi digər işlərdəki qərarlardan fərqli olaraq, “pilot qərar” deyil, həmin işlərdə Məhkəmə “struktur problemləri” deyilən problemləri araşdırmış və həmin problemləri həll etmək üçün cavabdeh dövlətin görməli olduğu konkret tədbirləri göstərmişdi (misal üçün *bax: Broniovsiki Polşaya qarşı*, ərizə № 31443/96 [Böyük Palatanın qərarı], qərarın nəticə hissəsinin 4-cü bəndi, 22 iyun 2004-cü il, AİHM 2004-V). Həbsə alınma ilə bağlı işlərin digər kateqoriyasında Məhkəmə ərizəçilərin dərhal azad olunmasını tələb edib (misal üçün *bax: Assanidze Gürcüstanına qarşı*, ərizə № 71503/01 [Böyük Palatanın qərarı], qərarın nəticə hissəsinin 14-cü bəndi, 8 aprel 2004-cü il, AİHM 2004-II). Nəhayət, məhkəmə qərarlarının icra olunmaması ilə bağlı işlər üzrə qərarlarının nəticə hissələrində Məhkəmə cavabdeh dövlətlərdən tələb edib ki, “daxili məhkəmələrin çıxardığı qərarların həyata keçirilməsini münasib vasitələrlə təmin etsinlər” (misal üçün *bax: Poznaxizina Rusiyaya qarşı*, ərizə № 25964/02, 24 fevral 2005-ci il). *Məhsimovun işi* yuxarıda qeyd edilən kateqoriyaların heç birinə aid deyil.

Bu işdə Palata yalnız məhdud sayda işlərə aid olan mövcud praktikanın üstündən adlayıb keçərək “ədalətli məhkəmə araşdırması” ilə bağlı işlərin kateqoriyasını genişləndirdi; halbuki bu, elə bir addımdır ki, yalnız Böyük Palatanın qərarı ilə təsdiqlənməlidir. Bu səbəblərə görə biz “qatarın önündə qaçmağa” hazır deyilik.

MİRZƏYEV (MIRZAYEV) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 50187/06)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

*Məhkəmə Reqlamentinin 81-ci qaydasına uyğun olaraq,
bu versiyaya 13 yanvar 2003-cü ildə düzəlişlər edilib*

3 dekabr 2009-cu il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1952-ci ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.

6. Əzizbəyov rayon icra hakimiyyətinin ("Əzizbəyov RİH") 18 yanvar 1994-cü il tarixli qərarı ilə ərizəçiyə Bakıda yenidən tikilmiş yaşayış binasındakı mənzil üçün yaşayış orderi verildi.

7. Elə həmin gün ərizəçiyə məlum oldu ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Ermənistan hərbi qüvvələrinin işğalı altında olan Laçın rayonundan məcburi köçkün S. və onun ailəsi həmin mənzildə məskunlaşıb.

8. Ərizəçinin sözlərinə görə, çoxsaylı tələblərinə baxmayaraq, S. mənzili tərk etməkdən imtina edərək bildirdi ki, məcburi köçkündür və yaşamaq üçün başqa yeri yoxdur.

9. 2003-cü ildə naməlum tarixdə ərizəçi Suraxanı Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq məhkəmədən xahiş etdi ki, S. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qərar qəbul etsin.

10. 23 dekabr 2003-cü ildə Suraxanı Rayon Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin etdi və S. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qətnamə qəbul etdi. Məhkəmə qeyd etdi ki, S. və ailəsi 1993-cü ildə mənzildə qanunsuz məskunlaşmış məcburi köçkünlərdir. Məhkəmə qərara aldı ki, Əzizbəyov RİH-in ərizəçiyə verdiyi 18 yanvar 1994-cü il tarixli yaşayış orderinə əsasən ərizəçi mənzilin yeganə qanuni kirayəçisidir və qanuni kirayəçi qismində S.-in mənzili boşaltmasını tələb etmək hüququna malikdir. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq, məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın; əks halda, yerli icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər. Bu işdə ərizəçinin mülkiyyət hüquqları pozulduğuna görə Suraxanı rayon icra hakimiyyəti ("Suraxanı RİH") S.-in və ailəsinin başqa mənzil sahəsi ilə təmin edilməsi barədə qərar çıxardı.

11. Bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verilmədi və o, qüvvəyə mindi. Lakin S. və ailəsi qətnaməni yerinə yetirməkdən imtina etdilər və ərizəçinin müxtəlif dövlət orqanlarına şikayətlərinə baxmayaraq, qətnamə icra olunmadı.

12. 22 fevral 2005-ci ildə Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə İcraçıları və Məhkəmə Qərarlarının İcrasına Nəzarət İdarəsi ərizəçiyə məlumat verdi ki, 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnaməni icra etmək mümkün deyil, çünki yerli dövlət hakimiyyəti orqanları S. və onun ailəsi üçün başqa mənzil sahəsi tapa bilməyiblər. Belə hallarda məcburi köçkünləri onların müvəqqəti məskunlaşdıqları yerdən çıxarmaq üçün tədbirlər görmək dövlət orqanlarına qadağan edilib.

13. 24 mart 2005-ci ildə Suraxanı RİH ərizəçiyə məlumat verdi ki, həmin dövrdə Suraxanı rayonunda 25.000-dən artıq məcburi köçkün müvəqqəti məskunlaşıb. Bu məcburi köçkünlər müxtəlif mənzillərdə, mehmanxanalarda, inzibati binalarda və digər tikililərdə yaşayırlar. Bu səbəbdən rayonda S. ilə ailəsinin yerləşdirilə biləcəyi boş mənzil sahəsi yoxdur. Buna görə də, 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icrası mümkün deyil.

14. Ərizəçinin təkrar şikayətlərindən sonra 5 may 2006-cı ildə Suraxanı RİH ərizəçiyə yenə də məlumat verdi ki, S. ilə ailəsinin köçürülə biləcəyi hər hansı mənzil sahəsi olmadığına görə qətnamənin icrası mümkün deyil.

15. Ərizəçi ilə sonuncu yazışma zamanı 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamə icra olunmamış qalırdı.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 8 iyul 1982-ci il¹⁰⁸ tarixli Mənzil Məcəlləsi

16. Azərbaycan vətəndaşları dövlətin və ya ictimai qurumların mülkiyyətində olan mənzillərdən kirayə müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq istifadə etmək hüququna malikdirlər (10-cu və 28-ci maddələr). Mənzil verilməsi haqqında qərar yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən vətəndaşa yaşayış sahəsi orderi vermək yolu ilə həyata keçirilir (48-ci maddə). Order orada göstərilən mənzilə sahib olmaq (48-ci maddə) və kirayəçi ilə mənzil istismarı təşkilatı arasında yaşayış sahəsinin icarəsinə dair müqavilə bağlamaq (51-ci maddə) üçün yeganə hüquqi əsasdır. Mənzillərdən istifadə hüququ müddətsiz olaraq verilir (10-cu maddə).

B. Mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında 26 yanvar 1993-cü il tarixli Qanun

17. Dövlət və ya ictimai mənzil fondunun mülkiyyətiçisi ilə kirayə müqaviləsi bağlamış şəxslərin yaşadıkları mənzilləri öz şəxsi mülkiyyətinə keçirmək hüququ vardır (1-ci maddə). Belə özəlləşdirmə könüllü və pulsuzdur (2-ci maddə). Dövlət mənzillərini əvəzsiz özəlləşdirmək hüququndan yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər (7-ci maddə).

C. “Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanun

18. “Xarici hərbi təcavüz, müəyyən ərazilərin işğalı və ya mütəmadi atəş altında saxlanması nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olub ölkə hüdudlarında başqa yerə köçmüş şəxslər” məcburi köçkün hesab olunurlar (2-ci maddə). Məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın. Belə hallar mövcud olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin həmin yaşayış məntəqəsi daxilində başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər (5-ci maddə).

D. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin yaşayış üçün yararlı olan və ya yararlı hala salınması mümkün olan yaşayış, inzibati və digər binalarda məskunlaşdırılması Qaydası” (“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydası”)

19. Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları ... binaların özəlləşdirilməsi, 1992-1994-cü illərdə məcburi köçkünlərin yaşadıkları mənzillərdən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədilə həmin evlərə aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən ayrı-ayrı vətəndaşlara verilən orderlərin hüquqi qüvvəsi müvəqqəti dayandırılır...”

E. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsi Qaydası” (Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydası”)

20. Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Müvəqqəti məskunlaşmış məcburi köçkünlər digər şəxslərin mənzil hüququnu pozduqda, onlar həmin yaşayış məntəqəsi ərazisində zəruri tələblərə cavab verən başqa yaşayış sahəsi ilə təmin olunurlar”.

¹⁰⁸ 13 yanvar 2003-cü ildə bu tarixə düzəliş edilib: öncə göstərilmiş 1 mart 1983-cü il tarixi 8 iyul 1982-ci il tarixi ilə əvəz olunub.

F. “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı

21. Sərəncamda digər məsələlərlə yanaşı müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilir ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşdırılana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmamalıdır.

G. 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Mülki Prosesual Məcəllə (“MPM”)

22. Maraqlı şəxs müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və yerli özünüidarə orqanının, sair orqan və təşkilatların, onların vəzifəli şəxslərinin qərarı, hərəkəti (hərəkətsizliyi) ilə əlaqədar mübahisə qaldıra bilər (296-cı maddə).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN VƏ KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

23. Ərizəçi 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının əsassız olaraq yubadılmasından və bu qətnamənin icra olunmaması nəticəsində öz mülkiyyət hüquqlarının pozulmasından şikayət etdi. Ərizəçi konkret olaraq Konvensiyanın hər hansı müddəalarına istinad etməsə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu şikayətə Konvensiyanın 6-cı maddəsi və Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi üzrə baxılmalıdır. Konvensiyanın 6-cı maddəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir...”

1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində deyilir:

“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır”.

A. Şikayətlərin qəbul edilənliyi

24. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib. Konkret olaraq, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin dövlət orqanları tərəfindən icra olunmamasından Mülki Prosesual Məcəllənin 296-cı maddəsində nəzərdə tutulan qaydada daxili məhkəmələrə şikayət edə bilərdi. Lakin ərizəçi bu hüquqi müdafiə vasitəsindən istifadə etməyib.

25. Ərizəçi Hökumətlə razılaşmadı və şikayətlərində israr etdi.

26. Məhkəmə bir daha bildirir ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qaydanın əks olduğu Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndi sübut etmə yükünün bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyini iddia edən Hökumət Məhkəməni inandırmağa borcludur ki, mövcud vasitə sözügedən vaxtda nəzəri və praktiki cəhətdən səmərəli, yəni çatımlı olub və ərizəçinin şikayətləri ilə bağlı onun hüquqi müdafiəsini təmin etmək və uğur qazanması üçün ağılabatan perspektivlər yaratmaq iqtidarında olub (bax: *Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 16 sentyabr 1996-cı il, 68-ci bənd, *Qərar və qərardadlar toplusu*, 1996-IV; və *Selmuni Fransaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 25803/94, 76-cı bənd, 1999-V). Məhkəmə daha sonra vurğulayır ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri istər iddia edilən pozuntunun baş verməsinin, istərsə də davam etməsinin qarşısını almaq, yaxud da artıq baş vermiş

hər hansı pozuntuya görə adekvat kompensasiyanı təmin etmək baxımından səmərəli olmalıdır (*bax: Kudla Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 30210/96, 158-ci bənd, 2000-XI).

27. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin davamlı olaraq icra edilməməsi ilə bağlı rayon məhkəməsinə verilməli olan şikayətin davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu şikayətin nəticəsində ərizəçinin hüququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi səlahiyyətli orqanların hər hansı qanunsuz hərəkətindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta ərizəçi dövlətə qarşı şikayət versə və 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icra edilməməsinin qanunsuz olduğunu təsdiqləyən qərarın çıxarılmasına nail olsa belə, bu məhkəmə iddiası da eyni nəticələr doğurar; yeganə nəticə ondan ibarət olar ki, 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənmiş olar (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Tarverdiyev Azərbaycana qarşı*, ərizə № 33343/03, 47-ci bənd, 26 iyul 2007-ci il; və *Yavorivskaya Rusiyaya qarşı* (qərardad), ərizə № 34687/02, 13 may 2004-cü il). Bundan başqa, hətta fərz etsək ki, ərizəçi keçmişdəki yubanmalara görə kompensasiya ala bilərdi, Hökumət belə icraatın digər “adi” mülki iddia üzrə icraatdan daha sürətli olacağını (o, illərlə uzana və bir neçə instansiyada keçə bilərdi), yaxud sözügedən qətnamənin icrasını sürətləndirə biləcəyini sübut edə bilməyib (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: İliç Serbiyaya qarşı*, ərizə № 30132/04, 65-ci bənd, 9 oktyabr 2007-ci il).

28. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq Məhkəmə bu qənaətə gəlir ki, belə məhkəmə iddiası səmərəsiz olacaqdı və hesab edir ki, ərizə daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsinə görə rədd edilə bilməz. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbulolunan elan edilməlidir.

B. Şikayətlərin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

29. Hökumət bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münafişəsi nəticəsində Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması ucbatından hakimiyyət orqanları məcburi köçkünlərin mənzil problemini həll etmək üçün müəyyən tədbirlər görüblər. Hökumət daha sonra bildirdi ki, bu işdə qətnamənin icrası mümkün deyildi, çünki sözügedən mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi üçün başqa mənzil yox idi. Üstəlik, Hökumət daxili qanunvericiliyin müxtəlif normalarına (yuxarıda “Müvafiq daxili qanunvericilik” bölməsində qeyd edilən normalara) istinad edərək iddia etdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya digər evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər müvəqqəti yaşadıqları yerlərdən çıxarılmamalıdır. Bundan başqa, Hökumət bildirdi ki, məcburi köçkünlərin mənzil probleminin həlli Hökumətin siyasətinin prioritetlərindən biridir və bununla bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

30. Ərizəçi şikayətlərini yenidən təkrarlayaraq qeyd etdi ki, 23 dekabr 2003-cü il tarixli¹⁰⁹ qətnamənin davamlı olaraq icra edilməməsi onun ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu və öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnu pozub.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri

31. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, o, özəl mənzilin məcburi köçkünlər tərəfindən qanunsuz zəbt olunması ilə bağlı işə baxmaq imkanına artıq malik olub (*bax: Akimova Azərbaycana qarşı*, ərizə № 19853/03, 27 sentyabr 2007-ci il). Lakin bu işdəki məsələlər *Akimovanın işindəki* məsələlərdən fərqlidir. Bu işdə qətnamənin icrasının təmin olunması ilə bağlı məhkəmə icraatına dövlət orqanları tərəfindən həqiqətən başlanılıb və ərizəçi məcburi qüvvəsi olan iddia tələbinə malikdir; halbuki *Akimovanın işində* qətnamənin icrası elə həmin qətnamənin özü vasitəsilə təxirə salınmışdı (yenə orada, 14, 16 və 55-ci bəndlər).

¹⁰⁹ 13 yanvar 2003-cü ildə bu tarixə düzəliş edilib: öncə göstərilmiş 31 may 2001-ci il tarixi 23 dekabr 2003-cü il tarixi ilə əvəz olunub.

32. Məhkəmə bir daha bildirir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hər kəs üçün, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən, məhkəməyə və ya məhkəmə funksiyasını həyata keçirən digər orqana müraciət etmək hüququnu təmin edir; bununla da həmin bənd “məhkəmə araşdırması hüququnu” təsbit edir, məhkəməyə müraciət hüququ, yəni mülki işlərlə bağlı məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququ isə bu hüququn bir aspektidir. Lakin iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına icrasız qalmasına imkan versəydi, məhkəmə araşdırması hüququ xəyali hüquq olardı. 6-cı maddənin 1-ci bəndi işdəki tərəflərə verilən prosessual təminatları (ədalətli, açıq və vaxtında aparılan məhkəmə araşdırması) ətraflı təsvir etdiyi halda məhkəmə qərarlarının icrası hüququnu müdafiə etməsəydi, bu, anlaşılmaz bir hal olardı. 6-cı maddəni yalnız məhkəməyə müraciət edilməsi və icraatın aparılması ilə bağlı olan maddə kimi şərh etmək, yəqin ki, qanunun aliliyi prinsipinə zidd olan situasiyalara gətirib çıxarardı, halbuki iştirakçı dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya edərkən həmin prinsipə hörmət etməyi öhdələrinə götürüblər. Buna görə də, hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri üçün “məhkəmə araşdırmasının” ayrılmaz tərkib hissəsi sayılmalıdır (*bax: Hornsbi Yunanıstan qarşı*, 19 mart 1997-ci il tarixli qərar, 40-cı bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1997-II).

33. Məhkəmə qeyd edir ki, məhkəmə qərarının icrasının gecikdirilməsinə xüsusi hallarda haqq qazandırıla bilər. Amma bu gecikdirmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan hüququn mahiyyətinə xələl gətirməməlidir (*bax: Burdov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 59498/00, 35-ci bənd, AİHM 2002-III). Məhkəmə bir daha bildirir ki, hər hansı fiziki şəxsə qarşı çıxarılmış məhkəmə qərarının icra prosedurlarında dövlət orqanlarının iştirakına görə dövlət məsuliyyət daşıyır. Dövlət orqanları qərarın icrasına görə hərəkət etməyə borcludurlarsa, amma bunu etməzlərsə, onların hərəkət etməməsi dövlətin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə məsuliyyətini doğura bilər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Çebotaru və başqaları Moldovaya qarşı*, ərizələr № 37763/04, 37712/04, 35247/04, 35178/04 və 34350/04, 39-cu bənd, 27 yanvar 2009-cu il).

34. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış qətnamə təxminən altı il yarım ərzində icra edilməmiş qalıb; beləliklə, ərizəçinin öz mülkiyyət hüquqları ilə bağlı məhkəmə işində uğur qazanmasından yararlanmasının qarşısı alınıb. Bundan başqa, mübahisənin iki fiziki şəxs arasında olmasına baxmayaraq, 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamədə icra hakimiyyəti orqanlarına belə bir göstəriş vardı ki, S.-i və onun ailəsini başqa mənzil sahəsi ilə təmin etsinlər. Beləliklə, fiziki şəxslər arasında mübahisəyə dair məhkəmə qərarının icra olunmaması ilə bağlı adi işlərdən fərqli olaraq, bu cür işlərdə fiziki şəxs olan debitorun lazımı addımları atması və dövlətin sadəcə olaraq qətnamənin icrasında kreditora yardım etməsi tələb olunur (misal üçün *bax: Fosiak Rumuniyaya qarşı*, ərizə № 2577/02, 70-ci bənd, 3 fevral 2005-ci il), bu işdə qətnamənin icrası dövlətin S.-i və onun ailəsini başqa mənzil sahəsi ilə təmin etmək öhdəliyi ilə şərtlənib (10 və 12-13-cü bəndlərə bax).

35. Məhkəmə bununla razılaşmağa hazırdır ki, bu işdə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklər yaradıb. Bununla belə, qətnamə qüvvədə qalıb, amma onun icrası üçün bir neçə il ərzində dövlət orqanları tərəfindən adekvat tədbirlər görülməyib. Dövlət orqanlarının sözügedən qətnamənin icrası üçün S.-ə və onun ailəsinə başqa mənzil tapmaq istiqamətində daim və səylə tədbirlər gördükləri sübuta yetirilməyib. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin icrasının əhəmiyyətli dərəcədə gecikdirilməsini əsaslandırmaq üçün hər hansı əğlabatan səbəb göstərməyib.

36. Qətnamənin icrası üçün zəruri tədbirləri görməməklə dövlət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndini bütün faydalı effektlərdən məhrum ediblər (*bax: Burdovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 37-ci bənd).

37. Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

b) Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi

38. Məhkəmə bir daha bildirir ki, “iddia tələbi” məcburi hüquqi qüvvəyə malikdirsə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada “mülkiyyət” təşkil edə bilər (*bax: “Strən” yunan neftayırma zavodları və Stradis Andreadis Yunanıstan qarşı*, 9 dekabr 1994-cü il tarixli qərar, 59-cu bənd, A seriyaları, № 301-B).

39. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçi sözügedən mənzilin mülkiyyətçisi deyildi, o, yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş yaşayış orderinə əsasən yalnız kirayəçi hüquqlarına malik idi. Lakin Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu cür yaşayış orderi əsasında əldə edilmiş mənzilə iddia tələbi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşən “mülkiyyət” təşkil edir (*bax: Akimova Azərbaycan qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 39-41-ci bəndlər*). Bu işdə ərizəçinin mənzilə olan kirayə hüququ 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamə ilə tanınıb. Üstəlik, qətnamədə məcburi köçkünlərin mənzildən çıxarılması barədə göstəriş var; beləliklə, ərizəçi sözügedən mənzildən yenidən istifadə etmək üçün məcburi hüquqi qüvvəsi olan iddia tələbinə malikdir.

40. Qətnamə qüvvəyə minib və onun icrası üçün məhkəmə icraatları keçirilib ki, bu da ərizəçiyə mənzildən yenidən istifadə etmək hüququ verir. Buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçinin bu qətnamənin icrasına nail olmasının mümkünsüzlüyü onun 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci abzasının birinci cümləsində nəzərdə tutulmuş öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə təşkil edib. Yuxarıda 35-ci bənddə göstərilən səbəblərə görə Məhkəmə hesab edir ki, bu müdaxiləni əsaslandırmaq üçün Hökumət tərəfindən hər hansı məqbul əsaslandırma irəli sürülməyib.

41. Buna görə də, Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verir.

II. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

42. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir”.

43. Ərizəçi 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını tələb etdi, amma əvəzin ədalətli ödənilməsi barədə tələb irəli sürmədi. Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, bu məsələ ilə bağlı ona hər hansı məbləğin ödənilməsi üçün gərək yoxdur.

44. Bununla belə, Məhkəmə hesab edir ki, 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamə qüvvədə qaldığına görə, onun icrasını təmin etmək üzrə dövlətin yerinə yetirilməmiş öhdəliyi şübhə altına alın bilməz. Müvafiq olaraq, ərizəçi hələ də qətnamənin icrası hüququna malikdir. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 6-cı maddənin pozuntusu ilə bağlı ən münasib kompensasiya ondan ibarət olardı ki, öncədən 6-cı maddənin tələblərinə əməl edilmiş olduğu halda, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyətin mümkün qədər həmin duruma gətirilməsi təmin edilsin (*bax: Pyersak Belçikaya qarşı* (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85). Aşkar edilmiş pozuntunu nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, həmin prinsip bu işə də şamil olunur. Buna görə də, o, hesab edir ki, Hökumət 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Ərizəni qəbulolunan *elan edir*;
2. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub;
4. *Qərara alır ki*, cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində 23 dekabr 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir.

CƏFƏROV (JAFAROV) AZƏRBAYCANA QARŞI

(Ərizə № 17276/07)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

11 fevral 2010-cu il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1959-cu ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.
6. 1 dekabr 1998-ci ildə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin 20 noyabr 1998-ci il tarixli qərarı əsasında ərizəçiyə Bakıda təzəlikcə tikilmiş yaşayış binasındakı mənzil üçün yaşayış orderi verildi.
7. Eyni zamanda, ərizəçiyə məlum oldu ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Ermənistan hərbi qüvvələrinin işğalı altında olan Şuşa bölgəsindən məcburi köçkün M. və onun ailəsi 1 yanvar 1998-ci ildən bəri həmin mənzildə məskunlaşıb.
8. Ərizəçinin sözlərinə görə, çoxsaylı tələblərinə baxmayaraq, M. mənzili tərk etməkdən imtina edərək bildirdi ki, məcburi köçkündür və yaşamaq üçün başqa yeri yoxdur.
9. 2003-cü ildə naməlum tarixdə ərizəçi Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq məhkəmədən xahiş etdi ki, M. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qərar qəbul etsin.
10. 21 iyul 2003-cü ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin etdi və M. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qətnamə qəbul etdi. Məhkəmə qərara aldı ki, 1 dekabr 1998-ci il tarixli orderə əsasən ərizəçi mənzilin yeganə qanuni kirayəçisidir və deməli, mənzil M. və onun ailəsi tərəfindən qanunsuz zəbt edilib.
11. Bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verilmədi və həmin vaxt qüvvədə olan daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq, o, çıxarıldığı tarixdən bir ay sonra qüvvəyə mindi. Lakin M. və ailəsi qətnaməni yerinə yetirməkdən imtina etdilər və ərizəçinin müxtəlif dövlət orqanlarına şikayətlərinə baxmayaraq, qətnamə icra olunmadı.
12. 2006-cı ildə naməlum tarixdə ərizəçi və onunla eyni vəziyyətdə olan bir qrup digər şəxs Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq şikayət etdilər ki, Məhkəmə İcraçıları və Məhkəmə Qərarlarının İcrasına Nəzarət İdarəsinin Yasamal rayon şöbəsi (“məhkəmə icraçıları şöbəsi”) qətnamələrin icrası üçün tədbir görməyib.
13. 27 dekabr 2006-cı ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi bu şikayəti əsassız sayaraq rədd etdi. Ərizəçi bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verdi. 2 may 2007-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi və işin mahiyyəti üzrə ərizəçinin xeyrinə yeni qətnamə çıxardı. Apellyasiya Məhkəməsi qərara aldı ki, məhkəmə icraçıları şöbəsinin hərəkətsizliyi qanunsuz olub və 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamə icra olunmalıdır.
14. 2008-ci ildə naməlum tarixdə ərizəçi müxtəlif dövlət orqanlarına qarşı iddia qaldıraraq 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icra olunmamasına görə kompensasiya tələb etdi. 19 dekabr 2008-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi ərizəçinin tələbini əsassız sayaraq rədd etdi. 3 mart 2009-cu ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və 3 iyul 2009-cu ildə Ali Məhkəmə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxladılar.
15. İşin materiallarından belə görünür ki, bu ərizə Məhkəməyə təqdim edildikdən sonra M. Yasamal Rayon Məhkəməsinə vəsatət verərək 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmasını xahiş edib. O, bildirib ki, məcburi köçkündür yaşamaq üçün sözügedən mənzildən savayı başqa yeri yoxdur.

16. 2 iyul 2008-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi M.-in vəsatətini təmin etdi və M. məcburi köçkünlərin müvəqqəti məskunlaşması üçün yeni tikilmiş evlərdən birinə köçməyə qədər 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə qərar çıxardı. Məhkəmə “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına (“Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı”) istinad etdi, həmin sərəncama uyğun olaraq, müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilir ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmamalıdır. Ərizəçinin verdiyi bir sıra şikayətlərdən sonra 15 mart 2009-cu ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxladı. İşin materiallarından belə görünür ki, 12 may 2009-cu ildə ərizəçi bu qərardan Ali Məhkəməyə şikayət edib və sonuncu məhkəmədəki icraat hələ davam edir.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 8 iyul 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsi

17. Azərbaycan vətəndaşları dövlətin və ya ictimai qurumların mülkiyyətində olan mənzillərdən kirayə müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq istifadə etmək hüququna malikdirlər (10-cu və 28-ci maddələr). Mənzil verilməsi haqqında qərar yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən vətəndaşa yaşayış sahəsi orderi vermək yolu ilə həyata keçirilir (48-ci maddə). Order orada göstərilən mənzilə sahib olmaq (48-ci maddə) və kirayəçi ilə mənzil istismarı təşkilatı arasında yaşayış sahəsinin icarəsinə dair müqavilə bağlamaq (51-ci maddə) üçün yeganə hüquqi əsasdır. Mənzillərdən istifadə hüququ müddətsiz olaraq verilir (10-cu maddə).

B. Mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında 26 yanvar 1993-cü il tarixli Qanun

18. Dövlət və ya ictimai mənzil fondunun mülkiyyətçisi ilə kirayə müqaviləsi bağlamış şəxslərin yaşadıkları mənzilləri öz şəxsi mülkiyyətinə keçirmək hüququ vardır (1-ci maddə). Belə özəlləşdirmə könüllü və pulsuzdur (2-ci maddə). Dövlət mənzillərini əvəzsiz özəlləşdirmək hüququndan yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər (7-ci maddə).

C. “Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanun

19. “Xarici hərbi təcavüz, müəyyən ərazilərin işğalı və ya mütəmadi atəş altında saxlanması nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olub ölkə hüdudlarında başqa yerə köçmüş şəxslər” məcburi köçkün hesab olunurlar (2-ci maddə). Məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın. Belə hallar mövcud olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin həmin yaşayış məntəqəsi daxilində başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər (5-ci maddə).

D. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin yaşayış üçün yararlı olan və ya yararlı hala salınması mümkün olan yaşayış, inzibati və digər binalarda məskunlaşdırılması Qaydası” (“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydası”)

20. Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları ... binaların özəlləşdirilməsi, 1992-1994-cü illərdə məcburi köçkünlərin yaşadıkları mənzillərdən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədilə həmin evlərə aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən ayrı-ayrı vətəndaşlara verilən orderlərin hüquqi qüvvəsi müvəqqəti dayandırılır...”

E. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsi Qaydası” (Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydası”)

21. Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Müvəqqəti məskunlaşmış məcburi köçkünlər digər şəxslərin mənzil hüququnu pozduqda, onlar həmin yaşayış məntəqəsi ərazisində zəruri tələblərə cavab verən başqa yaşayış sahəsi ilə təmin olunurlar”.

F. “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı

22. Sərəncamda digər məsələlərlə yanaşı müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilir ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşdırılana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmamalıdır.

G. 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Mülki Prosesual Məcəllə (“MPM”)

23. Mülki işə baxan hakim işdəki tərəflərin ərizəsi əsasında tərəflərin əmlak vəziyyətinə və digər hallara əsasən qətnamənin icrasına möhlət verə və ya qətnaməni hissə-hissə icra etdirə, habelə onun icra üsulunu və qaydasını dəyişdirə bilər (231-ci maddə).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN VƏ 13-CÜ MADDƏSİNİN VƏ KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

24. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə və 13-cü maddəsinə və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə istinad edərək Yasamal Rayon Məhkəməsinin 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnaməsinin icra olunmamasından şikayət etdi. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir...”

Konvensiyanın 13-cü maddəsində deyilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində deyilir:

“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsini təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır”.

A. Şikayətlərin qəbul edilənliyi

25. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib. Konkret olaraq, Hökumət bildirdi ki, Yasamal Rayon Məhkəməsinin 2 iyul 2008-ci il tarixli qətnaməsi ilə 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrası təxirə salınıb və bu təxirə salma ilə bağlı apellyasiya icraatı hələ daxili məhkəmələrdə davam edir.

26. Ərizəçi Hökumətlə razılaşmadı və israr etdi ki, Hökumət tərəfindən təklif olunan daxili hüquqi müdafiə vasitələri bu işin konkret halları baxımından münasib deyildi.

27. Məhkəmə bir daha bildirir ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qaydanın əks olunduğu Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndi sübutetmə yükünün bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyini iddia edən Hökumət Məhkəməni inandırmağa borcludur ki, mövcud vasitə sözügedən vaxtda nəzəri və praktiki cəhətdən səmərəli, yəni çatımlı olub və ərizəçinin şikayətləri ilə bağlı onun hüquqi müdafiəsini təmin etmək və uğur qazanması üçün ağılabatan perspektivlər yaratmaq iqtidarında olub (*bax: Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 16 sentyabr 1996-cı il, 68-ci bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1996-IV; və *Selmuni Fransaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 25803/94, 76-cı bənd, 1999-V). Məhkəmə daha sonra vurğulayır ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri istər iddia edilən pozuntunun baş verməsinin, istərsə də davam etməsinin qarşısını almaq, yaxud da artıq baş vermiş hər hansı pozuntuya görə adekvat kompensasiyanı təmin etmək baxımından səmərəli olmalıdır (*bax: Kudla Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 30210/96, 158-ci bənd, 2000-XI).

28. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraata bu ərizə Məhkəməyə təqdim edildikdən sonra M.-in vəsətəti əsasında başlanılıb və icraatın məqsədi qətnamənin icraatını təmin etmək və ya sürətləndirmək olmayıb, əksinə, onun məcburi qüvvəsini qeyri-müəyyən müddətə dayandırmaq olub. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə əlaqədar olan bu icraatın davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu icraatın nəticəsində ərizəçinin hüququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatın nəticəsindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta daxili məhkəmələr qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatda ərizəçinin xeyrinə qərar çıxarırlarsa və 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmamalı olduğunu qərara alırlarsa, bu qərar da eyni nəticələr doğurar, yəqinə nəticə ondan ibarət olar ki, qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənmiş olar (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Tarverdiyev Azərbaycana qarşı*, ərizə № 33343/03, 47-ci bənd, 26 iyul 2007-ci il; və *Yavorivskaya Rusiyaya qarşı* (qərarad), ərizə № 34687/02, 13 may 2004-cü il). Buna görə də Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin etirazının bu hissəsinin şikayətə aidiyyəti yoxdur və o, rədd edilməlidir.

29. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi ilə bağlı Hökumətin etirazını rədd edir. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, ərizə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətlərin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

30. Hökumət bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münafişəsi nəticəsində Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması ucbatından Azərbaycanda məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması ilə bağlı ciddi problem var. Hökumət qeyd etdi ki, 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamədə S.-in mənzildən çıxarılması barədə göstəriş verilsə də, bu qətnamə icra oluna bilməzdi, çünki sözügedən mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi üçün başqa mənzil yox idi. Hökumət daha sonra iddia etdi ki, 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ucbatından o, daha qüvvədə deyil. Bundan başqa, Hökumət daxili qanunvericiliyin müxtəlif normalarına (yuxarıda “Müvafiq daxili qanunvericilik” bölməsinə *bax*) istinad edərək iddia etdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya digər evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər müvəqqəti yaşadıqları yerlərdən çıxarılmamalıdır. Hökumət həmçinin bildirdi ki, məcburi köçkünlərin mənzil probleminin həlli Hökumətin siyasətinin prioritetlərindən biridir və bununla bağlı müvafiq tədbir həyata keçirilir.

31. Ərizəçi şikayətini yenidən təkrar etdi.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri

32. Məhkəmə bir daha bildirir ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndi hər kəs üçün, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən, məhkəməyə və ya məhkəmə funksiyasını həyata keçirən digər orqana müraciət etmək hüququnu təmin edir; bununla da həmin bənd “məhkəmə araşdırması hüququnu” təsbit edir, məhkəməyə müraciət hüququ, yəni mülki işlərlə bağlı məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququ isə bu hüququn bir aspektidir. Lakin iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, məhkəmə araşdırması hüququ xəyali hüquq olardı. 6-cı maddənin 1-ci bəndi işdəki tərəflərə verilən prosessual təminatları (ədalətli, açıq və vaxtında aparılan məhkəmə araşdırması) ətraflı təsvir etdiyi halda məhkəmə qərarlarının icrası hüququnu müdafiə etməsəydi, bu, anlaşılmaz bir hal olardı; 6-cı maddəni yalnız məhkəməyə müraciət edilməsi və icraatın aparılması ilə əlaqədar olan maddə kimi şərh etmək, yəqin ki, qanunun aliliyi prinsipinə zidd olan situasiyalara gətirib çıxarardı, halbuki iştirakçı dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya edərkən həmin prinsipə hörmət etməyi öhdələrinə götürüblər. Buna görə də, hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri üçün “məhkəmə araşdırmasının” ayrılmaz tərkib hissəsi sayılmalıdır (*bax: Hornsbi Yunanıstan qarşı*, 19 mart 1997-ci il tarixli qərar, 40-cı bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1997-II).

33. Məhkəmə qeyd edir ki, məhkəmə qərarının icrasının gecikdirilməsinə xüsusi hallarda haqq qazandırılabilir. Amma bu gecikdirmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan hüququn mahiyyətinə xələl gətirməməlidir (*bax: Burdov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 59498/00, 35-ci bənd, AİHM 2002-III). Məhkəmə bir daha bildirir ki, hər hansı fiziki şəxsə qarşı çıxarılmış məhkəmə qərarının icra prosedurlarında dövlət orqanlarının iştirakına görə dövlət məsuliyyət daşıyır. Dövlət orqanları qərarın icrasına görə hərəkət etməyə borcludurlarsa, amma bunu etməzlərsə, onların hərəkət etməməsi dövlətin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə məsuliyyətini doğura bilər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Çebotari və başqaları Moldovaya qarşı*, ərizələr № 37763/04, 37712/04, 35247/04, 35178/04 və 34350/04, 39-cu bənd, 27 yanvar 2009-cu il).

34. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamə təxminən altı il icra edilməmiş qalıb; beləliklə, ərizəçinin öz mülkiyyət hüquqları ilə bağlı məhkəmə işində uğur qazanmasından yararlanmasının qarşısı alınıb. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qeyd olunan mübahisə iki fiziki şəxs arasında idi. Lakin 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamədə ərizəçinin yaşayış orderinə malik olduğu mənzildən məcburi köçkünlərin çıxarılması barədə göstəriş yer aldığına görə, fiziki şəxs olan məcburi köçkünlərin qətnaməyə əməl etməmələri səbəbindən yaranmış situasiya qətnamənin icrasında fiziki şəxs olan ərizəçiyə kömək etmək üçün dövlət tərəfindən tədbir görülməsini zəruri etmişdi. Bu işdə tərəflər etiraz etmirlər ki, ən azından Yasamal Rayon Məhkəməsi tərəfindən qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə 2 iyul 2008-ci il tarixli qərar çıxarılan qədər 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamə daxili qanunvericiliyə əsasən məcburi qüvvəyə malik idi. İşin materiallarından məlum olur ki, baxmayaraq ki, icra prosedurları 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin çıxarılmasından bir ay sonra başlanmalı idi, Hökumət bununla bağlı heç bir tədbir görməyib və bu müddətdə sözügedən qətnamənin icra olunmamasını heç nə ilə əsaslandırmayıb.

35. İcranın təxirə salınması barədə qərara gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, o, artıq buna bənzər işə baxıb, həmin işdə mənzildən çıxarılma barədə qətnamənin icrası həmin qətnaməni çıxarmış məhkəmə tərəfindən təxirə salınmışdı (*bax: Akimova Azərbaycan qarşı*, ərizə № 19853/03, 45-50-ci bəndlər, 27 sentyabr 2007-ci il). Məhkəmə həmin işdə müəyyən etdi ki, qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında çıxarılmış qanuni əsası olmayan və əsaslandırılmayan qərar Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə pozub; Məhkəmə daha sonra müəyyən etdi ki, həmin işdə eyni şikayətə 6-cı maddə üzrə baxmağa ehtiyac yoxdur. Həmin işdən fərqli olaraq, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar qətnamənin qanuni qüvvəyə minərək məcburi xarakter almasından təxminən beş il sonra çıxarılıb. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına əsaslanıb. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, Prezidentin sərəncamında daxili məhkəmələrə mənzildən çıxarılma haqqında məhkəmə qərarlarının icrasını qeyri-müəyyən müddətə təxirə salmaq səlahiyyəti verən hər hansı konkret mülki prosessual normalar yoxdur, bu işdə isə məhz bu baş verib. Bundan başqa, 21 may 1999-cu il tarixli Qanunda nəzərdə tutulurdu ki, məcburi köçkünlərin müstəqil surətdə məskunlaşması digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozarsa, dövlət orqanları onların başqa yerdə məskunlaşmasını təmin etməlidirlər. Müvafiq olaraq, belə məlum olur ki, prezidentin müvafiq sərəncamı daha üstün qüvvəyə malik olan qanunvericilik aktına ziddir; belə olan halda bu Prezident sərəncamına əsaslanaraq qətnamənin icrasını təxirə salmış qərarın qanuniliyi ilə bağlı sual yaranır. Lakin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin məqsədləri baxımından bu cür təxirə salmanın daxili qanunvericiliyə əsasən “qanuni” olub-olmaması məsələsi Məhkəmənin araşdırmasının predmeti deyil. Məhkəmə bir daha bildirir ki, iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə

yə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin olunan hüquqlar xəyali hüquq olardı (yuxarıda 32-ci bəndə bax). Bundan başqa, inandırıcı səbəblər göstərilmədən yekun məhkəmə qətnaməsinin rəsmən qeyri-müəyyən müddətə təxirə salınması hüquqi müəyyənlik prinsipinə ziddir.

36. Məhkəmə bununla razılaşmağa hazırdır ki, bu işdə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklər yaradıb. Bununla belə, qətnamə qüvvədə qalıb, amma altı ildən artıq vaxt ərzində onun yerinə yetirilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən adekvat tədbirlər görülməyib. Dövlət orqanlarının sözügedən qətnamənin icrası üçün daim və səylə tədbirlər gördükləri sübuta yetirilməyib. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin icrasının əhəmiyyətli dərəcədə gecikdirilməsini əsaslandırmaq üçün hər hansı ağılabatan səbəb göstərməyib.

37. Məhkəmə hesab edir ki, qətnamənin icrası üçün zəruri tədbirləri görməməklə dövlət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndini bütün faydalı effektlərdən məhrum ediblər (*bax: Burdovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 37-ci bənd). Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

38. Yuxarıda gəldiyi nəticəni nəzərə alaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayət barədə qərar qəbul etməyə ehtiyac olduğunu hesab etmir, çünki ərizənin bu hissəsinə münasibətdə 6-cı maddəyə *lex specialis* (13-cü maddədəki ümumi müddəanın xüsusi forması) kimi baxmaq olar (misal üçün *bax: Əfəndiyeva Azərbaycana qarşı*, ərizə № 31556/03, 59-cu bənd, 25 oktyabr 2007-ci il; və *Jasiunyene Litvaya qarşı*, ərizə № 41510/98, 32-ci bənd, 6 mart 2003-cü il).

b) Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi

39. Məhkəmə bir daha bildirir ki, “iddia tələbi” məcburi hüquqi qüvvəyə malikdirsə, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada “mülkiyyət” təşkil edə bilər (*bax: “Strən” yunan neftayırma zavodları və Stradis Andreadis Yunanıstana qarşı*, 9 dekabr 1994-cü il tarixli qərar, 59-cu bənd, A seriyaları, № 301-B).

40. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçi sözügedən mənzilin mülkiyyətçisi deyildi, o, yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş yaşayış orderinə əsasən yalnız kirayəçi hüquqlarına malik idi. Lakin Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu cür yaşayış orderi əsasında əldə edilmiş mənzilə iddia tələbi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşsən “mülkiyyət” təşkil edir (*bax: Akimova Azərbaycana qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 39-41-ci bəndlər). Bu işdə ərizəçinin mənzilə olan kirayə hüququ 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamə ilə tanınıb. Üstəlik, qətnamədə məcburi köçkünlərin onun evindən çıxarılması barədə göstəriş var, beləliklə, ərizəçi sözügedən mənzildən istifadə etmək üçün məcburi hüquqi qüvvəsi olan iddia tələbinə malikdir.

41. Qətnamə qüvvəyə minib və onun icrası üçün məhkəmə icraatları keçirilib ki, bu da ərizəçiyə mənzildən yenidən istifadə etmək hüququ verir. Buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçinin altı ildən artıq müddət ərzində bu qətnamənin icrasına nail olmasının mümkünsüzlüyü onun 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci abzasının birinci cümləsində nəzərdə tutulmuş öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə təşkil edib. Məhkəmə bundan əvvəl də *Radanoviç Xorvatiyaya qarşı* işdə buna bənzər məsələləri araşdırıb. Həmin iş üzrə qərarla, eləcə də yuxarıda 36-cı bənddə göstərilən səbəblərə görə Məhkəmə hesab edir ki, bu müdaxiləni əsaslandırmaq üçün Hökumət tərəfindən hər hansı məqbul əsaslandırma irəli sürülməyib (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Radanoviç Xorvatiyaya qarşı*, ərizə № 9056/02, 48-50-ci bəndlər, 21 dekabr 2006-cı il).

42. Buna görə də, Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verir.

II. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

43. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına im-

kan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

44. Ərizəçi maddi ziyanı görə 68.809 avro tələb etdi. O, iddia etdi ki, qətnamənin icra olunmaması ucbatından ailəsi ilə yaşamaq üçün başqa mənzili kirayələməli olub. Tələb olunan məbləğ icarə haqlarını və onun öz mənzilinin iddia edilən bu bazar dəyərini əhatə edir.

45. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi mənzilin bazar dəyərinə görə hər hansı kompensasiya tələb edə bilməz. Hökumət daha sonra qeyd etdi ki, o, tələbin qalan hissəsinin, yəni icarə xərcləri ilə bağlı hissəsinin əsaslarını yoxladığını qeyd etdi və bildirdi ki, ərizəçinin tələbinin icarə xərcləri ilə bağlı hissəsini maksimum 8.695 avro məbləğində qəbul etməyə hazırdır.

46. Tələbin mənzilin bazar dəyərinə aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə tələbin bu hissəsini rədd edir, çünki o, aşkar edilmiş pozuntunu ilə tələbin bu hissəsi arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi görmür.

47. Tələbin icarə xərclərinə aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, tələbin bu hissəsi ilə aşkar edilmiş pozuntunu arasında səbəbiyyət əlaqəsi var. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi bu tələbini təsdiq edən hər hansı sübut, yaxud tələb olunan məbləği nəyin əsasında hesabladığına dair hər hansı məlumat təqdim etməyib. Konkret olaraq, o, icarə haqlarını ödədiyini təsdiq edən hər hansı icarə müqaviləsi və ya digər sənəd təqdim etməyib. Bununla belə, Hökumətin maddi ziyanı görə ərizəçiyə 8.695 avro məbləğini kompensasiya etməyə razılıq verdiyini nəzərə alaraq, Məhkəmə maddi ziyanı görə ərizəçiyə 8.695 avro məbləğini təyin edir, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

2. Mənəvi ziyan

48. Ərizəçi mənəvi ziyanı görə 20.000 avro tələb etdi.

49. Hökumət ərizəçinin mənəvi ziyanı görə tələbini maksimum 1.000 avro məbləğində qəbul etməyə hazır olduğunu bildirdi.

50. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi, yəqin ki, onun xeyrinə çıxarılmış yekun qətnamənin uzun müddət icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi ziyanı məruz qalıb. Lakin tələb olunan məbləğ həddən artıqdır. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi kimi qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında apararaq, ərizəçiyə bu bənd üzrə 4.800 avro təyin edir, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

51. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamə qüvvədə qaldığına görə, onun icrasını təmin etmək üzrə dövlətin yerinə yetirilməmiş öhdəliyi şübhə altına alınma bilməz. Müvafiq olaraq, ərizəçi hələ də qətnamənin icrası hüququna malikdir. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 6-cı maddənin pozuntusu ilə bağlı ən münasib kompensasiya ondan ibarət olardı ki, öncədən 6-cı maddənin tələblərinə əməl ediləndi halda, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyətin mümkün qədər həmin duruma gətirilməsi təmin ediləsin (*bax: Pyersak Belçikaya qarşı* (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85). Aşkar edilmiş pozuntunu nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, həmin prinsip bu işə də şamil olunur. Buna görə də, o, hesab edir ki, Hökumət 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

52. Ərizəçi həmçinin Məhkəmə qarşısındakı icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 1.500 avro tələb etdi. Bu tələb tərkib elementləri üzrə ətraflı bölünməyib və ya hər hansı sənədlərlə təsdiqlənməyib.

53. Hökumət bu tələbi əsassız hesab etdi.

54. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, ərizəçi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi hüququna yalnız o halda malik olur ki, həmin xərclərin həqiqətən çəkildiyi sübut edilsin və onlar miqdarca ağılabatan olsun. Bu işdə Məhkəmə ərizəçinin hər hansı təsdiqedicisi sənəd təqdim etməməsi faktını nəzərə alaraq məhkəmə xərcləri və digər məsrəflərlə bağlı tələbi rədd edir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

55. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Ərizəni qəbul olunan *elan edir*;
2. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayəti araşdırmağa ehtiyac yoxdur;
4. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub;
5. *Qərara alır ki*, cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir;
6. *Qərara alır ki*:
  - a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə maddi ziyana görə 8.695 (səkkiz min altı yüz doxsan beş) avro və mənəvi ziyana görə 4.800 (dörd min səkkiz yüz) avro ödəməlidir; ərizəçidən tutula bilən hər hansı vergi məbləği bu məbləğlərin üzərinə əlavə olunmalı və onlar ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yeni Azərbaycan manatına çevrilməlidir;
  - b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda qeyd edilən ödənilməli məbləğlərin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan adi faiz məbləği əlavə olunmalı və onun da üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır;
7. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini *rədd edir*.

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 74-cü qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərara hakim Malinverninin qərarla üst-üstə düşən rəyi əlavə olunur (həmin rəyə hakim Spilmann da qoşulub).

HAKİM MALİNVERNİNİN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ (HƏMİN RƏYƏ HAKİM SPİLMANN DA QOŞULUB)

Mən tərəddüd etmədən 6-cı maddənin pozuntusunun müəyyən edilməsinin lehinə səs verdim. Lakin mən əmin deyiləm ki, bu işdə dövlət orqanlarının 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasını təmin etməkdən imtina etmələri 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozuntusuna səbəb olub.*

---

* Eyni sual bu yaxınlarda baxılmış işdə də yaranmışdı, həmin işdə I Seksiyanın qərarı yekdilliklə çıxarılmışdı (*Mirzəyev Azərbaycanla qarşı*, ərizə № 50187/06, 3 dekabr 2009-cu il), amma mən bu ayrıca rəyin mövzusu olan məsələni o vaxt diqqətdən qaçırardım. Bu səbəbdən və özüm öz rəyimə zidd çıxmaq üçün, qərarla üst-üstə düşməyən rəy deyil, qərarla üst-üstə düşən rəy tərtib etməyi qərara aldım.

Hər şeydən əvvəl qeyd edim ki, 1 dekabr 1998-ci ildə ərizəçiyə təzəlikcə tikilmiş yaşayış binasındakı mənzilin yaşayış orderi verilmişdi. Lakin belə məlum oldu ki, 1 yanvar 1998-ci ildən (on bir aydan) bəri mənzil məcburi köçkün ailəsi tərəfindən zəbt olunub (6-cı və 7-ci bəndlərə bax). Bu vəziyyət labüd olaraq belə bir sual doğurur ki, əslində mübahisənin kökündə duran səbəb nə idi: səlahiyyətli orqanlar mənzilin məcburi köçkün ailəsi tərəfindən zəbt olunduğunu bildikləri (və ya ən azından bilməyə borclu olduqları) halda ərizəçiyə necə mənzil ayıra bilərdilər? Onlar mənzildə heç kəsin məskunlaşmadığına öncədən əmin olmalı deyildilərmə?

Bundan başqa, qeyd edim ki, bu işdə ərizəçi sözügedən mənzilin mülkiyyətçisi deyildi, o, yaşayış orderinə əsasən yalnız kirayəçi hüquqlarına malik idi (40-cı bəndə bax). Bu cür yaşayış orderi əsasında əldə edilmiş mənzilə iddia tələbinin 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşən “mülkiyyət” təşkil etdiyi barədə çıxarılmış nəticəyə baxmayaraq, ərizəçi əslində mülkiyyətçi deyildi (yenə orada).

Daha dəqiq desək, Məhkəmənin müəyyən etdiyi kimi, ərizəçinin altı ildən artıq müddət ərzində bu qətnamənin icrasına nail olmasının mümkünsüzlüyü onun 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsinin birinci abzasının birinci cümləsində nəzərdə tutulmuş öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə təşkil edib (41-ci bəndə bax).

Lakin mən həmkarlarımla belə bir fikri ilə razılaşmaqda böyük çətinlik çəkirəm ki, 36-cı bənddə göstərilən səbəblərə görə Məhkəmə hesab edir ki, bu müdaxiləni əsaslandırmaq üçün Hökumət tərəfindən hər hansı məqbul əsaslandırma irəli sürülməyib (*bax*: 41-ci bənd, sonuncu cümlə).

Başqa sözlə, deyilir ki, 6-cı maddənin pozuntusunun müəyyən edilməsinə gətirib çıxarmış səbəblər 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsinin pozuntusunun müəyyən edilməsi üçün də keçərlidir. Bu əsaslandırma düzgündürmü? Şəxsən mən bunu inandırıcı hesab etmirəm.

6-cı maddədə maraqların balanslaşdırılması nəzərdə tutulmadığı halda, 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsi bunu tələb edir. Bu işdə söhbət iki maraqdan gedirdi: bir tərəfdən ərizəçinin 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsi ilə qorunan marağı (ona ayrılmış mənzildə məskunlaşmaq marağı), digər tərəfdən M. ilə ailəsinin 8-ci maddə ilə qorunan mənzil toxunulmazlığı hüququ (bu hüquq mənzildən çıxarılmamaq hüququnu da əhatə edir).

Ziddiyyətə girən bu hüquqlarla üzləşdikdə onlardan hansına üstünlük verilməlidir? Əmin deyiləm ki, bu, hökmən 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquq olmalıdır. 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnaməsində Yasamal Rayon Məhkəməsinin maraqların bu balansını təmin etdiyi görünür (10-cu bəndə bax). Amma 2 iyul 2008-ci il tarixli qərarında həmin məhkəmə, görünür, M. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılmamaq hüququnu nəzərə alıb; belə ki, o, M.-in vəsatətini təmin edib və M. məcburi köçkünlərin müvəqqəti məskunlaşması üçün yeni tikilmiş evlərdən birinə köçənə qədər 21 iyul 2003-cü il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə qərar çıxarıb (16-cı bənd).

Mən öz adımdan təəssüflənirəm ki, qərar 1 sayılı Protokolu 1-ci maddəsinin pozulduğu barədə nəticə çıxarılmazdan əvvəl ziddiyyətə girən iki marağ arasında balans gözlənilməyib. Bu maddənin pozulduğunu müəyyən etməklə kifayətlənmək əvəzinə məcburi köçkünlərin mənzil toxunulmazlığı hüququnu nəzərə almalı və ailənin başqa bir yerdə məskunlaşdırılmasını təmin etməli idi.

GÜLMƏMMƏDOVA (*GULMAMMADOVA*) AZƏRBAYCANA QARŞI

(*Ərizə № 38798/07*)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

22 aprel 2010-cu il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1961-ci ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.
6. 25 fevral 1998-ci ildə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin 19 fevral 1998-ci il tarixli qərarı əsasında ərizəçiyə Bakıda təzəlikcə tikilmiş yaşayış binasındakı mənzil üçün yaşayış orderi verildi.
7. Eyni zamanda, ərizəçiyə məlum oldu ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Ermənistan hərbi qüvvələrinin işğalı altında olan Laçın rayonundan məcburi köçkün H. və onun ailəsi həmin mənzildə məskunlaşıb.
8. Ərizəçinin sözlərinə görə, çoxsaylı tələblərinə baxmayaraq, H. mənzili tərk etməkdən imtina edərək bildirdi ki, məcburi köçkündür və yaşamaq üçün başqa yeri yoxdur.
9. 1998-ci ildə naməlum tarixdə ərizəçi Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq məhkəmədən xahiş etdi ki, H. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qərar qəbul etsin.
10. 20 aprel 1998-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin etdi və H. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qətnamə qəbul etdi. Məhkəmə qərara aldı ki, 25 fevral 1998-ci il tarixli orderə əsasən ərizəçi mənzilin yeganə qanuni kirayəçisidir və deməli, mənzil H. və onun ailəsi tərəfindən qanunsuz zəbt edilib.
11. Bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verilmədi və həmin vaxt qüvvədə olan daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq, o, çıxarıldığı tarixdən on gün sonra qüvvəyə mindi. Lakin H. və ailəsi qətnaməni yerinə yetirməkdən imtina etdilər və ərizəçinin müxtəlif dövlət orqanlarına şikayətlərinə baxmayaraq, qətnamə icra olunmadı.
12. 2006-cı ildə naməlum tarixdə ərizəçi və onunla eyni vəziyyətdə olan bir qrup digər şəxs Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq şikayət etdilər ki, Məhkəmə İcraçıları və Məhkəmə Qərarlarının İcrasına Nəzarət İdarəsinin Yasamal rayon şöbəsi (“məhkəmə icraçıları şöbəsi”) qətnamələrin icrası üçün tədbir görməyib.
13. 27 dekabr 2006-cı ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi bu şikayəti əsassız sayaraq rədd etdi. Ərizəçi bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verdi. 2 may 2007-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi və işin mahiyyəti üzrə ərizəçinin xeyrinə yeni qətnamə çıxardı. Apellyasiya Məhkəməsi qərara aldı ki, məhkəmə icraçıları şöbəsinin hərəkətsizliyi qanunsuz olub və 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamə icra olunmalıdır. H.-nin və digər şəxslərin bu qətnamədən verdikləri kassasiya şikayətindən sonra Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi və işi yenidən baxılmaq üçün aşağı məhkəməyə göndərdi. İşin materiallarından belə məlum olur ki, Apellyasiya Məhkəməsində icraat hələ başa çatmayıb.
14. 2008-ci ildə naməlum tarixdə ərizəçi Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə, Maliyyə Nazirliyinə və digər dövlət orqanlarına qarşı iddia qaldıraraq 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icra olunmamasına görə kompensasiya tələb etdi. 7 may 2008-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi ərizəçinin tələbini əsassız sayaraq rədd etdi. 7 iyul 2008-ci ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və 10 noyabr 2008-ci ildə Ali Məhkəmə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxladılar.

15. 4 iyul 2007-ci ildə H. Yasamal Rayon Məhkəməsinə vəsatət verərək 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmasını xahiş etdi. O, iddia etdi ki, məcburi köçkündür və sözügedən mənzildən sava-yı yaşamağa başqa yeri yoxdur.

16. 10 iyul 2007-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi H.-nin vəsatətini təmin etdi və H. məcburi köçkünlərin müvəqqəti məskunlaşması üçün yeni tikilmiş evlərdən birinə köçənə qədər 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə qərar çıxardı. Məhkəmə “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına (“Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı”) istinad etdi, həmin sərəncama uyğun olaraq, müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilirdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmamalıdır. Ərizəçinin verdiyi bir sıra şikayətlərdən sonra 2 sentyabr 2008-ci ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını ləğv etdi və işi yenidən baxılmaq üçün aşağı məhkəməyə göndərdi.

17. İşin materiallarından belə görünür ki, bir sıra məhkəmə icraatlarından sonra 21 yanvar 2009-cu ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərarı qüvvədə saxlayıb və Ali Məhkəmədə icraat davam etməkdədir.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 8 iyul 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsi

18. Azərbaycan vətəndaşları dövlətin və ya ictimai qurumların mülkiyyətində olan mənzillərdən kirayə müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq istifadə etmək hüququna malikdirlər (10-cu və 28-ci maddələr). Mənzil verilməsi haqqında qərar yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən vətəndaşa yaşayış sahəsi orderi vermək yolu ilə həyata keçirilir (48-ci maddə). Order orada göstərilən mənzilə sahib olmaq (48-ci maddə) və kirayəçi ilə mənzil istismarı təşkilatı arasında yaşayış sahəsinin icarəsinə dair müqavilə bağlamaq (51-ci maddə) üçün yeganə hüquqi əsasdır. Mənzillərdən istifadə hüququ müddətsiz olaraq verilir (10-cu maddə).

B. Mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında 26 yanvar 1993-cü il tarixli Qanun

19. Dövlət və ya ictimai mənzil fondunun mülkiyyətiçisi ilə kirayə müqaviləsi bağlamış şəxslərin yaşadıkları mənzilləri öz şəxsi mülkiyyətinə keçirmək hüququ vardır (1-ci maddə). Belə özəlləşdirmə könüllü və pulsuzdur (2-ci maddə). Dövlət mənzillərini əvəzsiz özəlləşdirmək hüququndan yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər (7-ci maddə).

C. “Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanun

20. “Xarici hərbi təcavüz, müəyyən ərazilərin işğalı və ya mütəmadi atəş altında saxlanması nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olub ölkə hüdudlarında başqa yerə köçmüş şəxslər” məcburi köçkün hesab olunurlar (2-ci maddə). Məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın. Belə hallar mövcud olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin həmin yaşayış məntəqəsi daxilində başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər (5-ci maddə).

D. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin yaşayış üçün yararlı olan və ya yararlı hala salınması mümkün olan yaşayış, inzibati və digər binalarda məskunlaşdırılması Qaydası” (“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydası”)

21. Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları ... binaların özəlləşdirilməsi, 1992-1994-cü illərdə məcburi köçkünlərin yaşadıqları mənzillərdən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədilə həmin evlərə aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən ayrı-ayrı vətəndaşlara verilən orderlərin hüquqi qüvvəsi müvəqqəti dayandırılır...”

E. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsi Qaydası” (Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydası)

22. Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Müvəqqəti məskunlaşmış məcburi köçkünlər digər şəxslərin mənzil hüququnu pozduqda, onlar həmin yaşayış məntəqəsi ərazisində zəruri tələblərə cavab verən başqa yaşayış sahəsi ilə təmin olunurlar”.

F. “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı

23. Sərəncamda digər məsələlərlə yanaşı müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilir ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşdırılana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmalıdır.

G. 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Mülki Prosesual Məcəllə (“MPM”)

24. Mülki işə baxan hakim işdəki tərəflərin ərizəsi əsasında tərəflərin əmlak vəziyyətinə və digər hallara əsasən qətnamənin icrasına möhlət verə və ya qətnaməni hissə-hissə icra etdirə, habelə onun icra üsulunu və qaydasını dəyişdirə bilər (231-ci maddə).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN VƏ 13-CÜ MADDƏSİNİN VƏ KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

25. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə və 13-cü maddəsinə və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə istinad edərək Yasamal Rayon Məhkəməsinin 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnaməsinin icra olunmamasından şikayət etdi. Konvensiyanın 6-cı maddəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir...”

Konvensiyanın 13-cü maddəsində deyilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində deyilir:

“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır”.

A. Şikayətlərin qəbul edilənliyi

1. Məhkəmənin zamana görə (ratione temporis) səlahiyyəti

26. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamə Konvensiyanın Azərbaycan barəsində qüvvəyə mindiyi tarixdən – 15 aprel 2002-ci ildən əvvəl çıxarılıb. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə bir daha bildirir ki, o, yalnız Konvensiya Razılığa gələn müvafiq Yüksək Tərəf barəsində qüvvəyə mindikdən sonra baş vermiş hadisələrdən irəli gələn pozuntulara baxmaq səlahiyyətinə malikdir (misal üçün *bax: Kazımova Azərbaycana qarşı* (qərardad), ərizə № 40368/02, 6 mart 2003-cü il). Konvensiya Azərbaycan barəsində 15 aprel 2002-ci ildə qüvvəyə minib. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, dövlət orqanlarının 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnaməni icra etməməkdə davam etdiklərini nəzərə alsaq, qətnamə hələ də yerinə yetirilməmiş qalır. Buna görə də, davamedici situasiya mövcuddur və bu səbəbdən Məhkəmə ərizənin 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı dövrə aid hissəsinə baxmaq səlahiyyətinə malikdir (*bax: İliç Serbiyaya qarşı*, ərizə № 30132/04, 54-cü bənd, 9 oktyabr 2007-ci il; və *Sladkov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 13979/03, 16-cı bənd, 18 dekabr 2008-ci il).

2. Daxili hüquqi müdafiə vasitələri

27. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib. Konkret olaraq, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi dövlət orqanlarının 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnaməni icra etməmələrindən daxili məhkəmələrə şikayət edə bilərdi. Bununla bağlı Hökumət iddia etdi ki, məhkəmə icraçıları şöbəsinə qarşı ərizəçinin qaldırdığı işin icraatı Apellyasiya Məhkəməsində hələ də davam edir. Bundan başqa, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib, çünki 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraat hələ daxili məhkəmələrdə davam edir.

28. Ərizəçi Hökumətlə razılaşmadı və şikayətlərində israr etdi.

29. Məhkəmə bir daha bildirir ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qaydanın əks olunduğu Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndi sübutetmə yükünün bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyini iddia edən Hökumət Məhkəməni inandırmağa borcludur ki, mövcud vasitə sözügedən vaxtda nəzəri və praktiki cəhətdən səmərəli, yəni çatımlı olub və ərizəçinin şikayətləri ilə bağlı onun hüquqi müdafiəsini təmin etmək və uğur qazanması üçün ağılabatan perspektivlər yaratmaq iqtidarında olub (*bax: Akdivar və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, 16 sentyabr 1996-cı il, 68-ci bənd, *Qərar və qərardadlar toplusu*, 1996-IV; və *Selmuni Fransaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 25803/94, 76-cı bənd, 1999-V). Məhkəmə daha sonra vurğulayır ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri istər iddia edilən pozuntunun baş verməsinin, istərsə də davam etməsinin qarşısını almaq, yaxud da artıq baş vermiş hər hansı pozuntuya görə adekvat kompensasiyanı təmin etmək baxımından səmərəli olmalıdır (*bax: Kudla Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 30210/96, 158-ci bənd, 2000-XI).

30. Məhkəmə icraçıları şöbəsinə qarşı icraata gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət bu icraatın davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu icraatın nəticəsində ərizəçinin hüququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi səlahiyyətli orqanların hər hansı qanunsuz hərəkətindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta daxili məhkəmələr davam etməkdə olan icraatda ərizəçinin xeyrinə qərar çıxarırlarsa və 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icra edilməməsinin qanunsuz olduğunu qərara alarlarsa, bu qərar da eyni nəticələr doğurar, yəganə nəticə ondan ibarət olar ki, qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənmiş olar (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Tarverdiyev Azərbaycana qarşı*, ərizə № 33343/03, 47-ci bənd, 26 iyul 2007-ci il; və *Yavorivskaya Rusiyaya qarşı* (qərardad), ərizə № 34687/02, 13 may 2004-cü il). Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin etirazının bu hissəsinin şikayətə aidiyyəti yoxdur və o, rədd edilməlidir.

31. 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraata gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, bu icraata H.-nin vəsatəti əsasında başlanılıb və icraatın məqsədi qətnamənin icraatını təmin etmək və ya sürətləndirmək olmayıb, əksinə, onun məcburi qüvvəsini qeyri-müəyyən müddətə dayandırmaq olub. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə əlaqədar olan bu icraatın davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu icraatın nəticəsində ərizəçinin hüququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd

edir ki, ərizəçi 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatın nəticəsindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta daxili məhkəmələr qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatda ərizəçinin xeyrinə qərar çıxarırlarsa və 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmamalı olduğunu qərara alarlarsa, bu qərar da eyni nəticələr doğurar; yeganə nəticə ondan ibarət olar ki, qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənmiş olar. Buna görə də, Hökumətin bu etirazının bu şikayətə aidiyyəti yoxdur və o, rədd edilməlidir.

3. Nəticə

32. Məhkəmə hesab edir ki, ərizə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də, o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətlərin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

33. Hökumət bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması ucbatından Azərbaycanda məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması ilə bağlı ciddi problem var. Hökumət qeyd etdi ki, 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamədə H.-nin mənzildən çıxarılması barədə göstəriş verilsə də, bu qətnamə icra oluna bilməzdi, çünki sözügedən mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi üçün başqa mənzil yox idi. Hökumət daha sonra iddia etdi ki, 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ucbatından o, daha qüvvədə deyil. Bundan başqa, Hökumət daxili qanunvericiliyin müxtəlif normalarına (yuxarıda “Müvafiq daxili qanunvericilik” bölümünə bax) istinad edərək iddia etdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya digər evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər müvəqqəti yaşadıqları yerlərdən çıxarılmamalıdır. Hökumət həmçinin bildirdi ki, məcburi köçkünlərin mənzil probleminin həlli Hökumətin siyasətinin prioritetlərindən biridir və bununla bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

34. Ərizəçi şikayətlərini yenidən təkrar etdi.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri

35. Məhkəmə bir daha bildirir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hər kəs üçün, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən, məhkəməyə və ya məhkəmə funksiyasını həyata keçirən digər orqana müraciət etmək hüququnu təmin edir; bununla da həmin bənd “məhkəmə araşdırması hüququnu” təsbit edir, məhkəməyə müraciət hüququ, yəni mülki işlərlə bağlı məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququ isə bu hüququn bir aspektidir. Lakin iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, məhkəmə araşdırması hüququ xəyali hüquq olardı. 6-cı maddənin 1-ci bəndi işdəki tərəflərə verilən prosessual təminatları (ədalətli, açıq və vaxtında aparılan məhkəmə araşdırması) ətraflı təsvir etdiyi halda məhkəmə qərarlarının icrası hüququnu müdafiə etməsəydi, bu, anlaşılmaz bir hal olardı. 6-cı maddəni yalnız məhkəməyə müraciət edilməsi və icraatın aparılması ilə əlaqədar olan maddə kimi şərh etmək, yəqin ki, qanunun aliliyi prinsipinə zidd olan situasiyalara gətirib çıxarardı; halbuki iştirakçı dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya edərkən həmin prinsipə hörmət etməyi öhdələrinə götürüblər. Buna görə də, hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri üçün “məhkəmə araşdırmasının” ayrılmaz tərkib hissəsi sayılmalıdır (*bax: Hornsbi Yunanıstana qarşı*, 19 mart 1997-ci il tarixli qərar, 40-cü bənd, *Qərar və qəraradadlar toplusu*, 1997-II).

36. Məhkəmə qeyd edir ki, məhkəmə qərarının icrasının gecikdirilməsinə xüsusi hallarda haqq qazandırıla bilər. Amma bu gecikdirmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan hüququn mahiyyətinə xələl gətirməməlidir (*bax: Burdov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 59498/00, 35-ci bənd, AİHM 2002-III). Məhkəmə bir daha bildirir ki, hər hansı fiziki şəxsə qarşı çıxarılmış məhkəmə qərarının icra prosedurlarında dövlət orqanlarının iştirakına görə dövlət məsuliyyət daşıyır. Dövlət orqanları qərarın icrasına görə hərəkət etməyə

borcludurlarsa, amma bunu etmirlərsə, onların hərəkət etməməsi dövlətin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə məsuliyyətini doğura bilər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Çəbotari və başqaları Moldovaya qarşı*, ərizələr № 37763/04, 37712/04, 35247/04, 35178/04 və 34350/04, 39-cu bənd, 27 yanvar 2009-cu il).

37. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, Konvensiya 15 aprel 2002-ci ildə Azərbaycan barəsində qüvvəyə mindiyi tarixdən bəri Yasamal Rayon Məhkəməsinin 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnaməsi yeddi il yarımından artıq vaxt ərzində icra edilməmiş qalıb; beləliklə də ərizəçinin öz mülkiyyət hüquqları ilə bağlı məhkəmə işində uğur qazanmasından yararlanmasının qarşısı alınmış. 15 aprel 2002-ci ilə qədər qətnamə təxminən dörd il ərzində icra olunmayıb.

38. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qeyd olunan mübahisə iki fiziki şəxs arasında idi. Lakin 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamədə ərizəçinin yaşayış orderinə malik olduğu mənzildən məcburi köçkünlərin çıxarılması barədə göstəriş yer aldığına görə, fiziki şəxs olan məcburi köçkünlərin qətnaməyə əməl etməmələri səbəbindən yaranmış situasiya qətnamənin icrasında fiziki şəxs olan ərizəçiyə kömək etmək üçün dövlət tərəfindən tədbir görülməsini zəruri etmişdi. Bu işdə tərəflər etiraz etmirlər ki, ən azından Yasamal Rayon Məhkəməsi tərəfindən qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə 10 iyul 2007-ci il tarixli qərar çıxarılan qədər 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamə daxili qanunvericiliyə əsasən məcburi qüvvəyə malik idi. İşin materiallarından məlum olur ki, baxmayaraq ki, icra prosedurları 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin çıxarılmasından 10 gün sonra başlanmalı idi, Hökumət bununla bağlı heç bir tədbir görməyib və bu müddətdə sözügedən qətnamənin icra olunmamasını heç nə ilə əsaslandırmayıb.

39. İcranın təxirə salınması barədə qərara gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, o, artıq buna bənzər işə baxıb, həmin işdə mənzildən çıxarılma barədə qətnamənin icrası həmin qətnaməni çıxarmış məhkəmə tərəfindən təxirə salınmışdı (*bax: Akimova Azərbaycana qarşı*, ərizə № 19853/03, 45-50-ci bəndlər, 27 sentyabr 2007-ci il). Məhkəmə həmin işdə müəyyən etdi ki, qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında çıxarılmış qanuni əsası olmayan və əsaslandırılmayan qərar Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə pozub; Məhkəmə daha sonra müəyyən etdi ki, həmin işdə eyni şikayətə 6-cı maddə üzrə baxmağa ehtiyac yoxdur. Həmin işdən fərqli olaraq, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar qətnamənin qanuni qüvvəyə minərək məcburi xarakter almasından təxminən doqquz il sonra çıxarılıb. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına əsaslanıb. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, Prezidentin sərəncamında daxili məhkəmələrə mənzildən çıxarılma haqqında məhkəmə qərarlarının icrasını qeyri-müəyyən müddətə təxirə salmaq səlahiyyəti verən hər hansı konkret mülki prosessual normalar yoxdur, bu işdə isə məhz bu baş verib. Bundan başqa, 21 may 1999-cu il tarixli Qanunda nəzərdə tutulurdu ki, məcburi köçkünlərin müstəqil surətdə məskunlaşması digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozarsa, dövlət orqanları onların başqa yerdə məskunlaşmasını təmin etməlidir. Müvafiq olaraq, belə məlum olur ki, prezidentin müvafiq sərəncamı daha üstün qüvvəyə malik olan qanunvericilik aktına ziddir; belə olan halda bu Prezident sərəncamına əsaslanaraq qətnamənin icrasını təxirə salmış qərarın qanuniliyi ilə bağlı sual yaranır. Lakin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin məqsədləri baxımından bu cür təxirə salmanın daxili qanunvericiliyə əsasən “qanuni” olub-olmaması məsələsi Məhkəmənin araşdırmasının predmeti deyil. Məhkəmə bir daha bildirir ki, iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin olunan hüquqlar xəyali hüquq olardı (yuxarıda 35-ci bəndə *bax*). Bundan başqa, inandırıcı səbəblər göstərilmədən yekun məhkəmə qətnaməsinin rəsmən qeyri-müəyyən müddətə təxirə salınması hüquqi müəyyənlik prinsipinə ziddir.

40. Məhkəmə bununla razılaşmağa hazırdır ki, bu işdə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklər yaradıb. Bununla belə, qətnamə qüvvədə qalıb, amma uzun illər onun yerinə yetirilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən adekvat tədbirlər görülməyib. Dövlət orqanlarının sözügedən qətnamənin icrası üçün daim və səylə tədbirlər gördükləri sübuta yetirilməyib. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin icrasının əhəmiyyətli dərəcədə gecikdirilməsini əsaslandırmaq üçün hər hansı ağılabatan səbəb göstərməyib.

41. Məhkəmə hesab edir ki, qətnamənin icrası üçün zəruri tədbirləri görməməklə dövlət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndini bütün faydalı effektlərdən məhrum ediblər (*bax: Burdovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 37-ci bənd). Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

42. Yuxarıda gəldiyi nəticəni nəzərə alaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayət barədə qərar qəbul etməyə ehtiyac olduğunu hesab etmir, çünki ərizənin bu hissəsinə münasibətdə 6-cı maddəyə *lex specialis* (13-cü maddədəki ümumi müddəanın xüsusi forması) kimi baxmaq olar (müasıl üçün *bax: Əfəndiyeva Azərbaycanla qarşı, ərizə № 31556/03, 59-cu bənd, 25 oktyabr 2007-ci il; və Jasiunyene Litvayla qarşı, ərizə № 41510/98, 32-ci bənd, 6 mart 2003-cü il*).

b) Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi

43. Məhkəmə bir daha bildirir ki, “iddia tələbi” məcburi hüquqi qüvvəyə malikdirsə, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada “mülkiyyət” təşkil edə bilər (*bax: “Strən” yunan neftayırma zavodları və Stradis Andreadis Yunanıstanla qarşı, 9 dekabr 1994-cü il tarixli qərar, 59-cu bənd, A seriyaları, № 301-B*).

44. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçi sözügedən mənzilin mülkiyyətçisi deyildi, o, yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş yaşayış orderinə əsasən yalnız kirayəçi hüquqlarına malik idi. Lakin Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu cür yaşayış orderi əsasında əldə edilmiş mənzilə iddia tələbi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşən “mülkiyyət” təşkil edir (*bax: Akimova Azərbaycanla qarşı iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 39-41-ci bəndlər*). Bu işdə ərizəçinin mənzilə olan kirayə hüququ 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamə ilə tanınıb. Üstəlik, qətnamədə məcburi köçkünlərin onun evindən çıxarılması barədə göstəriş var, beləliklə, ərizəçi sözügedən mənzildən istifadə etmək üçün məcburi hüquqi qüvvəsi olan iddia tələbinə malikdir.

45. Qətnamə qüvvəyə minib və onun icrası üçün məhkəmə icraatları keçirilib ki, bu da ərizəçiyə mənzildən istifadə etmək hüququ verib. Bundan sonra 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatlar keçirilib (bu icraatlar davam edir). Məhkəmə hesab edir ki, yeddi il yarımından artıq vaxt ərzində ərizəçinin bu qətnamənin icrasına nail olmasının mümkünsüzlüyü onun 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci abzasının birinci cümləsində nəzərdə tutulmuş öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə təşkil edib. Məhkəmə bu müdaxilənin “qanuni” olub-olmadığını araşdırmağı zəruri saymır (yuxarıda adı çəkilən *Akimovanın işi* üzrə qərarla müqayisə et, 44-cü və sonrakı bəndlər), çünki o, hesab edir ki, istənilən halda, bu müdaxilə aşağıdakı səbəblərə görə əsassız idi.

46. Yuxarıda 40-cü bənddə qeyd edildiyi kimi, Məhkəmə bununla razılaşımağa hazırdır ki, dövlət orqanları ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklərlə üzləşə bilərdilər. Konkret olaraq, mövcud vəziyyət ərizəçinin Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi ilə qorunan öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququ ilə məcburi köçkünlərin mənzillə təmin olunmaq hüququnun balanslaşdırılmasını tələb edirdi. Başqa sözlə, dövlət hakimiyyəti orqanları bir tərəfdən ərizəçinin mülkiyyət hüquqlarını təmin etməli, digər tərəfdən məcburi köçkünlərin hüquqlarına riayət etməli idilər. Belə vəziyyətlərdə cavabdeh dövlətə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Radanoviç Xorvatiyayla qarşı, ərizə № 9056/02, 49-cu bənd, 21 dekabr 2006-cı il*). Lakin dövlətin bu sərbəstliyini həyata keçirməsi Konvensiya standartlarına uyğun gəlməyən nəticələr doğurmamalıdır (*bax: Broniovski Polşayla qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 31443/96, 182-ci bənd, AİHM 2004-V*).

47. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə bir daha bildirir ki, bu işdə mövcud olan vəziyyət müvafiq sosial və maliyyə yükünün ədalətli bölüşdürülməsini tələb edir. Digər bir qrupun və ya bütövlükdə cəmiyyətin maraqları nə qədər önəmli olursa-olsun, bu yük konkret sosial qrupun və ya ayrıca fiziki şəxsin üzərinə qoyula bilməz (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Radanoviçin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 49-cu bənd; və *Hutten-Çapska Polşayla qarşı [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 35014/97, 225-ci bənd, AİHM 2006-VIII*).

48. Bu işdə onun xeyrinə çıxarılmış daxili məhkəmənin qətnaməsinə uyğun olaraq ərizəçi mənzilindən istifadə etmək hüququna malik idi və bu hüququn məcburi hüquqi qüvvəsi vardı. Parlament tərəfindən qəbul edilmiş qanunvericiliyə uyğun olaraq, bu hüquq dövlət orqanlarının mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünləri alternativ mənzillə təmin etmək vəzifəsinə proporsional idi. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Hökumət məcburi köçkünlərin və qaçqınların məskunlaşdırılması üçün həyata keçirilən bəzi ümumi siyasətlərə istinad etsə də, konkret olaraq ərizəçinin işində öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün dövlət orqanları tərəfindən hər hansı konkret tədbirlərin görülməsi istər daxili məhkəmə icraatlarında, istərsə də Məhkəmədəki icraatda müəyyən edilmədi. Belə bir vəziyyətdə bir neçə il ərzində qətnamənin icrasının təmin edilməməsi və bunun ardınca ic-

ranı rəsmən təxirə salmaq üçün daxili məhkəmələrin sonradan Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına istinad etmələri ərizəçinin üzərinə həddən artıq fərdi yükün qoyulduğu situasiya ilə nəticələnib.

49. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin üzərinə qoyulmuş bu həddən artıq fərdi yükü kompensasiya etməməklə dövlət orqanları cəmiyyətin məcburi köçkünləri müvəqqəti mənzillə təmin etməkdən ibarət ümumi marağı ilə ərizəçinin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnun qorunması arasında zəruri və ədalətli balans gözləməyiblər.

50. Buna görə də, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verib.

II. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

51. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

52. Ərizəçi maddi ziyana görə 68.809 avro tələb etdi, bunlardan 17.620 avro itirilmiş icarə haqlarına görə və 51.189 avro mənzilin iddia edilən indiki bazar dəyərinə görə istənilirdi. O, itirilmiş icarə haqlarının məbləğini şəhərin həmin hissəsində yerləşən mənzillərin icarə haqlarının aylıq bazar dəyəri haqqında informasiya əsasında hesablayıb. Bu informasiya bu məsələlər üzrə ixtisaslaşmış assosiasiyadan əldə edilib.

53. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi mənzilin bazar dəyərinə görə hər hansı kompensasiya tələb edə bilməz. Hökumət daha sonra qeyd etdi ki, o, eyni assosiasiyaya müraciət edərək tələbin qalan hissəsinin, yəni ərizəçinin öz mənzilindən istifadə edə bilməməsi nəticəsində itirdiyi icarə haqları ilə bağlı hissəsinin əsaslarını yoxladığını qeyd etdi və bildirdi ki, ərizəçi bu bənd üzrə maddi ziyana görə 11.042 avro tələb edə bilər. Bununla bağlı Hökumət bildirdi ki, sözügedən bina yarımçıq tikili idi və ərizəçi mənzillə bağlı müəyyən təmir-istismar xərcləri çəkməli idi.

54. Tələbin mənzilin bazar dəyərinə aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə tələbin bu hissəsini rədd edir, çünki o, aşkar edilmiş pozuntu ilə tələbin bu hissəsi arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi görmür.

55. Tələbin itirilmiş icarə haqlarına aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, tələbin bu hissəsi ilə aşkar edilmiş pozuntu arasında səbəbiyyət əlaqəsi var və yəqin ki, ərizəçi mənzil üzərində nəzarəti itirməsi nəticəsində maddi ziyana məruz qalıb. Məhkəmə tərəflərin arqumentlərini araşdıraraq və ədalət prinsipi əsasında qərar çıxararaq, hesab edir ki, ziyanın hesablanması üçün Hökumətin təklif etdiyi baza qiyməti ağılabandır və itirilmiş icarə haqlarına görə ərizəçiyə 11.042 avro təyin edir, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

2. Mənəvi ziyan

56. Ərizəçi mənəvi ziyana görə 20.000 avro tələb etdi.

57. Hökumət ərizəçinin mənəvi ziyana görə tələbini maksimum 1.000 avro məbləğində qəbul etməyə hazır olduğunu bildirdi.

58. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi, yəqin ki, onun xeyrinə çıxarılmış yekun qətnamənin uzun müddət icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi ziyana məruz qalıb. Lakin tələb olunan məbləğ həddən artıqdır. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi kimi qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında apa-

raraq, ərizəçiyə bu bənd üzrə 4.800 avro təyin edir; bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

59. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamə qüvvədə qaldığına görə, onun icrasını təmin etmək üzrə dövlətin yerinə yetirilməmiş öhdəliyi şübhə altına alın bilməz. Müvafiq olaraq, ərizəçi hələ də qətnamənin icrası hüququna malikdir. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 6-cı maddənin pozuntusu ilə bağlı ən münasib kompensasiya o olardı ki, öncədən 6-cı maddənin tələblərinə əməl edilsəydi, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyətin mümkün qədər həmin duruma gətirilməsi təmin edilsin (*bax: Pyersak Belçikaya qarşı* (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85). Aşkar edilmiş pozuntunu nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu prinsip bu işə də şamil olunur. Buna görə də o, hesab edir ki, Hökumət 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

60. Ərizəçi həmçinin Məhkəmə qarşısındakı icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 1.500 avro tələb etdi. Bu tələb tərkib elementləri üzrə ətraflı bölünməyib və ya hər hansı sənədlərlə təsdiqlənməyib.

61. Hökumət bu tələbi əsassız hesab etdi.

62. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, ərizəçi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi hüququna yalnız o halda malik olur ki, həmin xərclərin həqiqətən çəkildiyi sübut edilsin və onlar miqdarca ağılabatan olsun. Bu işdə Məhkəmə ərizəçinin hər hansı təsdiqedicisi sənəd təqdim etməməsi faktını nəzərə alaraq məhkəmə xərcləri və digər məsrəflərlə bağlı tələbi rədd edir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

63. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Ərizəni qəbul olunan *elan edir*;
2. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;
3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayəti araşdırmağa ehtiyac yoxdur;
4. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub;
5. *Qərara alır ki*, cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir;
6. *Qərara alır ki*:
  - a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə maddi ziyana görə 11.042 (on bir min qırx iki) avro və mənəvi ziyana görə 4.800 (dörd min səkkiz yüz) avro ödəməlidir; ərizəçidən tutula bilən hər hansı vergi məbləği bu məbləğlərin üzərinə əlavə olunmalı və onlar ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yeni Azərbaycan manatına çevrilməlidir;
7. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini *rədd edir*.

HƏSƏNOV (*HASANOV*) AZƏRBAYCANA QARŞI

(*Ərizə № 50757/07*)

MƏHKƏMƏ QƏRARI

22 aprel 2010-cu il

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1960-ci ildə anadan olub və Bakıda yaşayır.
6. 21 yanvar 1998-ci ildə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin 19 yanvar 1998-ci il tarixli qərarı əsasında ərizəçi-yə Bakıda təzəlikcə tikilmiş yaşayış binasındakı mənzil üçün yaşayış orderi verildi.
7. Eyni zamanda, ərizəçiyə məlum oldu ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Ermənistan hərbi qüvvələrinin işğalı altında olan Şuşa rayonundan məcburi köçkün M. və onun ailəsi həmin mənzildə məskunlaşıb.
8. Ərizəçinin sözlərinə görə, çoxsaylı tələblərinə baxmayaraq, M. mənzili tərk etməkdən imtina edərək bildirdi ki, məcburi köçkündür və yaşamaq üçün başqa yeri yoxdur.
9. 1998-ci ildə naməlum tarixdə ərizəçi Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq məhkəmədən xahiş etdi ki, H. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qərar qəbul etsin.
10. 23 iyun 1998-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin etdi və H. ilə ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qətnamə qəbul etdi. Məhkəmə qərara aldı ki, 21 yanvar 1998-ci il tarixli orderə əsasən ərizəçi mənzilin yeganə qanuni kirayəçisidir və deməli, mənzil M. və onun ailəsi tərəfindən qanunsuz zəbt edilib.
11. Bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verilmədi və həmin vaxt qüvvədə olan daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq, o, çıxarıldığı tarixdən on gün sonra qüvvəyə mindi. Lakin M. və ailəsi qətnaməni yerinə yetirməkdən imtina etdilər və ərizəçinin müxtəlif dövlət orqanlarına şikayətlərinə baxmayaraq, qətnamə icra olunmadı.
12. 2006-cı ildə naməlum tarixdə ərizəçi və onunla eyni vəziyyətdə olan bir qrup digər şəxs Yasamal Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq şikayət etdilər ki, Məhkəmə İcraçıları və Məhkəmə Qərarlarının İcrasına Nəzarət İdarəsinin Yasamal rayon şöbəsi (“məhkəmə icraçıları şöbəsi”) qətnamələrin icrası üçün tədbir görməyib.
13. 27 dekabr 2006-cı ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi bu şikayəti əsassız sayaraq rədd etdi. Ərizəçi bu qətnamədən apellyasiya şikayəti verdi. 2 may 2007-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi və işin mahiyyəti üzrə ərizəçinin xeyrinə yeni qətnamə çıxardı. Apellyasiya Məhkəməsi qərara aldı ki, məhkəmə icraçıları şöbəsinin hərəkətsizliyi qanunsuz olub və 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə icra olunmalıdır. H.-nin və digər şəxslərin bu qətnamədən verdikləri kassasiya şikayətindən sonra Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsini ləğv etdi və işi yenidən baxılmaq üçün aşağı məhkəməyə göndərdi. 2007-ci il noyabrın 12-də Bakı Appelyasiya Məhkəməsi 27 dekabr 2006-cı il tarixli qərarı ləğv etdi və mülki icraata xitam verdi. Bakı Appelyasiya Məhkəməsi müəyyən etdi ki, məhkəmə qərarlarının icrası daxili qanunvericiliklə təmin edilməlidir və həmin məsələ ilə bağlı yeni bir qərar verməyə ehtiyac yoxdur. İşin sənədlərindən aydın görünür ki, tərəflərdən heç biri Appelyasiya Məhkəməsinin qərarını mübahisələndirməyib.
14. 5 iyul 2007-ci ildə M. və onunla eyni vəziyyətdə olan bir qrup digər şəxslər Yasamal Rayon Məhkəməsinə vəsatət verərək 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmasını xahiş etdi. O, iddia etdi ki, məcburi köçkündür və sözügedən mənzildən savayı yaşamağa başqa yeri yoxdur.

15. 10 iyul 2007-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi M.-in vəsatətini təmin etdi və M. məcburi köçkünlərin müvəqqəti məskunlaşması üçün yeni tikilmiş evlərdən birinə köçənə qədər 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə qərar çıxardı. Məhkəmə “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına (“Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı”) istinad etdi, həmin sərəncama uyğun olaraq, müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilirdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmamalıdır. Ərizəçinin verdiyi bir sıra şikayətlərdən sonra 3 iyul 2008-ci ildə Yasamal Rayon Məhkəməsi sonradan 14 iyul 2008-ci il tarixində düzəliş etdiyi yeni bir qərar verdi. Məhkəmə M.-in iddiasını təmin etdi və 23 iyun 1998-ci il tarixli qərarın icrasının təxirə salınması ilə bağlı göstəriş verdi. İşin sənədlərindən ərizəçinin qərardan şikayət etmədiyi aydın görünür.

16. 2008-ci ildə naməlum tarixdə ərizəçi Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə, Maliyyə Nazirliyinə və digər dövlət orqanlarına qarşı iddia qaldıraraq 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icra olunmamasına görə kompensasiya tələb etdi. 7 may 2008-ci ildə Yasamal rayonun məhkəməsi ərizəçinin tələbini əsassız sayaraq rədd etdi. 7 iyul 2008-ci ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və 10 noyabr 2008-ci ildə Ali Məhkəmə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxladılar.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. 8 iyul 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsi

17. Azərbaycan vətəndaşları dövlətin və ya ictimai qurumların mülkiyyətində olan mənzillərdən kirayə müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq istifadə etmək hüququna malikdirlər (10-cu və 28-ci maddələr). Mənzil verilməsi haqqında qərar yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən vətəndaşa yaşayış sahəsi orderi vermək yolu ilə həyata keçirilir (48-ci maddə). Order orada göstərilən mənzilə sahib olmaq (48-ci maddə) və kirayəçi ilə mənzil istismarı təşkilatı arasında yaşayış sahəsinin icarəsinə dair müqavilə bağlamaq (51-ci maddə) üçün yeganə hüquqi əsasdır. Mənzillərdən istifadə hüququ müddətsiz olaraq verilir (10-cu maddə).

B. Mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında 26 yanvar 1993-cü il tarixli Qanun

18. Dövlət və ya ictimai mənzil fondunun mülkiyyətiçisi ilə kirayə müqaviləsi bağlamış şəxslərin yaşadıkları mənzilləri öz şəxsi mülkiyyətinə keçirmək hüququ var (1-ci maddə). Belə özəlləşdirmə könüllü və pulsuzdur (2-ci maddə). Dövlət mənzillərini əvəzsiz özəlləşdirmək hüququndan yalnız bir dəfə istifadə edilə bilər (7-ci maddə).

C. “Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanun

19. “Xarici hərbi təcavüz, müəyyən ərazilərin işğalı və ya mütəmadi atəş altında saxlanması nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerlərini tərk etməyə məcbur olub ölkə hüdudlarında başqa yerə köçmüş şəxslər” məcburi köçkün hesab olunurlar (2-ci maddə). Məcburi köçkünlərin müstəqil olaraq müvəqqəti məskunlaşmasına o halda yol verilə bilər ki, bu digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozmasın. Belə hallar mövcud olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanları məcburi köçkünlərin həmin yaşayış məntəqəsi daxilində başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsini təmin etməlidirlər (5-ci maddə).

D. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin yaşayış üçün yararlı olan və ya yararlı hala salınması mümkün olan yaşayış, inzibati və digər binalarda məskunlaşdırılması Qaydası” (“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydası”)

20. Məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları ... binaların özəlləşdirilməsi, 1992-1994-cü illərdə məcburi köçkünlərin yaşadıqları mənzillərdən çıxarılmasının qarşısını almaq məqsədilə həmin evlərə aidiyyəti təşkilatlar tərəfindən ayrı-ayrı vətəndaşlara verilən orderlərin hüquqi qüvvəsi müvəqqəti dayandırılır...”

E. Nazirlər Kabinetinin 24 dekabr 1999-cu il tarixli 200 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Məcburi köçkünlərin başqa yaşayış sahəsinə köçürülməsi Qaydası” (Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydası)

21. Məcburi köçkünlərin köçürülməsi Qaydasının 4-cü maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Müvəqqəti məskunlaşmış məcburi köçkünlər digər şəxslərin mənzil hüququnu pozduqda, onlar həmin yaşayış məntəqəsi ərazisində zəruri tələblərə cavab verən başqa yaşayış sahəsi ilə təmin olunurlar”.

F. “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılmasına dair Dövlət Proqramı”nın təsdiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamı

22. Sərəncamda digər məsələlərlə yanaşı müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verilir ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya yeni evlərdə müvəqqəti məskunlaşdırılana qədər mülkiyyət formasından asılı olmayaraq 1992-ci ildən 1998-ci ilədək məskunlaşdıqları ictimai binalardan, mənzillərdən, torpaqlardan və digər tikililərdən çıxarılmalıdır.

G. 1 sentyabr 2000-ci il tarixli Mülki Prosesual Məcəllə (“MPM”)

23. Mülki işə baxan hakim işdəki tərəflərin ərizəsi əsasında tərəflərin əmlak vəziyyətinə və digər hallara əsasən qətnamənin icrasına möhlət verə və ya qətnaməni hissə-hissə icra etdirə, habelə onun icra üsulunu və qaydasını dəyişdirə bilər (231-ci maddə).

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN VƏ 13-CÜ MADDƏSİNİN VƏ KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

24. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə və 13-cü maddəsinə və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə istinad edərək Yasamal Rayon Məhkəməsinin 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnaməsinin icra olunmamasından şikayət etdi. Konvensiyanın 6-cı maddəsində deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ... məhkəmə vasitəsilə, ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir...”

Konvensiyanın 13-cü maddəsində deyilir:

“Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir”.

1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində deyilir:

“Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları nəminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır”.

A. Şikayətlərin qəbul edilənliyi

25. 1. Məhkəmənin zamana görə (ratione temporis) səlahiyyəti

26. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə Konvensiyanın Azərbaycan barəsində qüvvəyə mindiyi tarixdən – 15 aprel 2002-ci ildən əvvəl çıxarılıb. Bununla bağlı Məhkəmə bir daha bildirir ki, onun yalnız Konvensiya Razılığa gələn müvafiq Yüksək Tərəf barəsində qüvvəyə mindikdən sonra baş vermiş hadisələrdən irəli gələn pozuntulara baxmaq səlahiyyəti var (misal üçün *bax: Kazımova Azərbaycana qarşı* (qərarad), ərizə № 40368/02, 6 mart 2003-cü il). Konvensiya Azərbaycan barəsində 15 aprel 2002-ci ildə qüvvəyə minib. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, dövlət orqanlarının 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnaməni icra etməməkdə davam etdiklərini nəzərə alsaq, qətnamə hələ də yerinə yetirilməmiş qalır. Buna görə də, davamedici situasiya mövcuddur və bu səbəbdən Məhkəmə ərizənin 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı dövrə aid hissəsinə baxmaq səlahiyyətinə malikdir (*bax: İliç Serbiyaya qarşı*, ərizə № 30132/04, 54-cü bənd, 9 oktyabr 2007-ci il; və *Sladkov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 13979/03, 16-cı bənd, 18 dekabr 2008-ci il).

2. Daxili hüquqi müdafiə vasitələri

27. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib. Konkret olaraq, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi dövlət orqanlarının 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnaməni icra etməmələrindən daxili məhkəmələrə şikayət edə bilərdi. Bununla bağlı Hökumət iddia etdi ki, məhkəmə icraçıları şöbəsinə qarşı ərizəçinin qaldırdığı işin icraatı Apellyasiya Məhkəməsində hələ də davam edir. Bundan başqa, Hökumət bildirdi ki, ərizəçi daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib, çünki 2008-ci il iyulun 3-də Yasamal Rayon Məhkəməsi 23 iyun 1998-ci il tarixli qərarın icrasının təxirə salınması ilə bağlı göstəriş verdi və ərizəçi həmin qərardan şikayət vermədi.

28. Ərizəçi Hökumətlə razılaşmadı və şikayətlərində israr etdi.

29. Məhkəmə bir daha bildirir ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi haqqında qaydanın əks olunduğu Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndi sübutetmə yükünün bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyini iddia edən Hökumət Məhkəməni inandırmağa borcludur ki, mövcud vasitə sözügedən vaxtda nəzəri və praktiki cəhətdən səmərəli, yəni çatımlı olub və ərizəçinin şikayətləri ilə bağlı onun hüquqi müdafiəsini təmin etmək və uğur qazanması üçün ağılabatan perspektivlər yaratmaq iqtidarında olub (*bax: Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 16 sentyabr 1996-cı il, 68-ci bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1996-IV; və *Selmuni Fransaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 25803/94, 76-cı bənd, 1999-V). Məhkəmə daha sonra vurğulayır ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri istər iddia edilən pozuntunun baş verməsinin, istərsə də davam etməsinin qarşısını almaq, yaxud da artıq baş vermiş hər hansı pozuntuya görə adekvat kompensasiyanı təmin etmək baxımından səmərəli olmalıdır (*bax: Kudla Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 30210/96, 158-ci bənd, 2000-XI).

30. Məhkəmə icraçıları şöbəsinə qarşı icraata gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət bu icraatın davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu icraatın nəticəsində ərizəçinin hüququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi səlahiyyətli orqanların hər hansı qanunsuz hərəkətindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta daxili məhkəmələr davam etməkdə olan icraatda ərizəçinin xeyrinə qərar çıxararlarsa və 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icra edilməməsinin qanunsuz olduğunu qərara alarlarsa, bu qərar da eyni nəticələr doğurar; yəganə nəticə bu olar ki, qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Tarverdiyev Azərbaycana qarşı*, ərizə № 33343/03, 47-ci bənd, 26 iyul 2007-ci il; və *Yavorivskaya Rusiyaya qarşı* (qərarad), ərizə № 34687/02, 13 may 2004-cü il). Buna görə də, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumətin etirazının bu hissəsinin şikayətə aidiyyəti yoxdur və o, rədd edilməlidir.

31. 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraata gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, bu icraata M.-in vəsəti əsasında başlanılıb və icraatın məqsədi qətnamənin icraatını təmin etmək və ya sürətləndirmək olmayıb, əksinə, onun məcburi qüvvəsini qeyri-müəyyən müddətə dayandırmaq olub. Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə əlaqədar olan bu icraatın davamedici pozuntuya necə son qoya biləcəyinə, yaxud bu icraatın nəticəsində ərizəçinin hü-

ququnun hansı formada bərpa olunacağına dair hər hansı izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatın nəticəsindən deyil, qətnamənin icra olunmaması faktından şikayət edib. Hətta daxili məhkəmələr qətnamənin icrasının təxirə salınması ilə bağlı icraatda ərizəçinin xeyrinə qərar çıxarırlarsa və 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınmamalı olduğunu qərara alırlarsa, bu qərar da eyni nəticələr doğurar; yeganə nəticə ondan ibarət olar ki, qətnamənin məhkəmə icraçıları tərəfindən icra tədbirlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən qanuni qüvvəsi təsdiqlənmiş olar. Buna görə də, Hökumətin bu etirazının bu şikayətə aidiyyəti yoxdur və o, rədd edilməlidir.

3. Nəticə

32. Məhkəmə hesab edir ki, ərizə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan mənada açıq-aydın əsassız deyil və hər hansı başqa səbəblərə görə qəbul olunmayan sayıla bilməz. Buna görə də o, qəbul olunan elan edilməlidir.

B. Şikayətlərin mahiyyəti

1. Tərəflərin arqumentləri

33. Hökumət bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi nəticəsində Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması ucbatından Azərbaycanda məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması ilə bağlı ciddi problem var. Hökumət qeyd etdi ki, 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamədə M.-in mənzildən çıxarılması barədə göstəriş verilsə də, bu qətnamə icra oluna bilməzdi, çünki sözügedən mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi üçün başqa mənzil yox idi. Hökumət daha sonra iddia etdi ki, 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasının təxirə salınması ucbatından o, daha qüvvədə deyil. Bundan başqa, Hökumət daxili qanunvericiliyin müxtəlif normalarına (yuxarıda “Müvafiq daxili qanunvericilik” bölməsinə bax) istinad edərək iddia etdi ki, məcburi köçkünlər doğma torpaqlarına qayıdana və ya digər evlərdə müvəqqəti məskunlaşana qədər müvəqqəti yaşadıqları yerlərdən çıxarılmamalıdır. Hökumət həmçinin bildirdi ki, məcburi köçkünlərin mənzil probleminin həlli Hökumətin siyasətinin prioritetlərindən biridir və bununla bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

34. Ərizəçi şikayətlərini yenidən təkrar etdi.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

a) Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri

35. Məhkəmə bir daha bildirir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hər kəs üçün, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən, məhkəməyə və ya məhkəmə funksiyasını həyata keçirən digər orqana müraciət etmək hüququnu təmin edir; bununla da həmin bənd “məhkəmə araşdırması hüququnu” təsbit edir; məhkəməyə müraciət hüququ, yəni mülki işlərlə bağlı məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququ isə bu hüququn bir aspektidir. Lakin iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, məhkəmə araşdırması hüququ xəyali hüquq olardı. 6-cı maddənin 1-ci bəndi işdəki tərəflərə verilən prosessual təminatları (ədalətli, açıq və vaxtında aparılan məhkəmə araşdırması) ətraflı təsvir etdiyi halda məhkəmə qərarlarının icrası hüququnu müdafiə etməsəydi, bu, anlaşılmaz bir hal olardı. 6-cı maddəni yalnız məhkəməyə müraciət edilməsi və icraatın aparılması ilə əlaqədar olan maddə kimi şərh etmək, yəqin ki, qanunun aliliyi prinsipinə zidd olan situasiyalara gətirib çıxarardı, halbuki iştirakçı dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya edərkən həmin prinsipə hörmət etməyi öhdələrinə götürüblər. Buna görə də, hər hansı məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərarın icrası 6-cı maddənin məqsədləri üçün “məhkəmə araşdırmasının” ayrılmaz tərkib hissəsi sayılmalıdır (*bax: Hornsbi Yunanıstan qarşı*, 19 mart 1997-ci il tarixli qərar, 40-cü bənd, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1997-II).

36. Məhkəmə qeyd edir ki, məhkəmə qərarının icrasının gecikdirilməsinə xüsusi hallarda haqq qazandırıla bilər. Amma bu gecikdirmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan hüququn mahiyyətinə xələl gətirməməlidir (*bax: Burdov Rusiyaya qarşı*, ərizə № 59498/00, 35-ci bənd, AİHM 2002-III). Məhkəmə bir daha bildirir ki, hər hansı fiziki şəxsə qarşı çıxarılmış məhkəmə qərarının icra prosedurlarında dövlət or-

qanlarının iştirakına görə dövlət məsuliyyət daşıyır. Dövlət orqanları qərarın icrasına görə hərəkət etməyə borcludurlarsa, amma bunu etməzlərsə, onların hərəkət etməməsi dövlətin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi üzrə məsuliyyətini doğura bilər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Çəbotari və başqaları Moldovaya qarşı*, ərizələr № 37763/04, 37712/04, 35247/04, 35178/04 və 34350/04, 39-cu bənd, 27 yanvar 2009-cu il).

37. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, Konvensiya 15 aprel 2002-ci ildə Azərbaycan barəsində qüvvəyə mindiyi tarixdən bəri Yasamal Rayon Məhkəməsinin 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnaməsi yeddi il yarımından artıq vaxt ərzində icra edilməmiş qalıb, beləliklə də ərizəçinin öz mülkiyyət hüquqları ilə bağlı məhkəmə işində uğur qazanmasından yararlanmasının qarşısı alınmış. 15 aprel 2002-ci ilə qədər qətnamə təxminən dörd il ərzində icra olunmayıb.

38. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qeyd olunan mübahisə iki fiziki şəxs arasında idi. Lakin 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamədə ərizəçinin yaşayış orderinə malik olduğu mənzildən məcburi köçkünlərin çıxarılması barədə göstəriş yer aldığına görə, fiziki şəxs olan məcburi köçkünlərin qətnaməyə əməl etməmələri səbəbindən yaranmış situasiya qətnamənin icrasında fiziki şəxs olan ərizəçiyə kömək etmək üçün dövlət tərəfindən tədbir görülməsini zəruri etmişdi. Bu işdə tərəflər etiraz etməzlər ki, ən azı, Yasamal Rayon Məhkəməsi tərəfindən qətnamənin icrasının təxirə salınması barədə 10 iyul 2007-ci il tarixli qərar çıxarılan qədər 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə daxili qanunvericiliyə əsasən məcburi qüvvəyə malik idi. İşin materiallarından məlum olur ki, baxmayaraq ki, icra prosedurları 3 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin çıxarılmasından 10 gün sonra başlanmalı idi, Hökumət bununla bağlı heç bir tədbir görməyib və bu müddətdə sözügedən qətnamənin icra olunmamasını heç nə ilə əsaslandırmayıb.

39. İcranın təxirə salınması barədə qərara gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, o, artıq buna bənzər işə baxıb, həmin işdə mənzildən çıxarılma barədə qətnamənin icrası həmin qətnaməni çıxarmış məhkəmə tərəfindən təxirə salınmışdı (*bax: Akimova Azərbaycana qarşı*, ərizə № 19853/03, 45-50-ci bəndlər, 27 sentyabr 2007-ci il). Məhkəmə həmin işdə müəyyən etdi ki, qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında çıxarılmış qanuni əsası olmayan və əsaslandırılmayan qərar Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinə pozub; Məhkəmə daha sonra müəyyən etdi ki, həmin işdə eyni şikayətə 6-cı maddə üzrə baxmağa ehtiyac yoxdur. Həmin işdən fərqli olaraq, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar qətnamənin qanuni qüvvəyə minərək məcburi xarakter almasından təxminən doqquz il sonra çıxarılıb. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə qətnamənin icrasının təxirə salınması haqqında qərar Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına əsaslanıb. Lakin Məhkəmə qeyd edir ki, Prezidentin sərəncamında daxili məhkəmələrə mənzildən çıxarılma haqqında məhkəmə qərarlarının icrasını qeyri-müəyyən müddətə təxirə salmaq səlahiyyəti verən hər hansı konkret mülki prosessual normalar yoxdur; bu işdə isə məhz bu baş verib. Bundan başqa, 21 may 1999-cu il tarixli Qanunda nəzərdə tutulurdu ki, məcburi köçkünlərin müstəqil surətdə məskunlaşması digər şəxslərin hüquqlarını və qanuni maraqlarını pozarsa, dövlət orqanları onların başqa yerdə məskunlaşmasını təmin etməlidir. Müvafiq olaraq, belə məlum olur ki, prezidentin müvafiq sərəncamı daha üstün qüvvəyə malik olan qanunvericilik aktına ziddir; belə olan halda, həmin Prezident sərəncamına əsaslanaraq qətnamənin icrasını təxirə salmış qərarın qanuniliyi ilə bağlı sual yaranır. Lakin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin məqsədləri baxımından bu cür təxirə salmanın daxili qanunvericiliyə əsasən “qanuni” olub-olmaması məsələsi Məhkəmənin araşdırmasının predmeti deyil. Məhkəmə bir daha bildirir ki, iştirakçı dövlətin daxili hüquq sistemi məcburi qüvvəyə malik yekun məhkəmə qərarının tərəflərdən birinin ziyanına olaraq yerinə yetirilməmiş qalmasına imkan versəydi, Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin olunan hüquqlar xəyali hüquq olardı (yuxarıda 35-ci bəndə bax). Bundan başqa, inandırıcı səbəblər göstərilmədən yekun məhkəmə qətnaməsinin rəsmən qeyri-müəyyən müddətə təxirə salınması hüquqi müəyyənlik prinsipinə ziddir.

40. Məhkəmə bu fikirlə razılaşmağa hazırdır ki, bu işdə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olması 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklər yaradıb. Bununla belə, qətnamə qüvvədə qalıb, amma uzun illər onun icrası üçün dövlət orqanları tərəfindən adekvat tədbirlər görülməyib. Dövlət orqanlarının sözügedən qətnamənin icrası üçün daim və səylə tədbirlər gördükləri sübuta yetirilməyib. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin icrasının əhəmiyyətli dərəcədə gecikdirilməsini əsaslandırmaq üçün hər hansı ağılabatan səbəb göstərməyib.

41. Məhkəmə hesab edir ki, qətnamənin icrası üçün zəruri tədbirləri görməməklə dövlət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndini bütün faydalı effektlərdən məhrum ediblər (*bax: Burdovun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 37-ci bənd). Müvafiq olaraq, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub.

42. Yuxarıda gəldiyi nəticəni nəzərə alaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayət barədə qərar qəbul etməyə ehtiyac olduğunu hesab etmir, çünki ərizənin bu hissəsinə münasibətdə 6-cı maddəyə *lex specialis* (13-cü maddədəki ümumi müddəanın xüsusi forması) kimi baxmaq olar (misal üçün *bax: Əfəndiyeva Azərbaycanla qarşı*, ərizə № 31556/03, 59-cu bənd, 25 oktyabr 2007-ci il; və *Jasiunyene Litvaya qarşı*, ərizə № 41510/98, 32-ci bənd, 6 mart 2003-cü il).

b) Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi

43. Məhkəmə bir daha bildirir ki, “iddia tələbi” məcburi hüquqi qüvvəyə malikdirsə, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada “mülkiyyət” təşkil edə bilər (*bax: “Stran” yunan neftayırma zavodları və Stradis Andreadis Yunanıstanla qarşı*, 9 dekabr 1994-cü il tarixli qərar, 59-cu bənd, A seriyaları, № 301-B).

44. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işdə ərizəçi sözügedən mənzilin mülkiyyətçisi deyildi, o, yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş yaşayış orderinə əsasən yalnız kirayəçi hüquqlarına malik idi. Lakin Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu cür yaşayış orderi əsasında əldə edilmiş mənzilə iddia tələbi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşsən “mülkiyyət” təşkil edir (*bax: Akimova Azərbaycanla qarşı* iş üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 39-41-ci bəndlər). Bu işdə ərizəçinin mənzilə olan kirayə hüququ 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə ilə tanınıb. Üstəlik, qətnamədə məcburi köçkünlərin onun evindən çıxarılması barədə göstəriş var, beləliklə, ərizəçi sözügedən mənzildən istifadə etmək üçün məcburi hüquqi qüvvəsi olan iddia tələbinə malikdir.

45. Qətnamə qüvvəyə minib və onun icrası üçün məhkəmə icraatları keçirilib ki, bu da ərizəçiyə mənzildən istifadə etmək hüququ verib. Bundan sonra 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə icrasının təxirə salınmışdır. Məhkəmə hesab edir ki, yeddi il yarımından artıq vaxt ərzində ərizəçinin bu qətnamənin icrasına nail ola bilməməsi onun 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci abzasının birinci cümləsində nəzərdə tutulmuş öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə təşkil edib. Məhkəmə bu müdaxilənin “qanuni” olub-olmadığını araşdırmağı zəruri saymır (yuxarıda adı çəkilən *Akimovanın işi* üzrə qərarla müqayisə et; 44-cü və sonrakı bəndlər), çünki o, hesab edir ki, istənilən halda, bu müdaxilə aşağıdakı səbəblərə görə əsassız idi.

46. Yuxarıda 40-cü bənddə qeyd edildiyi kimi, Məhkəmə bununla razılaşmağa hazırdır ki, dövlət orqanları ərizəçinin xeyrinə çıxarılmış qətnamənin icrasında müəyyən çətinliklərlə üzləşə bilərdilər. Konkret olaraq, mövcud vəziyyət ərizəçinin Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi ilə qorunan öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququ ilə məcburi köçkünlərin mənzillə təmin olunmaq hüququnun balanslaşdırılması tələb edirdi. Başqa sözlə, dövlət hakimiyyəti orqanları bir tərəfdən ərizəçinin mülkiyyət hüquqlarını təmin etməli, digər tərəfdən məcburi köçkünlərin hüquqlarına riayət etməli idilər. Belə vəziyyətlərdə cavabdeh dövlətə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Radanoviç Xorvatiyaya qarşı*, ərizə № 9056/02, 49-cu bənd, 21 dekabr 2006-cı il). Lakin dövlətin bu sərbəstliyini həyata keçirməsi Konvensiya standartlarına uyğun gəlməyən nəticələr doğurmamalıdır (*bax: Broniovski Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 31443/96, 182-ci bənd, AİHM 2004-V).

47. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə bir daha bildirir ki, bu işdə mövcud olan vəziyyət müvafiq sosial və maliyyə yükünün ədalətli bölüşdürülməsini tələb edir. Digər bir qrupun və ya bütövlükdə cəmiyyətin maraqları nə qədər önəmli olursa-olsun, bu yük konkret sosial qrupun və ya ayrıca fiziki şəxsin üzərinə qoyula bilməz (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Radanoviçin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, 49-cu bənd; və *Hutten-Çapska Polşaya qarşı* [Böyük Palatanın qərarı], ərizə № 35014/97, 225-ci bənd, AİHM 2006-VIII).

48. Bu işdə onun xeyrinə çıxarılmış daxili məhkəmənin qətnaməsinə uyğun olaraq ərizəçi mənzilindən istifadə etmək hüququna malik idi və bu hüququn məcburi hüquqi qüvvəsi vardı. Parlament tərəfindən qəbul edilmiş qanunvericiliyə uyğun olaraq, bu hüquq dövlət orqanlarının mənzildə məskunlaşmış məcburi köçkünləri alternativ mənzillə təmin etmək vəzifəsinə proporsional idi. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Hökumət məcburi köçkünlərin və qaçqınların məskunlaşdırılması üçün həyata keçirilən bəzi ümumi siyasətlərə istinad etsə də, konkret olaraq ərizəçinin işində öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün dövlət orqanları tərəfindən hər hansı konkret tədbirlərin görülməsi istər daxili məhkəmə icraatlarında, istərsə də Məhkəmədəki icraatda müəyyən edilmədi. Bu vəziyyətdə bir neçə il ərzində qətnamənin icrasının təmin edilməməsi və bunun ardınca icranı

rəsmən təxirə salmaq üçün daxili məhkəmələrin sonradan Prezidentin 1 iyul 2004-cü il tarixli sərəncamına istinad etmələri ərizəçinin üzərinə həddən artıq fərdi yükün qoyulduğu situasiya ilə nəticələnib.

49. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin üzərinə qoyulmuş bu həddən artıq fərdi yükü kompensasiya etməməklə dövlət orqanları cəmiyyətin məcburi köçkünləri müvəqqəti mənzillə təmin etməkdən ibarət ümumi marağı ilə ərizəçinin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnun qorunması arasında zəruri və ədalətli balans gözləməyiblər.

50. Buna görə də, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verib.

II. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

51. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiya ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir”.

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

52. Ərizəçi maddi ziyana görə 72.944 avro tələb etdi, bunlardan 15.506 avro itirilmiş icarə haqlarına görə və 57.437 avro mənzilin iddia edilən indiki bazar dəyərinə görə istənilirdi. O, itirilmiş icarə haqlarının məbləğini şəhərin həmin hissəsində yerləşən mənzillərin icarə haqlarının aylıq bazar dəyəri haqqında informasiya əsasında hesablayıb. Həmin informasiya bu məsələlər üzrə ixtisaslaşmış assosiasiyadan əldə edilib.

53. Hökumət iddia etdi ki, ərizəçi mənzilin bazar dəyərinə görə hər hansı kompensasiya tələb edə bilməz. Hökumət daha sonra qeyd etdi ki, o, eyni assosiasiyaya müraciət edərək tələbin qalan hissəsinin, yəni ərizəçinin öz mənzilindən istifadə edə bilməməsi nəticəsində itirdiyi icarə haqları ilə bağlı hissəsinin əsaslarını yoxladığını qeyd etdi və bildirdi ki, ərizəçi bu bənd üzrə maddi ziyana görə 10.376 avro tələb edə bilər. Bununla bağlı Hökumət bildirdi ki, sözügedən bina yarımçıq tikili idi və ərizəçi mənzillə bağlı müəyyən təmir-istismar xərcləri çəkməli idi.

54. Tələbin mənzilin bazar dəyərinə aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə tələbin bu hissəsini rədd edir, çünki o, aşkar edilmiş pozuntu ilə tələbin bu hissəsi arasında hər hansı səbəbiyyət əlaqəsi görmür.

55. Tələbin itirilmiş icarə haqlarına aid olan hissəsinə gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, tələbin bu hissəsi ilə aşkar edilmiş pozuntu arasında səbəbli əlaqə var və yəqin ki, ərizəçi mənzil üzərində nəzarəti itirməsi nəticəsində maddi ziyana məruz qalıb. Məhkəmə tərəflərin arqumentlərini araşdıraraq və ədalət prinsipi əsasında qərar çıxararaq, hesab edir ki, ziyanın hesablanması üçün Hökumətin təklif etdiyi baza qiyməti ağılabatandır və itirilmiş icarə haqlarına görə ərizəçiyə 10.376 avro təyin edir; bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

2. Mənəvi ziyan

56. Ərizəçi mənəvi ziyana görə 25.000 avro tələb etdi.

57. Hökumət ərizəçinin mənəvi ziyana görə tələbini maksimum 1.000 avro məbləğində qəbul etməyə hazır olduğunu bildirdi.

58. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi, yəqin ki, onun xeyrinə çıxarılmış yekun qətnamənin uzun müddət icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi ziyana məruz qalıb. Lakin tələb olunan məbləğ həddən artıqdır. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi kimi qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında apa-

raraq, ərizəçiyə bu bənd üzrə 4.800 avro təyin edir; bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği onun üzərinə əlavə olunmalıdır.

59. Bundan başqa, Məhkəmə hesab edir ki, 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamə qüvvədə qaldığına görə, onun icrasını təmin etmək üzrə dövlətin yerinə yetirilməmiş öhdəliyi şübhə altına alın bilməz. Müvafiq olaraq, ərizəçinin hələ də qətnamənin icrasına hüququ var. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, 6-cı maddənin pozuntusu ilə bağlı ən münasib kompensasiya ondan ibarət olardı ki, öncədən 6-cı maddənin tələblərinə əməl edildiyi halda, ərizəçi hansı durumda olacaqdısa, vəziyyətin mümkün qədər həmin duruma gətirilməsi təmin edilsin (*bax: Pyersak Belçikaya qarşı* (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A seriyaları, № 85). Aşkar edilmiş pozuntunu nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, həmin prinsip bu işə də şamil olunur. Buna görə də, o, hesab edir ki, Hökumət 23 iyun 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

60. Ərizəçi həmçinin Məhkəmə qarşısındakı icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə 1.500 avro tələb etdi. Bu tələb tərkib elementləri üzrə ətraflı bölünməyib və ya hər hansı sənədlərlə təsdiqlənməyib.

61. Hökumət bu tələbi əsassız hesab etdi.

62. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, ərizəçi məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi hüququna yalnız o halda malik olur ki, həmin xərclərin həqiqətən çəkildiyi sübut edilsin və onlar miqdarca ağılabatan olsun. Bu işdə Məhkəmə ərizəçinin hər hansı təsdiqedicisi sənəd təqdim etməməsi faktını nəzərə alaraq məhkəmə xərcləri və digər məsrəflərlə bağlı tələbi rədd edir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

63. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Ərizəni qəbul olunan *elan edir*;

2. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulub;

3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 13-cü maddəsi üzrə şikayəti araşdırmağa ehtiyac yoxdur;

4. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub;

5. *Qərara alır ki*, cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində 20 aprel 1998-ci il tarixli qətnamənin icrasını münasib vasitələrlə təmin etməlidir;

6. *Qərara alır ki*:

a) cavabdeh dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bu qərarın qəti qərara çevrildiyi tarixdən sonra üç ay ərzində ərizəçiyə maddi ziyana görə 10.376 (on bir min qırx iki) avro və mənəvi ziyana görə 4.800 (dörd min səkkiz yüz) avro ödəməlidir; ərizəçidən tutula bilən hər hansı vergi məbləği bu məbləğlərin üzərinə əlavə olunmalı və onlar ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə yeni Azərbaycan manatına çevrilməlidir;

7. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında ərizəçinin qalan tələblərini *rədd edir*.

Kitabın içindəkilər

I HISSƏ

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi (şərhlər)

1. Giriş	5
1.1. 6-cı maddə ilə qorunan hüququn xarakteri və əhəmiyyəti	5
1.2. 6-cı maddənin strukturu və Məhkəmənin yanaşması	5
2. 6-cı maddənin təsir dairəsi.....	6
2.1. «Onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən».....	6
2.2. «Mülki hüquq və vəzifələr».....	6
2.2.1. Fikir ayrılığı və ya «mübahisə»	6
2.2.2. Mülki hüquq və vəzifələrin «müəyyən edilməsi».....	10
2.2.3. Mülki hüquq və vəzifələr	14
2.3. «Cinayət ittihamı»	19
2.3.1. Hüquq pozuntusunun milli orqanlar tərəfindən tövsifi	20
2.3.2. Hüquq pozuntusunun xarakteri	21
2.3.3. Cəzanın ağırlığı	22
3. 6-cı maddənin 1-ci bəndi ilə təmin edilən maddi hüquqlar	25
3.1. Məhkəmə araşdırması hüququ və məhkəməyə müraciət hüququ	25
3.1.1. İnzibati proses və məhkəməyə müraciət hüququ	29
3.1.2. Məhkəməyə müraciət hüququna qoyula bilən məhdudiyətlər	29
3.2. Hüquqi müəyyənlik hüququ	31
3.3. Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ	32
3.3.1. Məhkəmə araşdırmasının çəkişmə xarakteri	32
3.3.2. Məhkəmə araşdırmasında iştirak etmək hüququndan imtina etmə	33
3.3.3. Cinayət prosesində susmaq hüququ	34
<i>Susmaq hüququ barəsində qeyd-şərtlər</i>	35
3.3.4. Tərəflərin bərabərliyi prinsipi	37
3.3.5. Apellyasiya şikayətləri	42
3.4. Açıq məhkəmə araşdırması hüququ	43
3.4.1. Şifahi araşdırma	43
3.4.2. Həbsxanalarda məhkəmə araşdırmaları	46
3.4.3. Açıq məhkəmə araşdırması hüququndan istisnalar	47
3.4.4. Əsaslandırılmış qərarların çıxarılması hüququ	47
3.4.5. Məhkəmə qərarının açıq elan edilməsi hüququ	49
3.5. Ağlabatan müddətdə məhkəmə araşdırması hüququ	49
3.5.1. Nəzərə alınmalı olan müddət	51
3.5.2. Tərəflərin davranışı.....	51
3.6. «Qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə» tərəfindən işə baxılması hüququ	52
3.6.1. «Qanun əsasında yaradılmış məhkəmə».....	52
3.6.2. «Müstəqil məhkəmə».....	53
3.6.3. «Qərəzsizlik»	55
4. Təqsirsizlik prezumpsiyası – 6-cı maddənin 2-ci bəndi	58
5. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs üçün minimum hüquqlar – 6-cı maddənin 3-cü bəndi	63
5.1. Təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq hüququ – 6-cı maddənin 3(a) bəndi.....	64
5.1.1. Tələb olunan məlumat	64
5.1.2. İttihamın xarakteri və əsasları haqqında dərhal	

məlumatlandırılmaq hüququ	66
5.1.3. İttihamin xarakteri və əsasları haqqında təqsirləndirilən şəxsin «başa düşdüyü dildə» məlumatlandırılmaq hüququ	66
5.2. Öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq – 6-cı maddənin 3(b) bəndi	66
5.3. Şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək hüququ – 6-cı maddənin 3(c) bəndi	69
5.3.1. Araşdırmanın ilkin mərhələlərində hüquqi yardım almaq hüququ.....	69
<i>Şəxsin müdafiəçi ilə görüşməsinə icazə verilməməsi və müdafiə hüququna maneələr yaradılması</i>	70
5.3.2. Müdafiəçi ilə təkbaşına və konfidensial əlaqələr	71
5.3.4. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində müdafiəçinin iştirakı	73
5.3.5. Qiyabi məhkəmə araşdırmalarında hüquqi yardım almaq hüququ.....	74
5.3.6. Özünü şəxsən müdafiə etmək hüququ	74
5.3.7. Özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə özünü müdafiə etmək hüququ.....	74
5.3.8 Ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə müdafiədən pulsuz istifadə etmək hüququ.....	75
5.3.9. Səmərəli hüquqi yardım almaq hüququ	76
5.4. Təqsirləndirilən şəxsin onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlər çağırmaq və dindirməyə nail olmaq hüququ – 6-cı maddənin 3(d) bəndi	77
5.4.1. Təqsirləndirilən şəxsin onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsinə nail olmaq hüququ	77
5.4.2. Müdafiə tərəfinin öz şahidlərini çağırmaq hüququ	80
5.5. Tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək hüququ – 6-cı maddənin 3(e) bəndi	82

II HİSSƏ

Rol oyunları, məsələlər, testlər

1. Rol oyunları, məsələlər, testlər	83
Rol oyunu: Rasim Səfərovun işi	84
Rol oyunu: Murad Dəmirovun işi.....	94
Rol oyunu: Tünzalə Kərimovanın və Başqalarının işi.....	96
Rol oyunu: Samir Tahirovun işi	98
Rol oyunu: Musa Nəbiyevin işi	125
2. Qrup müzakirələri üçün məsələlər.....	129
3. Testlər	138

III HİSSƏ

Qanunvericilik aktları

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya (çıxarış).....	148
Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (çıxarış)	151
Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanunu (çıxarış)	153
Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi (çıxarış)	154
Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (çıxarış).....	252

Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (çıxarış)	255
Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (çıxarış).	259
Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarında saxlanılan şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti qaydalarına dair Təlimat (çıxarış)	269

IV HİSSƏ

Avropa Məhkəməsinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə bağlı qərarları

Abbasov (<i>Abbasov</i>) Azərbaycana qarşı	279
Rəhimova (<i>Rahmanova</i>) Azərbaycana qarşı	285
Rəhmanova (<i>Rahimova</i>) Azərbaycana qarşı	290
Məhsimov (<i>Maksimov</i>) Azərbaycana qarşı	302
Mirzəyev (<i>Mirzayev</i>) Azərbaycana qarşı	309
Cəfərov (<i>Jafarov</i>) Azərbaycana qarşı	316
Gülməmmədova (<i>Gulmammadova</i>) Azərbaycana qarşı	325
Həsənov (<i>Hasanov</i>) Azərbaycana qarşı	334

**Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ
Təlim materialları toplusu**

Bədii redaktor:
Tariel Əli

Texniki redaktor:
Nəcmi Kamilsoy

Ölçüsü: 60x84 1/8

Tiraj: 300 nüsxə

Kitab pulsuz paylanılır.
